

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego (projekt)

Opracowanie: Zespół Wojewódzki analizujący szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich na terenie województwa lubelskiego powołany zarządzeniem Wojewody Lubelskiego nr 182 z dnia 12 czerwca 2017 r.

Redakcja: *Tamara Siecińska Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli*

- I. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych
 - 1.1 Ogólne informacje na temat województwa
Sławomir Plis, Tamara Siecińska LODR w Końskowoli
 - 1.2 Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa lubelskiego
 - 1.2.1 Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie
Mateusz Winiarski Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Tamara Siecińska LODR w Końskowoli
 - 1.2.2 Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w województwie: *Natalia Wrótniak, Tomasz Puciłowski, LODR w Końskowoli*
 - 1.2.3 Rynek pracy i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich: *Aneta Olszewska-Welman, Aleksandra Jangas-Kurzak, Lubelski Ośrodek Badań Regionalnych, Urząd Statystyczny w Lublinie.*
 - 1.2.4 Dochody i ubóstwo mieszkańców obszarów wiejskich: *Aneta Olszewska-Welman, Aleksandra Jangas-Kurzak, Lubelski Ośrodek Badań Regionalnych, Urząd Statystyczny w Lublinie*
 - 1.2.5 Infrastruktura na obszarach wiejskich: *Wiesław Mazurek, Anna Grochoła - Urząd Gminy Radzyń Podlaski, Ryszard Szczygieł – Urząd Miasta Łuków, Roman Radzikowski – Urząd Gminy Łaziska, Radosław Kozak – Urząd Gminy Dębowa Kłoda, Janusz Gąsior LODR w Końskowoli*
 - 1.2.6 Zasoby środowiskowe na obszarach wiejskich i zagospodarowanie przestrzenne: *Bogusław Kiedrowski, Tamara Siecińska LODR w Końskowoli*
 - 1.2.7 Zasoby dziedzictwa kultury na obszarach wiejskich: *Natalia Wrótniak, Tomasz Puciłowski, LODR w Końskowoli*
 - 1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie w województwie lubelskim
 - 1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania: *Piotr Woch, Katarzyna Stanisławska, Anna Poleszak, Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Lublinie, Edyta Baca, Katarzyna Guzek, Karol Kłopot, Mariusz Kupisz, Krzysztof Kurus, LODR w Końskowoli*
 - 1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolnej: *Teresa Wyłupek, Jolanta Szałas, Grzegorz Kuna, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa w Lublinie*
 - 1.3.3. Struktura gospodarstw: *Artur Pizoń, Krzysztof Podkański, Lubelski Oddział Regionalny ARiMR, Olga Noworolnik, Zdzisław Partyka, Alicja Pawlak, Karol Kłopot, LODR w Końskowoli*
 - 1.3.4. Wartość produkcji rolniczej: *Piotr Burek, Waldemar Banach, Małgorzata Karasek, Dorota Frącek, Radosław Zaleski, Lubelska Izba Rolnicza*
 - 1.3.5. Rola rolnictwa w kształtowaniu wzrostu gospodarczego województwa i kraju: *Tamara Siecińska LODR w Końskowoli*
 - 1.3.6. Przetwórstwo rolno-spożywcze i pozostała działalność gospodarcza związana z rolnictwem: *Natalia Wrótniak, Tomasz Puciłowski, Anna Kiwak, Edyta Baca, Katarzyna Guzek, Janusz Gąsior, LODR w Końskowoli*

- II. Analizy SWOT: *Sławomir Plis, Bożena Reniuszek, Anna Kiwak, Tamara Siecińska, Dariusz Krzywiec, Janusz Gąsior*, LODR w Końskowoli
 - 2.1 Analiza SWOT obszarów wiejskich
 - 2.2 Analiza SWOT rolnictwa
 - 2.3 Analiza SWOT przetwórstwa rolno-spożywczego
- III. Rozwój funkcjonalny i przestrzenny obszarów wiejskich: *Anna Kiwak, Bożena Reniuszek, Tamara Siecińska, Dariusz Krzywiec, Janusz Gąsior, Katarzyna Guzek, Małgorzata Kochaniec, Sylwia Figiel, Natalia Wrótniak*, LODR w Końskowoli
 - 3.1 Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich
 - 3.2 Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich
- IV. Cele strategiczne i operacyjne dla województwa lubelskiego: *Sławomir Plis, , Anna Kiwak, Bożena Reniuszek, Tamara Siecińska, Dariusz Krzywiec, Janusz Gąsior,*

Spis treści

I. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych	6
1.1 OGÓLNE INFORMACJE NT. WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO	6
1.1.1 POWIERZCHNIA, LICZBA LUDNOŚCI	6
1.1.2 ROZWÓJ GOSPODARCZY NA PRZESTRZENI OSTATNICH 10 LAT	7
1.1.3 STRUKTURA GOSPODARKI PLUS	11
1.1.4 WARUNKI NATURALNE I KLIMATYCZNE, TECHNICZNE	13
1.2 Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa 16	
1.2.1 INFORMACJE OGÓLNE DOTYCZĄCE OW W WOJEWÓDZTWIE	16
1.2.2 KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY NA OW W WOJEWÓDZTWIE	20
1.2.3 RYNEK PRACY I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ NA OW	41
1.2.4 DOCHODY I UBÓSTWO MIESZKAŃCÓW OW	63
1.2.5 INFRASTRUKTURA NA OW	65
1.2.6 ZASOBY ŚRODOWISKOWE NA OW I ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE ..	110
1.2.7 ZASOBY DZIEDZICTWA KULTURY NA OW	114
1.3 Diagnoza sytuacji w rolnictwie w województwie lubelskim	137
1.3.1 ZASOBY ZIEMI ROLNICZEJ I STRUKTURA JEJ UŻYTKOWANIA	137
1.3.2 ŚRODOWISKOWY WYMIAR PRODUKCJI ROLNEJ	162
1.3.3 STRUKTURA GOSPODARSTW	184
1.3.4 WARTOŚĆ PRODUKCJI ROLNICZEJ	211
1.3.5 ROLA ROLNICTWA W KSZTAŁTOWANIU WZROSTU GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA I KRAJU	246
1.3.6 PRZETWÓRSTWO ROLNO-SPOŻYWCZE I POZOSTAŁA DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA ZWIĄZANA Z ROLNICTWEM	251
II. ANALIZY SWOT	290
2.1 Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa lubelskiego	290
2.2 Analiza SWOT rolnictwa w województwie lubelskim	291
2.3 Analiza SWOT przetwórstwa rolno-spożywczego w województwie lubelskim	292
III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZNNY OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO	294
3.1 Różnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich	294
3.1.1 DOMINUJĄCE TYPY OBSZARÓW WIEJSKICH W WOJEWÓDZTWIE WYNIKAJĄCE Z GŁÓWNYCH FUNKCJI GOSPODARCZYCH NP. OBSZARY TYPOWO ROLNICZE, OBSZARY USŁUG PUBLICZNYCH, OBSZARY TURYSTYCZNE	294
3.1.2 ZRÓŻNICOWANIE OBSZARÓW WIEJSKICH W WOJEWÓDZTWIE POD KĄTEM STOPNIA URBANIZACJI NP. OBSZARY OSADNICTWA WIEJSKIEGO, OBSZARY	

OSADNICTWA PODMIEJSKIEGO – WOKÓŁ MAŁYCH I ŚREDNICH MIAST, OBSZARY OSADNICTWA METROPOLITALNEGO – WCHODZĄCE W SKŁAD METROPOLII, AGLOMERACJI MIEJSKICH - CZĘŚCIOWO NA PODSTAWIE 1.2.6.).....	301
3.2 Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich.....	307
3.2.1 SPÓJNOŚĆ ŚRODOWISKOWA OBSZARÓW WIEJSKICH W WYMIARZE PRZESTRZENNYM	307
3.2.2 SPÓJNOŚĆ GOSPODARCZA OBSZARÓW WIEJSKICH W WYMIARZE PRZESTRZENNYM	316
3.2.3 SPÓJNOŚĆ SPOŁECZNA I KULTUROWA OBSZARÓW WIEJSKICH W WYMIARZE PRZESTRZENNYM	323
IV. CELE STRATEGICZNE I OPERACYJNE.....	346
BIBLIOGRAFIA	348

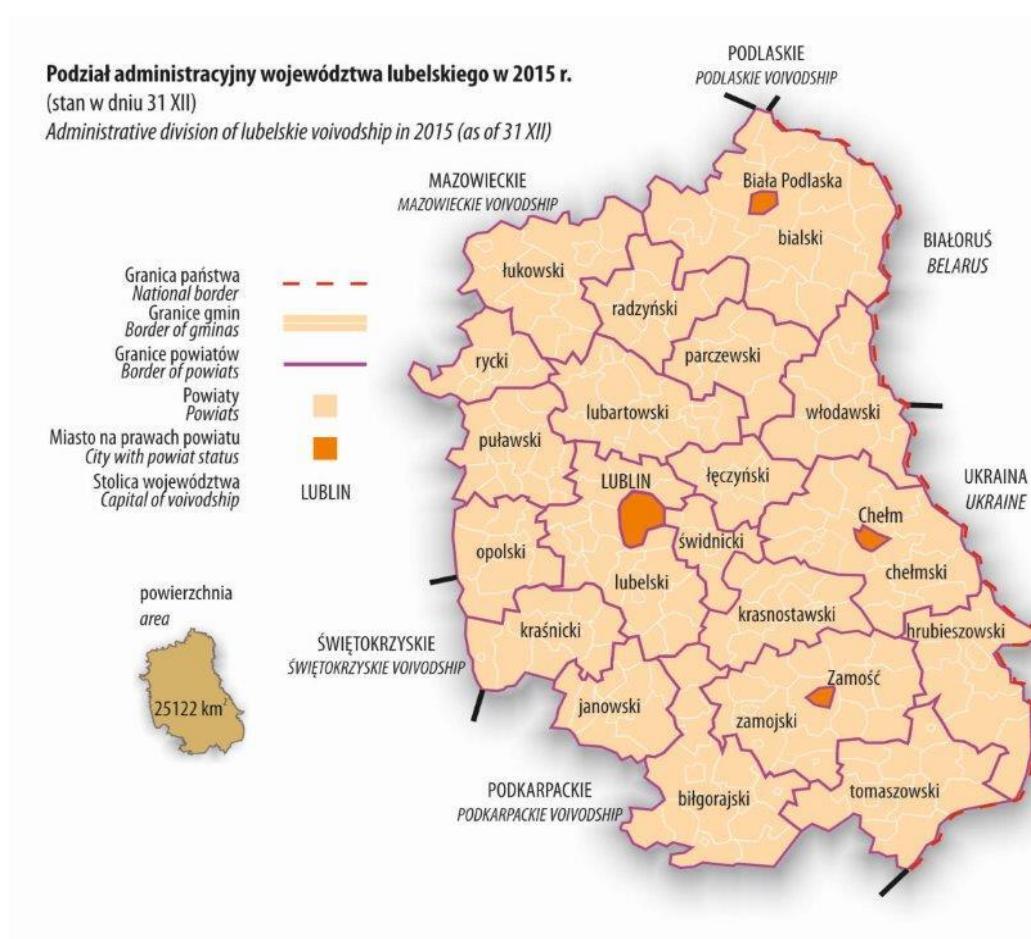
I. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych

1.1 OGÓLNE INFORMACJE NT. WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

1.1.1 POWIERZCHNIA, LICZBA LUDNOŚCI

Województwo lubelskie położone jest we wschodniej części Polski, zajmuje powierzchnię 25,1 tys. km² i jest trzecim, co do wielkości regionem kraju. Od wschodu województwo graniczy z Białorusią (170 km) i Ukrainą (296 km), a granicę państwową wyznacza rzeka Bug, od południa z województwem podkarpackim (321 km), od zachodu z województwem mazowieckim i świętokrzyskim (33 km) wzdłuż rzeki Wisły (z wyjątkiem krótkich odcinków), a od północy z województwem mazowieckim (całość 372 km) i na krótkim 4 km odcinku z województwem podlaskim.

Struktura administracyjna województwa: 20 powiatów, 4 miasta na prawach powiatu (Biała Podlaska, Chełm, Lublin i Zamość), 213 gmin, w tym: 170 gmin wiejskich, 23 miejsko-wiejskie oraz 20 miejskich, 47 miast, 4044 miejscowości wiejskie i 3730 sołectw.

Źródło: „Województwo lubelskie w liczbach” Urząd Statystyczny w Lublinie, 2016 r.

Według danych szacunkowych w końcu grudnia 2016 roku w województwie lubelskim mieszkało 2 133,3 tys. osób, co stanowiło 5,6% ogółu ludności Polski. Pod względem liczby

ludności województwo lubelskie zajmowało 8 miejsce w kraju, a biorąc pod uwagę udział mieszkańców miast w ogólnej liczbie ludności uplasowało się na 14 pozycji.

Gęstość zaludnienia jest znacznie niższa od średniej krajowej - 85 osób na 1 km co wobec 123 osób na km² w kraju daje 12 miejsce w kraju.

W stosunku do 2000 roku liczba ludności zmniejszyła się o 72,9 tys. osób.

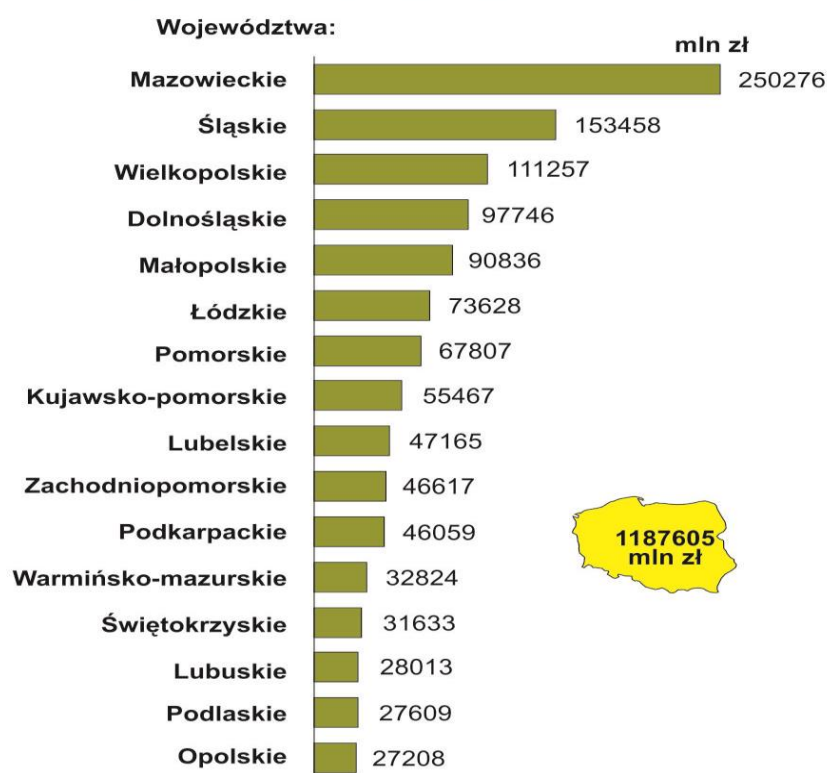
W miastach odnotowano przyrost liczby mieszkańców o 1,4 tys. a na wsi ubytek o 7,8 tys. osób. Wynika to przede wszystkim z nadania praw miejskich miejscowościom: Lubycza Królewska (powiat tomaszowski), Siedliszcze (powiat chełmski) i Urzędów (powiat kraśnicki).

Liczba ludności wiejskiej stale się zmniejsza, ale nadal ponad połowa ludności województwa mieszka na wsi (53,5%). Wynika to z rolniczego charakteru regionu. W rankingu województw zajmujemy 14 miejsce pod względem wskaźnika urbanizacji.

1.1.2 ROZWÓJ GOSPODARCZY NA PRZESTRZENI OSTATNICH 10 LAT

Województwo lubelskie jest regionem słabo uprzemysłowionym i posiadającym wysokie bezrobocie co skutkuje niskim poziomem PKB w stosunku do średniej krajowej. Na przestrzeni ostatnich lat (dane dostępne z lat 2007-2014) od 47 165 mln zł w 2007 r. (4% PKB w kraju) do 67 074 mln zł w 2014 r. (3,9% PKB w kraju). Średnie roczne tempo wzrostu wartości PKB w latach 2010-2014 kształtowało się na poziomie 2,7% (w cenach stałych) wobec 2,8% przeciętnie w kraju.

Produkt krajowy brutto według województw w 2007 r.

Źródło: Urząd Statystyczny w Lublinie

Produkt krajowy brutto według województw w 2014 r.

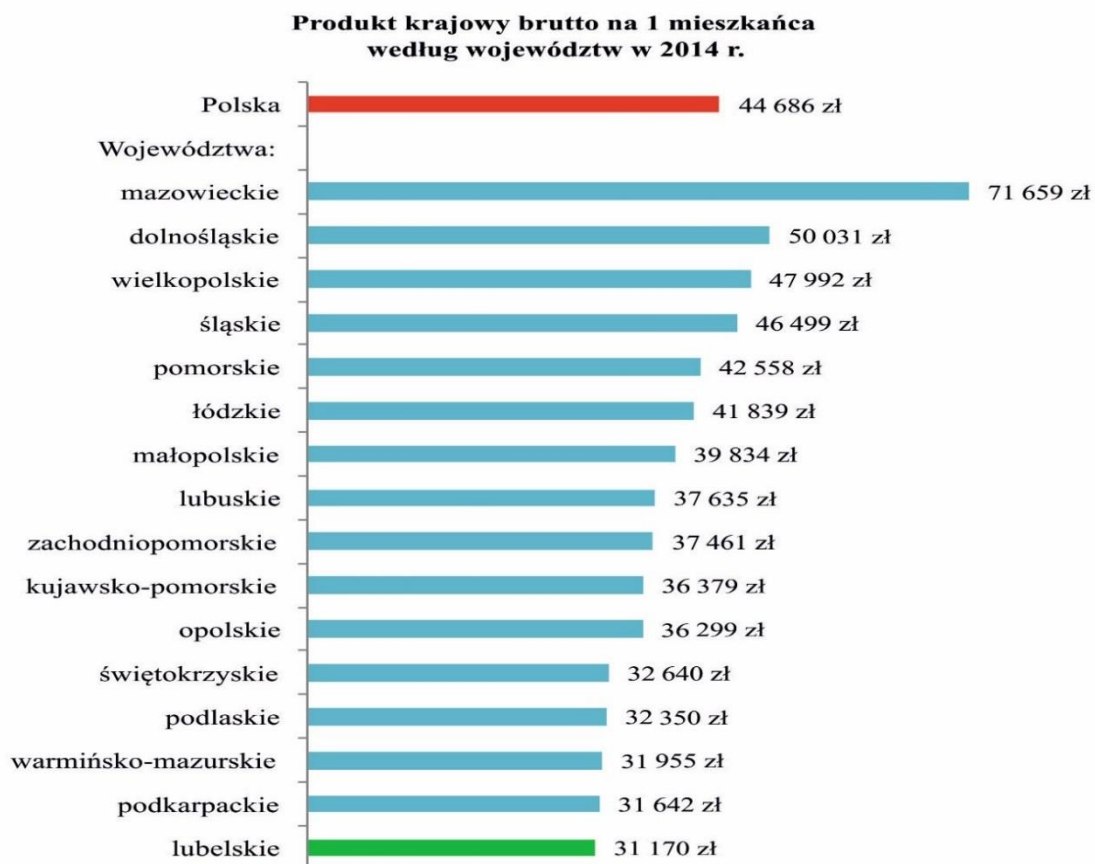

Źródło: Urząd Statystyczny w Lublinie

Jednym z najczęściej stosowanych mierników wzrostu gospodarczego jest wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Pomimo stałego wzrostu wartość produktu krajowego brutto wytworzonego w województwie lubelskim, województwo nasze z wartością PKB na 1 mieszkańca zajmuje ostatnie miejsce w rankingu krajowym. Wskaźnik ten utrzymuje się na poziomie 69,8% wartości średniej krajowej.

Źródło: Opracowania własne według danych GUS

Źródło: Urząd Statystyczny w Lublinie

W 2014 r. wartość produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca w województwie była niższa o 30,2% niż średnio w kraju, natomiast wartość PKB na 1 mieszkańca według standardów siły nabywczej (w PPS) w 2013 r. stanowiła 47% średniej Unii Europejskiej. (wg GUS)

Analizując te wartości według podregionów w województwie wypadamy jeszcze gorzej.

Tab. Produkt krajowy brutto według podregionów w 2014 r.

Wyszczególnienie	W mln zł	Lokata w kraju	Polska=100	Województwo=100	2013=100 (ceny bieżące)
Województwo lubelskie	67 074	10	3,9	100,0	102,0
Podregiony bialski	8 222	68	0,5	12,3	103,0
chełmsko-zamojski	15 526	42	0,9	23,1	100,2
lubelski	30 097	13	1,8	44,9	104,0
puławski	13 228	53	0,8	19,7	100,8

Tab. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca według podregionów w 2014 r.

Wyszczególnienie	W zł	Lokata w kraju	Polska=100	Województwo=100	2013=100
Województwo lubelskie	31 170	16	69,8	100,0	102,4
Podregiony bialski	26 803	68	60,0	86,0	101,8
chełmsko-zamojski	24 202	71	54,2	77,6	101,5
lubelski	42 201	19	94,4	135,4	104,0
puławski	26 977	67	60,4	86,5	100,5

W województwie lubelskim najwyższy PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca odnotowano w podregionie lubelskim i był on wyższy o 35,4% od średniej wojewódzkiej i stanowił 94,4% średniej krajowej.

W pozostałych podregionach wskaźniki kształtowały się poniżej 90,0% średniej wojewódzkiej.

W województwie lubelskim dąży się do przyspieszenia rozwoju gospodarczego regionu poprzez tworzenie specjalnych stref ekonomicznych co ma zwiększyć atrakcyjność terenów pod inwestycje i sprzyjać powstawaniu nowych miejsc pracy.

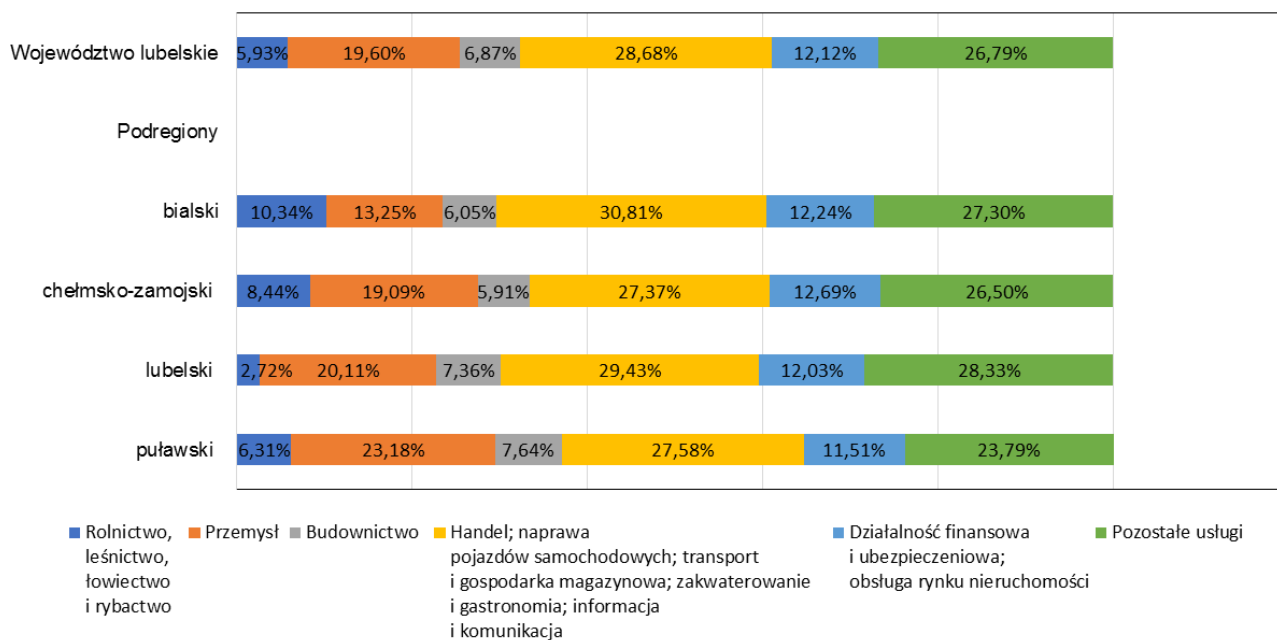
W województwie funkcjonuje 6 podstref Specjalnych Stref Ekonomicznych (SSE):

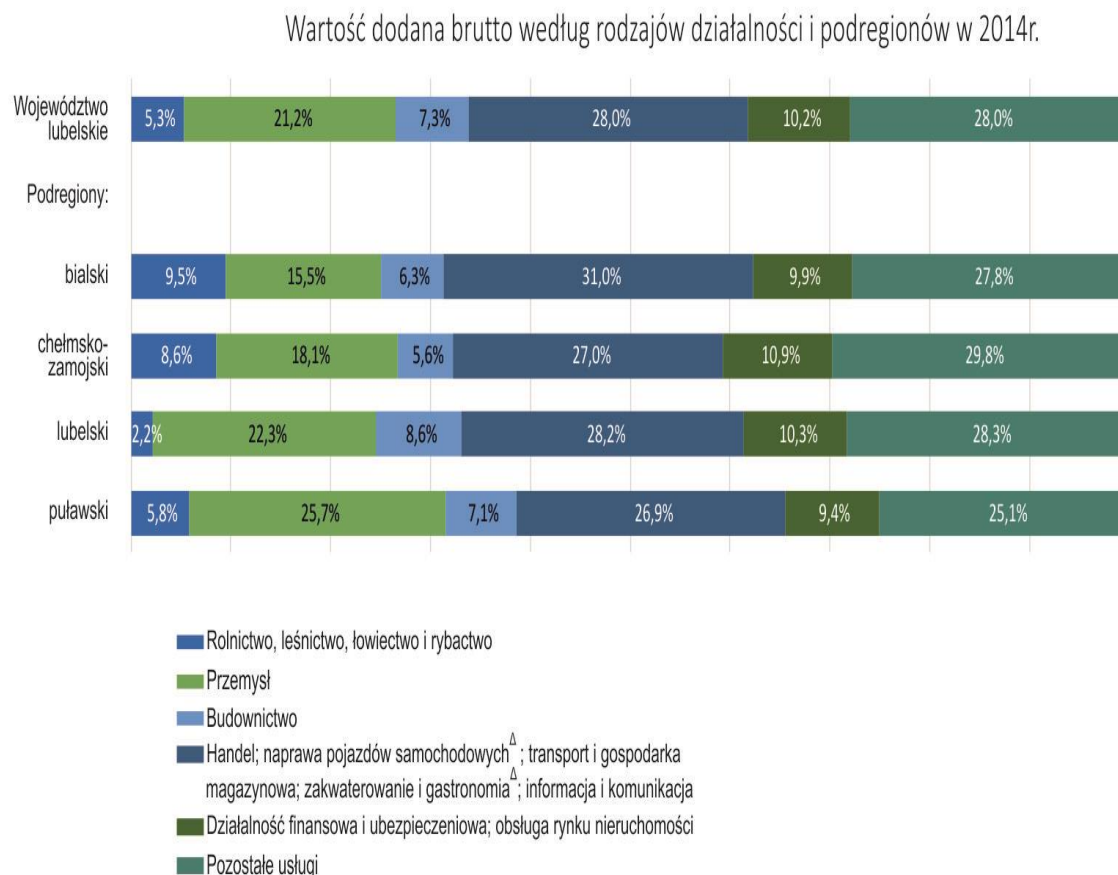
1. Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro – Park Mielec – Podstrefa Lublin,
2. Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro – Park Mielec – Podstrefa Zamość,
3. Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro – Park Wisłosan – Podstrefa Janów Lubelski,
4. Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro - Park Wisłosan – Podstrefa Łuków,
5. Tarnobrzaska Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro - Park Wisłosan – Podstrefa Tomaszów Lubelski,
6. Starachowice S.A. – Podstrefa Puławy.

1.1.3 STRUKTURA GOSPODARKI PLUS

Wartość dodana brutto w województwie lubelskim wynosiła w 2007 r. 41 164 mln zł, co stanowiło 3,9% wielkości krajowej (Polska – 1 036 486 mln zł), w 2014 r. WDB wynosiła 59 477 mln zł, co stanowiło również 3,9% wielkości krajowej (Polska - 1 524 940 mln zł). Największą część wartości dodanej brutto generowały jednostki z sekcji: handel, naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia oraz informacja i komunikacja. Podobny udział w generowaniu WDB miały jednostki z grupy pozostałych usług (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, administrowanie i działalność wspierająca, administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenie społeczne, edukacja, opieka zdrowotna i pomoc społeczna, działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją, pozostała działalność usługowa, a także gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby). *Wg. „Opracowania sygnałne”, Urząd Statystyczny w Lublinie, grudzień 2016 r.*

Wartość dodana brutto według rodzajów działalności
i podregionów w 2007 r.

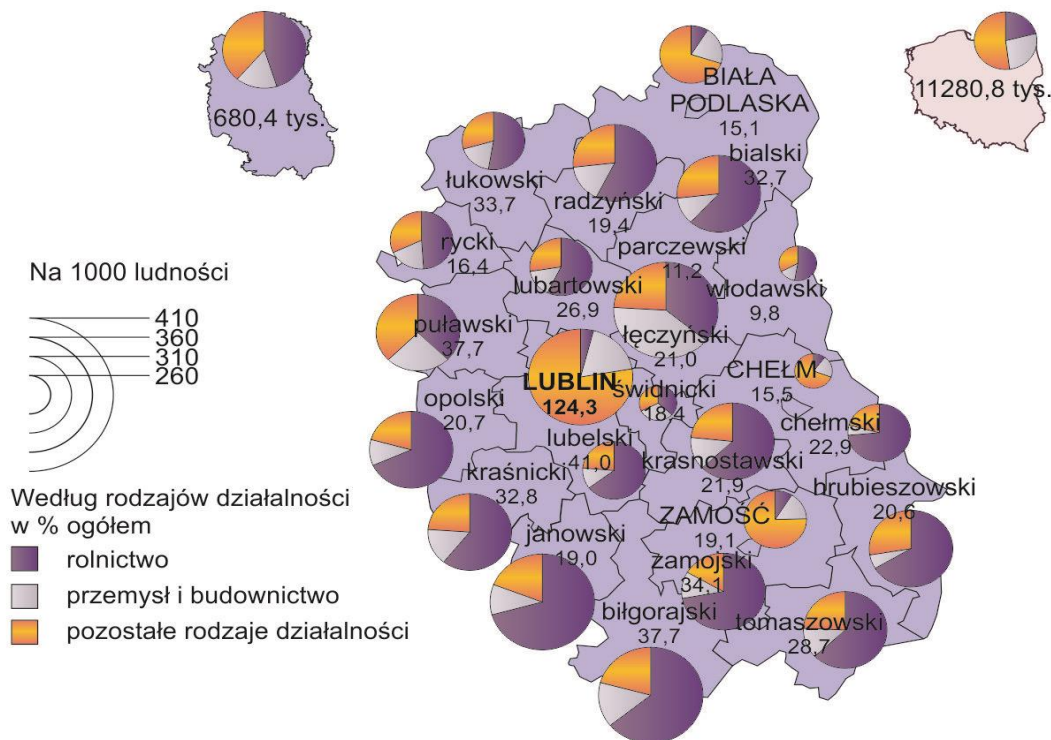

Wg. Urzędu Statystycznego w Lublinie

Na przestrzeni analizowanych lat zauważa się spadek wartości dodanej brutto generowanej z sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo oraz działalność finansowa, ubezpieczeniowa i obsługa rynku nieruchomości, a wzrost z pozostałych sekcji gospodarki. Jednocześnie jako województwo mamy jeden z najniższych w kraju udział przemysłu w tworzeniu wartości dodanej brutto. Można powiedzieć, że dalej posiadamy niekorzystną strukturę gospodarki. Potwierdza to również struktura zatrudnienia. Województwo lubelskie notuje wysoki udział pracujących w sektorze rolniczym od 33,7% w 2007 r. do 23,3% w 2014 r. – przekracza ponad dwukrotnie % zatrudnienia w tym sektorze w kraju. Zatrudnienie w sektorze przemysłowym od 20,3% w 2007 r. do 23,3% w 2014 r. też daje niski procent w stosunku do ok. 30,5% w Polsce. Stosunkowo wysoki udział ma zatrudnienie w sektorze usługowym od 46% w 2007 r. do 53,4% w 2014r. co odbiega ok. 5% od średniej krajowej. Analizując zatrudnienie według powiatów widać, że tylko w obszarze miast na prawach powiatów oraz w powiecie łęczyńskim zatrudnienie w sektorze rolniczym jest niższe.

PRACUJĄCY^a WEDŁUG RODZAJÓW DZIAŁALNOŚCI W 2015 R.

a Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób; z pracującymi w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie.

Źródło: „Statystyczne Vademecum Samorządowca 2016” – Urząd Statystyczny w Lublinie

1.1.4 WARUNKI NATURALNE I KLIMATYCZNE, TECHNICZNE

Według kierunków wykorzystania powierzchni województwa największy obszar zajmują użytki rolne (17,5 tys. km²), które wg danych GUS, stanowią 70,9% powierzchni ogólnej województwa co daje pierwsze miejsce w kraju (średnia krajowa 51,6%). Grunty leśne, zadrzewione i zakrzewione zajmują powierzchnię 6,1 tys. km² (23,3 % powierzchni ogólnej), grunty pod wodami powierzchniowymi 0,18 tys. km² (0,8% powierzchni ogólnej), grunty zabudowane i zurbanizowane 0,96 tys. km² (3,9% powierzchni ogólnej), nieużytki 0,22 tys. km² (0,9 % powierzchni ogólnej) i grunty pozostałe 0,08 tys. km² (0,3 % powierzchni ogólnej).

Lubelszczyzna posiada bogate zasoby środowiska naturalnego. Podstawowym surowcem mineralnym są pokłady węgla kamiennego (Lubelskie Zagłębie Węglowe), zasoby gazu ziemnego i złoża wapieni wykorzystywane w przemyśle cementowym (Chełm i Rejowiec Fabryczny).

Powierzchnie o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych zajmują powierzchnię 5,72 tys. km² co stanowi 22,7% powierzchni ogólnej województwa. Do tych obszarów należą: 2 parki narodowe (Poleski i Roztoczański), 87 rezerwatów przyrody, 17 parków krajobrazowych (Chełmski, Kazimierski, Kozłowiecki, Krasnobrodzki, Krzczonowski, Nadwieprzański, Lasy Janowskie, Podlaski Przełom Bugu, Pojezierze Łęczyńskie, Puszczy Solskiej, Poleski, Południoworoztoczański, Skierbieszowski, Sobiborski, Strzelecki,

Szczebrzeszyński, Wrzeliwiecki), obszary chronionego krajobrazu (Kozi Bor, Kraśnicki, Nadbużański, Pawłowski), 7 stanowisk dokumentacyjnych, 7 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 267 użytków ekologicznych, 1513 pomników przyrody (pojedyncze drzewa – 1177, grupy drzew – 177, głązy narzutowe – 39, aleje przydrożne – 47, jaskinie – 5 i 68 innych obiektów)

Powierzchnia o walorach przyrodniczych prawnie chroniona (stan w dniu 31 XII)

Wyszczególnienie	2000	2015	
	w ha		w % powierzchni ogólnej województwa
Ogółem	570019,9	571524,6	22,7
Parki narodowe	18245,1	18243,1	0,7
Rezerваты przyrody	11378,2	11862,9	0,5
Parki krajobrazowe	231139,4	233218,4	9,3
Obszary chronionego krajobrazu	300980,3	300415,6	12,0
Stanowiska dokumentacyjne	17,7	11,3	0,0
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	768,8	745,6	0,0
Użytki ekologiczne	7490,4	7027,8	0,3

Źródło: „Województwo lubelskie w liczbach” Urząd Statystyczny w Lublinie, 2016 r.

Zasoby te sprzyjają rozwojowi lecznictwa uzdrowiskowego, agroturystyki, turystyki i produkcji zdrowej żywności. Na obszarze województwa znajdują się miejscowości turystyczne o znaczeniu międzynarodowym (Lublin, Zamość, Kazimierz Dolny, Nałęczów, Puławy, Kozłówka, Janów Podlaski), tereny o walorach wypoczynkowych i krajobrazowych (Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, Roztocze, kompleksy lasów Puszczy Solskiej i Lasy Janowskie). Bardzo atrakcyjne są: dolina Wisły oraz dzika, naturalna dolina Bugu i Wieprza.

Większe rzeki i kanały	Długość ogółem w km	W tym w województwie	Większe jeziora i zbiorniki wodne	Powierzchnia w ha	Głębsze jeziora	Maksymalna głębokość w m
Wisła	1022	117	J. Wytyckie	487	J. Piaseczno	38,8
Wieprz	349	349	J. Uściwierz	284	J. Białe Włodawski	33,6
Bug	774	367	Zb. Zalew Zemborzycki	282	J. Krasne	34,0
Kanał Wieprz-Krzna	140	140	Zb. Dratów	168	J. Rogóźno	25,4

Źródło: „Województwo lubelskie w liczbach” Urząd Statystyczny w Lublinie, 2016 r.

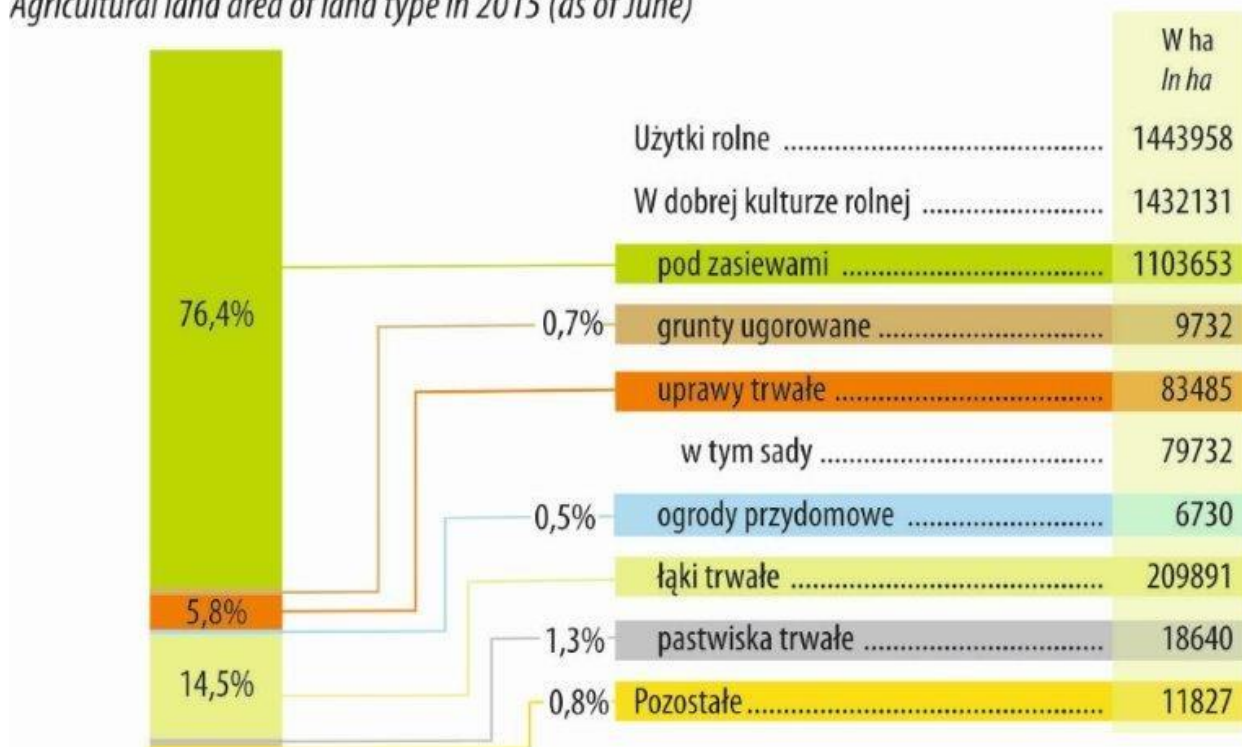
Walorem Lubelszczyzny są sprzyjające warunki klimatyczne i urodzajne gleby. Przeważają dobre i bardzo dobre gleby, należące w większości do I – IV klasy bonitacyjnej. Najżyźniejsze gleby występują w powiatach: hrubieszowskim, świdnickim, lubelskim i zamojskim, zaś najuboższe w powiatach: włodawskim, bialskim.

W dziedzinie produkcji rolniczej i przetwórstwa województwo lubelskie jest jednym z liczących się producentów.

Ze względu na położenie geograficzne województwa lubelskiego stwierdzono, że klimat ma charakter kontynentalny wykazujący niewielką zmienność (Woś 1999). Średnia roczna wartość temperatury powietrza wynosi 9-9,4°C. Najdłuższe lato jest w północno-wschodniej

Stacja meteorologiczna	Wzniesienie stacji nad poziom morza w m	Średnie temperatury w °C		Roczne sumy opadów w mm	
		2000	2015	2000	2015
Lublin	238	9,0	9,4	626	532
Terespol	133	9,2	9,5	576	453
Włodawa	177	-	9,6	-	442

Powierzchnia użytków rolnych według rodzaju użytków w 2015 r. (stan w czerwcu)
Agricultural land area of land type in 2015 (as of June)

Na efektywność lubelskiego rolnictwa negatywnie wpływa niekorzystna struktura obszarowa gospodarstw oraz nadmiar siły roboczej na wsi. Przeważają gospodarstwa o małej powierzchni (0-5 ha), stanowiące 55,5% ogólnej liczby gospodarstw (179 994). Najczęściej są to gospodarstwa wielokierunkowe, o małej skali produkcji. Gospodarstw o powierzchni 100 ha i więcej jest tylko 0,25% ogólnej liczby gospodarstw.

W województwie lubelskim w 2017 (wg. ARiMR) średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych gospodarstwa indywidualnego powyżej 1 ha wynosiła 7,73 ha (średnia krajowa – 10,65 ha).

Tabela 1. Województwo lubelskie w liczbach na tle kraju w 2015 r. (źródło: GUS)

Wskaźnik	Województwo lubelskie	Miejsce w kraju	Polska
Powierzchnia [km ²]	25 122,46	3	312 679,67
Udział powierzchni województwa w powierzchni kraju [%]	8		100
Powierzchnia użytków rolnych [km ²]	17 549,42	3	186 207,02
Udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej [%]	69,9		59,6
Powierzchnia lasów [km ²]	5 844,77	10	92 148,86
Udział lasów w powierzchni ogólnej [%]	23,3	14	29,5
Powierzchnia obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona [km ²]	5715,25	9	101 759,73
Udział powierzchni obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych w powierzchni ogólnej [%] ^{*)}	22,7	12	32,5
Ludność ogółem [tys.]	2 139,7	8	38 437,2
Udział liczby ludności województwa w liczbie ludności kraju [%]	5,6		100
Gęstość zaludnienia [os/km ²]	85	12	123
Ludność w miastach [% ogółu ludności]	46,2		60,3
Ludność w wieku produkcyjnym [% ogółu ludności]	62,1	14	62,4
Stopa bezrobocia rejestrowanego [%]	11,7	7	9,8
Produkt krajowy brutto w cenach bieżących [mln zł] w 2014 r.	67 057	10	1 719 146
Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca [zł] w 2014 r.	31 163	16	44 672
Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska i gospodarce wodnej [mln zł]	483,46	11	15 160,05

1.2 Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa

1.2.1 INFORMACJE OGÓLNE DOTYCZĄCE OW W WOJEWÓDZTWIE

POWIERZCHNIA OW JAKO % WOJEWÓDZTWA I PORÓWNAWCZO NA TLE KRAJU WG METODOLOGII TERYT

Województwo lubelskie o łącznej powierzchni 25 122,46 km², jest trzecim co do wielkości województwem w Polsce (mazowieckie 35 558; wielkopolskie 29 826), położonym w środkowowschodniej części Polski, pomiędzy województwami: podkarpackim, świętokrzyskim, mazowieckim i podlaskim.

W stosunku do powierzchni ogółem całego kraju województwo lubelskie zajmuje 8,03 % terytorium Polski.

Województwo lubelskie wyróżnia się dużą powierzchnią i niewielką gęstością zaludnienia. Jest regionem rolniczym, słabo uprzemysłowionym. Niewielka liczba zakładów przemysłowych, niski poziom emisji gazów i pyłów sprawiają, że jest to jeden z najczystszych obszarów kraju.

Jednostka terytorialna	Powierzchnia w km ²		% OW do pow. ogółem
	ogółem	OW	
Polska	312679,67	290868	93,02
Lubelskie	25122	24114	95,99

LICZBA LUDNOŚCI OW JAKO % WOJEWÓDZTWA I PORÓWNAWCZO NA TLE KRAJU, JEJ STRUKTURA – GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA - OGÓŁEM, WG PODREGIONÓW I POWIATÓW, WSKAZANIE Z RÓŻNICOWANIA WEWNĄTRZ-REGIONALNEGO

Dane na dzień 31 XII 2015 r.

Jednostka terytorialna	Ludność		Ludność na 1 km ²		% ludności OW do ludności ogółem	Miejscowości wiejskie	Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej
	ogółem	OW	ogółem	OW			
Polska	38478602	15266007	123	52	39,67	52548	291
Lubelskie	2139726	1146168	85	48	53,57	4041	284
Małopolskie	3368336	1737717	222	128	51,6	1951	891
Podlaskie	1191918	468910	59	24	39,34	3759	125

Jednostka terytorialna	Ludność	Ludność na 1 km ²	% ludności na wsi
	ogółem	ogółem	
Lubelskie	2139726	85	53,8
Podregion bialski	305116	51	60,5
Powiaty:			
bialski	112901	41	79,8
parczewski	35810	38	69,5
radzyński	60606	63	73,4
włodawski	39457	31	65,5
Podregion chełmsko-zamojski	636541	69	62,2
Powiaty:			
biłgorajski	102941	61	66,7
chełmski	79619	42	94,4
hrubieszowski	66512	52	72,3
krasnostawski	65991	64	70,8
tomaszowski	86385	58	72,1
zamojski	108777	58	89,3
Podregion lubelski	711450	169	37,8
Powiaty:			
lubartowski	89749	70	68,8
lubelski	150359	90	92,3
łęczyński	57544	90	66,1
świdnicki	72750	155	41,3
Podregion puławski	486619	86	62,1
Powiaty:			
janowski	47106	54	71,2
kraśnicki	98182	98	61,2

łukowski	108911	78	69,5
opolski	61542	76	70,1
puławski	115777	124	52,2
rycki	57724	94	53,6
Biała Podlaska	57471	1163	0
Chełm	64855	1838	0
Lublin	341722	2317	0
Zamość	65055	2144	0

Źródło: „Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2015 r.” – GUS

ILOŚĆ I WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI NA OW – OGÓŁEM, WG PODREGIONÓW I POWIATÓW, DYNAMIKA

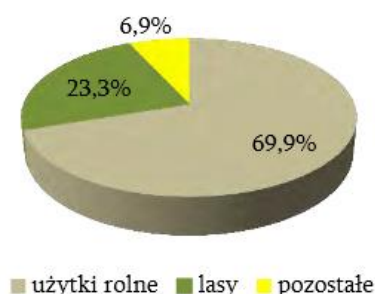
Jednostki podziału terytorialnego (stan na dzień 31 XII 2015 r.) Urząd Statystyczny w Lublinie

Jednostka terytorialna	Gminy				Miasta	Miejscowości wiejskie	Sołectwa
	Ogółem	Miejskie	Wiejskie	Miejsko-wiejskie			
Lubelskie	213	20	170	23	43	4047	3730
Podregion bialski	43	5	37	1	6	795	671
Powiaty:							
bialski	19	2	17	-	2	416	331
parczewski	7	-	6	1	1	125	111
radzyński	8	1	7	-	1	128	114
włodawski	8	1	7	-	1	126	115
Miasto na prawach powiatu							
Biała Podlaska	1	1	-	-	1	-	-
Podregion chełmsko-zamojski	77	7	62	8	15	1474	1356
Powiaty:							
biłgorajski	14	1	10	3	4	188	169
chełmski	15	1	14	-	1	372	292
hrubieszowski	8	1	7	-	1	187	176
krasnostawski	10	1	9	1	1	192	186
tomaszowski	13	1	10	2	3	238	224
zamojski	15	-	12	3	3	297	309
Miasta na prawach powiatu							
Chełm	1	1	-	-	1	-	-
Zamość	1	1	-	-	1	-	-
Podregion lubelski	41	3	32	6	9	754	751
Powiaty:							
lubartowski	13	1	10	2	3	193	198
lubelski	16	-	14	2	2	353	349
łęczyński	6	-	5	1	1	124	118
świdnicki	5	1	3	1	2	84	86
Miasto na prawach powiatu							
Lublin	1	1	-	-	1	-	-

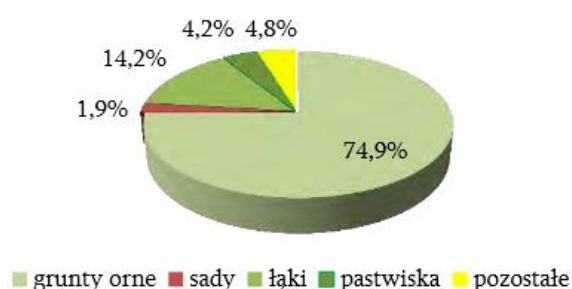
Podregion puławski	52	5	39	8	13	1024	952
Powiaty:							
janowski	7	-	5	2	2	109	101
kraśnicki	10	1	8	1	2	204	164
łukowski	11	2	9	-	2	250	225
opolski	7	-	5	2	2	196	190
puławski	11	1	8	2	3	157	162
rycki	6	1	4	1	2	108	110

ODSETEK OW WYKORZYSTYWANY PRZEZ ROLNICTWO, JAKI PRZEZ PRZEMYSŁ, , JAKI PRZEZ LEŚNICTWO, FORMY OCHRONY PRZYRODY, WODY ITP.

Bogactwem Lubelszczyzny są wysokiej jakości gleby. Najbardziej urodzajne czarnoziemy, gleby brunatne, rędziny i gleby płowe, znajdują się w pasie Wyżyny Lubelskiej, Wołyńskiej i Rostocza. W północnej części województwa przeważają słabe gleby bielcowe, zaś na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim gleby torfowe i bagienne. Urodzajne gleby sprzyjają ich rolniczemu wykorzystaniu –użytki rolne zajmują 1754 942 ha, czyli 69,9% powierzchni województwa (wykres 2), w tym grunty orne obejmują obszar 1313 662 ha. Gleby słabej jakości są wycofywane z produkcji rolniczej, a część jest zalesiana.

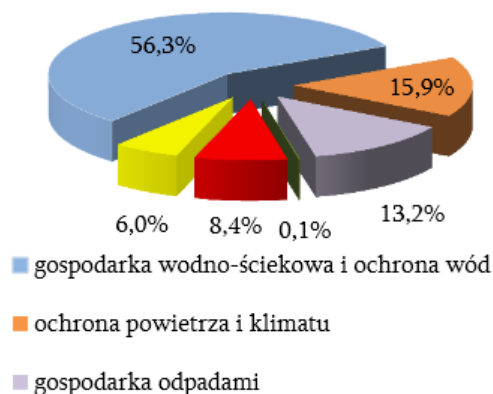
Wykres 2. Struktura użytkowania gruntów w województwie lubelskim w 2015 r.(dane GUS).

Wykres 3. Struktura użytków rolnych w województwie lubelskim - stan w czerwcu 2015 r. (dane GUS).

Lasy zajmują powierzchnię 584477 ha , tj. 23,3 % obszaru województwa. Największe kompleksy leśne znajdują się w pasie południowym: są to Lasy Janowskie, Puszcza Solska i Lasy Rostocza. Pozostałe kompleksy stanowią Lasy Łukowskie, Parczewskie, Kozłowieckie, Włodawsko-Sobiborskie i Strzeleckie. Obszarem o najmniejszym wskaźniku lesistości jest Wyżyna Lubelska i Wołyńska. Skład gatunkowy lasów zależy od zróżnicowania warunków glebowych i klimatycznych, które determinują rodzaj typu siedliskowego. Dominują siedliska nizinne (93%) nad wyżynnymi (7%).

W latach 2013 -2015 nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska wyniosły łącznie 1 568 994 tys. zł, przy czym ponad połowa przeznaczona została na gospodarkę wodno-ściekową i ochronę wód.

Wykres 5. Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska w latach 2013-2015 r. (dane GUS)

1.2.2 KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY NA OW W WOJEWÓDZTWIE

Kapitał ludzki rozumiany jest jako nagromadzony zasób wiedzy fachowej, zdrowie, motywacje, umiejętności, doświadczenie, a także zdolności człowieka, które mają określoną wartość. Wszystkie te elementy mają wpływ na podniesienie zdolności produkcyjnej, a także uzyskanie większych dochodów dla pracownika (czyli właściciela kapitału ludzkiego) oraz organizacji, która na określonych warunkach korzysta z tego kapitału. Kapitał ludzki występuje jako zasób, który łączy w sobie kapitał, pracę oraz przedsiębiorczość, dlatego decyduje o sukcesie ekonomicznym w indywidualnej rywalizacji. Jako forma kapitału jest źródłem obecnych i przyszłych dochodów lub przyszłego zadowolenia. Istotą kapitału ludzkiego jest indywidualna konkurencyjność oparta na zasobach intelektualnych, motywacyjnych i symbolicznych. Wskaźnikami tych zasobów mogą być między innymi: wykształcenie, doświadczenie zawodowe, migracje. (źródło: bazekon.icm.edu.pl, „Istota kapitału ludzkiego i wybrane metody jego pomiaru”, A. Rutkowska).

Natomiast kapitał społeczny określa się jako wartość, na którą składają się wzajemne relacje społeczne oraz zaufanie jednostek, przy pomocy których możliwe jest pomnażanie osiągniętych korzyści. Kapitał społeczny rozpatruje się w trzech wymiarach: społecznym, ekonomicznym oraz kulturowym. Kapitał społeczny jest czynnikiem sprzyjającym rozwojowi całego społeczeństwa. Wypełnia przestrzeń społeczną pomiędzy ludźmi, a swoje źródło ma w interakcjach, dzięki którym powiązania i sieci są oparte na zdrowych fundamentach współdziałania. Służy podwyższeniu efektywności funkcjonowania i rozwoju gospodarki, głównie przez ułatwianie współdziałania pomiędzy jej podmiotami.

Kapitał ludzki oraz kapitał społeczny są istotnymi czynnikami wyróżniającymi wieś i jej mieszkańców. Ze względu na wykonywanie przez dużą część mieszkańców wsi zawodu rolnika, cykl życia społeczności wiejskiej wyznaczany jest często przez pracę na roli. Rolnicy działają głównie wśród rodziny i całej wspólnoty. Społeczność wiejska doskonale zna problemy i sukcesy swoich członków. Ponadto mieszkańcy wsi, w odróżnieniu od mieszkańców miast, odmiennie angażują się w życie publiczne. Do niedawna głównymi organizacjami na polskiej wsi były spółdzielnie i kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich oraz straże pożarne. pożarne (źródło: yadda.icm.edu.pl, „Kapitał ludzki i kapitał społeczny a dobrobyt materialny Polski paradoks”, J. Czapirski).

WIEK, PŁEĆ, STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA MIESZKAŃCÓW, ZMIANY DEMOGRAFICZNE, WSPÓŁCZYNNIK OBCIĄŻENIA DEMOGRAFICZNEGO W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

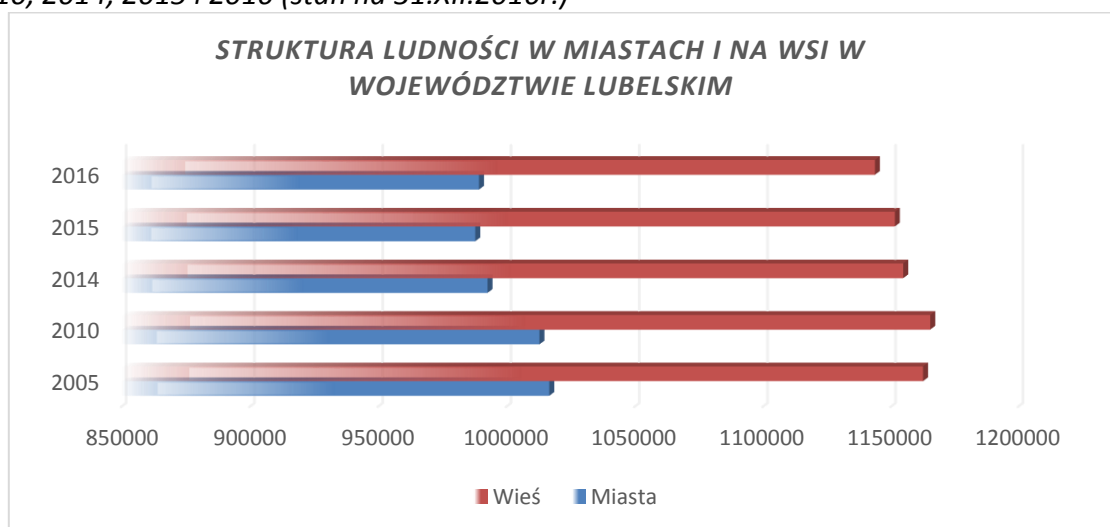
Województwo lubelskie wg stanu na 31.12.2016 r. zamieszkiwało 2133340 osób, o 6386 osób mniej niż w roku poprzednim. Średnia gęstość zaludnienia w województwie była niższa niż w kraju i wynosiła 85 osób/km² wobec 123 osób na km² w kraju. W miastach na 1 km² przypadało średnio 981, a na wsi 47 osób. Większość populacji województwa (51,54%) stanowiły kobiety (stan wg GUS na dzień 31.XII.2016r.). Mieszkańcy województwa lubelskiego stanowili 5,6% ogółu ludności Polski.

W Polsce od 2000r. pojawiło się nowe zjawisko odnoszące się do struktury demograficznej - przepływ ludności z miasta na wieś był większy niż odpływ ze wsi do miasta. Zjawisko to utrzymuje się nadal i widoczne jest również w województwie lubelskim. Ludność w miastach w 2016r. stanowiła 46,3% ogólnej liczby ludności Lubelszczyzny i wynosiła 989469 osób. Natomiast na wsiach liczba ludności wynosiła 1143871 osób, co stanowiło 53,7% ludności. Pomimo spadku liczby ludności w województwie trend odpływu ludności z miasta na wieś nadal się utrzymuje. Zmiany w strukturze liczby ludności oraz płci w województwie lubelskim oraz na obszarach wiejskich przedstawiają *Tabela 1, Tabela 2, Wykres 1, Wykres 2 oraz Wykres 3* (źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS).

Tabela 1. Ludność w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014, 2015 i 2016 (stan na 31.XII.2016r.).

	2005	2010	2014	2015	2016
O G Ó Ł E M	2179611	2178611	2147746	2139726	2133340
w miastach % ludności ogółem	46,7	46,5	46,2	46,2	46,3
mężczyźni	1058006	1056351	1040990	1037052	1033740
kobiety	1121605	1122260	1106756	1102674	1099600
Miasta	1016865	1013036	992787	988034	989469
Wieś	1162746	1165575	1154959	1151692	1143871

Wykres 1. Struktura ludności w miastach i na wsi w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014, 2015 i 2016 (stan na 31.XII.2016r.).

Wykres 2. Struktura ludności na obszarach wiejskich województwa lubelskiego w latach 2005, 2010, 2014, 2015 i 2016 (stan na 31.XII.2016r.)

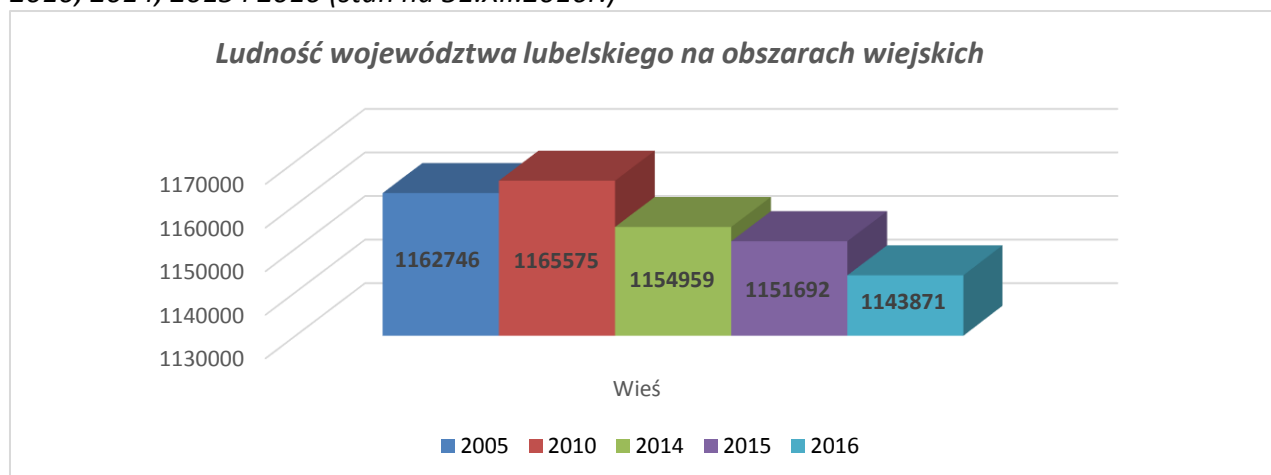
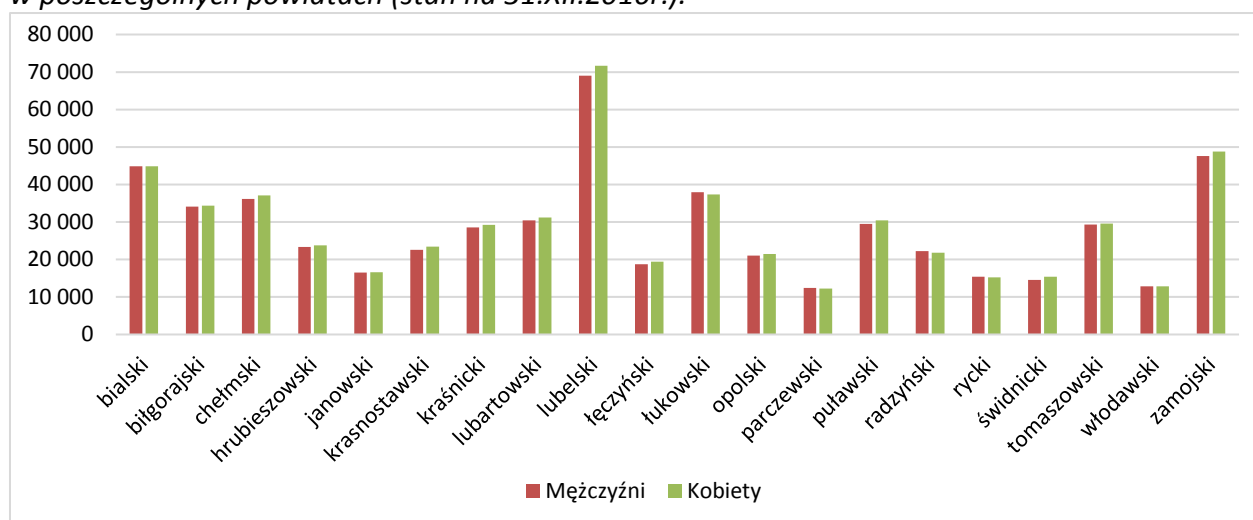

Tabela 2. Struktura ludności na wsi według płci w województwie lubelskim w roku 2016 w poszczególnych powiatach (stan na 31.XII.2016r.)- Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://demografia.stat.gov.pl>.

	Razem	Mężczyźni	Kobiety
Województwo Lubelskie	1 143 871	567 207	576 664
powiaty :			
bialski	89 736	44 836	44 900
biłgorajski	68 398	34 063	34 335
chełmski	73 260	36 160	37 100
hrubieszowski	47 120	23 375	23 745
janowski	33 136	16 500	16 636
krasnostawski	45 941	22 552	23 389
kraśnicki	57 792	28 569	29 223
lubartowski	61 618	30 393	31 225
lubelski	140 652	68 985	71 667
łęczyński	38 120	18 741	19 379
łukowski	75 305	37 981	37 324
opolski	42 525	21 067	21 458
parczewski	24 639	12 396	12 243
puławski	59 970	29 523	30 447
radzyński	44 064	22 257	21 807
rycki	30 661	15 439	15 222
świdnicki	30 002	14 591	15 411
tomaszowski	58 866	29 325	29 541
włodawski	25 669	12 869	12 800
zamojski	96 397	47 585	48 812

Wykres 3. Struktura ludności na wsi według płci w województwie lubelskim w roku 2016 w poszczególnych powiatach (stan na 31.XII.2016r.).

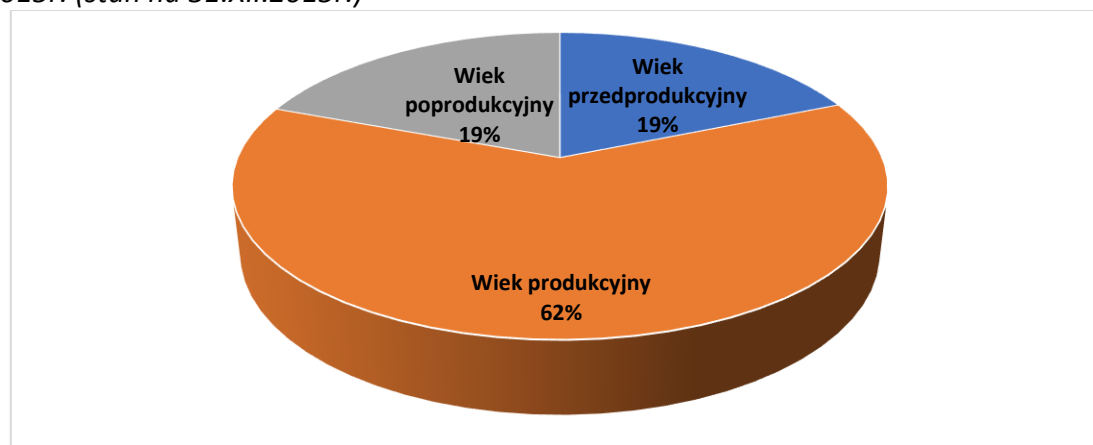

W strukturze wieku ludności na wsi na Lubelszczyźnie udział osób w wieku przedprodukcyjnym stale maleje, a wzrasta liczba ludności w wieku poprodukcyjnym. Natomiast liczba osób w wieku produkcyjnym wynosi 712534 i jest niższa o 1871 osób niż w roku poprzednim. Wiek produkcyjny stanowi największy udział ludności na wsi i wyniósł na koniec roku 2015r. 62%. Strukturę wieku ludności na wsi w województwie lubelskim obrazują Tabela3, Tabela4, Wykres4, Wykres5 oraz Wykres6 (źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS).

Tabela 3. Struktura wieku ludności na wsi województwa lubelskiego, wg stanu na 31 grudnia 2015 r.

Lata	Wiek przedprodukcyjny	Wiek produkcyjny	Wiek poprodukcyjny
2005	269123	676072	217551
2010	240837	711036	213702
2014	220335	714405	220219
2015	216436	712534	222722

Wykres 4. Struktura wiekowa ludności na obszarach wiejskich województwa lubelskiego w 2015r. (stan na 31.XII.2015r.)

Wykres 5. Struktura wiekowa ludności na wsi w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (stan na 31.XII.2015r.)

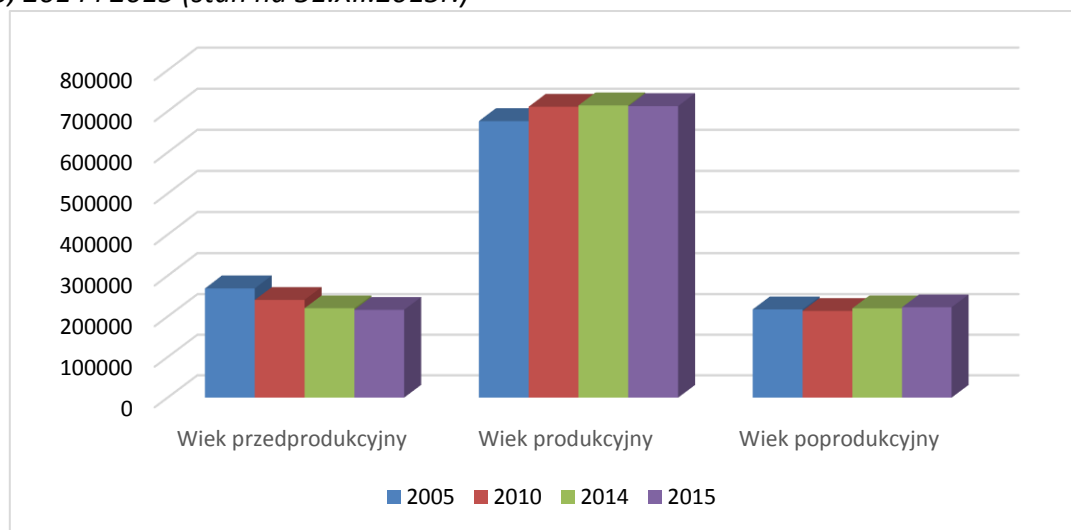
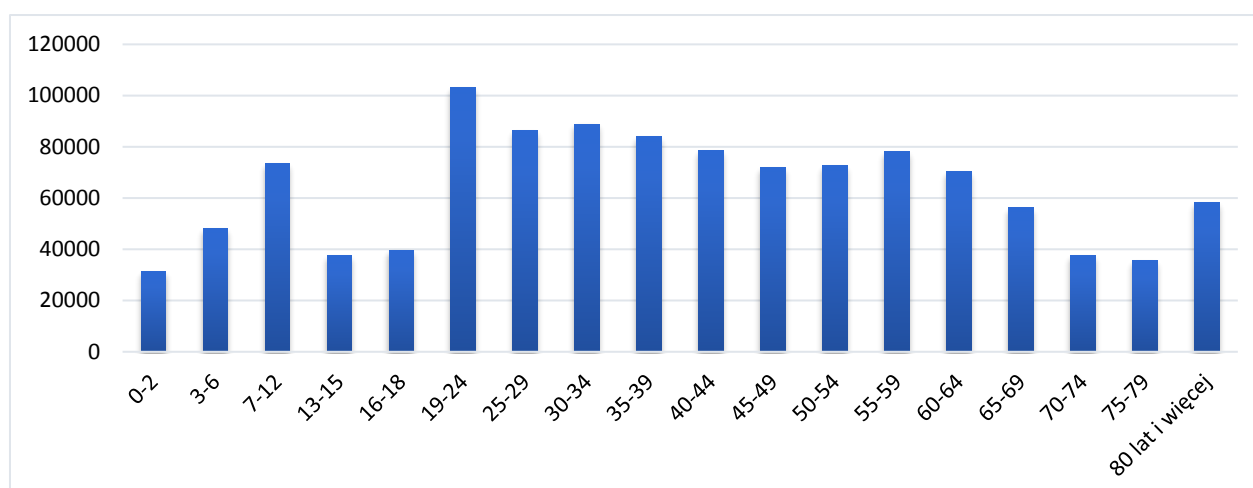

Tabela 4. Struktura wiekowa ludności na wsi w województwie lubelskim w latach (stan na 31.XII.2015r.)

Wiek	
0-2 lata	31441
3-6	47982
7-12	73569
13-15	37638
16-18	39723
19-24	103079
25-29	86236
30-34	88826
35-39	83931
40-44	78518
45-49	71949
50-54	72563
55-59	78233
60-64	70499
65-69	56216
70-74	37394
75-79	35774
80 lat i więcej	58121

Relacje między poszczególnymi grupami wieku ekonomicznego ludności obrazuje współczynnik obciążenia demograficznego. W Lubelskim w 2015r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 61 osób w wieku nieprodukcyjnym (źródło: GUS). Na obszarach wiejskich najwyższą liczbę ludności -103079 osób stanowią mieszkańcy w wieku 19-24 lat. Natomiast najniższy udział w strukturze wieku ludności stanowią dzieci w wieku 0-2 lata. Dzieci w wieku poniżej 15 roku życia stanowiły w 2015r. 16,5% ogólnej populacji ludności, zaś udział osób starszych (w wieku 65 lat i więcej) wyniósł 16,28%. Spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym i niska liczba dzieci oraz obserwowany wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym świadczą o trwającym procesie starzenia się społeczeństwa polskiego.

Wykres 6. Struktura wiekowa ludności na wsi w województwie lubelskim stan na 31.XII.2015r.

Województwo lubelskie ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -2618. Odpowiada to przyrostowi naturalnemu -1,2 na 1000 mieszkańców lubelskiego. W 2016 roku urodziło się 19 666 dzieci, w tym 49,2% dziewczynek i 50,8% chłopców. Współczynnik dynamiki demograficznej, czyli stosunek liczby urodzeń żywych do liczby zgonów wynosi 0,88 i jest znacznie mniejszy od średniej dla całego kraju. (źródło: <http://www.polskawliczbach.pl/lubelskie#dane-demograficzne>)

Mieszkańcy lubelskiego zawarli w 2016 roku 10 654 małżeństw, co odpowiada 5,0 małżeństwom na 1000 mieszkańców. Jest to wartość porównywalna do wartości dla kraju. W tym samym okresie odnotowano 1,5 rozwodów przypadających na 1000 mieszkańców. Jest to znacznie mniej od wartości dla kraju. 28,7% mieszkańców lubelskiego jest stanu wolnego, 56,4% żyje w małżeństwie, 3,9% mieszkańców jest po rozwodzie, a 10,4% to wdowy/wdowcy. (źródło: <http://www.polskawliczbach.pl/lubelskie#dane-demograficzne>)

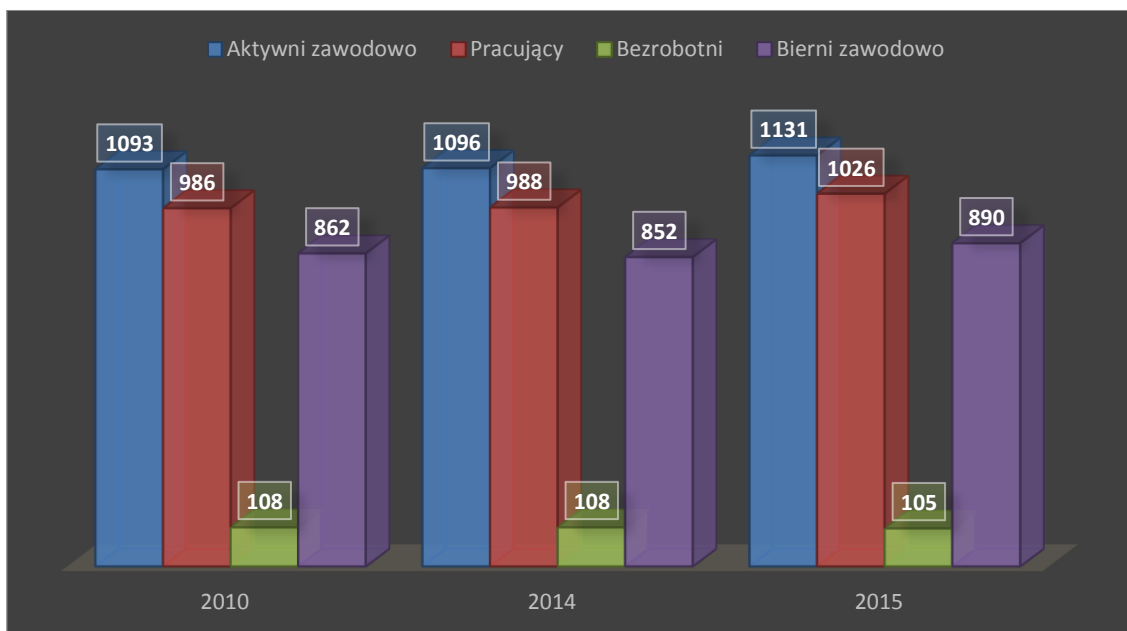
W 2016 roku zarejestrowano 18 589 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 23 041 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla lubelskiego - 4 452. W tym samym roku 649 osób zameldowało się z zagranicy oraz zarejestrowano 264 wymeldowań za granicę - daje to saldo migracji zagranicznych wynoszące 385. (źródło: <http://www.polskawliczbach.pl/lubelskie#dane-demograficzne>)

Aktywność ekonomiczna ludności województwa lubelskiego przedstawia *Tabala5, Wykres7* (na podstawie BAEL- *Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności*, źródło: GUS). Jak wynika z danych w 2015r. liczba ludności aktywnej zawodowo oraz osób pracujących wzrosła w stosunku do roku ubiegłego. Wzrosła również liczba ludności biernej zawodowo, natomiast liczba osób bezrobotnych zmalała z 108 tys. na 105 tys.

Tabela 5. Aktywność ekonomiczna ludności w województwie lubelskim w wieku 15 lat i więcej w latach 2010, 2014 i 2015– na podstawie BAEL

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI W WIEKU 15 LAT I WIĘCEJ – na podstawie BAEL	Przeciętna w roku		
	2010	2014	2015
LUDNOŚĆ w tys.	1956	1948	2021
Mężczyźni	944	943	986
Kobiety	1011	1005	1036
Aktywni zawodowo w tys.	1093	1096	1131
Mężczyźni	599	598	624
Kobiety	494	499	507
Pracujący w tys.	986	988	1026
Mężczyźni	538	542	567
Kobiety	447	446	459
Bezrobotni w tys.	108	108	105
Mężczyźni	61	56	57
Kobiety	46	53	48
Bierni zawodowo w tys.	862	852	890
Mężczyźni	345	345	362
Kobiety	517	507	528

Wykres 7. Ludność (w tys.). aktywna zawodowo, pracująca, bezrobotni i bierni zawodowo w województwie lubelskim w wieku 15 lat i więcej w latach 2010, 2014 i 2015– na podstawie BAEL

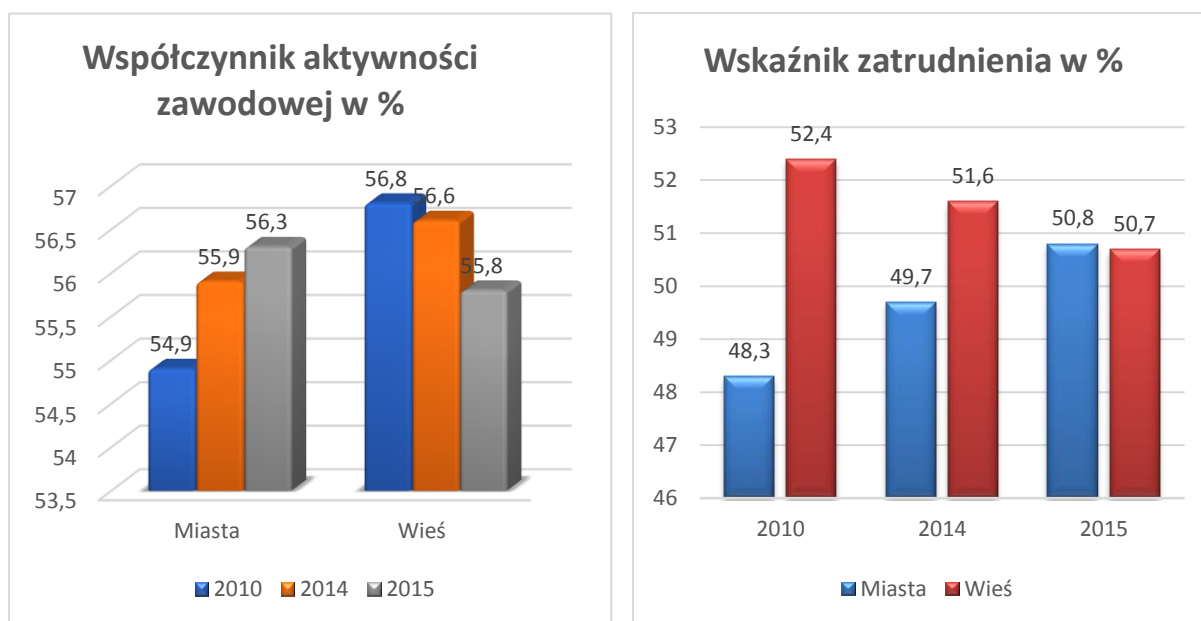

Natomiast współczynnik aktywności zawodowej w województwie lubelskim obrazuje *Tabela 6* oraz *Wykres 8 i 9* -źródło: GUS.

Tabela 6. Współczynnik aktywności zawodowej w miastach i na wsi oraz wg płci w województwie lubelskim w latach 2010, 2014 i 2015- źródło: GUS

	Przeciętna w roku		
	2010	2014	2015
WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ w %	55,9	56,3	56,0
Mężczyźni	63,5	63,4	63,3
Kobiety	48,9	49,7	49,9
Miasta	54,9	55,9	56,3
Wieś	56,8	56,6	55,8
WSKAŹNIK ZATRUDNIENIA w %	50,4	50,7	50,8
Mężczyźni	57,0	57,5	57,5
Kobiety	44,2	44,4	44,3
Miasta	48,3	49,7	50,8
Wieś	52,4	51,6	50,7
STOPA BEZROBOCIA w %	9,9	9,9	9,3
Mężczyźni	10,2	9,4	9,1
Kobiety	9,3	10,6	9,5
Miasta	12,1	11,2	9,7
Wieś	7,8	8,8	8,9

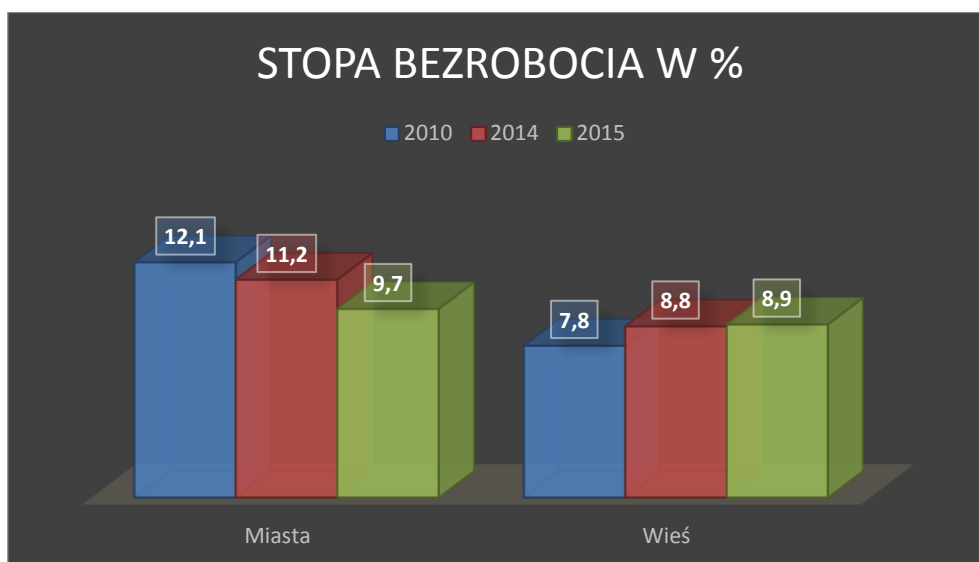
Wykres 8 i 9. Współczynnik aktywności zawodowej i wskaźnik zatrudniania w miastach i na wsi w województwie lubelskim w latach 2010, 2014 i 2015.

Współczynnik aktywności zawodowej na obszarach wiejskich w ostatnich latach spada (w 2015r. wyniósł. 55,8 %), podobnie jak wskaźnik zatrudnienia, który wyniósł 50,7 %. Natomiast w miastach w województwie lubelskim można zaobserwować wzrost tych

wskaźników. Z kolei stopa bezrobocia na wsi rośnie a w miastach spada. Stopę bezrobocia w województwie przedstawia Wykres 10 aktywność ekonomiczna ludności według wykształcenia Tabela 7, Wykres 11 i Wykres 12- źródło: GUS.

Wykres 10. Stopa bezrobocia w miastach i na wsi województwie lubelskim w latach 2010, 2014 i 2015

Na podstawie powyższych danych obserwujemy wzrost bezrobocia na wsi do 2015r. Jednak zgodnie z najnowszymi statystykami na terenie całego województwa lubelskiego następuje spadek liczby osób bezrobotnych. W 2016 r. średnia stopa bezrobocia wynosiła 10,8%, natomiast od stycznia 2017r. wskaźnik ten spada. Poniżej przedstawiany jest poziom bezrobocia w poszczególnych miesiącach w 2017r. w Polsce i w województwie lubelskim. (źródło: . <http://pulawy.praca.gov.pl>)

Stopa bezrobocia w Polsce i w województwie lubelskim w 2017r.

Miesiąc	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	X
Stopa bezrobocia w Polsce w %	8,6	8,5	8,1	7,7	7,4	7,1	7,1	7,0	6,8
Stopa bezrobocia w województwie lubelskim w %	10,8	10,6	10,2	9,7	9,3	8,9	8,9	8,9	8,7

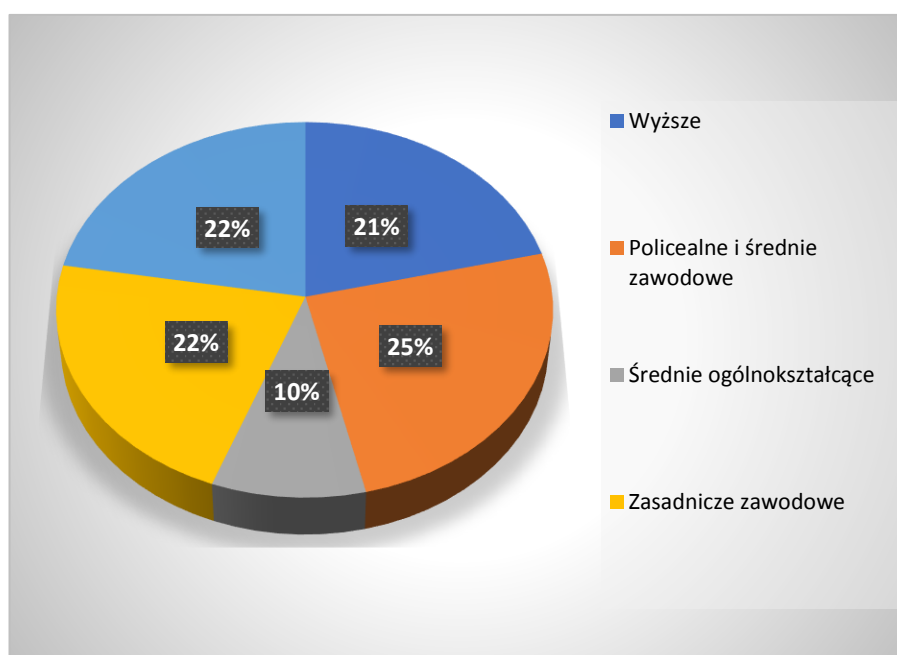
Stopa bezrobocia w województwie jest wyższa niż w Polsce, ale podobnie jak na terenie kraju systematycznie od początku 2017 roku spada. We wrześniu wynosiła ona 8,7 % i była niższa o 2,1% w stosunku do stycznia. Zjawisko to oznacza, że coraz mniej osób podejmuje prace i jest aktywna zawodowo. Spadek liczby ludności to bardzo korzystna zmiana, jednak może wskazywać również na zmniejszającą się liczbę ludzi do pracy.

Tabela 7. Aktywność ekonomiczna ludności w województwie lubelskim w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w IV kwartale 2015r. – na podstawie BAEL-źródło: GUS

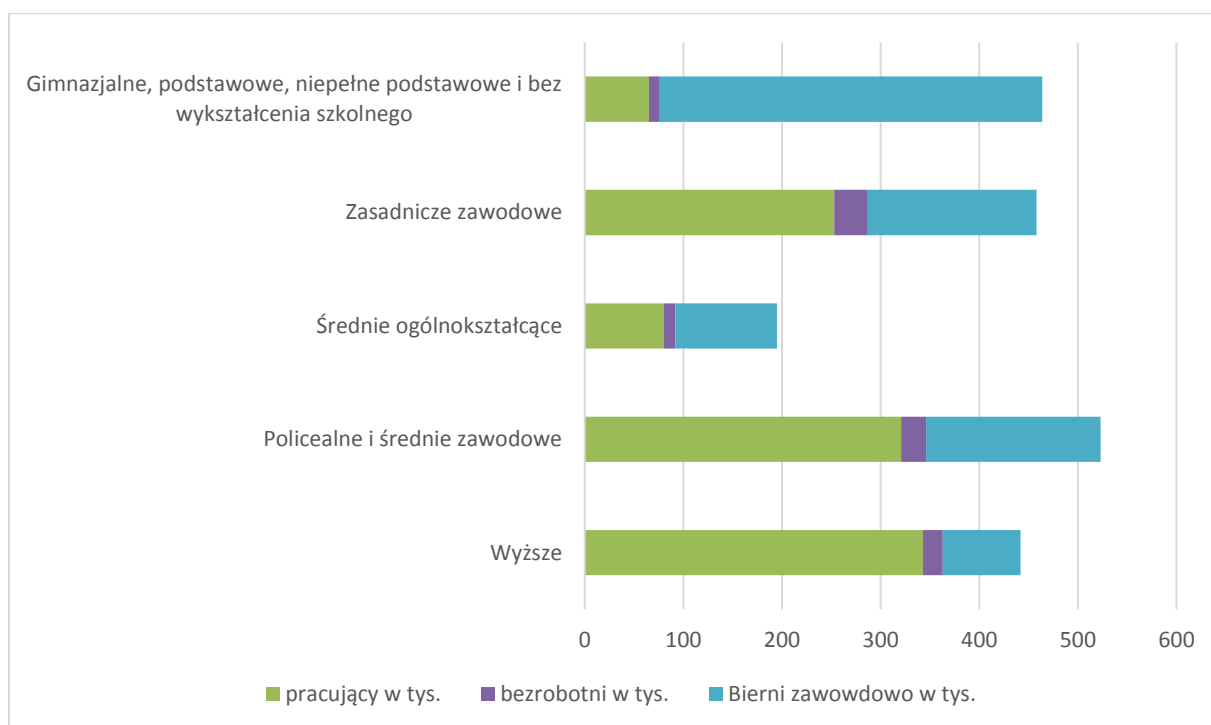
AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI W WIEKU 15 LAT I WIĘCEJ WEDŁUG POZIOMU WYKSZTAŁCENIA W IV KWARTALE 2015 R. – na podstawie BAEL	Ludność w tys.	Aktywni zawodowo			Bierni zawodowo w tys.
		ogółem w tys.	pracujący w tys.	bezrobotni w tys.	
Ogółem	2082	1165	1062	103	917
Wyższe	442	363	343	20	79
Policealne i średnie zawodowe	523	346	321	25	177
Średnie ogólnokształcące	195	92	80	12	103
Zasadnicze zawodowe	458	287	253	34	171
Gimnazjalne, podstawowe, niepełne podstawowe i bez wykształcenia szkolnego	464	76	65	11	388

Analizując aktywność ekonomiczną ludności województwa pod względem poziomu wykształcenia zauważamy, że w IV kwartale w 2015r. dominowało wykształcenie policealne i średnie zawodowe, które posiadało ok 25 % ogólnej liczby ludności. Najmniej zaś osób posiadało wykształcenie średnie ogólnokształcące -ok 10%. Spośród osób aktywnych zawodowo największą grupę osób stanowiły osoby z wykształceniem wyższym. Ta grupa stanowiła również w najliczniejszą biorąc pod uwagę osoby pracujące i najmniejszą spośród osób biernych zawodowo. Najwięcej bezrobotnych odnotowano z wykształceniem zasadniczym zawodowym, a najwięcej osób biernych zawodowo posiada wykształcenie gimnazjalne, podstawowe, niepełne podstawowe lub pozostaje bez wykształcenia szkolnego.

Wykres 11. Aktywność ekonomiczna ludności w województwie lubelskim w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w IV kwartale 2015r. – na podstawie BAEL-źródło: GUS

Wykres 12. Ludność pracująca, bezrobotni i bierni zawodowo w województwie lubelskim w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia w IV kwartale 2015r. – na podstawie BAEL-źródło: GUS

STRUKTURA GOSPODARSTW DOMOWYCH W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Reprezentacyjne badanie budżetów gospodarstw domowych jest podstawowym źródłem informacji o warunkach bytu ludności. Składa się na nie m.in. poziom i struktura dochodu rozporządzalnego, wydatków i spożycie oraz wyposażenie gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytkowania. Sytuacja materialna gospodarstw domowych w 2015 r. w Polsce poprawiła się. Gospodarstwa domowe osiągały wyższe dochody i więcej wydawały. Wzrosła nadwyżka dochodów nad wydatkami, co dało gospodarstwom domowym możliwość większego oszczędzania. W województwie lubelskim dochód rozporządzalny rośnie i w roku 2015r. wynosił 1226,74 zł. Zaś wydatki ogółem wyniosły 971,28zł i były niższe o 10,85zł. Wysokość przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę i przeciętne miesięczne wydatki ogółem w gospodarstwie domowym w województwie lubelskim przedstawia Tabela 8, Tabela 9, Wykres 13 i Wykres 14 , (źródło: GUS).

Tabela 8. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę oraz przeciętne miesięczne wydatki ogółem na 1 osobę w gospodarstwach domowych w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (źródło: GUS).

	2005	2010	2014	2015
Dochód rozporządzalny w zł	672,37	978,09	1208,35	1226,74
Wydatki ogółem w zł	635,71	833,03	982,13	971,28

Wykres 13. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę oraz przeciętne miesięczne wydatki ogółem na 1 osobę w gospodarstwach domowych w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (źródło: GUS).

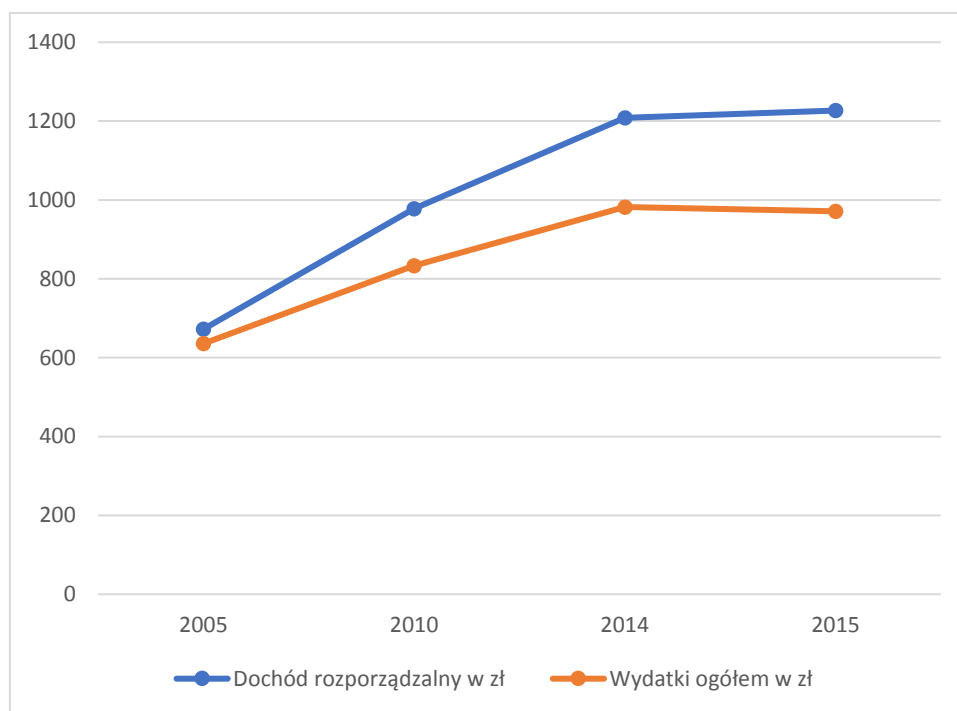
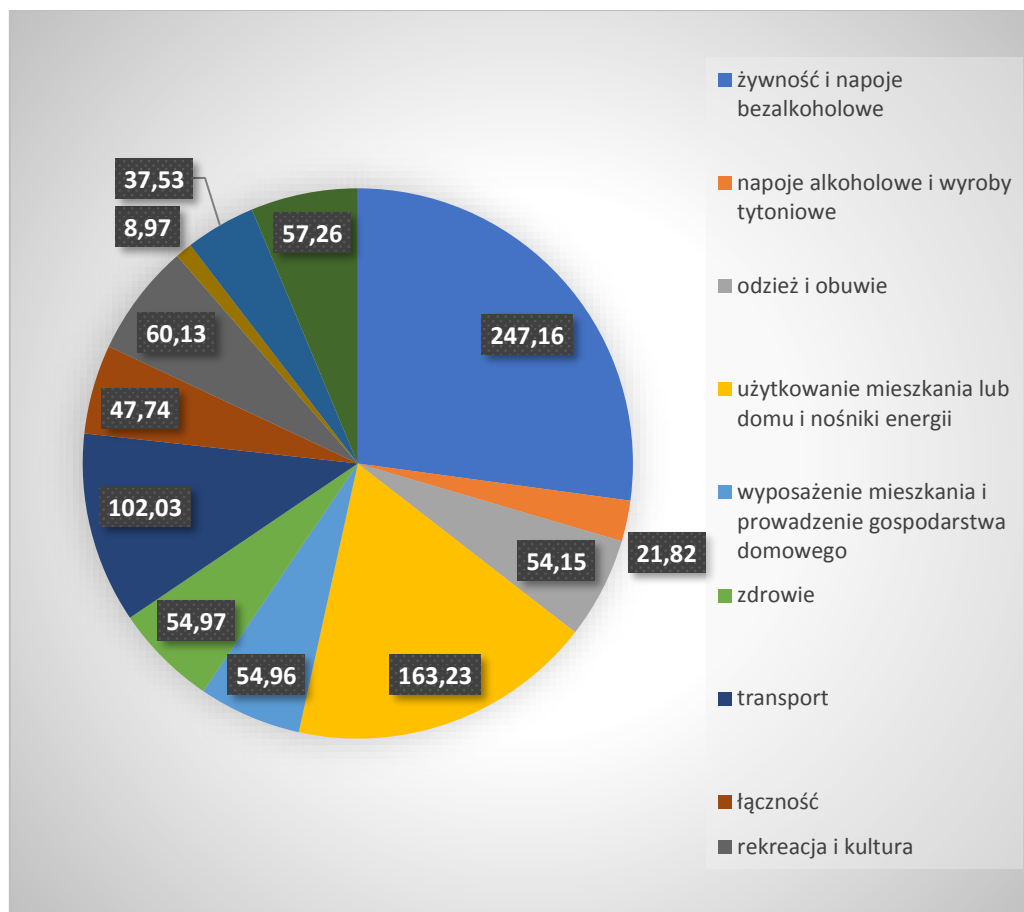

Tabela 9. Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (źródło: GUS)

	2005	2010	2014	2015
towary i usługi konsumpcyjne w zł	601,14	783,32	933,36	919,45
w tym:				
żywność i napoje bezalkoholowe	179,51	220,10	252,28	247,16
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	16,25	20,24	21,40	21,82
odzież i obuwie	36,20	46,94	55,26	54,15
użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	112,89	150,96	170,59	163,23
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	31,86	44,82	56,78	54,96
zdrowie	35,47	38,03	57,96	54,97
transport	62,11	84,36	97,36	102,03
łącznie	30,85	38,29	49,09	47,74
rekreacja i kultura	37,10	57,90	62,95	60,13
edukacja	6,40	8,78	8,42	8,97
restauracje i hotele	8,32	17,24	36,35	37,53
inne towary i usług	36,84	46,07	56,46	57,26

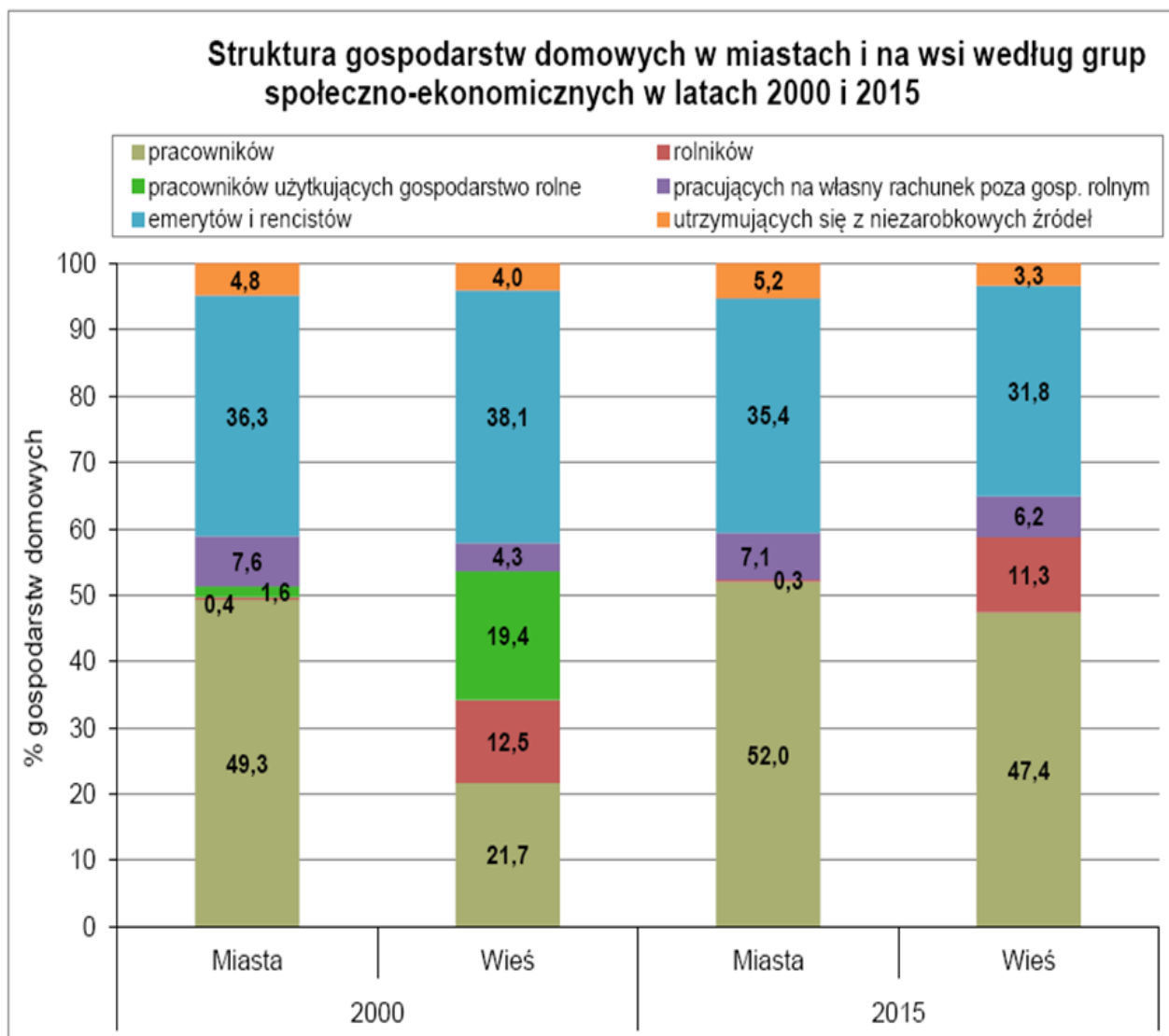
Wykres 14. Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych w województwie lubelskim w roku 2015 (źródło: GUS)

DOCHODY I WYDATKI NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE

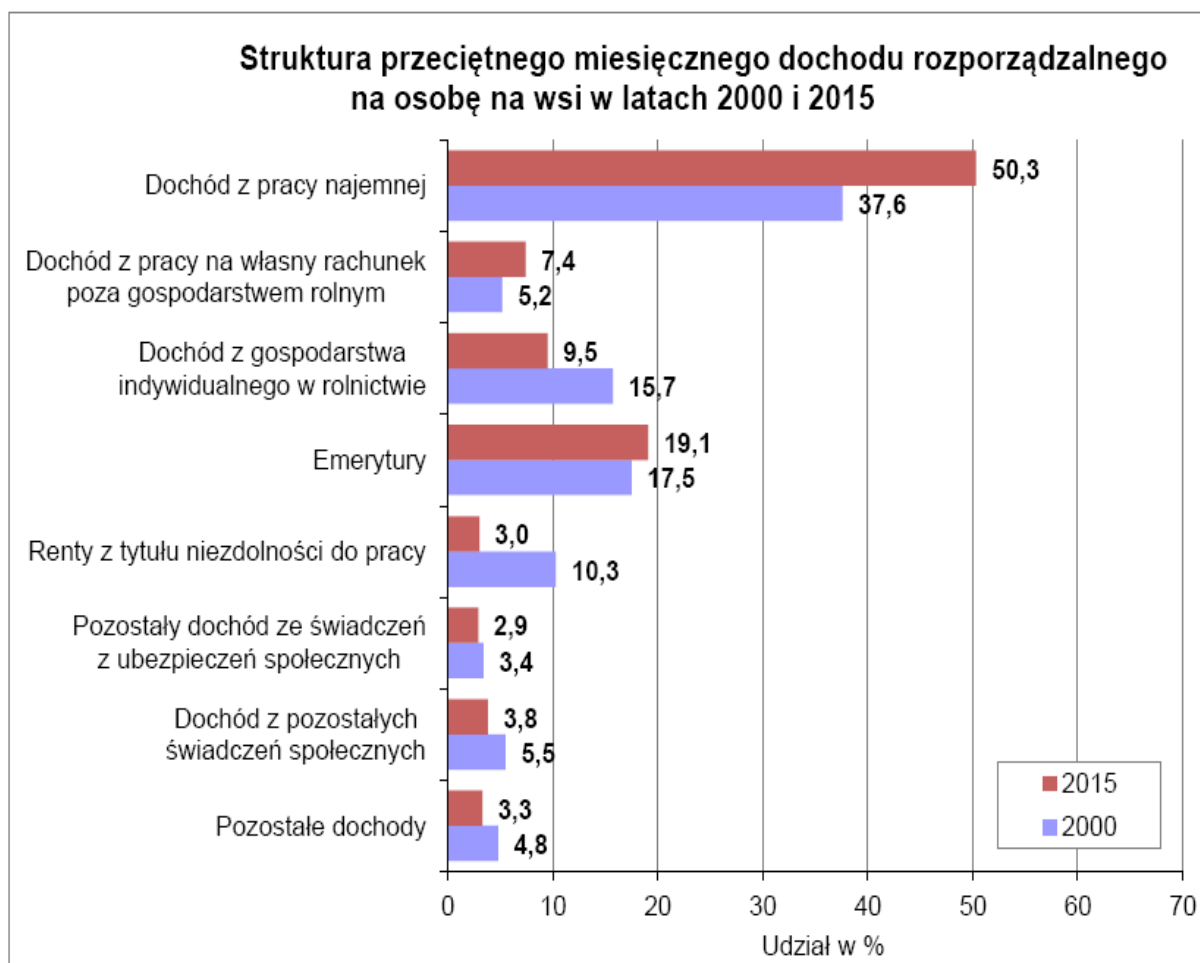
Struktura pracowników na obszarach wiejskich na przełomie lat 2000 – 2015 obejmuje zmiany w kierunku stanowisk pracy w stronę rolnictwa. W roku 2000 w gospodarstwach domowych liczba rolników w Polsce wynosiła 0,3 % w stosunku do pozostałych grup, natomiast do roku 2015 zwiększyła się do 11,3 %, co przedstawia pozytywne zmiany wśród populacji zamieszkującej tereny wiejskie. Można zaobserwować, że w porównaniu do roku 2000 spadł procent osób przebywających na emeryturze lub rencie oraz pracowników i osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, jak też osób pracujących na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym, co przedstawia poniższy wykres.

Wykres 15. Struktura gospodarstw domowych w Polsce w miastach i na wsi według grup społeczno-ekonomicznych w latach 2000 i 2015 (źródło: GUS)

Zmiany wynikające z powyższego diagramu wpływają na źródła dochodów mieszkańców wsi. Można zaobserwować, iż dochód z pracy najemnej w porównaniu do poprzednich lat w roku 2015 spadł do 37,6%, natomiast dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie wzrósł do 15,7 %. Kierunek zmian w wykonywanej pracy wśród populacji wsi pozytywnie wpływa na jej rozwój oraz świadomość osób zamieszkujących tereny wiejskie, czego przykładem jest poniższy wykres, na którym przedstawiono strukturę przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę. Można zaobserwować, iż w porównaniu do innych grup dochodów dochód z gospodarstwa indywidualnego w porównaniu do roku 2000 wzrósł aż o 6,2%.

Wykres 16. Struktura przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę w Polsce w latach 2000 i 2015 (źródło: GUS).

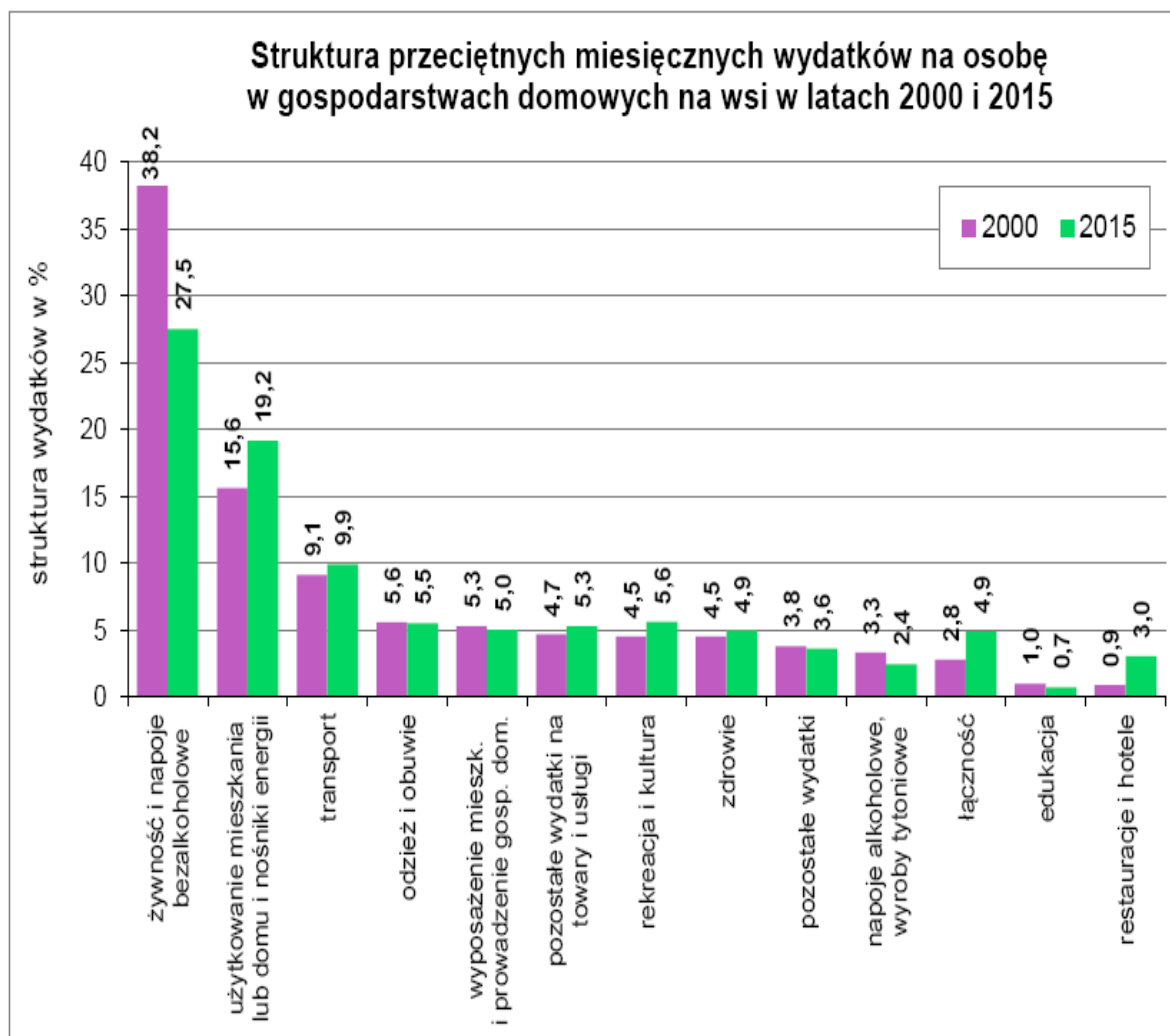

Zmiany zachodzące wśród populacji zamieszkującej tereny wiejskie ukierunkowane na pracę w indywidualnym gospodarstwie wiejskim wpływają na zapotrzebowanie i wydatki tej ludności.

Dzięki wzrostowi dochodowemu z rolnictwa można zaobserwować także spadek na zapotrzebowanie w produkty żywnościowe wśród populacji zamieszkującej tereny wiejskie. Wzrost dochodów oznacza wzrost produkcji żywności, a więc spadek zapotrzebowania na produkty żywnościowe i napoje bezalkoholowe, co przedstawia poniższy wykres. W porównaniu do ubiegłych lat w 2015 roku spadek tego zapotrzebowania wynosił aż 10,7 %.

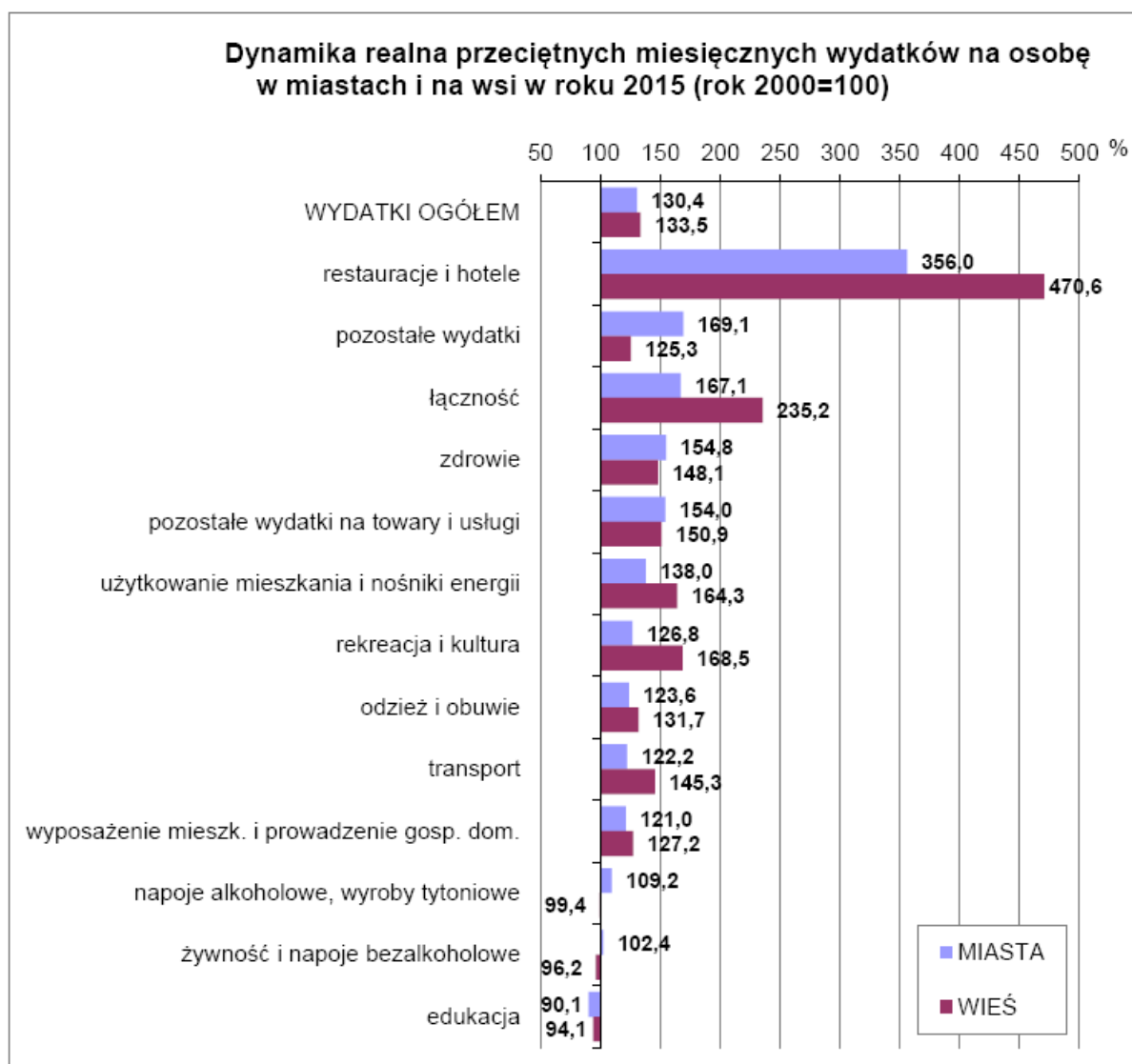
Spadek omówionych wydatków wpływa na poprawę życia mieszkańców wsi, a więc wydatków na użytkowanie mieszkania lub domu i nośników energii, które w roku 2000 wynosiły 15,6 %, natomiast w 2015 19,2% jest to wzrost wydatków na poprawę użytkowania mieszkania i zapotrzebowanie w energię o 3,6 %.

Wykres 17. Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na osobę w gospodarstwach domowych w Polsce na wsi w latach 2000 i 2015 (źródło: GUS)

Wzrost dochodów wśród rolników wpływa także pozytywnie na jakość życia oraz rodzaj spędzanego wolnego czasu w porównaniu do ludności mieszkającej w miastach. Wydatki na restauracje i hotele, łączność, użytkowanie mieszkania i nośniki energii, rekreację i kulturę, odzież i obuwie oraz transport wraz z wyposażeniem mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego to grupy wydatków, na które ludność zamieszkująca tereny wiejskie przeznaczają dochody. Poniżej przedstawiono wykres dynamiki realnej przeciętnych miesięcznych wydatków na osobę w miastach i na wsi w Polsce w roku 2015.

Wykres 18. Dynamika realna przeciętnych miesięcznych wydatków na osobę w miastach i na wsi w roku 2015 (źródło: GUS)

OSOBY ZALEŻNE, PODMIOTY SPOŁECZNE W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Postępujący proces starzenie się społeczeństwa pogłębił problem zapewnienia opieki nad osobami zależnymi. Zapewnienie tego rodzaju opieki nad osobą zależną w wielu rodzinach nie jest możliwe. (źródło: <http://www.cdr.gov.pl>) Podstawowe potrzeby związane z opieką nad osobą zależną, a w szczególności nad dzieckiem, osobą niepełnosprawną lub starszą świadczą specjalistyczne instytucje. Na terenie województwa lubelskiego w 2015r. znajdowało się 73 domy i zakłady stacjonarnej pomocy społecznej ze 5595 miejscami. Na umieszczenie w takiej placówce oczekiwało 240 osoby (stan w dniu 31.XII.2015r. źródło GUS). Placówki stacjonarnej pomocy społecznej według grup mieszkańców przedstawia *Tabela 10*. Natomiast z pomocy placówek dziennych można było skorzystać w 2594 punktach, z czego 2139 stanowiło Placówkę Opiekuńczą a zaledwie 383 było Placówką Specjalistyczną. Pozostałe prowadziły prace podwórkową lub w formach połączonych. Instytucje te posiadają odpowiednie kompetencje i umiejętności pozwalające na właściwą organizację opieki nad osobą zależną.

Tabela 10. Placówki stacjonarnej pomocy społecznej w województwie lubelskim według grup mieszkańców, którzy mogą w nich przebywać w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (Źródło: GUS)

Domy i zakłady, w których mogą przebywać:	2005	2010	2014	2015
Osoby w podeszłym wieku	16	21	21	21
Przewlekłe somatycznie chorzy	9	13	13	14
Dorośli niepełnosprawni intelektualnie	10	12	16	16
Dzieci i młodzież niepełnosprawna intelektualnie	5	5	7	7
Przewlekłe psychicznie chorzy	7	10	12	12
Niepełnosprawni fizycznie	2	4	4	4
Matki z małoletnimi dziećmi i kobiety w ciąży	2	3	2	2
Bezdomni	11	15	12	12
Inne osoby	-	5	9	9

W województwie najwięcej placówek stacjonarnych pomocy społecznej (21) przyjmuje osoby w podeszłym wieku. Następnie w 16 placówkach przebywać mogą dorośli niepełnosprawni intelektualnie, a 14 przewlekłe somatycznie chorzy, po 12 domów i zakładów przyjmowało osoby przewlekłe psychicznie chore oraz bezdomne. Matki z małoletnimi dziećmi i kobiety w ciąży przyjmują 2 placówki.

W województwie stacjonarną opiekę zdrowotną świadczy 57 szpitali (stan w dniu 31.XII.2015r. źródło GUS) o 2 mniej w stosunku do roku 2014. Ponadto znajduje się 3 szpitale psychiatryczne i 1 ośrodek rehabilitacyjny dla narkomanów, a także 22 zakłady opiekuńczo–lecnicze i 7 zakładów pielęgnacyjno–opiekuńczych oraz 6 hospicjów, 5 oddziałów opieki paliatywnej. W regionie jest również prowadzone lecznictwo uzdrowiskowe w 7 sanatoriach i 2 szpitalach. (źródło: <http://www.lubelskie.pl>) Na terenie województwa prowadzone są ośrodki wsparcia m.in. ośrodek wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi, dzienny dom pomocy, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, schronisko i dom dla bezdomnych oraz klub samopomocy. W 2016 roku w województwie lubelskim funkcjonowało 118 ośrodków wsparcia o różnym charakterze, w tym 82 ośrodki prowadzone były przez jednostki samorządu terytorialnego a 36 przez organizacje pozarządowe. Z ich pomocy skorzystało w sumie 5 436 osób. Kadre tych jednostek stanowiło 933 osoby. Zaś roczny koszt prowadzenia i utrzymania placówek wyniósł 46 296 262zł. (źródło: <http://www.lubelskie.pl>)

W 2016 roku w regionie funkcjonowały 53 środowiskowe domy samopomocy, w tym 39 prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego. Z ich usług skorzystało 2 285 osób. Liczba osób oczekujących wyniosła 76, a ich kadre stanowiło 649 osób. Roczny koszt funkcjonowania wyniósł 30 303 205 zł. Ponadto w województwie funkcjonowało 6 Klubów Samopomocy, w tym 4 prowadzone przez jednostki samorządu. W 2016 roku wsparciem klubów zostały objęte 523 osoby, a roczny koszt prowadzenia i utrzymania tych placówek wyniósł 504 288 zł. W województwie funkcjonowało także 13 dziennych domów pomocy, z czego 12 prowadzone jest przez jednostki samorządu terytorialnego, dysponujących 479 miejscami, z których pomocy skorzystało 670 osób. Na ich prowadzenie i utrzymanie przeznaczono 4 166 758 zł. W 2016r. samorządy gminne wykazały też 16 placówek udzielających wsparcia osobom bezdomnym (gdzie 12 prowadzonych było przez inny

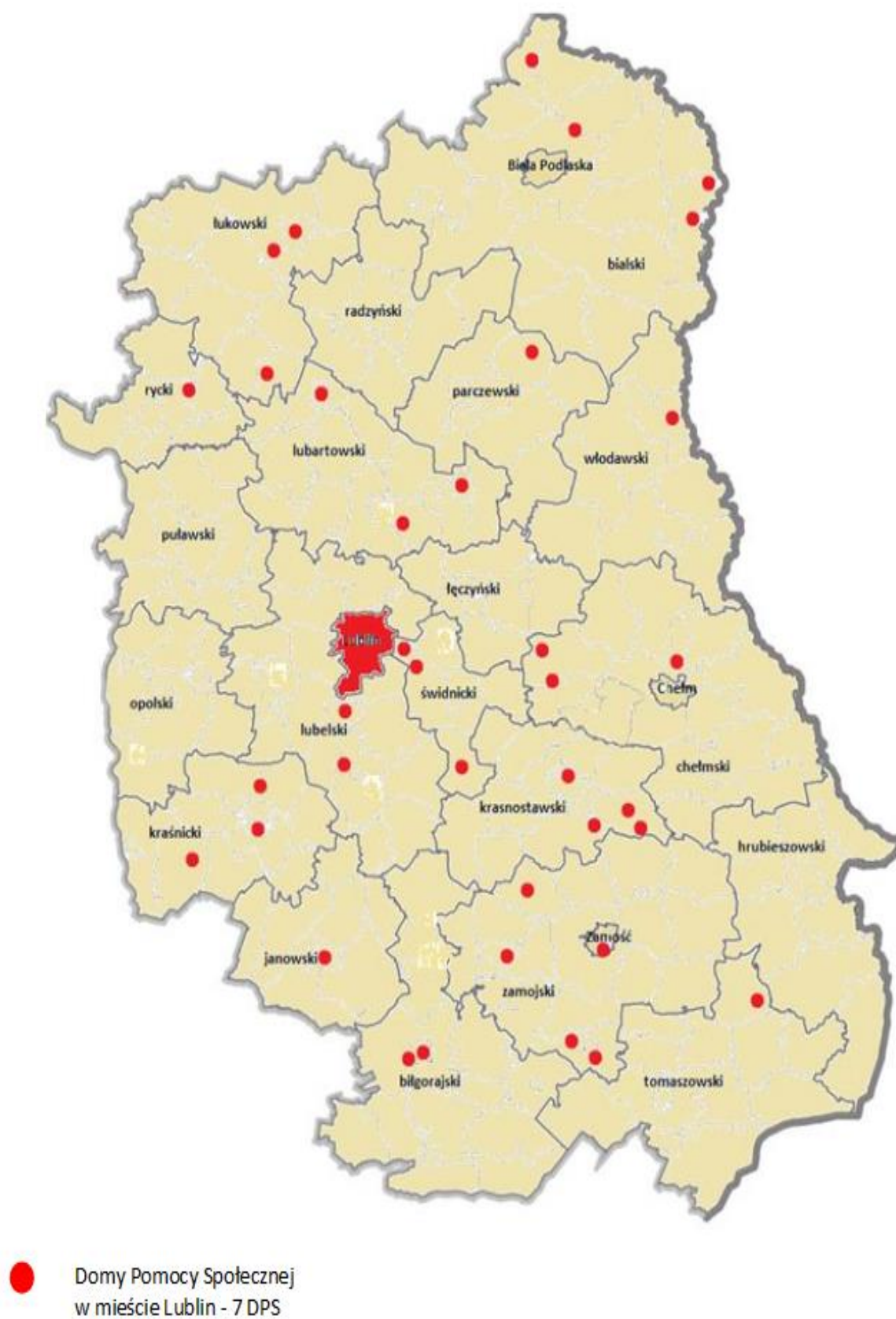
podmiot), w tym noclegowni, schronisk i domów dla bezdomnych. Placówki dysponowały 439 miejscami, a liczba osób korzystających wyniosła 722. Kadre tych placówek stanowiło 50 osób, a roczny koszt funkcjonowania wyniósł 2 762 131 zł. (źródło: <http://www.lubelskie.pl>)

W 2016 roku w województwie lubelskim funkcjonowały 44 domy pomocy społecznej, z czego 37 placówek prowadzonych była przez jednostki samorządu terytorialnego, a 7 przez organizacje pozarządowe. Domy pomocy społecznej dysponowały 4 468 miejscami, a korzystało z nich 4 925 osób (223 osoby oczekujące na umieszczenie). Liczba osób zatrudnionych w tych jednostkach w 2016 r. wynosiła 3 090 osoby. Na funkcjonowanie domów pomocy społecznej przeznaczono 157 922 850 zł. (źródło: <http://www.lubelskie.pl>) Rozmieszczenie domów pomocy społecznej oraz instytucji w obszarze pomocy społecznej na terenach województwa lubelskiego obrazuje Mapa 1 i 2.

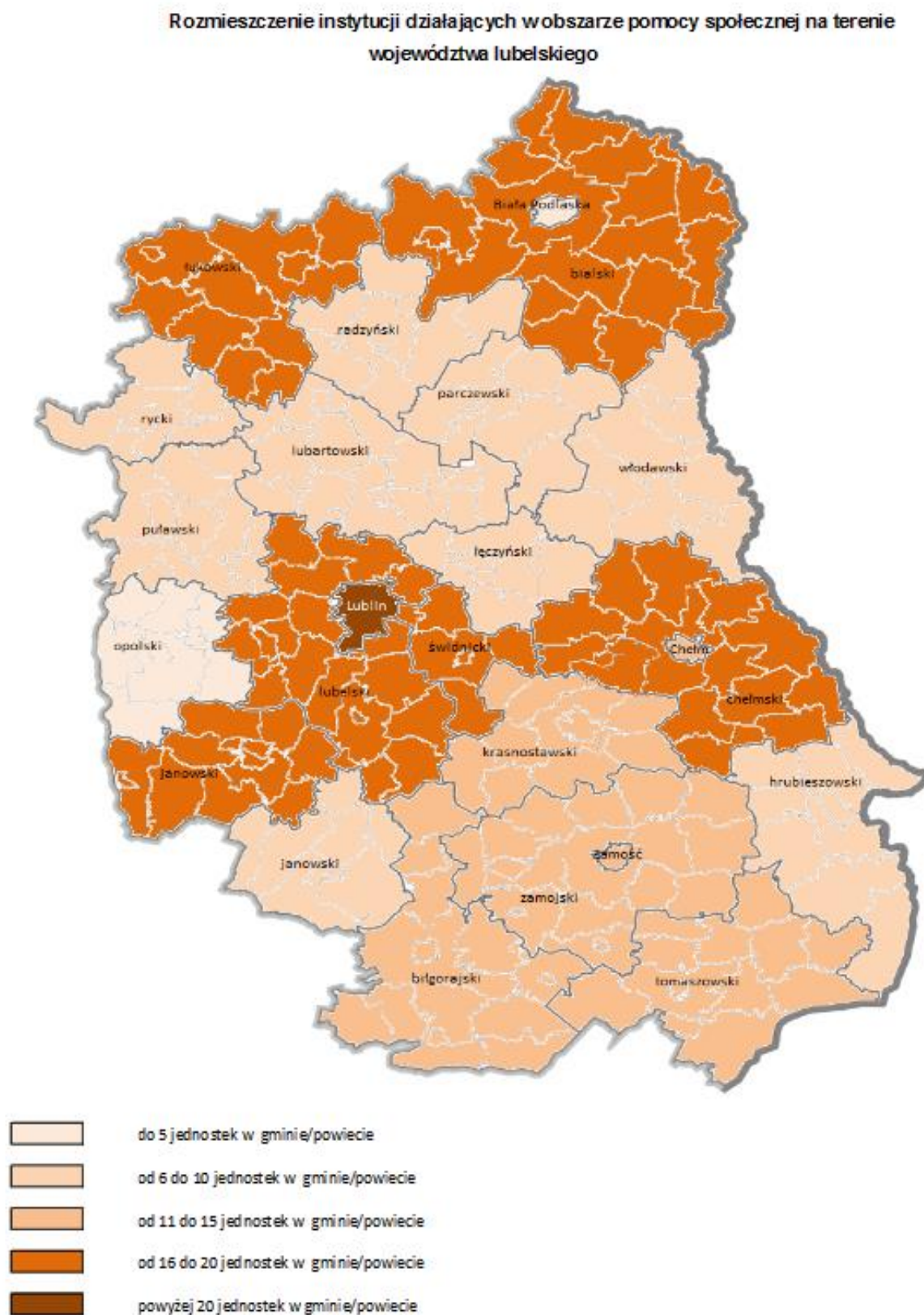
Niekorzystne trendy demograficzne oraz niedostateczna ilość placówek świadczących usługi opieki nad osobami zależnymi to problemy, w wyniku których powstał projekt „Gospodarstwo otwarte na ludzi”. Jest to projekt realizowany w związku ze Strategią Odpowiedzialnego Rozwoju przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Będzie realizowany w ramach środków Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, przeznaczonych na realizację Planu Operacyjnego 2016-2017 oraz 2018-2019, Regionalnych Programów Operacyjnych, POWER. Aktualnie trwają prace nad projektem oparte o szerokie konsultacje. Gospodarstwa opiekuńcze to forma gospodarowania polegająca na łączeniu działalności rolniczej z opieką nad osobami potrzebującymi wsparcia często osobami starszymi czy niepełnosprawnymi intelektualnie lub ruchowo. Poprzez udział w wykonywaniu prostych czynności gospodarstwa mogą zaoferować nową formę rehabilitacji i integracji. Koncepcja rozwoju gospodarstw opiekuńczych zakłada ścisłą współpracę pomiędzy rolnikami, doradcami rolniczymi, organizacjami pozarządowymi, administracją państwową oraz jednostkami samorządu terytorialnego i wynika z przepisów normujących działalność opiekuńczą w naszym kraju. Tylko dzięki współpracy możliwe będzie dopracowanie i rozbudowanie koncepcji funkcjonowania gospodarstw opiekuńczych. (źródło: <http://www.cdr.gov.pl>)

Na założenie gospodarstw opiekuńczych przewidziane są projekty unijne (dotacje, wsparcie pomostowe), a także inne ulgi jak np. refundacja składek ZUS. (źródło: <http://www.cdr.gov.pl>)

Mapa 1. Rozmieszczenie domów pomocy społecznej na terenie województwa lubelskiego (źródło: ops.lubelskie.pl).

Mapa 2. Rozmieszczenie instytucji w obszarze pomocy społecznej na terenach województwa lubelskiego (źródło: ops.lubelskie.pl).

1.2.3 RYNEK PRACY I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ NA OW

BEZROBOCIE REJESTROWANE

Dane o bezrobociu rejestrowanym dotyczące osób zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy prezentuje się zgodnie z ustawą z dnia 20 IV 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (jednolity tekst Dz. U. 2016 Nr 645, z późniejszymi zmianami).

W gospodarce województwa lubelskiego znaczącą pozycję zajmuje rolnictwo, które dysponuje dużą i o wysokiej jakości przestrzenią produkcyjną. Nadmierne rozdrobnienie gospodarstw i przestrzenne rozproszenie ich gruntów obniża efektywne wykorzystanie tego potencjału oraz zaniża faktyczną stopę bezrobocia rejestrowanego, gdyż do osób bezrobotnych nie zalicza się ludności rolniczej z gospodarstw posiadających 2 i więcej ha przeliczeniowych użytków rolnych. W konsekwencji prowadzi to także do bezrobocia ukrytego na wsi.

W końcu grudnia 2016 r. liczba bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy województwa lubelskiego wyniosła 95,6 tys. osób i była niższa od zanotowanej przed rokiem (o 12,3 tys. osób, tj. o 11,4%), jak i w 2010 r. (o 24,1 tys. osób, tj. o 20,1%). Należy podkreślić, że spadek liczby bezrobotnych w 2016 r. był wyższy w porównaniu z rokiem poprzednim, kiedy to odnotowano zmniejszenie się liczby bezrobotnych o 7,7%. Zmiany zaobserwowano również w skali kraju – na koniec 2016 r. liczba bezrobotnych była niższa o 14,6% niż rok wcześniej (wobec spadku o 14,3% w 2015 r.), natomiast w stosunku do 2010 r., spadek wyniósł 31,7% i był większy niż w skali województwa.

Tabl. 1. **Bezrobotni zarejestrowani oraz stopa bezrobocia**

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	2010	2015	2016
POLSKA			
Bezrobotni zarejestrowani w tys.	1954,7	1563,3	1335,2
Bezrobotni nowo zarejestrowani ^a w tys.	3042,0	2368,8	2169,8
Bezrobotni wyrejestrowani ^a w tys.	2979,8	2630,6	2398,0
Bezrobotni zarejestrowani na 1 ofertę pracy ..	83	31	21
Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	12,4	9,7	8,3
WOJ. LUBELSKIE			
Bezrobotni zarejestrowani w tys.	119,7	107,9	95,6
Bezrobotni nowo zarejestrowani ^a w tys.	169,4	138,4	131,3
Bezrobotni wyrejestrowani ^a w tys.	166,9	147,4	143,6
Bezrobotni zarejestrowani na 1 ofertę pracy ..	166	71	54
Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	13,1	11,7	10,4

^a W ciągu roku.

W województwie lubelskim w końcu 2016 r., w odniesieniu do roku poprzedniego, zmniejszenie liczby bezrobotnych odnotowano we wszystkich powiatach. Najwyższy spadek liczby bezrobotnych odnotowano w powiecie łukowskim (o 26,0%), tomaszowskim (o 22,0%) oraz w parczewskim (o 18,9%).

Udział ludności wiejskiej w ogólnej liczbie bezrobotnych, z uwzględnieniem kobiet, w powiatach ziemskich województwa lubelskiego ukazują dane w tabl.2.

Liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi w końcu grudnia 2016 r. wyniosła 53,0 tys. osób (mniej o 11,9% w porównaniu z grudniem 2015 r.). Spośród wszystkich bezrobotnych zamieszkałych na wsi 49,6%, tj. 26,3 tys. stanowiły kobiety (przed rokiem 29,5 tys. osób). Udział bezrobotnych zamieszkałych na wsi wyniósł 55,5% wszystkich zarejestrowanych bezrobotnych i był niższy o 0,3 p. proc. niż rok wcześniej, natomiast w kraju udział ten wyniósł 45,2%.

Udział bezrobotnych zamieszkałych na wsi w ogólnej liczbie bezrobotnych wykazywał bardzo duże zróżnicowanie między powiatami. Najwyższy był w powiatach: chełmskim (92,6%), lubelskim (89,0%), zamojskim (88,9%), bialskim (76,3%) i radzyńskim (75,9%). Są to powiaty, z wyjątkiem lubelskiego, typowo rolnicze, słabo zurbanizowane, o niewielkim udziale przemysłu i słabo rozwiniętej przedsiębiorczości.

Najniższym odsetkiem bezrobotnych mieszkańców wsi wśród ogółu bezrobotnych charakteryzowały się powiaty: świdnicki (45,4%), puławski (55,0%), rycki (55,3%), kraśnicki (62,4%), łęczyński (67,2%) i biłgorajski (68,0%). W grupie tej znalazły się powiaty relatywnie najmniej uprzemysłowione, o dość dobrze rozwiniętej przedsiębiorczości, a także jeden powiat o najniższej stopie bezrobocia.

Tabl. 2. **Udział ludności wiejskiej (w tym kobiet) w bezrobociu w województwie lubelskim w 2016 r.**

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	Liczba bezrobotnych w tys.	W tym udział kobiet	Odsetek ogółu bezrobotnych zamieszkałych na wsi	W tym udział kobiet	Odsetek bezrobotnych zamieszkałych na wsi posiadających gospodarstwo rolne
Lubelskie	95,6	49,4	55,5	49,6	8,7
w tym powiaty:					
bialski	5,3	47,6	76,3	47,6	6,9
biłgorajski.....	3,1	48,9	68,0	49,2	5,6
chełmski	4,8	54,8	92,6	54,4	8,0
hrubieszowski	4,5	46,7	74,0	46,6	3,0
janowski	2,7	44,9	71,6	44,1	23,8
krasnostawski	4,0	47,9	73,6	47,7	1,6
kraśnicki	5,8	46,2	62,4	46,4	15,9
lubartowski	4,8	50,0	70,0	50,1	20,2
lubelski.....	4,8	48,9	89,0	49,4	6,1
łęczyński.....	1,8	55,3	67,2	52,5	5,6
łukowski	3,0	57,3	69,9	57,9	8,8
opolski.....	3,2	47,2	69,0	47,5	14,4
parczewski	1,5	55,9	71,8	56,6	5,1
puławski	3,8	50,5	55,0	49,6	5,1
radzyński	2,7	46,2	75,9	46,7	8,4
rycki	2,5	50,7	55,3	51,2	17,5
świdnicki	3,3	47,6	45,4	46,8	4,9
tomaszowski	3,7	50,3	74,1	51,7	4,9
włodawski	2,8	51,3	70,1	52,8	7,5
zamojski	5,3	48,6	88,9	48,5	4,9

Według stanu na koniec 2016 r. udział kobiet bezrobotnych w poszczególnych powiatach wykazywał widoczne zróżnicowanie. Najwyższy ich odsetek odnotowano w powiatach: łukowskim (57,3%), parczewskim (55,9%) i łęczyńskim (55,3%), najniższy zaś wykazywały powiaty: janowski (44,9%), kraśnicki i radzyński (po 46,2%).

Stosunkowo niewielu bezrobotnych mieszkańców wsi posiadało gospodarstwa rolne. Chodzi tu głównie o gospodarstwa małe, o powierzchni do 2 ha przeliczeniowych użytków rolnych (osób żyjących w gospodarstwach posiadających 2 ha i więcej tych użytków i niepracujących poza nimi nie zalicza się do bezrobotnych). Najwięcej takich gospodarstw posiadali bezrobotni zamieszkali na wsi w powiatach: janowskim - 23,8% ogółu bezrobotnych na wsi, lubartowskim – 20,2%, ryckim – 17,5%, a także kraśnickim – 15,9% i opolskim 14,4%.

W omawianym okresie 91,6% ogółu bezrobotnych w regionie nie posiadało prawa do zasiłku (w 2015 r. – 91,5%), 77,3% stanowiły osoby wcześniej pracujące (w poprzednim roku – 75,5%). Bezrobotnych bez prawa do zasiłku zamieszkałych na wsi w województwie lubelskim było 49,0 tys. osób (w 2015 r. – 55,9 tys.). Na koniec 2016 r. zaledwie 7,5% osób zamieszkałych na wsi, na terenie województwa lubelskiego, posiadało prawo do zasiłku. Najwięcej bezrobotnych zamieszkałych na wsi z prawem do zasiłku odnotowano w powiatach: łukowskim (11,7%), włodawskim (11,4%) i chełmskim (11,1%).

W końcu grudnia 2016 r., w województwie lubelskim wśród bezrobotnych przeważali mężczyźni, natomiast w kraju – kobiety (53,3%). Bezrobotni mężczyźni stanowili 50,6% ogółu zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy, a ich liczba była niższa o 12,5% niż rok wcześniej. Spadek w skali roku zaobserwowano również w populacji bezrobotnych kobiet (o 10,2%) natomiast ich odsetek zwiększył się w ciągu roku o 0,7 p. proc., do poziomu 49,4%.

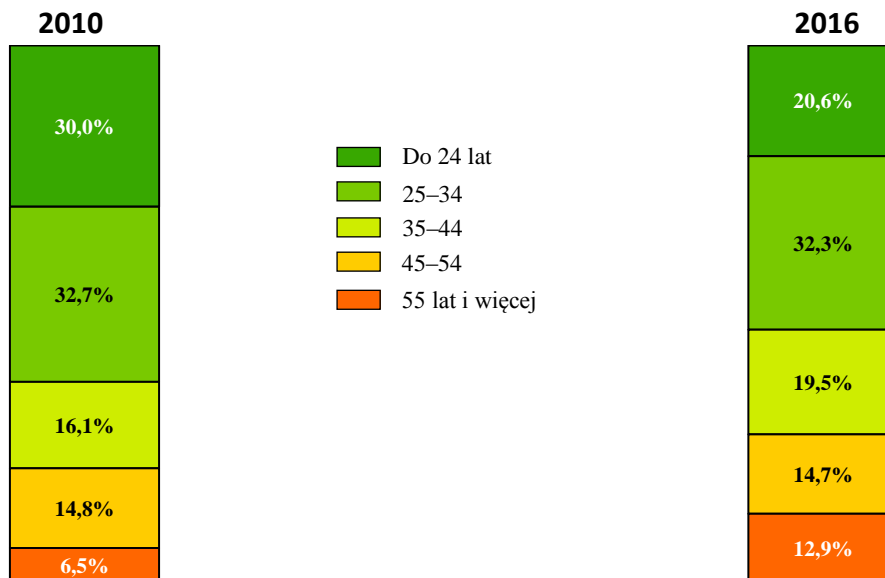
Odnosząc się do bezrobocia na obszarach wiejskich województwa lubelskiego, w końcu 2016 r. również przeważali mężczyźni, którzy stanowili 50,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, a ich liczba była o 12,8% niższa niż rok wcześniej. Kobiet było mniej w porównaniu z 2015 r. o 11,0%, a odsetek zwiększył się w ciągu roku o 0,5 p. proc. osiągając poziom 49,6%.

W końcu omawianego roku największą grupę wśród bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 25–34 lata; ich odsetek wyniósł 31,3% i zmniejszył się w skali roku o 0,5 p. proc. Największe zmiany w strukturze bezrobotnych w porównaniu z rokiem poprzednim zanotowano w grupie osób w wieku 24 lata i mniej (spadek o 1,8 p. proc.) oraz w wieku 55 lat i więcej (wzrost o 1,5 p. proc.).

Na obszarach wiejskich, jak i w miastach, obserwowany jest proces starzenia się bezrobotnych, wyrażający się wzrostem udziału procentowego osób w najstarszych grupach wiekowych w bezrobociu ogółem. Odsetek bezrobotnych w wieku mobilnym pozostaje na wsi nadal wyższy niż w miastach. Bezrobotni mieszkańcy wsi w wieku mobilnym, czyli do 44 roku życia, w końcu 2016 r., stanowi 72,4% ogółu bezrobotnych z terenów wiejskich, podczas gdy w miastach 63,7%. Odsetek bezrobotnych powyżej 55 roku życia wynosił na wsi 12,9%, w miastach 18,8%.

Wyk. 1. **Struktura bezrobotnych zarejestrowanych na wsi według wieku**

Stan w dniu 31 XII

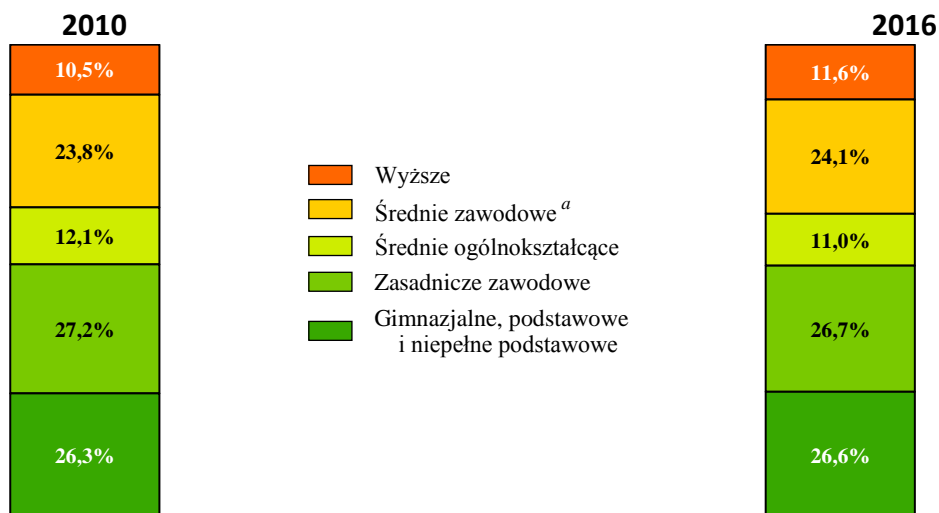

Na koniec grudnia 2016 r. spośród ogółu bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy najwięcej było osób z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym – 24,5% (przed rokiem – 24,4%), a najmniej ze średnim ogólnokształcącym – 11,7% (podobnie przed rokiem) oraz wyższym – 15,4% (tak jak w ubiegłym roku). Coraz lepiej na rynku pracy radziły sobie osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Ich zbiorowość w ciągu ostatniego roku zmniejszyła się o 13,3%.

O szansach wyjścia z bezrobocia w dużym stopniu decyduje poziom wykształcenia i przygotowania zawodowego. Dlatego w ewidencji urzędów pracy województwa lubelskiego na koniec grudnia 2016 r. najmniejszy odsetek stanowiły osoby bezrobotne z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (11,0%) oraz wyższym (11,6%). (WUP w Lublinie, 2017)

Wyk. 2. **Struktura bezrobotnych zarejestrowanych na wsi według poziomu wykształcenia**

Stan w dniu 31 XII

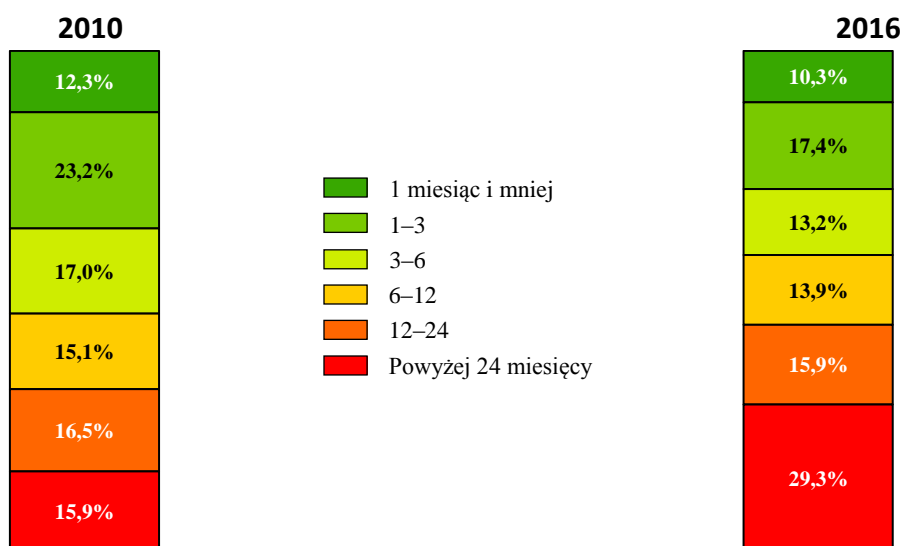
^a łącznie z wykształceniem policealnym.

Spośród wszystkich kategorii bezrobotnych wyodrębnionych ze względu na czas pozostawania bez pracy, największy spadek (o 18,3%) w ujęciu rocznym odnotowano w przypadku osób pozostających bez pracy w okresie od 3-6 miesięcy (ich udział zmniejszył się do 13,1%, tj. o 1,1 p. proc.). Udział osób pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok zwiększył się do 45,4%, tj. o 1,8 p. proc.

Wśród populacji ludności bezrobotnej zamieszkałej na wsi dominuje kategoria bezrobotnych ze stażem bezrobocia powyżej 24 miesięcy, których odsetek wynosi 29,3%. Następną co do wielkości grupę stanowią bezrobotni pozostający bez pracy od 1 do 3 miesięcy – 17,4%. (WUP w Lublinie, 2017)

Wyk. 3. **Struktura bezrobotnych zarejestrowanych na wsi według czasu pozostawania bez pracy^a**

Stan w dniu 31 XII

^a Przedziały zostały domknięte prawostronnie.

Największe trudności ze znalezieniem pracy w całym województwie lubelskim miały osoby dotychczas niepracujące oraz z krótkim stażem (1 rok i mniej), które łącznie stanowiły prawie połowę ogólnej liczby bezrobotnych (odpowiednio 22,7% i 23,4%). W porównaniu z rokiem poprzednim najbardziej pogorszyła się sytuacja osób ze stażem 1 rok i mniej, których odsetek wzrósł do poziomu 23,4%, tj. o 1,3 p. proc.

Sytuacja na rynku pracy w znacznym stopniu zależy też od przeszłości zawodowej. 72,2% zarejestrowanych mieszkańców wsi poprzednio pracowało. Na koniec grudnia 2016 r. dominowały osoby ze stażem pracy do 1 roku (23,7%) i od 1 roku do 5 lat (21,2% subpopulacji). Natomiast 27,8% nie posiadał żadnego doświadczenia. (WUP w Lublinie, 2017)

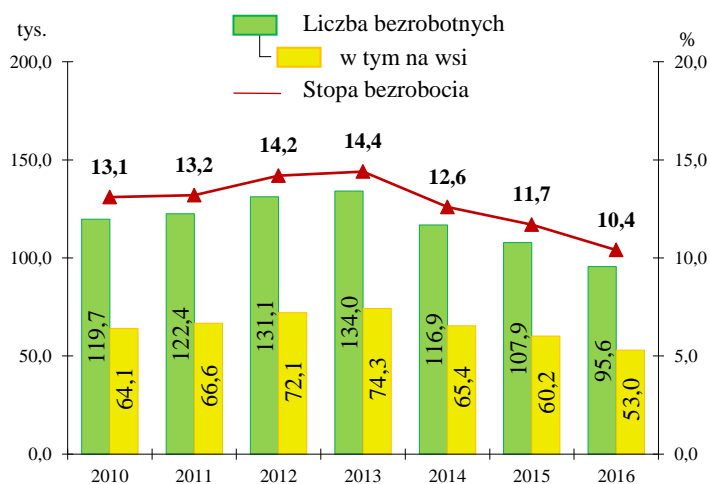
W województwie lubelskim w końcu grudnia 2016 r. liczba bezrobotnych we wszystkich kategoriach osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy była niższa niż rok wcześniej, w tym najbardziej zmniejszyła się w przypadku osób do 25 roku życia (o 20,0%), natomiast najmniejszy spadek odnotowano w przypadku osób posiadających co najmniej 1 dziecko w wieku 6 lat (o 5,3%). Najliczniejszą grupę bezrobotnych stanowiły osoby długotrwale bezrobotne – jej udział w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych, w porównaniu z analogicznym okresem 2015 r., zwiększył się o 0,3 p. proc. do poziomu 61,1%. Zmiany odnotowano także w przypadku osób powyżej 50 roku życia (wzrost o 1,3 p. proc. do 23,6%), osób niepełnosprawnych (wzrost o 0,2 p. proc. do 4,6%), a także bezrobotnych do 25 roku życia (spadek o 1,8 p. proc. do 16,0%).

Tabl. 3. **Bezrobotni zarejestrowani oraz stopa bezrobocia w województwie lubelskim**

Wyszczególnienie	2015				2016			
	I–III	IV–VI	VII–IX	X–XII	I–III	IV–VI	VII–IX	X–XII
Bezrobotni zarejestrowani (stan w końcu okresu):								
w tysiącach osób	119,9	104,5	101,0	107,9	110,3	95,8	91,1	95,6
analogiczny okres roku poprzedniego = 100	87,9	88,0	88,7	92,3	92,0	91,7	90,2	88,6
Bezrobotni nowo zarejestrowani (napływ):								
w tysiącach osób	35,2	27,2	34,6	41,4	34,4	26,9	32,3	37,8
analogiczny okres roku poprzedniego = 100	103,0	109,6	101,5	102,9	97,6	98,6	93,2	91,3
Bezrobotni wyrejestrowani (odpływ):								
w tysiącach osób	32,2	42,6	38,1	34,5	32,0	41,4	37,0	33,3
analogiczny okres roku poprzedniego = 100	101,2	100,3	97,9	92,5	99,3	97,1	97,0	96,4
Płynność bezrobocia (napływ - odpływ) w tysiącach osób	3,0	-15,4	-3,5	6,9	2,4	-14,5	-4,7	4,5
Stopa bezrobocia (stan w końcu okresu) w %	12,9	11,4	11,1	11,7	11,8	10,4	9,9	10,4

Stopa bezrobocia rejestrowanego, zarówno w skali kraju, jak i województwa, w kolejnych miesiącach 2016 r. była niższa niż rok wcześniej. W końcu grudnia stopa bezrobocia w kraju wyniosła 8,3% i była niższa o 1,4 p. proc. w odniesieniu do poziomu zanotowanego przed rokiem oraz o 4,1 p. proc. w porównaniu z analogicznym okresem 2010 r. W województwie w końcu 2016 r., stopa bezrobocia rejestrowanego ukształtowała się na poziomie 10,4% i była niższa o 1,3 p. proc. niż rok wcześniej oraz o 2,7 p. proc. w stosunku do

Wyk. 4. **Liczba bezrobotnych oraz stopa bezrobocia w województwie lubelskim**
Stan w dniu 31 XII

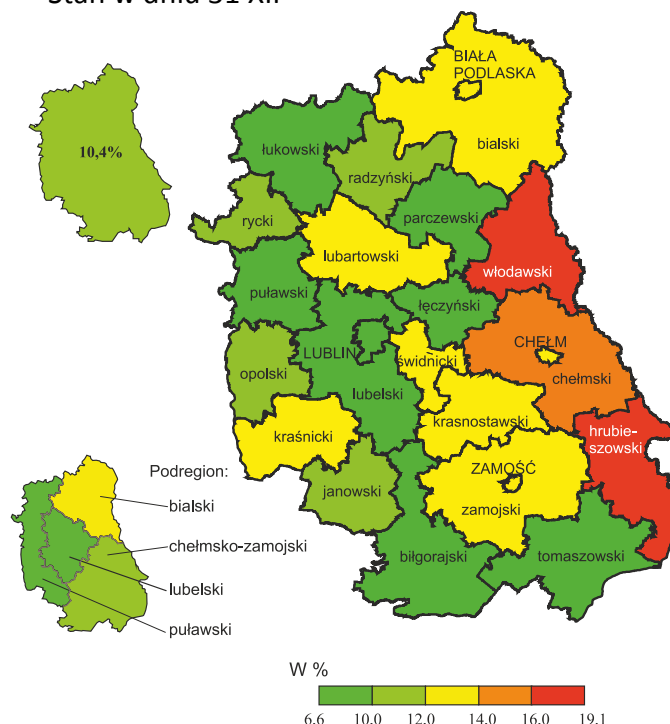

2010 r. W rankingu województw, lubelskie pod względem wysokości stopy bezrobocia plasowało się na 10. miejscu.

W województwie lubelskim zmniejszenie stopy bezrobocia w skali roku odnotowano w 23 powiatach (od 0,2 p. proc. w powiecie bialskim do 2,5 p. proc. w powiecie tomaszowskim). Wzrost odnotowano jedynie w powiecie kraśnickim (o 0,2 p. proc.). Nadal obserwowano dość duże terytorialne zróżnicowanie stopy bezrobocia w województwie. Rozpiętość

między najniższą i najwyższą wartością wskaźnika w powiatach wyniosła 12,5 p. proc. i w skali roku zmniejszyła się o 0,4 p. proc. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w powiatach: włodawskim (19,1%), hrubieszowskim (16,1%) oraz chełmskim (15,8%), zaś najniższą – w powiecie biłgorajskim (6,6%), łukowskim (6,7%) i powiecie łączyńskim (6,9%).

Wyk. 5. **Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie lubelskim według podregionów i powiatów w 2016 r.**
Stan w dniu 31 XII

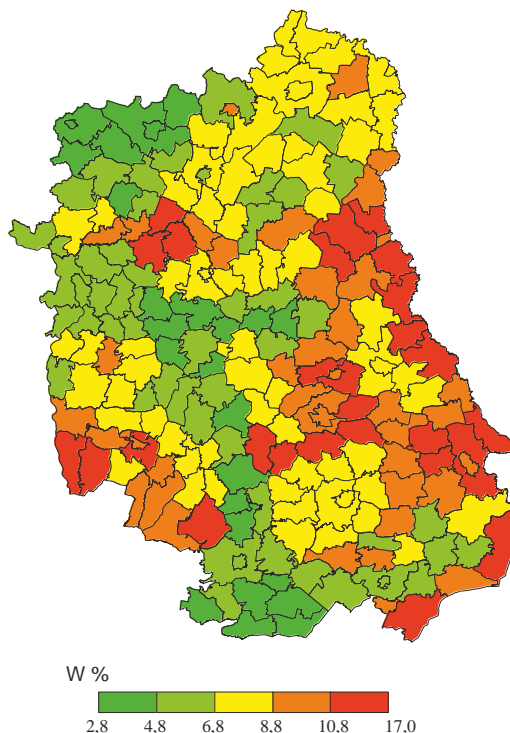
W 2016 r. w województwie lubelskim liczba nowo zarejestrowanych bezrobotnych wyniosła 131,3 tys. osób i była niższa niż przed rokiem (o 7,2 tys., tj. o 5,2%), i mniejsza w porównaniu z zanotowaną w 2010 r. (o 38,1 tys., tj. o 22,5%).

Najliczniejszą grupę nadal stanowiły osoby rejestrujące się po raz kolejny, a ich odsetek w ogólnej liczbie nowo zarejestrowanych zwiększył się w stosunku do 2015 r. (o 0,1 p. proc.) i wyniósł 82,7%. Wśród nowo zarejestrowanych 54,5% zamieszkiwało na wsi. W skali roku wzrósł odsetek osób dotychczas pracujących (do 76,8%, tj. o 1,7 p. proc.), a obniżył absolwentów (do 4,3%, tj. o 0,2 p. proc.) oraz udział osób zwolnionych z przyczyn dotyczących zakładów pracy (do 3,7%, tj. o 0,2 p. proc.).

Z ewidencji bezrobotnych w województwie lubelskim w ciągu 2016 r. skreślono 143,6 tys. osób, tj. mniej o 2,6% niż przed rokiem i o 14,0% – niż w 2010 r. Wśród wyrejestrowanych bezrobotnych 54,6% zamieszkiwało na wsi. Główną przyczynę wyrejestrowania stanowiło podjęcie pracy, w wyniku czego z rejestru bezrobotnych skreślono 68,4 tys. osób (wobec 68,7 tys. przed rokiem). Udział tej kategorii bezrobotnych w ogólnej liczbie wyrejestrowanych zwiększył się w ujęciu rocznym o 1,0 p. proc. do 47,6%. W strukturze osób wykreślonych z ewidencji, zmiany odnotowano również w przypadku osób, które utraciły status bezrobotnego w wyniku niepotwierdzenia gotowości do pracy (ich odsetek zmalał do 18,2%, tj. o 3,2 p. proc.), dobrowolnej rezygnacji ze statusu bezrobotnego (do 9,7%, tj. wzrost o 0,8 p. proc.) oraz udział osób, które rozpoczęły staż lub szkolenia u pracodawców (do 13,4%, tj. wzrost o 0,6 p. proc.). Na niezmiennym poziomie pozostał udział osób, które nabyły prawa emerytalne lub rentowe (1,0%).

**Wyk. 6. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie
ludności w wieku produkcyjnym w województwie
lubelskim według gmin w 2016 r.**

Stan w dniu 31 XII

W 2016 r., w województwie lubelskim bilans bezrobotnych kształtował się korzystnie, tzn. w ciągu roku zarejestrowano mniej osób niż wyłączono z ewidencji (o 12,3 tys., na wsi o 6,9 tys.). Relacja napływu do odpływu z bezrobocia ukształtowała się na poziomie 91,4% (na wsi 91,2%), podczas gdy w Polsce wskaźnik ten wyniósł 90,5%.

Powiatowe urzędy pracy w województwie lubelskim w ciągu 2016 r. miały do dyspozycji 65,5 tys. ofert pracy, tj. więcej o 16,5% niż rok wcześniej. W końcu grudnia na 1 ofertę pracy przypadało 54 bezrobotnych (wobec 71 osób przed rokiem) i wskaźnik ten był wyższy niż w skali kraju. Najkorzystniejszą sytuację odnotowano w powiatach: świdnickim (11 osób na 1 ofertę), lubelskim (20 osób) oraz janowskim (21 osób). W Lublinie na 1 ofertę przypadało 44 osoby bezrobotne.

Pomimo swej odmienności, bezrobocie istniejące na obszarach wiejskich jest ściśle powiązane z deficytem miejsc pracy w regionach miejskich; wiejskie bezrobocie wzrasta wraz ze zwiększaniem się liczby bezrobotnych w miastach. Zła sytuacja na miejskich rynkach pracy wpływa na bezrobocie wiejskie poprzez ograniczanie możliwości pracy przez tzw. „dwuzawodowców”, którzy jak pokazuje praktyka, są zwalniani w pierwszej kolejności, oraz poprzez uniemożliwienie odpływu ludności wiejskiej do miast i generowanie migracji lub remigracji z miast na wieś.

Skutki bezrobocia w obszarach wiejskich uwidaczniają się w postaci upowszechniania się ubóstwa na wsi. Wieś zmniejsza swój popyt na artykuły przemysłowe i usługi tworzone w mieście.

Doświadczenia europejskie pozwalają na stwierdzenie, że nie można oddzielić ograniczania bezrobocia na wsi od ograniczania bezrobocia w całym województwie. Tak więc ograniczanie

bezrobocia na wsi będzie zależne w głównej mierze od ekonomicznych uwarunkowań rozwoju województwa lubelskiego. (WUP w Lublinie, 2017)

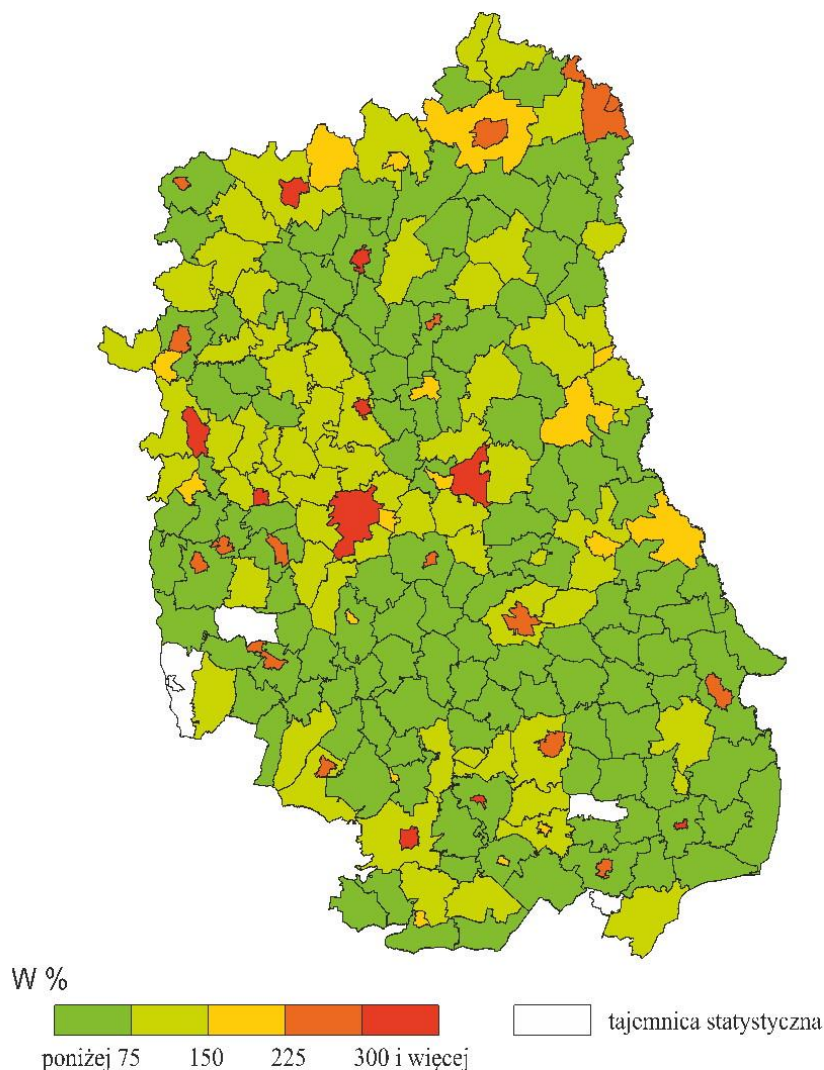
Literatura: Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim w 2016 r.; Lublin: Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

PRACUJĄCY I WYNAGRODZENIA

Według stanu na koniec 2016 r. w województwie lubelskim liczba pracujących w podmiotach o liczbie pracujących powyżej 9 osób wyniosła 383,0 tys. osób i zwiększyła się o 2,4% w skali roku. Udział kobiet w tej grupie pracujących wyniósł 52,3% i zmalał w porównaniu z 2015 r. o 0,2 p. proc. Pracujący w sektorze prywatnym stanowili 56,2% ogółu pracujących. Na obszarach wiejskich województwa lubelskiego pracowało 91,8 tys. osób, co stanowił 24,0% wszystkich pracujących. Liczba pracujących na wsi zwiększyła się w skali roku o 2,3%.

Wyk. 7. Pracujący ^a w województwie lubelskim na 1000 ludności według gmin w 2016 r.

Stan w dniu 31 XII

^a Dane dotyczące podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących powyżej 9 osób; według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

Liczba pracujących w podmiotach o liczbie pracujących powyżej 9 osób w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2016 r. wyniosła 180 osób. W województwie lubelskim obserwuje się od wielu lat dość duże terytorialne zróżnicowanie tego wskaźnika. Rozpiętość pomiędzy najniższą i najwyższą wartością wskaźnika w gminach wahała się od 18 do 1246 osób pracujących na 1000 mieszkańców. Najwyższy wskaźnik odnotowano w gminie Puchaczów (1246 osób pracujących na 1000 mieszkańców) oraz w mieście Zwierzyniec (682 osoby), najniższy natomiast w gminie Kock (18 osób).

W 2016 r. w porównaniu z poprzednim rokiem największy wzrost liczby pracujących w podmiotach o liczbie pracujących powyżej 9 osób wystąpił w sekcjach: informacja i komunikacja (o 13,9%), budownictwo (8,6%), działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (o 7,3%), transport i gospodarka magazynowa (o 6,2%) oraz w handel; naprawa pojazdów samochodowych (o 4,3%). Spadki liczby pracujących zanotowano natomiast w czterech sekcjach: administrowanie i działalność wspierająca (o 3,3%), rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (o 2,5%), działalność finansowa i ubezpieczeniowa (o 1,9%) oraz obsługa rynku nieruchomości (o 0,6%).

Wzrost liczby pracujących w podmiotach o liczbie pracujących powyżej 9 osób w porównaniu z 2016 r. odnotowano we wszystkich powiatach ziemskich województwa lubelskiego. Wzrost wahał się w granicach 0,6% do 6,5%. Największy wzrost zaobserwowano w powiatach: łukowskim (o 6,5%), lubelskim (o 6,0%) oraz radzyńskim (o 5,8%). Najmniejszy wzrost odnotowano natomiast w powiecie hrubieszowskim (o 0,6%) i włodawskim (o 0,7%).

Na obszarach wiejskich liczba pracujących wykazuje większe wahania. W porównaniu do roku poprzedniego w 14 powiatach ziemskich zwiększyła się liczba pracujących na obszarach wiejskich. Najbardziej zwiększyła się liczba pracujących w powiatach: janowskim (o 11,9%), łukowski (o 8,7%), lubelskim (o 7,7%) oraz ryckim (o 7,6%). Spadek liczby pracującej na wsi w powiatach ziemskich odnotowano w 6 powiatach przy jednoczesnym wzroście pracujących w tych powiatach w mieście. Zmniejszenie się liczby pracujących na wsi odnotowano w powiatach: kraśnickim (o 13,2%), tomaszowskim (o 10,0%), łęczyńskim (o 5,1%), a także parczewskim (o 4,5%), hrubieszowskim (o 1,3%) oraz chełmskim (o 0,2%).

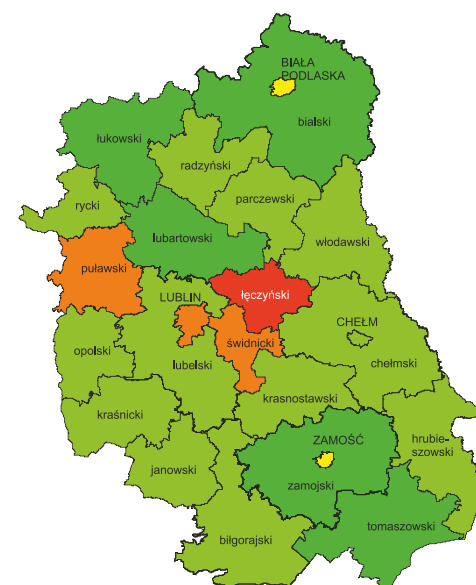
Osoby pracujące w powiatach grodzkich: Biała Podlaska, Chełm, Lublin i Zamość stanowiły 43,1% wszystkich pracujących w województwie lubelskim. Roczny wzrost liczby pracujących zaobserwować można było w powiatach grodzkich: Biała Podlaska (o 0,6%), Lublin (o 2,0%) i Zamość (o 3,0%). W powiecie grodzkim Chełm odnotowano natomiast spadek liczby pracujących w porównaniu z poprzednim rokiem o 2,3%.

W 2016 r. przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie lubelskim dla podmiotów zatrudniających powyżej 9 osób wyniosło 3815,95 zł. W sektorze publicznym płace były wyższe o 11,7%, a w sektorze prywatnym niższe o 9,4% w porównaniu do przeciętnej wojewódzkiej.

W układzie powiatowym zaobserwowano znaczne zróżnicowanie wysokości wynagrodzeń. Najwięcej zarabiali pracujący w powiecie łęczyńskim (5294,68 zł) i mieście Lublin (4169,46 zł). Najniższe wynagrodzenie otrzymywali natomiast pracujący w powiecie bialskim (3184,04 zł) oraz lubartowskim (3237,98 zł). Przeciętną płacę wojewódzką przewyższały jedynie przeciętne płace brutto w powiatach łęczyńskim, puławskim i świdnickim oraz w powiecie grodzkim Lublin. Średnia płaca w powiecie bialskim stanowiła tylko 60,1% średniej płacy z powiatu łęczyńskiego.

Wyk. 8. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto ^a w województwie lubelskim według powiatów w 2016 r.

Stan w dniu 31 XII

W zł
poniżej 3300 3600 3900 4200 i więcej

^a Dane dotyczące podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących powyżej 9 osób; bez zatrudnionych poza granicami kraju.

BADANIE AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ LUDNOŚCI

Prezentowane wyniki BAEL zostały uogólnione w oparciu o bilanse ludności opracowane na podstawie NSP 2011. Dane nie obejmują osób w obiektach zbiorowego zakwaterowania i bezdomnych oraz osób nieobecnych w gospodarstwach domowych 12 miesięcy i więcej.

W IV kwartale 2016 r., w województwie lubelskim zbiorowość aktywnych zawodowo liczyła 934 tys. osób (na obszarach wiejskich – 515 tys. osób), a biernych zawodowo – 775 tys. (na wsi – 413 tys. osób). Do ludności aktywnej zawodowo zaliczono 870 tys. osób pracujących i 64 tys. osób bezrobotnych (na obszarach wiejskich odpowiednio 478 tys. i 37 tys. osób). W odniesieniu do analogicznego okresu 2015 r. liczba aktywnych zawodowo zmniejszyła się (o 231 tys., tj. 19,8%). Populacja biernych zawodowo uległa również zmniejszeniu – o 142 tys., tj. o 15,5%. W ramach populacji aktywnych zawodowo nastąpił spadek liczby pracujących – o 192 tys., tj. o 18,1% oraz liczby bezrobotnych – o 39 tys., tj. 37,9%. Podobne tendencje odnotowane zostały zarówno w miastach, jak i na wsi.

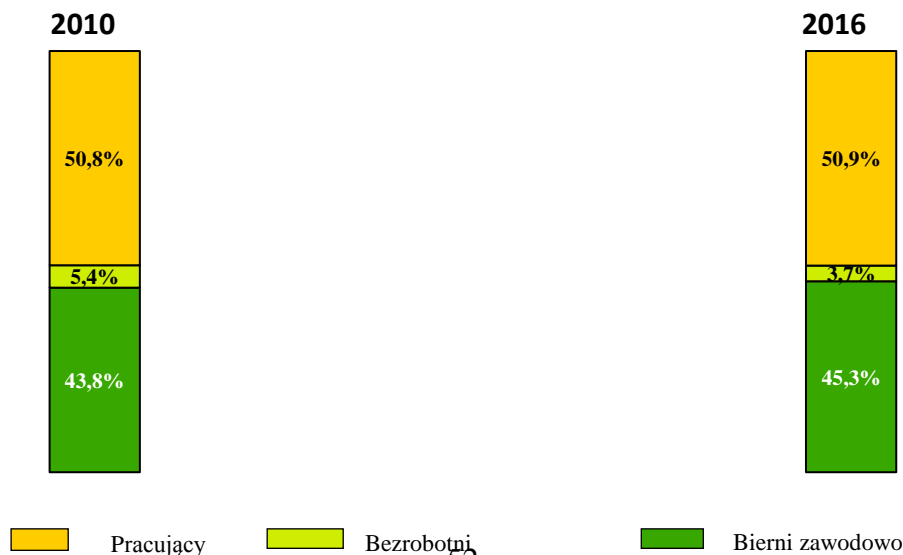
W wyniku tych zmian na rynku pracy zwiększyło się obciążenie pracujących osobami niepracującymi. Na 1000 osób pracujących przypadały 964 osoby niepracujące. Wskaźnik ten w miastach wynosił 922, a na wsi 941. W IV kwartale 2016 r., w regionie na 1000 pracujących przypadało więcej osób pozostających bez pracy niż w skali kraju, podobnie w analogicznym okresie 2015 r.

Tabl. 4. **Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej w IV kwartale**

Wyszczególnienie	2010	2015	2016
POLSKA			
Aktywni zawodowo w tys.	17153	17489	17286
pracujący	15557	16280	6328
bezrobotni	1597	1210	958
Bierni zawodowo w tys.	13826	13473	13410
Współczynnik aktywności zawodowej w %...	55,4	56,5	56,3
Wskaźnik zatrudnienia w %	50,2	52,6	53,2
Stopa bezrobocia w %	9,3	6,9	5,5
WOJ. LUBELSKIE			
Aktywni zawodowo w tys.	1113	1165	934
pracujący	1007	1062	870
bezrobotni	106	103	64
Bierni zawodowo w tys.	868	917	775
Współczynnik aktywności zawodowej w %...	56,2	56,0	54,7
Wskaźnik zatrudnienia w %	50,8	51,0	50,9
Stopa bezrobocia w %	9,5	8,8	6,9
w tym na wsi			
Aktywni zawodowo w tys.	561	614	515
pracujący	519	561	478
bezrobotni	42	54	37
Bierni zawodowo w tys.	428	494	413
Współczynnik aktywności zawodowej w %...	56,7	55,4	55,5
Wskaźnik zatrudnienia w %	52,5	50,6	51,5
Stopa bezrobocia w %	7,5	8,8	7,2

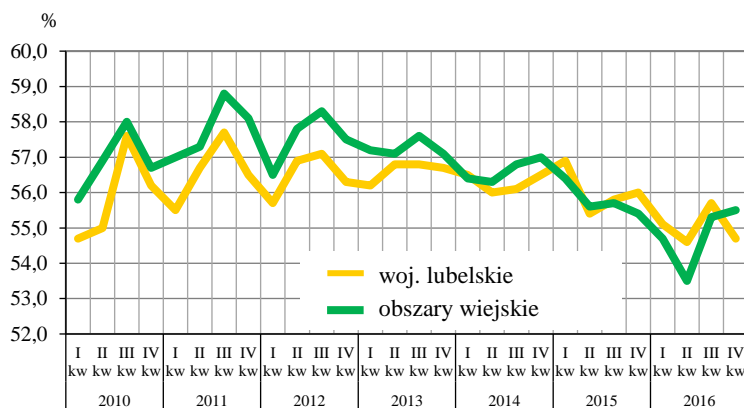
Struktura ludności według statusu na rynku pracy uległa zmianie, zarówno w stosunku do notowanej w IV kwartale 2015 r., jak i do 2010 r. W odniesieniu do analogicznego okresu 2015 r. zmniejszył się o 0,1 p. proc. udział pracujących i o 1,2 p. proc. udział bezrobotnych w ogólnej liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej, a wzrósł o 1,2 p. proc. odsetek osób biernych zawodowo. W porównaniu z IV kwartałem 2010 r. zaobserwowano wzrost udziału pracujących (o 0,1 p. proc.) i biernych zawodowo (o 1,5 p. proc.), a spadek odsetka bezrobotnych (o 1,7 p. proc.).

Wyk. 9. **Struktura ludności w wieku 15 lat i więcej wg statusu na rynku pracy w województwie lubelskim IV kwartale**

W omawianym okresie, w województwie lubelskim współczynnik aktywności zawodowej ukształtował się na poziomie 54,7%, w tym 53,6% w miastach i na wsi 55,5%. (jego wartość dla kraju wyniosła 56,3%). W regionie, w ujęciu rocznym zaobserwowano spadek aktywności zawodowej, a opisujący ją współczynnik zmniejszył się o 1,3 p. proc., a w odniesieniu do analogicznego kwartału 2010 r. – zmniejszył się o 1,5 p. proc. (w skali kraju zaobserwowano spadek odpowiednio o 0,2 p. proc. i wzrost o 0,9 p. proc.).

Wyk. 10. Współczynnik aktywności zawodowej

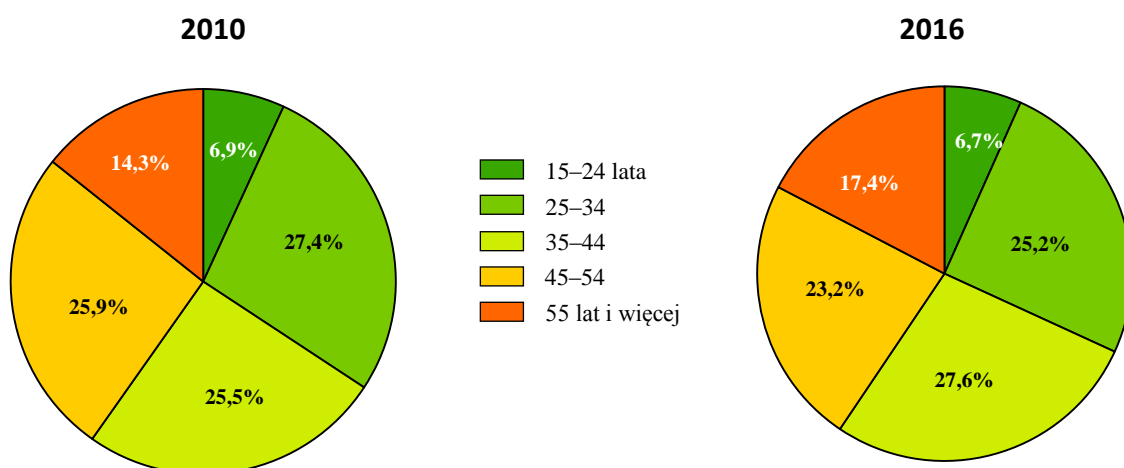
W analizowanym okresie, w województwie lubelskim wyższą wartość wskaźnika aktywności zawodowej zanotowano wśród mężczyzn niż wśród kobiet (63,8%, wobec 46,3%).

Zbiorowość pracujących w IV kwartale 2016 r. liczyła 870 tys. i zmniejszyła się

w porównaniu z rokiem poprzednim o 18,1%. Było to wynikiem większego spadku liczby kobiet posiadających pracę niż mężczyzn. W porównaniu z analogicznym okresem 2010 r. omawiana populacja zmniejszyła się o 137 tys. osób (tj. o 13,6%), a obserwowany spadek dotyczył kobiet. W IV kwartale 2016 r. wśród pracujących mniejszy udział miały kobiety (43,9%).

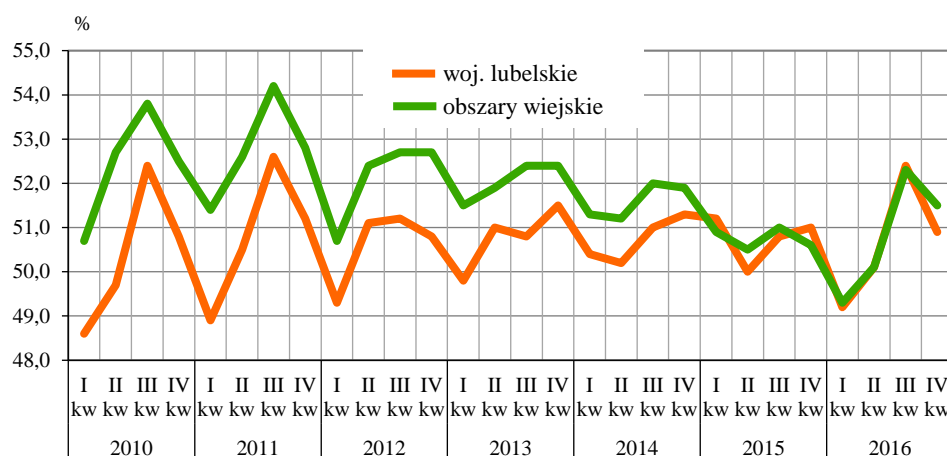
Biorąc pod uwagę wiek pracujących, w IV kwartale 2016 r. najmniejszy udział w omawianej zbiorowości miały osoby ze skrajnych grup wiekowych, tzn. 15-24 lata (6,7%) i 55 lat i więcej (17,4%). Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 25-34 lata (25,2%), następnie osoby w wieku 35-44 lata (27,6%) oraz osoby w wieku 45-54 lata (23,2%).

Wyk. 11. Struktura pracujących według wieku w województwie lubelskim w IV kwartale

Wskaźnik zatrudnienia w województwie lubelskim wyniósł 50,9% i był niższy o 2,3 p. proc. niż średnio w kraju. W odniesieniu do analogicznego kwartału 2015 r. zmniejszył się on o 0,1 p. proc. (w skali kraju wzrósł o 0,6 p. proc.). W przypadku mężczyzn wskaźnik ten wyniósł 59,5% (przed rokiem 57,4%), a kobiet 43,0% (mniej o 1,8 p. proc. niż rok wcześniej).

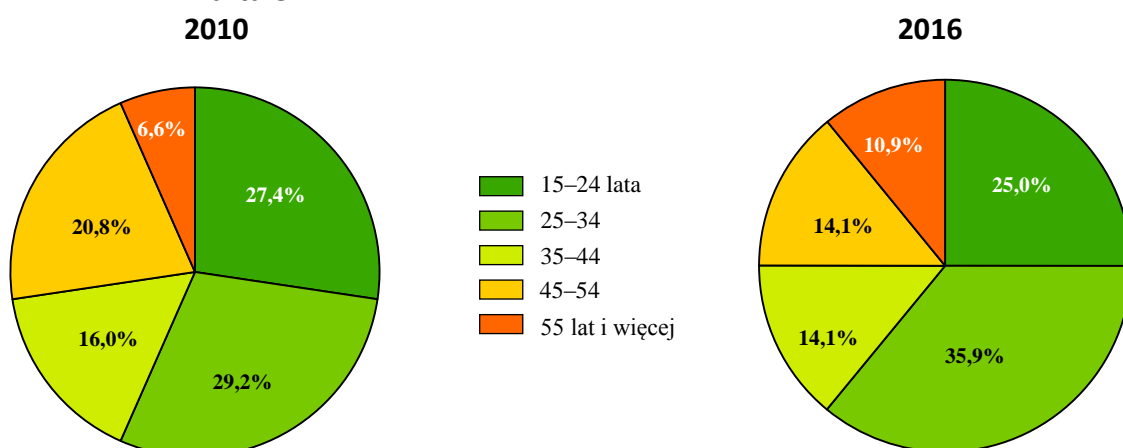
Wyk. 12. Wskaźnik zatrudnienia

W IV kwartale 2016 r. liczba bezrobotnych w województwie lubelskim wyniosła 64 tys. osób i w odniesieniu do analogicznego okresu roku poprzedniego spadła o 37,9% (ten kierunek zmian dotyczył mężczyzn, jak i kobiet). W porównaniu z analogicznym okresem 2010 r. liczba osób bezrobotnych była niższa o 39,6%. W IV kwartale 2016 r., wśród ogółu osób bezrobotnych w regionie większość (54,7%) stanowili mężczyźni.

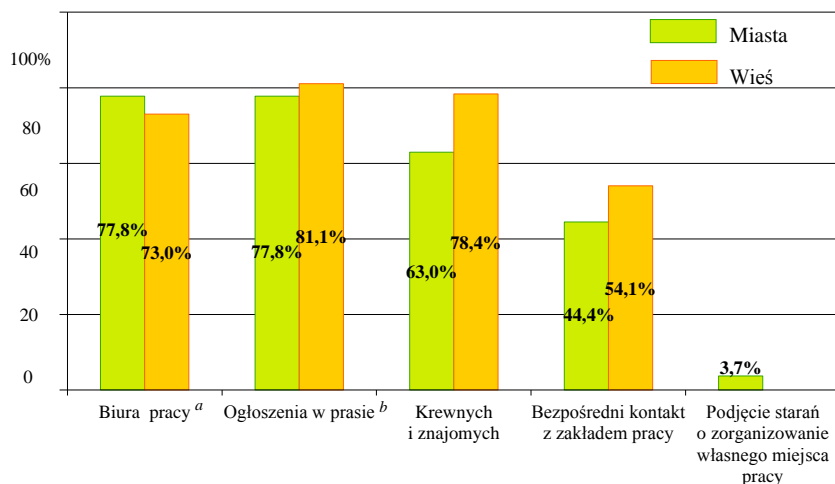
Analiza struktury wiekowej bezrobotnych w województwie lubelskim w IV kwartale 2016 r. wykazała, że najliczniejszą grupę tworzyły osoby należące do przedziału wiekowego 25-34 lata (35,9% ogółu bezrobotnych). Najmniejszą zbiorowość stanowiły osoby w wieku 55 lat i więcej (10,9%).

Wyk. 13. Struktura bezrobotnych według wieku w województwie lubelskim w IV kwartale

Poszukując pracy bezrobotni najczęściej korzystali z ogłoszeń w prasie (79,7%), z usług biura pracy (75,0%) oraz z pośrednictwa krewnych i znajomych (71,9%). Bezpośredni kontakt z zakładem pracy wykorzystywało 51,6% bezrobotnych. Starania o zorganizowanie własnego miejsca pracy podjęło 3,1% ogółu bezrobotnych.

Wyk. 14. Metody poszukiwania pracy w IV kwartale 2016 r.

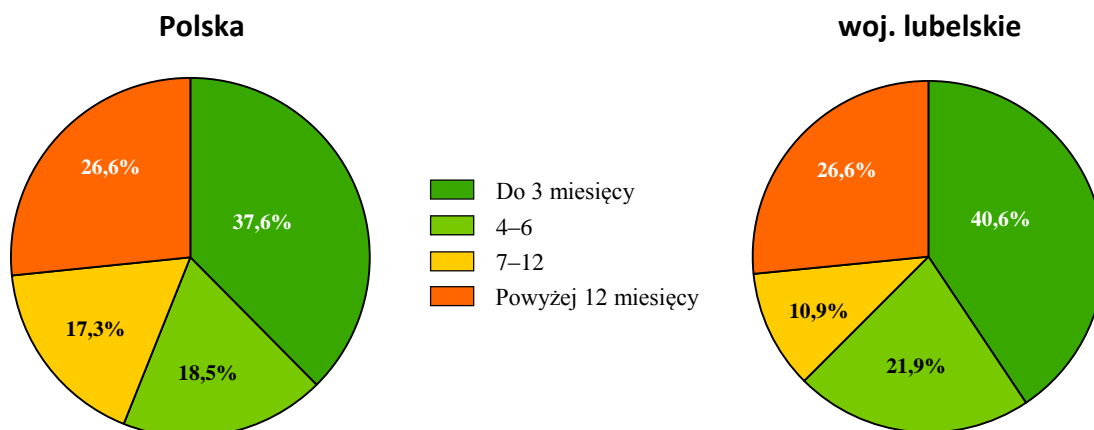

^a Odpowiedź „biura pracy” uwzględnia odpowiedzi „powiatowy urząd pracy” i „prywatne biuro pośrednictwa pracy”.

^b Odpowiedź „ogłoszenia w prasie” obejmuje odpowiedzi „zamieszczanie, odpowiadanie na ogłoszenia” i „przeglądanie ogłoszeń”.

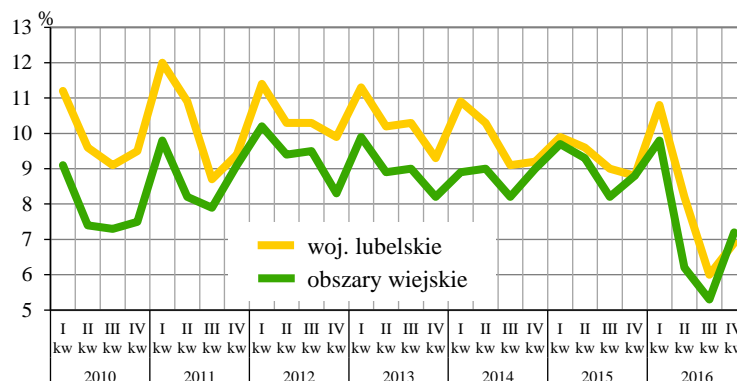
Przeciętny czas poszukiwania pracy przez osoby bezrobotne w IV kwartale 2016 r. w województwie lubelskim wyniósł 10,3 miesiąca (w kraju – 10,7 miesiąca). Na przestrzeni roku okres ten uległ skróceniu o 2,7 miesiąca (w Polsce skrócił się o 1,1 miesiąca). Czas poszukiwania pracy w miastach przeciętnie wyniósł 10,7 miesiąca, a na wsi 10,0 miesięcy. W analizowanym okresie najliczniejszą grupę stanowili poszukujący pracy do 3 miesięcy włącznie – 40,6% ogółu bezrobotnych (wobec 40,5% na wsi) oraz osoby pozostające bez pracy powyżej 13 miesięcy – 26,6% (na wsi – 27,0%). W kraju, w IV kwartale 2016 r. odsetek osób pozostających bez pracy powyżej 13 miesięcy w ogólnej liczbie bezrobotnych wyniósł 26,6% i w porównaniu z zanotowanym przed rokiem zmniejszył się o 3,1 p. proc.

Wyk. 15. Struktura bezrobotnych według czasu pozostawania bez pracy w IV kwartale 2016 r.

Stopa bezrobocia w IV kwartale 2016 r., w województwie lubelskim ukształtowała się na poziomie 6,9% i była wyższa o 1,4 p. proc. od wskaźnika krajowego. Na przestrzeni roku stopa bezrobocia spadła o 1,9 p. proc. (w Polsce o 1,4 p. proc.), natomiast w odniesieniu do analogicznego okresu 2010 r. odnotowano jej zmniejszenie o 2,6 p. proc. (w kraju spadek o 3,8 p. proc.). W IV kwartale 2016 r., w województwie analizowany wskaźnik w przypadku mężczyzn wyniósł 6,7%, a wśród kobiet – 7,1%.

Wyk. 16. Stopa bezrobocia

W IV kwartale 2016 r. zbiorowość biernych zawodowo liczyła 775 tys. osób i stanowiła 45,3% ogółu mieszkańców województwa w wieku 15 lat i więcej. Udział biernych zawodowo w kraju w ogólnej liczbie ludności kraju w tym wieku ukształtował się na poziomie 43,7%. Na przestrzeni roku liczba nieaktywnych zawodowo w województwie lubelskim zmniejszyła się o 15,5%, a w stosunku do analogicznego okresu 2010 r. była niższa o 10,7%. W skali kraju, w analogicznym okresie liczebność analizowanej populacji zmniejszyła się w województwie lubelskim przeważały kobiety, których udział w IV kwartale 2016 r. wyniósł 61,7%.

W IV kwartale 2016 r. osoby nieposzukujące pracy stanowiły 45,0% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej. W grupie tej przeważały kobiety (61,6%) oraz mieszkańcy wsi (53,3%). Nauka i uzupełnianie kwalifikacji były przyczyną nieposzukiwania pracy przede wszystkim przez mieszkańców wsi (56,5%). Wśród osób nieposzukujących pracy, a pozostających na emeryturze przeważały kobiety (65,3%) oraz mieszkańcy wsi (53,2%). W grupie osób nieposzukujących pracy z powodu choroby, niesprawności przeważali mężczyźni (52,1%) oraz mieszkańcy wsi (51,3%).

PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ

W województwie lubelskim na koniec 2016 r. do rejestru REGON wpisanych było 174,1 tys. podmiotów gospodarki narodowej. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą¹. Ich udział wyniósł prawie 74% ogółu podmiotów. Znaczącą pozycję w rejestrze zajmowały również spółki, których udział wyniósł prawie 14%. Ponad połowę z nich stanowiły spółki handlowe, a przede wszystkim spółki z o.o. Na obszarach wiejskich funkcjonowało 64,7 tys. podmiotów (37% ogółu). Podobnie, jak w przypadku całego województwa, na obszarach wiejskich w większości były to osoby fizyczne

¹ Ilekcioć w opracowaniu jest mowa o osobach fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, to informacje o nich nie obejmują osób prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne

prowadzące działalność gospodarczą. Ich udział wyniósł niecałe 79%. Udział spółek był dużo niższy niż w województwie – 8%, a wśród nich przeważały spółki cywilne.

Tabl. 1. **Podmioty gospodarki narodowej według wybranych form prawnych**

Stan w dniu 31 XII

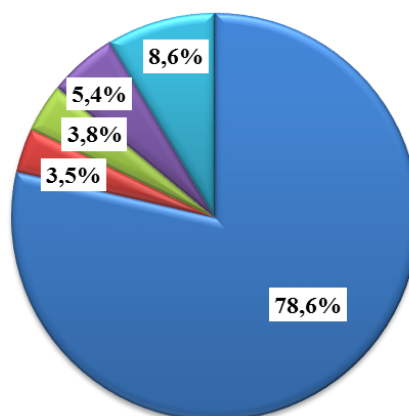
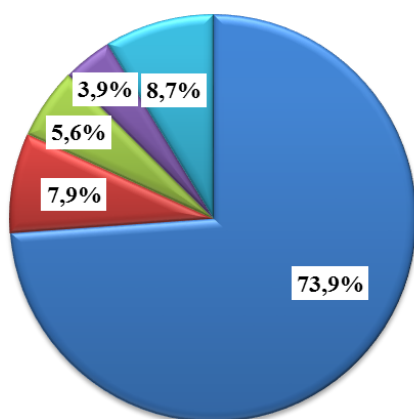
Wyszczególnienie	2010	2015	2016
Woj. lubelskie			
Ogółem	164076	173184	174123
w tym:			
przedsiębiorstwa państwowe	5	4	3
spółki	18608	22382	23736
w tym:			
handlowe	8752	12448	13767
cywilne	9719	9763	9792
spółdzielnie.....	1156	1170	1164
fundacje.....	498	924	1035
stowarzyszenia i organizacje społeczne ..	5603	6633	6838
osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.....	127467	129484	128609
W tym obszary wiejskie			
Razem	57461	64339	64670
w tym:			
przedsiębiorstwa państwowe	-	-	-
spółki	3917	4745	4889
w tym:			
handlowe	1426	2106	2274
cywilne	2388	2507	2478
spółdzielnie.....	526	536	525
fundacje.....	59	161	190
stowarzyszenia i organizacje społeczne ..	2903	3450	3523
osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.....	45722	50686	50817

PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ WEDŁUG FORM PRAWNYCH W 2016 R.

Stan w dniu 31 XII

WOJ. LUBELSKIE

OBSZARY WIEJSKIE

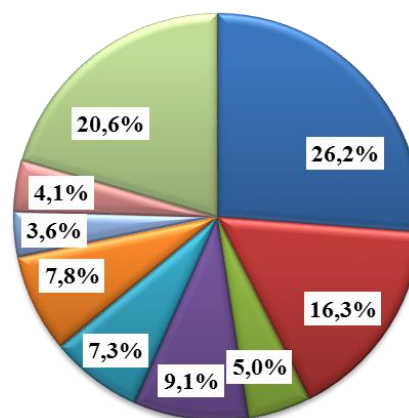
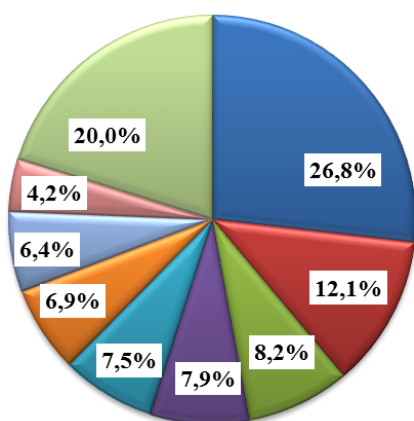
Najwięcej, bo ponad 25%, podmiotów prowadziło działalność w sekcji „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”, a następnie „Budownictwo” „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” i „Przetwórstwo przemysłowe”. Podobnie, jak w przypadku całego województwa, najwięcej podmiotów na obszarach wiejskich prowadziło działalność w sekcji „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”, a następnie „Budownictwo”. Znaczące udziały podmiotów odnotowano również w sekcjach „Przetwórstwo przemysłowe” i „Transport i gospodarka magazynowa”.

PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ WEDŁUG SEKCJI PKD W 2016 R.

Stan w dniu 31 XII

WOJ. LUBELSKIE

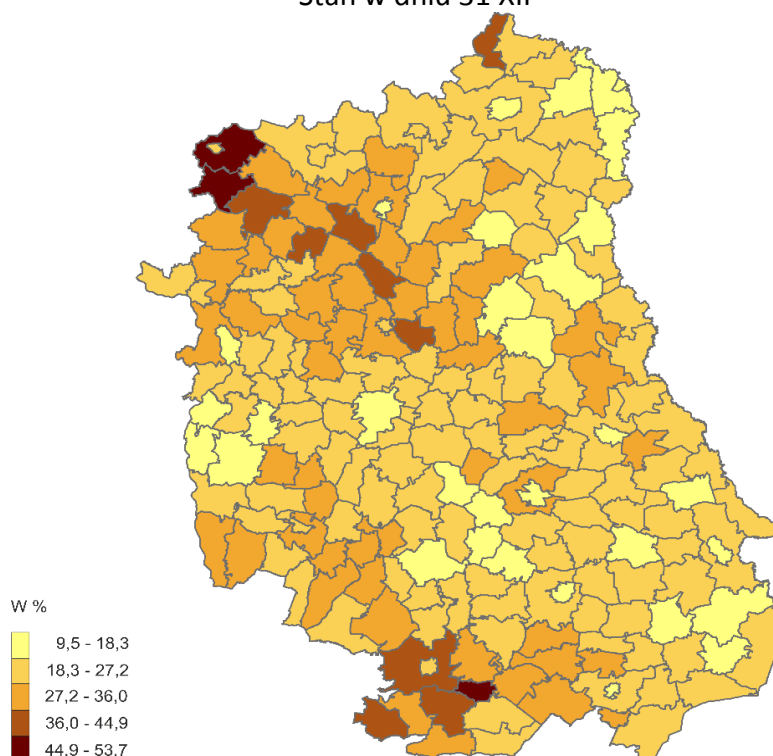
OBSZARY WIEJSKIE

■ Handel; naprawa pojazdów samochodowych	■ Budownictwo
■ Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	■ Przetwórstwo przemysłowe
■ Pozostała działalność usługowa	■ Transport i gospodarka magazynowa
■ Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	■ Edukacja
■ Pozostałe sekcje	

PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ W PRZEMYŚLE I BUDOWNICTWIE

Stan w dniu 31 XII

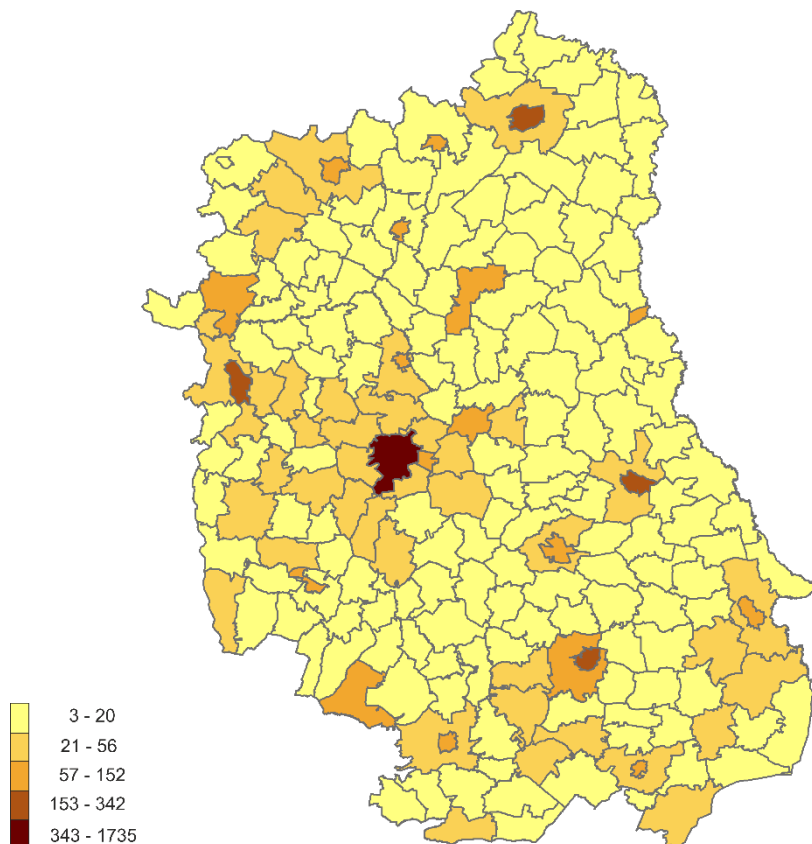
Województwo lubelskie należy do słabo uprzemysłowionych województw – udział podmiotów prowadzących działalność w „Przemysle” i „Budownictwie” w 2016 r. wyniósł 20,7%. Najbardziej uprzemysłowione gminy to Aleksandrów (53,7%) i Potok Górny (44,5%) w powiecie biłgorajskim oraz Stoczek Łukowski (45,5%) i Wola Mysłowska (45,4%) w powiecie biłgorajskim.

W strukturze podmiotów gospodarki narodowej zarówno w województwie, jak i na obszarach wiejskich przeważały jednostki małe o przewidywanej liczbie pracujących do 9 osób. W 2016 r. stanowiły one około 96% zarejestrowanych podmiotów. W tej grupie najwięcej jednostek w obu przypadkach funkcjonowało w sekcji „Handel; naprawa pojazdów samochodowych” i „Budownictwo”. Podmioty średnie liczące od 10 do 49 pracujących obejmowały nieco ponad 3% wszystkich podmiotów. W tej grupie w województwie najwięcej podmiotów było w sekcji „Edukacja” oraz „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”, a na obszarach wiejskich w sekcji „Edukacja” i „Przetwórstwo przemysłowe”. Jednostki duże powyżej 49 pracujących stanowiły prawie 1% ogółu podmiotów, najwięcej z nich zarówno w województwie, jak i na obszarach wiejskich działało w sekcji „Edukacja” oraz „Przetwórstwo przemysłowe”.

Tabl. 2. **Podmioty gospodarki narodowej według przewidywanej liczby pracujących**
Stan w dniu 31 XII

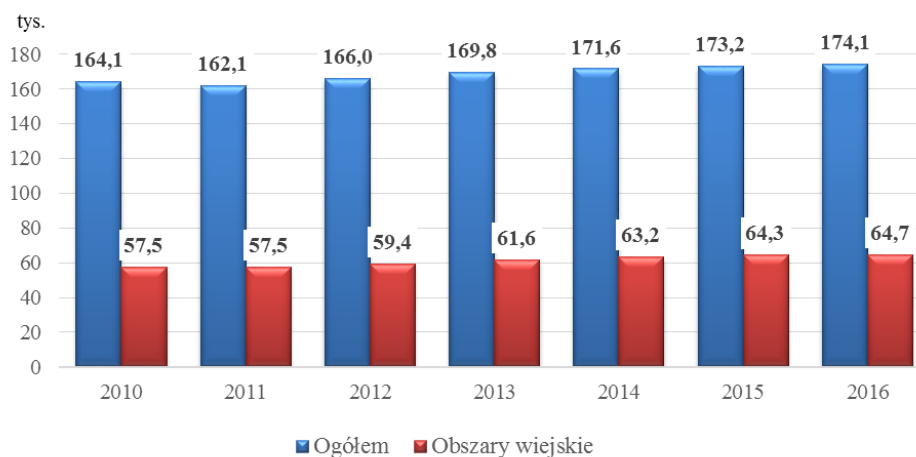
Wyszczególnienie	2010	2015	2016
WOJ. LUBELSKIE			
Ogółem	164076	173184	174123
o liczbie pracujących:			
9 i mniej	156188	166102	167016
10-49	6576	5724	5743
50-249	1154	1223	1230
250 i więcej	158	135	134
W tym obszary wiejskie			
Razem	57461	64339	64670
o liczbie pracujących:			
9 i mniej	54679	61855	62208
10-49	2588	2242	2225
50-249	180	230	226
250 i więcej	14	12	11

**PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ
O LICZBIE PRACUJĄCYCH POWYŻEJ 9 OSÓB**
Stan w dniu 31 XII

Podmioty duże i średnie, a więc o przewidywanej liczbie pracujących powyżej 9 osób, zlokalizowane były przede wszystkim w większych miastach i okolicznych gminach. Najwięcej było ich zarejestrowanych w Lublinie (1735). Wśród gmin miejsko-wiejski na pierwszym miejscu uplasowały się Ryki – na terenie gminy było zarejestrowanych 80 podmiotów średnich i dużych, a wśród gmin wiejskich – Zamość z 68 takimi podmiotami.

PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ
Stan w dniu 31 XII

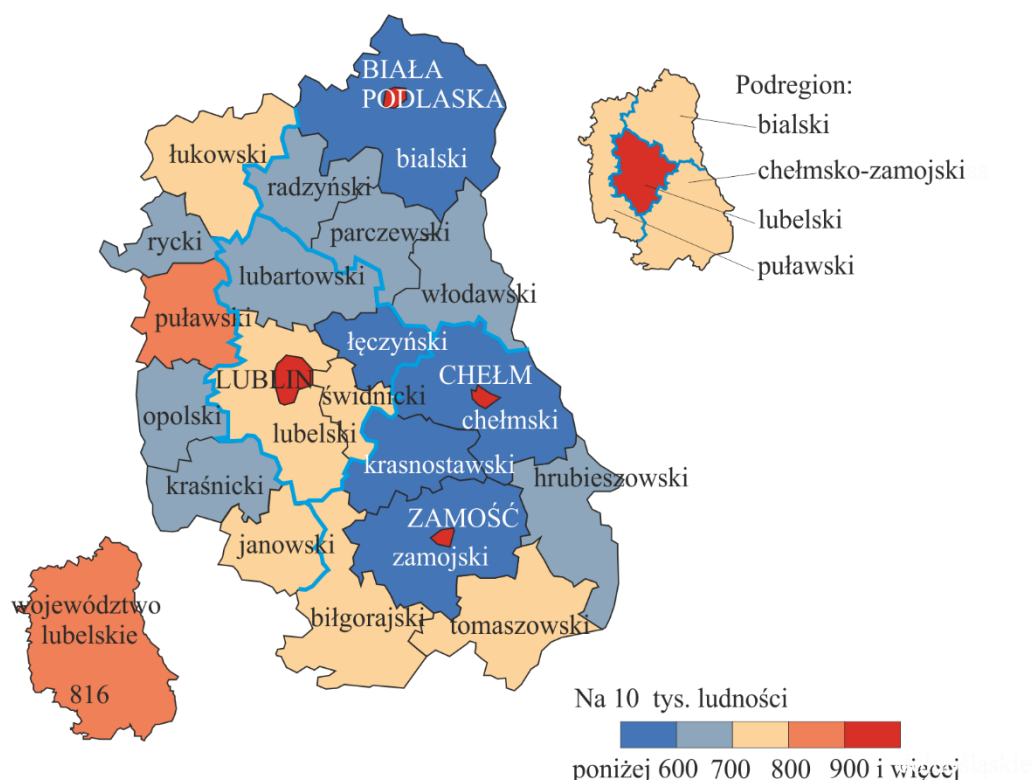

Liczba podmiotów gospodarki narodowej ogółem i na obszarach wiejskich w porównaniu z 2015 r. wzrosła o 0,5%. W województwie największym stopniu przyczynił się do tego wzrost liczby spółek (o 6,0%), a w szczególności spółek handlowych (o 10,6%). Zmniejszyła się natomiast liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (o 0,7%). Na obszarach wiejskich odnotowano wzrost liczebności fundacji (o 18,0%), spółek handlowych (o 8,0%), stowarzyszeń i organizacji społecznych (o 2,1%), a także osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (o 0,3%)

W województwie największy wzrost liczby podmiotów, bo ponad 9%, odnotowano w sekcji „Informacja i komunikacja”. Wzrost zaobserwowano również w sekcjach: „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna”, „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna” oraz „Obsługa rynku nieruchomości”. W największym stopniu zmniejszyła się liczba podmiotów zarejestrowanych w sekcji „Działalność finansowa i ubezpieczeniowa”. Spadek odnotowano również w sekcjach: „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”, „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo”, „Zakwaterowanie i gastronomia” oraz „Przetwórstwo przemysłowe”. Na obszarach wiejskich zaobserwowano podobne tendencje, jak w przypadku województwa ogółem. Jedynie w przypadku sekcji „Przetwórstwo przemysłowe” odnotowano spadek liczby podmiotów na wsi.

PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W 2016 R.

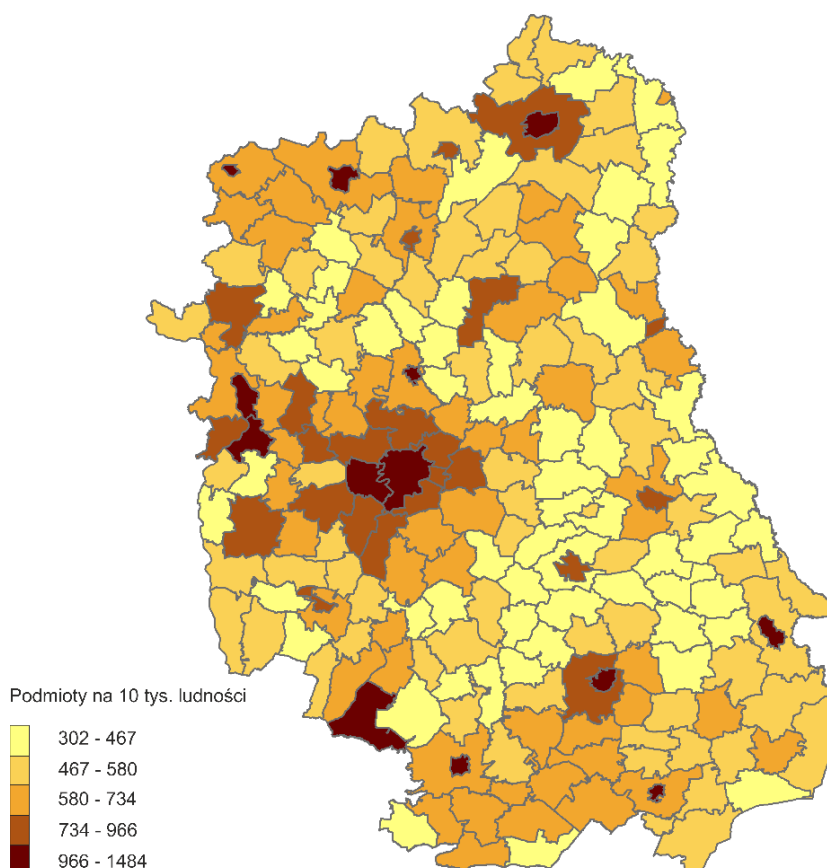
Stan w dniu 31 XII

Wskaźnik przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (565 podmiotów na 10 tys. ludności) był znacznie niższy niż w województwie ogółem (816). Analogiczna sytuacja zaistniała w przypadku osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (na wsi – 444 jednostek na 10 tys. ludności, ogółem – 603) i spółek handlowych (odpowiednio 65 i 20).

Największą wartość wskaźnik przedsiębiorczości ogółem wśród powiatów przyjął w Lublinie (1305), a najmniejszą w powiecie chełmskim (480). Podmioty zlokalizowane były głównie w miastach i okolicznych gminach. Najwyższy wskaźnik przedsiębiorczości odnotowano w Tomaszowie Lubelski (1484), a najniższy (302) w gminie Rudnik w powiecie krasnostawskim.

**PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ
W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM WEDŁUG GMIN W 2016 R.**
Stan w dniu 31 XII

W 2016 r. wpisano do rejestru REGON 14,3 tys. podmiotów gospodarki narodowej, prawie o 3% mniej niż w 2015 r. Wśród podmiotów rozpoczynających działalność gospodarczą przeważały osoby fizyczne (83,4%). Najwięcej podmiotów powstało w sekcjach: „Handel; naprawa pojazdów samochodowych” (20,7% ogółu), „Budownictwo” (18,9%) i „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” (9,7%). 40% nowych podmiotów prowadzi działalność na obszarach wiejskich. Najwięcej z nich powstało w sekcjach: „Budownictwo” (28,4% nowopowstałych podmiotów na wsi), „Handel; naprawa pojazdów samochodowych” (20,0%) i „Transport i gospodarka magazynowa” (8,6%).

W województwie lubelskim w 2016 r. z rejestru REGON wykreślono 12,7 tys. podmiotów, o ponad 1% więcej niż w poprzednim roku. W większości (ponad 95%) były to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Najwięcej podmiotów zaprzestało działalności w sekcjach: „Handel; naprawa pojazdów samochodowych” (31,0% ogółu), „Budownictwo” (19,1%) oraz „Przetwórstwo przemysłowe” (7,2%). Wśród podmiotów zlikwidowanych 38% prowadziło działalność na obszarach wiejskich. Większość wykreślonych z rejestru podmiotów działała w sekcjach: „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”

(29,5% podmiotów zlikwidowanych), „Budownictwo” (26,6%) oraz „Transport i gospodarka magazynowa” (7,2%).

Wnioski:

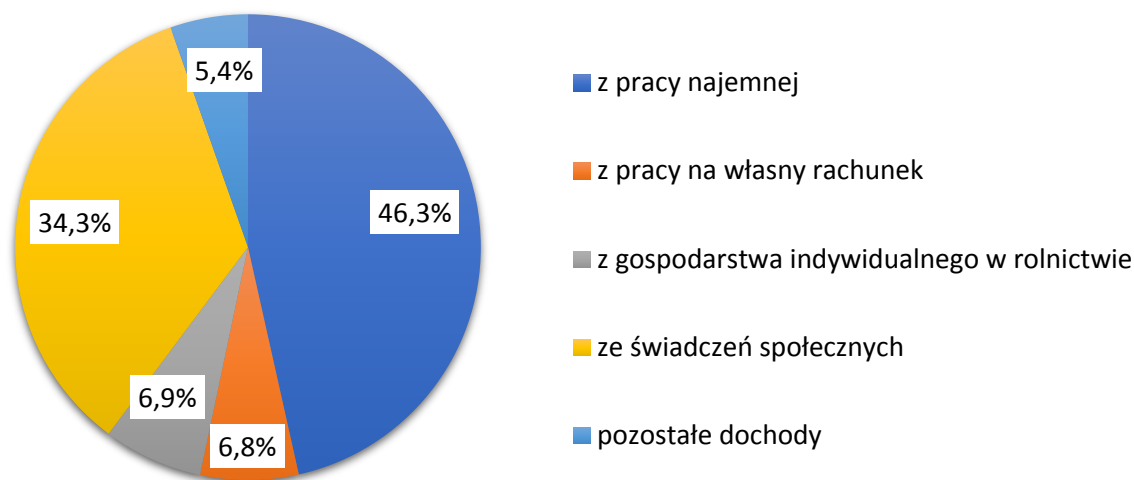
- ⇒ Na obszarach wiejskich funkcjonowało 64,7 tys. podmiotów (37% ogółu). W większości były to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Ich udział wyniósł niecałe 79%. Udział spółek był dużo niższy niż w województwie – 8%, a wśród nich przeważały spółki cywilne.
- ⇒ Podmioty na obszarach wiejskich głównie prowadziły działalność w sekcji „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”, a następnie „Budownictwo”. Znaczące udziały podmiotów odnotowano również w sekcjach „Przetwórstwo przemysłowe” i „Transport i gospodarka magazynowa”.
- ⇒ Na obszarach wiejskich w strukturze podmiotów dominowały jednostki małe o przewidywanej liczbie pracujących do 9 osób (96%). Podmioty duże i średnie, a więc o przewidywanej liczbie pracujących powyżej 9 osób, zlokalizowane były przede wszystkim w większych miastach i okolicznych gminach.

1.2.4 DOCHODY I UBÓSTWO MIESZKAŃCÓW OW

Według badań budżetów gospodarstw domowych w 2016 r. w województwie lubelskim 7,8% osób w gospodarstwach domowych żyło poniżej minimum egzystencji, a więc poniżej poziomu zaspokojenia potrzeb, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. Wskaźnik ten uległ poprawie w stosunku do 2015 r. (o 0,8 p. proc.), ale był wyższy od średniej krajowej, a województwo lubelskie znalazło się w grupie trzech województw (z podkarpackim i warmińsko-mazurskim) o jego najwyższej wartości. Poniżej relatywnej granicy ubóstwa (50% średnich wydatków ekwiwalentnych gospodarstw domowych) było 18,5% osób w gospodarstwach domowych. Rok wcześniej było ich więcej o 0,7 p. proc. Wskaźnik ten również był wyższy od średniej krajowej, a województwo lubelskie znalazło się w grupie czterech województw (z świętokrzyskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim) o jego najwyższej wartości. Odsetek osób żyjących poniżej ustawowej granicy ubóstwa zwiększył się w porównaniu z 2015 r. o 2,3 p. proc. i wyniósł 17,2%. Identyfikując, jak w poprzednim przypadku wskaźnik ten był wyższy od średniej krajowej, a województwo lubelskie znalazło się w grupie czterech województw (z świętokrzyskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim) o jego najwyższej wartości.

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych w województwie lubelskim w 2016 r. wyniósł 1299,14 zł i był niższy o 159,42 zł niż w kraju. Jego wartość była jedną z najniższych w kraju. W porównaniu z 2015 r. wartość tego dochodu wzrosła o 5,9%.

PRZECIĘTNY MIESIĘCZNY DOCHÓD ROZPORZĄDZALNY NA 1 OSOBĘ W 2016 R.

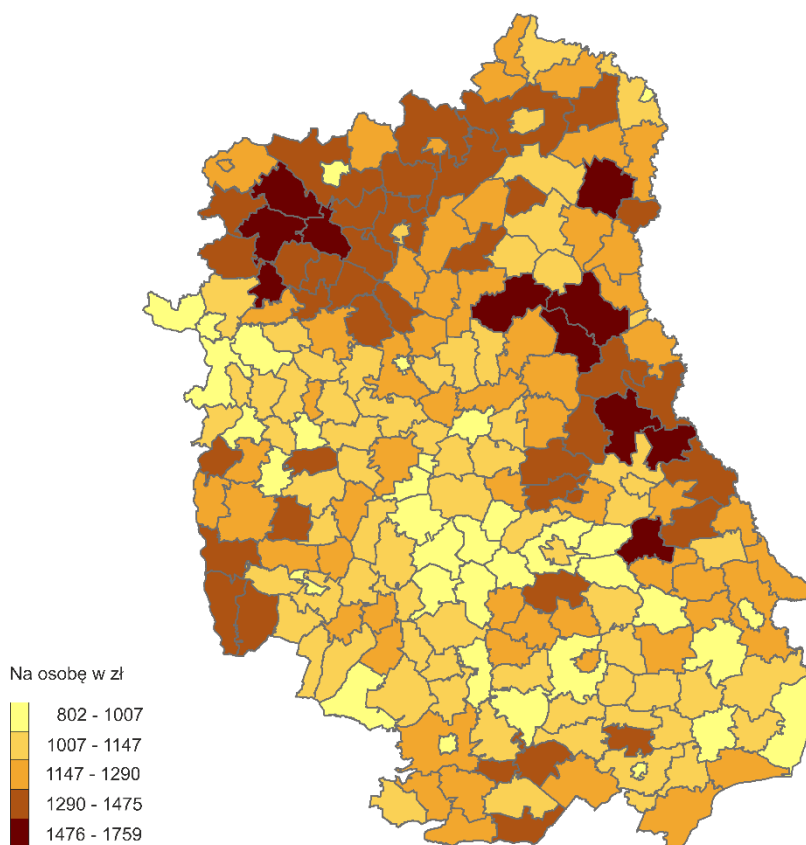

Według gospodarstw domowych ich sytuacja materialna poprawiła się w stosunku do 2015 r. Odnotowano wzrost odsetka gospodarstw oceniających swoją sytuację materialną jako raczej dobrą oraz bardzo dobrą (27,6% gospodarstw domowych ogółem wobec 22,9% w 2015 r.) oraz obniżania się odsetka gospodarstw postrzegających ją jako raczej złą oraz złą (16,3% gospodarstw domowych ogółem wobec 17,5% w 2015 r.)

WYDATKI BUDŻETÓW GMIN NA POMOC SPOŁECZNĄ I POZOSTAŁE ZADANIA W ZAKRESIE POLITYKI SPOŁECZNEJ

W 2016 r. gminy województwa lubelskiego przeznaczyły na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej 2432 mln zł. Kwota ta stanowiła 28,7% wszystkich poniesionych przez gminy wydatków. W zależności od charakteru gminy odsetek ten wynosił od 23,9% w gminach miejskich, poprzez 31,9% w gminach miejsko-wiejskich, do 33,1% w gminach wiejskich.

WYDATKI BUDŻETÓW GMIN NA POMOC SPOŁECZNĄ I POZOSTAŁE ZADANIA W ZAKRESIE POLITYKI SPOŁECZNEJ W 2016 R.

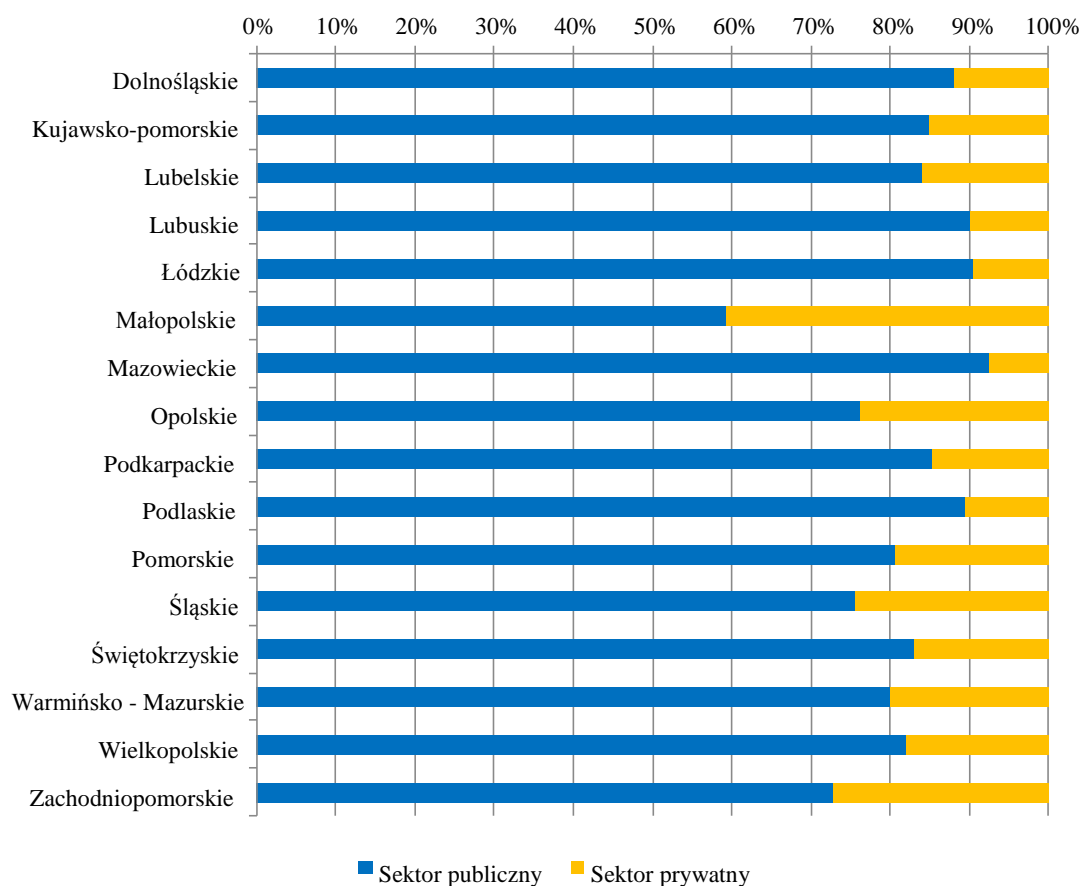
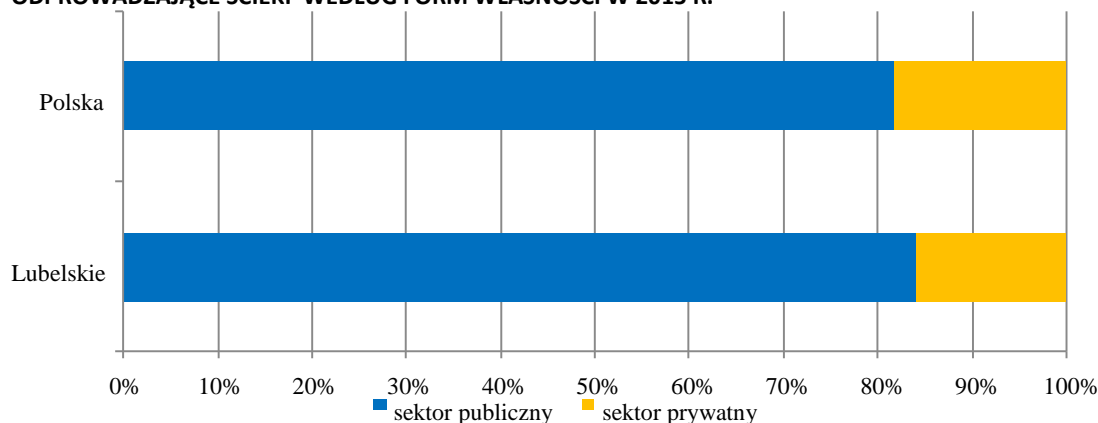
Średnio na mieszkańca przypadło 1139 zł wydatków na pomoc społeczną. Kwota ta była zróżnicowana. W gminach miejsko-wiejskich wyniosła najmniej – 1091 zł, w gminach miejskich – 1092 zł, a w gminach wiejskich – 1192 zł. Najmniej na pomoc społeczną na 1 mieszkańca przeznaczyła gmina łączna w powiecie łęczyńskim (802 zł), a najwięcej gmina Krzywda w powiecie łukowskim (1759 zł). Najwyższe kwoty odnotowano w gminach na północnych i północno-wschodnich terenach województwa lubelskiego.

1.2.5 INFRASTRUKTURA NA OW

INFORMACJE OGÓLNE O % POWIERZCHNI OBSZARU WIEJSKIEGO OBJĘTYCH SIECIĄ KANALIZACYJNĄ, WODOCIĄGOWĄ

W Polsce wśród podmiotów publicznych zajmujących się zaopatrzeniem ludności w wodę i odprowadzaniem ścieków największy udział (77,1%) miały jednostki organizacyjne samorządu terytorialnego. W lubelskim sięgał niemal 80%. W 2015 r. w województwie lubelskim, przewaga jednostek organizacyjnych samorządu terytorialnego w liczbie podmiotów zaopatrujących ludność w wodę i odprowadzających ścieki wystąpiła w powiatach: zamojskim, kraśnickim i parczewskim, podczas gdy w Lublinie i Białej Podlaskiej oraz powiecie włodawskim udział jednostek organizacyjnych samorządu terytorialnego w liczbie jednostek zaopatrujących ludność w wodę i odprowadzających ścieki nie przekroczył 50,0%.

RYS.1. JEDNOSTKI ZAOPATRUJĄCE GOSPODARSTWA DOMOWE W WODĘ ODPROWADZAJĄCE ŚCIEKI WEDŁUG FORM WŁASNOŚCI W 2015 R.

W sektorze publicznym bieżącą eksploatacją infrastruktury komunalnej zajmowały się głównie jednostki i zakłady budżetowe gmin oraz jednoosobowe spółki gmin z ograniczoną odpowiedzialnością. Gminne jednostki budżetowe nie mają osobowości prawnej i pokrywają wydatki z budżetu gminy, do którego odprowadzają swoje dochody. Z kolei zakład budżetowy pokrywa koszty działalności z przychodów uzyskiwanych na przykład z opłat za wykonywane usługi (Sadowy, Grzymała 2007). Nie ma on osobowości prawnej i nie tworzy funduszu amortyzacji, co oznacza niższe opłaty za usługi w stosunku do usług komunalnych wykonywanych przez spółki kapitałowe, w których amortyzacja stanowi element kosztów

działalności. W warunkach nienaliczania przez zakłady budżetowe kosztów amortyzacji, wydatki na rozwój infrastruktury komunalnej finansuje gmina, co obciąża jej budżet.

Z kolei spółki kapitałowe, z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjne, mogą zaciągać zobowiązania finansowe i współfinansować inwestycje w infrastrukturze komunalnej ze środków własnych bądź zewnętrznych, na przykład z kredytów. W gospodarce komunalnej jednoosobowa spółka gminy stanowiła najczęstszą formę spółki kapitałowej. Jednoosobową spółkę gminy, która działa w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność, traktowano jako docelową formę organizacyjno-prawną jednostek wykonujących usługi komunalne lub jako pierwszy etap przekształceń własnościowych gminnych jednostek organizacyjnych. W okresie transformacji gospodarczej w niektórych gminach sprywatyzowano zatem jednostki wykonujące usługi komunalne². Zaopatrzeniem ludności w wodę i odprowadzaniem ścieków zajmowały się spółki kapitałowe z ograniczoną odpowiedzialnością i akcyjne, w których gminy niekiedy posiadały udziały oraz spółki cywilne i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, przy czym na ogół nie były właścicielami sieci wodociągowych i kanalizacyjnych. W Polsce udział sektora prywatnego w liczbie jednostek zaopatrujących ludność w wodę i odprowadzających ścieki na ogół nie przekraczał 20% i pozostał wyższy w województwach południowej i zachodniej Polski (małopolskim, zachodniopomorskim, śląskim i opolskim) niż wschodniej i środkowej.

W województwie lubelskim udział prywatnych podmiotów w liczbie jednostek wykonujących usługi zaopatrzenia ludności w wodę i odprowadzania ścieków sięgał zaledwie 15,9%, o 1,6 p. proc. mniej niż w 2011 roku. (rys. 1). Tylko w trzech powiatach województwa, hrubieszowskim, mieście na prawach powiatu Lublinie i włodawskim, jednostki sektora prywatnego stanowiły więcej niż jedną piątą podmiotów zaopatrujących ludność w wodę i odprowadzających ścieki. W wyżej wymienionych powiatach, wśród samofinansujących się i nie będących zakładami budżetowymi podmiotów komunalnej gospodarki wodno-ściekowej, liczebnie przeważały spółdzielnie mieszkaniowe.

Zmiany własnościowe w infrastrukturze wodociągowej i kanalizacyjnej

W Polsce sieci wodociągowe i kanalizacyjne, jak w modelach niemieckim i francuskim, pozostają na ogół własnością gmin i ich związków, bądź własnością powiatów. Władze lokalne, mieszkańcy i pracownicy jednostek obsługujących wodociągi i kanalizację często obawiają się prywatyzacji, co odnosi się zarówno do jednostek wykonujących usługi komunalne, jak i urządzeń infrastruktury. Prywatyzacja może bowiem prowadzić do zmniejszenia zatrudnienia i zastąpienia monopolu komunalnego prywatnym. Prywatyzacji istniejącej infrastruktury nie sprzyja także ograniczony popyt ludności na usługi komunalne, która często nie chce bądź nie jest w stanie ponosić wzrastających opłat za wodę i odprowadzone do kanalizacji ścieki (Myna 2012). Projekty budowy nowych urządzeń infrastruktury komunalnej bardzo rzadko wykonuje się i finansuje na zasadzie partnerstwa prywatno-publicznego, chociaż można wskazać przykłady wybudowanych w ten sposób dużych oczyszczalni ścieków.

Mimo barier przekształceń własnościowych w infrastrukturze komunalnej, w okresie transformacji gospodarczej w gminach prywatyzacji poddano niektóre sieci wodociągowe i kanalizacyjne. Przekształcenia własnościowe urządzeń wodociągowych i kanalizacyjnych

² Na mocy art. 18 ust. 2 ustawy z dnia 10 maja 1990 roku Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i pracownikach samorządowych (Dz. U. Nr 32, poz. 191, z późn. zmianami), nałożono na gminy obowiązek wskazania formy organizacyjno-prawnej dla przedsiębiorstw użyteczności publicznej wykonujących usługi komunalne.

towarzyszyły zmianom formy organizacyjno-prawnej jednostek komunalnej gospodarki wodno-ściekowej, zwłaszcza likwidacji zakładów budżetowych. Władze lokalne, by osiągnąć wzrost zadowolenia mieszkańców z usług komunalnych, podejmowały działania zmierzające do obniżki kosztów i poprawy jakości tego rodzaju usług. W niektórych gminach stały się one regulatorem, aranżerem i nabywcą usług komunalnych, określając ich standardy i kontrolując efekty działania prywatnych firm zarządzających wodociągami (Wojciechowski 2003). W tego typu gminach odrzucono monopol sektora publicznego na budowę i eksploatację urządzeń infrastruktury komunalnej. W niektórych gminach sieciami wodociągowymi i kanalizacyjnymi zarządzały zatem prywatne podmioty gospodarcze. Oddanie tego rodzaju gminnych urządzeń w dzierżawę (model francuski), pozwalało zachować publiczną własność infrastruktury i jednocześnie zapewnić gminie stały dochód z dzierżawy.

W 2015 r. w Polsce 4,2% sieci wodociągowej (o 1 p. proc. mniej niż w 2011 r.) i 3,4% kanalizacyjnej (o 1,8 p. proc. mniej niż w 2011 r.) stanowiło własność sektora prywatnego. Tego typu prywatne urządzenia (model brytyjski) stanowią własność przedsiębiorstw produkcyjnych i usługowych, spółdzielni mieszkaniowych czy spółek wodno-ściekowych. Prawie trzykrotnie wyższy od średniej dla Polski udział prywatnych sieci wodociągowych i ponad czterokrotnie wyższy udział prywatnej sieci kanalizacyjnej, zanotowano w województwie pomorskim. Nieco niższymi udziałami tego rodzaju prywatnych sieci niż w województwie pomorskim, odznaczało się województwo warmińsko-mazurskie. W 2015 r. w województwie pomorskim udział prywatnych podmiotów w dostarczonej ludności wodzie był blisko dwukrotnie wyższy od ich udziału w długości sieci wodociągowej. Firmy prywatne zarządzały zatem wodociągami głównie w dużych miastach, w których gospodarstwa domowe zużywają znacznie więcej wody dostarczonej siecią niż w pozostałych miastach i gminach wiejskich.

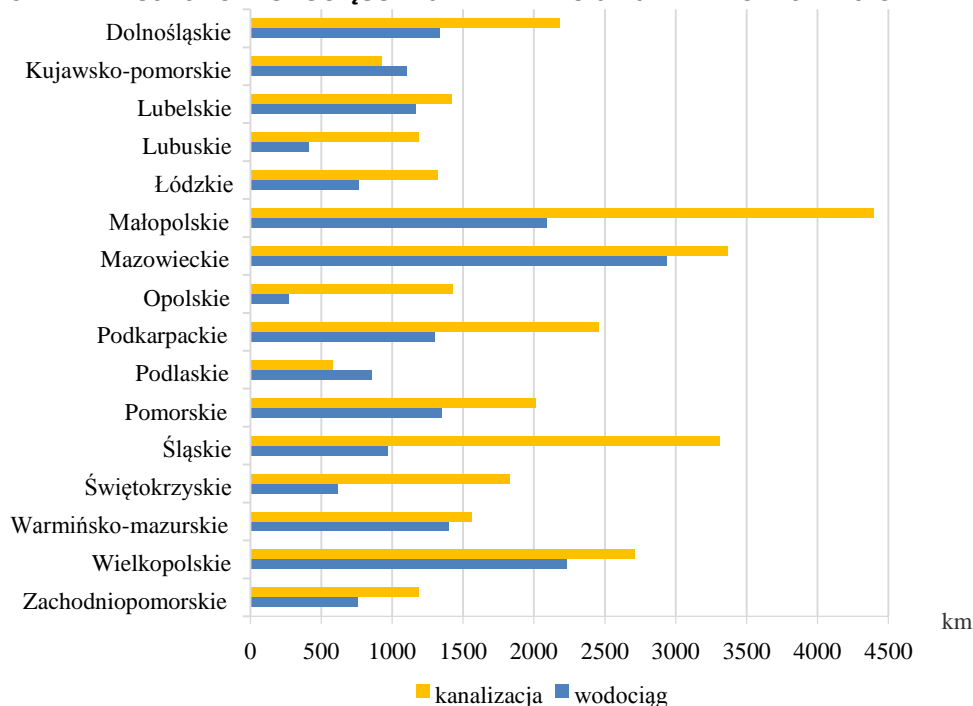
W województwie lubelskim prywatne firmy zarządzały własnymi sieciami wodociągowymi i kanalizacyjnymi głównie w mniejszych miastach i na obszarach wiejskich. W 2015 r. udział prywatnej sieci wodociągowej w sieci ogółem sięgał 4,2%, a w przypadku sieci kanalizacyjnej był jeszcze niższy i wynosił 2,8%. Oba udziały kształtowały się na nieco wyższym poziomie niż w 2011 r. Wysokimi (przekraczającymi 10%) udziałami prywatnej sieci wodociągowej odznaczały się powiaty: łukowski, lubelski i zamojski, a prywatne sieci kanalizacyjne funkcjonowały głównie w powiatach łukowskim, włodawskim i lubelskim. Na obszarach wiejskich przekazywano wspólnotom mieszkaniowym na własność dawne zakładowe sieci wodociągowe i kanalizacyjne, których nie przejęły gminy. Niekiedy przejęte tego typu sieci konserwowano w ramach „prac społecznych”, nie podejmując ani prac remontowych, ani modernizacyjnych, co prowadziło do degradacji sieci.

Rozwój i przestrzenne zróżnicowanie sieci wodociągowej i kanalizacyjnej

Zgodnie z art.7 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dz.U.1990 Nr 16, poz.95 z późn. zm.)³ zadania w zakresie wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych należą do zadań własnych gminy. Bardzo szeroki zakres działań związanych z zaspokajaniem potrzeb ludności w powyższych obszarach determinuje skalę i zasięg terytorialny inwestycji w wyżej wymienionych dziedzinach gospodarki komunalnej.

³ Obecnie ustawa o samorządzie gminnym, stosownie do art.10 ustawy z 29 grudnia 1998 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z reformą ustrojową państwa (Dz.U. z 1998 r., Nr 162, poz.1126).

RYS.2. PRZYROST SIECI WODOCIĄGOWEJ I KANALIZACYJNEJ W LATACH 2011-2015

W 2015 r. w Polsce całkowita długość eksploatowanej sieci wodociągowej (bez przyłączy do budynków mieszkalnych i innych obiektów) wynosiła 297871,1 km, zaś długość sieci kanalizacji sanitarnej 149668,0 km. Zauważalna dysproporcja w długości obu sieci wskazuje, że charakterystyczną cechą gospodarki wodnościekowej jest nadal zbyt wolny w stosunku do potrzeb rozwój sieci kanalizacyjnej. Sieć kanalizacyjna ma charakter wtórny, a jej rozwój jest ściśle uwarunkowany dostępnością do wodociągów i wyższą od nich złożonością techniczną oraz kapitałochłonnością inwestycji związanych m.in. z realizacją Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK), którego celem jest ograniczenie zrzutów nieoczyszczonych ścieków. Warto zauważyć, że w ciągu ostatnich pięciu lat przyrost sieci kanalizacyjnej przekroczył jednak wzrost długości sieci wodociągowej o 63,1%. Największym przyrostem długości, zarówno sieci wodociągowej jak i kanalizacyjnej, charakteryzowały się województwa: małopolskie, mazowieckie i wielkopolskie. Najmniej sieci wodociągowej wybudowano w województwach opolskim i lubuskim, natomiast sieci kanalizacyjnej w województwach podlaskim i kujawsko-pomorskim. Pod tym względem województwo lubelskie w skali kraju zajmuje odpowiednio 8 i 11 miejsce, z udziałami wynoszącymi 6% i 4,5%. Rozpatrując przestrzenne zróżnicowanie sieci, należy zauważyć, że niezmiennie od 2011 r. niemal 78% wszystkich sieci wodociągowych znajduje się na terenach wiejskich, przy 58,6% sieci kanalizacyjnej, która w rozpatrywanym szeregu czasowym zwiększyła się o 4,6 p. proc.

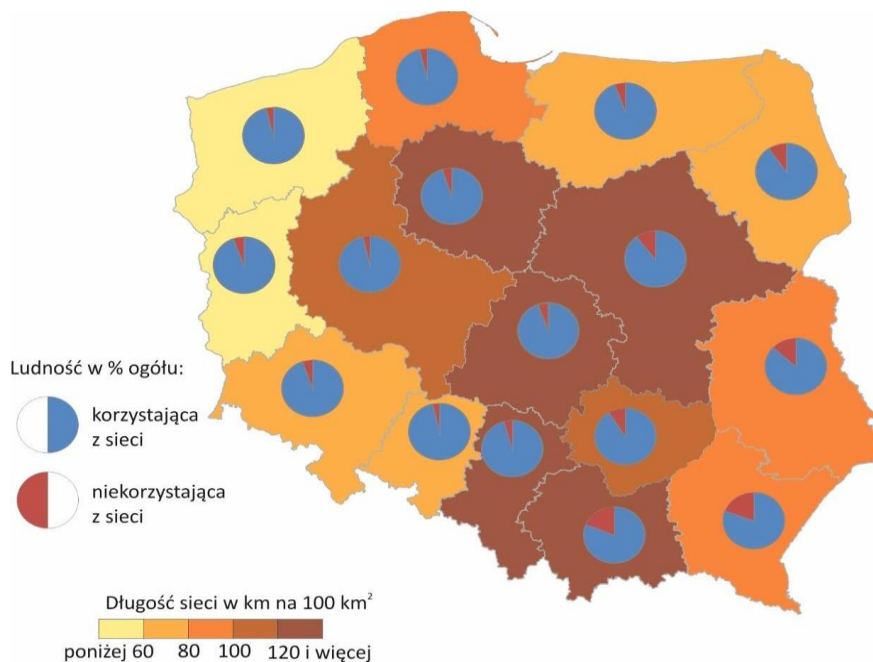
Zachodzące w Polsce przemiany społeczno-gospodarcze, dbałość o poprawę stanu środowiska, nowe rozwiązania technologiczne to tylko kilka czynników, które miały wpływ na infrastrukturę wodociągowo-kanalizacyjną. Często władze niektórych gmin w celu zwiększenia ich atrakcyjności oraz konkurencyjności w regionie, podejmowały działania zmierzające do poprawy wyposażenia gospodarstw domowych w obiekty i urządzenia infrastruktury wodno-ściekowej. Istotny wpływ na jej obecny stan miały inwestycje dofinansowane z Europejskiego

Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności w okresie programowania 2007-2013. Zgodnie z art.2 pkt 16 ustawy o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków urządzenia wodociągowe obejmują ujęcia wód powierzchniowych i podziemnych, studnie publiczne, urządzenia służące do magazynowania i uzdatniania wód, sieci wodociągowe i urządzenia regulujące ciśnienie wody. Obowiązkiem przedsiębiorstw wodociągowo-kanalizacyjnych, jak również gmin jest zapewnienie zdolności posiadanych urządzeń wodociągowych i kanalizacyjnych do realizacji dostaw wody na rzecz odbiorców, w wymaganej ilości i pod odpowiednim ciśnieniem (art.5 ust. 1 u.z.z.w.).

Tabl. 1 Efekty rzeczowe inwestycji wodociągowych i kanalizacyjnych

Wyszczególnienie	Pol ska		Województwo lubelskie	
	2011	2015	2011	2015
Sieć oddana do eksploatacji w km:				
wodociągowa	5412	5415	454	160
kanalizacyjna	10020	6792	422	361
Budynki połączone do sieci:				
wodociągowej	115660	106516	6151	4228
kanalizacyjnej	174956	160461	5546	4796

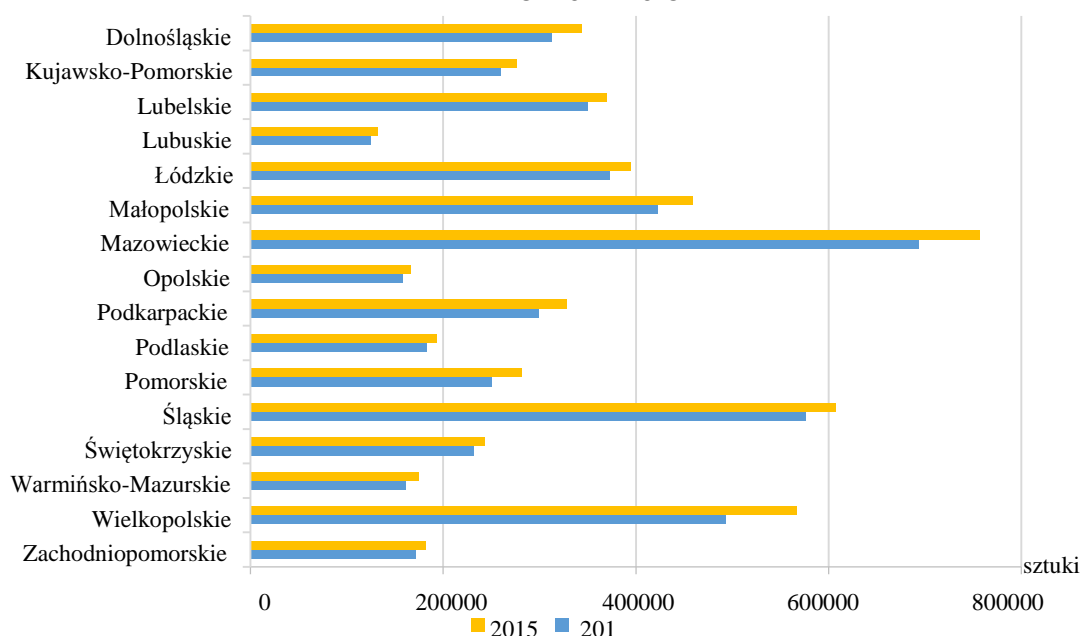
RYS.3. GĘSTOŚĆ SIECI WODOCIĄGOWEJ I WSKAŹNIK LUDNOŚCI KORZYSTAJĄCEJ Z SIECI WODOCIĄGOWEJ W 2015 R.

W latach 2011-2015 długość sieci wodociągowej w Polsce zwiększyła się o 19570,7 km, przy czym aż 75% nowych sieci wybudowano na terenach wiejskich. Największe zagęszczenie sieci na 100 km² występowało w województwach śląskim i kujawsko-pomorskim, najmniejsze w zachodniopomorskim i lubuskim. W Polsce wskaźnik zwodociągowania w ostatnich pięciu latach wzrósł o 4,2 p.proc., osiągając wartość 91,8%. Różnica między wskaźnikiem zwodociągowania miast i wsi wynosiła 11,7 p.proc. Wzrost odsetka ludności korzystającej z sieci wodociągowej, szczególnie na obszarach wiejskich wynikał m.in. z zakończonych inwestycji przeprowadzonych w infrastrukturze wodociągowej w okresie programowania Unii Europejskiej 2007-2013. W 2015 r. na obszarach wiejskich znajdowało się ponad 230 tys.km sieci wodociągowej, z czego aż 15,4% skoncentrowanych było w województwie mazowieckim, a 11% w województwie wielkopolskim. Na obszarach wiejskich najmniejszym udziałem w długości sieci wodociągowej odznaczało się województwo lubuskie (2%), a nieco większym opolskie (2,4%). Duże dysproporcje między poszczególnymi województwami w długości sieci wodociągowej obszarów wiejskich i miejskich uwarunkowane są przede wszystkim różnicami w koncentracji ludności oraz gęstości zabudowy.

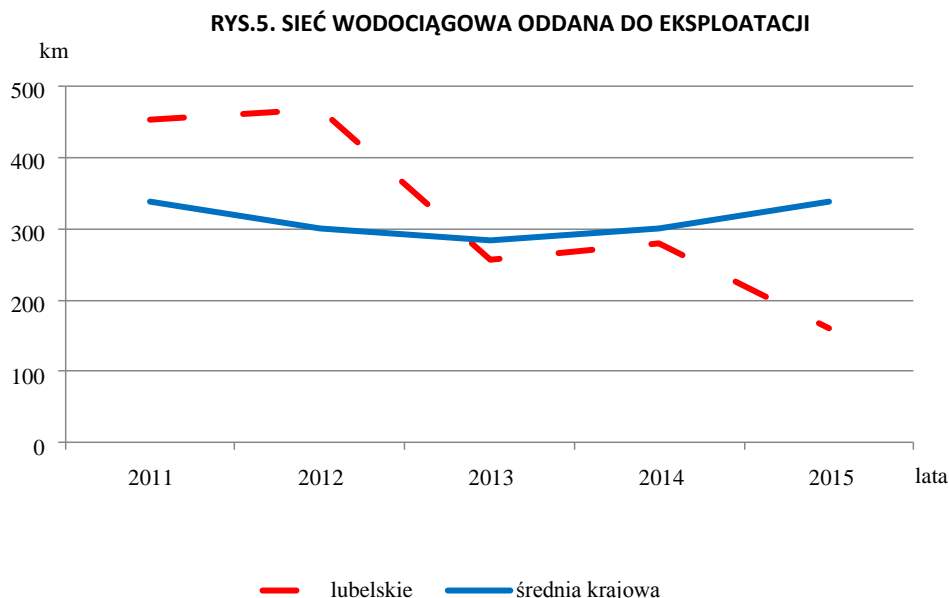
W latach 2011-2015 liczba przyłączy wodociągowych wzrosła o prawie 416 tys. Dominująca ilość (61,8%) wszystkich przyłączy do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania w Polsce znajdowało się na obszarach wiejskich, gdzie w warunkach dominacji zabudowy jednorodzinnej 1 przyłącze równało się 1 mieszkaniu, w odróżnieniu od miast gdzie przeważają budynki wielomieszkaniowe. W Polsce w ciągu ostatnich pięciu lat najwięcej nowych przyłączy wodociągowych do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania oddano w województwach wielkopolskim i mazowieckim, a najmniej w lubuskim i opolskim.

**RYS.4. PRZYŁĄCZA WODOCIĄGOWE DO BUDYNKÓW MIESZKALNYCH
W LATACH 2011 i 2015**

Wraz ze wzrostem długości sieci wodociągowej zmniejszyła się liczba źródeł ulicznych, kranów wmontowanych do sieci wodociągowej na ulicy, placu czy drodze, z których korzystają gospodarstwa domowe. Źródła uliczne są projektowane, gdy mieszkańcy nie mają możliwości podłączenia swoich posesji do sieci wodociągowej. W latach 2011-2015 liczba źródeł

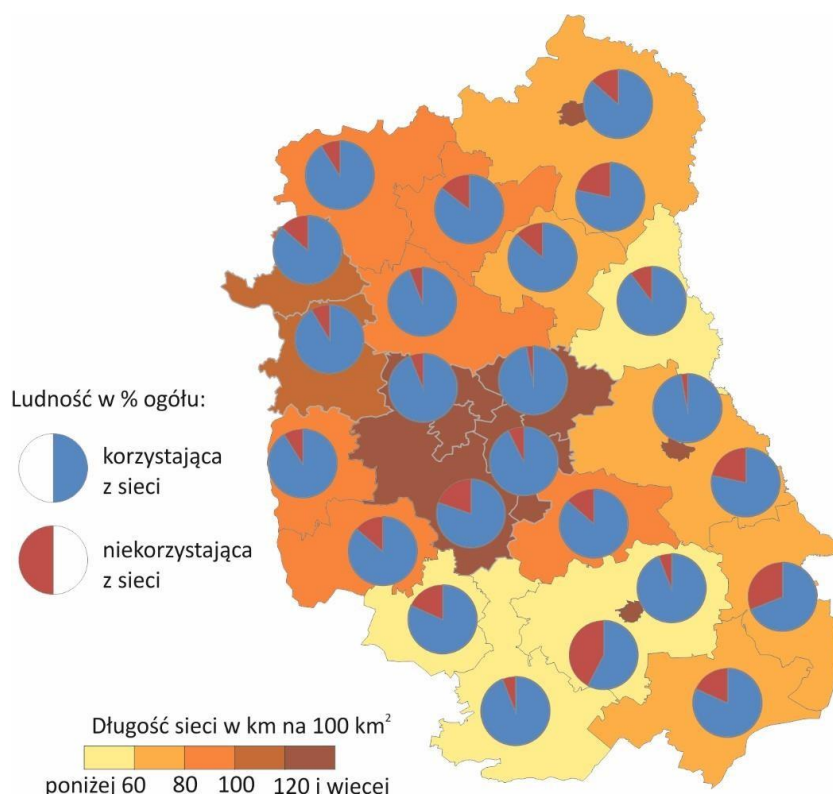
ulicznych w Polsce zmniejszyła się o 551 sztuk. Najwięcej źródeł zlokalizowanych było na terenie województw łódzkiego i mazowieckiego, najmniej w województwach opolskim i dolnośląskim. Należy zauważyć, że pomimo wysokiego wskaźnika zwodociągowania obszarów miejskich, który wynosił 96,5%, prawie 60% wszystkich źródeł znajdowało się w miastach, co oznacza, że w dalszym ciągu istnieje problem z dostępem ich ludności do sieci wodociągowej.

W 2015 r. w województwie lubelskim całkowita długość eksploatowanej sieci wodociągowej wynosiła 21023,5 km i stanowiła 7,1% długości tego typu sieci w Polsce. W poszczególnych powiatach struktura długości sieci w podziale na obszary miejskie i wiejskie była zróżnicowana. Aż 86,5% sieci wodociągowej znajdowało się na terenach wiejskich, co było najwyższym udziałem w Polsce. Długość oddanej do eksploatacji sieci wodociągowej wynosiła 159,7 km, a istotną jej rozbudowę, o więcej niż 15 km, odnotowano w powiatach: krańickim (29,1 km), bialskim (26,9 km) oraz janowskim (17,4 km). Województwo lubelskie znalazło się na 14 miejscu w kraju pod względem długości oddanych do eksploatacji nowych sieci wodociągowych, z udziałem wynoszącym 2,9%. Dla porównania, w 2011 roku długość sieci wodociągowej wynosiła tu 19856,4 km, a do eksploatacji oddano 453,6 km nowej sieci. Rozbudowa tego rodzaju sieci miała miejsce głównie w powiatach: hrubieszowskim (85,5 km), bialskim (76,4 km) i chełmskim (55 km), na które łącznie przypadało niemal połowa nowych sieci. Osiągnięty w 2011 roku poziom inwestycji uplasował województwo lubelskie na 6 miejscu w kraju pod względem długości oddawanych do eksploatacji sieci wodociągowych, z udziałem 8,4%.

Jednym z efektów rozbudowy infrastruktury wodociągowej są nowe podłączenia do budynków. W latach 2011-2015 r. najwięcej budynków mieszkalnych podłączono do sieci wodociągowej w powiatach lubelskim i łęczyńskim, najmniej w radzyńskim i parczewskim. Zauważalny spadek dynamiki rozwoju sieci z 2,3% w 2011 roku do 0,8% w 2015 roku nie miał wpływu na wskaźnik efektywności sieci wyrażony ilością pobranej wody na 1 km sieci, który pozostał bez zmian i wynosił 2,9 dam³/km.

RYS.6. GĘSTOŚĆ SIECI WODOCIĄGOWEJ I WSKAŹNIK LUDNOŚCI KORZYSTAJĄCEJ Z SIECI WODOCIĄGOWEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W 2015 R.

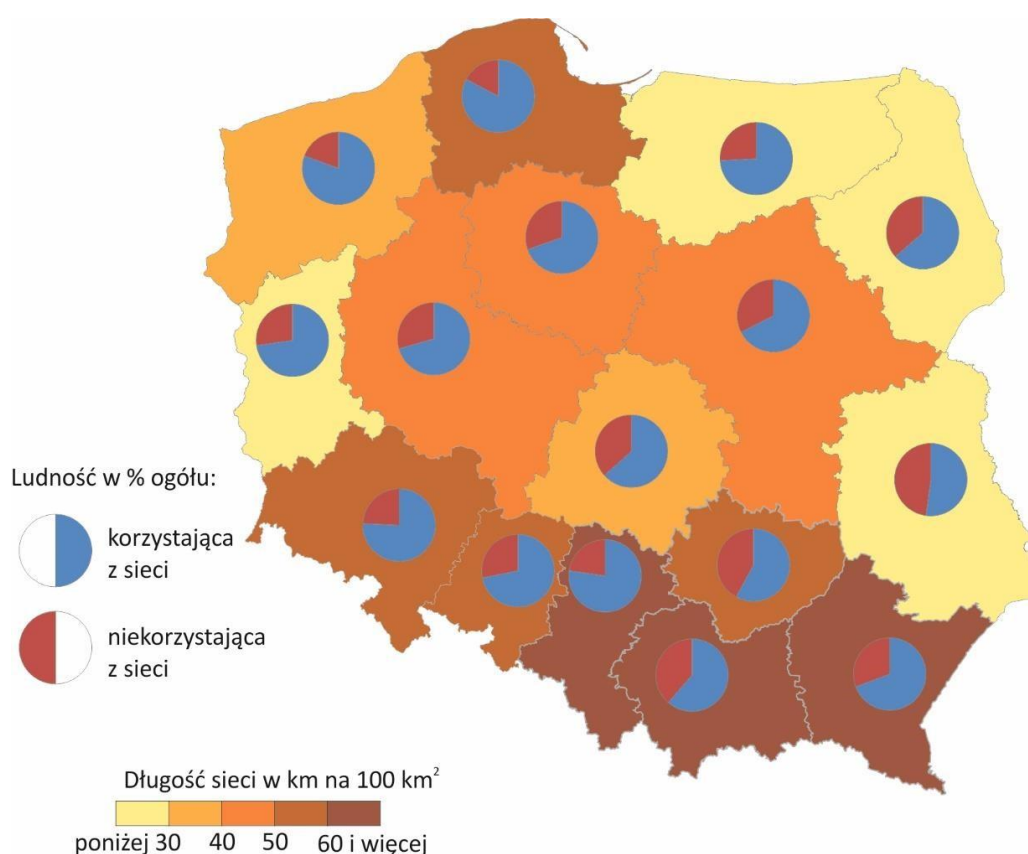

Województwo lubelskie charakteryzowało się jednym z niższych w Polsce wskaźników zwodociągowania. Pomimo wzrostu wskaźnika w ostatnich pięciu latach o 5,3 p.proc., wynosił on 86,8%, przy czym w miastach z sieci wodociągowych korzystało 94,7% mieszkańców, a na obszarach wiejskich 83,7%. Na wysokość wskaźnika dla obszarów wiejskich wpływa fakt, że w dalszym ciągu część mieszkańców wsi nie korzysta z sieci wodociągowych, lecz z własnych studni głębinowych, z których czerpie się wodę na potrzeby gospodarstw domowych. Niski wskaźnik ludności korzystającej z sieci wodociągowej w województwie lubelskim występował w powiatach: zamojskim (57,6%) i hrubieszowskim (69,0%), natomiast najwyższy w powiecie łęczyńskim (97,2%) i w mieście Chełmie (97,1%).

W 2015 r. przeprowadzone w województwie lubelskim inwestycje nie spowodowały znacznego wzrostu gęstości sieci wodociągowej. Na 100 km² przypadało 83,7 km sieci wodociągowej przy 95,3 km w kraju. Zanotowany wzrost gęstości sieci wodociągowej o 4,7 km na 100 km² powierzchni był niższy od średniej wartości dla Polski, która wynosiła 6,3 km. W układzie przestrzennym wysokie zagęszczenie sieci poza miastami na prawach powiatu występowało w powiatach lubelskim, łęczyńskim i świdnickim, natomiast niskie na terenach powiatów biłgorajskiego, janowskiego, włodawskiego i zamojskiego. Przeprowadzone w ostatnich kilku latach inwestycje oraz modernizacje sieci wodociągowych wraz z przyłączami miały wpływ na uruchomienie nowych źródeł zasilania bądź rozbudowę już istniejących ujęć wody. Na obszarze województwa źródło zaopatrzenia wodociągów sieciowych stanowiły zasoby wód podziemnych. W 2015 r. z tego typu ujęć do gospodarstw domowych i indywidualnych gospodarstw rolnych dostarczono 67% wody. Pozostała woda została przeznaczona na cele produkcyjne i inne. W województwie lubelskim jako jedynym w kraju wodociągi nie korzystały z powierzchniowych ujęć wody.

Wraz z rozwojem sieci wodociągowej i wzrostem ilości ścieków, do końca 2015 r. Polska zobowiązała się dostosować systemy oczyszczania ścieków w gminach, do przepisów prawnych Unii Europejskiej, określonych w dyrektywie 91/271/EWG (dyrektywa ściekowa). Minister Środowiska został zobowiązany do opracowania Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK) w celu stymulacji, egzekwowania oraz koordynacji działań gmin i przedsiębiorstw wodociągowo-kanalizacyjnych dotyczących rozbudowy, budowy i modernizacji systemów kanalizacyjnych oraz oczyszczalni ścieków komunalnych. Efektem prac podjętych w ramach KPOŚK jest określenie nowych oraz weryfikacja starych granic aglomeracji, przez które rozumie się obszar, na którym zaludnienie lub działalność gospodarcza są wystarczająco skoncentrowane, aby ścieki komunalne były zbierane i przekazywane do oczyszczalni ścieków komunalnych albo do końcowego punktu zrzutu stacji zlewnych. Prawidłowa identyfikacja aglomeracji, ich granic, obszaru, liczby ludności korzystającej i niekorzystającej z wodociągu oraz wskaźnika zwodociągowania miały zasadniczy wpływ na inwestycje gmin w systemy kanalizacyjne.

RYS.7. GĘSTOŚĆ SIECI KANALIZACYJNEJ I WSKAŹNIK LUDNOŚCI KORZYSTAJĄCEJ Z SIECI KANALIZACYJNEJ W 2015 R.

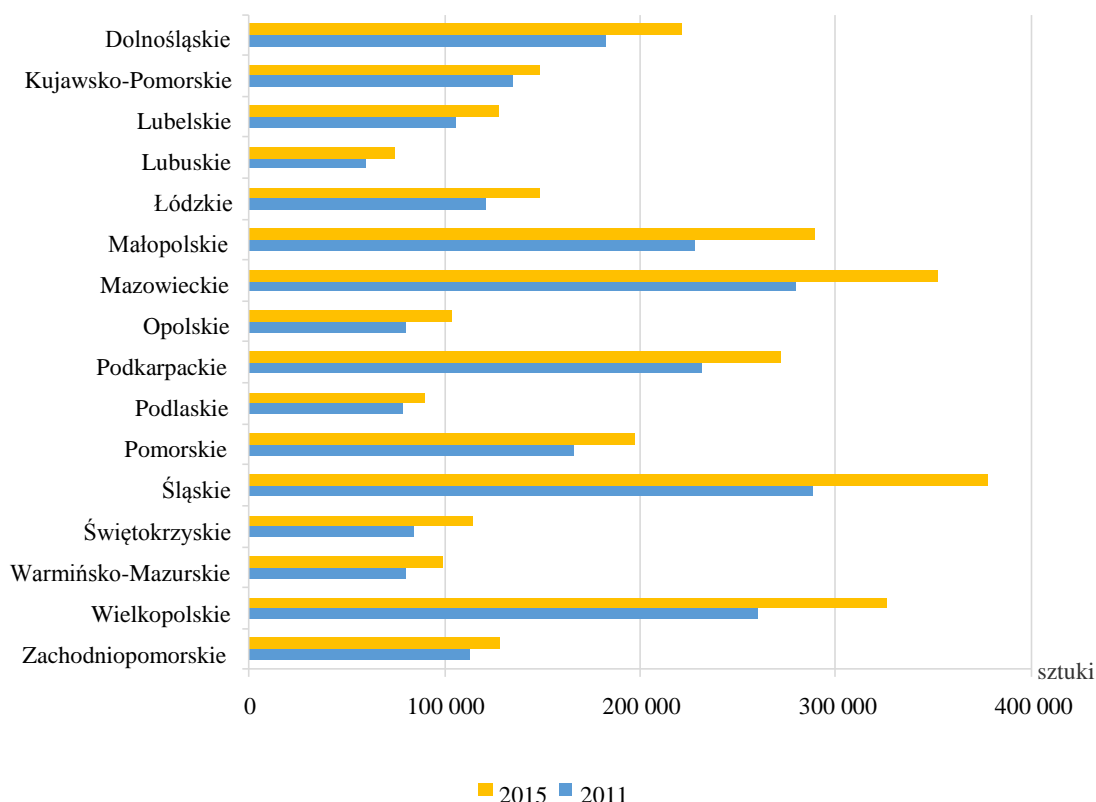

W 2015 r. wskaźnik skanalizowania obszarów miejskich, na które przypadała większość długości sieci kanalizacyjnej, wynosił 89,8%, podczas gdy na obszarach wiejskich sięgał on zaledwie 39,2%, chociaż był o 11,4 p.proc. wyższy niż w 2011 r. Dynamiczna rozbudowa sieci kanalizacyjnych na obszarach wiejskich w ciągu ostatnich 5 lat spowodowała, że długość sieci znajdujących się obecnie na tego rodzaju terenach jest większa niż na obszarach miejskich, aż

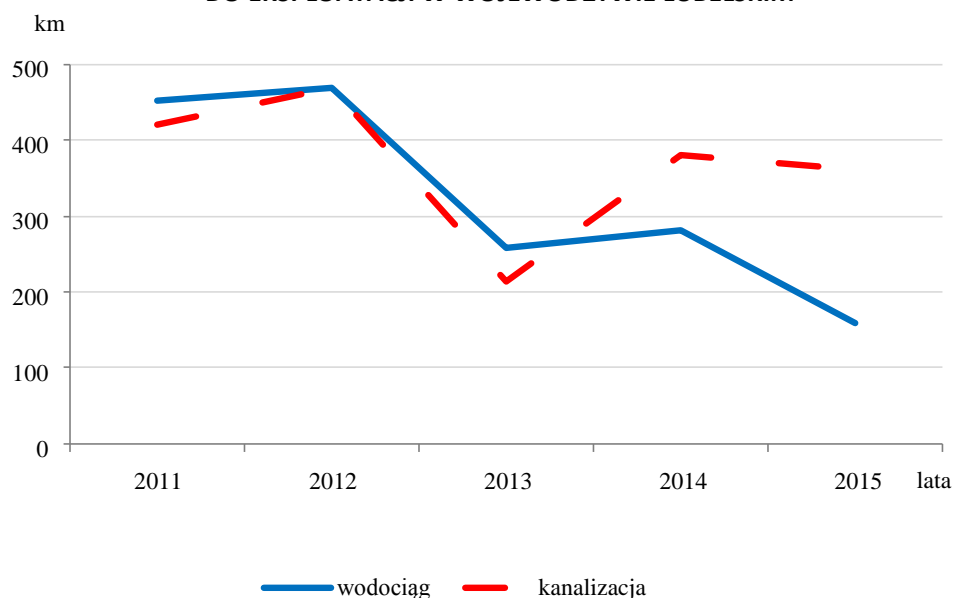
o 25594,8 km. W poszczególnych województwach proporcja długości sieci w podziale na obszary miejskie i wiejskie była zróżnicowana. Tylko w czterech województwach: śląskim, mazowieckim, łódzkim i podlaskim większość sieci kanalizacyjnej znajdowała się w miastach, podczas gdy w pozostałych 12 województwach przypadała na obszary wiejskie. Na obszarach wiejskich najwięcej tego typu sieci skoncentrowanych było w województwach podkarpackim (14,3%) i małopolskim (11,3%), natomiast najmniej w podlaskim (1,9%) i lubuskim (2,4%). Biorąc pod uwagę zróżnicowaną powierzchnię poszczególnych województw, największe zagęszczenie sieci kanalizacyjnej na 100 km² osiągnięto w województwach: śląskim, małopolskim i podkarpackim, najmniejsze w województwach podlaskim, lubelskim i lubuskim. W warunkach zauważalnego w ostatnich pięciu latach wzrostu inwestycji kanalizacyjnych w stosunku do inwestycji wodociągowych, we wszystkich 16 województwach nastąpił jednakże spadek efektywności sieci sanitarnych obsługujących gospodarstwa domowe. Wraz ze wzrostem długości sieci kanalizacyjnych odprowadzano nimi coraz mniej ścieków w przeliczeniu na 1 km sieci. Przy obserwowanym zjawisku zmniejszenia efektywności sieci w Polsce, z 7,7 dam³/km w 2011 r. do 6,2 dam³/km w 2015 r., należałoby rozważyć celowość kosztownych inwestycji w rozwój sieci kanalizacyjnych, szczególnie na obszarach nieurbanizowanych o znacznym rozproszeniu zabudowy, gdzie zaludnienie lub działalność gospodarcza nie są wystarczająco skoncentrowane, aby ścieki komunalne były zbierane i przekazywane do oczyszczalni ścieków lub do końcowego punktu zrzutu.

Podstawą infrastruktury sieciowej jest zbiorcza oczyszczalnia ścieków, do której przy użyciu systemu sieci kanalizacyjnych albo wozów asenizacyjnych trafiają ścieki komunalne. Do infrastruktury ściekowej zalicza się również zbiorniki bezodpływowe (szamba) oraz indywidualne oczyszczalnie przydomowe. Zasadne staje się, więc zastępowanie sieci kanalizacyjnych systemami rozproszonymi w postaci oczyszczalni przydomowych, których liczba od 2011 r. w kraju zwiększyła się niemal o 100% i wynosiła 202,8 tys. przy jednoczesnym zmniejszeniu liczby zbiorników bezodpływowych o 223,3 tys. Zmniejszenie liczby zbiorników bezodpływowych wykazywało korelację z nowymi przyłączami do sieci kanalizacyjnej, których w 2015 r. było 3073,1 tys., o 579,1 tys. więcej niż w 2011 r. W Polsce 55,1% wszystkich przyłączy kanalizacyjnych do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania znajdowało się na obszarach wiejskich, a pozostałe 44,9% w miastach. Różnica zaledwie 10,2 p. proc. w liczbie czynnych przyłączy kanalizacyjnych pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi może świadczyć o tym, że ludność zamieszkująca tereny wiejskie nie chce ponosić kosztów budowy nowych sieci kanalizacyjnych i przyłączy, a zatem nie chce płacić za oczyszczanie ścieków więcej niż w innych tańszych wariantach ich zagospodarowania i utylizacji. W skali Polski w ciągu ostatnich pięciu lat najwięcej nowych przyłączy kanalizacyjnych do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania oddano w województwach śląskim, mazowieckim i wielkopolskim, a najmniej w podlaskim, kujawsko-pomorskim i lubuskim.

**RYS.8. PRZYŁĄCZA KANALIZACYJNE DO BUDYNKÓW MIESZKALNYCH
W LATACH 2011 I 2015**

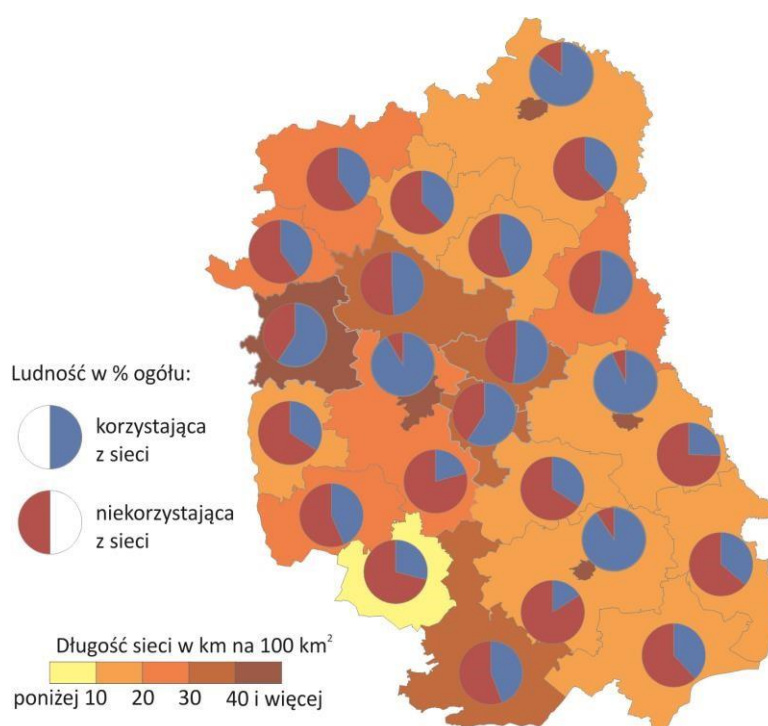
**RYS. 9. SIĘĆ WODOCIĄGOWA I KANALIZACYJNA ODDANA
DO EKSPLOATACJI W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM**

W województwie lubelskim w 2015 roku długość sieci kanalizacyjnej wynosiła 6278,9 km i stanowiła 4,2% długości tej sieci w Polsce oraz 29,7% długości sieci wodociągowej w województwie. W latach 2011-2015 na Lubelszczyźnie oddano do eksploatacji 1425,3 km sieci sanitarnej. O ile w pierwszych dwóch badanych latach inwestycje wodociągowo-kanalizacyjne utrzymywały się na względnie jednakowym poziomie, to już od 2013 r. dostrzec

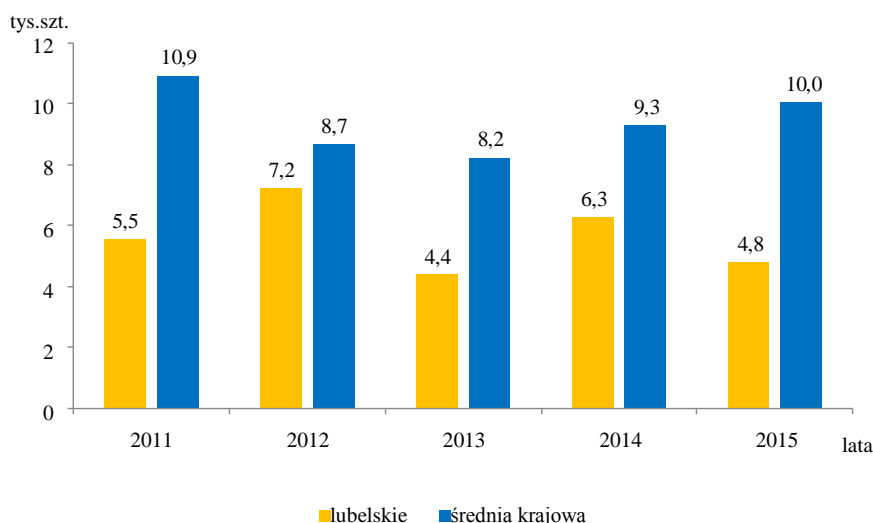
można wyraźny wzrost inwestycji w infrastrukturę kanalizacyjną. Ich efektem była zmiana proporcji w układzie przestrzennym sieci pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi województwa, gdzie podobnie jak w Polsce, na obszarach wiejskich skoncentrowana była większość (58%) sieci kanalizacyjnej. Pod względem przyrostu rozwoju sieci kanalizacyjnej w 2015 r. wyróżniały się powiaty biłgorajski (53 km), zamojski (35,8 km) oraz radzyński (32,7 km). W 2015 r. w województwie lubelskim na 100 km² przypadało 25 km sieci kanalizacyjnej przy 47,9 km w kraju. Zanotowany wzrost gęstości sieci kanalizacyjnej o 1,4 km był niższy od średniej dla Polski, która wynosiła 2,2 km. Największe zagęszczenie sieci kanalizacyjnej (poza miastami na prawach powiatu) występowało w powiecie puławskim, a najniższe zanotowano w powiatach: chełmskim, hrubieszowskim, janowskim, opolskim i zamojskim.

RYS.10. GĘSTOŚĆ SIECI KANALIZACYJNEJ I WSKAŹNIK LUDNOŚCI KORZYSTAJĄCEJ Z SIECI KANALIZACYJNEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W 2015 R.

Interesujące jest, że pomimo wzrostu ilości nowych inwestycji w rozbudowę sieci kanalizacyjnych województwo lubelskie charakteryzował najniższy w całej Polsce wskaźnik skanalizowania (52,1%), przy czym w miastach wynosił on 88,7%, zaś na obszarach wiejskich 20,7%. Największy dostęp do sieci kanalizacyjnych posiadali mieszkańcy miast na prawach powiatu: Chełma, Lublina i Zamościa (powyżej 90%). Z kolei tylko 16% mieszkańców powiatu zamojskiego, 20,8% mieszkańców powiatu lubelskiego i 25,4% mieszkańców powiatu chełmskiego miało dostęp do tego typu sieci. Ogromne dysproporcje w dostępie ludności do sieci kanalizacyjnej można wyjaśnić: liczbą mieszkańców na terenach wiejskich nieprzekraczającą przyjętych 120 osób na 1 km sieci (RLM, równoważna liczba mieszkańców), rozproszoną zabudową, zróżnicowanym ukształtowaniem terenu, a zwłaszcza wysokimi nakładami na budowę sieci, często przekraczającymi możliwości budżetowe gmin.

RYG. 11. NOWO ODDANE PRZYŁĄCZA KANALIZACYJNE DO BUDYNKÓW MIESZKALNYCH

Podobnie jak w Polsce, w województwie lubelskim zauważalny był spadek efektywności sieci w zakresie ścieków odprowadzonych z gospodarstw domowych, z 7,2 dam³/km w 2011 r. do 5,6 dam³/km w 2015 r. W minionych latach zasadne było więc budowanie sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków w ośrodkach centralnych stanowiących siedziby gmin. Obecnie ze względu na ogromne nakłady finansowe związane z budową oczyszczalni ścieków i systemu sieci sanitarnych, każda decyzja władz gmin dotycząca inwestycji w infrastrukturę kanalizacyjną powinna być oparta na analizach uwzględniających lokalne warunki, w tym liczbę mieszkańców, stopień koncentracji zabudowy, a przede wszystkim koszty korzystania z sieci przez mieszkańców. Mając do wyboru tańsze od kanalizacji warianty odprowadzania ścieków w postaci zbiorników bezodpływowych lub oczyszczalni przydomowych, często nie chcą oni podłączyć się do sieci kanalizacyjnej, nie zważając na wygodę i walory ekologiczne związane z ochroną wód powierzchniowych i gleb. Im większe rozproszenie zabudowy, tym bardziej opłacalna jest budowa przydomowych oczyszczalni ścieków. W ostatnich pięciu latach najwięcej oczyszczalni przydomowych wybudowano w powiecie białskim (1813), nieco mniej w lubelskim (1196), w którym powstało również 1499 nowych zbiorników bezodpływowych. Należy zauważyć, że w przypadku szamb wystąpiła tendencja spadkowa i tylko w 6 z 24 powiatów zanotowano wzrost liczby tego typu zbiorników. Likwidacja szamb związana była również z nowymi podłączeniami do sieci sanitarnej, których w latach 2011-2015 najwięcej wykonano w powiatach biłgorajskim, lubelskim i Lublinie, natomiast najmniej w powiatach janowskim, łęczyńskim i Zamościu.

Zużycie wody z wodociągów w gospodarstwach domowych

Pobór wody z wodociągów w Polsce w ostatnich 5 latach kształtował się na niezmiennym poziomie. Wysokim poborem wody w liczbach bezwzględnych odznaczyły się województwa najbardziej zaludnione: mazowieckie, śląskie i wielkopolskie, natomiast niskim województwa

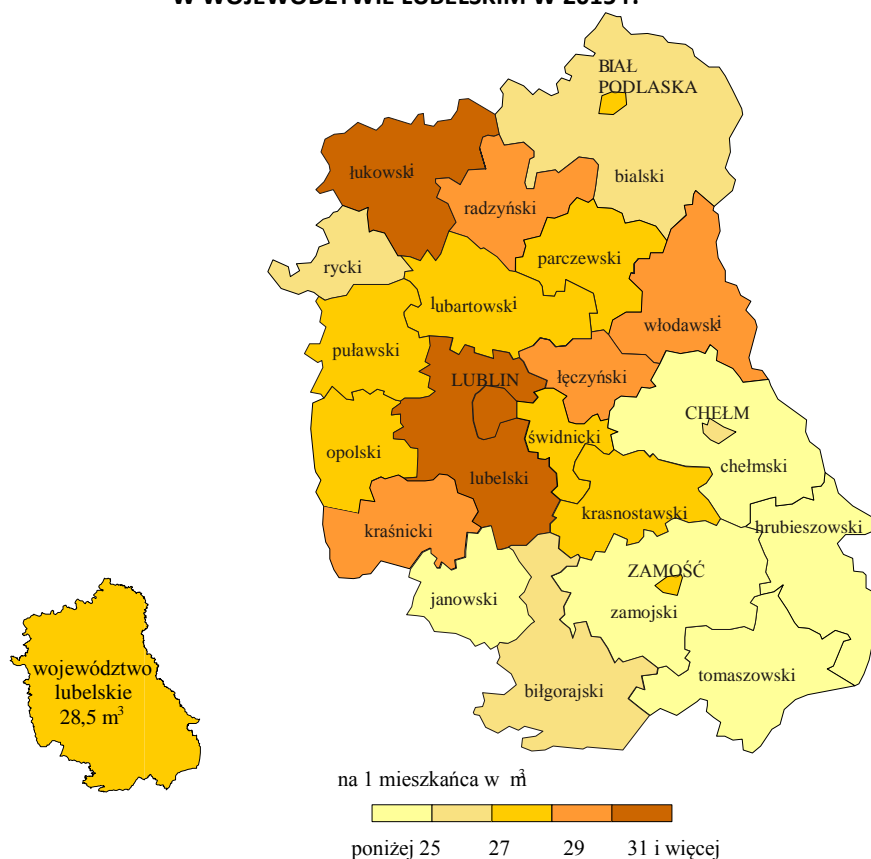
o małej powierzchni i małej liczbie mieszkańców: opolskie, lubuskie i świętokrzyskie. W 2015 r. województwo lubelskie z niespełną 4% poborem wody w skali kraju, uplasowało się na 7 miejscu wśród 16 województw. Zarówno w kraju, jak i w województwie lubelskim, blisko 80% wody pobranej stanowiła woda dostarczona odbiorcom. Z tego ponad 77% w kraju i 84% w województwie lubelskim przypadało na wodę dostarczoną do gospodarstw domowych, indywidualnych gospodarstw rolnych oraz obiektów zbiorowego zamieszkania. Z wody dostarczonej ogółem, 12,4% wody w kraju i 8,9% w województwie lubelskim przeznaczono na cele produkcyjne. Była to woda dostarczona przedsiębiorstwom i zakładom produkcyjnym we wszystkich działach gospodarki narodowej. Należy pamiętać, że woda z wodociągów nie jest jedynym źródłem wykorzystywanym w zakładach produkcyjnych. Często jest to woda przeznaczona jedynie na cele socjalno-bytowe dla pracowników. Większość zakładów, które wykorzystują w procesie produkcji dużą ilość wody posiada bowiem własne ujęcia wód powierzchniowych lub podziemnych.

Zużycie wody w Polsce w 2015 roku w stosunku do 2011 roku zwiększyło się o 2,9%, przy czym w miastach nastąpił spadek o 2,5%, a na wsi wzrost aż o 14,3%. Na spadek zużycia w miastach miały wpływ: aspekt ekonomiczny, zastosowanie nowych technologii związanych z instalowaniem dokładniejszych wodomierzy oraz edukacja społeczeństwa w zakresie oszczędzania wody. Większe zużycie wody na terenach wiejskich jest natomiast rezultatem rozbudowy sieci i powstania nowych przyłączy. W ostatnich latach efektem rozbudowy sieci wodociągowej na terenach wiejskich i słabo zurbanizowanych jest stopniowe zmniejszanie się dysproporcji w zużyciu wody na jednego mieszkańca w miastach i wsiach. W 2015 mieszkańiec miast zużywał średnio o 15% wody więcej niż mieszkaniec wsi, podczas gdy w 2011 roku różnica wynosiła aż 30%.

Zużyciem wody w przeliczeniu na 1 mieszkańca przekraczającym średnią krajową ($32,2 \text{ m}^3$) odznaczały się gospodarstwa domowe położone w zurbanizowanych województwach zachodniej i środkowej Polski (mazowieckim, wielkopolskim, łódzkim, kujawsko-pomorskim i dolnośląskim), na obszarze których znajdują się duże aglomeracje miejskie i miasta dobrze wyposażone w wodociągi sieciowe. Niższe zużycie wody, nieprzekraczające $27,6 \text{ m}^3$, odnotowano w województwach południowych: podkarpackim, małopolskim i świętokrzyskim.

Mieszkaniec województwa lubelskiego zużył średnio $28,5 \text{ m}^3$ wody, o $3,7 \text{ m}^3$ mniej niż mieszkaniec Polski. W województwie lubelskim w stosunku do 2011 roku średnie zużycie wody w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca wzrosło o ponad 7%. Wzrost zużycia wody, który wystąpił w większości powiatów, był związany z budową nowych i rozbudową istniejących wodociągów oraz podłączaniem do nich kolejnych odbiorców. Najwyższe zużycie zanotowano w podregionie lubelskim $32,5 \text{ m}^3$, co odpowiadało średniej wartości w kraju, natomiast najniższe, zaledwie $23,3 \text{ m}^3$, w podregionie chełmsko-zamojskim. Najwyższy wzrost zużycia wody od 2011 miał miejsce w powiatach lubelskim i łukowskim, prawie o 22% oraz lubartowskim, o ponad 17%. Spośród 24 powiatów, w powiecie łukowskim i mieście Lublinie zużycie wody w przeliczeniu na 1 mieszkańca było wyraźnie wyższe od średniej krajowej i wyniosło odpowiednio: $35,9 \text{ m}^3$ i $35,6 \text{ m}^3$. Zużycie wody powyżej średniej wojewódzkiej odnotowano także w powiatach radzyńskim, włodawskim, łęczyńskim, świdnickim, kraśnickim oraz w mieście Biała Podlaska. Najmniej wody, niespełna 20 m^3 , zużył mieszkaniec powiatu zamojskiego oraz hrubieszowskiego i chełmskiego, co wiązało się z oszczędnym gospodarowaniem wodą oraz słabo rozwiniętą siecią wodociągową.

**RYS. 12. ZUŻYCIE WODY W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH
W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W 2015 r.**

Jednym z większych problemów w gospodarowaniu wodą są straty, na które wpływają głównie awarie sieci oraz przyłączy wodociągowych. W 2015 r. w Polsce odnotowano ponad 89 tys. awarii, z czego 3,6% miało miejsce w województwie lubelskim (3,2 tys.). Ważnymi czynnikami wpływającymi na straty wody i ich rozliczenie, są: dokładność pomiaru wody zryczałtowanej, kradzież i nielegalny pobór wody, nieprawidłowy odczyt wodomierzy, liczba przyłączy (im więcej przyłączy tym większe straty). W celu obniżenia strat wody należy: ograniczać ilość wody rozliczanej ryczałtem, kontrolować stan i jakość wodomierzy oraz nieuczciwych odbiorców, którzy pobierają wodę z sieci nielegalnie bądź manipulują wodomierzami.

Problemy gospodarki ściekami

W okresie ostatnich 5 lat, mimo znaczącego przyrostu sieci kanalizacyjnej o 27% i przyłączy o 23%, ilość odprowadzonych do niej ścieków w kraju utrzymuje się na niezmiennym poziomie. W miastach, mimo rozbudowy sieci, ilość ścieków minimalnie spada, natomiast na terenach wiejskich wraz z 38% przyrostem sieci nastąpił 25% wzrost ścieków odprowadzonych. Wzrost ilości ścieków na obszarach wiejskich można zaobserwować w województwach: świętokrzyskim, podkarpackim i dolnośląskim. Należy zaznaczyć, że wzrost ten nie miał jednak wpływu na zmianę tendencji w kraju, ponieważ ścieki z terenów wiejskich stanowiły jedynie 16% ścieków ogółem. Ścieki z miast miały aż 84 % udział w ściekach ogółem, z tego w miastach ponad 70% ścieków pochodziło z gospodarstw domowych.

W rozpatrywanym okresie w województwie lubelskim ilość ścieków zrzucanych do kanalizacji pozostała na podobnym poziomie. Z obszarów wiejskich odprowadzono ich o ponad 27%

więcej niż w 2011 r., podczas gdy w miastach zrzucono ich o 5% mniej niż w roku przyjętym za podstawę badań. Duży (przekraczający 30%) wzrost ilości ścieków odprowadzonych do kanalizacji wystąpił w powiatach: janowskim (o 69,0%), zamojskim (o 54,4%), lubelskim (o 35,1%) i łęczyńskim (o 30,5%), co wiązało się z rozbudową sieci kanalizacyjnej. Z kolei, w wysoko zurbanizowanych miastach na prawach powiatu, Chełmie i Białej Podlaskiej, ilość ścieków zrzucanych do kanalizacji sanitarnej minimalnie wzrosła, podczas gdy w Zamościu i Lublinie spadła. W Lublinie wystąpiła dodatnia korelacja między malejącą ilością ścieków odprowadzonych do kanalizacji sanitarnej i malejącym zużyciem wody z wodociągów sieciowych w gospodarstwach domowych. W powiatach: włodawskim, łukowskim i ryckim ilość ścieków odprowadzonych do kanalizacji sanitarnej zmniejszyła się w warunkach wzrostu zużycia wody z wodociągów sieciowych w gospodarstwach domowych (korelacja ujemna). Sprzeczność tą można wyjaśnić niewspółmierną rozbudową sieci kanalizacyjnej i wodociągowej jak i mniejszą ilością ścieków przemysłowych, które odprowadzono do kanalizacji.

Częstym zjawiskiem, szczególnie na terenach słabo zurbanizowanych, jest występowanie sieci wodociągowej, a brak kanalizacyjnej. Wówczas ścieki odprowadzane są do szamb oraz oczyszczalni przydomowych. W województwie lubelskim, tak jak w kraju, w ciągu ostatnich pięciu lat utrzymuje się spadek liczby zbiorników bezodpływowych, a zatem i ilości nieczystości ciekłych wywiezionych do oczyszczalni ścieków. Korelację ujemną można zauważyć jedynie na terenach wiejskich, gdzie przy spadku liczby szamb wzrasta ilość ścieków wywożonych do stacji zlewnych i oczyszczalni ścieków. Wpływ na to mają zaostrzone normy ochrony środowiska, następstwem czego są częste kontrole, które mają na celu sprawdzanie szczelności szamb oraz ograniczanie wylewania ścieków na pola i do rowów melioracyjnych. Ilość przydomowych oczyszczalni ścieków w Polsce w tym samym czasie niemal dwukrotnie wzrosła, przy czym należy zauważyć, że ponad 90% tego typu obiektów zlokalizowano na wsi. Podobnie było w województwie lubelskim, gdzie odnotowano ponad 50% wzrost liczby oczyszczalni przydomowych, przy czym niemal wszystkie znajdowały się poza miastami (97,5%). Wiąże się to z wysokim stopniem skanalizowania miast przy braku infrastruktury na terenach mało zurbanizowanych. Bywają również sytuacje, gdy sieć kanalizacyjna została wybudowana, a mieszkańcy nie chcą z niej korzystać ze względów finansowych (zbyt wysoki koszt podłączenia i eksploatacji).

*JAKOŚĆ DRÓG LOKALNYCH I SYSTEMU TRANSPORTU ZBIOROWEGO NA OW
UMOŻLIWIĄJĄCEGO DOJAZD DO NAJBLIŻSZEGO MIASTA ZARÓWNO LICZĄCEGO 5-10 TYS.
MIESZKAŃCÓW, 10-20 TYS. MIESZKAŃCÓW I POW. 20 TYS. MIESZKAŃCÓW*

Dostępność komunikacyjna stanowi jeden z głównych czynników decydujących o atrakcyjności inwestycyjnej regionu, jest także ważnym wyznacznikiem jakości życia jego mieszkańców. W porównaniu do innych części kraju dostępność transportowa województwa lubelskiego jest niska z powodów jego specyfiki polegającej m.in. na:

- sąsiedztwie słabo przenikalnej zewnętrznej granicy Unii Europejskiej;
- dużym obciążeniu ruchem tranzytowym niedającym dla regionu wartości dodanej;
- słabym (nawet jak na warunki polskie) wyposażeniu w nowoczesną infrastrukturę transportową (brak autostrad oraz bardzo niewielki udział dróg ekspresowych, przy jednoczesnym braku szybkich linii kolejowych).

Uruchomiony port lotniczy w Świdniku w pewnym zakresie pozwoli na poprawę tej sytuacji, co będzie jednak zależać od intensywności ruchu w tym porcie;

- uwarunkowanym historycznie niedorozwoju sieci osadniczej i jej rozproszeniu;
- niskiej gęstości zaludnienia.

Województwo lubelskie cechuje nie tylko słaba dostępność do regionu z zewnątrz, ale również niska dostępność i wewnątrzregionalna spójność komunikacyjna, która miejscami stanowi barierę dla pełnego wykorzystania endogennych potencjałów całego regionu oraz jego układów lokalnych³³. Ogólna dostępność potencjałowa województwa jest niska i charakteryzuje się wskaźnikiem międzygałęziowej dostępności transportowej (WMDT)³⁴ na poziomie wyraźnie niższym od średniej krajowej (87,1% wartości krajowej³⁵). Na niską dostępność komunikacyjną wpływał również brak dostępu na swoim terytorium do infrastruktury lotniczej związany z brakiem międzynarodowych połączeń lotniczych. Nie można wykluczyć, że brak lotniska obniżał jego atrakcyjność zarówno inwestycyjną, jak i turystyczną (weryfikacja tej tezy, a także opłacalności ekonomicznej jego funkcjonowania, będzie możliwa po obserwacji sytuacji uruchomionego portu lotniczego w pobliżu Lublina).

O ile sieć drogowa województwa lubelskiego nie należy do najbardziej eksploatowanych, to istnieją jej fragmenty, decydujące o dostępności transportowej województwa (np. odcinek drogi krajowej nr 12/17 Kurów-Lublin), zaliczane do najbardziej obciążonych w kraju (w kategorii dróg jednojezdniowych)³⁶, a jednocześnie obarczonych najwyższym w skali kraju ryzykiem wypadkowym. Podobnie, niezakończone modernizacje niektórych dróg wojewódzkich stanowiące istotny hamulec rozwoju gospodarczego.

Rzeczywiste zapotrzebowanie na infrastrukturę transportową, będące pochodną rozmieszczenia potencjałów demograficznego i gospodarczego, powinno być najważniejszą przesłanką dla kształtowania układu sieci dróg różnego rzędu w województwie lubelskim³⁷. Jak wynika z szerokich międzynarodowych badań³⁸, szczególnie w regionach słabiej rozwiniętych racjonalne jest budowanie infrastruktury jedynie tam, gdzie jej brak stanowi istotną barierę rozwoju. Zamiast budować drogi wszędzie tam, gdzie zamarzy to sobie władza publiczna, należy raczej zwiększać wysiłki na rzecz wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności, jest to bowiem w takich właśnie regionach znacznie skuteczniejszy sposób na przełamywanie ograniczeń rozwojowych.

Region jest także słabo wyposażony w infrastrukturę kolejową. Łączna długość linii kolejowych w województwie w 2000 roku wyniosła 1094 km (4,2 km na 100 km², przedostatnie miejsce w Polsce) do roku 2011 zmalała o 53 km osiągając łączną długość 1041 km.³⁹ Rdzeń sieci kolejowej w województwie lubelskim stanowią 3 linie prowadzące z zachodu w kierunku

wschodniej granicy państwa. Wyżej wymienione podstawowe elementy liniowej infrastruktury kolejowej uzupełnia sieć niezelektryfikowanych linii jednotorowych, jednak ze względu na nieodpowiedni stan torowisk i w pewnej mierze niski popyt na kolejowe usługi transportowe, część linii kolejowych została wyłączona z eksploatacji, w tym przede wszystkim z ruchu pasażerskiego. Linie o podstawowym znaczeniu w skali nie tylko kraju, ale i międzynarodowej, wymagają z kolei pilnej modernizacji. Konieczne wydaje się chociażby dostosowanie linii kolejowej nr 7 na trasie Lublin-Warszawa do prędkości 160 km/h (co może zmniejszyć atrakcyjność korzystania z połączeń lotniczych).

Podstawowym problemem ograniczającym ruch drogowy w województwie lubelskim jest brak autostrad, oraz niewystarczająca sieć dróg ekspresowych oraz obwodnic. Według danych GUS województwo lubelskie w roku 2011 charakteryzowało się najniższym wskaźnikiem gęstości dróg krajowych i autostrad w kraju. Niekorzystne uwarunkowania rozwoju regionu wynikają z nierównomiernego rozmieszczenia sieci dróg krajowych i wojewódzkich. Wskaźniki charakteryzujące długość i gęstość dróg krajowych i wojewódzkich są gorsze od wskaźników krajowych a to przekłada się na słabą dostępność transportową – szczególnie w północno – wschodniej i południowej części obszaru województwa.

Długość dróg publicznych w województwie lubelskim w roku 2012 wynosiła ponad 34 tys. km (60,5 % - nawierzchnia twarda, 39,5 % - nawierzchnia gruntowa). Długość dróg publicznych o nawierzchni twardej w województwie lubelskim wynosiła w 2012 roku 20,6 tys. km z kolei ich gęstość wynosiła 82,4 km/100 km² (Polska - 89,8 km/100 km²) - 11 miejsce w kraju. W 2015 r. długość dróg publicznych wynosiła natomiast 36 209,6 km (144,1 km/ 100 km²), a o nawierzchni twardej 21 589,4 km co stanowiło 7,4 % dróg w Polsce (85,9 km/100 km²).

Długość dróg krajowych o nawierzchni twardej w roku 2015 w województwie lubelskim wyniosła 1085,9 km, dróg wojewódzkich 2 2139,2 km, powiatowych 9271,9 km zaś gminnych 8984,5 km. Stan nawierzchni dróg krajowych był zróżnicowany w poszczególnych regionach kraju. Województwo lubelskie według klasyfikacji złego stanu nawierzchni raportu przygotowanego przez Departament Studiów Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad pt. „Raport o stanie technicznym sieci dróg krajowych na koniec 2011 roku” zajmuje 6 miejsce w kraju.

Województwo lubelskie, według danych Komendy Głównej Policji, charakteryzuje się jedną z wyższych bezwzględną liczbą wypadków drogowych (w 2011 r. 1625) oraz liczbą ofiar śmiertelnych w wypadkach (243). Jednocześnie województwo w 2012 r. charakteryzowało się jednym z najwyższych w kraju wskaźników ofiar śmiertelnych na 100 tys. pojazdów (17,03 osób), ofiar śmiertelnych na 100 tys. mieszkańców (11,21) oraz niższym od średniej krajowej wskaźnikiem ofiar wypadków rannych na 100 tys. pojazdów (131,58 osób). Miejscami koncentracji wypadków są odcinki najważniejszych dróg regionu, zwykle o największym natężeniu ruchu. Pod względem ryzyka indywidualnego sieć dróg krajowych w województwie lubelskim zajmuje ostatnie miejsce w Polsce .

Niezbędna staje się sukcesywna rozbudowa infrastruktury transportowej, warunkującej dostępność komunikacyjną oraz stymulującej rozwój gospodarczy, konieczny do wyrównania zapóźnień cywilizacyjnych miast regionu. Średni czas dojazdu do najbliższego miasta pełniącego istotne funkcje o charakterze subregionalnym w przypadku miast województwa lubelskiego wyniósł 36,8 minuty³⁹. Najlepszą dostępnością w tej kategorii charakteryzuje się Świdnik oraz Kazimierz Dolny. Z kolei najgorszą dostępnością komunikacyjną i transportową spośród miast województwa lubelskiego charakteryzują się oddalone od głównych szlaków komunikacyjnych i peryferyjnie położone miasta wschodniej Zamojszczyzny (Łaszczów, Tyszowce) oraz Roztocza (Krasnobród, Zwierzyniec, Józefów i Tarnogród). Miasta te należą

również do ośrodków o jednych z najgorszych wskaźników dostępności komunikacyjnej w skali całego kraju.

Nakłady inwestycyjne na drogi publiczne w roku 2011 w województwie lubelskim stanowiły 1 630,5 mln zł i były prawie dwukrotnie wyższe niż w roku wcześniejszym, mimo tego pod tym względem województwo zajmowało 10 miejsce w kraju.

Według oceny stanu technicznego nawierzchni na drogach wojewódzkich blisko 41% stan dróg określono jako zły, 27% niezadowolający zaś 32% dobry. W latach 2007 – 2010 rozbudową lub przebudową objętych zostało ok. 88 km dróg, na ok. 231 km wykonano zabiegi remontowe, natomiast ok. 167 km poddano regeneracji nawierzchni. Wszystkie te działania spowodowały, że w stosunku do lat poprzednich odnotowano wzrost ilości dróg w stanie dobrym i zadowolającym (klasa A i B) oraz zmniejszenie ilości dróg w stanie złym jednak 41% dróg do natychmiastowego remontu to ilość w dalszym ciągu bardzo wysoka.

Skrócenie czasu przejazdu pomiędzy najważniejszymi ośrodkami w województwie jest gwarancją rozwoju lokalnego.

W regionie jest dość dobrze rozwinięty transport publiczny. Województwo charakteryzuje się jedną z najdłuższych sieci połączeń autobusowych, a jej trzon stanowią regularne połączenia krajowe.

W ogólnej liczbie linii dominowały linie podmiejskie zarówno w województwie jak i w kraju.

Według danych GUS długość sieci komunikacji miejskiej w województwie lubelskim w 2012 r. wynosiła 1 883 km, na co oprócz linii autobusowych (1 804 km z czego 556 km przypadało na tereny wiejskie) złożyło się 80 km linii trolejbusowych. Z sieci komunikacji miejskiej w 2011 r. skorzystało 97 959 tys. pasażerów, co stanowiło ponad 2,5% całej liczby pasażerów przewiezionych w Polsce.

Tabor komunikacji miejskiej województwa lubelskiego na koniec 2012 roku liczył 486 autobusów w tym 397 autobusów przystosowany do przewozu osób niepełnosprawnych, co dawało w sumie 53,2 tys. miejsc siedzących oraz 64 sztuk trolejbusów z 6 606 miejscami siedzącymi. Stan taboru komunikacji miejskiej charakteryzuje duży stopień dekapitalizacji.

W większości jest to tabor przestarzały liczący średnio ponad 10 lat. Dla przykładu udział taboru obsługującego aglomerację lubelską, spełniającego poszczególne normy Euro, normy czystości spalin ustalone na mocy regulacji Unii Europejskiej wynosi: Euro I oraz Euro II: 69%, Euro III: 27%, Euro IV: 23% i Euro V: 13%. Należy również zwrócić uwagę, iż sprawność systemu transportu zbiorowego jest niezadowolająca z powodu nieodpowiednich parametrów układów drogowo-ulicznych a system łączności transport indywidualnego i publicznego wymaga rozwoju.

Komunikacja samochodowa obok energetyki zawodowej stanowi duże źródło zanieczyszczeń powietrza. W wyniku spalania paliw w silnikach samochodowych do atmosfery przedostają się zanieczyszczenia gazowe: tlenki azotu, tlenek węgla, dwutlenek węgla i węglowodory (szczególnie benzen) oraz pyły zawierające m.in. związki kadmu, niklu i miedzi. Ponadto, zanieczyszczenia komunikacyjne mogą powodować powstawanie smogu w okresie zimowym a w okresie letnim tzw. smogu fotochemicznego. Udział kolei w globalnej emisji dwutlenku węgla szacowany jest na 7,1% podczas gdy transport drogowy emituje 73% CO₂.

W „Rapocie o stanie środowiska województwa lubelskiego w 2012 roku”, oszacowano, że w 2012 r. z dróg województwa lubelskiego wyemitowano łącznie 29 052,09 Mg pyłów i gazów (bez CO₂ i CO), w tym: 16 240,01 Mg zanieczyszczeń gazowych i 12 812,08 Mg pyłu ogółem, przeliczonego z PM₁₀ współczynnikiem 0,3181. Największa emisja zanieczyszczeń zlokalizowana jest na terenach zurbanizowanych województwa oraz w rejonach największego zagęszczenia drogowych szlaków komunikacyjnych.

Główne wyzwanie w zakresie transportu drogowego stanowi poprawa dostępności transportowej oraz jakości sieci drogowej co przyczyni się jednocześnie do poprawy bezpieczeństwa na drogach. W przypadku transportu kolejowego główne problemy dotyczą przestarzałego i słabo rozwiniętego systemu łączności, wyeksploatowanego i przestarzałego taboru nieprzystosowanego do przewozu osób o ograniczonej możliwości poruszania się, a także braku zintegrowanego systemu transportu publicznego w miastach i na pozostałym obszarze województwa wraz z niezbędną infrastrukturą.

Konieczne jest ponadto prowadzenie działań zmierzających do rozwoju ekologicznych i bardziej ekonomicznych środków komunikacji zbiorowej, a także integracja podsystemów komunikacji zbiorowej co umożliwi łatwe i efektywne korzystanie z różnych form transportu publicznego, prowadząc do zwiększenia udziału transportu publicznego

Transport drogowy

Charakterystyka podaży usług w transporcie drogowym została przedstawiona zgodnie ze stanem na dzień 1 stycznia 2013r.

Linie o znaczeniu wojewódzkim

Gęstość sieci między powiatowych połączeń autobusowych w województwie lubelskim skorelowana jest z gęstością zaludnienia. Wykazuje ona zróżnicowanie odzwierciedlając różnice w gęstości zaludnienia województwa lubelskiego jak i urozmaicenie sieci osadniczej przejawiające się w rodzaju i wielkości jednostek osadniczych.

W układzie sieci połączeń wyraźnie wyróżnia się kilka obszarów. Obszary o najrzadszej sieci to przede wszystkim tereny peryferyjne województwa lubelskiego, a w szczególności powiat łukowski, tomaszowski, kraśnicki, janowski, częściowo bialski i biłgorajski, ale też część lubartowskiego.

Przeważnie uwarunkowane jest to mniejszą gęstością zaludnienia tych obszarów. Wyjątek stanowi powiat łukowski, którego gęstość zaludnienia na poziomie gmin jest porównywalna z gminami powiatów opolskiego, puławskiego oraz najbardziej oddalonych od Lublina gmin powiatu lubelskiego.

Tereny o najmniejszej gęstości sieci to także obszary leżące z dala od głównych dróg łączących miasta sąsiednich powiatów oraz część wschodnia województwa wzdłuż granicy państwowej. Obszary o najgęstszej sieci między powiatowych przewozów pasażerskich w transporcie drogowym to tereny wokół Lublina, Chełma i Zamościa, co wynika z jednej strony z dużej gęstości zaludnienia stref podmiejskich największych miast w województwie, a z drugiej strony z podziału administracyjnego, gdzie największe miasta (dawne stolice województw) otrzymały status miast na prawach powiatów. Wyróżniającym się obszarem o dużej gęstości sieci są również tereny między Lublinem, Opolem Lubelskim i Puławami – najbardziej zaludnione tereny województwa lubelskiego, o gęstej sieci osadniczej, ale i rozproszonej zabudowie.

Natężenie ruchu w transporcie drogowym jest zróżnicowane w zależności od typu dnia – najwięcej kursów realizowanych jest w dni robocze w roku szkolnym (9914). W okresie ferii, wakacji i dni wolnych od pracy oferta przewozowa jest ograniczana.

Struktura wewnętrzna sieci połączeń

Sieć połączeń między powiatowych nie jest homogeniczna. Jej struktura jest wewnętrznie złożona i jest następstwem występowania połączeń o zróżnicowanej długości linii i ich funkcji. Najdłuższe połączenia sięgają od Lublina do najdalszych zakątków województwa przebiegając przez kilka powiatów. Są wśród nich linie łączące stolicę województwa z miastami powiatowymi (np. Lublin – Lubartów – Radzyń Podlaski – Biała Podlaska

o długości 124 km), jak również takie, które wytyczone są z Lublina do najbardziej peryferyjnych miejscowości Lubelszczyzny (np. linia z Lisek w gminie Dołhobyczów do Lublina przez Hrubieszów o długości 190 km). Najdłuższe linie w województwie to jednak relacje dalekobieżne wychodzące poza województwo lubelskie, zazwyczaj zaczynające się we wschodnich powiatach województwa.

Najkrótsze linie to te realizowane w strefie podmiejskiej w ramach komunikacji miejskiej, organizowane przez miasta: Lublin (np. linia nr 25 do Prawiednik), Zamość (np. linia nr 3 do Kolonii Sitaniec), Chełm (np. linia nr 11A do Okszowa) i Biała Podlaska (np. linia D do Rakowisk) oraz połączenia realizowane przez innych przewoźników między powiatem grodzkim i miejscowościami powiatu ziemskiego jak linia Lublin – Świdnik Duży (długość 10 km) i dwoma różnymi powiatami, np. linie Lublin – Świdnik (długość od 9 do 18 km).

Linie komunikacyjne wchodzące w skład sieci połączeń między powiatowych województwa lubelskiego (z uwzględnieniem tych przekraczających granicę województwa) obsługuje 319 przewoźników, z czego 33 to przewoźnicy spoza województwa lubelskiego.

Poza długością linii, innym ważnym kryterium pozwalającym na rozpoznanie struktury sieci połączeń transportu publicznego, jest pełniona przez nie funkcja. Tak wyróżnione linie można zebrać w następujące grupy:

- *linie łączące miasta powiatowe sąsiednich powiatów*. Należą do nich linie komunikacyjne, których podstawowym zadaniem jest zapewnienie szybkiego połączenia sąsiadujących miast powiatowych (np. Tomaszów Lubelski – Zamość przez Krynice) oraz linie o typowym, lokalnym charakterze na trasach przebiegających poza głównymi ciągami komunikacyjnymi (np. grupa linii między Hrubieszowem i Zamościem);

- *linie łączące kilka miast powiatowych tylko w województwie lubelskim z pominięciem Lublina*, np. linia sezonowa Biłgoraj – Zamość – Krasnystaw – Chełm – Włodawa – Okuninka;

- *linie łączące miasta powiatowe ze stolicą województwa*, np. Hrubieszów – Zamość – Krasnystaw – Lublin. W tej grupie wyróżnić można linie pospieszne zatrzymujące się tylko w wybranych miastach i większych wsiach na trasie przejazdu, a także linie pełniące dodatkowo funkcję komunikacji lokalnej. Niektóre linie komunikacyjne łączące Lublin z miastami powiatowymi przyjmują charakter komunikacji ekspresowej bez przystanków pośrednich, np. część kursów na liniach Zamość – Lublin oraz Chełm – Lublin;

- *linie łączące miasto powiatowe z miejscowościami peryferyjnymi sąsiednich powiatów*. Są to miejscowości związane funkcjonalnie z miastem i innymi miejscowościami sąsiedniego powiatu. Przykładem takiej linii jest linia Turobin (powiat biłgorajski) – Radecznica – Szczepieszyn – Zamość;

- *linie penetrujące obszary peryferyjne, łączące je z odległymi ośrodkami miejskimi*, wśród których wyróżnić można dwie ich odmiany. Pierwsza podgrupa to z reguły linie prowadzące do Lublina z peryferyjnych miejscowości województwa, nierealizowane po najkrótszej trasie i czasami omijające miasta powiatowe. Przykładem takiej linii jest połączenie: Liski/Przewodów

- Hrubieszów – Chełm – Lublin. Drugą podgrupę stanowią linie o trochę innym charakterze przebiegów tras. Są to również linie uruchamiane do Lublina, ale zbierające pasażerów tylko na początkowych odcinkach swoich relacji i zmierzających po najkrótszej trasie do stolicy Województwa. Przykładem jest linia z Milejowa, która zapewniając bezpośredni przewóz do Lublina mieszkańcom okolicznych miejscowości, omija pobliskie miasto Piaski oraz wszystkie kolejne przystanki na trasie Piaski – Lublin;

- *dalekobieżne połączenia wykraczające poza województwo*, których głównym celem jest skomunikowanie miast i większych miejscowości Lubelszczyzny z odległymi miastami kraju.

Przykładem są linie: Hrubieszów – Wrocław, Lublin – Krakowa. Większość tych linii pełni również funkcje przewozowe w obrębie województwa, jak np. linia Tomaszów Lubelski – Zamość – Krasnystaw – Lublin – Puławy – Kłodzko;

- *linie międzywojewódzkie przelotowe*, np. Suwałki – Międzyrzec Podlaski – Lublin – Kraśnik – Krakowa. Linii tych, z racji peryferyjnego położenia województwa lubelskiego, jest niewiele i obsługiwane są głównie przez przewoźników spoza województwa;

- *lokalne linie międzywojewódzkie*, które łączą miejscowości sąsiednich powiatów, ale położonych w różnych województwach, np. Roża Podgórna (woj. lubelskie) – Siedlce (woj. mazowieckie);

- *linie międzywojewódzkie łączące miasta powiatowe* np. Kozienice – Dęblin, Siedlce – Łuków;

- *linie sezonowe* np. Warszawa – Okuninka, Krakowa – Okuninka;

- *linie turystyczne* np. Kazimierz Dolny – Warszawa.

Wyżej wymienione rodzaje linii nie tworzą zbioru komplementarnego, zamkniętego. Są to jedynie ważniejsze grupy, do których przyporządkować można większość z linii komunikacyjnych tworzących sieć transportu drogowego w województwie lubelskim i dzięki którym prostszym staje się rozpoznanie struktury sieci. Funkcjonują również linie komunikacyjne, które można jednocześnie przyporządkować do kilku grup, gdyż pełnią one wielorakie funkcje w sieci połączeń. Przykładem takiej linii jest linia Tomaszów Lubelski – Zamość – Lublin – Warszawa.

Typologii linii komunikacyjnych można dokonać ze względu na częstość występowania przystanków w relacji. Zróżnicowanie liczby przystanków na trasie wpływa na czas przejazdu, a także charakter linii i pozwala na wyróżnienie następujących kategorii (rodzaj linii określony według udostępnionych zezwoleń przewoźników):

- linie zwykłe – pojazdy zatrzymują się na wszystkich przystankach napotkanych na trasie przejazdu,

- linie przyspieszone – niektóre przystanki wyłączone są z przebiegu danej linii,

- linie pospieszne – pojazdy obsługują tylko niektóre przystanki zlokalizowane wzdłuż trasy przejazdu,

- linie ekspresowe – liczba obowiązujących przystanków jest ograniczona do minimum, oprócz przystanków krańcowych pojazdy zatrzymują się tylko na nielicznych przystankach, np. węzłowych.

Liczba linii

Sieć połączeń regionalnych w transporcie drogowym na terenie województwa lubelskiego składa się z 1248 linii. Wśród nich:

- 38 linii to linie komunikacji miejskiej Lublina, Zamościa, Chełma i Białej Podlaskiej wychodzące poza granice miast, natomiast pozostałych 1210 linii funkcjonuje poza systemami w przewozach w komunikacji miejskiej,

- 945 linii funkcjonuje wewnątrz województwa lubelskiego a 303 linie wybiegają poza jego obszar,

- na 1111 liniach przewozy realizowane są przez przewoźników z województwa lubelskiego, zaś 137 linii obsługiwanych jest przez przewoźników spoza województwa lubelskiego.

Przewoźnicy obsługujący największą liczbę linii w komunikacji między powiatowej w województwie lubelskim to m.in. Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Puławach Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Zamościu Sp. z o.o., Spółdzielnia Pracy Kierowców i Pracowników Samochodowych "AUTONAPRAWA".

Trzynastu przewoźników obsługuje w sumie 602 linii, czyli prawie połowę linii w wojewódzkich przewozach pasażerskich.

- linie ekspresowe – liczba obowiązujących przystanków jest ograniczona do minimum, oprócz przystanków krańcowych pojazdy zatrzymują się tylko na nielicznych przystankach, np. węzłowych.

Połączenia pospieszne wewnątrz województwa

Sieć połączeń pospiesznych, zidentyfikowana na podstawie otrzymanych zezwoleń, granicach województwa lubelskiego składa się głównie z linii obsługiwanych przez przewoźników nie będących operatorami publicznego transportu zbiorowego, pojazdami o zróżnicowanej liczbie miejsc siedzących i stojących. W tej grupie znajdują się przede wszystkim linie komunikacyjne łączące miasta powiatowe ze stolicą województwa.

Są jednak pewne wyjątki w postaci relacji pospiesznych tylko pomiędzy peryferyjnymi miastami powiatowymi, jak linia Janów Lubelski – Zofianka Górna – Zofianka Dolna – Krzemień – Dzwola – Kocudza – Frampol – Biłgoraj (22 kursy na dobę) lub linia Zamość – Hrubieszów (6 kursów na dobę) czy Tomaszów Lubelski – Zamość (3 kursy na dobę). Jest też grupa relacji, które omijają nawet leżące po drodze miasta powiatowe, np. linia Stoczek Łukowski – Jedlanka – Łuków – Lublin, Tomaszów Lubelski – Tarnawatka – Krynice – Łabunie – Lublin lub rozpoczynają bieg w miejscowościach

Linie z miast na prawach powiatu

Biała Podlaska – powiat bialski

Sieć połączeń autobusowych między Białą Podlaską a powiatem bialskim jest bardzo rzadka, co wynika głównie z niskiej gęstości zaludnienia i rzadkiej sieci osadniczej w tej części województwa lubelskiego. Sieć tą tworzy 28 linii, z czego 5 to linie komunikacji miejskiej w Białej Podlaskiej (organizowane przez Zarząd Komunikacji Miejskiej). W dzień roboczy realizowanych jest 295 kursów,

w soboty 120, a w niedzielę 94. Najwięcej kursów w dzień roboczy realizuje firma „Garden Service” Jacek Przybysz – łącznie 194, co stanowi 65% spośród wszystkich połączeń. 29% kursów w dzień roboczy to kursy komunikacji miejskiej (ZKM). Jest ich 86 i mają charakter typowo podmiejski – ich odcinki wybiegają niezbyt daleko poza granice Białej Podlaskiej.

Chełm – powiat chełmski. Sieć komunikacyjna w transporcie drogowym pomiędzy Chełmem i miejscowościami w powiecie chełmskim składa się z 63 linii komunikacyjnych. Większość, bo 45 linii obsługuje Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Chełmie Sp. z o.o., co stanowi ponad 70% spośród wszystkich linii.

W dzień roboczy realizuje się w sumie 725 kursów, w sobotę – 233, w niedzielę – 141. Najwięcej kursów obsługuje Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Chełmie Sp. z o.o., w dzień roboczy wykonuje ich 390, czyli 53% wszystkich kursów.

Częstotliwość kursów na poszczególnych liniach jest zróżnicowana. Waha się od 1 kursu na dobę do 46 w obu kierunkach.

Lublin – powiat lubelski

Gęstą siecią połączeń autobusowych w relacjach powiat grodzki – powiat ziemski charakteryzuje się Lublin i powiat lubelski. Sieć tę tworzy 79 linii. Najwięcej linii obsługują operatorzy wykonujący usługi na zlecenie Zarządu Transportu Miejskiego w Lublinie (15 linii) oraz Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej "Wschód" S.A. Oddział Lublin (14 linii). W dzień roboczy wykonuje się w sumie 1483 kursów, w sobotę – 606 a w niedzielę – 404. Najwięcej kursów organizuje Zarząd Transportu Miejskiego w Lublinie, w dzień roboczy uruchamianych jest ich 523, czyli ponad 35% wszystkich kursów między Lublinem a powiatem lubelskim.

Zamość – powiat zamojski

Gęstą siecią w transporcie drogowym między powiatem grodzkim a miejscowościami powiatu ziemskiego charakteryzuje się również region zamojski. Sieć ta składa się ze 161 linii. Najwięcej linii obsługuje Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Zamościu Sp. z o.o. (62 linie – ponad 38% wszystkich linii), Spółdzielnia Pracy Kierowców i Pracowników Samochodowych „AUTONAPRAWA” (40 linii) i Miejski Zakład Komunikacji Spółka z o.o. w Zamościu (17 linii). Trzej wymienieni przewoźnicy obsługują w sumie prawie 74% linii. W dzień roboczy przewoźnicy wykonują w sumie 1154 kursów, w sobotę – 283 a w niedzielę – 225. Najwięcej kursów realizuje Miejski Zakład Komunikacji Spółka z o.o. w Zamościu, w dzień roboczy wykonuje ich 338, czyli ponad 29% wszystkich kursów między powiatem grodzkim, a miejscowościami powiatu zamojskiego. Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Zamościu Sp. z o.o., obsługujące największą liczbę linii wykonuje tych kursów znacznie mniej, bo 166 (10% wszystkich kursów w dzień roboczy). Są to bowiem linie o niskiej częstotliwości (1 – 12 kursów na dobę w dzień roboczy, z przewagą linii o częstotliwości do 4 kursów na dobę).

Linie transgraniczne

Przewozy pasażerskie w ruchu transgranicznym na terenie województwa lubelskiego odbywają się na 20 liniach autobusowych obsługiwanych przez przewoźników polskich i zagranicznych. Linie te łączą w sumie 11 miast województwa lubelskiego z miejscowościami Białorusi i Ukrainy. Przebiegają one przez 4 przejścia graniczne zlokalizowane po stronie polskiej w: Terespolu, Dorohusku, Zosinie oraz Hrebennem. 17 linii biegnie na Ukrainę, 3 na Białoruś. Najdłuższe linie to linia z Lublina przez Terespol do Brześcia nad Bugiem (Białoruś) oraz linia z Puław przez Lublin do Łucka (Ukraina). Najkrótsze linie, to te z miast przygranicznych np. Tomaszów Lubelski – Rawa Ruska (Ukraina). Wszystkie linie biegnące na Białoruś docierają jedynie do przygranicznego miasta Brześć nad Bugiem. Linie biegnące na Ukrainę wkraczają głębiej w jej terytorium docierając do 16 miejscowości, nawet tych bardziej oddalonych od granicy, jak Kowel lub Łuck.

Najwięcej połączeń w komunikacji międzynarodowej mają miasta przygraniczne (Chełm, Tomaszów Lubelski) oraz stolica regionu – Lublin. Liczba linii w komunikacji transgranicznej w miastach województwa lubelskiego:

- Chełm – 7,
- Tomaszów Lubelski – 7,
- Lublin – 5,
- Krasnystaw – 3,
- Biała Podlaska – 2,
- Hrubieszów – 1,
- Międzyrzec Podlaski – 1,
- Puławy – 1,
- Zamość – 1.

Codziennie realizowanych jest 100 kursów, z czego 16 to połączenia do i z Białorusi. Największą częstotliwością kursów charakteryzują się 4 linie komunikacyjne, na których codziennie realizowanych jest 8 przejazdów (po 4 pary kursów).

Są to następujące relacje:

- Lublin – Chełm – Dorohusk – Jagodzin – Kowel (Ukraina),
- Biała Podlaska – Terespol – Brześć nad Bugiem (Ukraina).

Linie międzywojewódzkie

Linie o charakterze lokalnym (pomiędzy sąsiadującymi powiatami i gminami)

Sieć między powiatowej komunikacji autobusowej województwa lubelskiego składa się między innymi z linii peryferyjnych obsługujących miejscowości z województwa lubelskiego oraz miejscowości województw ościennych. Są to linie o zróżnicowanej strukturze i funkcjach. Wśród nich wyróżnić można:

- linie lokalne wybiegające do jednej lub kilku miejscowości sąsiedniego województwa; celem takich linii jest połączenie bliskich miejscowości województwa sąsiedniego z najbliższym miastem w województwie lubelskim; przykładem jest linia z Międzyrzecza Podlaskiego do Mostowa (województwo mazowieckie);
- linie biegnące do najbliższego miasta powiatowego po drugiej stronie granicy, których celem jest skomunikowanie sąsiednich miast powiatowych i obsługa miejscowości pośrednich; w grupie tej wyróżnić można linię komunikacyjną z Łosic w województwie mazowieckim do Białej Podlaskiej;
- linie, których początek znajduje się w miejscowości leżącej w województwie lubelskim w pobliżu granicy między województwami; celem takich linii jest skomunikowanie peryferyjnych miejscowości województwa lubelskiego z bliższym lub dalszym miastem (najczęściej powiatowym) sąsiedniego województwa; przykładem jest linia z Jarczewa w powiecie łukowskim do Garwolina w województwie mazowieckim.

Linie o charakterze ponadregionalnym

Sieć linii pospiesznych w komunikacji międzywojewódzkiej, zidentyfikowana na podstawie otrzymanych zezwoleń, jest znacznie gęstsza niż w przypadku komunikacji pospiesznej wewnątrz województwa lubelskiego. Wykazuje ona też dysproporcje przestrzenne. Jej gęstość jest bowiem znacznie wyższa na Polesiu Lubelskim i Podlasiu, zaś niższa w pozostałej części województwa.

Są to linie o różnym charakterze. Z jednej strony uzupełniają słabo rozwiniętą sieć kolejową dostarczając peryferyjnym rejonom województwa możliwość odbywania bezpośrednich podróży się do miast i miejscowości w odległych rejonach kraju (Wrocław, Krakowa, Suwałki, Białystok). Z drugiej strony są to linie będące odpowiedzią na wzrost migracji zarobkowej do silnych ośrodków takich jak np. aglomeracja warszawska. Przykładem są liczne linie z Włodawy, Radzyna Podlaskiego i Łukowa do Warszawy oraz połączenie Lubartów – Kock – Warszawa. Podobny charakter mają linie uruchomione na potrzeby codziennych dojazdów do i z miejsca pracy w Garwolinie z rejonu Łukowa i Stoczek Łukowski, jak np. linia Siedlce – Stoczek Łukowski – Garwolin, co skutkuje tym, że powiat łukowski jest lepiej skomunikowany z województwem mazowieckim niż z miejscowościami w innych powiatach województwa lubelskiego.

Inną cechą tej sieci jest obecność dalekobieżnych linii sezonowych, które są również odpowiedzią na niską gęstość sieci kolejowej. Przykładem są m.in. linie Ustka – Słupsk – Ryki – Lublin – Krasnystaw

– Zamość oraz Lublin – Lubartów – Kock – Radzyń Podlaski – Łuków – Władysławowo.

WYKORZYSTANIE I DOSTĘPNOŚĆ INTERNETU SZEROKOPASMOWEGO NA OW

Sieć informatyczna jest w województwie lubelskim słabiej rozwinięta, niż w innych regionach kraju, co przy znacznym udziale rolnictwa i związanym z tym rozproszeniem sieci osadniczej i niskim poziomem urbanizacji jest zupełnie zrozumiałe. Być może większe znaczenie ma nie

tyle charakterystyka ilościowa, co jakościowa, o której niewiele wiadomo. Inwestycje programu Rozwoju Polski Wschodniej w sieć szkieletową mogą to zmienić, ale nie w obszarach peryferyjnych wiejskich, na których poprawa sytuacji stanie się możliwa dzięki postępowi technologicznemu (rozwój i spadek cen usług w sieci mobilnej) i urbanizacji regionu. Mimo pozytywnych zmian, przejawiających się zwiększeniem dostępu do Internetu, mieszkańcy województwa lubelskiego podobnie jak i całej Polski Wschodniej wyraźnie rzadziej niż osoby z pozostałych regionów kraju korzystają z możliwości oferowanych przez nowoczesne technologie (w szczególności usługi internetowe). Z badań dotyczących rozwoju społeczeństwa informacyjnego wynika, że brak technicznej możliwości podłączenia do sieci nie stanowi istotnej przeszkody dla posiadania Internetu w domu. Podstawowe bariery w korzystaniu z Internetu mają w znaczącej mierze charakter osobisty (brak motywacji i poczucia realnej potrzeby korzystania z treści i usług sieci), będący w dużym stopniu konsekwencją niedostatku wiedzy o korzyściach możliwych do osiągnięcia dzięki Internetowi i pracy, jak również z brakiem odpowiedniego sprzętu.

Szerokopasmowe podsumowanie.

Najważniejsze fakty i liczby (stan na 10 września 2017 r.):

- wybudowano **2908,651 km** sieci światłowodowej oraz **298** węzłów dystrybucyjnych i **14** szkieletowych,
 - **6420** mieszkańców Lubelszczyzny dowiedziało się o korzyściach płynących z budowy sieci w trakcie **213** spotkań informacyjnych przeprowadzonych w trakcie realizacji kampanii informacyjno-promocyjnej Projektu,
 - **1912** mieszkańców województwa zdobyło nowe kompetencje w zakresie obsługi komputera i korzystania z internetu, dzięki szkoleniom i konsultacjom organizowanym w ramach projektowego modułu edukacyjno-szkoleniowego,
 - podpisano w dniu 13 maja br. umowę o partnerstwie publiczno-prywatnym z lubelskim Operatorem Infrastruktury, tj. firmą Glenbrook Investments Sp. z o.o. z Warszawy,
 - ceny dostępu hurtowego przedstawione przez firmę Glenbrook Investments Sp. z o.o. (lubelskiego Operatora Infrastruktury) zostały zaakceptowane przez Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej w dniu 4 września br.
 - do dnia 8 września br. Operator Infrastruktury dostarczył **sprzęt aktywny do 9 obszarów inwestycyjnych.**
 - **14 „operatorów ostatniej mili”** wystąpiło już do Operatora Infrastruktury z wnioskami o warunki techniczne podłączenia do sieci.
- Autor:** „Szerokopasmowe Lubelskie”

UWAGA: informujemy, że dostęp do sieci szerokopasmowej budowanej w ramach Projektu „Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – województwo lubelskie”, w tym w szczególności usługa dostępu do internetu dla użytkowników końcowych, będzie realizowana przez Operatorów Sieci Dostępowych na zasadach komercyjnych, czyli ODPŁATNIE.

Regionalna sieć szerokopasmowa województwa lubelskiego (SSPW-WL) to światłowodowa sieć szkieletowo – dystrybucyjna. Z wykorzystaniem tej sieci tzw. Operator Infrastruktury – firma Glenbrook Investments Sp. z o.o. świadczy usługi **wyłącznie hurtowego dostępu do sieci** na rzecz operatorów sieci dostępowych. Operator Infrastruktury **nie może świadczyć usług detalicznych** na rzecz użytkowników końcowych. To operatorzy sieci dostępowych

(w szczególności przedsiębiorcy telekomunikacyjni i jednostki samorządu terytorialnego prowadzące działalność telekomunikacyjną) mogą świadczyć usługi bezpośrednio na rzecz użytkowników końcowych (w szczególności mieszkańców) wykorzystując np. możliwości dostępu do sieci SSPW-WL i publicznie dostępną ofertę Operatora Infrastruktury.

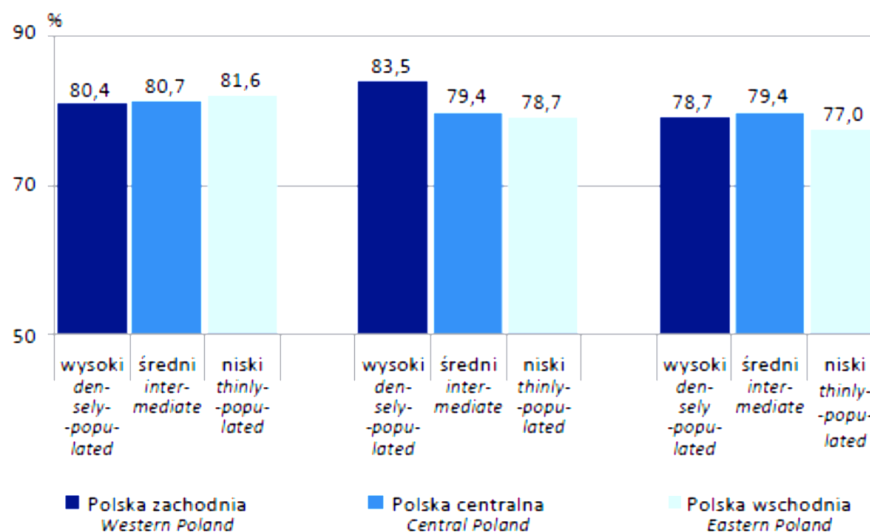
W ramach realizacji działania dotyczącego przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu, w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007-2013, według stanu na koniec 2011 r. województwo lubelskie zajmuje trzecie miejsce pod względem wartości prowadzonych programów. Łącznie na tym terenie realizowanych jest 21 projektów, których wartość przekracza blisko 80 mln zł. Celem tych działań jest zapewnienie dostępu do internetu osobom zagrożonym wykluczeniem cyfrowym z powodu trudnej sytuacji materialnej lub niepełnosprawności. Projekt ma zapewnić bezpłatny dostęp do sieci oraz niezbędnych urządzeń i oprogramowania dla 2795 gospodarstw domowych z terenu 47 gmin i dwóch powiatów województwa lubelskiego, zagrożonych wykluczeniem z aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym, ze względu na trudną sytuację materialną lub niepełnosprawność. Dodatkowo w sprzęt komputerowy i internet zostaną wyposażone instytucje podległe samorządom (306 zestawów komputerowych i 81 podłączeń do internetu). Już w tym roku nasz samorząd otrzymał wstępną deklarację chęci uczestnictwa w kolejnej edycji programu od 75 jednostek samorządu terytorialnego: gmin, powiatów i miast.

Wskaźnik gospodarstw domowych posiadających w domu dostęp do Internetu obejmuje wszystkie gospodarstwa posiadające połączenie z Internetem poprzez dowolne urządzenie (uwzględniając również urządzenia przenośne, w tym smartfony), a nie gospodarstwa będące jedynie w zasięgu tej infrastruktury.

Udział gospodarstw domowych posiadających w domu łącze internetowe systematycznie rośnie. W 2016 r. dostęp do Internetu w domu miało ponad 80% gospodarstw domowych. Poziom odsetka gospodarstw domowych z dostępem do Internetu był zróżnicowany w zależności od typu gospodarstwa, klasy i stopnia urbanizacji miejsca zamieszkania oraz regionu Polski. Na przestrzeni analizowanych lat zdecydowanie częściej dostęp do Internetu w domu posiadały gospodarstwa domowe z dziećmi niż bez dzieci; dysproporcja ta w 2016 r. wyniosła 25,8 p. proc. Dostęp do Internetu w domu częściej posiadały gospodarstwa domowe na obszarach o wysokim stopniu zurbanizowania oraz w dużych miastach, niż na pozostałych obszarach. W porównaniu z 2012 r. największy wzrost tego wskaźnika odnotowano jednak na obszarach wiejskich i na terenach o niskim stopniu zurbanizowania (odpowiednio o 11,7 p. proc. i 13,5 p. proc.).

W 2016 r. gospodarstwa domowe w Polsce centralnej częściej niż w pozostałych regionach posiadały dostęp do Internetu w domu. Odsetek gospodarstw z dostępem do Internetu w zachodniej i wschodniej części kraju kształtował się na poziomie odpowiednio 81,0% i 78,0% (w 2012 r. dysproporcja między tymi regionami wyniosła 0,6 p. proc.).

Wykres 54. Gospodarstwa domowe posiadające dostęp do Internetu w domu w regionach Polski według stopnia urbanizacji w 2016 r.
Households with access to the Internet at home in regions by degree of urbanisation in 2016

Biorąc pod uwagę stopień urbanizacji poszczególnych regionów Polski, różnice w poziomie dostępu gospodarstw domowych do Internetu w domu stają się mniej widoczne. W 2016 r. najwyższy udział gospodarstw posiadających w domu dostęp do Internetu obserwowano na terenach o wysokim stopniu zurbanizowania w Polsce centralnej (83,5%). Najmniejszy udział takich gospodarstw wystąpił na obszarach o niskim stopniu zurbanizowania we wschodniej części kraju (77,0%) i ukształtował się on poniżej średniego wskaźnika dla terenów Polski o niskim stopniu urbanizacji.

W 2015 r. w Polsce wskaźnik gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu w domu był niższy od średniej dla Unii Europejskiej o 7 p. proc. Różnica dzieląca Polskę od przodującej pod tym względem Norwegii i Luksemburga wyniosła 21 p. proc. Najmniejszy odsetek gospodarstw domowych z dostępem do Internetu w domu odnotowano podobnie jak w latach poprzednich w Bułgarii.

W 2016 r. w Polsce ponad trzy czwarte gospodarstw domowych miało w domu szerokopasmowy dostęp do Internetu, co oznacza, że w stosunku do 2015 r. wystąpił wzrost tego wskaźnika o 4,7 p. proc., a w porównaniu z 2012 r. – o 8,7 p. proc.

Gospodarstwa mające łącze szerokopasmowe stanowiły w 2016 r. ponad 94% ogółu gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu.

W 2016 r. w stosunku do 2012 r. największy wzrost odsetka gospodarstw z łączem szerokopasmowym odnotowano we wschodniej Polsce – o 12,4 p. proc., podczas gdy w Polsce zachodniej i centralnej wzrost wyniósł odpowiednio 9,6 p. proc. i 6,9 p. proc.

Tablica 33. Gospodarstwa domowe posiadające szerokopasmowy dostęp do Internetu w domu (dok.)
Households with broadband access to the Internet at home (cont.)

Wyszczególnienie Specification		2012	2013	2014	2015	2016
		w % ogółu gospodarstw danej grupy in % of total households in a group				
		Regiony Regions				
Polska wschodnia	Eastern Poland	62,4	65,7	69,7	73,4	74,8
Polska centralna	Central Poland	69,0	70,3	71,8	69,8	75,9
Polska zachodnia	Western Poland	66,4	67,9	70,8	71,5	76,0

W 2016 r. we wszystkich regionach Polski o wysokim stopniu zurbanizowania odsetek gospodarstw domowych posiadających szerokopasmowe łącza internetowe w domu przekraczał 76% (najwyższy był w Polsce centralnej – 79,6%). Najmniejszy udział gospodarstw domowych (72,4%) wyposażonych w szerokopasmowy dostęp do Internetu odnotowano na terenach o niskim stopniu urbanizacji w Polsce centralnej.

W 2016 r. w Polsce prawie 70% osób w wieku 16-74 lata regularnie (co najmniej raz w tygodniu) korzystało z Internetu (wobec 64,8% w roku poprzednim). W 2015 r. w Unii Europejskiej odsetek regularnych użytkowników Internetu wynosił 76% (o 1 p. proc. więcej niż przed rokiem). Dystans Polski do średniej unijnej zmniejszył się i wyniósł 11 p. proc. Największy udział regularnych użytkowników Internetu odnotowano w Luksemburgu (97%), a najmniejszy – w Rumunii (52%).

W 2016 r. w Polsce wśród osób, które kiedykolwiek korzystały z Internetu 95,4% używało go regularnie. Odsetek osób, które łączyły się z Internetem codziennie lub prawie codziennie wyniósł 78,0%, a korzystających z Internetu rzadziej niż raz w tygodniu – 4,6%.

Z Internetu regularnie korzystają najczęściej osoby w wieku 16-24 lata. W badanych latach udział regularnych użytkowników Internetu rósł corocznie we wszystkich grupach wieku. Wyjątkiem była populacja osób z najmłodszej grupy wieku, w której odsetki te już od kilku lat są na najwyższym poziomie i nie obserwowano znaczących ich wzrostów w skali roku. W 2016 r. w porównaniu z 2012 r. największy wzrost udziału osób regularnie korzystających z Internetu wystąpił wśród osób w grupie 55-64 lata (o 15,7 p. proc.).

Największy odsetek osób regularnie korzystających z Internetu odnotowano wśród mieszkańców dużych miast, najmniejszy natomiast – na terenach wiejskich. Od 2013 r. wskaźnik ten wzrastał z roku na rok niezależnie od miejsca zamieszkania. Największy wzrost (o 13,6 p. proc.) udziału osób regularnie korzystających z Internetu w porównaniu z 2012 r. dotyczył obszarów wiejskich.

Wśród osób z wyższym wykształceniem odnotowuje się największy udział osób regularnie korzystających z sieci internetowej (w 2016 r. – 96,6%). W grupie osób z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym wskaźnik ten utrzymuje się na najniższym poziomie. W 2016 r. wyniósł on 53,2%, tj. o 5,7 p. proc. więcej niż przed rokiem.

STAN DOSTĘPNOŚCI SIECI ELEKTRYCZNEJ

Poważnym czynnikiem ograniczającym rozwój OZE w regionie jest **stan sieci elektroenergetycznej**. Wynika to zarówno z niskiej gęstości sieci jak i przestarzałej infrastruktury.

Sieci przesyłowe są zdekapitalizowane w 70-80 %, co obniża znacznie bezpieczeństwo regionu oraz możliwości przyłączania nowych źródeł energii, w tym tych opartych na źródłach odnawialnych. Sieci dystrybucyjne wysokiego napięcia zapewniają co prawda dostawę energii

elektrycznej, jednakże ok.40 % pracuje na granicy wyeksploatowania. Wiek ponad 76 % sieci wynosi 20 lat i więcej, z czego ok. 40 % to sieci ponad trzydziestoletnie. Za sprawą wykonywanych sukcesywnie prac remontowo-modernizacyjnych ich stan określa się obecnie jako dobry i dostateczny. Największym problemem jest stan sieci średniego napięcia wybudowanych w większości na początku lat siedemdziesiątych w ramach powszechnej elektryfikacji. 80% linii ma ponad 20 lat, a mały przekrój przewodów ogranicza możliwości przesyłu. Ciągi sieciowe SN są długie i zasilają rozległe tereny, co powoduje, iż często występują na nich spadki napięć przekraczające wartości dopuszczalne. Podobny problem dotyczy sieci niskiego napięcia, która jest w znacznym stopniu zamortyzowana, w związku z czym na ok. 30 obwodach występuje okresowo zaniżone napięcie. Udział wiejskiej sieci średniego oraz niskiego napięcia w strukturze sieci elektroenergetycznej regionu jest znacznie większy od średniej krajowej, a ogólna długość wiejskich linii jest jedną z największych w kraju. Wynika to głównie z rozproszonej struktury osadniczej. Problemy systemu energetycznego nie ograniczają się jedynie do kwestii przesyłu. Tak samo niekorzystnie przedstawia się struktura wiekowa urządzeń elektroenergetycznych.

Wiek ponad 60 % stacji 110/SN przekracza 20 lat, a 52,3 % stacji wymaga modernizacji w nowoczesną aparaturę cyfrową. Obecnie tylko ok. 30 % stacji jest wyposażona w nowoczesną aparaturę. Stan techniczny i parametry stacji transformatorowych są często decydującym czynnikiem dla możliwości przyłączenia nowych rozproszonych źródeł energii. Dodatkowe uwarunkowanie stanowią właściwości poszczególnych instalacji, których charakterystyka pracy uzależniona jest od rodzaju wykorzystywanej energii odnawialnej. Każde źródło charakteryzuje się innymi właściwościami i oddziaływaniem na sieć elektroenergetyczną. Wymaga to dostosowania odpowiednio sieci przesyłowej i dystrybucyjnej, gdyż obiekty energetyki odnawialnej i sieci infrastruktury elektroenergetycznej są elementami współzależnymi.

TABL. 3 (39). ODBIORCY ORAZ ZUŻYCIE ENERGII ELEKTRYCZNEJ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH ^a
W 2015 R

CONSUMERS AND CONSUMPTION OF ELECTRICITY IN HOUSEHOLDS ^a IN 2015

WYSZCZEGÓLNIENIE SPECIFICATION	Odbiorcy energii elektrycznej ^b Consumers of electricity ^b	Zużycie energii elektrycznej Consumption of electricity		
		w GW·h in GW·h	na 1 mieszkańca per capita	na 1 odbiorcę ^c per consumer ^c
			w kW·h in kW·h	
WOJEWÓDZTWO VOIVODSHIP	777756	1417,3	661,3	1822,2
Podregion bialski Subregion	110827	210,9	690,2	1903,3
Powiaty: Powiats:				
bialski	38649	79,1	702,1	2045,4
parczewski	13347	25	701	1876,2
radzyński	19228	41,5	686,2	2157,4
włodawski	17654	26,9	683,5	1523,2
Miasto na prawach powiatu: City with powiat status:				

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych

Biała Podlaska	21949	38,5	669	1752,6
Podregion chełmsko-zamojski	234857	402,6	630,9	1714
Subregion				
Powiaty:				
Powiats:				
biłgorajski	33428	71,4	695,2	2136,3
chełmski	28252	48,7	614,2	1725,2
hrubieszowski	24308	44,8	676,5	1841,9
krasnostawski	25822	41,4	629,8	1601,6
tomaszowski	29530	50,8	590,1	1719,4
zamojski	38148	69,6	641,9	1824,9
Miasta na prawach powiatu:				
Cities with powiat status:				
Chełm	28657	38,6	596,7	1345,7
Zamość	26712	37,3	574,4	1397
Podregion lubelski	268936	494,6	694,9	1839,3
Subregion				
Powiaty:				
Powiats:				
lubartowski	30255	61,2	683,3	2022,3
lubelski	47714	114,1	756,4	2390,3
łęczyński	18926	37,2	647,3	1966,5
świdnicki	26559	45,9	631,5	1727,3
Miasto na prawach powiatu:				
City with powiat status:				
Lublin	145482	236,3	692,2	1624,3
Podregion puławski	163136	309,1	633,8	1894,9
Subregion				
Powiaty:				
Powiats:				
janowski	13943	28,1	599,3	2018,5
kraśnicki	32287	58,3	595,6	1804,6
łukowski	32468	68,6	630,8	2112
opolski	21040	40,5	660,9	1924,8
puławski	43640	77,5	671,3	1776,1
rycki	19758	36,1	628,1	1829

a Łącznie z gospodarstwami domowymi, których głównym źródłem utrzymania jest dochód z użytkowanego gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie. b Stan w dniu 31 XII. c Do przeliczeń przyjęto liczbę odbiorców według stanu w dniu 31 XII.

Źródło: dane Ministerstwa Gospodarki.

a Including households, in which the main source of maintenance is income from a private farm in agricultural. b As of 31 XII. c The number of consumers as of 31 XII was used in calculations.

Source: data of the Ministry of Economy.

WYKORZYSTANIE OZE I POTENCJAŁ OZE

W roku 2012 na terenie województwa lubelskiego wyprodukowano 2100 GWh energii, co stanowiło zaledwie 1,3% energii wyprodukowanej w kraju. Ze względu na brak dużych wytwórców energii elektrycznej zlokalizowanych na obszarze województwa wskaźnik ten w ostatnich latach nie podlega zmianom. Z kolei zużycie energii elektrycznej w 2012r. wyniosło 5546 GWh i stanowiło 3,7% zużycia energii elektrycznej w kraju. Największymi konsumentami energii w województwie był przemysł (41,5% zużycia ogółem) oraz sektor gospodarstw domowych (25% zużycia ogółem).

Jednocześnie Lubelskie należy do regionów, gdzie średnia cena energii elektrycznej jest najwyższa.

W strukturze wyprodukowanej energii elektrycznej w województwie jedynie 1,5% pochodzi z ze **źródeł odnawialnych**. Osiągnięta w 2012 r. wielkość 31,8 GWh stanowiła 0,18 % energii elektrycznej z OZE wyprodukowanej w kraju.

Wzrost produkcji energii z OZE jest możliwy dzięki efektywnemu zagospodarowaniu istniejącego potencjału oraz zmniejszeniu podstawowych barier (ograniczenia finansowe potencjalnych inwestorów, zła jakość systemów przesyłowych). Jako najbardziej perspektywiczne źródła energii odnawialnej w Lubelskiem należy traktować biomasę oraz energię słoneczną. Ponadto potencjalne źródła stanowi wykorzystanie energii wody, wiatru i energii ziemi.

W przypadku **biomasy** czynnikiem decydującym jest dostępność surowca i możliwości zorganizowania jej podaży. Do głównych źródeł pozyskiwania biomasy należą:

- celowe uprawy roślin energetycznych (jednoroczne i wieloletnie plantacje energetyczne),
- organiczne pozostałości i odpady produkcji rolniczej,
- odpady powstające w przemyśle rolno – spożywczym,
- odchody z ferm hodowlanych (gnojowica, obornik) wykorzystywane do fermentacji metanowej – surowiec dla biogazowni.

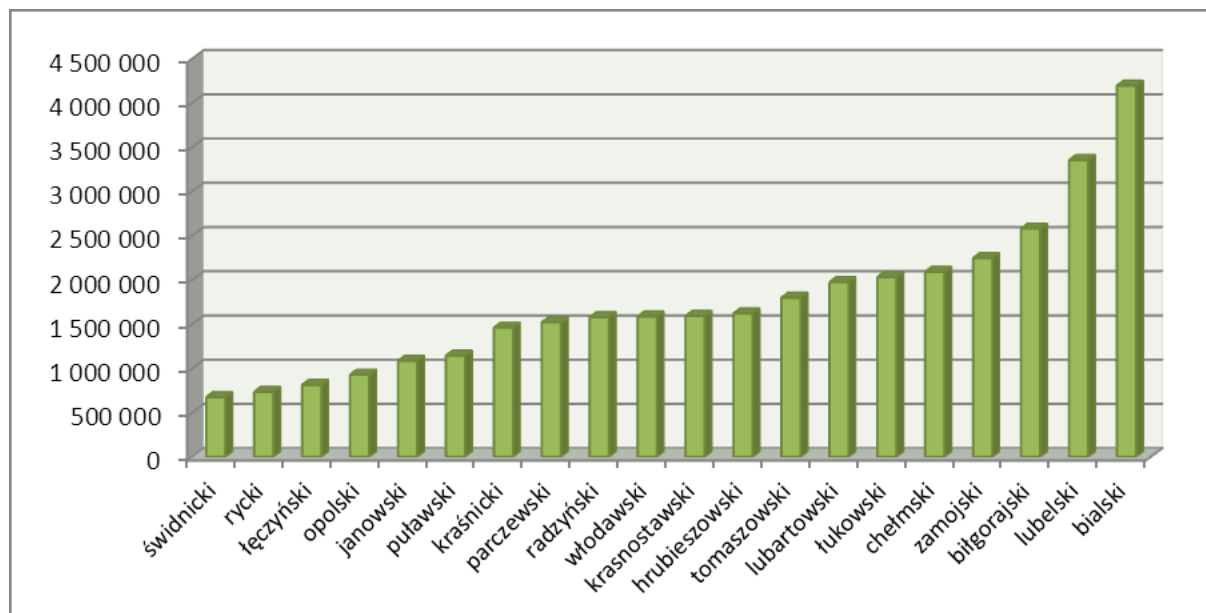
Całkowity, wstępnie oszacowany potencjał (potencjalne możliwości regionu) biomasy pochodzenia rolniczego, możliwy do wykorzystania na cele energetyczne w województwie lubelskim, jest wysoki i stanowi równowartość około 28,0 PJ energii rocznie (w kraju 260,0 PJ), co stanowi ok. 11,0 % energii krajowej. W tym bilansie najwięcej energii można pozyskać z odpadów produkcji rolniczej (słoma i siano) - ok. 15,0 PJ energii rocznie; następnie z celowych upraw wieloletnich roślin energetycznych - 11,0 PJ oraz potencjalnej biomasy odpadowej z produkcji zwierzęcej (odchody zwierzęce) - 1,0 PJ i potencjalnej biomasy odpadowej z przemysłu rolno-spożywczego - ok. 1,0 PJ energii rocznie.

Rolniczy charakter regionu naszego województwa posiada jeden z najlepszych potencjałów biomasy w Polsce. Jest to najtańsze źródło energii odnawialnej. Według Programu Rozwoju Energetyki dla Województwa Lubelskiego potencjał techniczny rolniczych odpadów roślinnych możliwy do wykorzystania na cele energetyczne wynosi około 18,8PJ(10^{15} J). Wchodzą tu nadwyżki biomasy z odpadów rolniczych w postaci słomy rzepaku i zbóż siana łąkowego i roślin motylkowych.

Na Lubelszczyźnie produkuje się rocznie około 3,3 mil ton słomy, a nadwyżkę słomy możliwą do energetycznego wykorzystania szacuje się na około 1,1,mil ton rocznie. Istnieje także możliwość uprawy roślin energetycznych takich jak rzepak, kukurydza, wierzba energetyczna, to właśnie sprawia, że województwo posiada duży potencjał pozyskania energii odnawialnej z biomasy.

Według wyników projektu "Energetyczni Kreatorzy Zmian" techniczny potencjał biomasy stałej w 20 -tu powiatach województwa wynosi 2451 448 ton co daje 35 016 857 GJ (9734 746MWh/rok)

Wykres przedstawia potencjał biomasy stałej (drewno, słoma, siano, rośliny energetyczne).

Rys. Potencjał energetyczny biomasy stałej w ujęciu powiatowym [GJ/rok]

Źródło: Raport końcowy z mapą ukazującą potencjał OZE województwa lubelskiego

Następnym nośnikiem który ma duże możliwości rozwoju na Lubelszczyźnie jest biogaz produkowany z fermentacji roślin energetycznych i odpadów działalności rolniczej.

Według analizy wykonanej przez Instytut Energii Odnawialnej w województwie lubelskim jest najwięcej planowanych i będących w fazie projektów budowy biogazowni pomimo, że posiadamy duże rozdrobnienie gospodarstw o małej powierzchni.

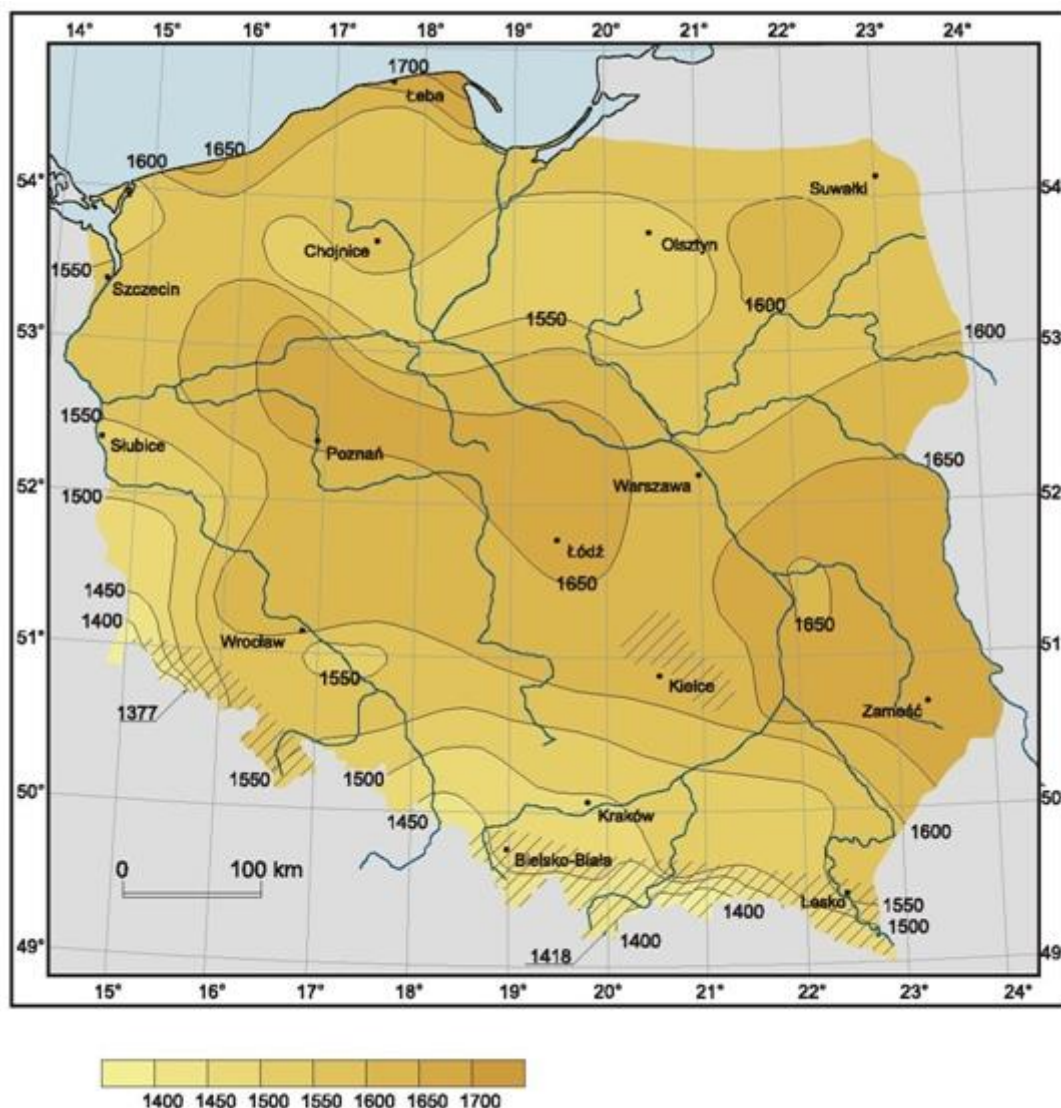
Na terenie województwa lubelskiego działa 13 biogazowni o łącznej mocy 10MW z czego 8 to instalacje na składowiskach odpadów, 3 są zlokalizowane na terenie oczyszczalni ścieków, 2 rolnicze.

W najnowszym projekcie Polityki Energetycznej zawarta jest propozycja budowy biogazowni w każdej gminie.

W przypadku **energii słonecznej** podstawowym atutem jest położenie województwa w rejonie, który obok pasa nadmorskiego, uznawany jest za najlepszy w Polsce do produkcji energii jak i do szerokiego wykorzystywania ogniw fotowoltaicznych. Potencjał ten określany roczną gęstością mocy promieniowania słonecznego w obszarze regionu waha się w granicach od ok. 1050 do ok. 1150 kWh/m², podczas gdy w kraju potencjał ten zasadniczo zawiera się w przedziale 950 kWh/m² - 1150 kWh/m²

Województwo lubelskie dysponuje jednym z największych potencjałów energii słońca w kraju, gdyż charakteryzuje się dużymi wartościami napromieniowania słonecznego oraz niskimi wartościami zachmurzenia.

Tereny wschodnie regionu charakteryzują się największym potencjałem energii słonecznej, gdzie średnia temperatura roczna waha się pomiędzy 7,9- 8° °C (Włodawa)

Mapa: Średnie roczne sumy usłonecznienia w godzinach

Poziom produkcji energii elektrycznej z tego źródła jest jednak znikomy – głównie wykorzystywany do zasilania elementów infrastruktury drogowej. Sytuacja przedstawia się lepiej, jeśli chodzi o pozyskiwanie ciepła z wykorzystaniem kolektorów słonecznych.

W 2009 r. łączna powierzchnia zainstalowanych kolektorów słonecznych w regionie wynosiła około 20 tys. m²

Szacuje się, że wykorzystanie energii słonecznej może być na poziomie około 95 KWh/m²

Pomimo licznych korzyści wynikających z rozwoju sektora energii odnawialnej, wykorzystanie potencjału województwa lubelskiego jest bardzo znikome. Wymaga znacznego wsparcia, w tym podjęcia działań mających na celu przyciąganie do regionu nowoczesnych technologii produkcji energii, budowę systemu dostaw i dystrybucji energii, a także prowadzenie badań naukowych i wdrażanie nowych rozwiązań technologicznych.

Struktura źródeł wytwarzania energii w województwie oraz działalność przemysłu oddziałują na stan powietrza atmosferycznego. Szacuje się, że główny wpływ na stan czystości powietrza wywiera emisja powierzchniowa (ok. 50%) związana z wykorzystaniem konwencjonalnych źródeł energii.

Według danych GUS za 2012 rok, emisja zanieczyszczeń do powietrza z 91 zakładów

szczególnie uciążliwych wynosiła 2,439 tys. ton pyłów (4,2% emisji krajowej) oraz 5 578,8 tys. ton gazów (2,5% emisji krajowej). Udział wyemitowanych zanieczyszczeń pyłowych stanowił 4,2% a gazowych 2,4% emisji krajowej i sytuuje województwo lubelskie na miejscu 12 zarówno pod względem emisji pyłów i gazów z zakładów szczególnie uciążliwych. Zakłady szczególnie uciążliwe znajdujące się na terenie województwa stanowiły około 5,1% zakładów tego rodzaju w Polsce.

Spośród nich 58 posiadało urządzenia do redukcji zanieczyszczeń pyłowych i 10 do redukcji zanieczyszczeń gazowych. Emisje podstawowych zanieczyszczeń do powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych – dwutlenku siarki, tlenków azotu i pyłów – zmniejszyły się w latach 2000- 2012 r. odpowiednio o około 48%, 13% i 74% w stosunku do 2000 r. W przypadku emisji dwutlenku węgla tendencja zmian w poszczególnych latach była niejednoznaczna, odnotowywano zarówno spadki, jak i wzrosty.

W 2011 r. wyemitowane do powietrza zanieczyszczenia pyłowe, pochodzące z procesów spalania paliw stanowiły około 63% całkowitej emisji pyłów. Duży problem stanowi zanieczyszczenie powietrza pyłem PM10, zjawisko to nasila się szczególnie w sezonie grzewczym.

Przekroczenia standardów dla pyłu PM10 notowane są w największych miastach regionu (Lublin, Biała Podlaska, Chełm, Zamość, Puławy) oraz Radzyniu Podlaskim.

Ograniczenie zużycia energii, przekładające się na ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, może się odbywać w drodze **zwiększania efektywności energetycznej budynków i procesów technologicznych** a także przez budowę lokalnych, małych źródeł energii produkujących zarówno energię elektryczną, jak i ciepło na potrzeby lokalne. Budynki w województwie lubelskim nadal mają słabą izolację termiczną, niską wydajność źródeł ciepła oraz niedobór mierników ciepła.

Poprawa efektywności energetycznej w budownictwie użyteczności publicznej i sektorze mieszkaniowym dzięki termomodernizacji budynków i szeregu innych działań (np. w zakresie ogrzewania, wentylacji, ewentualnego chłodzenia, przygotowania ciepłej wody i oświetlenia pomieszczeń), pozwala zaoszczędzić od około 30-40% do 70% zużywanej energii cieplnej, a sektor ten wciąż ma najwyższy udział procentowy w zużyciu energii.

Zużycie energii elektrycznej na przestrzeni ostatnich lat ciągle wzrasta (o 424 GWh w latach 2005 -2012) stąd tak **ważne jest osiągnięcie wysokiej efektywności energetycznej** przedsiębiorstw, modernizacji i wprowadzania nowych energooszczędnych materiałów, urządzeń i systemów instalacyjnych zarówno do procesów produkcji jak i eksploatacji. Istotnym elementem poprawy efektywności ekonomicznej sektora energetycznego, jak również zmniejszenia jego negatywnego oddziaływania na środowisko poprzez redukcję emisji substancji szkodliwych jest rozwijanie kogeneracji z OZE.

Kluczowym wyzwaniem w zakresie poszanowania energii jest wzrost wciąż niskiego udziału wykorzystania OZE (w tym na potrzeby procesów produkcyjnych) wynikające zarówno z ograniczeń finansowych potencjalnych inwestorów w regionie jak i złej jakości systemów przesyłowych, nie przystosowanych do odbioru energii ze źródeł rozproszonych. Ponadto ograniczenie zużycia energii, przekładające się na ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, może się odbywać w drodze zwiększania efektywności energetycznej budynków. Poprawa efektywności energetycznej w budownictwie użyteczności publicznej i sektorze mieszkaniowym pozwala zaoszczędzić od około 30-40% do 70% zużywanej energii cieplnej, a sektor ten wciąż ma najwyższy udział procentowy w zużyciu energii.

Odnawialne źródła energii mogą stanowić istotny udział w bilansie energetycznym poszczególnych gmin województwa lubelskiego. Mogą przyczynić się do zwiększenia

bezpieczeństwa energetycznego regionu, a zwłaszcza do poprawy zaopatrzenia w energię na terenach o słabo rozwiniętej infrastrukturze energetycznej. Potencjalnie największym odbiorcą energii ze źródeł odnawialnych może być rolnictwo, a także mieszkalnictwo i komunikacja. Zwłaszcza dla regionów o dużym bezrobociu OZE stwarzają nowe możliwości, gdyż generują nowe miejsca pracy. Natomiast tereny rolnicze, które z uwagi na silne zanieczyszczenie gleb nie nadają się do uprawy roślin jadalnych mogą być wykorzystane do uprawy roślin przeznaczonych do produkcji biopaliw.

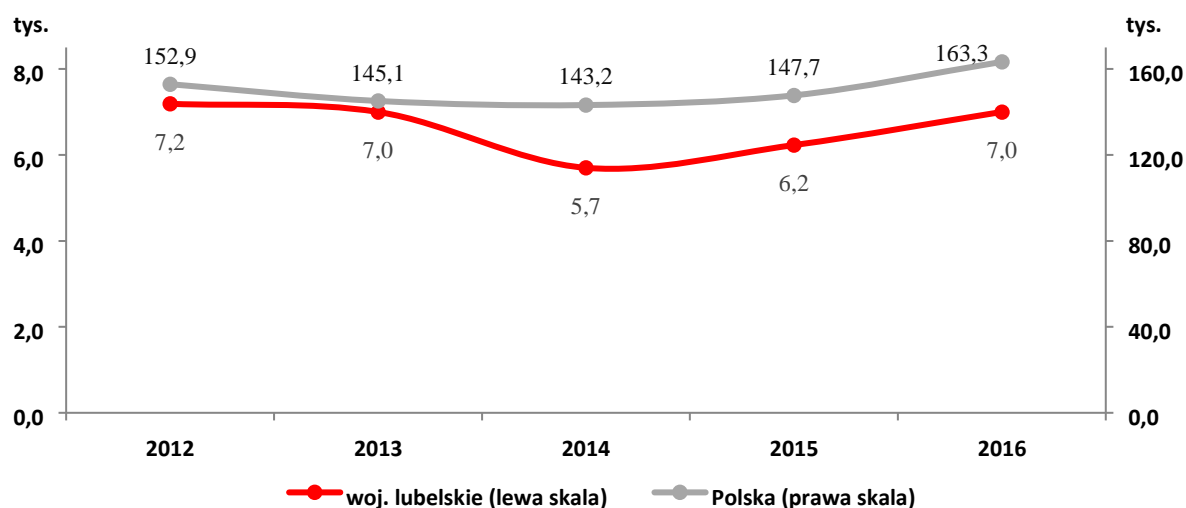
Istotne znaczenie w rozwoju energetyki ma również stan techniczny infrastruktury energetycznej. Najslabiej sieć energetyczna rozwinięta jest na Pomorzu, Warmii i Mazurach oraz województwach Polski Wschodniej. Województwo lubelskie jest zasilane w energię elektryczną poprzez linie o napięciu 400 kV i 220 kV, głównie z zewnętrznych źródeł poprzez przesył z systemu krajowego (KSE). W źródłach zlokalizowanych na terenie województwa produkuje się około 30% (2007r.) całkowitego zapotrzebowania na energię. Obecnie stan techniczny sieci dystrybucyjnych WN na terenie województwa zapewnia w pełni dostawy energii elektrycznej, jednakże sieci te budowane były przeważnie w latach sześćdziesiątych. Mimo sukcesywnej modernizacji tych sieci i urządzeń rozdzielczych ich struktura wiekowa nadal jest niekorzystna. Przy braku modernizacji i rozbudowy oraz przy ciągłym wzroście zapotrzebowania na energię elektryczną, w latach przyszłych może pojawić się problem z zaspokojeniem potrzeb odbiorców na energię elektryczną.

STAN INFRASTRUKTURY MIESZKANIOWEJ

„Budownictwo mieszkaniowe w województwie lubelskim w 2016 roku”- Opracowanie Sygnalne – Urząd Statystyczny w Lublinie, maj 2017 r.

W województwie lubelskim w 2016 roku, w porównaniu do roku poprzedniego, odnotowano wzrosty w zakresie liczby i powierzchni użytkowej nowo wybudowanych mieszkań. W tym to roku bowiem, oddano do użytkowania 7 020 mieszkań (więcej o 12,7%), co stanowiło 4,3% udziału w kraju i 8. miejsce ex aequo z województwem łódzkim. Powierzchnia oddanych mieszkań wyniosła 714,2 tys. m², tj. więcej o 8,8%. Porównanie danych dla poszczególnych województw wskazuje, że podobnie, jak w latach ubiegłych, najwięcej mieszkań wybudowano w mazowieckim, małopolskim, dolnośląskim i wielkopolskim.

Rys. 1. Mieszkania oddane do użytkowania w latach 2012-2016

Zanotowano dużą dynamikę wzrostu liczby nowych mieszkań przeznaczonych na sprzedaż i wynajem - o ponad 44% w porównaniu do 2015 roku. Wzrosła również ilość mieszkań oddanych do użytkowania w budownictwie spółdzielczym (z 107 mieszkań w 2015 do 411 w roku 2016). Liczba mieszkań oddanych do użytkowania przez inwestorów indywidualnych utrzymała się na poziomie poprzedniego roku (wzrost o 0,4%).

Budownictwo mieszkaniowe według form budownictwa i rodzajów budynków

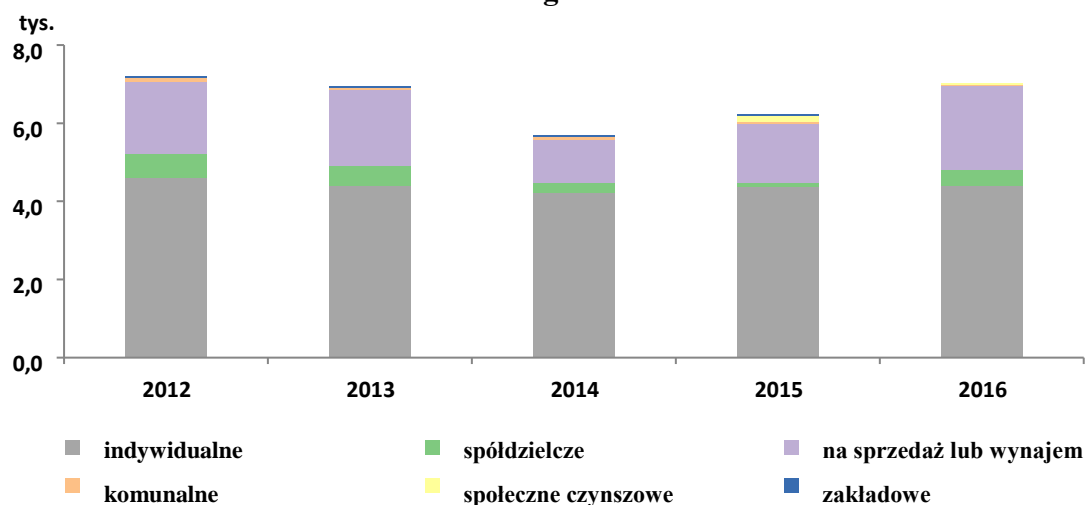
Ponad 60% nowych mieszkań w 2016 roku w województwie lubelskim wybudowali inwestorzy indywidualni, prawie 31% powstało z przeznaczeniem na sprzedaż lub wynajem, a pozostałe zostały oddane do użytkowania w spółdzielczej, komunalnej i społecznej czynszowej formie budownictwa. W porównaniu z poprzednim rokiem zwiększył się udział mieszkań przeznaczonych na sprzedaż lub wynajem (o 6,8 p. proc.), natomiast udział mieszkań wybudowanych przez inwestorów indywidualnych zmniejszył się o 7,7 p. proc.

Tab. 1. Budownictwo mieszkaniowe według form budownictwa w woj. lubelskim w 2016 r.

Wyszczególnienie	Liczba mieszkań oddanych do użytkowania	Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (m ²)	Przeciętna liczba izb w mieszkaniu	Udział mieszkań w nowych budynkach wielorodzinnych (%)
Ogółem	7 020	101,7	4,4	43,2
Indywidualne z tego przeznaczone na: własne potrzeby sprzedaż lub wynajem	4 400	128,2	5,3	13,5
	3	140,8	5,7	0,0
	690 710	62,7	3,4	83,4
Spółdzielcze	411	55,8	2,8	100,0
Na sprzedaż lub wynajem	2 152	57,8	3,0	92,1
Komunalne	29	46,2	2,9	69,0
Społeczne czynszowe	28	51,6	2,3	100,0

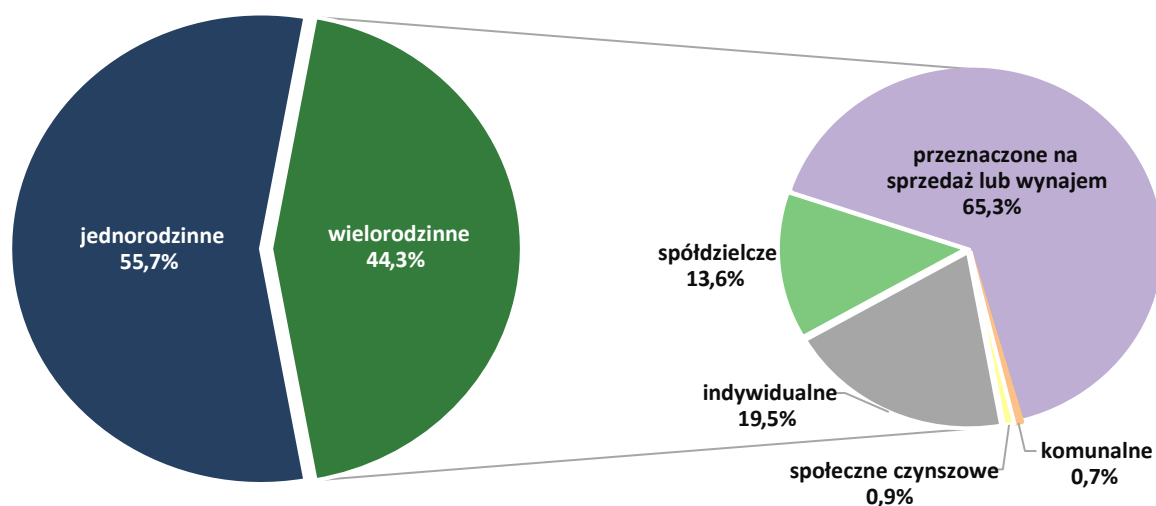
W odniesieniu do danych krajowych, przewaga inwestorów indywidualnych w strukturze budownictwa mieszkaniowego w województwie lubelskim była wyższa w 2016 roku o 14,9 p.proc., natomiast niższy był udział mieszkań wybudowanych w formie budownictwa na sprzedaż lub wynajem - o 17,8 p.proc.

Rys. 2. Mieszkania oddane do użytku w woj. lubelskim w latach 2012-2016 według form budownictwa

Prawie wszystkie oddane do użytkowania mieszkania w 2016 roku (97,5%) wybudowano w nowych budynkach mieszkalnych. Pozostałe uzyskano z rozbudowy budynków (0,8%), z przebudowy i adaptacji pomieszczeń niemieszkalnych (1,6%), a także z usytuowania mieszkań w budynkach zbiorowego zamieszkania i niemieszkalnych (0,1%). Z ogółu mieszkań oddanych w nowych budynkach mieszkalnych prawie 56% znajdowało się w budynkach jednorodzinnych zrealizowanych głównie (96,8%) przez inwestorów indywidualnych.

Rys. 3. Mieszkania oddane do użytkowania w woj. lubelskim w 2016 r. według rodzajów budynków i form budownictwa

Terytorialne zróżnicowanie budownictwa mieszkaniowego

W województwie lubelskim w 2016 roku, podobnie jak w latach ubiegłych, widoczna była przewaga mieszkań oddanych do użytkowania w miastach (4,0 tys. mieszkań – 57% ogółu). Na wsi wybudowano mniej mieszkań, ale ich powierzchnia użytkowa stanowiła 56,7% ogółu, co było efektem budowy mieszkań o większym metrażu w budynkach jednorodzinnych.

Tab. 2. Budownictwo mieszkaniowe w woj. lubelskim w 2016 r. w przekroju miasto – wieś

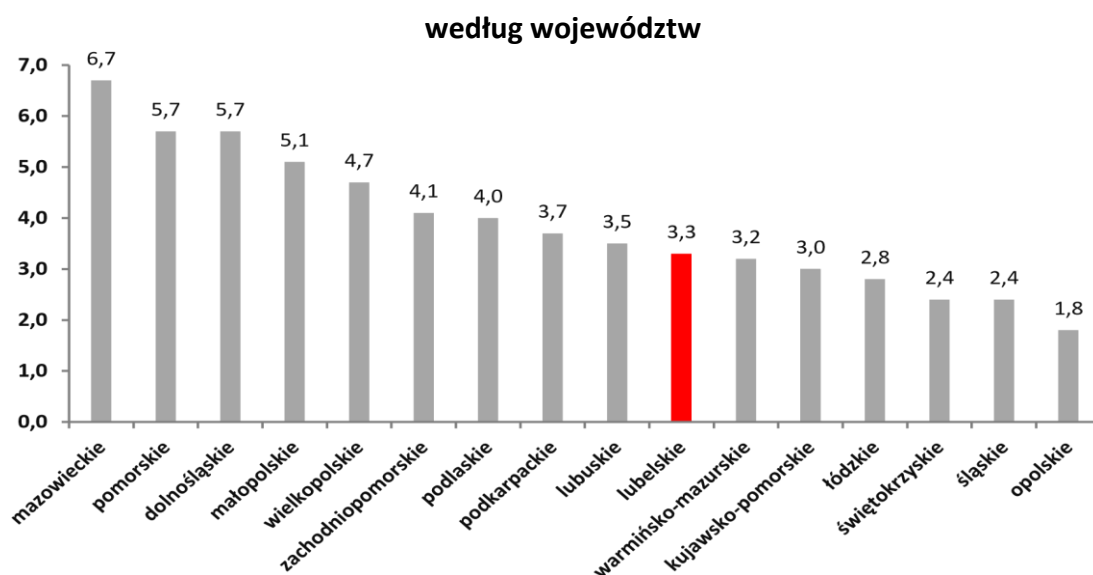
Wyszczególnienie	Ogółem	Miasto	Wieś
Liczba mieszkań oddanych do użytkowania	7 020	4 035	2 985
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania (m ²)	101,7	76,6	135,7
Przeciętna liczba izb w mieszkaniu oddanym do użytkowania	4,4	3,6	5,6
Mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1000 ludności	3,3	4,1	2,6
Formy budownictwa:	% ogółu mieszkań oddanych do użytkowania		
indywidualne	62,7	35,8	99,0
spółdzielcze	5,8	10,2	-
na sprzedaż lub wynajem	30,7	52,8	0,7
pozostałe formy	0,8	1,2	0,3

Zestawiając liczbę mieszkań oddanych do użytkowania w 2016 r. według powiatów województwa lubelskiego, najwięcej nowo wybudowanych mieszkań odnotowano w Lublinie (32,7% ogółu) i powiecie lubelskim (10,8%), najmniej w powiecie janowskim (0,7%), hrubieszowskim i parczewskim - po 0,8%.

Nasilenie budownictwa mieszkaniowego

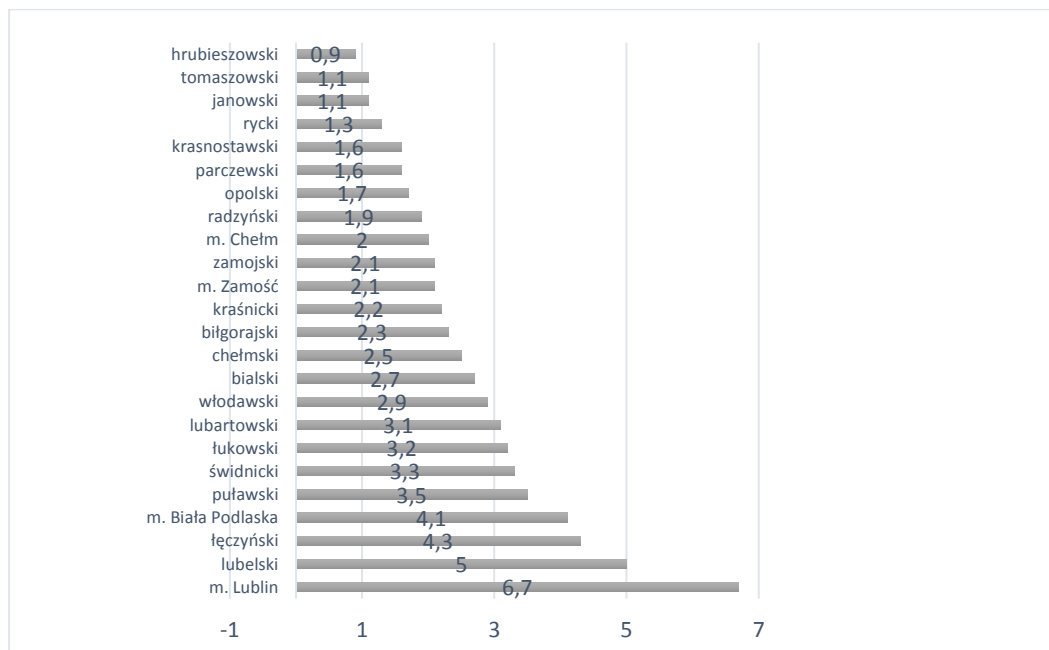
Liczba nowo wybudowanych mieszkań w województwie lubelskim przypadająca na 1 tys. mieszkańców wyniosła w 2016 roku 3,3 (więcej o 0,4 niż w poprzednim roku), lokując je na 10. miejscu wśród województw. Dla Polski wskaźnik ten osiągnął poziom 4,3 (więcej o 0,5 w porównaniu do 2015 roku), a dla województw zajmujących czołowe miejsca, tj. mazowieckiego - 6,7, pomorskiego i dolnośląskiego - 5,7 oraz małopolskiego - 5,1.

Rys. 4. Mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców w 2016 r.

Najwięcej mieszkań w przeliczeniu na 1 tys. ludności oddano do użytkowania w 2016 roku w Lublinie (6,7) oraz powiecie lubelskim (5,0), natomiast najmniej w powiatach: hrubieszowskim (0,9) oraz tomaszowskim i janowskim (po 1,1). Z kolei największe zmiany wartości tego wskaźnika, w stosunku do 2015 roku, odnotowano dla Chełma (więcej o 1,5), Lublina (więcej o 1,3), powiatów: łukowskiego (więcej o 1,1), puławskiego i świdnickiego (więcej o 1,0), Zamościa (mniej o 1,3) oraz Białej Podlaskiej (mniej o 1,2).

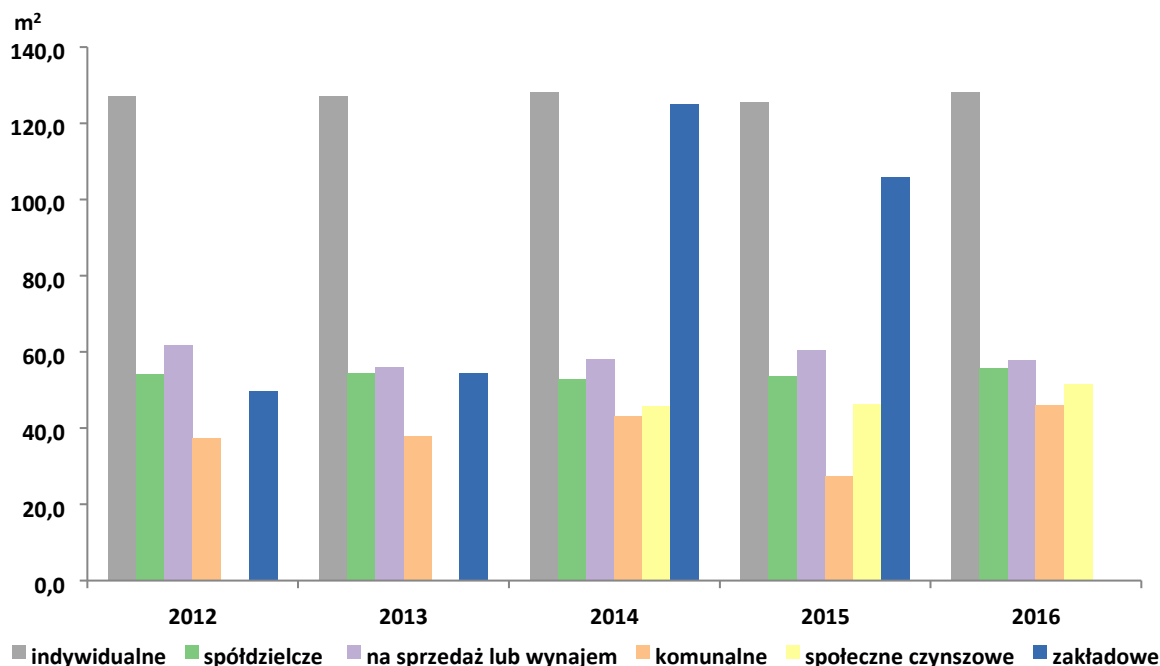
Rys. 5. Mieszkania oddane do użytkowania w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców w 2016 r. w woj. lubelskim według powiatów

Powierzchnia użytkowa, liczba izb, wyposażenie w urządzenia techniczno-sanitarne oraz technologia wznoszenia nowo wybudowanych mieszkań

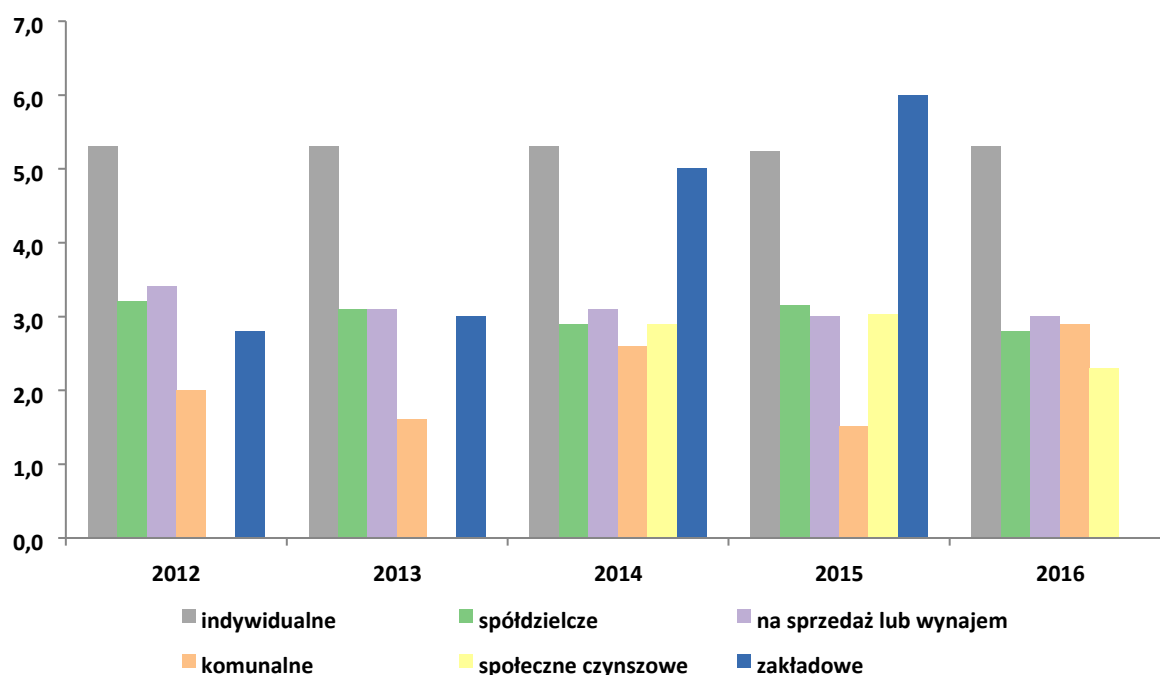
Średnia powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania w 2016 roku w województwie lubelskim wyniosła 101,7 m² (w kraju – 94,5 m²) i w porównaniu z rokiem poprzednim zmniejszyła się o 3,7 m². Spadek średniej powierzchni związany był z większym udziałem mieszkań o mniejszym metrażu, wybudowanych w budynkach wielorodzinnych przeznaczonych na sprzedaż lub wynajem. Przeciętna powierzchnia mieszkania oddanego do użytkowania w budynkach jednorodzinnych wyniosła 139,7 m², natomiast w budynkach wielorodzinnych 53,6 m²; w kraju odpowiednio 140,2 m² i 53,5 m². Najmniejsze mieszkania w województwie lubelskim wybudowano jako komunalne (średnia powierzchnia użytkowa 46,2 m²), natomiast największe – w budownictwie indywidualnym (128,2 m²).

Rys. 7. Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytkowania w woj. lubelskim w latach 2012-2016 według form budownictwa

Mieszkania oddawane do użytkowania w województwie lubelskim w 2016 roku posiadały, podobnie jak w latach poprzednich, średnio 4,4 izby (w kraju 4,0), przy czym w budynkach jednorodzinnych wskaźnik ten wyniósł 5,7, a w budynkach wielorodzinnych 2,9. Mieszkania o największej średniej ilości izb wybudowano w budownictwie indywidualnym (5,3), najmniej izb zanotowano w budownictwie społecznym czynszowym (średnio – 2,3).

Rys. 8. Przeciętna liczba izb w mieszkaniu oddanym do użytkowania w woj. lubelskim w latach 2012-2016 według form budownictwa

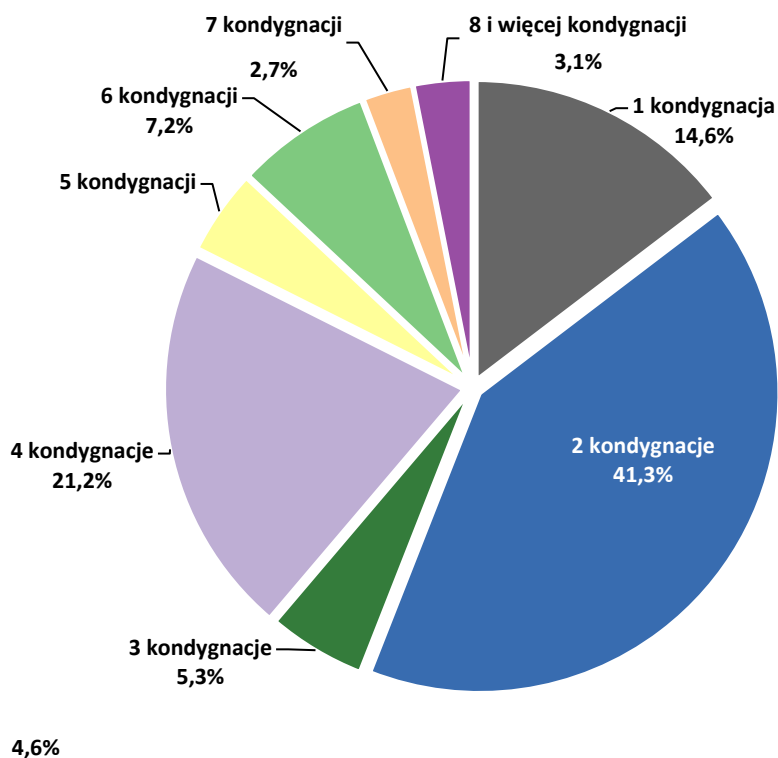

Wszystkie mieszkania oddane do użytkowania wyposażone były w podstawowe urządzenia techniczno-sanitarne (wodociąg, kanalizację oraz centralne ogrzewanie). Wodociąg z sieci posiadało 93,2% mieszkań (w kraju 95,2%), a kanalizację z odprowadzeniem do sieci 64,4% (w kraju 82,3%). Gaz z sieci posiadała prawie połowa mieszkań (49,8% – podczas gdy średnia krajowa wyniosła 39,1%), natomiast co trzecie mieszkanie (35,5%) wyposażone było w ciepłą wodę dostarczaną z elektrociepłowni, ciepłowni lub kotłowni osiedlowej (w kraju 33,0%).

Wyposażenie mieszkań w instalacje jest w dużym stopniu uzależnione od ich lokalizacji. Gaz z sieci w województwie lubelskim w 2016 r. posiadało 64,8% mieszkań oddanych do użytkowania w mieście (w kraju – 42,4%) oraz 29,6% na wsi (kraj 32,8%). Udział mieszkań wybudowanych w mieście i wyposażonych w kanalizację z odprowadzeniem do sieci ukształtował się na poziomie 93,4% (w kraju 95,5%), natomiast na wsi był ponad trzykrotnie mniejszy wynosząc 25,2% (niższy o 31,8 p.proc. od wskaźnika krajowego).

W budownictwie mieszkaniowym w województwie lubelskim, podobnie jak w kraju, dominowała tradycyjna udoskonalona technologia wznoszenia, w której konstrukcją nośną są ściany wykonane z cegły, bloczków lub pustaków o ciężarze i wymiarach umożliwiającym ich ręczne wbudowywanie. Tą metodą wybudowano prawie wszystkie (98,7%) budynki mieszkalne oddane do użytkowania w 2016 r., drugą metodą zastosowaną przy budowie 42 budynków indywidualnych (1,1%), była metoda konstrukcji drewnianych. W 2016 roku zastosowano również technologię wielkopłytkową i monolityczną. Biorąc pod uwagę liczbę kondygnacji, najwięcej mieszkań oddano do użytkowania w nowych budynkach dwu- i czterokondygnacyjnych (odpowiednio 41,3% i 21,2%).

Rys. 9. Struktura mieszkań oddanych do użytkowania w woj. lubelskim w 2016 r. według liczby kondygnacji budynku

Czas trwania budowy nowego budynku mieszkalnego, liczony od daty jej rozpoczęcia do terminu zgłoszenia oddania budynku do użytkowania, wyniósł średnio w 2016 roku w województwie lubelskim 48,5 miesiąca. Budynki wielorodzinne oddane w tym roku wznoszono w czasie ponad 2,5-krotnie krótszym (tj. 22,3 miesiąca) niż jednorodzinne (57,9 miesiąca).

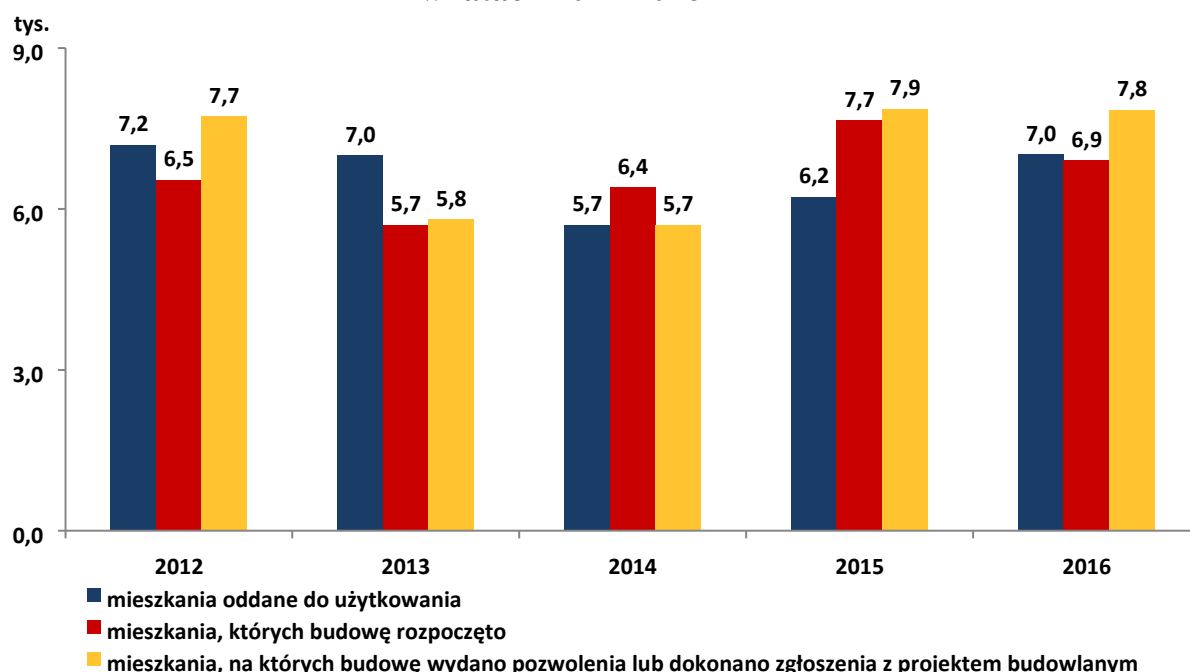
Mieszkania, których budowę rozpoczęto oraz mieszkania, na budowę których wydano pozwolenia lub dokonano zgłoszenia z projektem budowlanym

W 2016 roku w województwie lubelskim rozpoczęto budowę 6,9 tys. mieszkań, mniej o 9,8% niż w roku poprzednim. Mieszkania realizowane w budownictwie indywidualnym stanowiły 64,2% ogółu, zaś mieszkania przeznaczone na sprzedaż lub wynajem 28,5%. Pozostałe 7,3% rozpoczętych budów mieszkań stanowiły inwestycje mieszkaniowe realizowane w spółdzielczej, komunalnej i społecznej czynszowej formie budownictwa. W porównaniu do 2015 roku zmalał o 8,2 p.proc. udział rozpoczętych budów mieszkań na sprzedaż lub wynajem, natomiast wzrósł o 6,6 p.proc. udział mieszkań indywidualnych.

W 2016 roku wydano pozwolenia na budowę lub dokonano zgłoszenia z projektem budowlanym 7,8 tys. mieszkań, tj. o 0,2% mniej niż w 2015 roku. Inwestorzy indywidualni uzyskali pozwolenia na wybudowanie lub dokonali zgłoszenia z projektem budowlanym 5,2 tys. mieszkań (o 11,4% więcej w porównaniu do poprzedniego roku) i będą realizowali 66,4% ogółu planowanych mieszkań. Wydano także pozwolenia na wybudowanie 2,2 tys. mieszkań na sprzedaż lub wynajem – mniej o 17,0% w porównaniu do poprzedniego okresu. Wartość ta stanowiła 27,8% ogółu mieszkań (o 5,7 p.proc. mniej niż w 2015 r.), na które uzyskano pozwolenia lub dokonano zgłoszenia z projektem budowlanym w 2016 roku.

Pozostałe mieszkania, na budowę których wydano pozwolenia będą realizowane w spółdzielczej, komunalnej i zakładowej formie budownictwa. Według informacji opartej na ilości uzyskanych pozwoleń można prognozować, iż 53,7% planowanych mieszkań powstanie w nowych budynkach jednorodzinnych wybudowanych głównie przez inwestorów indywidualnych.

**Rys. 10. Budownictwo mieszkaniowe w woj. lubelskim
w latach 2012-2016**

Podsumowanie

1. W 2016 roku, w porównaniu do 2015, w województwie lubelskim odnotowano zwiększenie liczby mieszkań oddanych do użytkowania; wystąpił znaczący wzrost liczby inwestycji mieszkaniowych przeznaczonych na sprzedaż i wynajem.
2. Pod względem liczby oddanych do użytkowania mieszkań, województwo lubelskie w 2016 roku zajmowało 8. miejsce w kraju, zaś w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców była to 10. lokata.
3. Wiodącą rolę w budownictwie mieszkaniowym w województwie zajmowali inwestorzy indywidualni. Na drugim miejscu znajdowali się deweloperzy, którzy wybudowali w 2016 roku, w porównaniu do okresu poprzedniego, o ponad 44% więcej mieszkań.
4. Prawie 56% nowo wybudowanych mieszkań usytuowanych było w nowych budynkach jednorodzinnych.
5. Przeciętna powierzchnia oddanych do użytkowania mieszkań w budynkach jedno- i wielorodzinnych w 2016 roku w województwie była na poziomie zbliżonym do średniej krajowej.
6. Dominowała tradycyjna udoskonalona technologia wznoszenia budynków mieszkalnych.
7. Najwięcej mieszkań oddano do użytkowania w budynkach o dwóch lub czterech kondygnacjach.
8. Czas budowy budynków mieszkalnych był różny w zależności od typu inwestora i rodzaju budynku. Budynki jednorodzinne budowano średnio w czasie ponad 2,5-krotnie dłuższym niż wielorodzinne.
9. Wyposażenie nowo wybudowanych mieszkań w województwie lubelskim w urządzenia techniczno-sanitarne było zgodne z tendencjami krajowymi. Istotne różnice zanotowano w zakresie dostępu do sieci kanalizacyjnej, zwłaszcza na lubelskiej wsi, gdzie tylko jedna czwarta nowo oddanych mieszkań (25,2%) w 2016

roku była wyposażona w kanalizację z odprowadzeniem do sieci. W kraju natomiast dostęp do sieci kanalizacyjnej posiadała ponad połowa (57,0%) nowo oddanych mieszkań.

10. Zanotowano, w porównaniu do 2015 roku, zmniejszenie liczby rozpoczynanych inwestycji mieszkaniowych o 9,8%.
11. Liczba mieszkań, na których budowę wydano pozwolenia lub dokonano zgłoszenia z projektem budowlanym w 2016 roku utrzymała się na podobnym poziomie jak w roku poprzednim.

1.2.6 ZASOBY ŚRODOWISKOWE NA OW I ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE

POWIERZCHNIA OBSZARÓW SZCZEGÓLNIE CENNYCH PRZYRODNICZO, ZALESIEŃ

Województwo lubelskie charakteryzuje się bardzo dużym różnicowaniem fizjograficznym. Na Lubelszczyźnie występują zarówno tereny nizinne (pojezierze, Polesie) oraz tereny wyżynne (Roztocze), poprzecinane dolinami rzecznyymi (Bug i Wisła), które jako nieliczne nie zostały poddane zabiegom regulacyjnym.

Do głównych elementów systemu obszarów chronionych w województwie lubelskim (obejmujących 22,7% powierzchni województwa) istotnych dla kształtowania regionalnej struktury funkcjonalno-przestrzennej należą:

- 2 parki narodowe – 18 247,2 ha, tj. 0,72% powierzchni województwa;
- 87 rezerwatów przyrody – 11 862,90 ha, tj. 0,47% powierzchni województwa;
- 17 parków krajobrazowych – 241 182,0 ha, tj. 9,6% powierzchni województwa;
- 17 obszarów chronionego krajobrazu – 301 970,8 ha, tj. 12,02% powierzchni województwa,
- 123 obszary Natura 2000 – 384 961,98 ha, tj. 15,3% powierzchni województwa.
- 23 obszary specjalnej ochrony ptaków (PLB)
- 101 specjalnych obszarów ochrony siedlisk (PLH)
- prawie 1300 pomników przyrody
- 3 stanowiska dokumentacyjne
- 7 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych
- 227 użytków ekologicznych

Na terenie naszego województwa jest 69 obszarów Natura 2000. W ramach wymogów na obszarach Natura 2000 obowiązuje zakaz przekształcania lub zaorywania wyznaczonych cennych przyrodniczo trwałych użytków zielonych, w tym obejmujących gleby torfowe i podmokłe, które wymagają ścisłej ochrony w celu osiągnięcia celów dyrektyw ptasiej (2009/147/WE) i siedliskowej (92/43/EWG).

[https://umwl.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//2Zal.1 tekst PZPWL.pdf](https://umwl.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//2Zal.1%20tekst%20PZPWL.pdf)

Powierzchnia zalesień

Dane na dzień 31.XII.2015 r. według „Rocznika Statystycznego województwa lubelskiego z 2016 r.”

Wyszczególnienie	2010	2015
Powierzchnia gruntów leśnych w tys. ha	585,8	592,4
Powierzchnia lasów w tys. ha	577,3	584,0
na 1 mieszkańca w ha	0,3	0,3
Powierzchnia lasów publicznych w tys. ha w tym:	344,99	344,95
zalesionych	340,58	340,49
niezalesionych	4,41	4,46
Powierzchnia lasów prywatnych w tys. ha	232,36	239,08
Grunty związane z gospodarką leśną w tys. ha	8,46	8,39
Lesistość w %	23,0	23,2
Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni lądowej województwa w %	23,5	23,8

Lasy prywatne stanowią 40,1% ogólnej powierzchni lasów w województwie.

POWIERZCHNIA TERENÓW PRZEZNACZONYCH POD REWITALIZACJĘ

Rewitalizacja to zespół działań urbanistycznych i planistycznych, koordynowanych przez lokalną administrację samorządową, których celem jest społeczne, architektoniczne, planistyczne i ekonomiczne korzystne przekształcenie wyodrębnionego obszaru. Ustanowionych jest 85 gminnych programów rewitalizacji. Realizacja ich umożliwia korzystanie z funduszy unijnych na realizację projektów zawartych w tym programie. Dotyczy to głównie działań 13.3 Rewitalizacja obszarów miejskich i 13.4 Rewitalizacja obszarów wiejskich. Ponadto, w zależności od specyfiki projektu, projekty takie mogą korzystać z uprzywilejowanej punktacji przy rozstrzyganiu konkursów w ramach działań: 3.1 Tereny inwestycyjne, 5.2 Efektywność energetyczna sektora publicznego, 5.3 Efektywność energetyczna sektora mieszkaniowego, 5.5 Promocja niskoemisyjności, 7.1 Dziedzictwo kulturowe i naturalne, 9.1 Aktywizacja zawodowa, 9.3 Rozwój przedsiębiorczości, 11.1 Aktywne włączenie, 11.2 Usługi społeczne i zdrowotne, 12.2 Kształcenie ogólne, 13.1 Infrastruktura ochrony zdrowia, 13.2 Infrastruktura usług społecznych.

<https://rpo.lubelskie.pl/aktualnosc-673-wykaz-programow-rewitalizacji-przyjety.html>

OBSZARY INWESTYCYJNE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Miasta regionu posiadają słabnącą dynamikę rozwoju, a ich negatywny wizerunek potęgowany jest między innymi poprzez zjawiska takie jak: degradacja, bądź niezadowolający stan zachowania tkanki zabudowanej miast, postępująca dekapitalizacja przeważającej części zasobów mieszkaniowych (dzielnice wielkopłytowych osiedli bloków mieszkaniowych wybudowanych na przestrzeni lat 60-80-tych), zły stan przestrzeni publicznych, infrastruktury technicznej oraz niedostosowanie systemów komunikacyjnych do wzrostu natężenia ruchu pojazdów. Sytuację tę pogarsza fakt, że miasta regionu rozwijają się nadmiernie wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych, podczas gdy wewnątrz granic obszarów zurbanizowanych znajduje się wiele niezainwestowanych terenów. Innym problemem ośrodków miejskich w regionie są niewykorzystywane obszary po dawnych zakładach przemysłowych i jednostkach wojskowych. Z racji swoich poprzednich funkcji zajmują one zwykle duże

przestrzenie oraz ulokowane są w strategicznych punktach w pobliżu głównych szlaków komunikacyjnych. Po przekształceniu mogą one służyć zlokalizowaniu różnych form aktywności gospodarczej. Ponadto w regionie znajduje się duża liczba obszarów, które przy odpowiednich nakładach na infrastrukturę techniczną staną się magnesem przyciągającym nowe inwestycje.

<http://www.npf.rpo.lubelskie.pl/front/page/get/176/>

OBSZARY ZABUDOWY MIESZKANIOWEJ OBECNE I UWZGLĘDNIONE W PLANACH GMIN

[https://umwl.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//2Zal.1 tekst PZPWL.pdf](https://umwl.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//2Zal.1%20tekst%20PZPWL.pdf)

W SRWL (Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego) uznano, że do głównych ograniczeń rozwojowych należą:

1. Niekorzystna struktura społeczno-zawodowa z największym w Polsce udziało mało wydajnego rolnictwa, co jest trwałym podłożem najniższego w Polsce PKB na mieszkańca, a wraz z wąską urbanizacją także powodem niedoborów wysokiej jakości miejsc pracy prowadzącym do nasilonej emigracji młodych, wykształconych osób.
2. Peryferyjne położenie w obszarze niskiego rozwoju przy jednoczesnym słabym skomunikowaniu z lepiej rozwiniętym otoczeniem krajowym i z zagranicą, jak również przy niewystarczającej infrastrukturze integrującej przestrzeń regionu.

Za najważniejsze potencjały województwa lubelskiego uznano:

1. Relatywnie duże znaczenie Lublina jako ośrodka akademickiego, naukowego i kulturalnego oraz głównego polskiego ośrodka w kontaktach ze wschodnimi sąsiadami, wzmacnianie potencjałem naukowym i akademickim, a także gospodarczym kilku innych ośrodków subregionalnych.
2. Względnie bogate wyposażenie w czynniki naturalne (zasoby energetyczne, przyrodnicze warunki dla rolnictwa, które jednak nie są w pełni gospodarczo wykorzystane), a także walory krajobrazu, które – wraz z dziedzictwem kulturowym – mogą służyć do rozwijania turystyki.

ZJAWISKA ROZLEWANIA SIĘ MIEJSC LUB ROZBUDOWY STREF PODMIEJSKICH NA OBSZARACH WIEJSKICH

Od lat następuje migracja ludzi ze wsi do miast. W związku z tym miasta rozrastają się i zajmują kolejne obszary wiejskie. Tego zjawiska nie da się zatrzymać. Celem powinno być ukierunkowanie rozwoju terytorialnego miast na obszary gleb o najniższej przydatności rolniczej. Od 2015 r. w naszym województwie zwiększyła się liczba miast o 5 i w związku z tym pomniejszyła się powierzchnia obszarów wiejskich o 4013,83 ha.

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 lipca 2015 r. poz. 1083 w sprawie ustalenia granic niektórych miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta, ustalenia granic oraz zmiany nazw i siedzib władz niektórych gmin - z dniem 1 stycznia 2016 r. nadaje się status miasta miejscowościom: 1. Siedliszcze – w gminie Siedliszcze, w powiecie chełmskim obejmujące obszar obrębu ewidencyjnego Siedliszcze o powierzchni 1315,97 ha; 2. Urzędów – w gminie Urzędów, w powiecie kraśnickim obejmujące obszary obrębów ewidencyjnych: Wodna o powierzchni 565,05 ha, Zakościelne o powierzchni 725,92 ha; 3. Lubycza Królewska – w gminie Lubycza Królewska, w powiecie tomaszowskim, obejmujące część obszaru obrębu ewidencyjnego Lubycza Królewska o łącznej powierzchni 332,36 ha, część obszaru obrębu ewidencyjnego Dęby7, o łącznej powierzchni 50,55 ha, część obszaru obrębu

ewidencyjnego Zatyle o łącznej powierzchni 7,63 ha, część obszaru obrębu ewidencyjnego Teniatyska o łącznej powierzchni 1,52 ha.

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016 r. poz. 1134 - z dniem 1 stycznia 2017 r. nadaje się status miasta miejscowości: Rejowiec – w gminie Rejowiec, w powiecie chełmskim obejmujące obszar obrębu ewidencyjnego Rejowiec o powierzchni 649,54 ha oraz
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 lipca 2017 r. poz. 1427 - z dniem 1 stycznia 2018 r. nadaje się status miasta miejscowości Józefów nad Wisłą – w gminie Józefów nad Wisłą, w powiecie opolskim obejmujące obszar obrębu ewidencyjnego Józefów nad Wisłą o powierzchni 365,29 ha.

ZMIANY OBSZARÓW PODMIEJSKICH NA WIEJSKIE NA PODSTAWIE ZMIAN GRANIC ADMINISTRACYJNYCH

To zjawisko nie istnieje, zachodzi natomiast sytuacja opisana w punkcie powyższym.

OBSZARY KONFLIKTU URBANISTYCZNEGO, LOKALIZACJA INWESTYCJI UCIAŹLIWYCH (KOPALNIE, WYROBISKA)

Spośród występujących na terenie województwa lubelskiego zasobów naturalnych znaczenie strategiczne, zgodnie z polskim prawem, posiadają złoża kopalin, wody podziemne i powierzchniowe, lasy z wiodącą rolą lasów państwowych oraz zasoby przyrodnicze parków narodowych. Za najważniejsze spośród nich, z racji wielkości i jakości zasobów, a także rangi w skali kraju, traktuje się niektóre kopaliny, wody podziemne, lasy państwowe i zasoby parków narodowych. Oprócz nich na szczególną uwagę zasługują: zasoby gleb – ze względu na duży areal i wysoką jakość, naturalne surowce lecznicze – ze względu na duży potencjał do wykorzystania, odnawialne źródła energii – z uwagi na globalne wyzwania i zobowiązania międzynarodowe dotyczące ich wykorzystania, a także niezainwestowana przestrzeń krajobrazowa – ze względu na jej rosnącą wartość w warunkach kurczenia się jej zasobów w kraju.

Z kopalin wiodące znaczenie posiadają surowce energetyczne, głównie węgiel kamienny, którego zasoby stanowią 18,4% krajowych zasobów bilansowych. Udokumentowane zasoby konwencjonalnego gazu ziemnego stanowią tylko 2,4% zasobów krajowych, ale systematycznie dokumentuje się kolejne złoża, a od 2002 r. w wydobywaniu tego surowca odnotowuje się tendencję wzrostową. Pewne nadzieje można wiązać z gazem ziemnym uwięzionym w sylurskich skałach łupkowych (są to tzw. złoża niekonwencjonalne). Ponadto, z surowców węglanowych rangę ponadregionalną posiadają: wapienie i margle dla przemysłu cementowego 2015 r. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (ich udokumentowane zasoby sięgają 27,2% zasobów krajowych), a z surowców ilastych – surowce ilaste ceramiki budowlanej (4,3% zasobów krajowych).

W województwie lubelskim występuje największa w kraju koncentracja gleb w najwyższych klasach bonitacyjnych (I-III). Najbardziej urodzajne gleby wytworzone z utworów lessowych i lessopodobnych, dominują na Wyżynach: Lubelskiej i Wołyńskiej. W sumie gleby w pierwszych trzech klasach, zarówno wytworzone z utworów lessowych, jak i utworów rzecznych, zajmują blisko 40% areалу gleb w województwie. Zasoby gleb z roku na rok maleją, głównie z powodu urbanizacji terenów użytkowanych rolniczo oraz zalesień gruntów o niskiej przydatności rolniczej.

Zakłady przemysłu spożywczego stanowią 6,5% przedsiębiorstw branży spożywczej w Polsce. Region dostarcza m. in. ponad 15% krajowej produkcji cukru, 11,7% krajowej produkcji masła i 6% tłuszczów roślinnych.

Odnawialne źródła energii

Jeszcze większe możliwości wykorzystania stwarzają odnawialne źródła energii, zwłaszcza energia solarna (prawie całe województwo lubelskie znajduje się w obszarze uznawanym w Polsce za uprzywilejowany pod względem słonecznej potencjalnej energii użytecznej) i biomasa. Prognozowane zasoby energii wód termalnych są znaczące, ale wymagają dodatkowego rozpoznania w celu potwierdzenia opłacalności ich wykorzystania. Możliwa do wykorzystania jest również energia wiatru. Jednak rozwój energetyki wiatrowej musi uwzględniać ograniczenia, jakie stwarza polskie ustawodawstwo, a także wnioski wynikające z ocen oddziaływania na środowisko oraz protesty społeczne. Najlepsze warunki dla pozyskania energii wiatrowej występują w północno-zachodniej i zachodniej części województwa. Zasoby hydroenergetyczne w województwie lubelskim nie są duże, jednak produkcja energii z wykorzystaniem wody może stanowić istotne źródło energii w skali lokalnej.

1.2.7 ZASOBY DZIEDZICTWA KULTURY NA OW

RODZAJE ZASOBÓW KULTURY, SPOSÓB POWIĄZAŃ KULTURALNYCH MIASTO – WIEŚ W WOJEWÓDZTWIE, PARTNERSTWA MIĘDZYREGIONALNE I MIĘDZYNARODOWE, ARTEFAKTY KULTURY; W TYM KULTURY LUDOWEJ

Kultura jest traktowana jako ważny element rozwoju, niezbędny do budowania nowoczesnego i kreatywnego społeczeństwa obywatelskiego, kształtującego swoją tożsamość na wspólnej historii i dziedzictwie. Jest ona autonomicznym elementem postępu, ale także przenika inne dziedziny życia. Kultura pozwala na zrównoważenie czynników ludzkich (kapitału ludzkiego i społecznego), technologicznych (np. transportu i nowoczesnych technologii) i biznesowych. Ponadto stanowi przestrzeń symboli i wartości, w której jest miejsce dla każdego. Dlatego kultura ma zasadniczy wpływ na jakość życia, tworząc relacje społeczne i pomagając w zaspokajaniu indywidualnych potrzeb niematerialnych.

Środowisko kulturowe przez wieki budowane było przede wszystkim w ramach trzech równoległych nurtów:

1. Kultury materialnej
2. Kultury gospodarowania przestrzenią
3. Kultury duchowej

Materialne składniki dziedzictwa kultury są łatwe do opisanie oraz zlokalizowania. Często jednak są w bardzo złym stanie i wymagają szybkiego ratunku, aby powstrzymać dalszy proces destrukcji. Zaliczyć do nich można między innymi: budynki architektury, przedmioty i narzędzia, maszyny rolnicze, ruiny zamków, kurhany, grodziska, krajobraz.

Natomiast dziedzictwo niematerialne jest to zespół elementów dziedzictwa kulturowego silnie związany z dziedzictwem materialnym. Składają się na nie: sposób gospodarowania i wytwarzania, język w regionalnych i lokalnych odmianach (nazwy miejsc), obrzędy, rytuały i obyczaje, stroje, muzyka, taniec, pieśni legendy i bajki oraz tradycje życia rodzinnego, sąsiedzkiego i wspólnotowego.

W rejestrze zabytków w województwie lubelskim znajduje się około 3700 obiektów. Wśród nich 38 to układy przestrzenne, czego 29 stanowi historyczne układy urbanistyczne. Znajduje się tu także 371 świątyń różnych wyznań i religii, 40 zespołów klasztornych, 316 innych

obiektów sakralnych, przy których znajduje się 184 cmentarzy, 149 obiektów użyteczności publicznej, 143 pałace i wille, 146 dworów, 229 kamienic i domów, 266 parków i 83 grodziska. Lubelszczyzna stanowi wyróżniającą się na tle innych regionów Polski przestrzeń, która pod względem kulturowym jest dość mocno zróżnicowana. Na terenie województwa wykształciły się różne ugrupowania gwarowe. Można tu wyodrębnić podział obszaru na część wschodnią i zachodnią. Gwary wschodniolubelskie pozostają pod silnym wpływem gwar ukraińskich i dzielą się na: podlaską, chełmską i Pobuże. Po stronie zachodniej, zachowującej najważniejsze cechy narzeczy polskich, wyodrębnia się „część mazowiecką i małopolską z pasem przejściowym po obu stronach linii łączącej Puławę i Lublin”. Natomiast pomiędzy tymi dwiema głównymi strefami przebiega pas przejściowy z odrębną gwarą zamojską. Rozpatrując ugrupowania gwarowe w podziale na część północną i południową wyraźnie zarysowuje różnice „między toponimią Ziemi Lubelskiej a toponimią Ziemi Łukowskiej, dotycząc one głównie proporcji i występowania poszczególnych typów znaczeniowych”. Na Ziemi Lubelskiej, występowało dużo nazw dzierzawczych i topograficznych, a nieco mniej patronimicznych. Natomiast na obszarze Ziemi Łukowskiej była duża ilość nazw rodowych oraz stosunkowo niewiele nazw patronimicznych, co stanowi wspólną właściwość z północnym Mazowszem (źródło: <http://kulturaludowa.pl>).

W zachodniej części regionu w przypadku obrzędowości dorocznej można dostrzec pewnego rodzaju osobliwości np. grę na ligawkach w okresie Adwentu czy dodatkowe zakończenie w herodach, kończące się obkolędowaniem, a na wschodzie śmiercią głównego bohatera. Na Podlasiu Lubelskim, oraz na południu, w miejscowościach Wola Batorska i Zdziłowice występuje widowisko kolędnicze, identyfikowane jako wesele krakowskie. Z kolei w okolicach Włodawy (część wschodnio-północna) istnieje zwyczaj lamentów w trakcie obrzędów pogrzebowych. W wigilię Nowego Roku na tym obszarze śpiewano chochoły, a w południowo-zachodniej części zachowały się kolędy życzące. Obszar wschodni województwa lubelskiego wyróżnia się bogactwem folkloru okresu wiosennego, zaliczmy do nich np. wieśniarki, zalimany, chachułki, taratona. Różnorodność form obrzędowości na wschodnim pograniczu wynika w znacznym stopniu z bezpośredniego sąsiedztwa z Ukrainą i Białorusią. Natomiast w części zachodniej województwa w okolicach wsi tj. Łukowa, Opola, Puław i Międzyrzecz w Poniedziałek Wielkanocny chłopcy obwozili po wsi na dwukołowym wózku koguta, deklamując przy tym wiersze o Zmartwychwstaniu Chrystusa. Zaś nad Wisłą w okolicach Puław i Opola Lubelskiego, dziewczęta chodziły z gaikiem wykonując przy tym pieśni.

Z kolei w powiecie lubartowskim zachował się wiosenny zwyczaj oprowadzania po wsi kukły mającej przedstawiać niedźwiedzia (Mazusia). Nazwy typowe dla poszczególnych obrzędów także są różne dla innych regionów województwa. W środkowym obszarze wieczór przed weselem nazywany był wieńczynami lub różgowinami, a ostatni etap wesela, tak zwane poprawiny nazwano: przydatkami, składaną wódką, zaś w środkowo-zachodniej części województwa używano nazwy klin (źródło: <http://kulturaludowa.pl>).

Na Lubelszczyźnie występują odmienne formy budownictwa mieszkalnego. Na zachodzie można wyodrębnić region lubelsko-nadwiślański i urzędowski, zaś na wschodzie typ nadbużański, sięgający aż na Polesie i Wołyń. W północnym pasie natomiast spotykane były chałupy z wnęką narożną, a w okolicach Włodawy z podcieniem centralnym we wnęcie, które oddzielały część mieszkalną od części gospodarczej. Budownictwo w tym rejonie wyróżniało się także bardziej rozbudowanym zdobnictwem w postaci malatury, licznych elementów dekoracyjnych wykonanych z drewna i umieszczanych na zakończeniach belek stropowych, drzwiach, pod oknami, na gankach oraz w ścianach szczytowych dachów.

Południowa część Lubelszczyzny odznaczała się małomiasteczkową zabudową pierzei rynkowej złożonej z domów podcieniowych, co było związane z działalnością handlowo-rzemieślniczą mieszkańców. Ponadto w tej, podobnie jak i w zachodniej części regionu, zlokalizowana była duża ilość młynów wodnych, co wynikało z naturalnego układu sieci wodnej i fizjografii terenu (źródło: <http://kulturaludowa.pl>).

Analizując osadnicze podziały wyodrębniamy w części zachodniej ludność polską, a na północ od Lubartowa dominowały skupiska wsi niemieckich. Zaś we wschodniej części regionu dużą grupę stanowiła ludność rusińska i niemiecka (zamieszkująca okolice Chełma po Włodawę). Nad Bugiem były też wsie holenderskie, w okolicach Białej Podlaskiej tatarskie, a na południu wołoskie.

Na terenie środkowej Lubelszczyzny rozwinęło się tradycyjne kowalstwo artystyczne, które największy kunszt osiągnęło w wyrobie krzyży żelaznych ozdabiających drewniane krzyże przydrożne, a także kapliczki oraz krzyże cmentarne. W rejonie tym występował także typ zagród zwany okólnik (najliczniej w powiecie kraśnickim). Z kolei południowa część województwa (powiaty: Biłgoraj, Chełm, Hrubieszów, Janów Lubelski, Krasnostaw, Kraśnik, Tomaszów Lubelski, Zamość) odznacza się większą ilością stawianych kapliczek i krzyży przydrożnych. Stawiano tu w szczególności kapliczki domkowe, ale również i kładowe. Występują tu także krzyże zaliczane do grupy biłgorajsko-janowskiej z zaplekiem w formie tarczy i dwuspadowym daszkiem zakrywającym krótkie pionowe ramiona. Wykończenie stanowi metalowy krzyż zdobiony kogutkiem wyciętym z blachy lub półksiężycem, co świadczy o tym, że wyroby kowalskie wyróżniały się tu bogactwem form i rozbudowaną dekoracyjnością. Natomiast kapliczki pochodzące z północy posiadały znacznie prostsze formy i były mniej urozmaicone (źródło: <http://kulturaludowa.pl>).

Zróżnicowanie Lubelszczyzny widoczne jest także na przykładzie wytworów kultury materialnej, tkactwa dekoracyjnego, niektórych sprzętów domowych jak np. skrzynie, półka z ogonem. Na obszarze północno-wschodnim występowały: sochę, radło rylcowe, bronę laskową, cepy gązewkowe, zaprzęg z duhą, jarzma kulowe, pasy wełniane, kijankę półwalcową. Natomiast w południowo-zachodnią części stosowano: radła ramowe lub słupicowe, brony słupowe, cepy dwukapicowe, zaprzęg do dyszla, jarzma podgardlicowe, pasy skórzane, kijanki łopatkowe. Na terenie całego regionu skrzynie posiadały żółte tło i podział ściany frontowej na dwa prostokątne pola zdobnicze. Natomiast różnice zachodziły w stosowanych motywach zdobniczych, które na północy miały postać rozet lub gałązek, a na południu były to głównie kwiaty skomponowane w formie pęku rozłożystych gałązek umieszczanych w doniczce czy wazonie. Z olei tak zwana półka z ogonem spotykana była w powiatach biłgorajskim i zamojskim, a także na północnej Rzeszowszczyźnie. W powiatach: Biała Podlaska, Lubartów, Łuków, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki i Włodawa silnie rozwinęło się tkactwo dekoracyjne, gdzie stosowano różnorodne sploty, kolory i wzory, tkaniny pasiaste (używane też jako materiał odzieżowy w stroju kobiecym). Tkaniny w pasy występowały także w powiatach: lubartowskim, puławskim i opolskim, gdzie szyto z nich zapaski okrywające spódnice. Pasiaki w powiecie lubartowskim odróżniały się ciemniejszą tonacją i spokojniejszymi zestawieniami kolorystycznymi, zaś w powiecie puławskim mieniły się żywszymi kolorami (źródło: <http://kulturaludowa.pl>). Mianem stroju lubelskiego, określa się strój krzczonowski. W województwie występowały również stroje biłgorajskie, łukowskie, włodawskie, nadbużańskie i wie inne. Ponadto na terenie Ziemi Lubelskiej rozwinęło się wycinankarstwo, wykorzystywane jako ozdoba domostw. Najbardziej powszechnym elementem lubelskiej sztuki ludowej są pisanki wykonywane techniką batikową, polegającą na nakładaniu na jajko gorącego wosku pszczelego i kilkukrotnym jego barwieniu. (źródło:

<http://www.polskatradycja.pl>). Lubelszczyzna jest więc terenem bardzo zróżnicowanym pod względem kulturowym. Różnorodność poszczególnych regionów wynika z faktu krzyżowania się tu kilka odmiennych kultur ludowych.

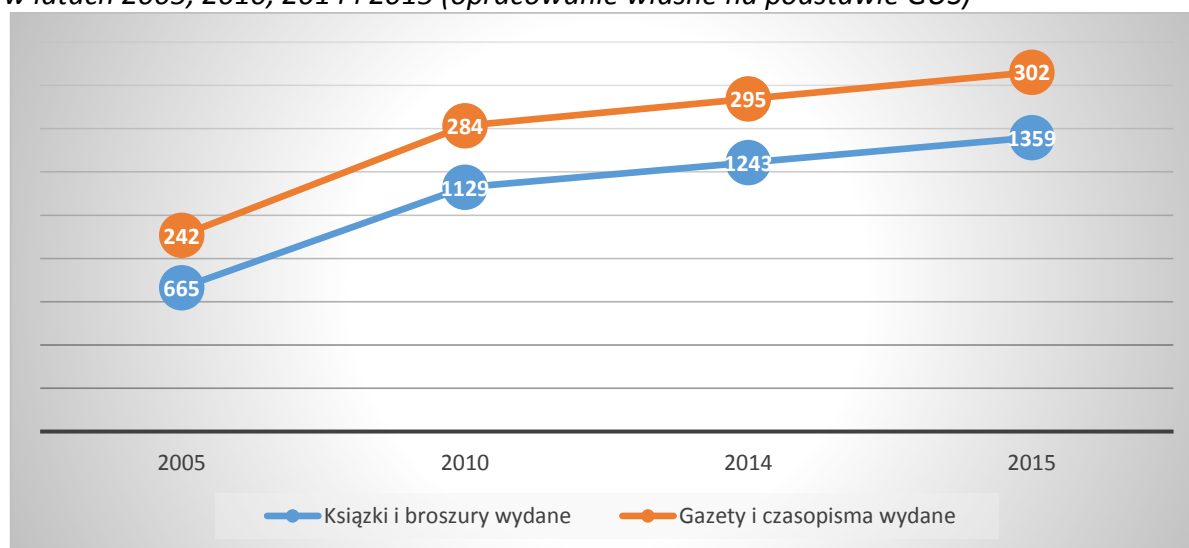
Do zasobów dziedzictwa kultury zaliczamy również takie elementy jak: księgozbiory bibliotek publicznych (gromadzące książki, broszury, czasopisma, gazety), muzea, galerie sztuki, teatry i instytucje muzyczne, a także kina.

Na terenie województwa lubelskiego zauważamy wzrost wydanych książek i broszur, a także czasopism i gazet. *Tabela 1* i *Wykres 1* obrazują zmiany zachodzące w ilości wydawanych tytułów na terenie Lubelszczyzny (źródło: GUS).

Tabela 1. Wydane książki i broszury oraz czasopisma i gazety w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

	2005	2010	2014	2015
Książki i broszury wydane	665	1129	1243	1359
Gazety i czasopisma wydane	242	284	295	302

Wykres 1. Wydane książki i broszury oraz czasopisma i gazety w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

Pomimo wzrostu ilości wydanych książek i broszur a także gazet i czasopism na terenie województwa zauważalny jest spadek ilości nakładów egzemplarzy, co przedstawia *Tabela 2* (źródło: GUS).

Tabela 2. Nakłady egzemplarzy wydanych na terenie województwa lubelskiego książek i broszur, gazet i czasopism w latach 2005, 2010, 2012, 2013 (opracowanie własne na podstawie GUS).

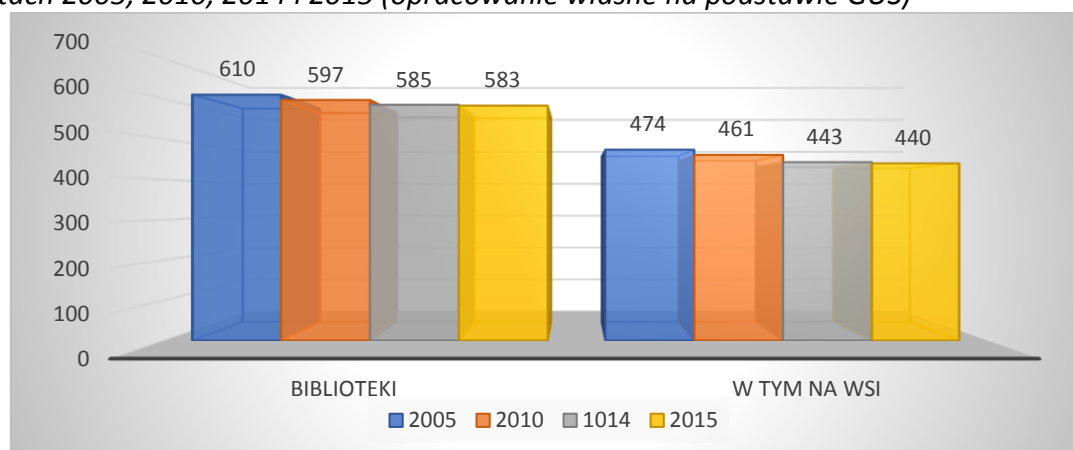
	2005	2010	2012	2013
Nakłady w tys. egzemplarzy wydanych książek i broszur	25550,5	22155,7	Brak danych	18836,7
Nakłady w tys. egzemplarzy wydanych gazet i czasopism	571,3	964,1	995,8	Brak danych

Powyższe pozycje stanowią zasób księgozbiorów bibliotek publicznych. W 2015 r. w województwie znajdowało się 583 bibliotek publicznych (łącznie z filiami) z czego aż 440 zlokalizowanych było na wsi.

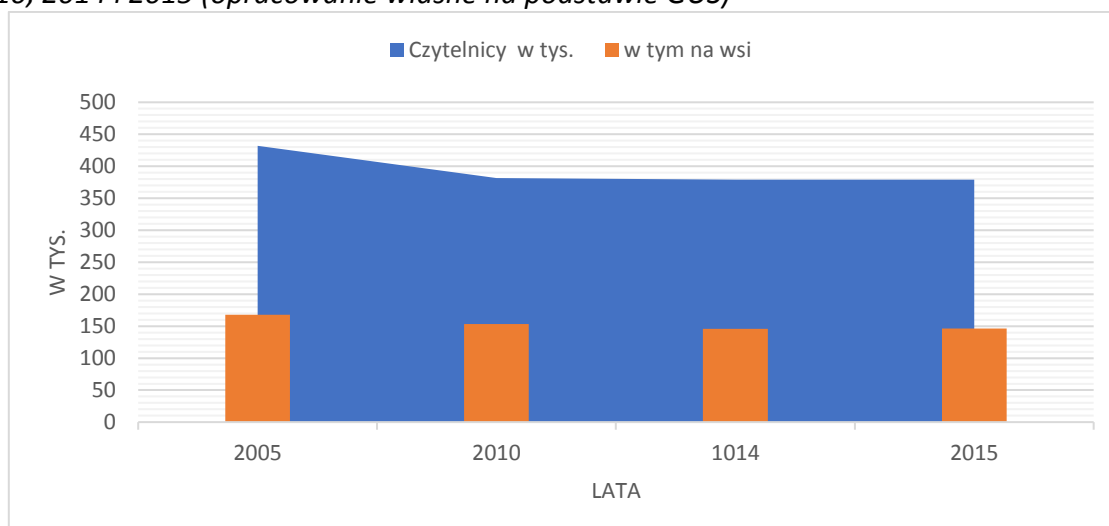
Tabela 3. Biblioteki publiczne, punkty biblioteczne, księgozbiór, czytelnicy i wypożyczenia w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

	2005	2010	2014	2015
Biblioteki (łącznie z filiami)	610	597	585	583
w tym na wsi	474	461	443	440
Punkty biblioteczne	132	163	155	174
w tym na wsi	115	137	brak danych	brak danych
Księgozbiór w tys. wol.	6910,2	6321,7	6241,9	6240,4
w tym na wsi	3977,5	3448,2	3200,0	3198,0
Czytelnicy w tys.	431,9	381,6	378,9	379,0
w tym na wsi	167,6	153,4	145,7	146,1
Wypożyczenia w tys. wol.	8206,5	7482,9	7251,3	7227,5
w tym na wsi	3485,3	3107,0	2820,5	2799,8

Wykres 2. Ilość bibliotek (łącznie z filiami) ogółem w województwie lubelskim oraz na wsi w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

Wykres 3. Ilość czytelników ogółem w województwie lubelskim oraz na wsi w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

Jak wynika z danych Głównego Urzędu Statystycznego liczba wypożyczonych egzemplarzy z bibliotek publicznych na Lubelszczyźnie maleje z roku na rok.

Kolejna tabela przedstawia ilość bibliotek według podregionów w województwie Lubelskim. Ilość podana przy nazwach podregionów przedstawia liczbę ogólną bibliotek oraz ich księgozbiorów w danym regionie. Następnie przedstawiono biblioteki w poszczególnych gminach wiejskich w odniesieniu do podregionów. Podane ilości zostały przybliżone (źródło danych GUS).

Tabela 4. Biblioteki w województwie lubelskim w poszczególnych podregionach z wyszczególnieniem gmin wiejskich – stan w dniu 31.XII.2015 r. (opracowanie własne na podstawie GUS)

Biblioteki w województwie Lubelskim						
Podregion	Biblioteki	Księgozbiór w tys.	Czytelnicy	Wypożyczenia		Liczba ludności na 1 bibliotekę
				W tys.	Na 1 czytelnika	
BIALSKI:	101	984	52643	1080	20	3021
1. Bialski	39	317	13580	288	21	2885
Gminy wiejskie:						
Biała Podlaska	7	36	1023	22	21	1992
Drelów	3	15	952	16	17	1825
Janów Podlaski	1	12	436	10	23	5469
Kodeń	2	18	520	12	23	1846
Konstantynów	1	9	344	12	35	4136
Leśna podlaska	1	14	981	22	23	4312
Łomazy	1	7	544	7	14	5084
Międzyrzec Podlaski	6	45	1559	26	16	1761
Piszczac	4	36	1183	25	21	1839
Rokitno	1	9	404	6	16	3064
Rossosz	2	14	484	10	20	1148
Sławatycze	3	12	507	8	16	787
Sosnówka	1	8	365	7	20	2526
Terespol	-	-	-	-	-	-
Tuczna	1	10	623	8	13	3184
Wisznice	2	12	447	10	24	2516
Zalesie	1	6	185	9	53	4455
2. Parczewski	21	108	3961	63	15	1697
Gminy wiejskie:						
Dębowa Kłoda	4	16	348	4	12	990
Jabłoń	4	14	630	6	11	983
Milanów	2	12	412	8	21	1980
Podedwórze	1	7	230	8	35	1684
Siemień	3	19	561	11	20	1560
Sosnowica	3	9	611	7	12	888
3. Radzyński	20	222	11233	212	18	3014
Gminy wiejskie:						
Borki	2	15	1200	22	18	3028
Czemerniki	1	14	702	22	32	4470
Kąkolewnica	5	30	1669	39	23	1654
Komarówka Podlaska	1	11	622	12	20	4395
Radzyń Podlaski	4	33	1298	23	18	2027
Ulan – majorat	2	14	798	11	14	3043

Wohyń	2	17	586	4	7	3447
4. Włodawski	16	127	6851	116	17	2455
Gminy wiejskie:						
Hanna	1	4	381	4	11	3009
Hańsk	1	7	615	10	17	3802
Stary Brus	2	12	308	5	17	1060
Urszulin	2	9	687	9	13	2060
Włodawa	5	21	489	10	21	1211
Wola Uhruska	1	9	533	8	16	3974
Wyrki	2	9	351	5	14	1321
CHEŁMSKO – ZAMOJSKI:	169	1896	101232	1856	18	3767
1. Biłgorajski	33	269	14431	328	22	3111
Gminy wiejskie:						
Aleksandrów	1	3	695	13	19	3279
Biłgoraj	6	29	1438	50	35	2189
Biszcza	2	14	414	4	10	1922
Goraj	1	10	477	10	22	4192
Księżpol	4	23	952	18	19	1729
Łukowa	2	14	1055	30	28	2146
Obsza	1	11	324	6	19	4303
Potok Górny	2	14	495	6	13	2755
Tereszpol	1	11	611	12	20	3927
Turobin	1	14	671	11	17	6414
2. Chełmski	29	247	10981	184	16	2737
Gminy wiejskie:						
Białopole	3	20	498	8	17	1030
Chełm	6	35	1735	36	20	2389
Dorohusk	3	30	1467	25	17	2201
Dubienka	1	10	329	9	28	2494
Kamień	1	12	424	4	11	4098
Leśniowice	2	17	493	8	17	1865
Rejowiec	1	10	695	13	18	6596
Rejowiec Fabryczny	2	15	622	9	15	2177
Ruda – Huta	1	8	576	7	13	4677
Sawin	1	13	969	16	23	5636
Siedliszcze	1	19	976	11	11	6969
Wierzbica	4	23	942	11	11	1313
Wojślawice	1	9	180	4	22	3899
Żmudź	1	10	355	6	17	3204
3. Hrubieszowski	22	191	9690	170	17	2997
Gminy wiejskie:						
Dołhobyczów	2	14	468	7	16	2848
Horodło	2	20	1059	14	13	2666
Hrubieszów	5	26	766	10	13	2060
Mircze	3	28	913	24	26	2494
Trzeszczany	2	16	506	9	19	2187
Uchanie	2	10	510	7	13	2396
Werbkowice	1	11	814	18	22	9681
4. Krasnostawski	20	219	9986	209	21	3271
Gminy wiejskie:						
Fajslawice	2	14	470	14	30	2300

Gorzków	1	10	531	10	20	3620
Izbica	4	31	1263	37	29	2093
Krasnystaw	3	23	435	4	10	2920
Kraśniczyn	1	10	431	11	27	3845
Łopiennik Górny	2	17	679	13	19	2025
Rudnik	1	18	760	16	21	3158
Siennica Różana	2	7	428	3	8	2117
Żółkiewka	2	15	610	9	15	2812
5. Tomaszowski	22	223	15718	265	16	3896
Gminy wiejskie:						
Bełżec	1	9	697	9	13	3390
Jarczów	1	7	558	9	16	3554
Krynice	2	14	550	8	15	1680
Lubycza Królewska	2	23	1071	17	16	3222
Rachanie	2	15	887	14	16	2659
Susiec	2	13	1243	17	14	3811
Tarnawatka	1	10	696	10	14	3955
Telatyn	1	13	664	20	31	4152
Tomaszów Lubelski	4	22	992	20	20	2842
Ułhówek	1	9	467	12	26	4891
6. Zamojski	32	278	13191	244	18	3387
Gminy wiejskie:						
Adamów	1	13	329	6	18	4796
Grabowiec	1	8	480	12	26	4200
Komarów – Osada	2	12	563	14	24	2611
Łabunie	2	29	1051	15	14	3136
Miączyn	1	13	878	18	20	5992
Nielisz	1	10	530	9	17	5648
Radecznica	2	25	1381	21	15	2979
Sitno	3	12	585	7	12	2271
Skierbieszów	1	12	705	16	23	5302
Stary Zamość	2	21	531	7	13	2638
Sułów	3	22	574	13	24	1548
Zamość	8	51	2599	30	11	2824
LUBELSKI:	177	2123	145618	2851	19	4019
1. Lubartowski	41	328	17138	358	20	2183
Gminy wiejskie:						
Abramów	2	19	873	25	29	2074
Firlej	3	24	1440	29	20	1978
Jeziorzany	1	9	420	7	17	2856
Kamionka	4	24	1061	20	19	1612
Lubartów	5	27	2083	42	20	2254
Michów	2	26	883	18	21	3030
Niedźwiada	4	27	1411	30	21	1578
Ostrówek	3	17	614	11	19	1325
Serniki	4	21	1128	23	20	1227
Uścimów	2	10	473	5	11	1654
2. Lubelski	57	516	23382	434	18	2652
Gminy wiejskie:						
Borzechów	2	14	647	13	21	1894
Garbów	4	35	1495	29	19	2245
Głusk	2	20	909	13	15	5075
Jabłonna	4	43	1403	18	13	1988

Jastków	4	38	1619	32	19	3413
Konopnica	4	43	1720	45	26	3315
Krzczonów	3	20	879	20	23	1514
Niedrzwica Duża	4	25	2147	41	19	2927
Niemce	5	51	3121	56	18	3756
Strzyżewice	4	30	1128	20	18	1996
Wojciechów	3	20	518	9	18	1986
Wólka	4	32	2206	38	17	2891
Wysokie	3	22	583	10	17	1541
Zakrzew	2	13	547	67	12	1463
3. Łęczyński	21	172	13481	203	15	2733
Gminy Wiejskie:						
Cyców	3	15	1414	16	11	2644
Ludwin	3	19	992	18	18	1814
Milejów	4	26	1655	40	24	1316
Puc Haczów	2	18	1049	18	17	2757
Spiczyn	3	17	758	14	19	1876
4. Świdnicki	16	157	13818	247	17	4540
Gminy wiejskie:						
Mełgiew	3	19	827	22	26	3149
Rybczewice	1	10	332	4	12	3536
Trawniki	3	8	1560	20	3	3018
PULAWSKI:	136	1236	79464	1438	18	3578
1. Janowski	15	119	8783	159	18	3126
Gminy Wiejskie:						
Batorz	1	12	339	4	12	3407
Chrzanów	1	6	227	4	21	2999
Dzwola	3	10	1084	17	15	2141
Godziszów	3	18	644	16	25	1997
Potok Wielki	2	14	761	14	19	2393
2. Kraśnicki	28	214	15466	325	21	3485
Gminy wiejskie:						
Dzierzkowice	2	9	694	18	27	2660
Gościeradów	1	13	768	16	21	7388
Kraśnik	1	9	530	10	19	7394
Szastarka	3	18	818	14	17	1964
Trzydnik Duży	4	32	1672	38	23	1623
Urzędów	4	27	1197	28	24	2193
Wilkołaz	2	13	847	18	21	2774
Zakrzówek	4	20	980	17	17	1669
3. Łukowski	24	276	14274	270	19	4022
Gminy wiejskie:						
Adamów	2	15	617	10	16	2906
Krzywda	3	23	1654	32	20	3547
Łuków	6	48	1930	54	28	2971
Serokomla	2	14	482	7	15	2028
Stanin	1	10	873	13	15	9820
Stoczek Łukowski	1	9	989	7	7	8042
Trzebieszów	2	19	438	8	18	3729
Wojcieszków	3	25	1182	31	27	2341
Wola Mysłowska	1	9	502	7	15	4815

4. Opolski	21	199	9060	174	19	2903
Gminy Wiejskie:						
Chodel	2	14	544	12	22	3359
Józefów nad Wisłą	4	20	889	17	19	1686
Karczmiska	3	20	920	13	14	1895
Łaziska	4	33	1097	27	25	1249
Wilków	1	10	384	7	20	4561
5. Puławski	27	265	23801	361	15	4267
Gminy Wiejskie:						
Baranów	2	16	539	12	22	2000
Janowiec	1	5	416	7	17	3675
Końskowola	1	19	1020	20	20	8955
Kurów	1	13	1005	15	15	7766
Markuszów	1	7	275	5	18	3005
Puławy	4	24	1258	16	13	2978
Wąwolnica	1	6	613	6	10	4799
Żyrzyn	2	18	1295	17	13	3269
6. Rycki	18	161	8080	146	18	3188
Gminy Wiejskie:						
Kłoczew	2	8	543	9	18	3654
Nowodwór	2	10	10	3	15	2103
Stężyca	3	22	22	15	15	1754
Ułęż	1	14	14	10	26	3237
Ogółem	583	6240	378957	7227	19	3670

Inną instytucją powołaną do gromadzenia oraz opieki nad obiektami posiadającymi pewną wartość historyczną bądź artystyczną są muzea. Zgodnie z Art. 1.” Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów” (źródło: Ustawa z dnia 29 czerwca 2007 r. o zmianie ustawy o muzeach Dz.U. z 2007 r. Nr 136, poz. 956, z późn. zm.). W województwie lubelskim na koniec 2015 r. znajdowało się 53 muzeów i oddziałów muzealnych, o 5 więcej w stosunku do roku ubiegłego. We wszystkich jednostkach znajdowało się 433,2 tys. muzealiów, które podczas wystaw obejrzało 1131,9 tys. zwiedzających.

Kolejną instytucją nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest ochrona dóbr kultury jest instytucja paramuzealna. Takich obiektów na terenie województwa w 2015r. było 5, które odnotowały 264,9 tys. zwiedzających.

Dbaniem o dobra kultury zajmują się także galerie sztuki oraz teatry i instytucje muzyczne. Stan w dniu 31.XII.2015 r. wykazywał w województwie lubelskim 10 galerii sztuk oraz 9 teatrów i instytucji muzycznych, w tym 4 teatry dramatyczne, 1 lalkowy, 2 muzyczne, 1 filharmonia oraz 1 orkiestra symfoniczna i kameralna (źródło: GUS). Muzea i oddziały muzealne, instytucje paramuzealne, galerie sztuki, teatry i instytucje muzyczne w województwie lubelskim przedstawia *Tabela 5* oraz *Tabela 6*.

Tabela 5. Muzea i oddziały muzealne, instytucje paramuzealne, galerie sztuki, teatry i instytucje muzyczne w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

	2005	2010	2014	2015
MUZEA I ODDZIAŁY MUZEALNE (stan w dniu 31 XII)	39	45	48	53
Muzealia (w tys.)	376,4	419,5	424,9	433,2
Wystawy czasowe	203	202	207	229
Zwiedzający muzea i wystawy (w tys.)	992,6	948,0	1092,2	1131,9
INSTYTUCJE PARAMUZEALNE (stan w dniu 31 XII)	9	7	3	5
Zwiedzający (w tys.)	230,3	213,2	267,3	264,9
GALERIE SZTUKI (stan w dniu 31 XII)	9	11	9	10
Wystawy	130	148	138	136
Ekspozycje	145	157	139	136
Zwiedzający (w tys.)	63,7	65,9	89,5	94,7
TEATRY I INSTYTUCJE MUZYCZNE (stan w dniu 31 XII)	6	6	7	9
Miejsca na widowni w stałej sali	1856	1734	1844	2011
Przedstawienia i koncerty	1255	940	1092	1127
Widzowie i słuchacze (w tys.)	241,3	234,1	203,5	224,1

Tabela 6. Muzea w województwie lubelskim w poszczególnych podregionach - stan w dniu 31.XII.2015 r. (opracowanie własne na podstawie GUS)

Muzea w województwie lubelskim					
Podregion	Muzea i oddziały muzealne	Muzealia	Wystawy czasowe		Zwiedzający
			Własne	Obce	
BIALSKI:	7	49944	17	5	91,1
1. Bialski	1	1549	2	2	4,9
2. Parczewski	1	59	8	-	2,6
3. Radzyński	-	-	-	-	-
4. Włodawski	3	2411	7	3	67,0
5. Biała	2	45925	-	-	16,6
Podlaska					
CHEŁMSKO – ZAMOJSKI:	13	107413	55	19	191,4
1. Biłgorajski	2	11395	12	-	6,6
2. Chełmski	-	-	-	-	-
3. Hrubieszowski	1	13184	3	-	7,4
4. Krasnostawski	1	9015	9	1	3,6
5. Tomaszowski	2	15898	6	4	35,1
6. Zamojski	-	-	-	-	-
7. Chełm	1	21145	20	5	40,8
8. Zamość	6	36776	5	9	97,8

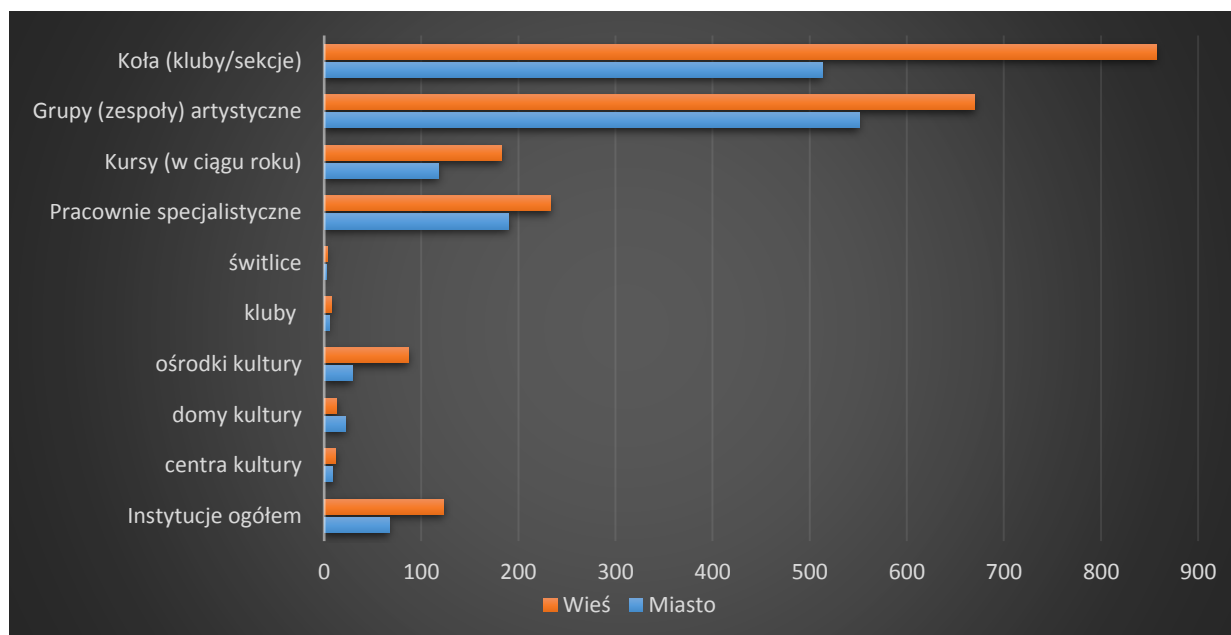
LUBELSKI:	15	258439	49	29	648,9
1. Lubartowski	3	13252	14	-	211,0
2. Lubelski	1	1206	-	-	5,7
3. Łęczyński	1	-	-	-	-
4. Świdnicki	-	-	-	-	-
5. Lublin	10	243981	35	29	432,2
PUŁAWSKI:	18	17411	39	16	200,5
1. Janowski	1	2635	5	7	8,2
2. Kraśnicki	1	-	1	-	1,3
3. Łukowski	3	4510	9	3	20,6
4. Opolski	1	216	-	-	1,3
5. Puławski	11	8371	21	6	141,9
6. Rycki	1	1679	3	-	27,2
Ogółem	53	433207	160	69	1131,9

Największą ilością muzeów i oddziałów muzealnych może pochwalić się podregion puławski. Jednak najbogatszy zasób muzealiów, czyli rzeczy ruchomych i nieruchomości stanowiących własność muzeum (wpisanych do inwentarza muzealiów) zgromadził podregion lubelski. Posiadał on w dniu 31.XII.2015r. 258439 muzealiów, co stanowiło prawie 60% zasobów całego województwa. Natomiast najwięcej wystaw czasowych własnych zorganizowanych było w podregionie chełmsko-zamojskim, a wystaw obcych podregion lubelski. Najliczniejsze grono zwiedzających wystąpiło również w podregionie lubelskim, gdzie muzea głównie odwiedzano w mieście Lublin. Drugim pod względem liczby zwiedzających podregionem był puławski, gdzie w powiecie puławskim zwiedzający mogli podziwiać 11 muzeów. Na terenie województwa działalności w zakresie kultury prowadzą również liczne centa kultury, domy i ośrodki kultury, kluby oraz świetlice.

Tabela 7. Centa kultury, domy i ośrodki kultury, kluby oraz świetlice w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

	2005	2010	2014	2015		
				Ogółem	Miasto	Wieś
Instytucje ogółem	190	188	187	190	67	123
Centra kultury	-	-	-	21	9	12
Domy kultury	46	50	37	35	22	13
Ośrodki kultury	120	119	134	116	29	87
Kluby	21	17	13	13	5	8
Świetlice	3	2	3	5	2	3
Pracownie specjalistyczne	300	312	425	423	190	233
Imprezy (w ciągu roku)	14125	14080	12636	11724	7318	4406
Uczestnicy imprez (w ciągu roku) w tys.	2030,9	2175,1	2443,4	1955,7	1344,8	610,9
Kursy (w ciągu roku)	180	327	704	301	118	183
Absolwenci kursów (w ciągu roku)	3210	5720	7604	5246	2303	2943
Grupy (zespoły) artystyczne	1380	1436	1217	1221	551	670
Członkowie grup (zespołów) artystycznych	19943	18967	17686	18584	9644	8940
Koła (kluby/sekcje)	583	569	1158	1370	513	857
Członkowie kół (klubów/sekcji)	11970	11617	21454	23918	10227	13691

Wykres 4. Centa kultury, domy i ośrodki kultury, kluby oraz świetlice w województwie lubelskim w miastach i na wsi- stan w dniu 31.XII. 2015 r. (opracowanie własne na podstawie GUS)

W 2015 r. na obszarach wiejskich Lubelszczyzny znajdowało się o wiele więcej instytucji prowadzących działalność na rzecz kultury niż było zlokalizowanych w miastach. Jedyną instytucją stanowiącą wyjątek były domy kultury, których było więcej w lubelskich miastach. Na uwagę zasługuje ilość kół, pracowni specjalistycznych czy też grup artystycznych, których znacznie więcej jest na wsiach. Natomiast około 62% imprez w ciągu roku było zorganizowanych na terenie miast. Kolejnym elementem, w którym miasta wygrywają z obszarami wiejskimi jest ilość posiadanych kin stałych.

Tabela 8. Kina stałe w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

	2005	2010	2014	2015
Kina stałe	30	29	31	30
w tym miasta	29	28	30	29
w tym multipleksy	-	1	2	3
Sale projekcyjne	30	38	48	58
w tym miasta	29	37	47	57
w tym multipleksy	-	8	16	25
Miejsca na widowni w tys.	8,5	9,8	10,0	11,5
w tym miasta	8,4	9,6	9,8	11,3
w tym multipleksy	-	1,5	2,8	4,4
Seanse w tys.	13,6	26,4	48,1	62,3
w tym miasta	13,5	26,4	48,1	62,3
w tym multipleksy	-	16,3	28,5	33,5
Widzowie w tys.	539,8	1105,5	1457,1	1555,6
w tym miasta	538,8	1105,1	1457,0	1555,5
w tym multipleksy	-	752,3	733,2	794,0

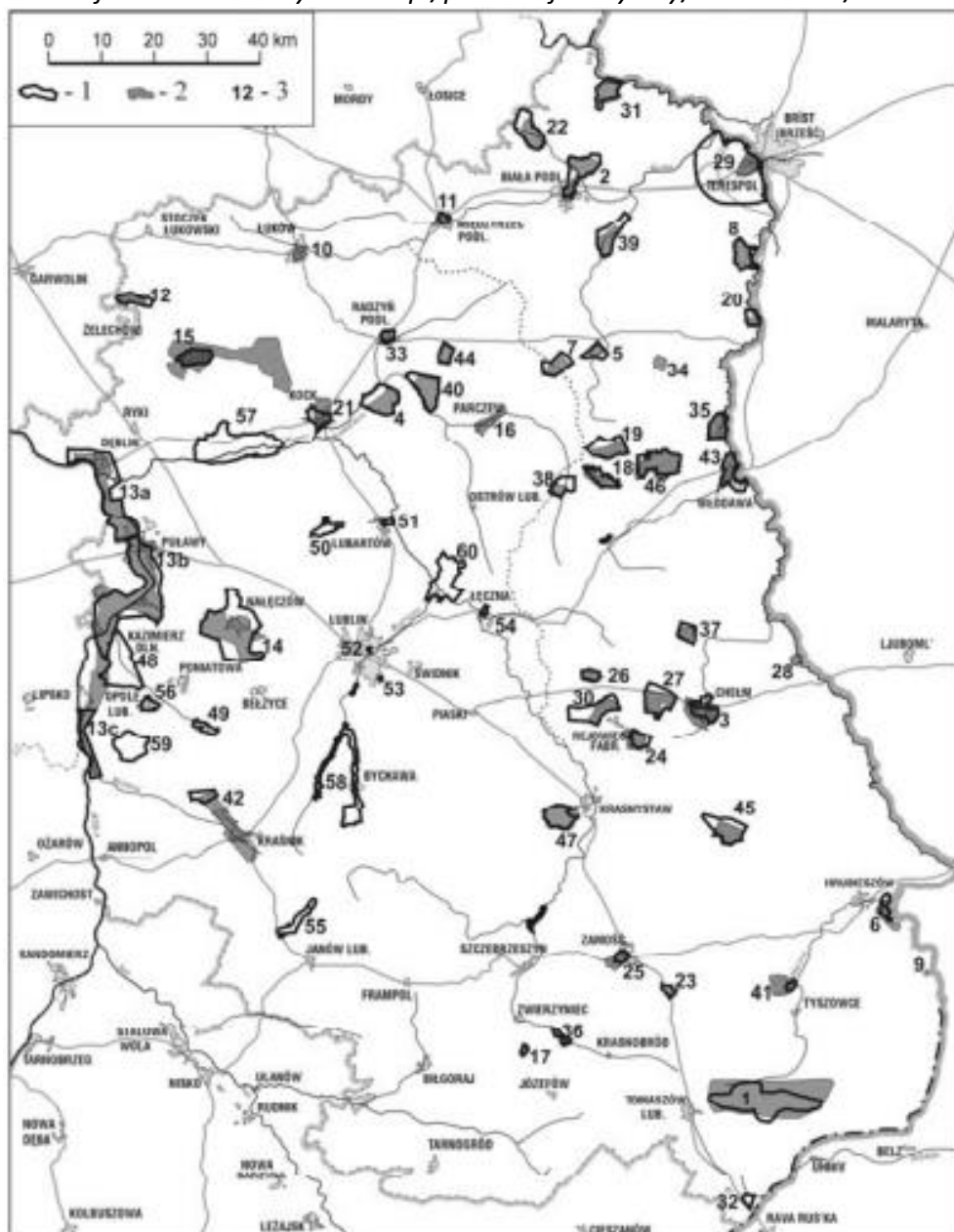
Tabela 9. Kina stałe w województwie lubelskim w poszczególnych podregionach – stan w dniu 31.XII. 2015 r. (opracowanie własne na podstawie GUS)

Kina stałe w województwie Lubelskim							
Podregion	Kina	Miejsca na widowni	Ludność na 1 miejsce	Seanse	Widzowie		
					Ogółem	Na 1000 ludności	Na 1 seans
BIALSKI:	3	897	340	10854	156106	511	14
1. Bialski	1	20	5625	138	1361	12	10
2. Parczewski	-	-	-	-	-	-	-
3. Radzyński	-	-	-	-	-	-	-
4. Włodawski	-	-	-	-	-	-	-
5. Biała Podlaska	2	877	65	10716	154745	2691	14
CHEŁMSKO – ZAMOJSKI:	7	2351	271	9548	348920	547	37
1. Biłgorajski	1	280	367	710	25872	252	36
2. Chełmski	-	-	-	-	-	-	-
3. Hrubieszowski	1	413	160	119	5093	77	43
4. Krasnostawski	1	219	299	892	25245	384	28
5. Tomaszowski	1	340	252	594	15501	180	26
6. Zamojski	-	-	-	-	-	-	-
7. Chełm	2	372	179	1604	74282	1149	46
8. Zamość	1	727	89	5629	202927	3123	36
LUBELSKI:	10	5821	122	36868	867959	1219	24
1. Lubartowski	1	179	500	89	7200	80	81
2. Lubelski	-	-	-	-	-	-	-
3. Łęczyński	-	-	-	-	-	-	-
4. Świdnicki	2	484	150	1091	30511	420	28
5. Lublin	7	5158	66	35688	830248	2432	23
PUŁAWSKI:	10	2437	200	5054	182661	374	36
1. Janowski	1	204	230	400	15640	333	39
2. Kraśnicki	1	373	262	732	30059	307	41
3. Łukowski	1	68	1597	1326	28369	261	21
4. Opolski	2	346	176	431	11378	195	28
5. Puławski	4	1232	94	2157	35569	828	44
6. Rycki	1	214	268	8	1046	18	131
Ogółem	30	11506	186	62324	1555646	726	25

Zabytkowe krajobrazy w Polsce są chronione poprzez tworzenie parków kulturowych. Celem tworzenia takiej formy ochrony jest zachowanie i odnowa walorów dziedzictwa kulturowego krajobrazu, a także tworzenie możliwości aktywizacji gospodarczej, głównie dla rozwoju turystyki. Do objęcia ochroną w postaci parku kulturowego wykazano na terenie województwa lubelskiego 47 obszarów (wskazane w 2002 r. w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, nr 1-47) oraz wytypowano w 2006 r. 13 nowych parków kulturowych (nr 48-60). Większość parków położona jest w północnej części województwa, wzdłuż dolin Wisły i Bugu oraz w okolicach Chełma i Zamościa. Powierzchnia parków wynosi około 300 km² co stanowi 1,2 % powierzchni województwa lubelskiego. Rozmieszczenie parków kulturowych na terenie województwa przedstawia *Mapa 1*. Ponadto

w celu zachowania wartości przyrodniczych, historycznych, kulturowych oraz krajobrazowych tworzone są również parki krajobrazowe, których w województwie jest 17.

Mapa 1. Rozmieszczenie parków kulturowych w województwie lubelskim (źródło: <http://www.krajobraz.kulturowy.us.edu.pl/publikacje/artykuly/zarzadzanie/kalamucka.pdf>)

1 - granice parków według aktualizacji Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie

2 - zasięg parków według Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego

3 - numery parków odpowiadające nazwom umieszczonym pod ryciną. 1. Archeologiczny PK, 2. Białskopodlaski PK, 3. Chełmski PK, 4. Czemiernicki PK, 5. Horodyski PK, 6. Hrubieszowski PK, 7. Jabłoński PK, 8. Kodeński PK, 9. Krytowski PK, 10. Łukowski PK, 11. Międzyrzecki PK, 12. Mysłowski PK, 13. Nadwiślański PK, 14. Nałęczowski PK, 15. Okrzejski PK, 16. Parczewski PK, 17. PK Floriana, 18. PK Hola, 19. PK Horostyta, 20. PK Jabłeczna, 21. PK Kocka, 22. PK Leśna Podlaska, 23. PK Łabunie, 24. PK Rejowiec, 25. PK Renesansowego Założenia Lokacyjnego Zamościa, 26. PK Siedliszcze, 27. PK Stołpie, 28. PK Świerże, 29. PK Umocnień Twierdzy Brzeskiej, 30. Pawłowski PK, 31. Podlaski PK, 32. Południoworostoczański PK, 33. PK, 34. Radzyński PK, 35. PK, 36. Różański PK, 37. Sawiński PK, 38. Sosnowicki PK, 39. Studziański PK, 40. Suchowolski PK, 41. Tyszowiecki PK, 42. Urzędowski PK, 43. Włodawski PK, 44. Wołyński PK, 45. Wojsławicki PK, 46. Wyrzycki PK, 47. Żółkiewski PK, 48. Archeologiczny PK Dolnej Chodelki, 49. Chodelski PK, 50. Kozłowiecki PK, 51. Lubartowski PK, 52. Lubelski PK Wschodni, 53. Lubelski PK Południowy, 54. Łęczyński PK, 55. Modliborzycki PK, 56. Opolski PK, 57. PK Dolnego Wieprza, 58. PK Środkowej Bystrzycy i Kosarzewki, 59. Wrzelowiecki PK, 60. Zawieprzycy PK.

Tabela 10. Parki Krajobrazowe w województwie lubelskim (źródło: <http://www.ekolublin.pl>).

Lp.	Nazwa Parku Krajobrazowego	Powierzchnia parku w ha	Powierzchnia otuliny w ha	Rok utworzenia	Lokalizacja
1	Chełmski Park Krajobrazowy	ok. 14000	ok. 9 666	1983	Chełm, Dorohusk, Ruda Huta, Sawin
2	Poleski Park Krajobrazowy	5113	16954	1983	Urszulin, Sosnowica, Stary Brus
3	Sobiborski Park Krajobrazowy	ok. 10000	9500	1983	Włodawa, Hańsk, Wola Uhruska
4	Strzelecki Park Krajobrazowy	6791	3486	1983	Dubienka, Białopole
5	Skierbieszowski Park Krajobrazowy	9658	3772	1995	Krasnystaw, Kraśniczyn
6	Kazimierski Park Krajobrazowy	12835	25329	1979	Kazimierz Dolny, Wilków, Puławy
7	Wrzelowiecki Park Krajobrazowy	4988	13625	1990	Opole Lubelskie, i Józefów nad Wisłą
8	Krzczonowski Park Krajobrazowy	12421	13854	1990	Krzczonów, Jabłonna
9	Kozłowiecki Park Krajobrazowy	4018	9000	1990	Niemce, Kamionka
10	Park Krajobrazowy "Pojezierze Łęczyńskie"	10896	8867	1990	Ludwiń, Ostrów Lubelski, Puchaczów, Uścimów
11	Nadwieprzański Park Krajobrazowy	4432	13059	1990	Łączna, Milejów, Puchaczów, Spiczyn, Trawniki
12	Krasnobrodzki Park Krajobrazowy	9390	30794	1988	park: Adamów, Józefów, Krasnobród, Susiec, Tomaszów Lubelski; otulina: Adamów, Józefów, Krasnobród, Krynice, Susiec, Tarnawatka, Tomaszów Lubelski,
13	Sobiborski Park Krajobrazowy	21305	1972	1988	park: Józefów, Łukowa, Obsza, Susiec otulina: Józefów, Łukowa, Obsza
14	Południowo-roztoczański Park Krajobrazowy	4139 woj. lubelskie	brak	1991	Lubycza Królewska
15	Szczebrzeszyński Park Krajobrazowy	20209	brak	1991	Biłgoraj, Frampol, Radecznica, Sułów, Terespol, Turobin, Szczebrzeszyn, Zwierzyniec
16	Park Krajobrazowy "Podlaski Przełom Bugu"	30904	17111	1994	fragmenty gmin: Sarnaki, Platerów, Konstantynów, Janów Podlaski, Rokitno, Zalesię, Terespol
17	Park Krajobrazowy "Łasy Janowskie"	39214, woj. lub. 35095	60500	1984	Modliborzyce, Dzwola, Janów Lub., Potok Wielki

Bogaty zasób dziedzictwa kulturowego na terenie województwa lubelskiego sprzyja rozwojowi turystyki. Wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu zwiększającej się liczbie zwiedzających na terenie województwa zwiększa się liczba obiektów bazy noclegowej.

Tabela 11. Baza noclegowa turystyki w województwie lubelskim w latach 2005, 2010, 2014 i 2015 (opracowanie własne na podstawie GUS)

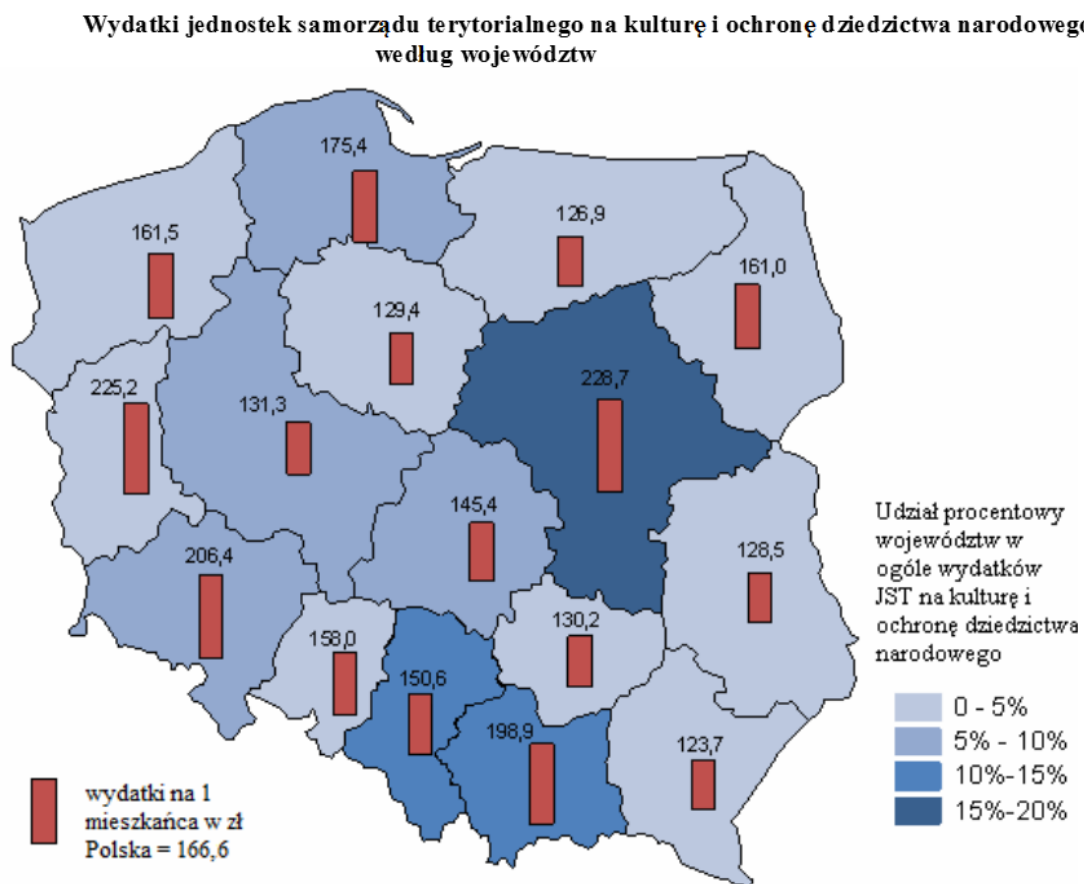
BAZA NOCLEGOWA TURYSTYKI	2005	2010	2014	2015
Obiekt (stan w dniu 31 VII)	331	332	363	369
w tym całoroczne	187	199	240	240
Obiekty hotelowe	92	117	149	149
hotele	30	49	89	89
motele	13	9	5	4
pensjonaty	3	11	14	15
inne obiekty hotelowe	49	48	41	41
Pozostałe obiekty	239	205	214	220
domy wycieczkowe	2	1	1	1
szkolne schroniska młodzieżowe	42	38	33	35
kempingi	5	4	2	2
poła biwakowe	10	7	2	1
ośrodki wczasowe	70	56	34	32
ośrodki kolonijne	9	6	3	3
ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe	23	28	24	23
domy pracy twórczej	3	2	3	3
zespoły domków turystycznych	19	16	15	15
hostele			2	3
zakłady uzdrowiskowe	4	4	4	5
pokoje gościnne			38	41
kwatery agroturystyczna			28	30
inne obiekty	52	43	25	26
Miejsca noclegowe (stan w dniu 31 VII)	19506	20307	20807	21848
Korzystający z noclegów	543686	665609	763472	794409
Udzielone noclegi	1238665	1612094	1636534	1711623
w tym turystom zagranicznym	147110	128884	166557	171369

Tabela 12. Obiekty bazy noclegowej turystyki w województwie lubelskim z wyszczególnieniem poszczególnych podregionów - stan w dniu 31.VII.2015 r. (opracowanie własne na podstawie GUS)

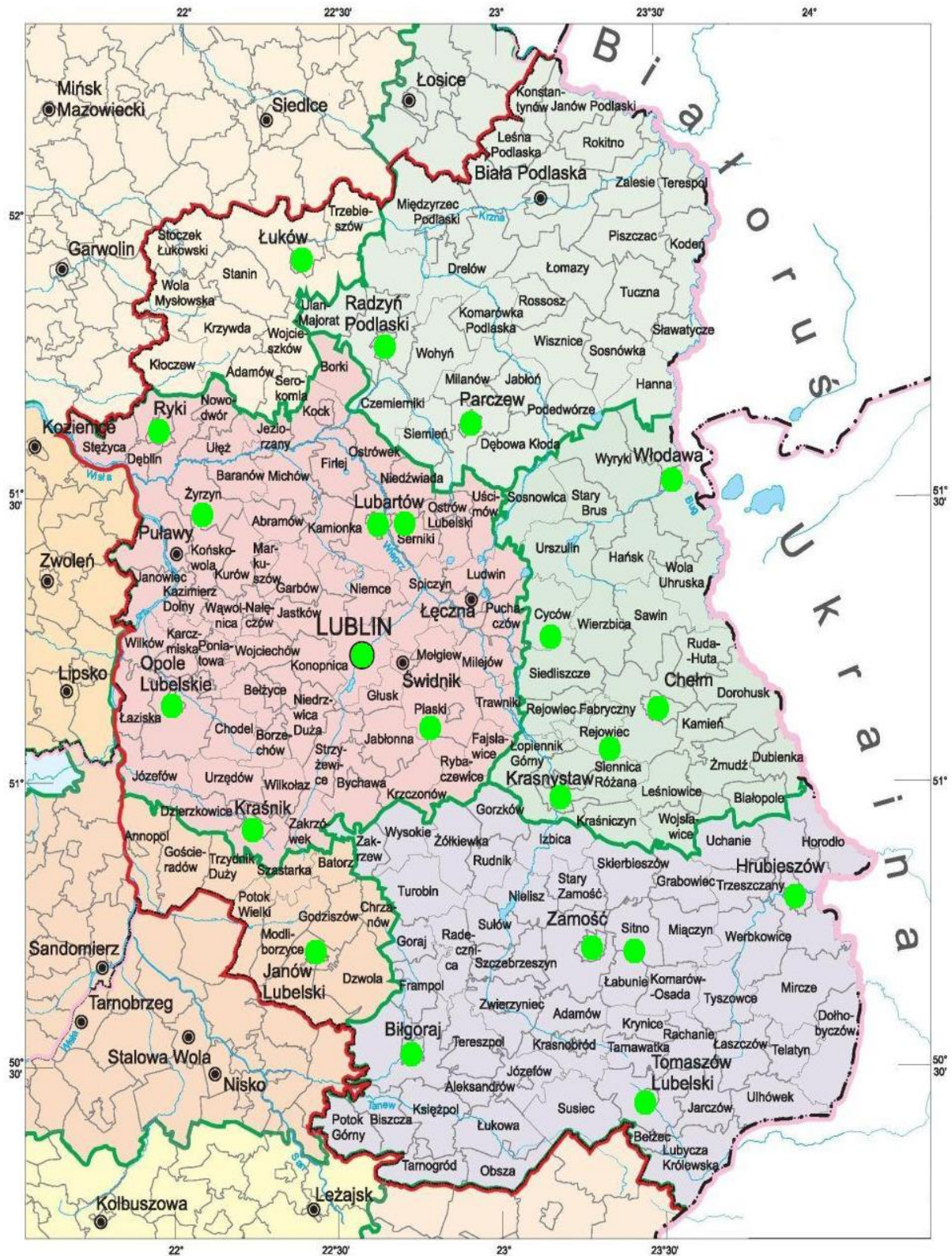
Obiekty bazy noclegowej turystyki w województwie lubelskim							
Podregion	Obiekty	Miejsca noclegowe		Korzystający z noclegów		Udzielone noclegi	
		Ogółem	Całoroczne	Ogółem	Turyści zagraniczni	Ogółem	Turyści zagraniczni
BIALSKI:	85	4668	1966	122978	23592	221457	25672
1. Bialski	25	1003	686	48963	13862	61793	15212
2. Parczewski	9	633	114	7972	-	18834	-
3. Radzyński	5	102	87	4013	301	4949	375
4. Włodawski	37	2295	444	32242	1131	102477	1188
5. Biała Podlaska	9	635	635	29788	8298	33404	8897
CHEŁMSKO – ZAMOJSKI:	111	5878	3649	170734	18471	348796	33786
1. Biłgorajski	11	363	238	6223	505	17737	1018
2. Chełmski	6	398	153	7329	3243	7932	3325
3. Hrubieszowski	7	254	225	6185	340	8277	566
4. Krasnostawski	6	147	137	6161	298	8431	624
5. Tomaszowski	15	899	301	27936	2179	54093	4304
6. Zamojski	42	1835	1048	39881	591	112296	1200
7. Chełm	7	467	467	18008	2434	37157	7841
8. Zamość	17	1515	1080	59011	8881	103233	14908
LUBELSKI:	81	5603	4005	278131	63835	461626	100061
1. Lubartowski	16	1392	288	12105	658	43000	1728
2. Lubelski	19	613	595	30886	4424	41663	7153
3. Łęczyński	7	437	166	3124	142	8949	816
4. Świdnicki	5	287	287	10968	1151	20405	2381
5. Lublin	34	2874	1669	221048	57460	347609	87383
PUŁAWSKI:	92	5699	5090	222566	6157	679744	11850
1. Janowski	9	730	365	26217	325	49163	621
2. Kraśnicki	3	93	93	5765	607	7461	610
3. Łukowski	5	185	115	8673	402	13978	599
4. Opolski	7	251	226	6176	72	9801	121
5. Puławski	63	4269	4132	166595	4253	585231	9174
6. Rycki	5	171	159	9140	498	14110	725
Ogółem	369	21848	14710	794409	112055	1911623	171369

Dbanie o zasoby dziedzictwa kultury wymagają dużych nakładów finansowych, jednak wydatki samorządów są ograniczone. W województwie lubelskim pomimo bogatych zasobów kultury wydatki na 1 mieszkańca wyniosły w 2015 r. 128,5 zł, przy czym średnia wysokość tych wydatków w Polsce wynosi 166,6 zł. Ponadto procentowy udział województwa w ogóle wydatków JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego jest jednym z najniższych i nie przekroczył 5%.

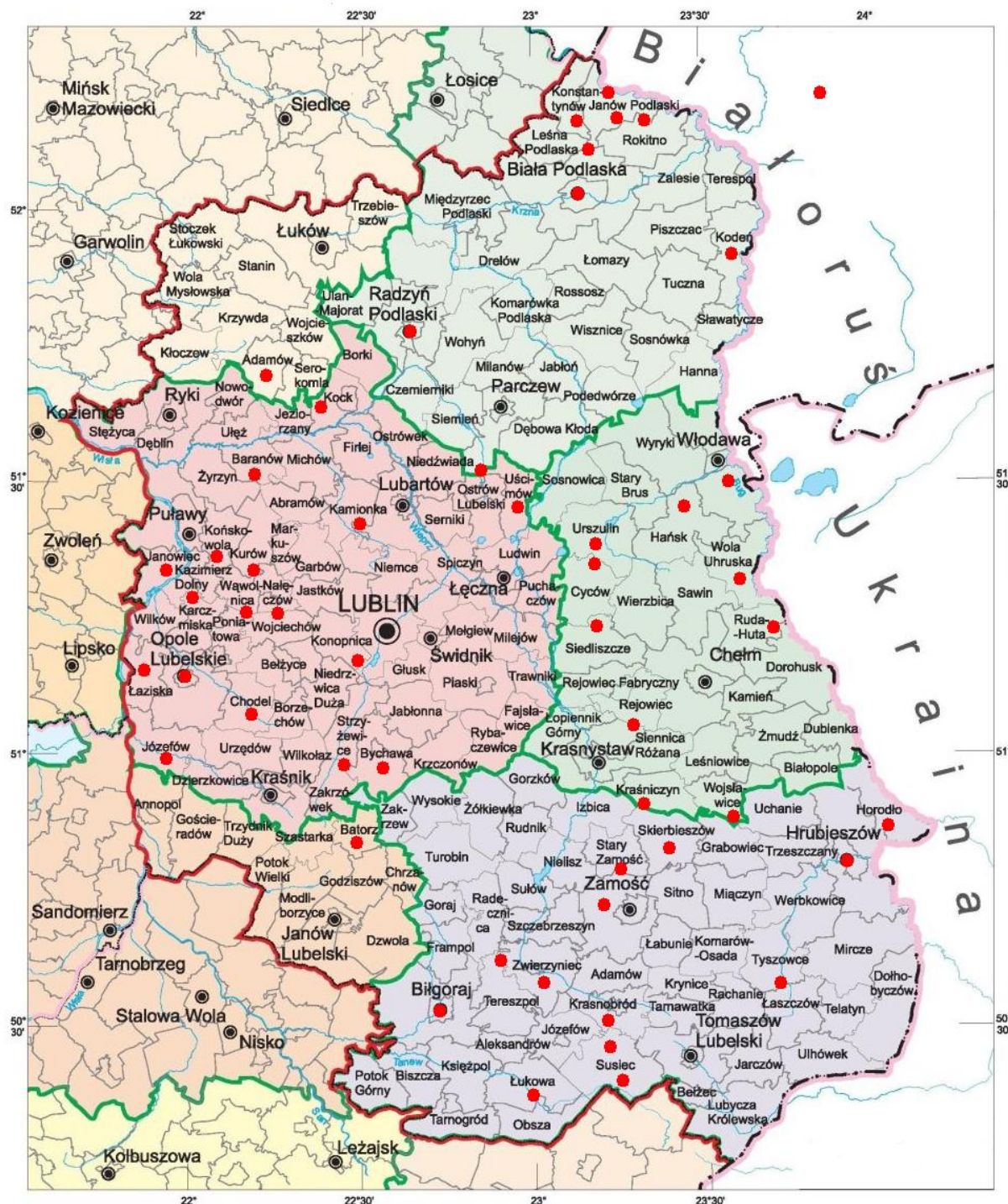
Mapa 2. Wydatki jednostek samorządu terytorialnego i ochronę dziedzictwa narodowego w poszczególnych województwach – stan w dniu 31.XII.2015 r. (źródło: GUS).

Mapa rozmieszczenia Lokalnych Grup Działania w województwie Lubelskim

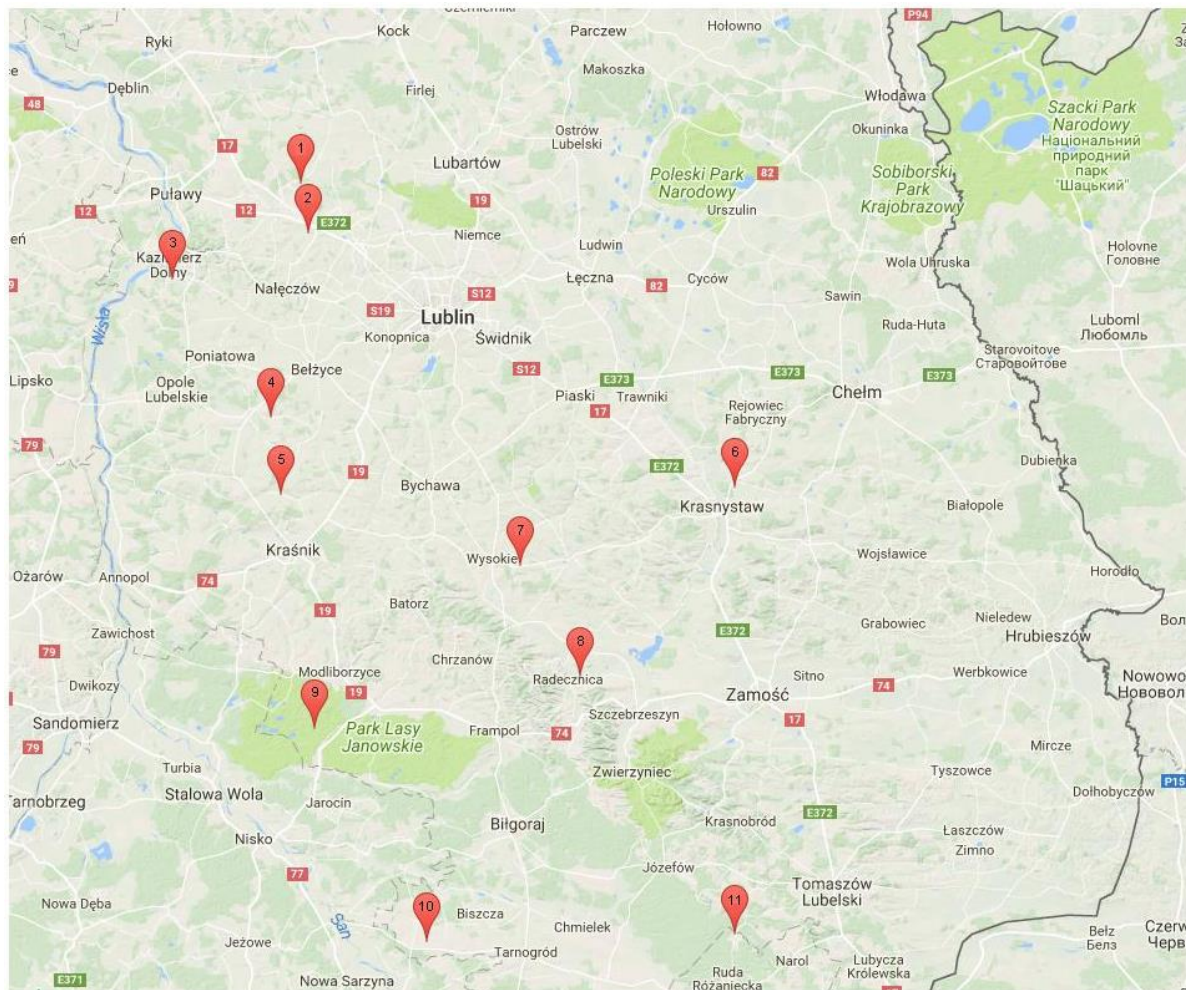

Mapa rozmieszczenia najpopularniejszych gospodarstw agroturystycznych na terenie województwa Lubelskiego

<http://www.fajnewczasy.pl/noclegi/lubelskie/agroturystyka>

Mapa rozmieszczenia Zagród edukacyjnych w województwie lubelskim

1. Zielony poligon , miejscowość: Nowiny
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Zielonym do góry
- Eko-majsterkowanie - zrób to sam

2. Skarby Natury, miejscowość: Zabłocie
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Od nasionka do oleju kropelki
- Z zamięłowania do natury

3. Siedlisko Małgorzaty, miejscowość: Cholewianka
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Plastyka obrzędowa na ludowo
- Szmaciaki dawniej i dziś

4. Gospodarstwo agroturystyczne Koniczynka, miejscowość: Chodel
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Od ziarenka do podpłomyka
- Mój kucyk
- Koty, pasiaki i inne cudaki
- ABC rzeźbienia w drewnie
- Od szyszki do stołu sosnowego
- Moja pieczętka
- Rośnie jak na drożdżach
- Warsztaty zabawkarskie i nie tylko
- Warniki, pielmieni, maultaschen czyli czas na pierogi!

5. Solisowe Sioło, miejscowość: Mikołajówka
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Entliczek pętliczek czyli wszystko z jabłkami
- Tajemnice miodu
- Tradycynie i zdrowo - warzywa w roli głównej

6. Stajnia Adrenalina, miejscowość: Siennica Nadolna
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Koń bliżej nas
- Język koni, język ludzi - porozumienie jest możliwe

7. Jaworowa Górka, miejscowość: Maciejów Stary
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Pierzaki

8. Gospodarstwo pasieczne Ulik, miejscowość: Mokrelipie
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Od kwiatka do ula
- Z pszczołą żyjesz zdrowo

9. Osada Leśna Doboszówka, miejscowość: Kalenne
Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Garncarstwo
- Lekcja przyrody
- Od ziarenka do bochenka
- W krainie zwierzątek
- Warsztaty wikliniarskie
- Wyplatanie z rogożyny

10. Agroturystyka Polana, miejscowość: Lipowiec

Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Smak babcinej kuchni
- Winnica, co dalej...
- Owoce w ogrodzie i stoiku

11. Olejarnia Święteczna, miejscowość: Ruszów

Programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie:

- Jak drzewiej biło się olej
- Jak to ze lnem było - od cennego włókna do złotego oleju

1.3 Diagnoza sytuacji w rolnictwie w województwie lubelskim

1.3.1 ZASOBY ZIEMI ROLNICZEJ I STRUKTURA JEJ UŻYTKOWANIA

DEFINICJE:

Gospodarstwo rolne to jednostka wyodrębniona pod względem technicznym i ekonomicznym, posiadająca odrębne kierownictwo (użytkownik lub zarządzający) i prowadząca działalność rolniczą.

Powierzchnia użytków rolnych obejmuje powierzchnię użytków rolnych w dobrej kulturze i użytków rolnych pozostałych.

- a) **użytki rolne w dobrej kulturze** to użytki utrzymywane zgodnie z normami określonymi w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 09.03.2015r. w sprawie norm w zakresie dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska (Dz. U. poz. 2344 z późniejszymi zmianami).
Użytki rolne w dobrej kulturze obejmują:

- **powierzchnie pod zasiewami** to powierzchnia wszystkich upraw zasianych i zasadzonych w gospodarstwie rolnym, z wyłączeniem powierzchni upraw zaliczanych od 2010 r. do upraw trwałych, a także powierzchni ogrodów przydomowych i upraw na przyoranie uprawianych jako plon główny;
- **grunty ugorowane** to grunty orne niewykorzystywane do celów produkcyjnych, ale utrzymywane według zasad dobrej kultury rolnej, przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska łącznie z powierzchnią upraw na przyoranie uprawianych jako plon główny (nawozy zielone);
- **uprawy trwałe** to łączna powierzchnia plantacji drzew i krzewów owocowych oraz ich szkółek (sady), szkółek drzew i krzewów ozdobnych, szkółek drzew leśnych do celów handlowych, innych upraw trwałych, w tym wikliny oraz drzew i krzewów owocowych rosnących poza plantacjami, a także upraw trwałych pod osłonami. Do **sadów** zaliczono grunty zasadzone drzewami i krzewami owocowymi oraz szkółki drzew i krzewów owocowych o powierzchni nie mniejszej niż 0,1 ha;

- **ogrody przydomowe** to powierzchnia upraw przeznaczonych przede wszystkim na samozaopatrzenie.

Do ogrodów przydomowych nie zalicza się powierzchni trawników i ogrodów ozdobnych oraz powierzchni przeznaczonej na rekreację;

- **łąki i pastwiska** są to łąki i pastwiska trwałe, do których nie zalicza się gruntów ornych obsianych trawami w ramach płodozmianu;

b) **użytki rolne pozostałe** to użytki rolne nieużytkowane i nieutrzymywane w dobrej kulturze rolnej;

Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce” - praca zbiorowa pod redakcją Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2016.

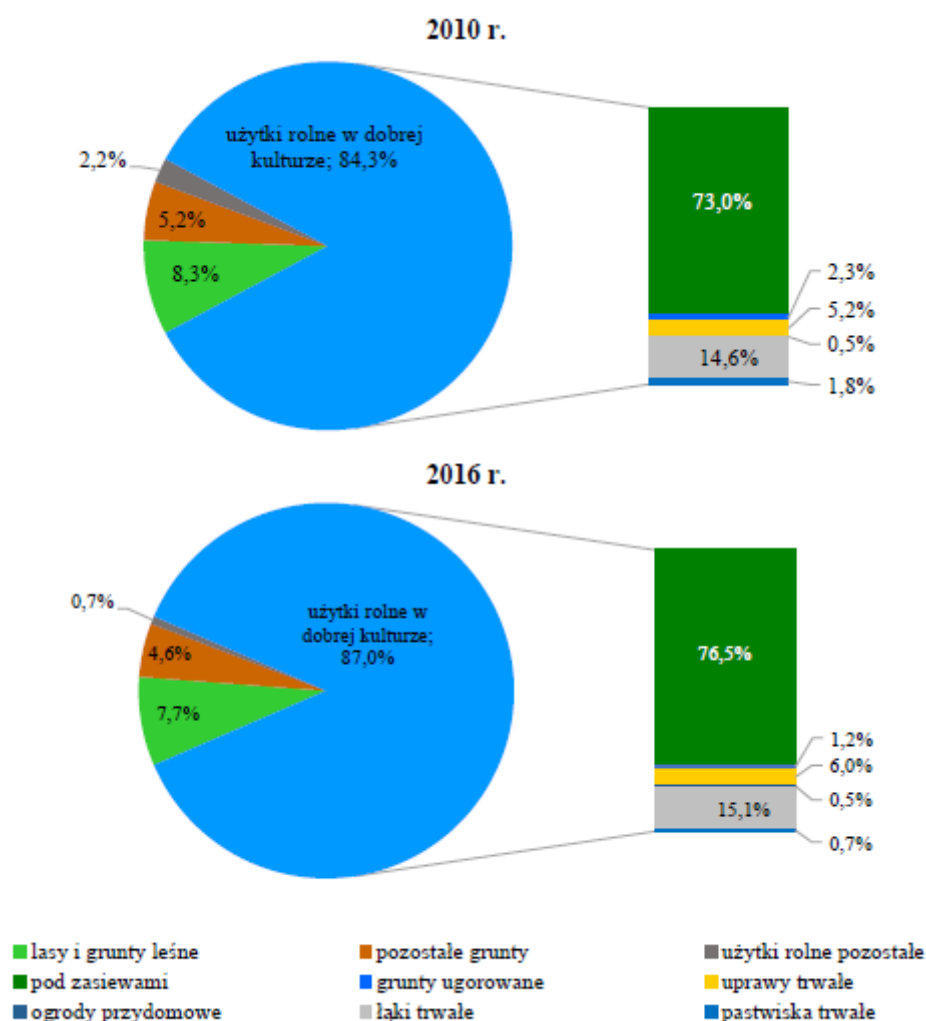
Rok 2015 nie przyniósł znaczących zmian powierzchni ogólnej ani struktury użytkowania gruntów rolnych należących do gospodarstw. W 2015 r. użytkowały one 14,5 mln ha UR, z tego 13,3 mln ha użytkowały gospodarstwa indywidualne. W dobrej kulturze utrzymane było 14,4 mln ha, z tego 10,7 mln ha znajdowało się pod zasiewami, 3,1 mln ha zajmowały trwałe użytki zielone, 391,0 tys. ha plantacje trwałe (w tym 349,9 tys. ha sady), 134,1 tys. ha gruntów ornych ugorowano, 147,1 tys. ha to pozostałe użytki rolne.

W porównaniu z 2014 r. powierzchnia gruntów utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej zmalała o 0,2%. W ogólnej strukturze użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej (14,4 mln ha – 100%) pod zasiewami było 74,7%. Jakość użytków w Polsce jest niższa niż średnio w UE. Duży udział gleb słabych i zakwaszonych zmniejsza rolniczą przydatność użytków rolnych. Udział gleb lekkich, charakteryzujących się wysoką piaszczystością, jest w Polsce dwukrotnie większy niż średnio w UE; w Polsce wynosi 60,8%, a w UE – 31,8%. Wskaźnik bonitacji gleb, będący ilorazem hektarów przeliczeniowych do fizycznych użytków rolnych, wynosi w Polsce 0,82. Niekorzystne warunki glebowe i nakładające się gorsze warunki klimatyczne znajdują odzwierciedlenie w niższej produktywności ziemi w porównaniu ze średnią z UE. Od czasu akcesji Polski do UE zmniejsza się powierzchnia gruntów ugorowanych na gruntach ornych. W 2015 r. powierzchnia gruntów ugorowanych wyniosła 134,1 tys. ha i była 10-krotnie mniejsza niż w 2004 r., i 3,5-krotnie mniejsza niż w 2014 r. Tendencja do zmniejszania powierzchni ugorów związana jest ze stosowaniem dopłat bezpośrednich do każdego hektara użytkowanego rolniczo oraz wzrostem cen ziemi rolniczej.

POWIERZCHNIA UR ŁĄCZNIE I JAKO % POW. WOJEWÓDZTWA:

„Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r.” - Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2017

W 2016 r. w województwie lubelskim całkowita powierzchnia gruntów zajmowała obszar 1 614 407 ha, natomiast użytki rolne zajmowały 1 415 481 ha co stanowi 87,7 % powierzchni ogólnej.

W minionym roku, zgodnie ze stanem na dzień 1.06.2016 w województwie lubelskim powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach rolnych wynosiła 1 415,5 tys. ha. Zaobserwowano 2% spadek w porównaniu z rokiem 2015, natomiast w porównaniu z rokiem 2010 zaobserwowano wzrost o 0,9 %. Użytki rolne stanowiły 87,7 % ogólnej powierzchni gruntów rolnych w województwie. Ich udział był mniejszy o 0,2 % w porównaniu z 2015, a w odniesieniu do roku 2010 większy o 1,2 %.

W przypadku użytków rolnych w dobrej kulturze to zajmowały one obszar 1 404,7 tys. ha, co w porównaniu z rokiem 2015 dawało spadek o 1,8 %, a w porównaniu do 2010 roku wzrost o 4,1 %. Udział użytków rolnych w dobrej kulturze wyniósł 99,2 % całkowitej powierzchni użytków rolnych co w odniesieniu do roku 2015 i 2010 stanowi spadek o odpowiednio 0,01 p. proc i 1,7 p. proc. Największy udział w powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze stanowiły grunty pod zasiewami (2016 r. – 76,5%, 2015 r. – 77,1%, 2010 r. – 74,8%) i łąki trwałe (2016 r. – 15,1%, 2015 r. – 14,7%, 2010 r. – 15,0%).

Widoczny był spadek powierzchni gruntów pod zasiewami o 2,7% w stosunku do 2015 r., zaś wzrost o 6,4% w porównaniu z 2010 r.

Odnosnie powierzchni łąk trwałych to zwiększyła się ona zarówno w odniesieniu do roku 2015 i 2010 odpowiednio o 1,3% i o 5,0%.

Powierzchnia gruntów ugorowanych w 2016 r. wyniosła 16,3 tys. ha i zwiększyła się o 67,4% w porównaniu z 2015 r., zaś zmniejszyła się o 48,7% w stosunku do 2010 r.

UR WG RODZAJÓW:

Z danych GUS „Użytkowanie gruntów i powierzchnia zasiewów w 2016 r. ”

Użytkowanie użytków rolnych w gospodarstwach rolnych według rodzaju użytków rolnych dla województwa lubelskiego przedstawia się następująco:

- Użytki rolne (razem): 1 415 481 ha [87,7 %], w tym:
 - ✓ W dobrej kulturze (razem): 1 404 706 ha [87,0 %], w tym:
 - Pod zasiewami 1 074 250 ha [66,5 %];
 - Grunty ugorowane: 16 294 ha [1,0 %];
 - Ogrody przydomowe: 6 928 ha [0,4 %];
 - Łąki trwałe: 212 607 ha [13,2 %];
 - Pastwiska trwałe: 10 004 ha [0,6 %];
 - Uprawy trwałe (razem): 84 621 ha [5,2 %], w tym:
 - Sady: 83 285 ha [5,2 %];
 - ✓ Pozostałe: 10 776 ha [0,7 %].

POW. NIEUŻYTKÓW:

W 2016 roku w Polsce powierzchnia nieużytków rolnych stanowiła 1,5 % powierzchni ogółem. W województwie lubelskim powierzchnia nieużytków rolnych wyniosła 213 ha co stanowiło 0,9 % powierzchni ogółem. Wynik ten klasyfikuje się na 10. miejscu wśród wszystkich województw (1. miejsce: woj. zachodniopomorskie - 3,3%; ostatnie miejsce woj. opolskie – 0,4%).

ZMIANY W SPOSOBIE WYKORZYSTYWANIA ZIEMI ROLNICZEJ:

Publikacje wykorzystane w opracowaniu:

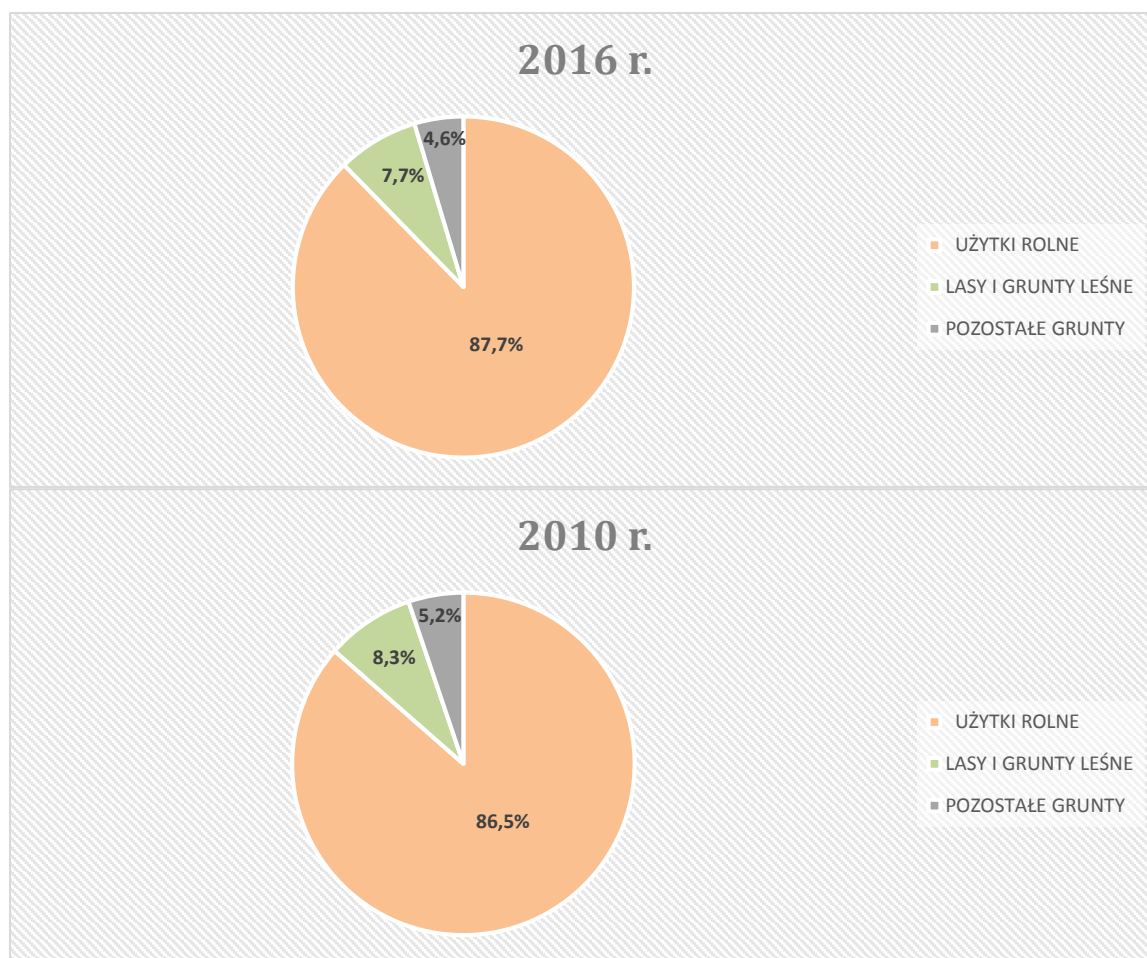
1. *Rolnictwo w województwie lubelskim lata 2010-2016*, wyd. WUS Lublin
2. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w woj. lubelskim. Powszechny Spis Rolny 2010 r.* wyd. WUS Lublin, str.57-62

Powierzchnia geodezyjna województwa lubelskiego według stanu na dzień 1 stycznia 2016 r. wynosiła 2 512 246 ha z czego: użytki rolne stanowiły 70,9%, grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione 23,3%, grunty pod wodami 0,8%, grunty zabudowane i zurbanizowane 3,9%, użytki ekologiczne 0,2%, nieużytki 0,9%, tereny różne 0,1%. Powierzchnia województwa lubelskiego stanowiła 8,0% ogólnej powierzchni kraju. Pod względem powierzchni województwo zajmowało 3. miejsce w kraju, po województwie mazowieckim i wielkopolskim.

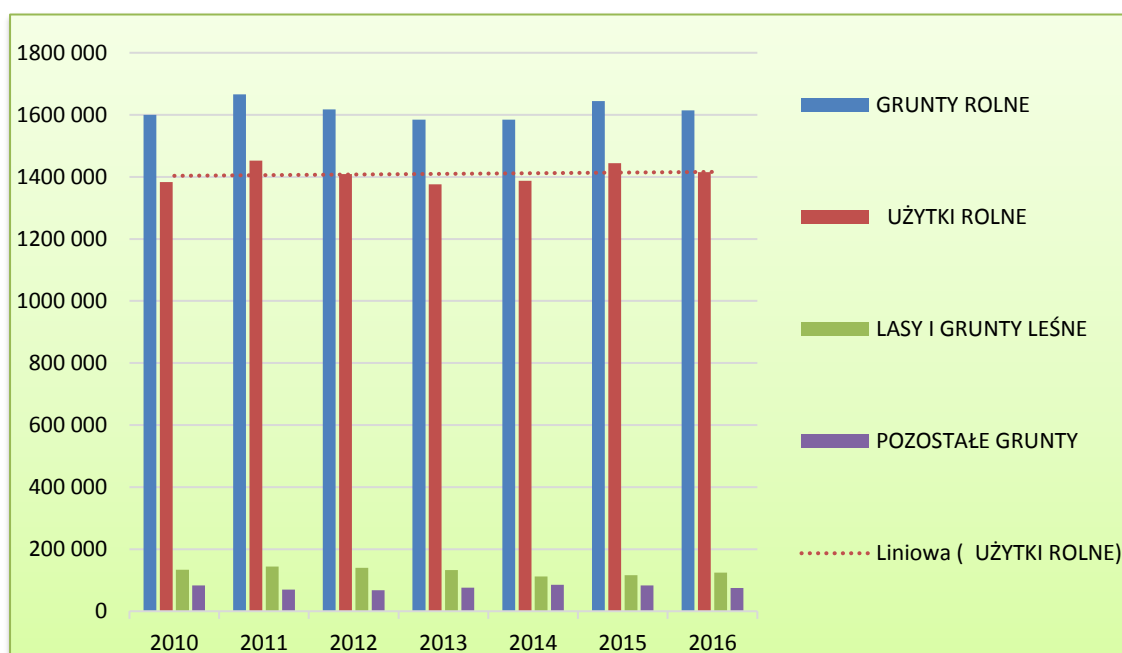
Tab.1 Użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych (ha) dla woj. lubelskiego 2010-2016

WYSZCZEGÓLNIENIE	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
GRUNTY ROLNE	1 599 705	1 665 754	1 617 197	1 584 383	1 584 924	1 643 830	1 614 407
UŻYTKI ROLNE	1 383 136	1 452 525	1 409 236	1 375 661	1 387 794	1 443 958	1 415 481
<i>w dobrej kulturze</i>	1 348 743	1 415 753	13 768 53	1 358 387	1 374 847	1 432 131	1 404 706
pod zasiewami	1 009 254	1 062 803	1 027 445	1 022 723	1 051 127	1 103 653	1 074 250
grunty ugorowane	31 758	36 872	34 062	26 551	25 462	9 732	16 294
uprawy trwałe	72 476	72 852	75 571	81 307	72 091	83 485	84 621
ogrody przydomowe	7 464	9 581	8 641	5 362	5 222	6 730	6 928
łąki trwałe	205 208	210 271	209 507	198 836	206 137	209 891	212 607
pastwiska trwałe	25 360	23 374	21 627	23 608	14 809	18 640	10 004
<i>pozostałe</i>	34 394	36 771	32 382	17 274	12 947	11 827	10 776
LASY I GRUNTY LEŚNE	133 560	143 897	139 820	132 712	111 940	116 640	124 077
POZOSTAŁE GRUNTY	83 009	69 333	68 142	76 010	85 190	83 232	74 849

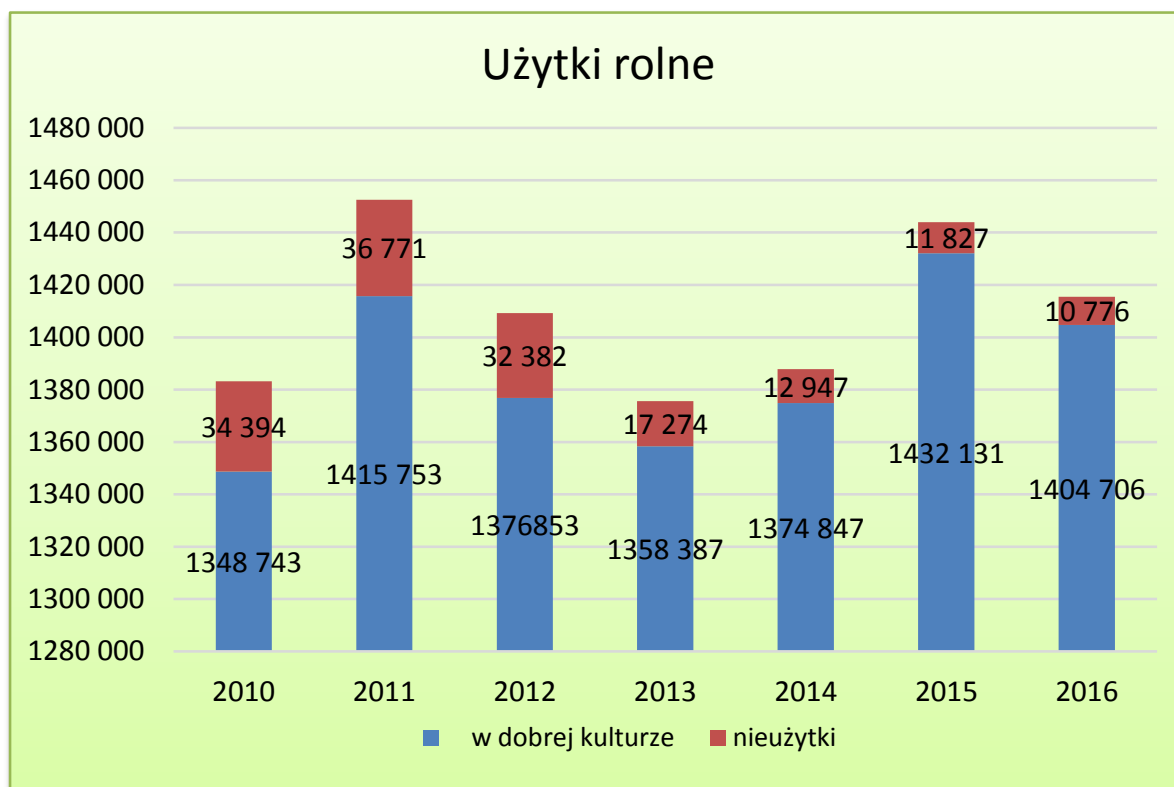
Wykres 1. Struktura wykorzystania gruntów rolnych (ha) w 2016 r. i 2010 r.

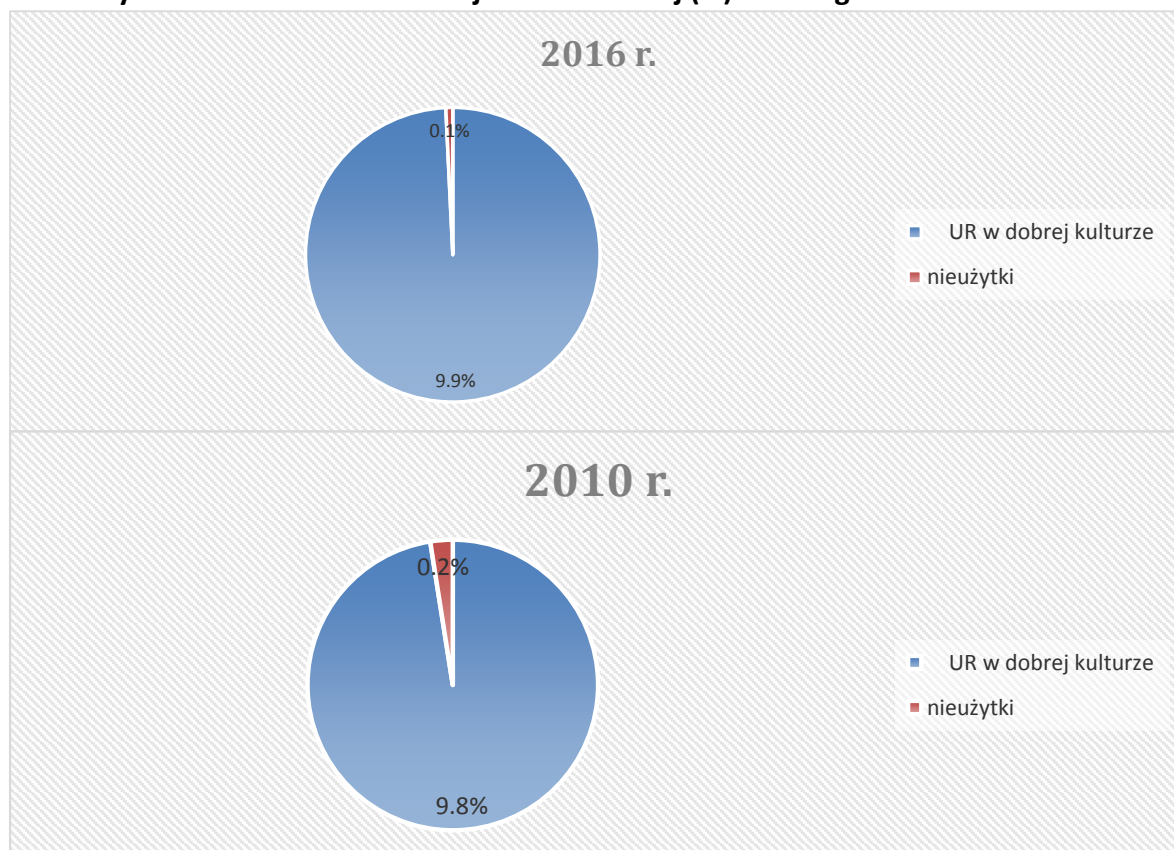
Wykres 2. Struktura wykorzystania gruntów rolnych ogółem (ha) w latach 2010-2016

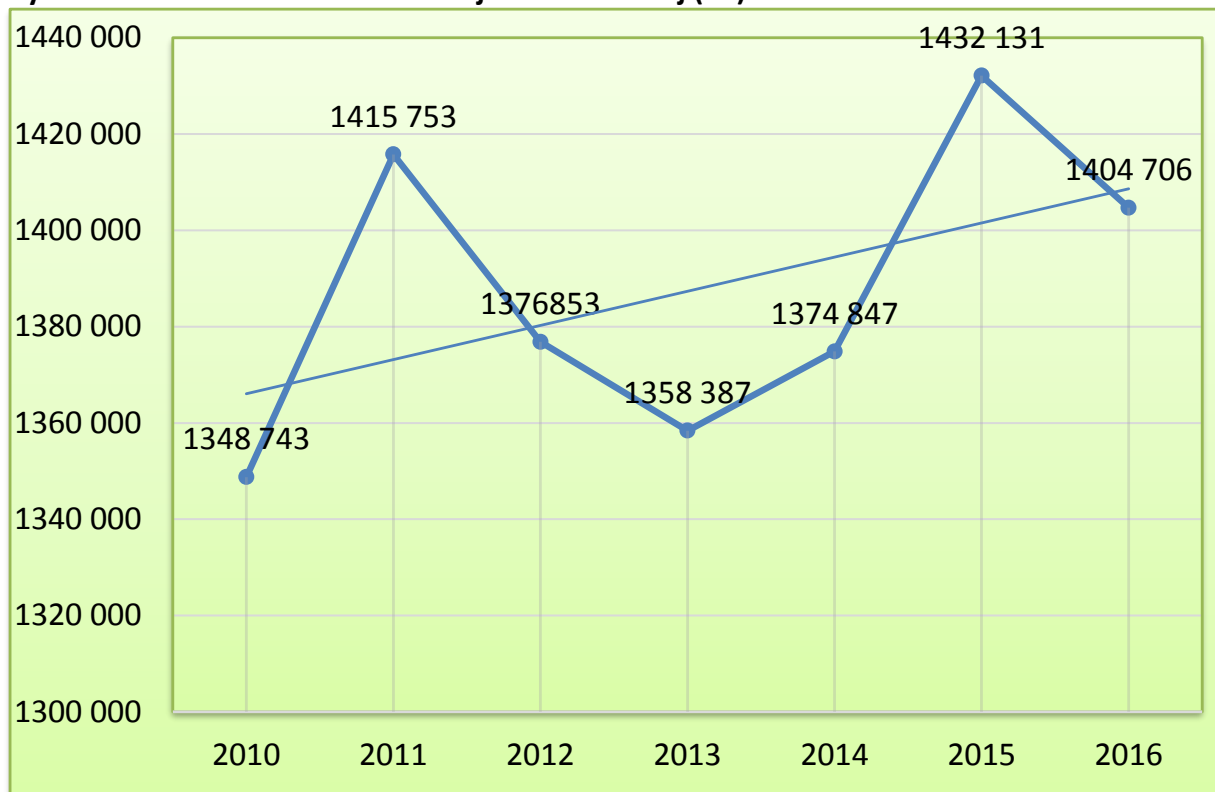
Wykres 3. Struktura użytków rolnych ogółem (ha) w latach 2010-2016

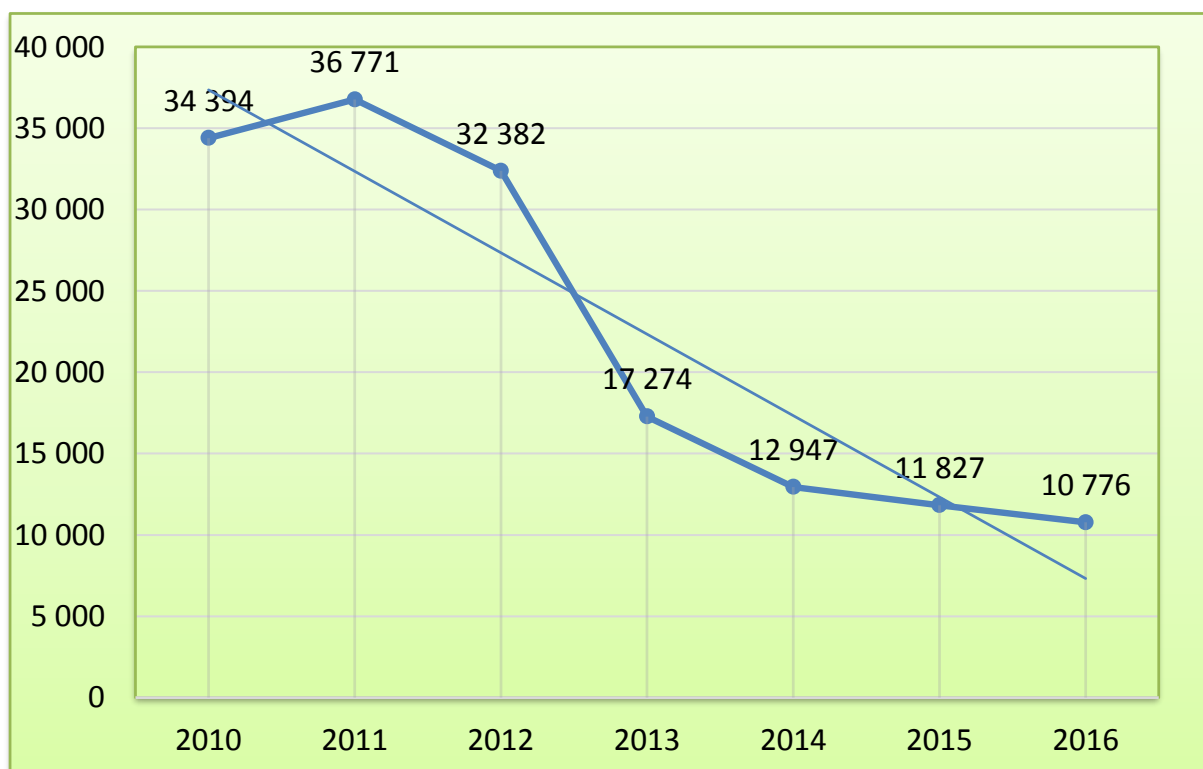
Wykres 4. Udział UR w dobrej kulturze rolnej (%) w UR ogółem 2016 r. i 2010 r.

Wykres 5. Powierzchnia UR w dobrej kulturze rolnej (ha) w latach 2010-2016 r.

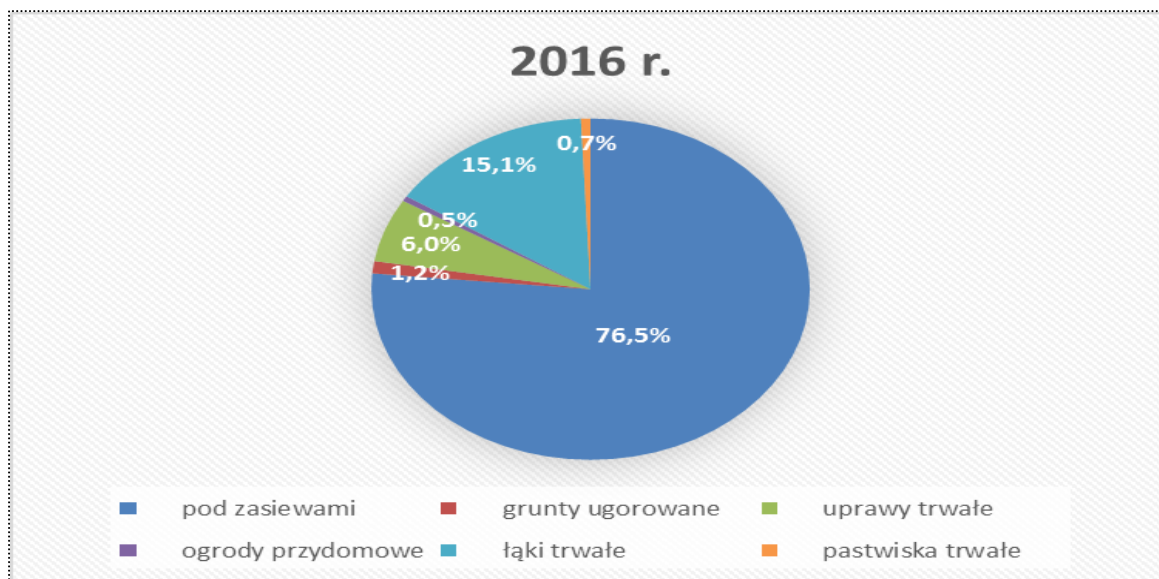
Wykres 6. Powierzchnia nieużytków (ha) w latach 2010-2016 r.

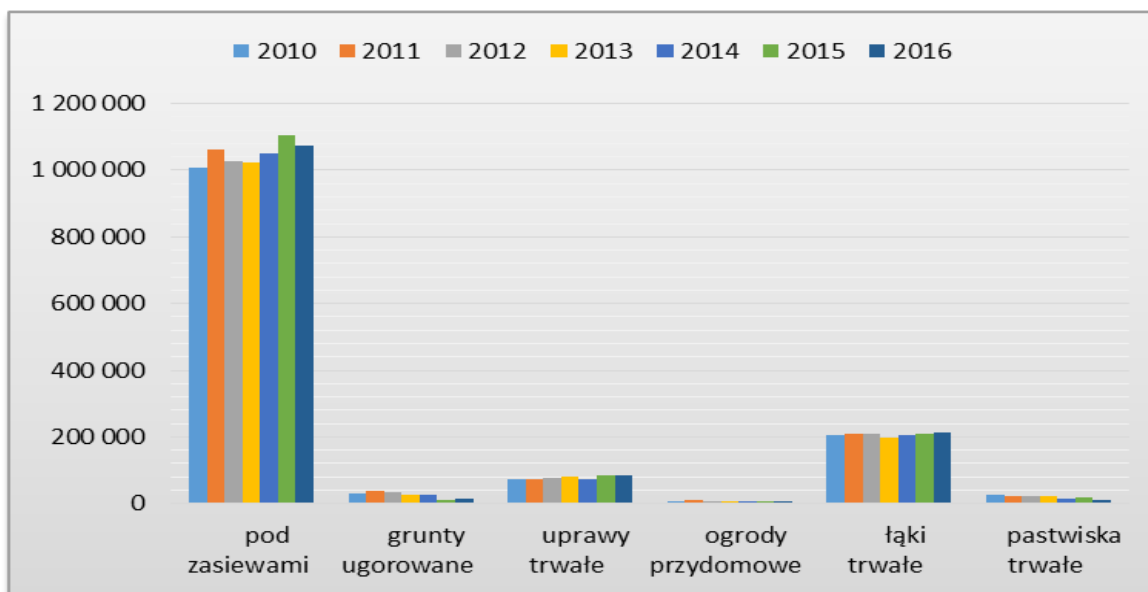
Powierzchnia użytków rolnych w dobrej kulturze w 2016 r. wyniosła 1 404,7 tys. ha i stanowiła 99,2% ogólnej powierzchni użytków rolnych. W stosunku do 2010 r. ich udział w powierzchni użytków rolnych ogółem wzrósł. Jednocześnie zanotowano spadek powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze w 2016 r. o 1,8% w porównaniu z 2015 r., natomiast wzrost

o 4,1% w stosunku do 2010 r. Począwszy od 2011 roku odnotowuje się spadek powierzchni użytków rolnych nieużytkowanych i nieutrzymywanych w dobrej kulturze rolnej.

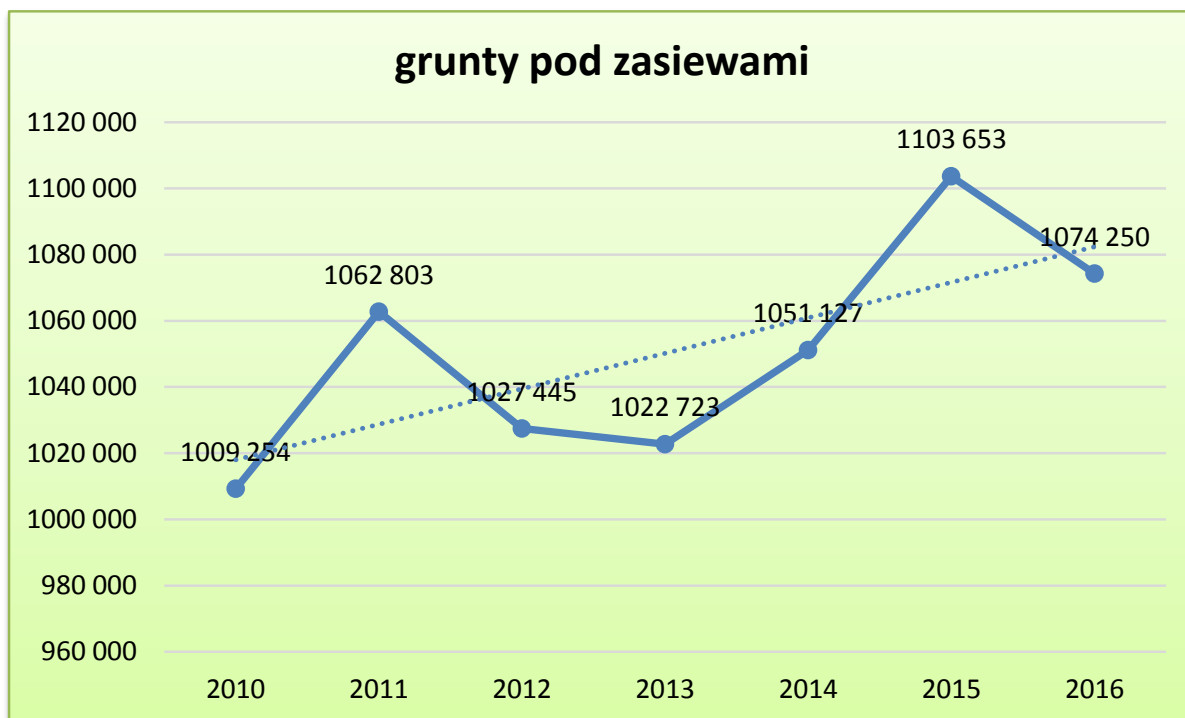
Wykres 7. Struktura użytków rolnych w dobrej kulturze w 2016 r.

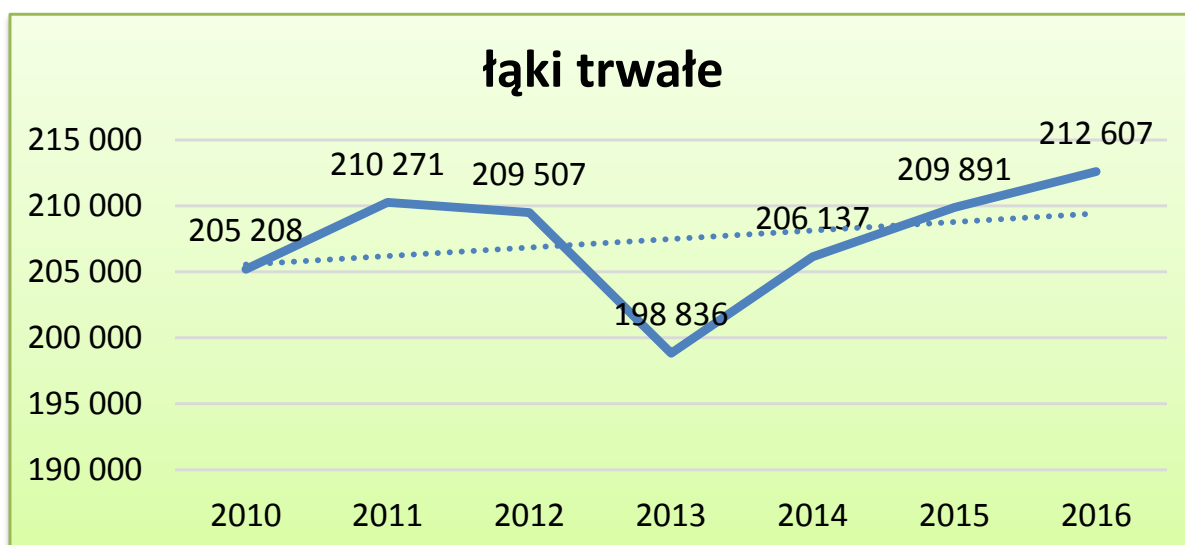
Wykres 8. Struktura użytków rolnych w dobrej kulturze (ha) lata 2010-2016

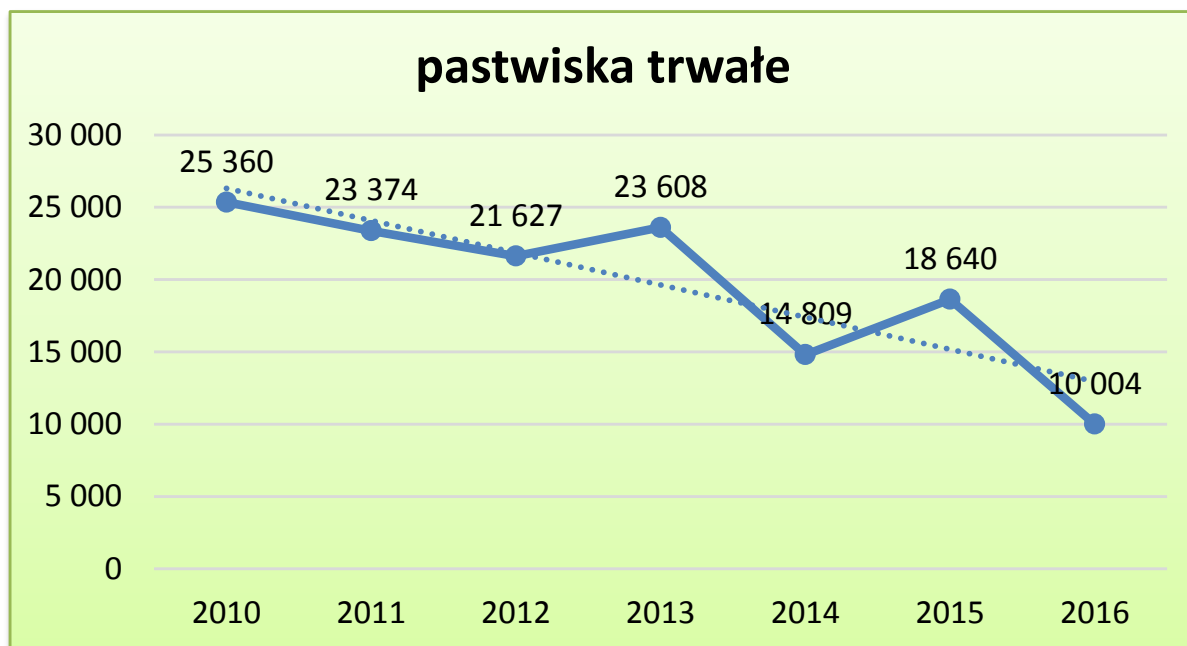
Wykres 9. Powierzchnia gruntów pod zasiewami (ha) w latach 2010-2016

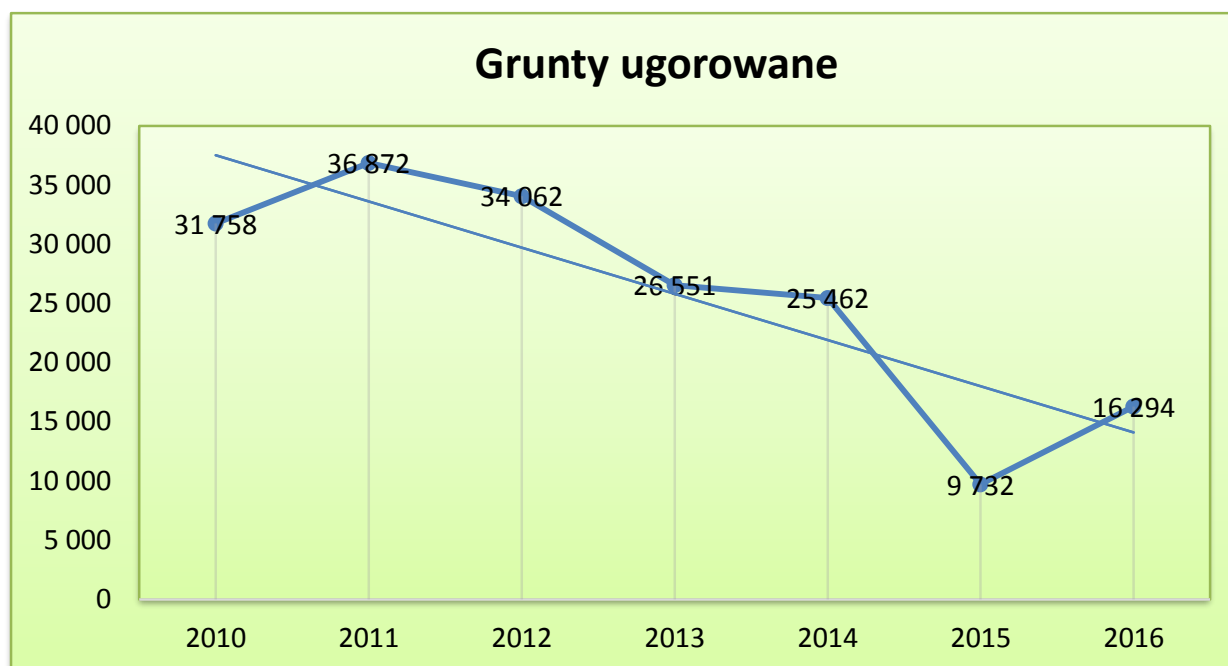
Wykres 10. Powierzchnia łąk trwałych (ha) w latach 2010-2016

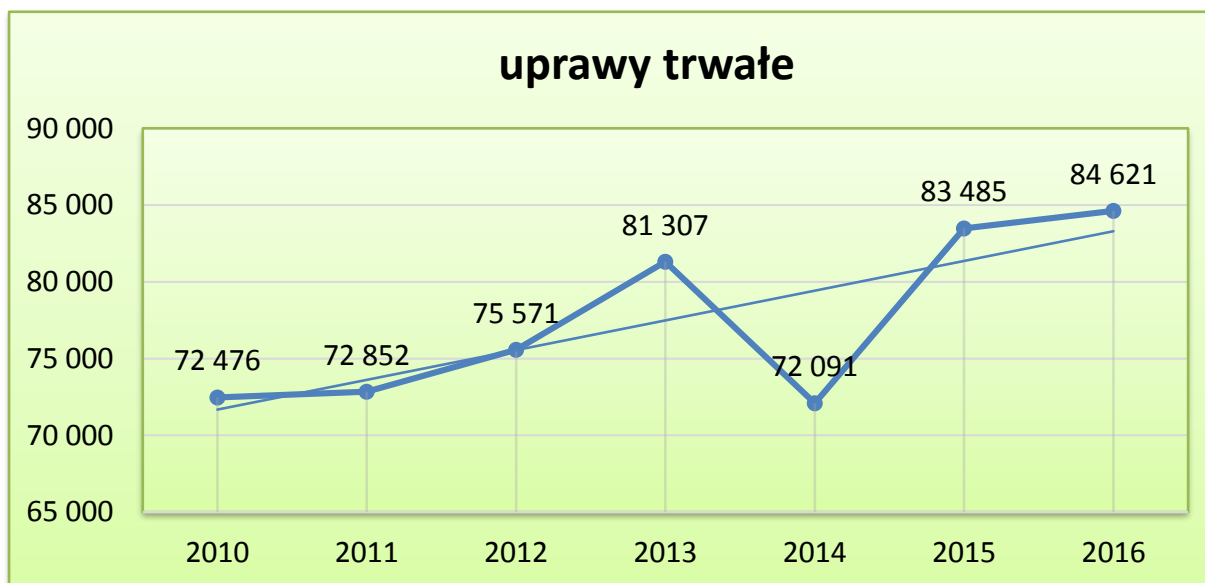
Wykres 11. Powierzchnia pastwisk trwałych (ha) w latach 2010-2016

Wykres 11. Powierzchnia gruntów ugorowanych (ha) w latach 2010-2016

Wykres 12. Powierzchnia upraw trwałych (ha) w latach 2010-2016

Największy udział w powierzchni użytków rolnych w dobrej kulturze stanowiły grunty pod zasiewami i łąki trwałe. W 2016 r. powierzchnia gruntów **pod zasiewami** zmniejszyła się o 2,7% w stosunku do 2015 r., zaś zwiększyła o 6,4% w porównaniu z 2010 r. Natomiast **łąk trwałych** zwiększyła się w porównaniu z 2015 r. jak i w stosunku do 2010 r. odpowiednio o 1,3% i o 5,0%. **Powierzchnia gruntów ugorowanych** w 2016 r. zwiększyła się o 67,4% w porównaniu z 2015 r., zaś zmniejszyła się o 48,7% w stosunku do 2010 r. i wyniosła 16,3 tys. ha. **Powierzchnia upraw trwałych w 2016 r.** stanowiła 6% użytków rolnych w dobrej kulturze i zwiększyła się w stosunku do roku 2010.

UŻYTKOWANIE GRUNTÓW w ujęciu podregionów i powiatów za 2016r.

Tab. 2 Użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych (ha) za 2016 w ujęciu podregionów i powiatów

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Użytki rolne					Lasy	Pozostałe grunty
		razem	w tym					
			grunty orne	sady	łąki	pastwiska		
	w ha							
Podregion bialski	597734	380684	247460	4562	83317	26420	181349	35701
bialski	280366	186671	123728	2725	37651	14537	79199	14496
parczewski	95220	63458	40331	453	14854	3248	25522	6240
radzyński	96506	70827	50755	1050	13571	2233	21461	4218
włodawski	125642	59728	32646	334	17241	6402	55167	10747
Podregion chełmsko-zamojski	929096	665037	513297	7054	93775	22478	216448	47611
biłgorajski	168110	93912	70521	570	12709	6164	67465	6733
chełmski	192088	139595	95281	1595	29340	7660	38142	14351
hrubieszowski	126802	104022	84771	1272	12296	1879	17034	5746
krasnostawski	103144	82892	70074	1297	6972	992	16212	4040
tomaszowski	148889	108283	85676	734	13879	3212	33386	7220
zamojski	190063	136333	106974	1586	18579	2571	44209	9521
Podregion lubelski	422073	327625	258523	7520	36828	9163	62303	32145
lubartowski	128874	94096	63865	1321	19677	4622	26910	7868
lubelski	182700	148231	130897	3482	5327	1598	19691	14778
łęczyński	63664	47599	33043	860	9047	2396	9914	6151
świdnicki	46835	37699	30718	1857	2777	547	5788	3348
Podregion puławski	563343	381596	294382	14703	35502	16492	150925	30822
janowski	87528	47427	39314	334	3434	1618	36705	3396
kraśnicki	100530	75048	66015	1723	2867	1177	21145	4337
łukowski	139421	99902	73725	689	15075	5285	33492	6027
opolski	81002	57897	40503	8882	3414	1645	18846	4259
puławski	93409	59500	44849	2322	5822	3400	26075	7834
rycki	61453	41822	29976	753	4890	3367	14662	4969

Źródło: „Rolnictwo i leśnictwo w 2016 r. – dane powiatowe” <http://lublin.stat.gov.pl/dane-o-województwie/powiaty/rolnictwo-lesnictwo-srodowisko-1123/>,

Zróżnicowanie udziału powierzchni zasiewów w powierzchni UR w poszczególnych powiatach było duże. Podobnie jak w 2010 r. największy udział zasiewów w powierzchni UR zaobserwowano w powiecie lubelskim. W powiecie opolskim w porównaniu do 2010 wzrosła powierzchnia gruntów ornych z 15 420 ha na 40 503 ha. **W woj. lubelskim obserwowano się wyraźne zróżnicowanie regionalne występowania upraw sadowniczych.** Podobnie jak w 2010 r. powiat opolski charakteryzował się największym udziałem sadów w powierzchni UR spośród wszystkich powiatów. Jednak w porównaniu do 2010 r. odnotowano duży spadek udziału sadów w UR z 41,6% do 15,3 % w 2016 r. **Zaobserwowano duże zróżnicowanie**

regionalne udziału łąk trwałych w strukturze użytkowania. Największy udział łąk w UR podobnie jak w 2010 r. odnotowano w powiecie włodawskim – 28,9%. W 2010 r. obok wymienionego powiatu znalazł się również powiat łukowski z 22,9% udziałem łąk trwałych w powierzchni UR – w 2016 r. uległo to zmianie gdyż powiat ten pod tym względem znalazł się dopiero na siódmym miejscu (15,1%). Najmniejszy udział łąk trwałych, podobnie jak w 2010 r., odnotowano w powiatach krańickim (3,8%) i lubelskim (3,6%). **W strukturze użytkowania gruntów najwyższy udział pastwisk trwałych w użytkach rolnych** (podobnie jak 2010r.) miał powiat włodawski 10,7%, a najniższy w powiecie lubelskim i krasnostawskim (w 2010 był to powiat hrubieszowski). **Wyraźne było również zróżnicowanie udziału powierzchni lasów w poszczególnych powiatach.** Najwyższy udział lasów w powierzchni odnotowano w powiecie biłgorajskim, włodawskim i janowskim. Wzrost powierzchni lasów i gruntów leśnych w gospodarstwach rolnych świadczy o przeznaczaniu pod zalesienia gruntów słabszych i tych, gdzie produkcja rolna staje się mniej opłacalna.

WNIOSKI

Rolnictwo w Polsce w ostatnich latach charakteryzuje proces intensywnego rozwoju – wzrost koncentracji specjalizacji, efektywności i intensywności produkcji. Zróżnicowana dynamika zmian powoduje pogłębienie już istniejących regionalnych zróżnicowań produkcji roślinnej. Produkcja rolnicza w woj. lubelskim ukierunkowana jest zdecydowanie na profil roślinny. Przedstawione wyniki uzasadniają postawienie tezy o konieczności regionalizacji WPR, co może pozwolić na efektywne rozwiązanie problemów i kształtowanie rozwoju produkcji roślinnej.

ODROLNIENIA POD ZABUDOWĘ

Proces tzw. „**odrolnienia**” polega na zmianie przeznaczenia gruntu z rolnego na nie rolne oraz wyłączenie gruntu z produkcji. (*Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych - Dz.U. z 2017 r. poz. 1161*)

Przeznaczenie gruntów na cele nierolnicze i nieleśne – rozumie się przez to ustalenie innego niż rolniczy lub leśny sposobu użytkowania gruntów rolnych oraz innego niż leśny sposobu użytkowania gruntów leśnych.

Wyłączenie gruntów z produkcji-rozumie się przez to rozpoczęcie innego niż rolnicze lub leśne użytkowanie gruntów.

Przeznaczenia gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne dokonuje się w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, sporządzonym w trybie określonym w przepisach o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym przewiduje istnienie dwóch dokumentów, na podstawie których gmina prowadzi politykę i gospodarkę przestrzenną. Są to: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

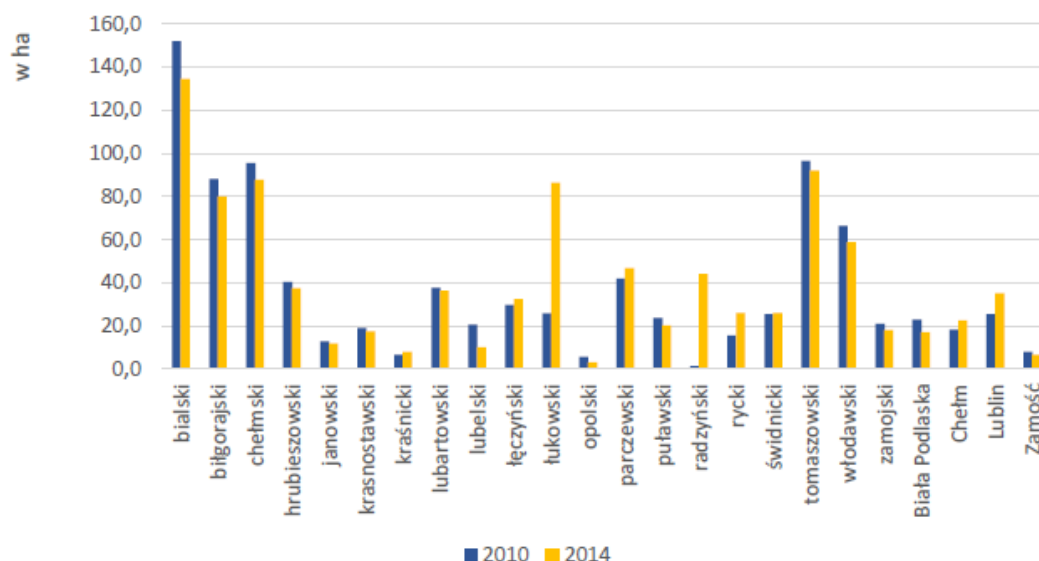
Tabela 1. Zmiany przeznaczenia gruntów rolnych na cele nierolnicze i leśnych na cele nieleśne, zapisane w obowiązujących planach miejscowych w końcu 2010 roku.

NAZWA	Zmiany przeznaczenia gruntów						
	ogółem		w tym odrolnienia			w tym odlesienia	
	tys. ha	%powierzchni gmin	tys. ha	% powierzchni gmin	% powierzchni obowiązujących planów	tys. ha	% powierzchni gmin
Polska(gminy ogółem)	598,8	1,91	557,5	1,78	6,76	41,2	0,13
Miasta na prawach powiatu	22,0	3,11	20,3	2,86	7,86	1,7	0,24
Inne gminy miejskie	27,8	4,01	25,5	3,67	7,83	2,3	0,34
Gminy miejsko-wiejskie	190,5	1,88	182,7	1,80	8,08	7,8	0,08
Gminy wiejskie	358,4	1,82	329,1	1,67	6,10	29,4	0,15
Lubelskie	36,3	1,44	34,8	1,39	2,47	1,5	0,06

Rozmieszczenie wsi na obszarze województwa jest nierównomierne. Największe zaludnienie występuje w powiatach: lubelskim, świdnickim i puławskim. Zauważalny jest wzrost liczby mieszkańców wsi w sąsiedztwie aglomeracji i miast średnich, a ubytek w gminach rolniczych. Sieć wiejskich jednostek osadniczych liczy 4045 miejscowości. Składają się na nią głównie wsie o liczbie ludności od 100 do 500 mieszkańców. Wsie duże (powyżej 1000 mieszkańców) stanowią tylko 3% jednostek wiejskich. Największe ich skupienie występuje w powiatach: lubelskim, radzyńskim, ryckim, puławskim, biłgorajskim i zamojskim. Obszary wiejskie charakteryzują się ponadto dużym rozproszeniem zabudowy, co wpływa niekorzystnie na możliwości lokalizacji wielu inwestycji infrastrukturalnych i gospodarczych.

Według stanu na dzień 31 XII 2014 roku gminy w Polsce posiadały w swym zasobie 26,9 tys. ha gruntów przeznaczonych pod budownictwo, w tym 12,9 tys. ha gruntów uzbrojonych. Gminy województwa lubelskiego posiadały w zasobie 958,7 ha gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe. Rok 2014 przyniósł wyraźny przyrost gruntów budowlanych znajdujących się w zasobie gmin, których powierzchnia w województwie lubelskim zwiększyła się w ciągu roku o 7,7%, podczas gdy w latach 2011-2013 zmiany te wyniosły ok 1%. Analizując dane w układzie powiatowym zauważalne jest znaczące ich zróżnicowanie, najwięcej – aż 14,0% z ogólnej powierzchni gruntów pod budownictwo mieszkaniowe zgromadziły w swym zasobie gminy powiatu bialskiego, nieco mniej z powiatów tomaszowskiego (9,6%), chełmskiego (9,1%) oraz łukowskiego (9,0%).

Rys.1. Grunty z przeznaczeniem pod budownictwo mieszkaniowe w zasobie gmin województwa lubelskiego według powiatów

Analizując informacje na temat zmian powierzchni gruntów z przeznaczeniem pod budownictwo mieszkaniowe wielorodzinne, w latach 2010-2014 wyraźnie dostrzegalny jest ich przyrost, z 125,2 ha do 148,9 ha. W roku 2014 ponad 35% z tej wielkości przypadało na miasta na prawach powiatu, w tym na Lublin 14,0%, Chełm 12,4% i zaledwie 1,5% na Zamość. W roku 2014 ponad 35% z tej wielkości przypadało na miasta na prawach powiatu, w tym na Lublin 14,0%, Chełm 12,4% i zaledwie 1,5% na Zamość. Poza powiatami grodzkimi duże zasoby gruntów przeznaczonych pod budownictwo wielorodzinne zgromadziły gminy powiatu świdnickiego - 21,6 ha (14,5%) oraz łukowskiego – 15,4 ha (10,3%). W powiecie łukowskim – obok m. Lublina i m. Chełma – odnotowano najwyższy przyrost powierzchni gruntów pod budownictwo wielorodzinne.

W analizowanym okresie uwagę zwraca ponad czterokrotne zwiększenie powierzchni gruntów z przeznaczeniem pod budownictwo mieszkaniowe w powiecie łukowskim, z 20,4 ha w roku 2010 do 86,5 ha, oraz radzyńskim – z 1,4 ha do 44,1 ha. W miastach na prawach powiatu odnotowano przyrost gruntów w zasobie Lublina – o 9,7 ha oraz Chełma – o 4,3 ha, zaś ubytek tego typu nieruchomości zaobserwowano w Białej Podlaskiej – o 5,7 ha i Zamościu – o 1,3 ha. W roku 2014 samorządy gminne w kraju przekazały inwestorom 858,5 ha gruntów przeznaczonych pod budownictwo mieszkaniowe, których 60,1% położonych było na obszarach miejskich. Zaledwie 2,9% z ogólnej powierzchni tego typu gruntów przypadało na gminy z województwa lubelskiego, które przekazały inwestorom działki o łącznej powierzchni 25,0 ha. Powierzchnia przekazanych gruntów była mniejsza o 0,6 ha niż rok wcześniej oraz o 14,2 ha mniejsza niż w roku 2010.

„Stan zaawansowania planowania przestrzennego w gminach” Przemysław Śleszyński, Jerzy Bański, Marek Degórski, Tomasz Komornicki, Marek Więckowski

Zmiany przeznaczenia gruntów rolnych na cele nierolnicze (odrolnienia) w obowiązujących planach miejscowych na wyróżnionych obszarach metropolitalnych i zespołach miejskich w końcu 2005 r. dla miasta Lublin przedstawia poniższa tabela:

OŚRODEK	Odrobnienia (ha)			W stosunku do powierzchni					
				Ogółem (%)			Użytków rolnych (%)		
	R	M	P	R	M	P	R	M	P
LUBLIN	3 459	548	2 911	4,6	3,3	5,0	6,3	8,4	6,1
Polska ogółem	321 384	-	-	1,0	-	-	1,8	-	-

R- razem; M – miasto główne; P – strefa podmiejska

Przeznaczenia terenów pod zabudowę mieszkaniową w obowiązujących planach miejscowych na wyróżnionych obszarach metropolitalnych i zespołach miejskich w końcu 2005r.:

OŚRODEK	Powierzchnia (ha)			% powierzchni ogółem			Powierzchnia na 1000 mieszkańców (ha)		
	R	M	P	R	M	P	R	M	P
LUBLIN	4 079	1 322	2 757	5,45	7,88	4,75	8,9	3,3	44,0
Polska ogółem	435 991	-	-	1,39	-	-	11,4	-	-

DZIEDZICZENIE

GOSPODARSTW

Materiały: Prawo Rolne

Dziedziczenie jest jednym ze sposobów nabycia własności zasobów produkcyjnych gospodarstw rolnych.

O nabyciu przez spadkobierców spadku decyduje stan prawny obowiązujący w chwili śmierci spadkodawcy. Prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób. Co ważne, z chwilą śmierci zmarłego, spadkobiercy otrzymują udział w całości spadku, a nie w jego poszczególnych składnikach. Krótko mówiąc, spadkobierca ma prawo do całości majątku spadkowego, czyli wszystkich ruchomości, nieruchomości wchodzących w skład spadku, zgodnie z posiadanym udziałem. Natomiast, która z rzeczy (nieruchomości) przypadnie danemu spadkobiercy następuje w drodze działu spadku (umownego lub sądowego)

GŁÓWNE SPOSOBY POWIĘKSZANIA GOSPODARSTW

Głównymi sposobami powiększania gospodarstw rolnych jest:

- * Dzierżawa
- * Nabycie własności nieruchomości na podstawie umowy sprzedaży
- * Zasiedzenie nieruchomości rolnej

Po 30 kwietnia 2016 zmieniły się warunki mówiące kto może kupić grunty rolne. W bieżących przepisach nabywcą takiej ziemi pozostaje wyłącznie rolnik indywidualny oraz ustawa przewiduje wyjątki. Nabycie ziemi poza wyjątkami musi mieć obecnie zgodę Dyrektora Generalnego Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa wydane w drodze decyzji administracyjnej.

Od 30 kwietnia do listopada 2016r., do Agencji Nieruchomości Rolnej wpłynęło 5734 wniosków, z czego 2726 zostało pozytywnie rozpatrzonych.

Najwięcej wniosków o wyrażenie zgody wpłynęło w oddziale terenowym ANR w Lublinie i było ich aż 980.

W tym samym okresie ANR skorzystała tylko raz z pierwokupu. Była to nieruchomość o powierzchni 247 ha. w województwie Lubelskim.

Zasiedzenie nieruchomości jest sposobem jej nabycia przez posiadacza samoistnego w wyniku upływu czasu. Lecz wskazane jest poświadczenie zasiedzenia przez sąd. Zasiedzenie jest uregulowane w KC. Osoba korzystająca z nieruchomości, której nie jest właścicielem, nabywa własność, jeżeli posiada nieruchomość nieprzerwanie od 20 lat jako posiadacz samoistny, chyba że uzyskał posiadanie w złej wierze. Natomiast po 30 latach posiadania nieruchomości osoba nabywa jej własność, nawet jeśli uzyskała posiadanie w złej wierze.

Innymi przypadkami nabycia gruntów ornych niż w drodze sprzedaży jest kupno nieruchomości rolnej w wyniku:

- zawarcia umowy przenoszącej własność nieruchomości innej niż umowa sprzedaży
- jednostronnej czynności prawnej
- orzeczenia sądu, organu administracji publicznej albo orzeczenie sądu lub organu egzekucyjnego wydanego na podstawie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym
- innej czynności prawnej lub zdarzenia prawnego, w szczególności zasiedzenia nieruchomości rolnej, dziedziczenia oraz zapisu windykacyjnego, podziału przekształcenia bądź łączenia spółek handlowych

Część danych na podstawie opracowania pt. „Zmiany w obrocie nieruchomościami rolnymi. Dowiedz się jak kupić lub sprzedać grunty rolne.” wyd. Wiedza i praktyka.

SKALA DZIERŻAW

1. Rynek ziemi rolniczej – stan i perspektywy, Sikorska A., IERiGŻ – PIB, ANR, Grudzień 2016
2. Obrót nieruchomościami rolnymi w rodzinie, Kessler M, Warszawa 2017
3. Przekształcenia własnościowe w rolnictwie – 20 lat doświadczeń i perspektywy, Runowski H., Warszawa 2013
4. Rynek ziemi rolniczej w Polsce – uwarunkowania i tendencje rozwoju, Marks-Bielska R., Olsztyn 2010.

Dzierżawa - definicja

Z założenia dzierżawa jest stosunkiem prawnym, który określa warunki na jakich osoba (prawna bądź fizyczna) korzysta z cudzej rzeczy. Umowa określająca wzajemne zobowiązania obu stron dotyczy nie tylko wysokości i formy zapłaty, ale również okresu dzierżawy. [1] Stronami umowy dzierżawy są : wydzierżawiający, tj podmiot udostępniający rzecz lub inne dobro majątkowe do używania i pobierania pożytków oraz dzierżawca, korzystający z tego dobra. [2] Dzierżawa gruntów rolnych polega na tym, że właściciel ziemi oddaje ją w użytkowanie innej osobie (lub instytucji) pod warunkiem opłacania mu z tego tytułu określonej kwoty, zwanej czynszem dzierżawnym. Dzierżawa dzięki temu że powoduje zmianę użytkowania gruntów rolnych, jest uznawana za jedną z form obrotu ziemią.[4] Dzierżawa co prawda nie daje pełni uprawnień dysponowania ziemią, tak jak własność prywatna, ale przy zagwarantowaniu odpowiedniej perspektywy czasowej jest skuteczną formą utworzenia lub powiększenia gospodarstwa bez konieczności wydawania znacznych środków finansowych. [3]

Wg danych IERiGŻ ziemia w całości użytkowana w formie dzierżawy dotyczy prawie wyłącznie gruntów z Zasobu Skarbu Państwa i jest powiązana z zagospodarowywaniem obszarów rolnych przejętych do Agencji Nieruchomości Rolnych po likwidacji jednostek uspołecznionego rolnictwa. W skali kraju tej formie jest zarządzane około 8% z ogółu użytkowanych rolniczo gruntów.

W odróżnieniu od sformalizowanych zasad dzierżawy ziemi państwowej, w obrocie prywatnym większość dzierżaw ma charakter umów zwyczajowych. [1]

Dzierżawa w obrocie sąsiedzkim

Z prowadzonych w IERiGŻ-PIB badań ankietowych wynika, że prawie wszystkie gospodarstwa indywidualne (98%) funkcjonują na bazie przejęcia własności rodzinnej, a dzierżawa gruntów jest motywowana zamiarem powiększenia skali produkcji służącej umocnieniu pozycji rynkowej. Można szacować, że wśród ogółu gospodarstw indywidualnych około jedna piąta użytkuje ziemię własną i dzierżawioną. Najwięcej takich sytuacji dotyczy jednostek o stosunkowo dużym obszarze. W grupie obejmującej gospodarstwa użytkujące powierzchnie od 20 ha UR wzwyż ponad połowa rolników uprawia ziemię własną i dzierżawioną. Na poziomie lokalnym zaznacza się prawidłowość, że silnie ekonomicznie, nastawione na rynek gospodarstwa kumulują dzierżawy od tych właścicieli gruntów, którzy posiadają własność traktując głównie jako siedlisko i zaopatrzenie we własne produkty, a utrzymują się głównie ze źródeł nierolniczych. Dzierżawy międzysąsiedzkie zawierane są najczęściej w formie ustnych umów na stosunkowo, krótkie okresy czasu (2-5 lat), przy czym w ostatnim okresie coraz silniej zaznacza się tendencja corocznego odnawiania warunków najmu, przy czym opłaty powszechnie mają formę regulacji pieniężnych. [1]

Tabela 1. Średnie ceny dzierżaw gruntów rolnych w obrocie prywatnym (w zł/ha):

Wyszczególnienie	Ogółem		W tym w toku 2015 w podziale według jakości bonitacyjnej		
	2014 r.	2015 r.	dobrej	średniej	słabej
Polska	908	906	1085	917	677
Lubelskie	796	744	783	768	630

Źródło: Dane GUS

Opłaty za dzierżawę w umowach między osobami fizycznymi są znacznie częściej odnawiane niż w przypadku umów z zasobu własności skarbu Państwa. Często takie umowy odnawiane są corocznie, co oddziałuje na okresowe wahania czynszu. Jest to przede wszystkim uzależnione od koniunktury w rolnictwie. Opłaty za tę dzierżawę były natomiast zawsze mniej zróżnicowane przestrzennie niż ceny zakupu gruntów. W 2015 roku, w którym współczynnik zmienności w odniesieniu do wysokości czynszu dzierżawy w poszczególnych województwach wyniósł 22,5%, w przypadku kupna było to 27,4%. Jednocześnie, w stosunku do 2014 roku, terytorialne różnice w wielkości czynszów za dzierżawę uległy pewnemu spłyceniu, gdyż wtedy wartość współczynnika zmienności wynosiła 24,8%. [1]

Dzierżawa gruntów zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

Dzierżawa była główną formą gospodarowania na początku funkcjonowania Agencji. W latach 1993-1995 wydzierżawiono około 3 mln ha ziemi z Zasobu, co stanowiło 68,3% ogółu powierzchni przejętych gruntów (4,7 mln ha). Na koniec 2015 roku w trwających dzierżawach pozostawało ponad 1 mln ha, które użytkowano na podstawie ponad 53 tys. umów (średnio

około 19 ha na umowę). W ostatnich latach ANR oddzierżawiała głównie te grunty, które nie mogły być przeznaczone do sprzedaży np. ze względu na nieuregulowany stan prawny, konieczność dokonania podziałów geodezyjnych, włączeń, złożone roszczenia reprivatyzacyjne, postępowania administracyjne lub sądowe w związku z zarzutem o sprzeczne z prawem przejęcie na rzecz Skarbu Państwa. Dzierżawa krótkookresowa stosowana była także, gdy niepewna była przyszła funkcja nieruchomości Zasobu (trwały w gminie prace planistyczne nad zmianą planu lub studium), na wniosek izby rolniczej lub gdy wynikało to ze zgłaszanych do Agencji lokalnych preferencji rolników. W 2015 r. obszar nowych dzierżaw wyniósł 38 tys. ha, gdy w 2014 r. analogiczna wielkość stanowiła 55,7 tys. ha. [1]

Tabela 2. Liczba zawartych umów dzierżawy gruntów rolnych z Zasobu w 2015 r.

Wyszczególnienie	Razem	W tym w przedziale (w ha)				
		Do 1,00	1,01-9,99	10,00-99,9	100,00-299,99	300 i więcej
Polska	5155	1933	2149	1043	30	-
Lubelskie	452	317	132	3	-	-

Źródło : Dane ANR (obecnie KOWR)

Tabela 3. Grunty Zasobu w dzierżawie na 31.12.2015 r.

W przedziale:	Powierzchnia gruntów w dzierżawie – w ha	
	Polska	Lubelskie
Do 1 ha	8810	1625
1,01-1,99	12735	2128
2,00-4,99	28085	3097
5,00-9,99	36737	1447
10,00-19,99	59266	979
20,00-49,99	115089	1550
50,00-99,99	92425	1616
100,00-299,99	208465	4184
300,00-499,99	166651	3633
500,00-999,99	117366	1305
1000,00 i więcej	178310	2882
Suma	1023939	24446

Źródło: Dane ANR

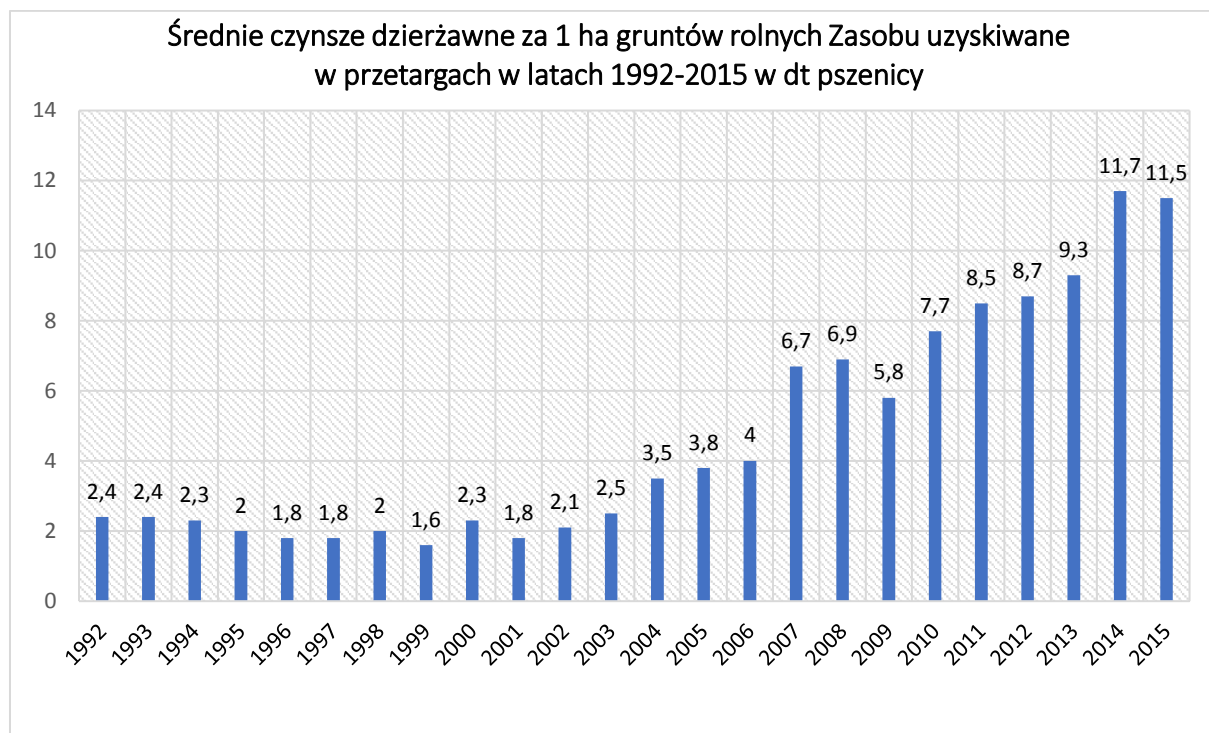
Tabela 4. Liczba umów dzierżawy gruntów z zasobu na 31.12.2015 r.

W przedziale:	Liczba umów dzierżawy	
	Polska	Lubelskie
Do 1 ha	18991	3228
1,01-1,99	9037	1511
2,00-4,99	8916	1060
5,00-9,99	5184	222
10,00-19,99	4173	71
20,00-49,99	3730	47
50,00-99,99	1333	22
100,00-299,99	1183	23
300,00-499,99	433	10
500,00-999,99	168	2
1000,00 i więcej	84	2
Suma	53232	6198

Źródło: Dane ANR

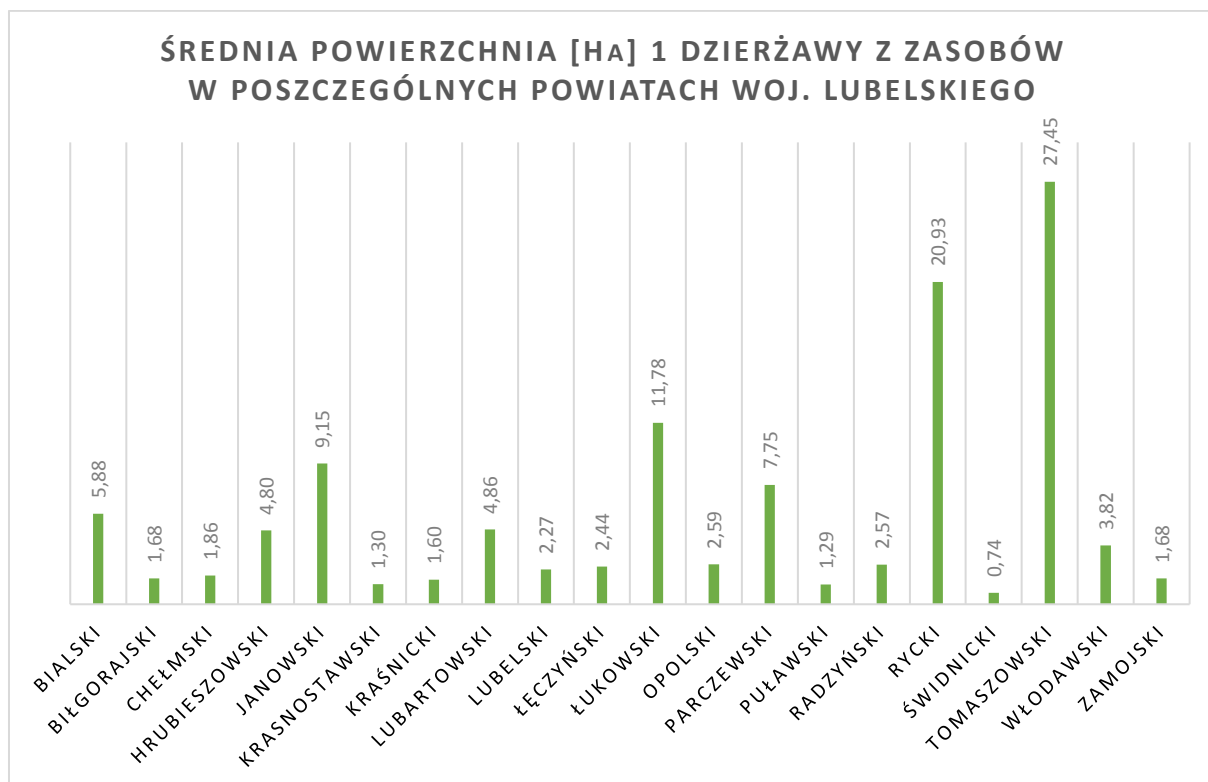
Czynsze za wydzierżawiane grunty rolne Zasobu ustalane są najczęściej na zasadach rynkowych na przetargach. Czynsz wywoływaczy na przetarg uwzględnia specyfikę nieruchomości i jej części składowe. Czynsz od gruntów rolnych ustalany jest z zależności od rodzaju użytków i klas gruntów, okręgu podatkowego i jest on powiązany ze średnimi cenami nieruchomości Zasobu w dany powiecie (gminie).

W umowach dzierżawy z ANR z reguły czynsz określa się w mierniku naturalnym, jakim są decytony (dt) pszenicy. Czynsze z tytułu dzierżawy gruntów rolnych Zasobu płacone są za półrocze roku kalendarzowego z dołu. Kwota pieniężna przypadająca do zapłaty przez dzierżawcę obliczana jest przy użyciu przeciętnej ceny pszenicy z półrocza poprzedzającego termin płatności ogłaszanej przez GUS. Tak więc wahania tej średniej w sposób istotny wpływają na wysokość ponoszonych opłat. Przepisy umożliwiają również określanie czynszu w mierniku pieniężnym, jednak ma to miejsce dość rzadko, przy czym o wyborze formy płatności decyduje kontrahent.

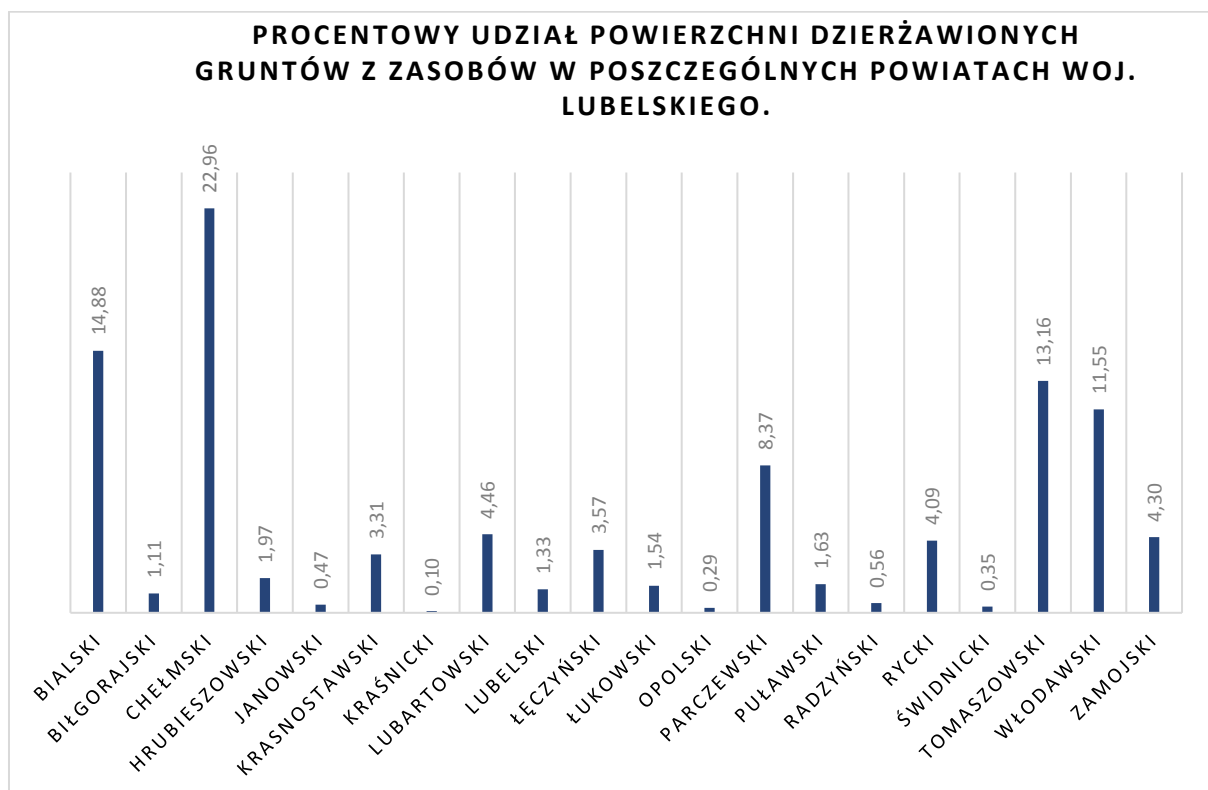

Źródło: Dane ANR

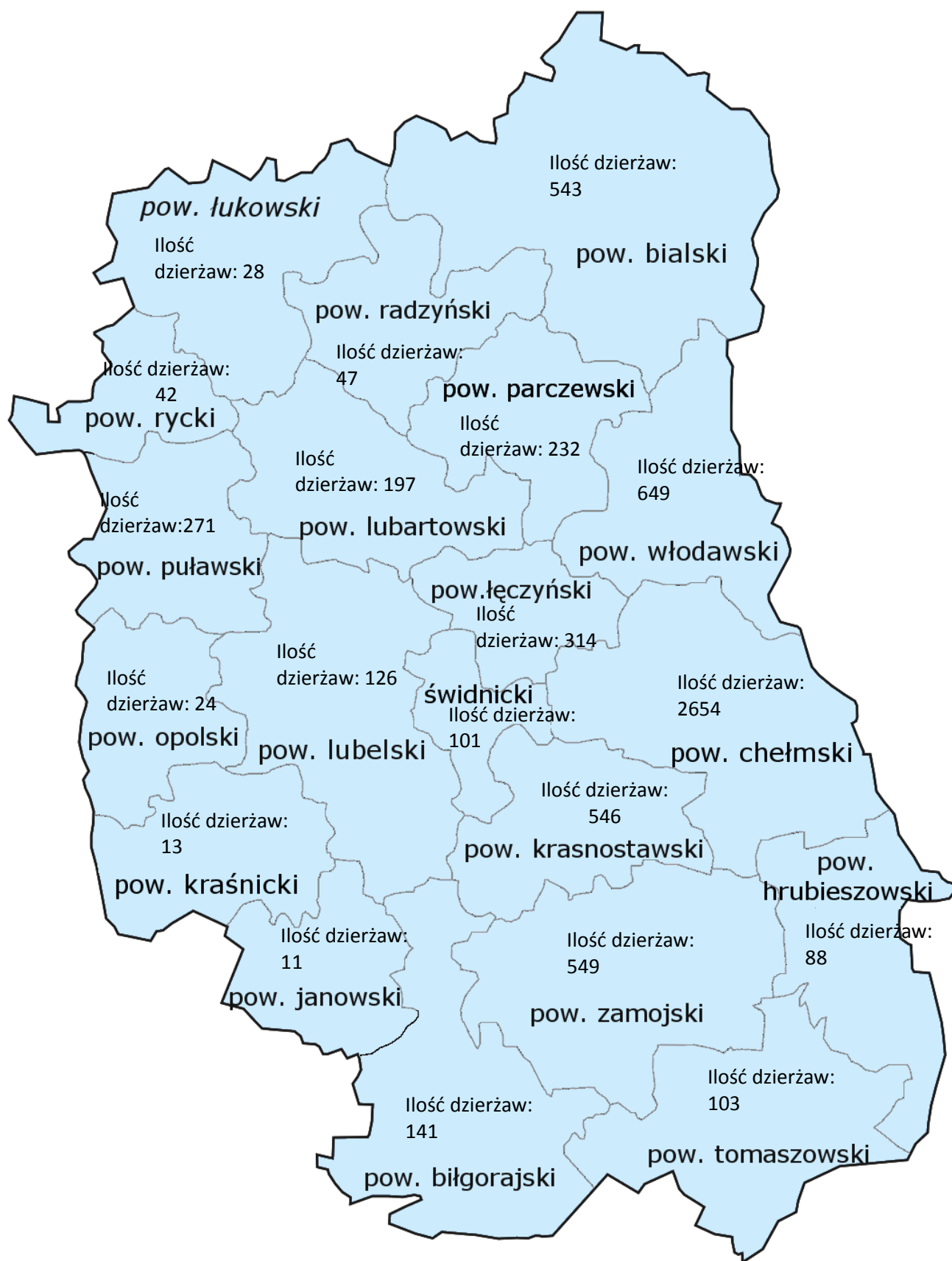
Według danych KOWR (dawniej ANR) w woj. lubelskim jest obecnie ponad 6,5 tys. podpisanych umów dzierżaw z ANR o powierzchni ok. 21,5 tys. ha. W obrębie woj. lubelskiego obserwuje się znaczące zróżnicowanie między poszczególnymi powiatami (zał. Mapy). Najwięcej umów podpisano we wschodniej części województwa tj. w powiatach chełmskim (2654), włodawskim (649), zamojskim (549), krasnostawskim (546) oraz bialskim (543). Stanowi to blisko 74 % wszystkich umów podpisanych na całym terenie woj. lubelskiego. Najmniej umów podpisano na terenie południowo zachodniej części woj. tj. w powiatach janowskim (11 umów), kraśnickim (13) i opolskim (24). Również pod względem powierzchni, największy areal dzierżawionych gruntów znajduje się w powiatach wschodnich: chełmskim (4932 ha), bialskim (3195 ha), tomaszowskim (2827 ha) oraz włodawskim (2481 ha). W obrębie tych czterech powiatów znajduje się ponad połowa powierzchni wszystkich dzierżawionych gruntów na terenie woj. lubelskiego (wykres). Średnia powierzchnia pojedynczej dzierżawy z Zasobów w województwie lubelskim wynosi ponad 3,2 ha (największa jest w powiecie tomaszowskim tj. ponad 27 ha, najmniejsza w pow. świdnickim zaledwie 0,74 ha).

Źródło: KOWR Stan na 6.10.17 r.

Źródło: KOWR Stan na 6.10.17 r.

Mapa1. Ilość dzierżaw w województwie lubelskim wg powiatów.

Źródło: KOWR Stan na 6.10.17 r.

Mapa1. Powierzchnia dzierżaw w województwie lubelskim wg powiatów w ha.
Źródło: KOWR Stan na 6.10.17 r.

<http://www.dziennikwschodni.pl/dom/ziemia-rolna-przestala-drozc-transakcji-o-polowe-mniej,n,1000194680.html>

Nowe prawo ograniczające wolny obrót ziemią rolną spowodowało, że transakcji na rynku ziemi rolnej jest o połowę mniej, hektar żyznej ziemi jest dziś o około 1,4 tys. zł tańszy niż przed rokiem. O 476 % wzrosła przeciętna wartość hektara w Polsce przez 12 lat, czyli od końca 2004 roku – wynika z obliczeń firmy Open Finance. Efektem nowego prawa nie jest jedynie ograniczenie obrotu. Mniejszy popyt na ziemię spowodował, że ceny ziemi rolnej przestały rosnać. W ostatnim kwartale 2016 roku za hektar trzeba było płacić 35,8 tys. zł. To zaledwie 1,5 proc. więcej niż w analogicznym okresie przed rokiem. Jest to najniższa dynamika wzrostu od 2005 roku, czyli od kiedy dzięki GUS dostępne są odpowiednie dane.

Jak rosły ceny ziemi:

2010 rok – 10 811 zł/ha

2011 rok – 10 873 zł/ha

2012 rok – 13 378 zł/ha

2013 rok – 12 480 zł/ha

2014 rok – 16 491 zł/ha

Główne wnioski możliwe w ujęciu podregionów i powiatów lub gmin:

Poważnym problemem współczesnego rolnictwa w Polsce jest zakwaszenie gleb, które prowadzi do zmniejszenia efektywności większości stosowanych zabiegów agrotechnicznych, zwłaszcza nawożenia mineralnego oraz przyczynia się do ograniczenia wielkości i obniżenia, jakości plonu. Główną przyczyną takiego stanu jest duży udział gleb bardzo lekkich i lekkich, umiarkowany klimat z przewagą opadów nad parowaniem, Szczególną rolę w procesie zakwaszenia odgrywa niedostosowanie dawek nawozów fizjologicznie kwaśnych do faktycznych potrzeb nawozowych roślin. Zabiegiem ograniczającym niepożądane skutki zakwaszenia gleb jest wapnowanie. Dlatego bardzo pomocne byłyby programy wspomagające wapnowanie gleb na Lubelszczyźnie polegające np. na dofinansowaniu zakupu wapna nawozowego. Bardzo ważnym elementem wspomagającym lubelskie rolnictwo jest określenie odpowiedniej skali produkcji i progów opłacalności w poszczególnych gospodarstwach tak by móc wspomóc gospodarstwa, które mają możliwość konkurencji na rynku po zaprzestaniu wypłacania dopłat krajowych i z UE. Ze względu na rozdrobnienie lubelskich gospodarstw konieczna jest koncentracja powierzchni do większych areałów tak by mogły docelowo funkcjonować, jako konkurencyjne rynkowo gospodarstwa rodzinne. Gospodarstwa takie z powodzeniem mogłyby funkcjonować na rynku UE i poza nim produkując Polską Zdrową Żywność. Konkurencyjność na zasadach panujących w UE na bazie gospodarstw wielkotowarowych dla lubelskich rolników wydaje się z góry przegrana.

1.3.2 ŚRODOWISKOWY WYMIAR PRODUKCJI ROLNEJ

PRZYDATNOŚĆ GLEB DO CELÓW ROLNICZYCH

Województwo posiada znaczący udział dobrej jakości gleby do produkcji rolniczej, co powoduje, że przeważają uprawy pszenicy, jęczmienia, buraków cukrowych, roślin strączkowych. Potencjał ten jest znacznie korzystniejszy w porównaniu do średnich wartości w Polsce. Według skali IUNG w Puławach, wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej w województwie lubelskim wyniósł 74,1 pkt. (w kraju 66,6 pkt.) i jest jednym z najwyższych w Polsce (po województwach opolskim i dolnośląskim). Jednak potencjał ten

jest niewykorzystany ze względu na to, iż większość gospodarstw rolnych to jednostki małoobszarowe, prowadzone w tradycyjny, niskoefektywny ekonomicznie sposób. Lubelszczyzna jest zróżnicowana pod względem warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych. Różnice dotyczą między innymi , struktury użytków rolnych. Średnio w województwie trwałe użytki zielone stanowią 16,9 % przy średniej krajowej 22,1%, a sady 2,0% podczas gdy średnio w Polsce ich udział wynosi 1,4%.

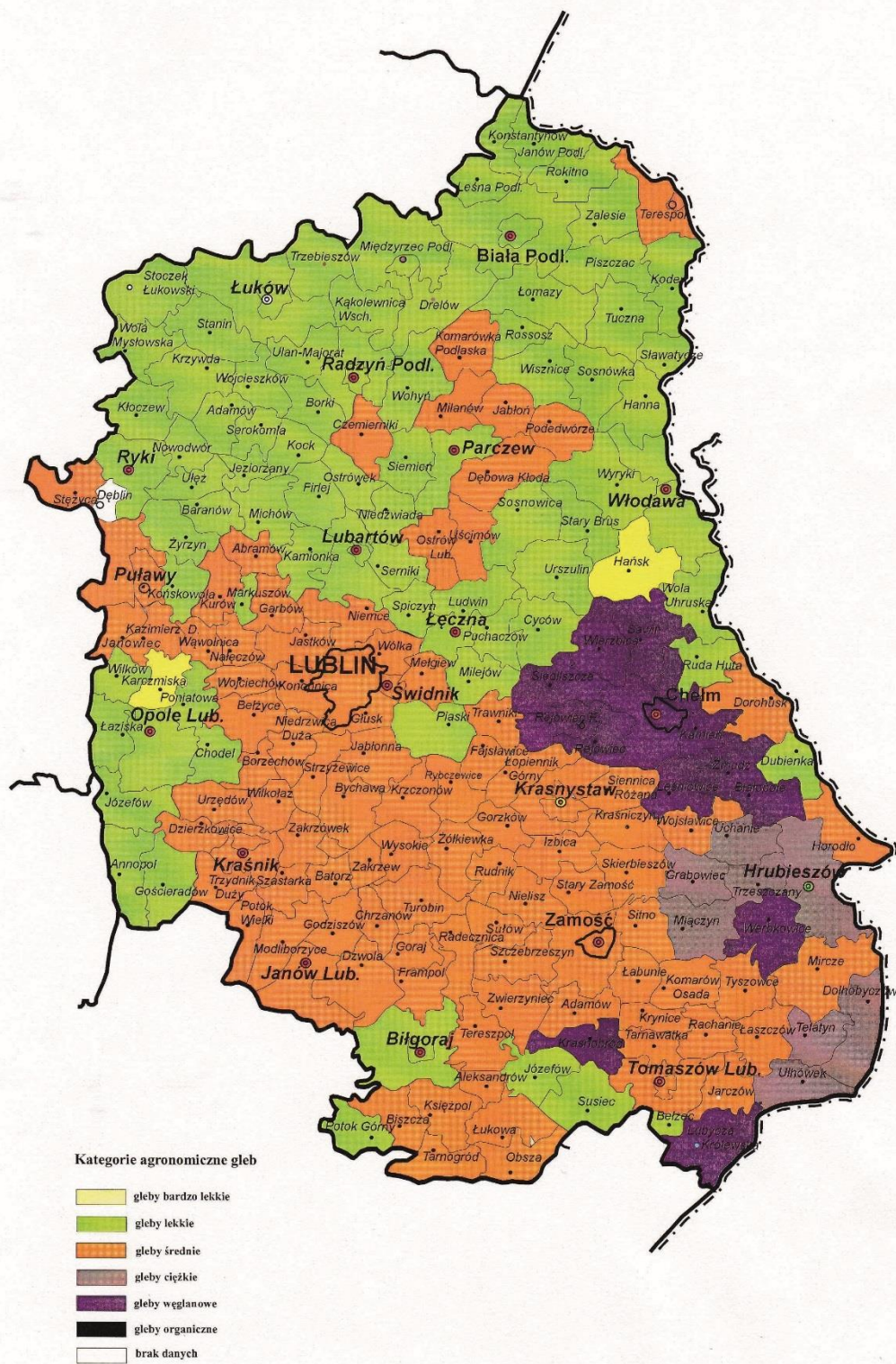
Najkorzystniejszymi warunkami przyrodniczymi z punktu widzenia produkcji rolnej wyróżnia się obszar dawnego województwa zamojskiego, z wyjątkiem gmin wchodzących obecnie w skład powiatu biłgorajskiego. Decydujące znaczenie ma jakość i przydatność rolnicza gleb. Południowo-wschodnia część województwa lubelskiego wyróżnia się wysokim udziałem gleb kompleksu 1-pszennego bardzo dobrego, 2-pszennego dobrego. Znaczny udział gleb tych kompleksów występuje w gminach wokół Lublina. Obszar gleb słabych, zaliczanych do kompleksu 6-żytniego słabego i 7-żytniego bardzo słabego, położonych w północnej części województwa, charakteryzuje się jednocześnie wysokim udziałem łąk i pastwisk. O skali zróżnicowania gleb świadczy również udział gruntów V i VI klasy bonitacyjnej. Na obszarze dawnego województwa białkopodlaskiego wskaźnik ten był ponad czterokrotnie wyższy niż w województwie zamojskim. Ugory i odłogi zajmowały w latach 1999-2000 powierzchnię 80 tys. ha, co stanowiło 6% powierzchni gruntów ornych, przy średniej krajowej 11,1%. Jednakże udział gruntów wyłączonych z użytkowania jest zróżnicowany. Zdecydowanie wyższy jest on we wschodniej części województwa, gdzie odłogują również grunty dobre i średnie. W porównaniu z rokiem 1988 pogłowie zwierząt gospodarskich w granicach obecnego województwa lubelskiego jest aktualnie o około 30-40% niższe. W 2000 r. obsada była wynosiła 23,4 sztuk dużych/100 ha użytków rolnych, a trzody chlewnej 10,5 i była niższa niż przeciętnie w kraju. Konsekwencją tego jest znaczne obniżenie poziomu nawożenia organicznego i ubożenie gleb ze względu na zawartość próchnicy. Skutków niskiego nawożenia organicznego, przy obsadzie około 0,4 sztuki dużej na 1 ha, nie rekompensuje nawożenie mineralne, wynoszące średnio około 77 kg NPK/ha użytków rolnych, zwłaszcza że jest ono stosowane w dużym stopniu pod preferowane uprawy towarowe. Potencjał produkcyjny gleb województwa lubelskiego, pomimo zróżnicowania terytorialnego, jest znaczny. Jednak średnie plony zbóż kształtowały się w 2000 r. na poziomie poniżej 3 t z ha, a więc poniżej średniej krajowej. Świadczy to, że potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej nie jest należycie wykorzystany, zwłaszcza w konfrontacji z wynikami doświadczeń produkcyjnych IUNG ukazujących realnie możliwy do uzyskania poziom plonów. Przyczynami tego stanu, obok uwarunkowań ekonomicznych, są zaniedbania w zakresie agrotechniki podstawowych roślin, będące pochodną poziomu kultury rolnej w regionie (Kuś 1999). Postępujący w ostatnich latach proces ekstensyfikacji produkcji rolnej, wyrażający się zwiększeniem udziału zbóż w strukturze zasiewów i zmniejszonym zużyciem nawozów mineralnych oraz środków ochrony roślin, przy długofalowym utrzymywaniu się tej tendencji może prowadzić do degradacji potencjału produkcyjnego rolnictwa Lubelszczyzny. Z badań IUNG w Puławach wynika, że zagrożenie związane z degradacją potencjału produkcyjnego może się spotęgować jeśli uwzględni się stan odczynu gleb i ich zasobność w składniki mineralne. Udział gleb o odczynie bardzo kwaśnym i kwaśnym wynosi średnio 55% i jest w województwie lubelskim zróżnicowany, gdyż waha się od 49% na obszarze dawnego województwa chełmskiego do 75% w byłym województwie białkopodlaskim. Podobnym zróżnicowaniem charakteryzuje się udział gleb o niskiej i bardzo niskiej zasobności w fosfor i potas, wynoszący średnio 40-45%.

WYNIKI BADAŃ ODCZYNU I ZASOBNOŚCI GLEB W MAKROELEMENTY – 2016 r.
OSChR w Lublinie

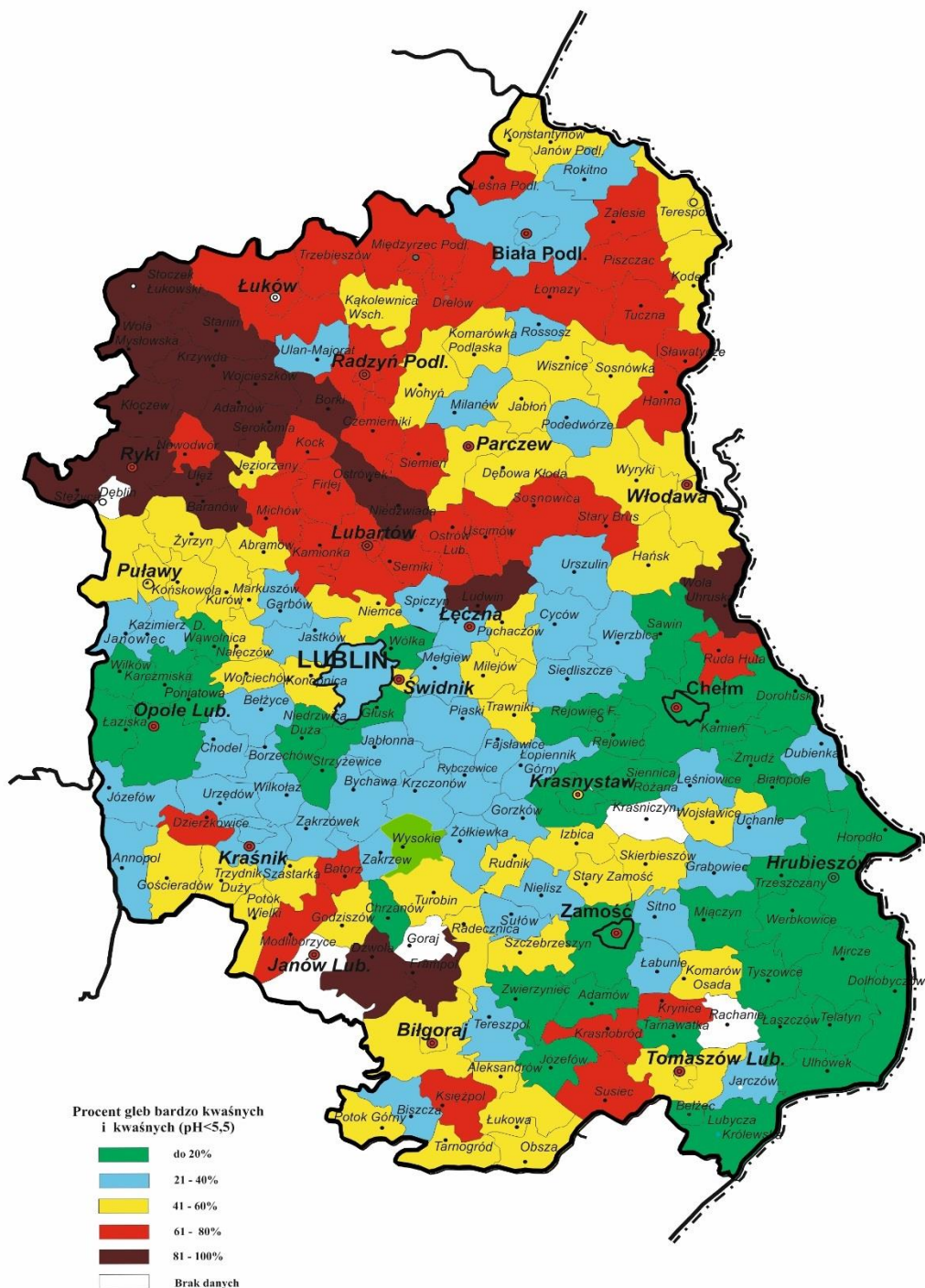
Przebadana powierzchnia UR (ha)	Ilość prób	Odczyn (pH)					Potrzeby wapnowania				
		bardzo kwaśne	kwaśne	lekko kwaśne	obojętne	zasadowe	konieczne	potrzebne	wskazane	ograniczone	zbędne
21964,69	26709	3717	6657	7377	5104	3854	5871	3544	3665	3947	9682
-----	%	14	25	28	19	14	22	13	14	15	36

Przebadana powierzchnia UR (ha)	Ilość prób	Zawartość fosforu					Zawartość potasu					Zawartość magnezu				
		bardzo niska	niska	średnia	wysoka	bardzo wysoka	bardzo niska	niska	średnia	wysoka	bardzo wysoka	bardzo niska	niska	średnia	wysoka	bardzo wysoka
21964,69	26644	2560	7083	7531	4671	4799	3769	7454	8876	3235	3310	5364	5892	6725	4299	4364
-----	%	10	26	28	18	18	15	28	33	12	12	21	22	25	16	16

**Najczęściej występujące kategorie agronomiczne gleb
w poszczególnych gminach województwa lubelskiego**
(na podstawie wyników analiz gleb wykonanych w OSChR w Lublinie)

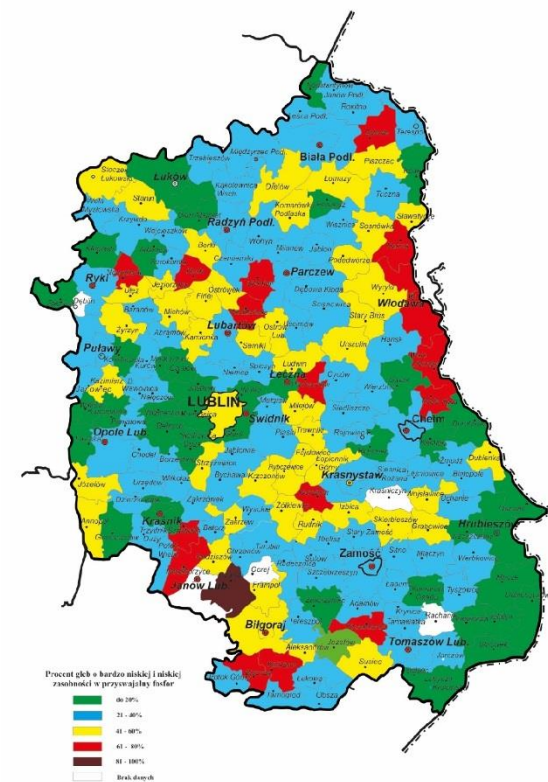

Udział gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych ($\text{pH} < 5,5$) w użytkach rolnych w poszczególnych gminach województwa lubelskiego
(na podstawie wyników analiz gleb wykonanych w OSChR w Lublinie)

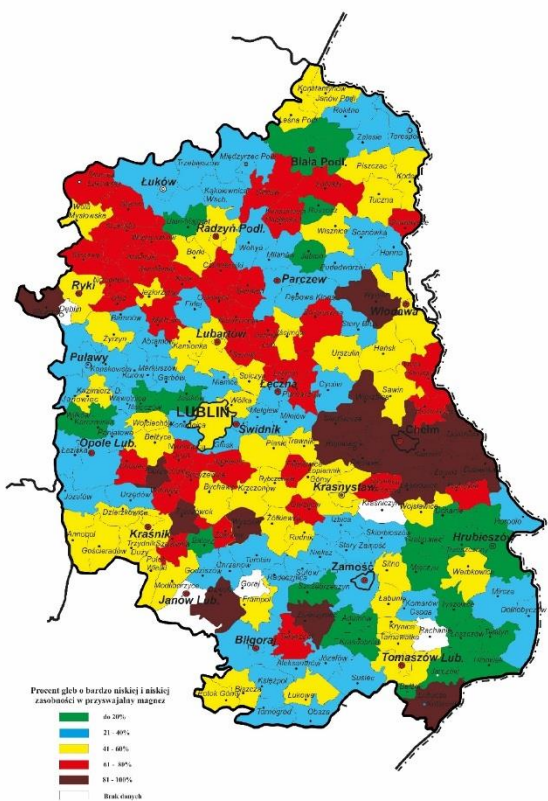

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych

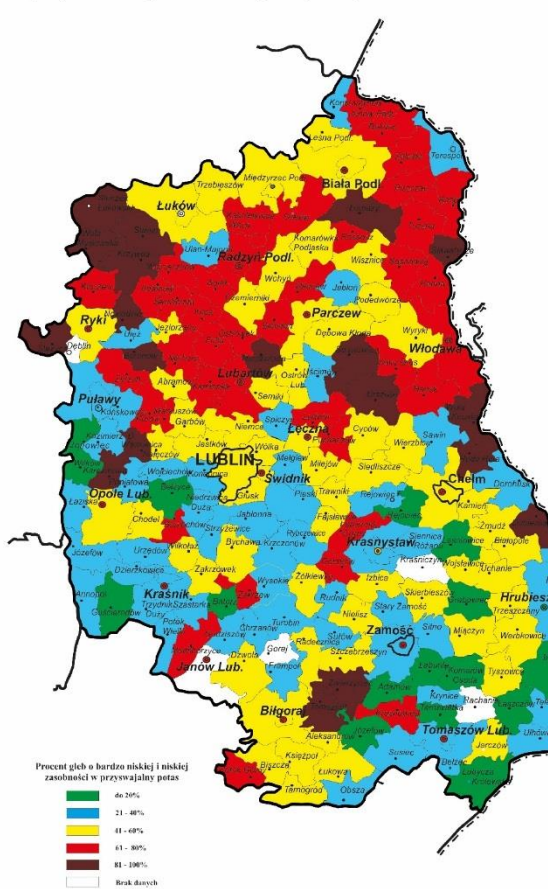
Udział gleb użytków rolnych o bardzo niskiej i niskiej zasobności w przyswajalny fosfor w poszczególnych gminach województwa lubelskiego (na podstawie wyników analiz gleb wykonanych w OSChR w Lublinie)

Udział gleb użytków rolnych o bardzo niskiej i niskiej zasobności w przyswajalny magnez w poszczególnych gminach województwa lubelskiego (na podstawie wyników analiz gleb wykonanych w OSChR w Lublinie)

Udział gleb użytków rolnych o bardzo niskiej i niskiej zasobności w przyswajalny potas w poszczególnych gminach województwa lubelskiego (na podstawie wyników analiz gleb wykonanych w OSChR w Lublinie)

Ważnym aspektem decydującym o żyzności gleb jest również zasobność w przyswajalne formy składników pokarmowych roślin. Wyniki badań przeprowadzone przez Okręgową Stację Chemiczno-Rolniczą w Lublinie wykazały, że udział gleb o bardzo niskiej i niskiej zasobności w przyswajalny potas wynosi 44% powierzchni użytków rolnych (mapa 19). Wysoką i bardzo wysoką zasobnością gleb charakteryzuje się 26% powierzchni użytków rolnych, natomiast 30% gleb charakteryzuje się średnią zasobnością. Największy udział gleb Lubelszczyzny z bardzo niską i niską zasobnością przyswajalnego potasu znajduje się w powiecie włodawskim (73,8%), janowskim (66,3%), biłgorajskim (57,3%), białkopodlaskim (56,5%) i ryckim (55,0%). Najmniej gleb charakteryzujących się niską i bardzo niską zasobnością w potas zaobserwowano w powiecie łęczyńskim (28,2%), hrubieszowskim (32,2%), tomaszowskim (33,5%), łukowskim (34,7%) i opolskim (37,8%). Udział gleb o niskiej i bardzo niskiej zawartości magnezu przyswajalnego wynosi 53% powierzchni użytków rolnych (mapa 20). W województwie lubelskim 28% charakteryzuje się wysoką i bardzo wysoką zawartością magnezu, natomiast średnią 19%. Pod względem zasobności niskiej i bardzo niskiej w przyswajalny magnez najwięcej gleb znajduje się w powiecie chełmskim (88,9%), krasnostawskim (73,4%) świdnickim (72,6%), janowskim i lubelskim (67%). Najmniej gleb o niskiej i bardzo niskiej zawartości magnezu znajduje się w powiecie hrubieszowskim (16,2%), ryckim (33%), tomaszowskim (33,7%), puławskim (35,4%) i zamojskim (39,2%).

POZYTYWNE I NEGATYWNE ODDZIAŁYWANIE ROLNICTWA NA ŚRODOWISKO, W TYM: ZNACZENIE ROLNICZEGO UŻYTKOWANIA ZIEMI DLA ZACHOWANIA BIORÓŻNORODNOŚCI ORAZ ADAPTACJI I MITYGACJI ZMIAN KLIMATYCZNYCH, BILANSU WODNEGO ORAZ JAKOŚCI WÓD I GLEB

W województwie lubelskim przeważają gospodarstwa o małej powierzchni. (S. Białousz Warszawa 1999r.) Wyższym udziałem gospodarstw większych obszarowo wyróżnia się północna część województwa lubelskiego, charakteryzująca się jednocześnie zwiększonym udziałem trwałych użytków zielonych i glebami o niskiej jakości bonitacyjnej. Wśród gospodarstw indywidualnych przeważają gospodarstwa wielokierunkowe, o małej skali produkcji. Nieco większą koncentracją produkcji zwierzęcej (bydło, trzoda chlewna) wyróżniają się gospodarstwa w północnej części województwa. Gospodarstwa posiadające powyżej 10 sztuk bydła stanowią w tej części województwa około 6-8% ogólnej liczby gospodarstw. Również skala produkcji roślinnej wytwarzanej i oferowanej na rynek przez pojedyncze gospodarstwo jest niewielka. Ponadto często jest to produkcja zróżnicowana jakościowo, niejednorodna, źle przygotowana. Grupy producenckie są stosunkowo nieliczne, zwłaszcza w odniesieniu do typowych kierunków produkcji rolniczej. Jedną z przyczyn małej produkcji oraz zaniedbań w zakresie agrotechniki jest uciążliwa szachownica gruntów. Zjawisko to występuje z dużą siłą w środkowej i południowo-zachodniej części województwa. Rozdrobniony rozłóg gospodarstwa, złożony z kilku lub nawet kilkunastu działek, często oddalonych od zabudowań, nie tylko obniża efektywność produkcyjno-ekonomiczną produkcji, ale także zwiększa ujemne oddziaływanie rolnictwa na środowisko naturalne. Racjonalne zagospodarowanie nawozów organicznych jest możliwe tylko wówczas, gdy mogą być one stosowane na całej powierzchni gruntów gospodarstwa. W województwie lubelskim rozłóg pól i sieć dróg rolniczych często to uniemożliwiają. Należy podkreślić, że Lubelszczyzna jest obszarem o dużym zagrożeniu procesami erozji szczególnie na Wyżynie Lubelskiej i Roztoczu. Ocenia się, że erozją wodną powierzchniową jest zagrożone 27,9% powierzchni województwa, a erozją wąwozową około 17,5%. Gęstość sieci wąwozów w zachodniej części Płaskowyżu Nałęczowskiego jest największa w Europie. Lubelszczyzna jest regionem o dużych zasobach pracy ludzkiej, charakteryzującym się, obok bezrobocia rejestrowanego, stale wzrastającego tzw. bezrobociem utajonym lub ukrytym. Szacuje się, że ta forma bezrobocia wynosi nawet w rolnictwie województwa. Czynnikiem sprzyjającym lepszemu wykorzystaniu zasobów pracy, łagodzącym bezrobocie i wpływającym na sytuację

ekonomiczną gospodarstw, przez wiele lat była specjalizacja regionu w produkcji chmielu, tytoniu, owoców i warzyw, a także buraków cukrowych. Szacuje się, że z terenu województwa lubelskiego pochodziło ponad 15% krajowej produkcji buraków cukrowych, około 10% produkcji zbóż, około 13% produkcji owoców i 8% warzyw, a także około 80% krajowej produkcji chmielu. Specjalizacja ta zaznacza się w określonych subregionach województwa np. duża koncentracja uprawy chmielu w rejonie Powiśla czy Krasnegostawu, tytoniu w gminie Łukowa. W ostatnim okresie warunki ekonomiczne dramatycznie ograniczyły możliwości funkcjonowania gospodarstw specjalistycznych.

Gospodarstwa rolne Lubelszczyzny posiadają znaczny kapitał w postaci maszyn i narzędzi oraz budynków. Nie jest to jednak równoznaczne z możliwościami efektywnego jego wykorzystania. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 ciągnik w województwie jest mniejsza niż średnio w Polsce, gdyż wynosi około 11,6 ha. Jednak około 50% ciągników ma ponad 10 lat. Negatywnie ocenić należy ich stan techniczny jak również wyposażenie gospodarstw w podstawowe maszyny i narzędzia towarzyszące. Jednocześnie brakuje zakładów usługowych zajmujących się naprawą ciągników i maszyn lub też wykonujących odpłatnie usługi mechanizacyjne. W wielkościach bezwzględnych liczba budynków we władaniu gospodarstw rolnych województwa lubelskiego jest znaczna, jednak kubatura budynków inwentarskich jest niewielka. Są to w większości obiekty przestarzałe, wielofunkcyjne, nie spełniające warunków zoohigienicznych i nie przystosowane do nowoczesnej produkcji zwierzęcej, zgodnej z dyrektywami Unii Europejskiej. Brak płyt gnojowych, szczelnych zbiorników na gnojówkę i gnojownicę przyczyniają się też do zanieczyszczenia wód gruntowych i powierzchniowych. Ze względu na zły stan infrastruktury technicznej gospodarstw i obszarów wiejskich rolnictwo, mimo niskiej intensywności produkcji, również stwarza zagrożenia dla środowiska. Często studnie przydomowe są zlokalizowane zbyt blisko budynków inwentarskich lub w obniżonych częściach podwórza i w ich kierunku spływają zanieczyszczenia. Charakterystykę obszarów wiejskich województwa lubelskiego na tle kraju przedstawiono w tabeli . Mimo znacznego postępu jaki się dokonał w ostatnich latach, dysproporcje w zakresie infrastruktury i skala zaniedbań są nadal ogromne. Niedorozwój infrastruktury technicznej zaznacza się również w mniejszych miastach regionu. Jak podaje Terelak [8] gleby województwa lubelskiego charakteryzują się małym zanieczyszczeniem metalami ciężkimi. Gleby w różnym stopniu zanieczyszczone metalami ciężkimi stanowią bowiem w województwie lubelskim tylko 1,2% przy średniej dla kraju 3,0%. Mała powierzchnia gleb zanieczyszczonych pierwiastkami (substancjami) toksycznymi nie ma istotnego znaczenia z punktu widzenia racjonalnego wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej w regionie. Niekiedy wyolbrzymia się możliwości rozwoju produkcji ekologicznej w regionie, argumentując to między innymi niskim zużyciem nawozów mineralnych i środków ochrony roślin. Nie uwzględnia się jednak braku prężnego rynku produktów ekologicznych i sytuacji dochodowej ludności nierolniczej, wydającej znaczną część swych dochodów na zakup żywności. Zużycie środków ochrony roślin w gospodarstwach regionu kształtuje się średnio poniżej 0,5 kg substancji biologicznie czynnej w przeliczeniu na 1 ha gruntów ornych i sadów. W mikroregionach (subregionach) o dużym nasileniu upraw wymagających chemicznej ochrony, zużycie to jest jednak znacznie większe (np. rejon Powiśla Lubelskiego) i w związku z tym występuje niebezpieczeństwo skażenia wód. Zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego jest też niewłaściwe pobieranie wody do oprysków, mycie opryskiwaczy, porzucanie opakowań. Zjawiska takie nie należało do rzadkości. W przypadku preparatów doglebowych duże znaczenie mogą też mieć spływy erozyjne, powodujące przemieszczanie do zbiorników wodnych substancji organicznej i składników przyspieszających eutrofizację. Niewielka powierzchnia użytków rolnych, przypadająca średnio na jedno gospodarstwo w Lubelskiem, jak również przeludnienie agrarne i ekstensywny charakter produkcji decydują o niskiej towarowości rolnictwa i słabym powiązaniu gospodarstw z rynkiem. Dodać należy, że infrastruktura ekonomiczna jest słabo rozwinięta. Z przeprowadzonych analiz wynika, że dopiero gospodarstwa o powierzchni powyżej 10 ha, stanowiące około 14% ogólnej liczby gospodarstw, i posiadające grunty o dobrej jakości mogą

przeznaczać na rynek około 80-90% swojej produkcji. Konsekwencją tego jest towarowość produkcji. W gospodarstwach mniejszych dominuje produkcja na samozaopatrzenie.

Województwo lubelskie nie jest regionem jednorodnym rolniczo. Jego obszary wiejskie charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem warunków przyrodniczych oraz ekonomiczno-organizacyjnych, decydujących o poziomie wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa i możliwościach rozwoju obszarów wiejskich. Stosując metodę analizy skupień do grupowania danych statystycznych zestawionych według powiatów dokonano podziału województwa na rejony. Każdy z wydzielonych subregionów posiada określoną specyfikę, rzutującą również na poziom wykorzystania potencjału produkcyjnego. Analiza danych zamieszczonych w tabeli 8 wskazuje, że w województwie lubelskim wykorzystanie potencjału produkcyjnego rolnictwa jest zróżnicowane. Jednak generalnie jest ono niskie. Należy również podkreślić, że znaczną część towarowej produkcji rolniczej Lubelszczyzny stanowią produkty nie przetworzone, a więc surowce do przetwórstwa. Region charakteryzuje się niedorozwojem przemysłu rolno-spożywczego. Warunki gospodarki rynkowej spowodowały upadek lub trudności wielu przetwórców. Wpłynęło to na sytuację dochodową szerokich grup ludności, zarówno producentów rolnych jak i zatrudnionych w przetwórstwie (GUS, Lublin 2013r).

Wnioski

1. Lubelszczyzna jest regionem o dużym potencjale produkcyjnym rolnictwa.
2. Wykorzystanie potencjału produkcyjnego rolnictwa Lubelszczyzny jest silnie uzależnione od warunków ekonomicznych i organizacyjnych. Poprawa jego wykorzystania wymaga zdecydowanego wdrażania postępu technologicznego w rolnictwie oraz rozbudowy i unowocześnienia infrastruktury obszarów wiejskich.
3. Duża skala występujących zaniedbań, stwarzających zagrożenia dla ekosystemów, oraz zła sytuacja ekonomiczna rolnictwa Lubelszczyzny wskazują na konieczność wsparcia finansowego wszelkich przedsięwzięć warunkujących realizację rozwoju zrównoważonego i przebudowę struktury agrarnej wsi, a także zmiany funkcji obszarów wiejskich w kierunku nadania im charakteru wielofunkcyjnego.
4. Działania te obok podnoszenia wykształcenia i poziomu świadomości ekologicznej wymagają wsparcia finansowego polityki rozwoju regionu z wykorzystaniem w tym celu środków finansowych z budżetu państwa i przyznawanych w ramach pomocy zagranicznej.
5. Przemiany strukturalne, modernizacja gospodarstw a w konsekwencji rozwój obszarów wiejskich Lubelszczyzny mogą być tylko współfinansowane z dochodów własnych rolnictwa kształtujących się na odpowiednim poziomie. Aktualnie poziom ten jest katastroficznie niski, co stanowi poważne zagrożenie dla regionu.
6. Konieczne jest zatem wsparcie finansowe celów priorytetowych, którymi powinny być:
 - a) poprawa efektywności wykorzystania czynników produkcji, zmierzająca do obniżenia kosztów produkcji, a więc i poprawy dochodowości gospodarstw;
 - b) rozwój i unowocześnienie infrastruktury technicznej, społecznej i ekonomicznej;
 - c) poprawa jakości produktów rolnych, zwiększenie stopnia ich przetworzenia oraz skali produkcji;
 - d) ochrona zasobów naturalnych środowiska przyrodniczego i zapobieganie degradacji jego potencjału.

Posiadane przez Lubelszczyznę bogate zasoby środowiska naturalnego należy postrzegać w kategoriach „kapitału ekologicznego”, będącego w dyspozycji społeczności lokalnych. Dbłość o środowisko przyrodnicze może być ujmowana także jako szansa na rozwój, a nie tylko jako jego bariera, choć sprzeczności między przyrodą a gospodarką są w pewnych przypadkach nieuchronne. W świadomości społeczeństwa niezbędne jest wykreowanie postrzegania wartości ekologicznych w kategoriach interesu społecznego. Podstawowe znaczenie wśród surowców mineralnych posiadają bogate zasoby węgla kamiennego udokumentowane w Lubelskim Zagłębiu Węglowym. Stanowią one podstawę

do rozwoju przemysłu górniczego w regionie (około 7,6% wydobycia krajowego). Z innych kopalin na uwagę zasługują zasoby gazu ziemnego, a także złoża wapieni wydobywane dla przemysłu cementowego w Chełmie i Rejowcu Fabrycznym. Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych województwa lubelskiego w roku 2010 stanowiły ok. 6,9% zasobów w skali kraju. Szansą, jeszcze nie w pełni rozpoznaną, są możliwości eksploatacji gazu łupkowego. Na terenie województwa położone są dwa duże zbiorniki wód podziemnych (Niecka Lubelska oraz Niecka Mazowiecka), wydzielone w ramach ogólnokrajowej strategii ochrony wód podziemnych. Znaczenie gospodarcze mają również zasoby wód mineralnych występujące w okolicach Nałęczowa, Celejowa, Krasnobrodu i Wólki Biskiej, których wydobycie może stanowić podstawę do rozwoju usług uzdrowiskowych w tych miejscowościach. Obszary prawnie chronione stanowią 22,7% powierzchni ogólnej województwa, znacznie poniżej średniej krajowej (32,5%). Pod względem powierzchni obszarów chronionych województwo zajmuje 7 miejsce w kraju. Najcenniejszymi pod względem przyrodniczym obszarami województwa są: Polesie 9 (w tym Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie), Roztocze oraz dolina Wisły i Bugu. Na Lubelszczyźnie, w ramach sieci Natura 2000, funkcjonują ogółem 122 obiekty – 23 obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) oraz 99 obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty. Ponadto zaproponowano jeden potencjalny obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Jata. Mapa 2: Ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych w województwie lubelskim. (Biuro Planowania Przestrzennego Lublin 2013r).

Łagodzenie i adaptacja do zmian klimatu.

Konieczność uwzględniania łagodzenia zmian klimatu i adaptacji do jego zmian w ocenie oddziaływania na środowisko spowodowana jest obserwowanymi w ostatnich dziesięcioleciach skutkami zmian klimatu, polegającymi m. in. na wzroście temperatury oraz zwiększeniu częstotliwości i skali ekstremalnych zjawisk pogodowych. W polskich dokumentach strategicznych dotyczących klimatu, jako najbardziej wrażliwe na zmiany klimatu, wskazano dziedziny i obszary, takie jak: gospodarka wodna, rolnictwo, leśnictwo, różnorodność biologiczna, zdrowie, energetyka, budownictwo i gospodarka przestrzenna, obszary zurbanizowane, transport, obszary górskie i strefy wybrzeża. Pamiętać jednak trzeba, że kwestie związane ze zmianami klimatu, dotyczyć mogą również przedsięwzięć z innych dziedzin i obszarów. Każde przedsięwzięcie wymaga w tym zakresie indywidualnej oceny, a podane niżej sposoby łagodzenia zmian klimatu i adaptacji do jego zmian są jedynie przykładami, które wymagają dostosowania do jednostkowego przypadku. Zagadnienia łagodzenia zmian klimatu i adaptacji do jego zmian są szczególnie istotne w aspekcie dofinansowania przedsięwzięć ze środków unijnych i stanowić będą jeden z elementów oceny wniosków.

Łagodzenie zmian klimatu

Przez łagodzenie zmian klimatu należy rozumieć taki sposób planowania, realizacji, eksploatacji i likwidacji przedsięwzięcia, który nie przyczynia się do pogłębiania zmian klimatu. Badając czy przedsięwzięcie nie będzie przyczyniać się do pogłębiania zmian klimatu należy uwzględnić m. in. następujące elementy:

- ▶ bezpośrednie emisje gazów cieplarnianych powodowane przez przedsięwzięcie (np. dwutlenek węgla, tlenek diazotu, metan lub inne gazy cieplarniane objęte Ramową Konwencją Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu) w tym np. technologie, sposób ogrzewania, sposób nawożenia - ograniczenie wykorzystania azotu w nawozach, zarządzanie metanem (z fermentacji jelitowej i obornikowym);
- ▶ bezpośrednie emisje gazów cieplarnianych powodowane przez działania towarzyszące przedsięwzięciu (wytwarzanie odpadów, gospodarka odpadami - energia ze spalania odpadów lub wytwarzanie biogazu ze ścieków i osadów, wylesianie – utrata siedlisk powodujących sekwestrację węgla);

- ▶ bezpośrednie emisje gazów cieplarnianych powodowane przez transport towarzyszący przedsięwzięciu (lokalizacja, transport materiałów na etapie budowy, transport na etapie eksploatacji np. transport towarów, transport odpadów, podróże osób – ich liczba i długość, dostęp do transportu publicznego, transport rowerowy, wspólna jazda samochodami, pojazdy elektryczne);
- ▶ działania skutkujące pochłanianiem gazów cieplarnianych (np. zalesianie, zmiana sposobu użytkowania terenu, ochrona terenów zielonych, podmokłych - pozyskiwanie metanu do produkcji biogazu);(Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego).
- ▶ działania skutkujące zmniejszaniem emisji gazów cieplarnianych (np. technologie, korzystanie z odnawialnych źródeł energii, wykorzystanie materiałów budowlanych pochodzących z recyklingu/odzysku);
- ▶ pośrednie emisje gazów cieplarnianych związane z zapotrzebowaniem na energię towarzyszącym przedsięwzięciu (np. związane ze stosowaną technologią, na potrzeby ogrzewania czy chłodzenia budynków, oświetlenie, zastosowanie naturalnej izolacji, okien skierowanych na południe, pasywnej wentylacji, czy żarówek energooszczędnych, inne elementy energochłonne).

Adaptacje do zmian klimatu

Przez adaptacje do zmian klimatu należy rozumieć taki sposób planowania, realizacji, eksploatacji i likwidacji przedsięwzięcia, aby było ono optymalnie przystosowane do postępujących zmian klimatu, jak również by nie powodowało zwiększenia wrażliwości elementów środowiska na zmiany klimatu. Badając czy przedsięwzięcie jest przystosowane do postępujących zmian klimatu należy uwzględnić m. in. elementy związane z klęskami żywiołowymi, takimi jak:

- ▶ powodzie – poprzez np. lokalizację, konstrukcję, awaryjne zasilanie w energię, wodę, sieć teleinformatyczną, a także organizację służb kryzysowych, zapewnienie dróg ewakuacyjnych;
- ▶ pożary – poprzez np. konstrukcję, zagospodarowanie terenu – przecinki, systemy awaryjne, ognioodporne materiały budowlane, służby kryzysowe, drogi ewakuacyjne;
- ▶ fale upałów – poprzez np. konstrukcję, zagospodarowanie terenu – zacienienie, dachy pokryte roślinnością, klimatyzację (co wiąże się ze zwiększeniem zapotrzebowania na energię i wodę), ochronę zbiorów, ochronę przeciwpożarową, zapewnienie wody dla zwierząt, ingerencję w obieg powietrza, pochłanianie lub generowanie wysokich temperatur – wyspy ciepła, emisje lotnych związków organicznych i tlenków azotu, materiały budowlane odporne na wysokie temperatury, materiały pochłaniające lub odbijające światło słoneczne, ich rodzaj, kolor;
- ▶ susze – poprzez np. systemy oszczędzania wody – technologiczne i bytowe, gromadzenie wód deszczowych i roztopowych, przygotowanie na mniejszą dostępność i gorszą jakość wody oraz zwiększone zapotrzebowanie na wodę, ochronę zbiorów, ochronę przeciwpożarową, lokalizację na obszarze o dużym zagrożeniu pożarowym, zapewnienie wody dla zwierząt, ochronę krajobrazu (ochrona zieleni), zachowanie ciągłości siedlisk, retencję wodną, zapotrzebowanie przedsięwzięcia na wodę, wpływ na warstwy wodonośne, instalacje oczyszczania ścieków umożliwiające odzysk wody, obieg zamknięty wód technologicznych;
- ▶ nawałne deszcze i burze – poprzez np. konstrukcję, odprowadzanie wody, wpływ na retencję powierzchniową, stopień izolacji terenu, zagospodarowanie terenu – zalesienie, tereny zielone, awaryjne zasilanie - energia, woda, sieć teleinformatyczna, ochronę przed podtopieniami - lokalizację, piorunochrony, ryzyko wycieku zanieczyszczeń, wbudowanie zasuw burzowych do systemów odwadniających w celu ochrony wnętrza przed zalaniem na skutek cofnięcia się ścieków, właściwe odwodnienie terenu przedsięwzięcia, służby kryzysowe, drogi ewakuacyjne
- ▶ silne wiatry – poprzez np. konstrukcję, ryzyko przewrócenia obiektów w sąsiedztwie np. drzew, masztów, awaryjne zasilanie - energia, woda, sieć teleinformatyczna, służby kryzysowe;

- ▶ katastrofalne opady śniegu – poprzez np. konstrukcję, jej stabilność, awaryjne zasilanie, eksploatację np. usuwanie śniegu z dachów, sposoby usuwania śniegu z chodników i jezdni (i ich wpływ na wody, gleby i roślinność), ochronę przed lawinami;
- ▶ fale mrozu – poprzez np. konstrukcję, awaryjne zasilanie – energia, woda, sieć teleinformatyczna, materiały budowlane odporne na niskie temperatury, ochronę przed szkodami wywołanymi zamarzaniem i odmarzaniem – wodociągi, drogi;
- ▶ podnoszący się poziom mórz - poprzez np. konstrukcję, lokalizację;
- ▶ sztormy, erozja wybrzeża i intruzje wód zasolonych - poprzez np. konstrukcję, lokalizację, zwiększanie erozji, ryzyko wycieku zanieczyszczeń;
- ▶ osuwiska - poprzez np. konstrukcję, lokalizację, ochronę powierzchni ziemi (np. poprzez roślinność – hydroobsiew, zadarnienie, drzewa), kanały i dreny.(Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020,Lublin 2013r.).

Bioróżnorodność

Różnorodność biologiczna obejmuje zmienność: wewnątrzgatunkową, międzygatunkową, ponadgatunkową.

Znaczenie bioróżnorodności na Lubelszczyźnie:

Utrata obszarów bagiennych ma wpływ na całą społeczność ograniczając funkcje ekosystemów takie jak:

- ☐ zapobieganie powodziom
- ☐ możliwości oczyszczania wód i akumulacji dwutlenku węgla
- ☐ funkcje rekreacyjne i walory estetyczne krajobrazu

Straty bioróżnorodności oznaczają pogorszenie wielu funkcji ekosystemów o kluczowym znaczeniu dla utrzymania zdrowia ludności, począwszy od zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego wraz z wodą do picia, do czystego powietrza i środków leczniczych.

Zagrożenia dla bioróżnorodności

- zmiany siedlisk (urbanizacja, intensyfikacja rolnictwa)
- globalne zmiany klimatu (Gatunki inwazyjne)
- nadmierna eksploatacja gatunków roślin i zwierząt
- skażenia gleby, wód i atmosfery

Łagodzenie zmian klimatu (mitygacja)

Wzrost temperatury, ekstremalne zjawiska pogodowe, częstsze susze i powodzie, występowanie nowych chorób i ich mutacji – właściwie nie ma już takiego obszaru politycznego, społecznego i gospodarczego, który byłby odporny na zmiany klimatu.

Stąd potrzeba poszukiwania nowych rozwiązań – nie tylko przeciwdziałających negatywnym zmianom klimatu, ale też przygotowujących państwa i firmy na nową rzeczywistość. Taką rolę mają pełnić działania adaptacyjne (W Drobik Warszawa, 2014r.).

Mitygacja a adaptacja

Dyskusje na temat zmian klimatu na forum międzynarodowym skupiają się na dwóch rodzajach działań. Aby przeciwdziałać negatywnym skutkom globalnego ocieplenia, prowadzi się działania zmierzające do zahamowania zmian klimatu, takie jak ograniczanie emisji gazów cieplarnianych do atmosfery poprzez redukcję spalania paliw kopalnych, podnoszenie efektywności energetycznej czy oszczędzanie energii. Noszą one nazwę mitygacji i skupiają się przede wszystkim na niwelowaniu przyczyn powstawania globalnego ocieplenia.

Województwo lubelskie

Pomimo, że Lubelszczyzna zaliczana jest do obszarów o niskim stanie wód powierzchniowych, posiada liczne źródła o wysokiej jakości wód podziemnych. Mimo silnego zagrożenia powodziowego stan infrastruktury chroniącej jest niezadowalający, podobnie ma się problem zagrożenia pożarowego.

Rekomendowane kierunki działań adaptacyjnych:

- ochrona przeciwpowodziowa obszarów położonych na terenach zalewowych,
- ochrona terenów rolniczych i leśnych oraz cennych przyrodniczo przed deficytem wody oraz rozpoznanie możliwości uprawy roślin ciepłolubnych, takich jak kukurydza czy sorgo w celu zwiększenia możliwości przygotowania wysokowydajnych pasz dla zwierząt,
- zwiększanie obszarów zielonych i wodnych, zapewnienie przewietrzania miast, poprawę stanu sanitarnego powietrza,
- przygotowanie programów zabezpieczenia w wodę dobrej jakości w warunkach dłuższych okresów suszy i niedoborów wody zwłaszcza na mniejszych rzekach.

Bilans wodny Lubelszczyzny

Woda stanowi podstawowy czynnik warunkujący istnienie życia na Ziemi. Zgodnie z koncepcją cyklu hydrologicznego woda płynąca rzekami do morza musi powracać na ląd, aby zachowana była ciągłość obiegu wody w przyrodzie. Znaczna ilość wody powraca wprost do atmosfery w wyniku parowania, a pewna jej część zostaje czasowo zatrzymana przez ośrodki retencji, np. glebę.

Bilans wodny

Jest to liczbowe zestawienie przychodów, rozchodów i retencji. Mierzy się go, biorąc pod uwagę ilość opadów na danym terenie, odpływ powierzchniowy i podziemny z danego terenu, parowanie. Zestawienie obiegu wody w przyrodzie na danym obszarze i w danym czasie, w ciągu roku hydrologicznego. Rok hydrologiczny to okres odpowiadający długością roku kalendarzowego, ale rozpoczynający się od umówionej daty. W Polsce rozpoczyna się 1 listopada do 31 października.

Przychód

Najważniejszym źródłem zasilającym są opady atmosferyczne (97% całkowitej ilości wody). Przyjmując średnią roczną ilość opadów – 600 mm obliczono roczny przychód wody wynosi 187 mld m³. Wraz z dopływem wód z zagranicy roczny przychód szacuje się na ok. 192 mld m³. (www.szkolnictwo.pl).

Rozchód

Obejmuje parowanie, odpływ i zużycie gospodarcze wód średnio w ciągu roku wyparowuje i zużywa się 135 mld m³, a odpływ powierzchniowy i podziemny wynosi 57 mld m³.

Retencja

Retencja wodna - zdolność do gromadzenia zasobów wodnych i przetrzymywania ich przez dłuższy czas w środowisku biotycznym i abiotycznym, np. w glebie, w gruncie.

W Polsce wynosi ok. 113 mld m³, co stawia Polskę na jednym z ostatnich miejsc w Europie (23 miejsce)

Czynnikiem stanowiącym największe zagrożenie dla stanu jakości wód powierzchniowych jest działalność antropogeniczna. Stałe oddziaływanie presji powoduje stopniowe pogarszanie się stanu wód oraz ich degradację. Do najistotniejszych presji jakim poddawane jest środowisko wodne należą: znaczące pobory wód na cele bytowe i gospodarcze; odprowadzanie niedostatecznie oczyszczanych ścieków, w dużej mierze komunalnych, do wód powierzchniowych lub do ziemi; spływy obszarowe, w tym z rolnictwa, obciążone związkami biogennymi oraz niewłaściwe wykonywanie zabiegów agrotechnicznych. W województwie lubelskim w 2012 r. pobrano 340 hm³ wody, co stanowiło 3% wszystkich wód pobranych w kraju. Ogólny pobór i jej zużycie w latach 2004-2012 utrzymywał się na porównywalnym poziomie. Niewielki wzrost poboru wody w roku 2012 w stosunku do roku 2004 odnotowano na cele produkcyjne oraz w ramach istniejącego zbiorowego zaopatrzenia mieszkańców. Taki sam trend zużycia wody utrzymywał się na cele nawodnień w rolnictwie i leśnictwie.

Zbiorniki retencyjne oraz obiekty małej retencji mają istotne znaczenie dla utrzymania prawidłowego bilansu wodnego, poprzez opóźnianie spływu wód i ich magazynowanie dla

celów nawodnień rolnych, gospodarki rybackiej, przeciwpożarowych oraz rekreacyjnych. W latach 2004-2012 na terenie województwa lubelskiego w ramach małej retencji wykonano prace na 37 obiektach o pojemności około 6800 dam³. Realizowane prace dotyczyły modernizacji obwałowań rzek, udrażniania koryta rzek i kanałów, budowy i remontu jazów na rzekach, szczegółowych melioracji gruntów oraz remontów pompowni. Zrealizowane obiekty małej retencji to między innymi: Zbiornik Terebela i Zbiornik Aleksandrów. (*Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*)

STRATY W UŻYTKACH ROLNYCH SPOWODOWANE PRZEZ ZMIANY KLIMATU

Zmiany klimatu będą wywierać silny wpływ na rolnictwo. Przeważa pogląd, że w skali ogólnej spodziewane zmiany polegające na globalnym ociepleniu przyniosą korzystne efekty w gospodarce rolnej, bowiem zwiększy się potencjał produkcyjny rolnictwa. W Polsce należy się spodziewać wzrostu temperatury o około 2–4°C. Konsekwencją tego wzrostu będą sezonowe zmiany ilościowe opadów atmosferycznych i natężenie ekstremalnych zjawisk pogodowych. Większość scenariuszy dla Polski nie przewiduje wzrostu sumy opadów w ciągu roku. Można natomiast spodziewać się wzrostu opadów zimowych, a zmniejszenia opadów letnich. Spowoduje to nadmierne uwilgotnienia gleby w okresie wczesnowiosennym i potrzebę odprowadzenia tej wody przez systemy drenarskie oraz przesuszenie gleb w okresie letnim i potrzebę nawodnień. Przewidywany wzrost natężenia i częstotliwości susz może spowodować wzrost deficytów wody w rolnictwie. Susze stają się w ostatnich latach coraz bardziej dokuczliwe, a przesuszenie wielu obszarów jest wyraźne. Jednocześnie dopuszcza się do bardzo głębokiego kryzysu nawodnień w Polsce. W chwili obecnej w Polsce nawodnienia odgrywają znikomą rolę, zarówno w produkcji rolnej, jak i gospodarce wodnej. Są stosowane zaledwie na około 0,5% powierzchni użytków rolnych (łącznie wszystkie rodzaje nawodnień). Możliwe zwiększenie deficytów wody w rolnictwie w wyniku zmian klimatu może utrwalić obecne trendy rozwoju nawodnień. Znaczenie nawodnień w polskim rolnictwie powinno wzrastać wraz z intensyfikacją rolnictwa i negatywnymi skutkami zmian klimatu (*Łabędzki, Nr 3/2009*)

Zanieczyszczenia obszarowe stanowią najtrudniejszą do kontrolowania, a przez to bardzo groźną formę presji ze względu na fakt, że stężenie wprowadzanych zanieczyszczeń są niewielkie, jednak ulegając kumulacji doprowadzają do znaczącej degradacji stanu wód powierzchniowych a przez to znacząco wpływają na stan środowiska.

Na terenie województwa lubelskiego zanieczyszczenia obszarowe pochodzą głównie ze źródeł rolniczych bądź bytowych z terenów nie objętych kanalizacją. Lubelszczyzna należy do regionów charakteryzujących się znaczącą rolą sektora rolniczego – udział użytków rolnych stanowi około 70 % całkowitej powierzchni województwa. Zagrożenie dla wód stanowią wypłukiwane z pól odcieki zawierające nawozy naturalne i mineralne, a także środki ochrony roślin. Zawarte w nawozach substancje biogenne są powodem eutrofizacji wód. Czynnikiem decydującym o wielkości zagrożenia tego typu presją jest przestrzeganie przez rolników i hodowców Kodeksu Dobrych Praktyk Rolniczych, będącym zbiorem zasad, porad i zaleceń które mają minimalizować tego typu zagrożenia (http://www.wios.lublin.pl/wp-content/uploads/2017/01/WIOS_Lublin_raport_2013_20152.pdf)

WARUNKI AGROMETEOROLOGICZNE

O wysokości plonów upraw rolnych w dużej mierze decydują warunki agrometeorologiczne, tj. temperatura powietrza, ilość i rozkład opadów atmosferycznych oraz nasłonecznienie. Czynniki te, oprócz środków produkcji stosowanych przez rolników tj. między innymi zastosowanego materiału siewnego, środków ochrony roślin czy zastosowania nawozów, wpływają na środowisko naturalne, rozwój roślin oraz terminowość wykonywania

prac polowych i zabiegów agrotechnicznych wykonywanych w poszczególnych etapach wegetacji roślin (Markowski, 2016).

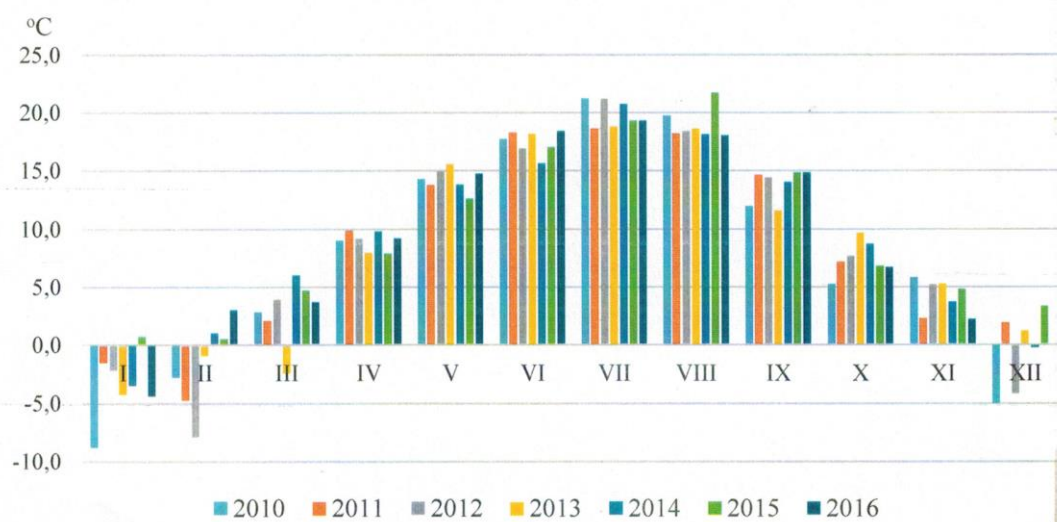
Sezon wegetacyjny 2016 r. charakteryzował się w miarę stabilną pogodą bez gwałtownych zjawisk ekstremalnych. Warunki termiczno-wilgotnościowe w okresie późnego lata i wczesnej jesieni 2015 r. były niekorzystne dla przygotowania pól pod zasiewy ozimin, a wysokie temperatury w sierpniu i brak opadów deszczu przyczyniły się do głębokiej suszy glebowej. Nietypowe warunki pogodowe zakłóciły terminowość siewu rzepaku. We wrześniu trwały wschody ozimin, a ostatnia dekada października przyniosła nocne przygruntowe przymrozki. Obserwowany nadal niedobór wody uniemożliwił wschodzącym roślinom pobór odpowiedniej ilości składników pokarmowych, czego główną oznaką były przebarwienia liści. Susza spowodowała zaburzenia we wzroście roślin i zawiązywaniu zawiązków na kolejny sezon wegetacyjny. Jednakże listopadowe opady przyniosły poprawę stanu ozimin (Markowski, 2016).

Luty 2016 r. był dość ciepły z opadami deszczu, które pozytywnie wpłynęły na uwilgotnienie gleby. Stan przezimowania większości roślin oceniono na gorszym poziomie niż w analogicznym okresie roku ubiegłego. Przyczyniły się do tego warunki pogodowe jakie wystąpiły na przełomie grudnia 2015 r. i stycznia 2016 r. Po stosunkowo ciepłym końcu grudnia (temperatura dochodziła do +12 °C) przyszedł dość duże mrozy w styczniu (lokalnie do –20 °C), które przy braku pokrywy śnieżnej spowodowały znaczne uszkodzenia ozimin. W marcu ruszyła wiosenna wegetacja roślin, a w połowie miesiąca rozpoczęto wysiewy wiosenne. Dość obfite opady najpierw deszczu ze śniegiem, a później deszczu poprawiły warunki wilgotnościowe gleby, a średnia temperatura dobowa na poziomie ok. 4 °C sprzyjała wegetacji ozimin oraz wiosennym pracom polowym. Najlepiej przezimowało żyto, zaś najgorzej jęczmień (ok. 70% powierzchni zasiewów nadawała się do zaorania) (Markowski, 2016)

Kwiecień był miesiącem dość ciepłym z dostateczną ilością opadów deszczu, a warunki pogodowe sprzyjały wykonywaniu prac polowych. Jednakże przygruntowe przymrozki w ostatniej dekadzie miesiąca spowodowały zahamowanie wzrostu roślin i negatywnie wpłynęły na kwitnienie drzew i krzewów owocowych. Stan upraw ozimych oceniono na gorszym poziomie niż w roku poprzednim, a ponadto zaobserwowano choroby grzybowe (rdza i mączniak). Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r. (Markowski, 2016)

Maj 2016 r. pod względem pogody był nieco podobny do poprzedniego miesiąca, jednakże duża ilość opadów deszczu, które miejscami były gwałtowne łącznie z gradobiciem, poczyniły szkody w uprawach. Nadal występowały choroby grzybowe (mączniak prawdziwy, septorioza paskowa) oraz nasiliło się występowanie szkodników (skrzypionki zbożowej i mszyc) (Markowski, 2016)

Wykres 1. Średnia temperatura powietrza w województwie lubelskim.

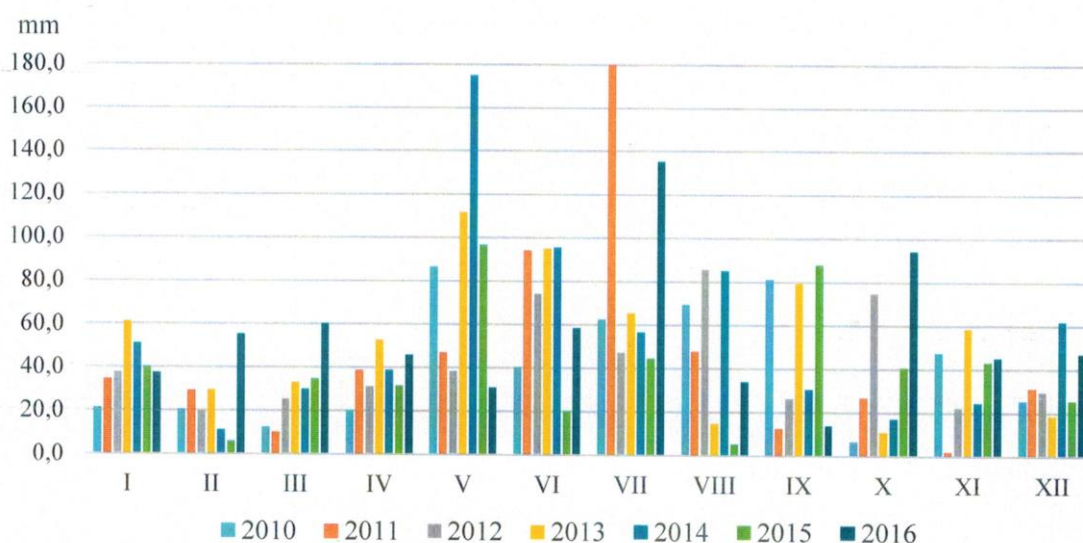

W czerwcu wilgotność gleby była niedostateczna, a temperatura w ciągu miesiąca dość wysoka. Występujące lokalnie gwałtowne opady deszczu z gradobiciem i silnym wiatrem uszkodziły plantacje rzepaku, zbóż i upraw sadowniczych (Markowski, 2016)

Lato 2016 r. było ciepłe o dość częstych opadach deszczu. Warunki pogodowe panujące pod koniec lipca umożliwiły rozpoczęcie żniw. Sierpień natomiast przyniósł zarówno upały jak i gwałtowne zmiany pogody poprzez burze i trąby powietrzne po gradobiciu, co przyczyniło się do częstego przerywania prac żniwnych, a zboża pozostające na polach mokły i porastały. Spowodowało to obniżenie jakości zebranych zbóż, jak i niższe plony w porównaniu z rokiem wcześniejszym. Podobnie rośliny oleiste przyniosły niższy plon na skutek złego przezimowania (Markowski, 2016)

Wrzesień charakteryzował się bardzo ciepłą i słoneczną pogodą z niewielkimi opadami deszczu. Sprzyjało to prowadzeniu prac polowych związanych ze zbiorem ziemniaków, soi na ziarno i kukurydzy na kiszonkę. Rolnicy wysiali również większość ozimin, pomimo niedostatecznej wilgotności gleby. Wschody ozimin oceniono na dość dobrym poziomie, jednakże ciepła pogoda sprzyjała występowaniu szkodników, między innymi mszyc na zbożach i śmietki kapuścianej na rzepaku. Pod koniec września rozpoczęła się kampania buraczana. Kolejny miesiąc był dość chłodny z dużą ilością opadów deszczu, które utrudniały prowadzenie jesiennych prac polowych oraz zbiory kukurydzy na ziarno i roślin okopowych. Pod koniec miesiąca wystąpiły nocne przygruntowe przymrozki, które jednak nie miały większego wpływu na stan roślin ozimych i oceniono je na dość dobrym poziomie (Markowski, 2016)

Wykres 2. Średnia suma opadów atmosferycznych w województwie lubelskim.

Listopad podobnie jak październik był dość chłodny z dużą ilością opadów. Na początku miesiąca padał deszcz, a pod koniec śnieg, który przyniósł również ujemne temperatury w ciągu dnia. Takie warunki atmosferyczne uniemożliwiły dalsze prowadzenie orki zimowych. Stan ozimin wysianych w optymalnych terminach oceniono jako dobry (Markowski, 2016)

Głównymi zagrożeniami naturalnymi w województwie lubelskim są: powódzie, susza i erozja wodna. Mniejsze zagrożenie stwarzają erozja wiatrowa oraz nawałne deszcze. Ocenia się, że obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi obejmują około 60 tys. ha (2,4% obszaru województwa). W 2010 r. obszary potencjalnego zagrożenia powodziowego (chronione wałami) stanowiły 26 400 ha. W północno-wschodniej części województwa występuje obszar silnie zagrożony suszą, utrudniającą zaopatrzenie w wodę rolnictwa i przemysłu oraz część obszarów cennych przyrodniczo. System nawodnień (system Kanału Wieprz-Krzna) wybudowany w celu przeciwdziałania temu zjawisku, w obecnym stanie technicznym nie spełnia oczekiwań. Wyżyna Lubelska zagrożona jest w znacznym stopniu erozją wodną powierzchnią i wąwozową oraz w mniejszym stopniu wietrzną. Erozją wodną

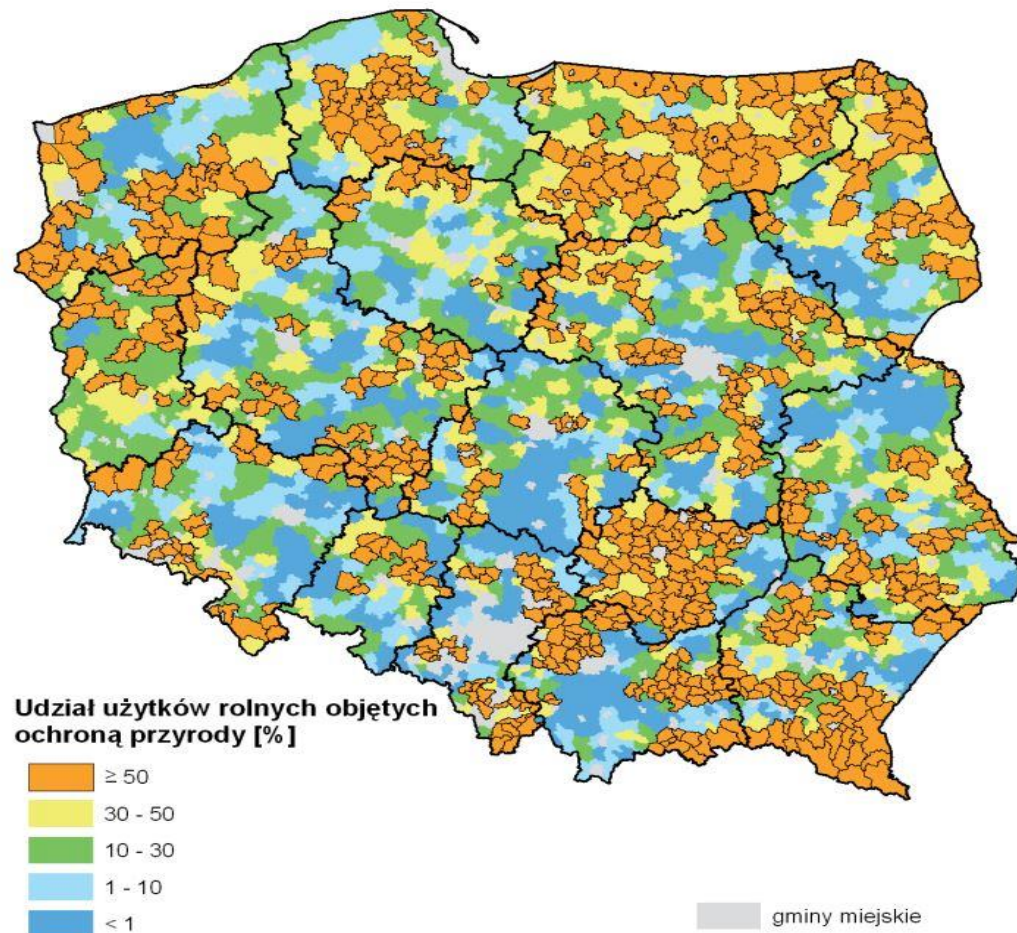
powierzchniową zagrożone są głównie wyżyny: Lubelska i Wołyńska oraz Roztocze. Dotkliwe dla rolnictwa są skutki erozji wąwozowej, w skrajnych przypadkach redukują do zera możliwości uprawy. Tą formą erozji zagrożone jest 19,6% ogólnej powierzchni województwa lubelskiego. (https://umwl.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//2Zal.1_tekst_PZPWL.pdf)

OBSZARY O SZCZEGÓLNYCH WALORACH ŚRODOWISKOWYCH DO PRODUKCJI ROLNICZEJ

Analiza obejmuje obszary objęte polskim oraz unijnym prawem ochrony przyrody. W Polsce, oprócz obszarów Natura 2000 występuje 10 form ochrony przyrody, które stanowią łącznie 32,5% powierzchni kraju. Największy udział w ogólnej powierzchni obszarów ochrony przyrody stanowią obszary chronionego krajobrazu (69,0 %), oraz parki krajobrazowe (24,7 %). Pozostałe formy mają niewielki udział w powierzchni obszarów chronionych. Obszary sieci Natura 2000 zajmują łącznie niemal 20,0 % powierzchni kraju. Rolnicy gospodarujący na tych obszarach zobowiązani są do przestrzegania obowiązujących przepisów prawnych zawartych w ustawodawstwie krajowym i wspólnotowym. Są to mniej lub bardziej restrykcyjne wymagania związane z ochroną środowiska, konieczność przestrzegania których wpływa na prowadzoną na obszarach chronionych działalność rolniczą. Obszary te cechują się ponadto wysokimi walorami przyrodniczymi, występowaniem półnaturalnej szaty roślinnej, mozaiką krajobrazu zawierającą zarówno użytki rolne, jak i lasy, zadrzewienia, naturalne łąki itp. Prowadzona na obszarach chronionych gospodarka rolna ma nierzadko charakter ekstensywny.

Największy udział gmin zaliczonych do specyficznych, posiadają województwa: świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie oraz podkarpackie. Mniejszym udziałem charakteryzują się województwa: podlaskie, zachodniopomorskie, pomorskie, małopolskie, lubuskie. Najmniejszym procentowym udziałem gmin specyficznych charakteryzują się województwa: kujawsko-pomorskie, łódzkie, opolskie. Mapa 1.1. Przestrzenne rozmieszczenie gmin wg udziału obszarów chronionych (Matyka, 2010).

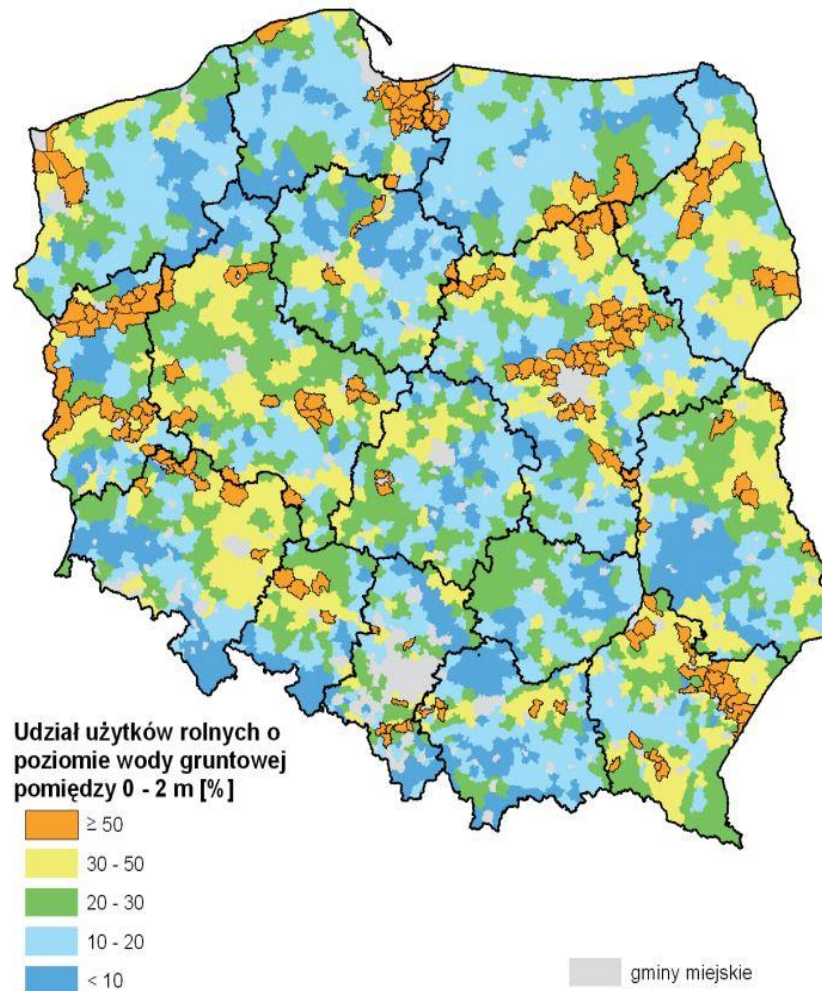
Mapa 1.1. Przestrzenne rozmieszczenie gmin wg udziału obszarów chronionych

W skali gospodarstwa rolnego położenie dużej części użytków rolnych na obszarach podmokłych, zalewowych powoduje wzrost udziału użytków zielonych w strukturze użytkowania gruntów i w pewnym stopniu wymusza określone ukierunkowanie produkcji. Ponadto, obszary o płytko położonym zwierciadle wód gruntowych są narażone na okresowe podtapianie w czasie roztopów lub w następstwie ulewnych deszczy, co uniemożliwia lub opóźnia wykonywanie zabiegów agrotechnicznych bądź zbiorów plonów. (Matyka, 2010).

Obszary potencjalnie zalewowe wyznaczono w oparciu o cyfrową wersję Przeglądowej Mapy Hydrogeologicznej Polski. Gminy zostały zaliczone do specyficznych, jeśli co najmniej 50% użytków rolnych w gminie jest położonych na obszarze, gdzie pierwszy poziom wód podziemnych (wody gruntowe) znajduje się w przeważającej części roku na głębokości 1-2 m. Gminy zaliczone do specyficznych ze względu na położenie na obszarach zalewowych koncentrują się generalnie w obrębie rozległych dolin rzecznych większych rzek nizinnych. Rzeki górskie i wyżynne ze względu na duży spadek poprzeczny nie tworzą szerokich dolin, przez co w niewielkim stopniu wpływają na poziom wód gruntowych przyległych obszarów. Większe skupiska gmin spełniających kryterium obserwujemy w sąsiedztwie dolnych odcinków rzek Odra i Warta, przecinających woj. lubuskie, w dolinie Bugu oraz częściowo Wisły w woj. mazowieckim, w dolnym odcinku rzeki San w województwie podkarpackim, oraz w dolinie Biebrzy w woj. podlaskim (map. 1.2).

Mapa 1.2. Przestrzenne rozmieszczenie gmin o dużym udziale terenów potencjalnie zalewowych

Sieć Natura 2000 na terenie województwa lubelskiego to 23 obszary specjalne ochrony ptaków i 100 obszarów o szczególnym znaczeniu dla Wspólnoty Europejskiej, co klasyfikuje województwo na pierwszym miejscu w kraju pod względem ich liczby. Różnorodność przyrodnicza regionu powoduje, że niektóre obszary zostały utworzone dla ochrony pojedynczego gatunku lub siedliska, a pozostałe obejmują np. całość kompleksu leśnego lub duże fragmenty dolin rzecznych. Podobnie jak w pozostałej części kraju ostoje ptasie są znacznie rozleglejsze powierzchniowo ze względu na zasięg przemieszczania się ptaków i odległość miejsc gniazdowania od żerowisk (lublin.rdos.gov.pl).

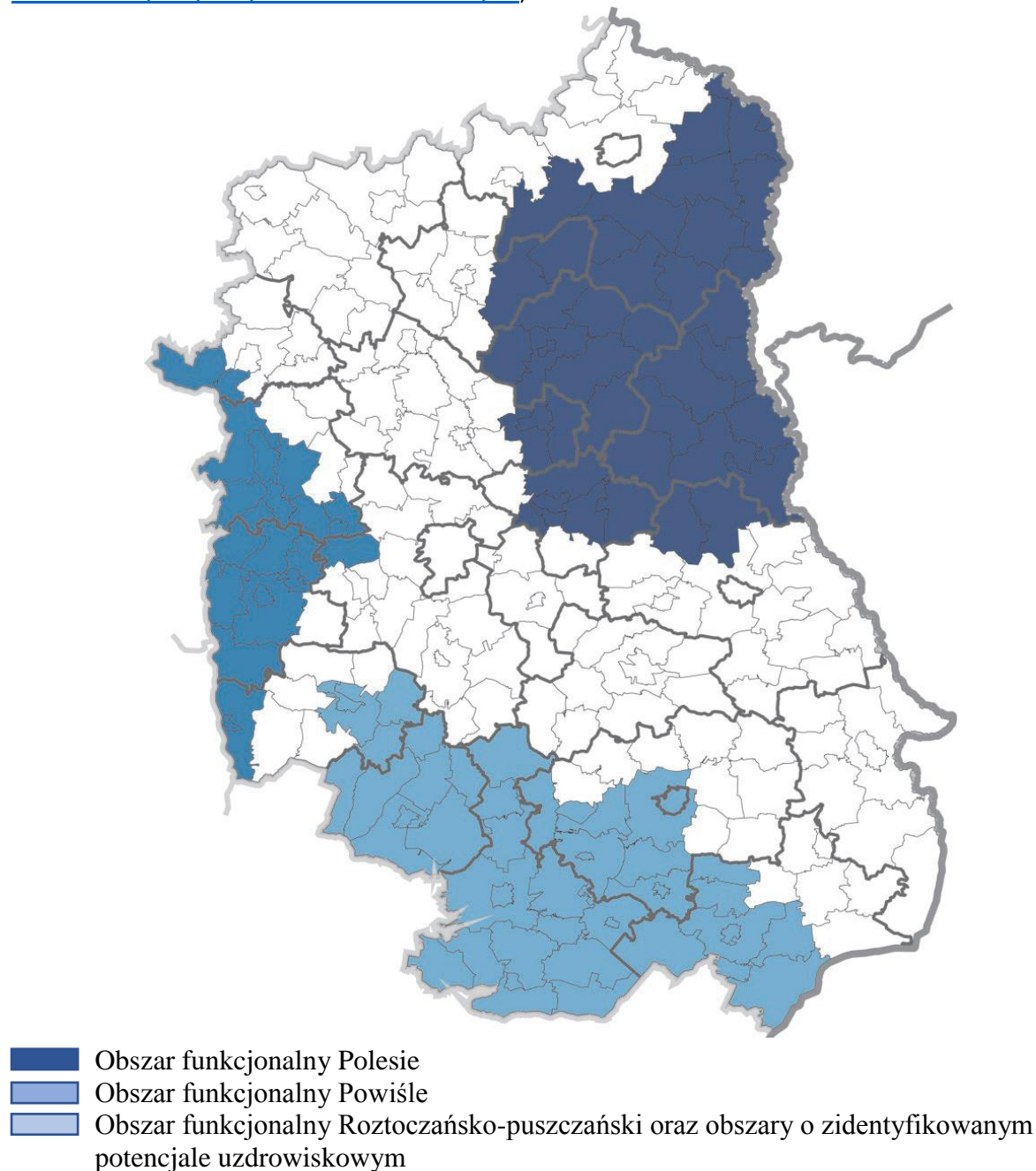
Najcenniejsze ekosystemy związane są z dolinami dużych rzek, takich jak Wisła, Bug, Wieprz, które pełnią funkcję korytarzy ekologicznych. Ważną rolę pełnią duże kompleksy leśne, takie jak Puszcza Solska, Lasy Janowskie, Lasy Strzeleckie, czy też Lasy Parczewskie, które są ostojami wielu rzadkich gatunków zwierząt i roślin. Na terenie Lubelszczyzny zachowały się również duże kompleksy wodno-torfowiskowe na Pojezierzu Łęczyńsko – Włodawskim i torfowiska węglanowe w okolicach Chełma (lublin.rdos.gov.pl).

W województwie lubelskim występują jedyne w kraju kolonie susza perełkowatego oraz największe w Polsce stanowiska żółwia błotnego (lublin.rdos.gov.pl).

Największy z obszarów siedliskowych w województwie to Uroczyska Puszczy Solskiej – został on utworzony dla ochrony 17 typów siedlisk i 18 gatunków roślin i zwierząt, z których najważniejsze w obszarze to bory i lasy bagienne oraz populacja kumaka nizinnego szacowana na ponad 500 osobników (lublin.rdos.gov.pl).

W województwie lubelskim obszary gospodarczego wykorzystania walorów środowiskowych i przyrodniczych to obszar funkcjonalny Polesie, obszar funkcjonalny Powiśle, Roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny oraz obszary o rozpoznawalnych walorach uzdrowiskowych.

Obszary o bardzo wysokich walorach przyrodniczych, zdrowotnych i krajobrazowych o uznanej randze krajowej i międzynarodowej obejmują miasta z obsługą obszarów funkcjonalnych (Puławy, Nałęczów, Dęblin, Kazimierz Dolny, Annopol, Parczew, Włodawa, Łęczna, Ostrów Lubelski, Janów Lubelski, Tomaszów Lubelski, Zamość, Biłgoraj, Zwierzyniec, Krasnobród, Szczepleszyń, Józefów.
([http://www.strategia.lubelskie.pl/Strategia Rozwoju Wojewodztwa Lubelskiego na lata 2014-2020 z perspektywa do 2030 roku.pdf](http://www.strategia.lubelskie.pl/Strategia_Rozwoju_Wojewodztwa_Lubelskiego_na_lata_2014-2020_z_perspektywa_do_2030_roku.pdf)).

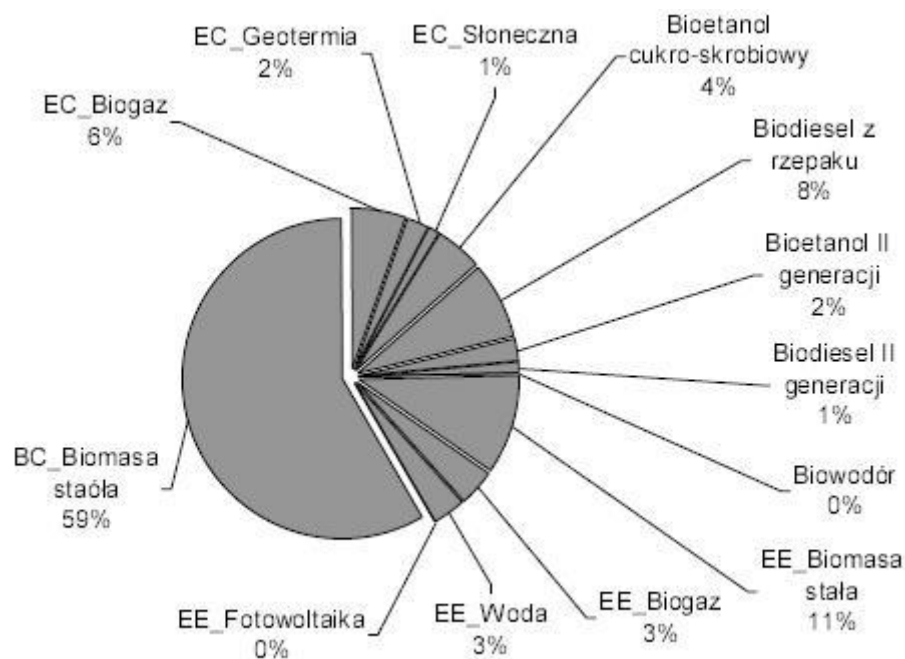
ZMIANY W PRZEZNACZENIU UŻYTKÓW ROLNYCH POD UPRAWY ENERGETYCZNE

Polskie rolnictwo, które jest ciągle w okresie dostosowywania się do nowego modelu zrównoważonej, wielofunkcyjnej i rynkowej produkcji w ramach Wspólnej Polityki Rolnej zapewnia dziś 98% samowystarczalność żywnościową kraju i dość dobre bezpieczeństwo żywnościowe obywateli.

W interesie państwa leży, aby wspierając produkcję OZE z biomasy pochodzenia rolniczego w jak najmniejszym stopniu pogorszyć samowystarczalność i bezpieczeństwo żywnościowe. Aby tak się stało potrzebne są kompleksowe i bardzo wnikliwe analizy

scenariuszy produkcji na cele żywnościowe i nieżywnościowe oraz skutków ich realizacji (Faber, 2010).

Zapotrzebowanie na OZE w Polsce zostało określone w dyrektywie UE i wynosi 15% w stosunku do energii zużywanej oraz 10% paliw transportowych w stosunku do paliw pędnych do 2020 r. Cele te zostały rozpisane na źródła w .Polityce energetycznej Polski do 2030 roku. (rys. 1). Jak wynika z przedstawionych danych biomasa ma dostarczyć w sumie 83% OZE. Największa jej alokacja (57%) ma dotyczyć ciepłownictwa. Polityka stawia więc na rozproszone wykorzystywanie biomasy (Faber, 2010).

Rysunek 1. Struktura OZE w Polsce w 2020 r. (EC - energia cieplna, EE - energia elektryczna)

Źródło: opracowanie własne autora.

Gdyby rolnictwo miało pokryć całe zapotrzebowanie na biomasę określone w "Polityce.." bez wykorzystania produktów ubocznych (np. słomy) musiałoby na ten cel przeznaczyć 3,1 mln ha gruntów, co odpowiada 27% użytkowanych obecnie gruntów ornych. Byłoby to bardzo poważne uszczuplenie powierzchni przeznaczonej do produkcji żywności i pasz. Strata ta musiałaby zostać skompensowana średniorocznym wzrostem plonów zbóż o 5%. Rolnictwa polskiego nie tylko nie stać na tak wielkie zwiększenie produkcji plonów, ale w dodatku nie wiadomo jakie byłyby tego skutki środowiskowe i ekonomiczne. Jeśli racjonalnie wykorzystane zostaną produkty uboczne zbędne w rolnictwie wymagana powierzchnia upraw energetycznych mogłaby wynosić 1,7 mln ha (15% gruntów rolnych), zaś potrzebny do skompensowania spadku powierzchni średni przyrost plonów zbóż wynosiłby 2% rocznie. Nie jest to wbrew pozorom przyrost mały zważywszy, że prognozuje się, iż w krajach starej UE wynosić on będzie 1% (Faber, 2010).

Nie ulega wątpliwości, choć nie jest to twierdzenie, z którym politycy łatwo chcą się zgodzić, że produkcja na cele energetyczne przyczyni się do wzrostu cen surowców rolnych, w tym również na cele żywnościowe. Rozbieżności istnieją jedynie co do tego jakie to będą wzrosty cen. Przyjmując z rozumą, że szacunki takie obarczone są sporą dozą niepewności można na podstawie modeli twierdzić, iż w przypadku przeznaczenia na cele produkcji rolnej 1,7 mln ha i zapewnienia wymaganego wzrostu plonu 2% rocznie wzrost cen do 2020 r. wyniesie średnio dla różnych ziemiopłodów 6%. Nie powinien być on więc dotkliwie odczuwalny przez konsumentów żywności. Jeśli taki sam areał przeznaczymy pod uprawy energetyczne, ale nie zwiększymy plonów, to wzrost cen ziemiopłodów może oscylować

w zakresie 20-50%. Taki wzrost cen mógłby się przełożyć na boleśnie odczuwalny wzrost cen żywności. Można się z wynikami tej prognozy zgodzić albo nie, ale pamiętać trzeba, że wzrost cen żywności na przełomie 2007/2008 r. wywołał ostre reakcje społeczne w UE i na świecie (Faber, 2010).

Pierwsza i najważniejszą misją rolnictwa jest produkcja żywności. Rolnictwo polskie może się przyczynić do produkcji surowców na cele energetyczne w zakresie swoich możliwości. Szacunkowo ocenia się, że na cele tej produkcji trzeba będzie przeznaczyć 1,7 mln ha do 2020 r. W stosunku do potencjału produkcji określanego niekiedy na kilka mln ha może się to wydać powierzchnią niewielką. Konieczne jednak będzie zintensyfikowanie produkcji żywnościowej, z czym będą związane koszty finansowe i środowiskowe. Jeśli ubytku areалу przeznaczonego pod produkcję żywności i pasz nie uda się skompensować wzrostem plonów, to należy się liczyć z odczuwalnym wzrostem cen surowców rolnych i żywności (Faber, 2010).

Na terenie województwa lubelskiego na cele energetyczne wykorzystywana jest biomasa rolnicza pod postacią: słomy zbóż i rzepaku, siana z trwałych użytków zielonych, upraw roślin motylkowych i upraw roślin energetycznych. Potencjał teoretyczny i techniczny biomasy rolniczej (bez roślin energetycznych) przedstawia tabela 2. (Jackowska, Pabich, Sachadyn-Król, 2012).

Źródło	Całkowite ilości [mln ton]	Współczynnik wykorzystania [%]	Ilości możliwe do wykorzystania [mln ton]	Potencjał techniczny [PJ]
Słoma zbóż	2,6	30	0,7	11,6
Słoma z rzepaku	0,6	70	0,4	6,6
Siano z TUZ i roślin motylkowych	1,0	10	0,1	0,6
Całkowity potencjał odpadów rolniczych w woj. lubelskim	4,2		1,2	18,8

Tabela nr 2. Potencjał odpadów rolniczych w województwie lubelskim.

W celu pozyskiwania większej ilości biomasy rolniczej należy zwrócić uwagę na dwie formy zwiększenia areálu upraw energetycznych. Na terenie województwa lubelskiego znajdują się grunty rolne, które dawniej wchodziły w skład państwowych gospodarstw rolnych, a obecnie mogą się przyczynić do produkcji biomasy energetycznej na większym obszarze [3]. Inną alternatywą są tereny odłogowane, które również są liczne na terenie województwa. Rolnicy dzięki uprawie roślin wieloletnich szybko rosnących na tych obszarach będą mogli uzyskać z nich przychód i nie będą one już generować strat dla gospodarstw indywidualnych (Jackowska, Pabich, Sachadyn-Król, 2012).

Dzięki coraz szerszemu wykorzystaniu biomasy, a przede wszystkim słomy, istnieje możliwość znacznego zwiększenia udziału energii odnawialnej w lokalnym bilansie energetycznym. Słoma jako dojrzałe, wysuszone źdźbła roślin jest znana i stosowana w rolnictwie od dawna głównie jako materiał ściółkowy, często traktowana jako odpad rolniczy poprodukcyjny. Ponadto słoma w porównaniu do węgla zawiera jedynie śladowe ilości organicznej siarki i tlenków azotu, substancji szkodliwych dla środowiska. Dodatkową korzyścią ze spalania słomy może być popiół, który po niej zostaje. Popiół pochodzący ze spalania słomy bogaty jest w potas i wapń, w związku z tym stanowi doskonały nawóz mineralny. Słoma charakteryzuje się również małą gęstością usypową, co podnosi koszty związane z transportem i przechowywaniem. Aby zmniejszyć te uciążliwości stosuje się jej zagęszczanie przez prasowanie, brykietowanie lub granulację [6, 61-68]. Ostatnio coraz częściej do celów energetycznych wykorzystuje się ziarno zbóż, w tym głównie owsa i kukurydzy. Ziarno, ze względu na niewielkie rozmiary, łatwiej jest transportować i magazynować niż słomę i drewno. Ponadto cecha ta daje duże możliwości techniczne pełnej automatyzacji procesu zadawania paliwa do kotła. Proces spalania ziarna realizowany jest w specjalnych palnikach, wymagających

dostarczenia odpowiedniej ilości powietrza oraz utrzymywania odmiennych temperatur spalania niż powszechnie stosowane dla biomasy (*Jackowska, Pabich, Sachadyn-Król, 2012*).

Województwo lubelskie posiada bardzo duży potencjał produkcji biomasy, którą można wykorzystać do celów energetycznych. Potrzebne do tego są jednak coraz bardziej udoskonalane technologie przetwórstwa biomasy na energię oraz lepsze warunki formalno – prawne do rozwoju tego typu działań. Na terenie województwa w sytuacji spadku pogłowia zwierząt hodowlanych oraz coraz powszechniejszego wprowadzania chowu bezściółkowego, potencjał traw powinien być doceniony i zagospodarowany na cele energetyczne. Jako źródło energii elektrycznej biomasa jest mniej zawodna niż energia wiatru, czy energia słoneczna. Jej zasoby mogą być magazynowane i wykorzystywane w zależności od potrzeb, a ich transport i magazynowanie nie pociąga za sobą takich zagrożeń dla środowiska, jak transport czy magazynowanie ropy naftowej i gazu ziemnego. Poza tym wykorzystanie biomasy z terenów leśnych i z pastwisk zmniejsza ryzyko pożaru, zaś uprawy na cele energetyczne pozwalają też zagospodarować nieużytki rolne i rekultywować tereny poprzemysłowe. Stosowanie biomasy do celów energetycznych niesie za sobą szereg korzyści związanych z obniżeniem emisji gazów cieplarnianych, wzrostem zatrudnienia na obszarach wiejskich oraz poprawą efektywności produkcji rolniczej w gospodarstwach rodzinnych. Może także wpłynąć na zahamowanie wzrostu cen ropy naftowej w wyniku mniejszego zapotrzebowania na jej produkty. Wykorzystywanie biomasy otwiera także nowe perspektywy przed eksportem. Zapotrzebowanie na technologie konwersji i utylizacji biomasy, które wzrasta zarówno w krajach uprzemysłowionych, jak i rozwijających się, stwarza nowe możliwości dla eksportu europejskich technologii i usług, zwłaszcza tych przydatnych w instalacjach o małych i średnich mocach (*Jackowska, Pabich, Sachadyn-Król, 2012*).

1.3.3 STRUKTURA GOSPODARSTW

LICZBA GOSPODARSTW I ICH STRUKTURA WG. TYPÓW PRODUKCJI

W 2016 roku w województwie lubelskim było 179,9 tys. gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne, w tym 179,8 tys. gospodarstw indywidualnych.

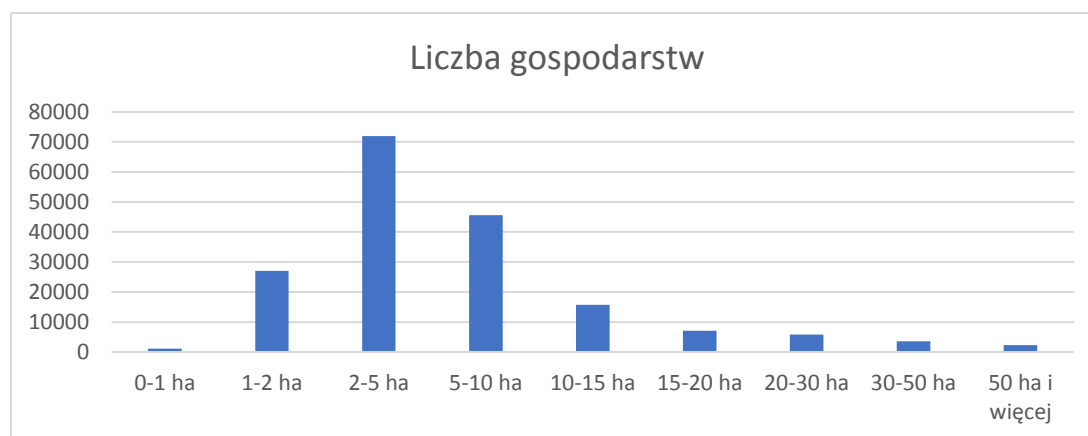
Gospodarstwo rolne to jednostka wyodrębniona pod względem technicznym i ekonomicznym, posiadająca odrębne kierownictwo (użytkownik lub zarządzający) i prowadząca działalność rolniczą.

Gospodarstwo indywidualne to gospodarstwo rolne użytkowane przez osobę fizyczną

Średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w 2017 roku w województwie lubelskim wyniosła 7,73 ha, natomiast w roku 2016 wyniosła 7,65 ha, w związku z tym widoczna jest tendencja wzrostowa powierzchni gruntów rolnych gospodarstw. Słabą stroną rolnictwa w województwie jest niekorzystna struktura gospodarstw rolnych, które w większości posiadają niewielką powierzchnię użytków rolnych.

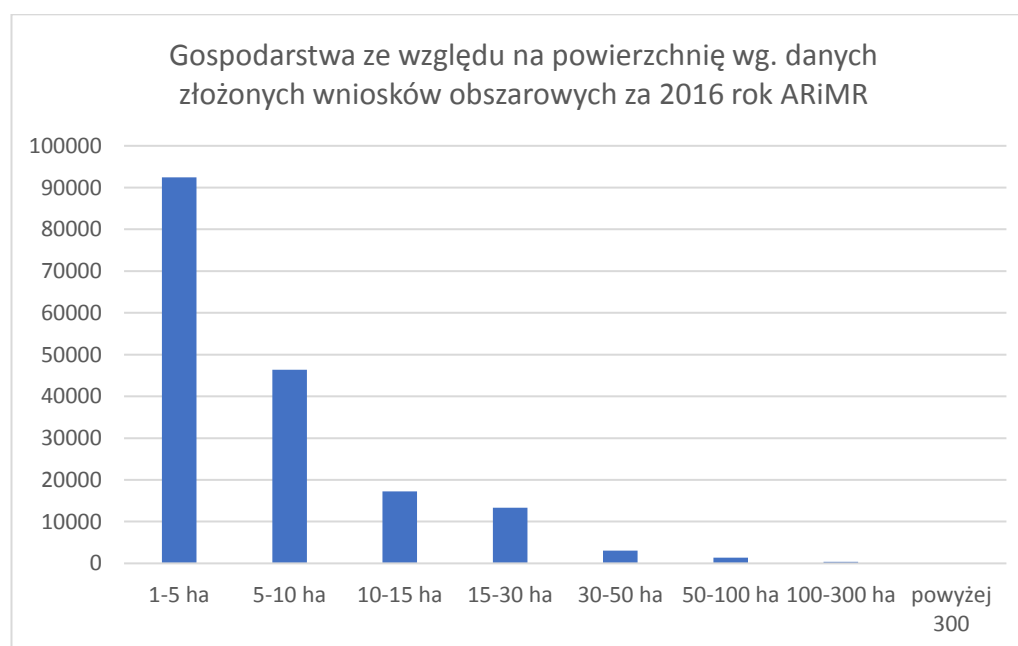
Wielkość gospodarstw	Liczba gospodarstw (liczby bezwzględne)	Udział procentowy
0-1 ha	1084	0,6 %
1-2 ha	27031	15%
2-5 ha	71905	39,9%
5-10 ha	45580	25,3%
10-15 ha	15725	8,7%
15-20 ha	7095	4%
20-30 ha	5747	3,2%
30-50 ha	3553	2%
50 ha i więcej	2274	1,3%
OGÓŁEM	179994	100%

Na podstawie danych GUS „Wyniki badania struktury gospodarstw rolnych 2016”

Struktura gospodarstw w zależności od wielkości nie uległa znacznym zmianom w porównaniu z rokiem 2010. Udział gospodarstw większych obszarowo (o powierzchni ponad 10 ha) wynosił 19,2% w stosunku do wszystkich gospodarstw w roku 2016, natomiast w roku 2010 wynosił 18,3%. Wzrost nastąpił wśród gospodarstw 2-5 ha (o 4,5%), 15-20 ha (o 0,3%), 20-30 ha (o 0,4%), 30-50 ha (o 0,6%), powyżej 50 ha (o 0,4%).

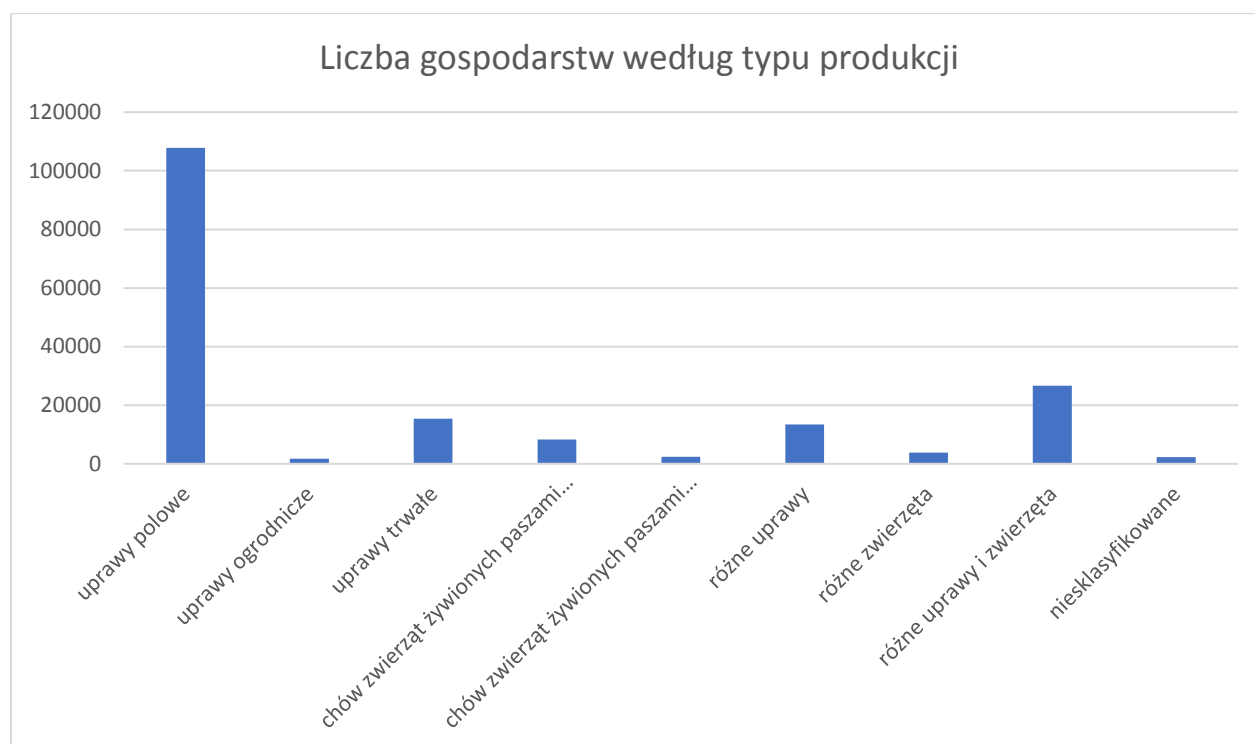
Gospodarstwa ze względu na powierzchnię wg. danych złożonych wniosków obszarowych za 2016 rok – ARiMR OR w Lublinie		
Przedział wielkości gospodarstwa w ha	Liczba gospodarstw	Powierzchnia gospodarstwa(ha)
1-5 ha	92454	253657,75
5-10 ha	46345	327126,78
10-15 ha	17267	209312,25
15-30 ha	13294	270429,55
30-50 ha	3080	115945,54
50-100 ha	1348	89746,64
100-300 ha	368	57244,88
powyżej 300	68	40563,99
RAZEM	174224	1364027,38

Gospodarstwa rolne według typów rolniczych

TYPY GOSPODARSTW			
SPECJALISTYCZNE	Liczby bezwzględne	MIESZANE	Liczby bezwzględne
uprawy polowe	107811	różne uprawy	13370
uprawy ogrodnicze	1770	różne zwierzęta	3800
uprawy trwałe	15414	różne uprawy i zwierzęta	26635
chów zwierząt żywionych paszami objętościowymi	8237	niesklasyfikowane	2321
chów zwierząt żywionych paszami treściwymi	2372		
OGÓŁEM	135604		46126
RAZEM	181730		

Na podstawie danych GUS „Wyniki badania struktury gospodarstw rolnych 2016”

Największą liczbę gospodarstw wg. typu rolniczego stanowią specjalistyczne gospodarstwa (74,6%) w tym specjalizujące się w uprawach polowych stanowią 59,3%, uprawach trwałych 8,5%, oraz chowie zwierząt 5,8%. Gospodarstwa mieszane stanowią 25,4 %, wśród nich ponad połowa to gospodarstwa zajmujące się jednocześnie uprawą polową oraz chowem zwierząt co stanowi 14,7% wszystkich typów rolniczych.

W roku 2013 gospodarstwa specjalistyczne stanowiły 66,7% (119 362 gospodarstw), natomiast mieszane 33,3% (59 551 gospodarstw).

Według danych pozyskanych z CBD IRZ Lubelski Oddział Regionalny ARiMR opracował dane liczbowe dotyczące typu produkcji ze względu na prowadzoną hodowlę zwierząt gospodarskich.

Biorąc pod uwagę liczbę gospodarstw pod kątem produkcji zwierzęcej (hodowla) na terenie województwa lubelskiego na dzień 04.09.2017 r. było aktywnych siedzib stad ze względu na gatunek hodowli odpowiednio: **świń – 28 781 siedzib stad** (772 166 sztuk świń), **bydła – 42 316 siedzib stad** (407 801 sztuk bydła), **kóz – 839 siedzib stad** (3 132 kozy), **owiec – 517 siedzib stad** – (16 511 sztuk owiec).

Największą ilość gospodarstw prowadzących **hodowlę bydła** (biorąc pod uwagę siedziby stad aktywne) odnotowano w powiatach: **łukowskim** (10,98 %), **bialskim** (10,29 %), **lubelskim** (8,45 %), **lubartowskim** (7,75 %), **zamojskim** (8,55 %), **biłgorajskim** (6,14 %).

Największą ilość gospodarstw prowadzących **hodowlę świń** (biorąc pod uwagę siedziby stad aktywne) odnotowano w powiatach: **lubelskim** (10,71 %), **bialskim** (9,07 %), **łukowskim** (8,73 %), **zamojskim** 7,78 %, **radzyńskim** (6,88 %), **lubartowskim** (6,85 %).

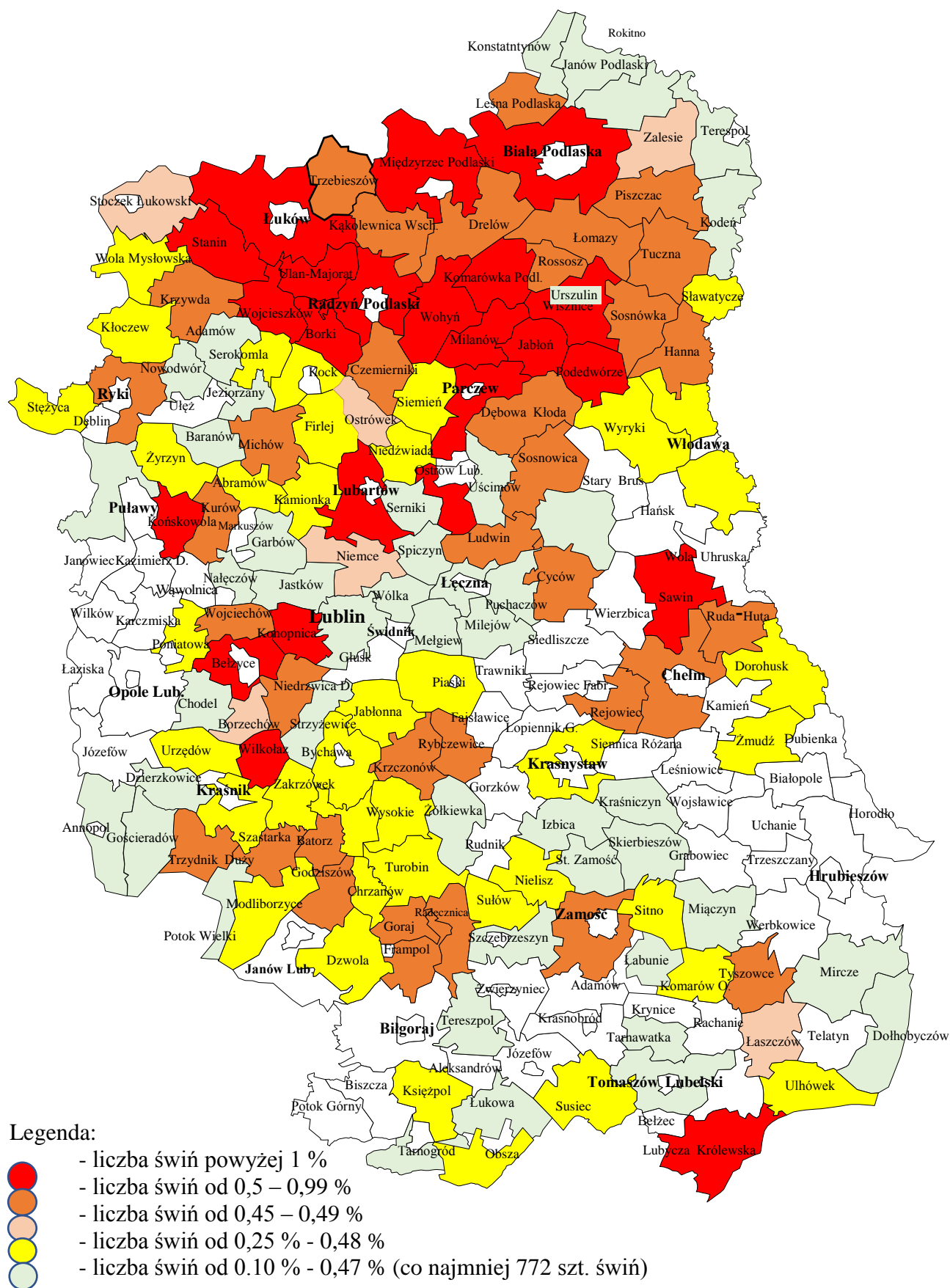
Gospodarstwa prowadzące **hodowlę owiec** zlokalizowane są w szczególności w powiatach **bialskim** (157 siedzib stad – 5087 szt. owiec), **włodawskim** (67 siedzib stad – 2061 szt. owiec), **radzyńskim** (44 siedziby stad – 2866 sztuk owiec), **chełmskim** (39 siedzib stad – 1719 szt. owiec).

Najwięcej gospodarstw prowadzących **hodowlę kóz** odnotowano w powiecie **bialskim** (115 siedzib stad – 438 sztuk kóz).

Powiat	Liczba siedzib stad świńskich	Procent siedzib świńskich	Liczba siedzib stad bydlęcych	Procent siedzib bydlęcych
bialski	2612	9.07 %	4338	10.29 %
biłgorajski	1751	6.08 %	2601	6.14 %
chełmski	1126	3.91 %	2224	5.25 %
hrubieszowski	831	2.88 %	1747	4.12 %
janowski	1616	5.61 %	2059	4.86 %
krasnostawski	993	3.45 %	1437	3.39 %
kraśnicki	1671	5.80 %	1785	4.21 %
lubartowski	1973	6.85 %	3281	7.75 %
lubelski	3083	10.71 %	3579	8.45 %
łęczyński	885	3.07 %	911	2.15 %
łukowski	2515	8.73 %	4648	10.98 %
opolski	378	1.31 %	593	1.40 %
parczewski	1136	3.94 %	1031	0.25 %
puławski	982	3.41 %	1118	2.64 %
radzyński	1983	6.88 %	2371	5.60 %
rycki	1014	3.52 %	1576	3.72 %
świdnicki	363	1.26 %	684	1.61 %
tomaszowski	1263	4.38 %	1605	3.79 %
włodawski	365	1.26 %	1089	2.57 %
zamojski	2241	7.78 %	3620	8.55 %

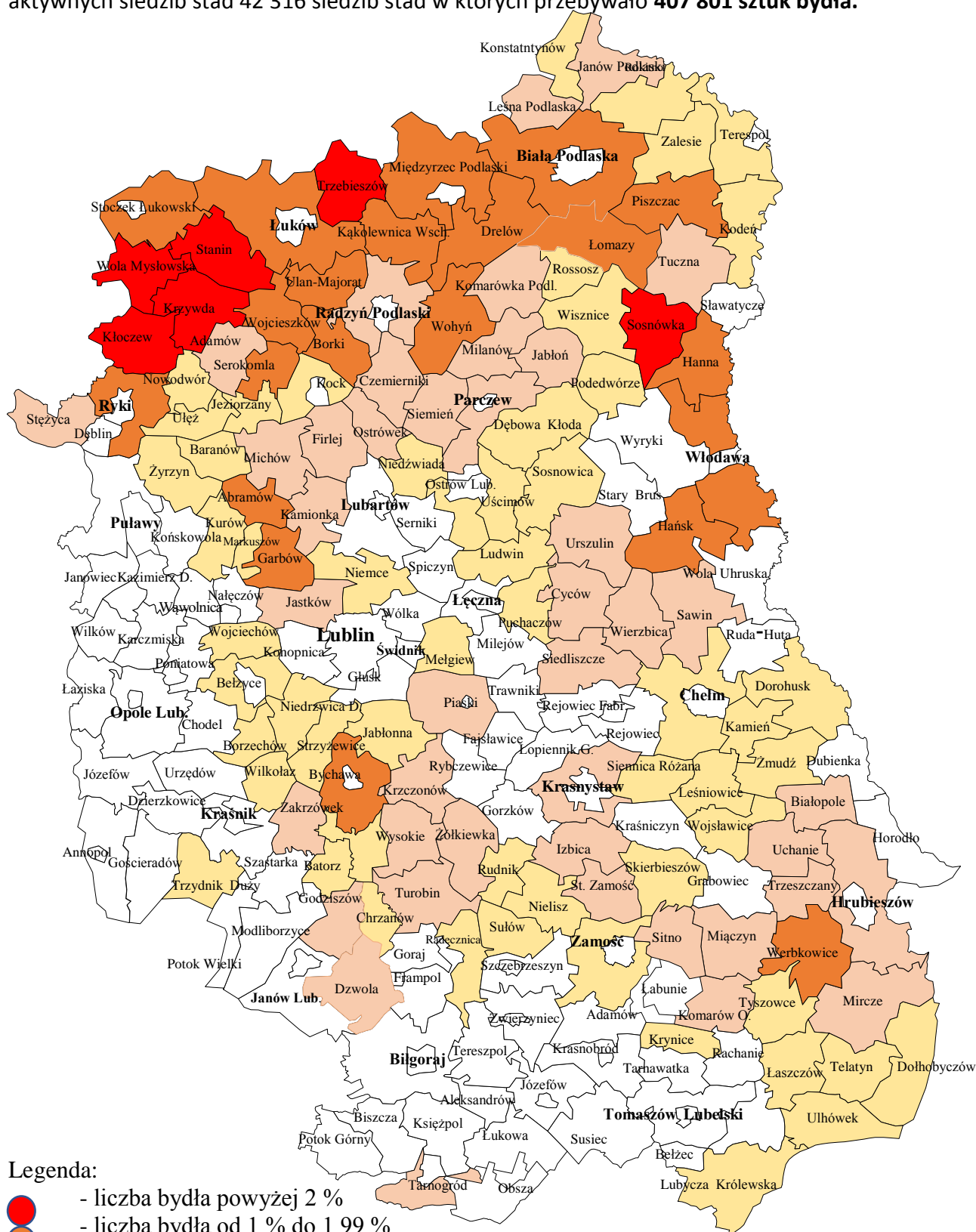
Powiaty dominujące w hodowli trzody chlewnej to: **parczewski** 126 864 (16,42 %), **bialski** 98910 sztuk (12,80 %), **lubelski** 71 939 (9,17 %), **łukowski** 54 792 (7,09 %), **lubartowski** 45908 (5,94 %) – co stanowi łącznie w skali całego województwa 51,45 %. Udział województwa w pogłowie świń wynosił 5,1 % w skali kraju wg danych GUS za 2016 r. Według stanu na dzień 04.09.2017 r. (dane z CBD IRZ) w województwie lubelskim było aktywnych siedzib stad 28 781 siedzib stad w których przebywało **772 166 sztuk trzody chlewnej**.

Stopień natężenia hodowli świń w poszczególnych gminach.

Stopień natężenia hodowli bydła w poszczególnych gminach.

Według stanu na dzień 04.09.2017 r. (dane z CBD IRZ) w województwie lubelskim było aktywnych siedzib stad 42 316 siedzib stad w których przebywało **407 801 sztuk bydła**.

Powiaty dominujące w hodowli bydła to: **łukowski 68 618 (16,82 %)**, **białski 57344 (14,09 %)**, **radzyński 32 184 (7,89 %)**, **31 002 lubelski (7,60 %)**

KONIE (na podstawie informacji z Lubelskiego Związku Hodowców Koni)

Liczba właścicieli koni w województwie lubelskim to 10 759, a posiadają oni ogółem 28 839 koni.

Najwięcej właścicieli posiadających konie znajdują się na terenie powiatów: **lubelskiego** 1115 (10,36 %), **chełmskiego** 1015 (9,43 %), **bialskiego** 977 (9,08%), **zamojskiego** 969 (9,00 %), **lubartowskiego** 913 (8,48 %), **łukowskiego** 842 (7,82 %).

Największa ilość koni zlokalizowana jest na terenie powiatów **łukowskiego** 3931 (13,63 %), **parczewskiego** 2992 (10,37 %) **bialskiego** 2859 (9,91 %), **lubelskiego** 2675 (9,27 %), **zamojskiego** 2390 (8,28 %), **chełmskiego** 2182 (7,56 %), **lubartowskiego** 2002 (6,94 %). W hodowli dominują rasy zimnokrwiste.

DRÓB

Na podstawie danych udostępnionych przez Wojewódzką Inspekcję Weterynaryjną ustalono, że na terenie województwa lubelskiego zlokalizowanych jest 628 ferm drobiu aktywnych, z czego najwięcej stanowią **brojlery kurze 240, indyki rzeźne 72, kaczki rzeźne 65, kury nioski powyżej 350 szt. 23, kury nioski poniżej 350 szt. 16, kury hodowlane 12, gęsi hodowlane 24.**

Powiaty charakteryzujące się największą ilością ferm to: **Biała Podlaska (216), Radzyń Podlaski (85), Lubartów (70), Lublin i Kraśnik (po 42), Łuków (39).**

Fermy drobiu o obsadzie jednorazowej 40000 sztuk drobiu i powyżej zlokalizowane są na terenie powiatów: **Biała Podlaska, Biłgoraj, Chełm, Hrubieszów, Janów Lubelski, Kraśnik, Lubartów, Lublin, Łuków, Opole Lubelskie, Parczew, Radzyn Podlaski, Ryki, Świdnik i Włodawa.**

Powiaty dominujące w ilości ferm prowadzących **brojlery kurze** to **bialski 73 (30,31 %), kraśnicki 33 (13,75 %), radzyński 30 (12,50), lubelski 24 (10,00 %) łukowski 22 (9,16 %).**

Powiaty dominując w ilości ferm prowadzących **hodowlę gęsi rzeźnych** to **bialski 60 (38,96 %), radzyński 32 (20,77 %), lubartowski 26 (16,88 %).**

Powiaty dominujące w ilości ferm prowadzących **hodowlę indyków rzeźnych** to **lubartowski 21 (29,16 %), bialski (22,22 %), radzyński (19,44 %).**

Najwięcej z ferm prowadzących **hodowlę kur niosek powyżej 350 szt.** znajduje się w powiecie **zamojskim 7 (30,43 %) i lubelskim 4 (17,39 %)** zaś ferm prowadzących **hodowlę kur niosek poniżej 350 szt.** również w **zamojskim 4 (25,00 %)** oraz **kur hodowlanych** również w **zamojskim 4 (33,33 %).**

PSZCZELARSTWO

Poniższa informacja dotycząca pszczelarstwa pochodzi z opracowania Instytutu Ogrodnictwa Zakład Pszczelnictwa w Puławach – dr Piotr Semkiw.

Na podstawie danych zawartych w rejestrach prowadzonych przez Powiatowe Inspektoraty Weterynarii (PIW) określono, że liczba rodzin pszczelich (stan na październik) wynosi ok. 1,5 mln (tab.1). W przeciągu ostatniego roku przybyło ok. 56 tys. rodzin, co oznacza ok. 4,1% wzrost. **Zdecydowanie najwięcej rodzin pszczelich zarejestrowanych jest w województwie lubelskim,** najmniej zaś w podlaskim. Prawie 476 tys. rodzin znajduje się w pasiekach nie przekraczających 20 uli. Najwięcej, bo ok. 547 tys. pni pszczelich znajduje się w pasiekach liczących od 21 do 50 uli **(w województwie lubelskim 112 366 - 63,20 %).** Zatem w pasiekach o obsadzie do 50 uli utrzymywanych jest 2/3 wszystkich rodzin pszczelich (w kraju). Gospodarstwa kwalifikujące się do działów specjalnych produkcji rolnej (pow. 80 rodzin) posiadają łącznie ok. 200 tys. rodzin pszczelich, zaś pasieki zawodowe (liczące powyżej 150 pni) użytkują ok. 85 tys. rodzin pszczelich. Większość, bo około 1,27 mln rodzin pszczelich jest w posiadaniu pszczelarzy zrzeszonych w organizacjach pszczelarskich (dane z ankiet zebranych przez ARR).

W ewidencji Inspekcji Weterynaryjnej wynika że zarejestrowanych jest w Polsce 66 550 osób posiadających pnie pszczele (pszczelarzy). Z niej wynika, że najwięcej pszczelarzy zarejestrowanych jest w województwie małopolskim, najmniej zaś w podlaskim. 40% ogółu pszczelarzy pochodzi z 4 województw Polski południowej i południowo – wschodniej (śląskie,

małopolskie, podkarpackie i lubelskiej). W województwie lubelskim najwięcej jest pszczelarzy posiadających od 11 do 50 pni pszczelich 3730 (58,75 %), zaś 1857 (29,25 %) z nich to właściciele pasiek do 10 pni (w kraju 60 %). Gospodarstwa zaliczane do działów specjalnych produkcji rolnej (ponad 80 uli) były w posiadaniu ok. 1,3 tys. producentów w całym kraju **(na Lubelszczyźnie ok. 140)**. Na terenie całego kraju 67% ogólnej liczby producentów czyli ok. 44,4 tys. jest zrzeszonych w organizacjach pszczelarskich.

POWIERZCHNIA UŻYTKÓW ROLNYCH W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

UŻYTKOWANIE GRUNTÓW (Dane wg siedziby użytkownika; wg nowej definicji)

Nazwa	2012		2014		2015		2016	
	Polska	lubelskie	Polska	lubelskie	Polska	lubelskie	Polska	lubelskie
powierzchnia ogółem w gospodarstwach rolnych (w ha)	17 103 816	1 614 948	16 307 318	1 584 924	16 297 656	1 643 830	16 066 621	1 614 407
użytki rolne (w ha)	14 969 200	1 406 987	14 558 389	1 387 794	14 545 270	1 443 958	14 375 898	1 415 481
użytki rolne w dobrej kulturze rolnej (w ha)	14 529 421	1 376 853	14 424 242	1 374 847	14 398 210	1 432 131	14 241 206	1 404 706
grunty orne (w ha)	10 871 437	1 061 507	10 895 121	1 076 589	10 887 021	1 113 385	10 734 453	1 090 544
ogrody przydomowe (w ha)	53 529	8 641	33 316	5 222	27 377	6 730	31 055	6 928
łąki i pastwiska trwałe (w ha)	3 206 463	231 134	3 119 756	220 946	3 092 834	228 531	3 088 109	222 611
uprawy wieloletnie (w ha)	397 990	75 571	376 048	72 091	390 979	83 485	387 590	84 621
powierzchnia zalesiona w gospodarstwach rolnych (w ha)	1 128 401	139 820	902 411	111 940	934 383	116 640	946 424	124 077
grunty ugorowane (łącznie z nawozami zielonymi) (w ha)	439 867	34 062	475 208	25 462	134 068	9 732	165 169	16 294

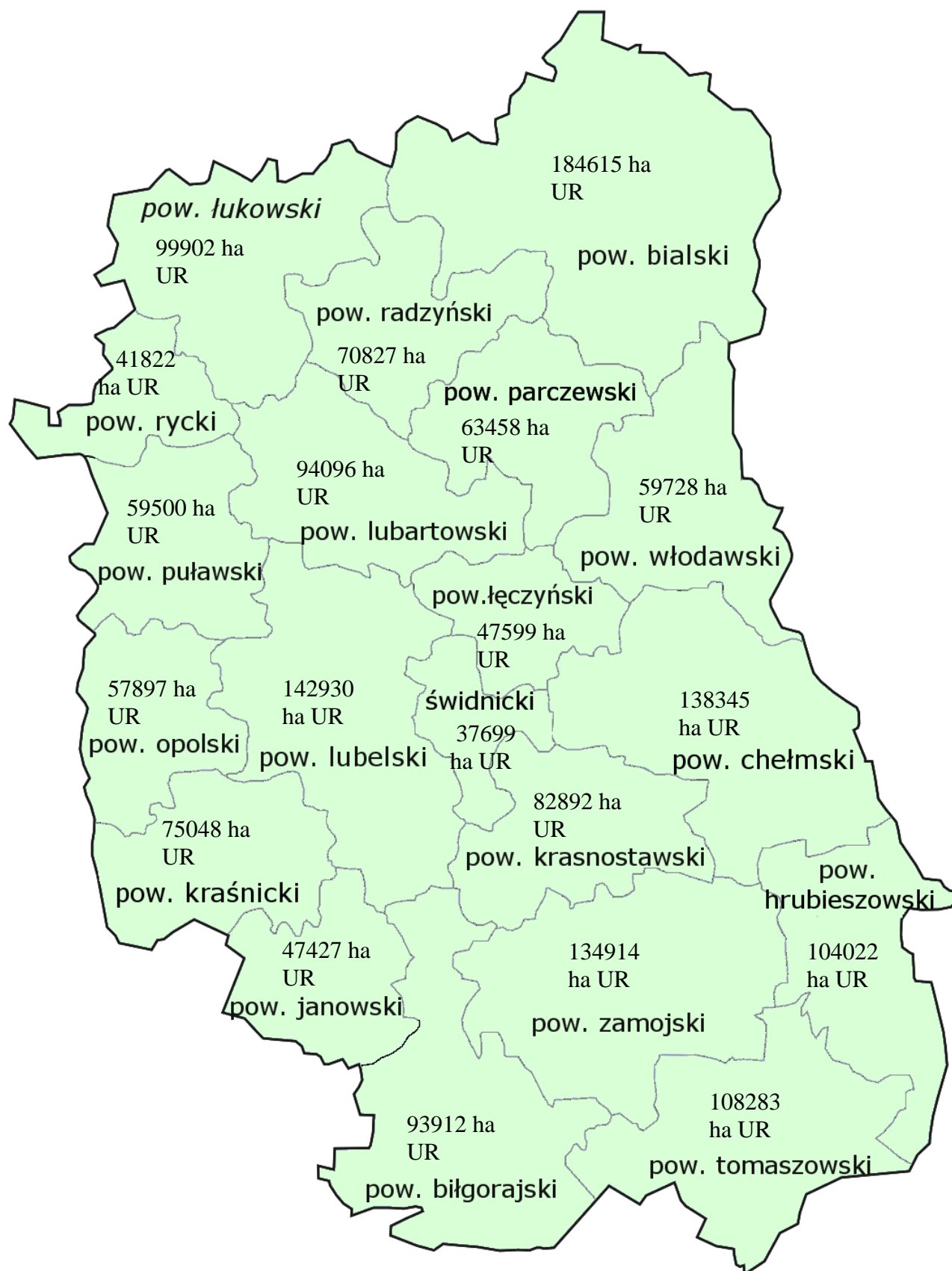
Pod pojęciem powierzchni użytków rolnych rozumie powierzchnię gruntów ornych, sadów, łąk i pastwisk. W województwie lubelskim największą powierzchnię zajmują grunty orne, w następnej kolejności łąki, pastwiska i sady. Do sadów zalicza się grunty zasadzone drzewami i krzewami owocowymi o powierzchni nie mniejszej niż 0,1 a. Łąki i pastwiska są to grunty trwałe pokryte trawami z zasady koszone (łąki) lub wypasane (pastwiska) , nie zalicza się gruntów ornych obsianych trawami w ramach płodozmianu.

Powierzchnie użytków rolnych w województwie lubelskim, w podregionach białskim, chełmsko – zamojskim, lubelskim i puławskim oraz w powiatach ujęto liczbowo w tabeli.

Dodatkowo na załączonej mapie województwa lubelskiego naniesiono powierzchnie użytków rolnych razem w poszczególnych powiatach.

Powierzchnia użytków rolnych w woj. lubelskim w 2016 r. w ha

Wyszczególnienie	Razem	Grunty orne	Sady	Łąki	Pastwiska
Województwo	1754942	1313662	33839	249422	74553
Podregion bialski	380684	247460	4562	83317	26420
Powiaty					
bialski	184615	122358	2626	37216	14495
parczewski	63458	40331	453	14854	3248
radzyński	70827	50755	1050	1357	2233
włodawski	59728	32646	334	17241	6402
Miasto na prawach powiatu					
Biała Podlaska	2056	1370	99	435	42
Podregion chełmsko - zamojski	665037	513297	7054	93775	22478
Powiaty					
biłgorajski	93912	70521	570	12709	6164
chełmski	138345	94463	1555	29051	7609
hrubieszowski	104022	84771	1272	12296	1879
krasnostawski	82892	70074	1297	6972	992
tomaszowski	108283	85676	734	13879	3212
zamojski	134914	106082	1570	18167	2528
Miasta na prawach powiatu					
Chełm	1250	818	40	289	51
Zamość	1419	892	16	412	43
Podregion lubelski	327625	258523	7520	36828	9163
Powiaty					
lubartowski	94096	63865	1321	19677	4622
lubelski	142930	126436	3354	4965	1522
łęczyński	47599	33043	860	9047	2396
świdnicki	37699	30718	1857	2777	547
Miasto na prawach powiatu					
Lublin	5301	4461	128	362	76
Podregion puławski	381596	294382	14703	35502	16492
Powiaty					
janowski	47427	39314	334	3434	1618
kraśnicki	75048	66015	1723	2867	1177
łukowski	99902	73725	689	15075	5285
opolski	57897	40503	8882	3414	1645
puławski	59500	44849	2322	5822	3400
rycki	41822	29976	753	4890	3367

Rys. 1. Powierzchnie użytków rolnych w województwie lubelskim

Średnia wielkość gospodarstwa w województwie lubelskim

Według GUS w 2016 r. w województwie lubelskim było 177,9 tys. gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne. W ogólnej liczbie gospodarstw rolnych 80,2 % stanowiły gospodarstwa małe o powierzchni od 1 do 10 ha. - w stosunku do 2010 r. spadek o 1,5 %. Dynamika średniej wielkości gospodarstw w latach 2007-2016 na terenie województwa lubelskiego, kształtowała się na poziomie 7,28 ha w 2007 r., zaś 7,65 ha w 2016 r. i charakteryzowała się 4 % wzrostem. Dla porównania na tle Polski średnia wielkość gospodarstwa w w/w okresie wynosiła odpowiednio 9.91 ha w 2007 r., zaś 10.56 ha w 2016 r. – wzrost o 6 % (na podstawie wniosków obszarowych złożonych do systemu JPO – OR ARiMR w Lublinie). Przy czym średnia wielkość gospodarstwa wg GUS wynosiła w województwie lubelskim 7,96 ha w 2016 r.

STOPIEŃ SPECJALIZACJI

Dane opracowano w oparciu o materiał: „Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r.”- Magdalena Ściborek-Ryck, Lubelski Ośrodek Badań Regionalnych, US w Lublinie

Specjalizacja gospodarstwa jest jednym ze sposobów polepszenia efektów produkcyjnych. Jest ona pojęciem ekonomicznym i pozwala odpowiedzieć na pytanie: „Co się w gospodarstwie produkuje oraz sprzedaje?”. Celem specjalizacji jest zwiększenie ilości i jakości produkcji towarowej, wzrost wydajności pracy, osiąganie lepszej opłacalności produkcji i dochodów z gospodarstwa, zwiększenie skali produkcji w celu lepszego wykorzystania budynków, urządzeń i maszyn, a także szybsze wprowadzenie do produkcji nowej techniki i osiągnięć naukowych [Fereniec 1999].

Specjalizacja regionalna jest najczęściej identyfikowana przez porównanie struktury wszystkich badanych regionów (kraju). Region posiada wysoka specjalizację regionalną, gdy jego struktura branżowa produkcji rolnej różni się od przeciętnej dla regionów (kraju) (Bąk i in. 2008).

W województwie lubelskim w 2016 r. było 177,9 tys. gospodarstw rolnych, w tym gospodarstw indywidualnych – 177,7 tys.

W ogólnej liczbie gospodarstw rolnych 80,2% stanowiły gospodarstwa małe o powierzchni od 1 do 10 ha. W tej grupie najwięcej było gospodarstw o powierzchni od 5 do 10 ha (46,4 tys.), jednak w porównaniu z 2015 r. odnotowano ich spadek o 4,4%, a w stosunku do 2010 r. o 11,6%. Udział gospodarstw większych obszarowo (o powierzchni ponad 10 ha) wynosił 19,8% i gospodarstwa te dysponowały największym areałem użytków rolnych – 824,4 tys. ha, czyli 58,2% ogółu użytków rolnych.

W województwie lubelskim w 2015 r. największy udział w produkcji roślinnej stanowiły zboża (33,3%) oraz owoce (23,6%). W stosunku do 2014 r. udział zbóż wzrósł o 1,0 p.proc., a owoców o 1,8 p.proc.

W analizowanym roku udział województwa lubelskiego w ogólnokrajowej globalnej produkcji rolniczej wyniósł 8,3% i tym samym nasze województwo zajęło pod tym względem **3. miejsce** w kraju

Zboża – 33,3%

Owoce – 23,6%

Warzywa – 14,2%

Przemysłowe – 10,9%

Ziemniaki – 4,5 %

Strączkowe jadalne na ziarno – 3,3%

Trwałe użytki zielone – 2,1%

Pozostałe – 8,1%

Województwo lubelskie w stosunku do Polski

- zbiory zbóż ogółem – **2. miejsce** w kraju z udziałem 11,0%, po województwie wielkopolskim z udziałem 15,1%, na ostatnim miejscu było województwo świętokrzyskie z udziałem 2,4%,

w kg na 1 mieszkańca w województwie lubelskim w 2016 r. – 1200 kg i więcej kg, gdzie średnia dla Polski to 777 kg na mieszkańca.

- zbiory kukurydzy na ziarno ogółem - **8. miejsce** w kraju, z udziałem 4,8% w zbiorach krajowych. Najwięcej kukurydzy na ziarno wyprodukowano w województwie wielkopolskim (udział w kraju 24,4%) i kujawsko-pomorskim (udział w kraju 13,0%), zaś najmniej w świętokrzyskim (udział w kraju 0,8%) i pomorskim (udział w kraju 1,0%).

- zbiory rzepaku i rzepiku ogółem - z udziałem 8,1% w zbiorach krajowych znalazło się **7. miejscu w kraju**. Najwięcej rzepaku i rzepiku zebrano w województwie dolnośląskim (z udziałem 16,2%) i wielkopolskim (12,8%), natomiast najmniej w świętokrzyskim (0,9%) i małopolskim (1,1%).

- zbiory ziemniaków - **5. miejsce** w kraju z udziałem 7,5% w zbiorach ogólnokrajowych. W odniesieniu do średniej krajowej uzyskane plony były wyższe o 5,3%. Produkcja ziemniaków w województwie w 2016 r. wyniosła 663,7 tys. ton i pomimo zmniejszonego areалу zwiększyła się o 35,4% w stosunku do roku wcześniejszego, natomiast zmniejszyła się o 19,4% w porównaniu z 2010 r. (w kraju zwiększyła się o 40,5% w stosunku do 2015 r. i o 5,0% w odniesieniu do 2010 r.). Najwięcej ziemniaków zebrano w województwie łódzkim (udział w kraju 11,9%) i mazowieckim (11,7%), natomiast najmniej w województwie lubuskim (1,7%) i podlaskim (2,2%).

- burak cukrowe - udział województwa lubelskiego w krajowych zbiorach buraka cukrowego wyniósł 16,2% i tym samym województwo nasze zajęło **3. miejsce w kraju**. Najwięcej buraków cukrowych zebrano w województwie wielkopolskim (udział w kraju 21,1%) i kujawsko-pomorskim (18,4%), zaś najmniej w podlaskim (0,1%) i małopolskim (0,4%). Zbiory buraków cukrowych w 2016 r. wzrosły o 34,2% w odniesieniu do roku poprzedniego i o 39,3% w porównaniu z 2010 r. (w kraju odpowiednio o 44,4% i o 35,6%).

- warzywa – **woj. lubelskie uplasowało się na 6. miejscu** jeśli chodzi o zbiór warzyw gruntowych z udziałem 11,1% w kraju. Na pierwszym miejscu znalazło się województwo mazowieckie (z udziałem 15,0%) i kujawsko-pomorskie (12,7%), zaś na ostatnim podlaskie (0,8%) i opolskie (1,1%). Największy udział w zbiorach upraw warzyw w województwie lubelskim w 2016 r. stanowiły zbiory marchwi jadalnej (21,9%) oraz kapusty (12,9%). Natomiast w kraju najwięcej zebrano kapusty (22,4%) i marchwi jadalnej (18,1%). Zbiory warzyw gruntowych ogółem w kg na 1 mieszkańca według województw w 2016 r. – 150 kg i więcej, a dla Polski 118 kg na 1 mieszkańca.

- owoce – **woj. lubelskie w 2016 r. było na 2. miejscu w kraju** (po mazowieckim 46,3% produkcji krajowej) pod względem produkcji owoców z drzew, a sadownicy z naszego województwa wyprodukowali 14,6% produkcji krajowej. Na ostatnim miejscu było województwo opolskie (z udziałem 0,2%). W strukturze zbiorów dominowały jabłka, które stanowiły 87,9% ogółu owoców zebranych z drzew owocowych (w kraju 88,7%). W stosunku do 2015 r. odnotowano wzrost produkcji jabłek o 9,3% i o 92,8% w porównaniu z 2010 r. (w kraju odpowiednio o 14,6% i o 91,9%).

- krzewy i plantacje jagodowe - zebrano 273,2 tys. t owoców, co stanowiło 47,2% produkcji krajowej i dało województwu **lubelskiemu 1. miejsce w produkcji tych owoców w kraju**. Na drugim miejscu uplasowało się województwo mazowieckie z udziałem 15,0%, zaś na ostatnim opolskie z udziałem 0,3%.

Zbiory owoców z krzewów i plantacji jagodowych w 2016 r. były wyższe w stosunku do 2015 r. o 25,2% (w kraju o 11,7%), a do 2010 r. o 18,5% (w kraju o 10,1%). **Największy udział w produkcji tych owoców w województwie lubelskim w 2016 r. miały maliny (39,1%), porzeczki ogółem (30,9%) i truskawki (20,3%).** W kraju natomiast w strukturze zbiorów przeważały truskawki (34,0%), porzeczki ogółem (28,7%) i maliny (22,3%). **W województwie lubelskim wyprodukowano 82,8% ogólnej krajowej produkcji malin, 50,9% porzeczek ogółem i 28,2% truskawek.** Zbiory owoców z krzewów i plantacji jagodowych w kg na 1 mieszkańca w województwie lubelskim w 2016 r. wyniosły – 95 kg i więcej, a średnia dla Polski to 15 kg

W globalnej produkcji zwierzęcej największy udział miał żywiec rzeźny 52,9% (w tym wieprzowy 51,4%) i mleko krowie 38,6%. W porównaniu z 2014 r. udział żywca rzeźnego obniżył się o 1,3 p.proc, zaś mleka krowiego wzrósł o 1,2 p.proc.

Żywiec rzeźny – 52,9%

Mleko krowie 38,6%

Jaja kurze – 4,3%

Obornik – 2%

Miód – 1,1%

Pozostałe – 1.2%

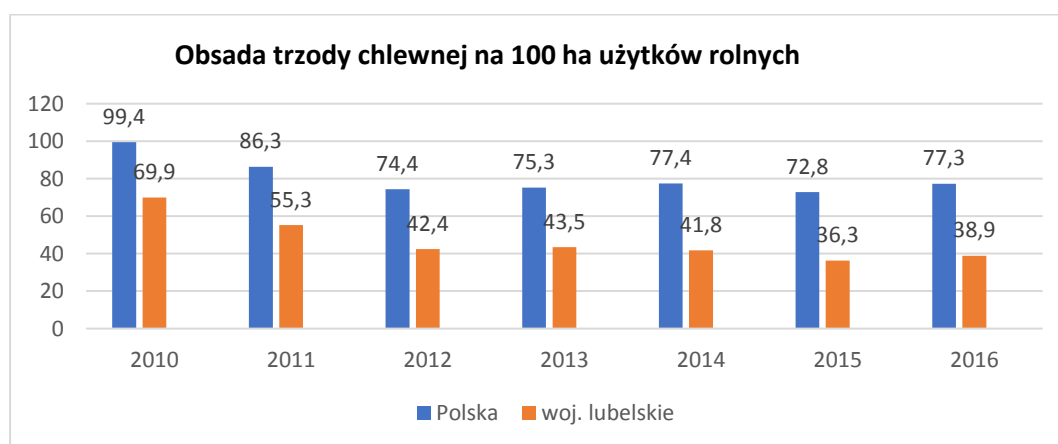
Pod względem produkcji towarowej województwo lubelskie zajęło **5. miejsce** w kraju z udziałem 7,7%.

W województwie lubelskim od 2005 r. maleje stan pogłowia zwierząt gospodarskich. Wielkość pogłowia trzody chlewnej w tym okresie zmniejszyła się o 56,0% (z 1 269,3 tys. szt. w czerwcu 2005 r. do 558,4 tys. szt. w czerwcu 2016 r.), wielkość pogłowia bydła o 16,8% (z 434,9 tys. szt. w czerwcu 2005 r. do 361,8 tys. szt. w czerwcu 2016 r.), natomiast wielkość pogłowia owiec o 42,4% (z 23,5 tys. szt. do 13,5 tys. szt.).

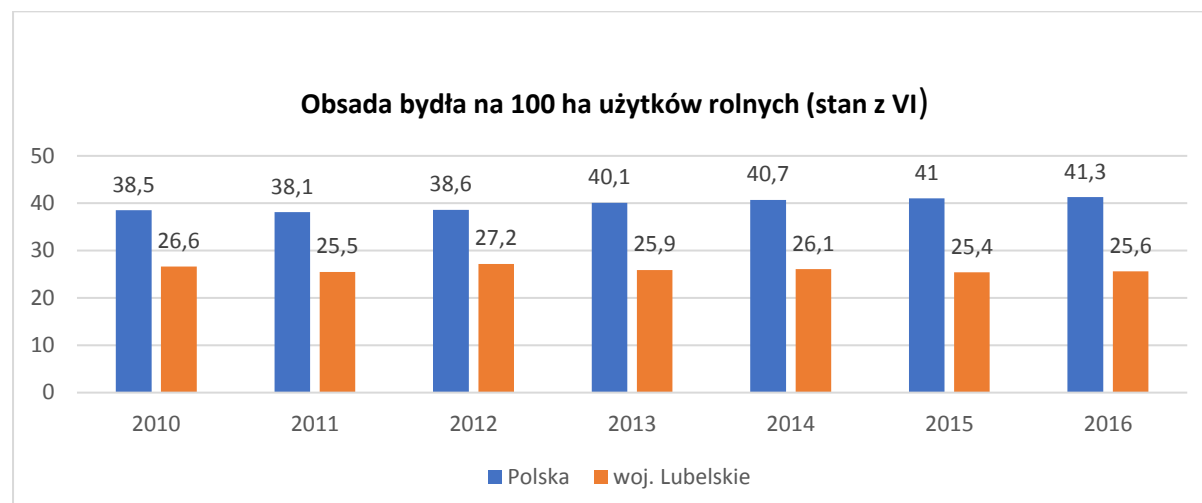
Trzoda chlewna

Według stanu na dzień 1 czerwca 2016 r. pogłowie trzody chlewnej w województwie lubelskim liczyło 558,4 tys. sztuk i w porównaniu z rokiem ubiegłym nastąpił spadek o 2,8% (w kraju o 6,7%), natomiast w odniesieniu do 2010 r. o 43,7% (w kraju o 26,9%). Udział województwa lubelskiego w ogólnokrajowym pogłowie świń wyniósł 5,1%.

Pogłowie trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych w województwie lubelskim (stan w czerwcu 2016 r.) – liczyło 38,9 szt., a średnia w kraju to 77 szt.

Bydło

Pogłowie bydła na 100 ha użytków rolnych w województwie lubelskim (Stan w czerwcu 2016 r.) liczyło **25,6 szt.**, a **średnia w kraju to 42 szt.** Województwo lubelskie cechowało się niewielkim udziałem w kraju (6,1%) jeśli chodzi o chów bydła i uplasowało się na **7. miejscu**.

Owce

W **gospodarstwach indywidualnych** w czerwcu 2016 r. pogłowie owiec liczyło 12,4 tys. szt. i w porównaniu z czerwcem 2015 r. wzrosło o 9,6%, a w porównaniu z 2010 r. obniżyło się o 4,2%. Podobną tendencję zaobserwowano w kraju, gdzie w porównaniu z czerwcem 2015 r. odnotowano wzrost liczby pogłowia owiec w gospodarstwach indywidualnych o 6,1%, zaś spadek w stosunku do 2010 r. o 5,5%.

Województwo lubelskie znalazło się na **7. miejscu** z udziałem 5,7% w kraju jeśli chodzi o chów owiec.

Pogłowie owiec na 100 ha użytków rolnych w województwie lubelskim (Stan w czerwcu 2016 r.) – **1,2 szt.**, a **średnia w kraju to 1,7 szt.**

Skup produktów rolnych

Wartość skupu produktów rolnych w 2016 r. w województwie lubelskim wyniosła 4 134,4 mln zł (według cen bieżących, bez podatku VAT), z czego 97,3% od gospodarstw indywidualnych. W kraju skup wyniósł 58 446,1 mln zł. Udział województwa lubelskiego w skupie ogólnokrajowym wyniósł 7,1%. Wartość skupu produktów roślinnych wyniosła 2 115,8 mln zł (51,2% produktów rolnych), zaś zwierzęcych 2 160,1 mln zł (48,8%). Wartość skupu produktów roślinnych stanowiła 11,2% wartości skupu tych produktów w Polsce, natomiast produktów zwierzęcych 5,1%.

- Roślinnych w 2016 r.

- Zboża ogółem – z lubelskiego skupiono 795,7 tys. ton zbóż, co stanowiło 6,2% skupu krajowego
- Ziemniaki – skupiono 36,8 tys. ton – 2% skupu ogólnokrajowego
- Buraki cukrowe przemysłowe – 2247,9 tys. ton – 17 % skupu ogólnokrajowego
- Warzywa – 204 tys. ton – 11,7% udziału w skupie ogólnokrajowym
- Owoce ogółem – 484,7 tys. ton – 19,1% skupu ogólnokrajowego

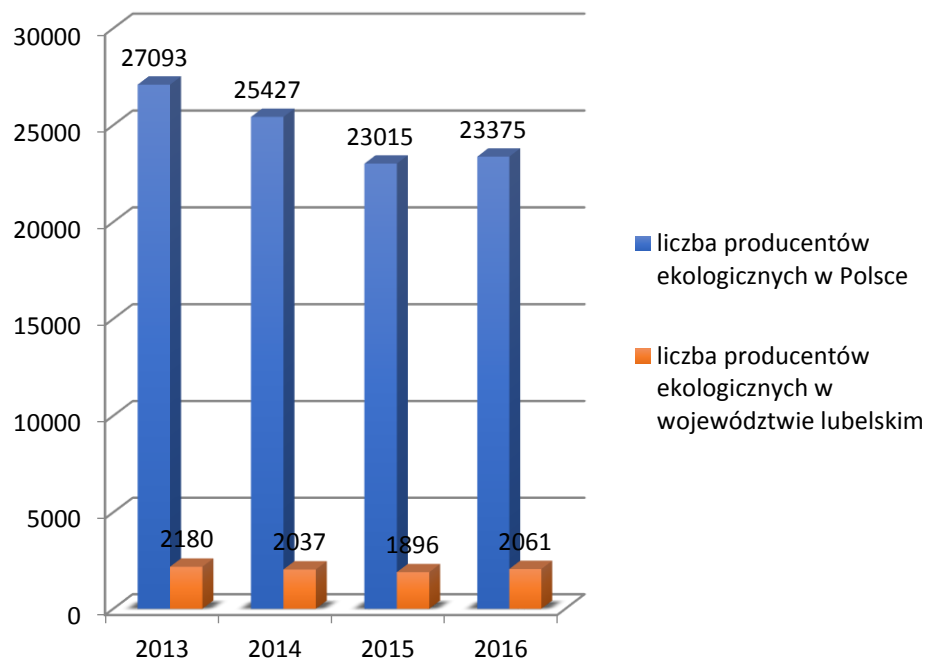
- Zwierzęcych w 2016 r.

- Żywiec rzeźny – 292 tys. ton – 4,8 % skupu ogólnokrajowego (7. miejsce w kraju)

- Mleko krowie – 543,8 mln litrów – 5% ogółu mleka skupionego w kraju (7.miejsce w kraju)
- Wełny owczej – 53,2 tys. kg – 25,8% skupu krajowego

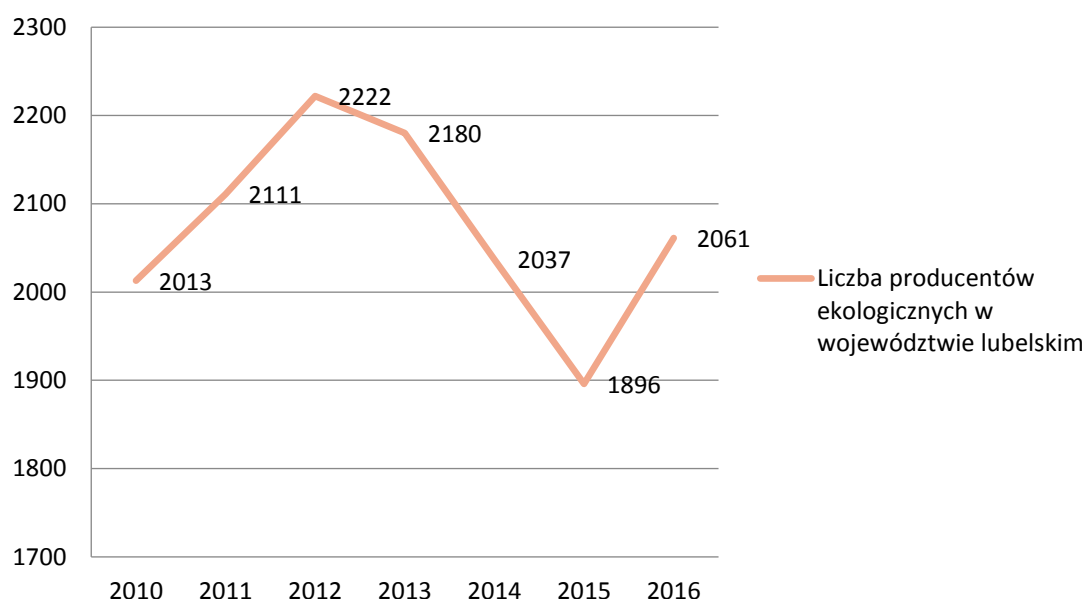
GOSPODARSTWA EKOLOGICZNE

Rolnictwo ekologiczne to tradycyjne, przyjazne dla środowiska metody produkcji. Jest to sposób gospodarowania, polegający przede wszystkim na zaprzestaniu stosowania w procesie wytwarzania żywności środków chemii rolnej i weterynaryjnej. Jego rozwój oznacza dla wszystkich obywateli korzyści wynikające z ochrony gleb, wód, zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazu. Dlatego właśnie należy wspierać tych rolników, którzy decydują się na mniej wydajną, pracochłonną produkcję i wytwarzają specyficzne produkty, a jednocześnie działają na rzecz jakości środowiska.

Liczba producentów ekologicznych w Polsce i w województwie lubelskim (Źródło: IJHARS)

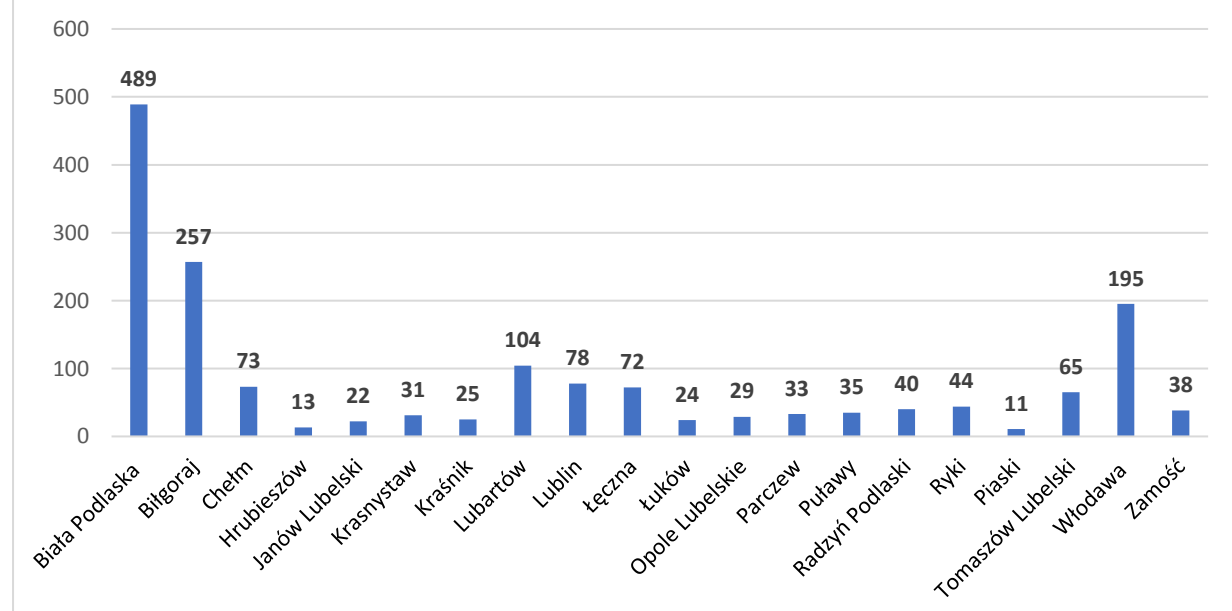
Liczba producentów ekologicznych w województwie lubelskim wg IJHARS

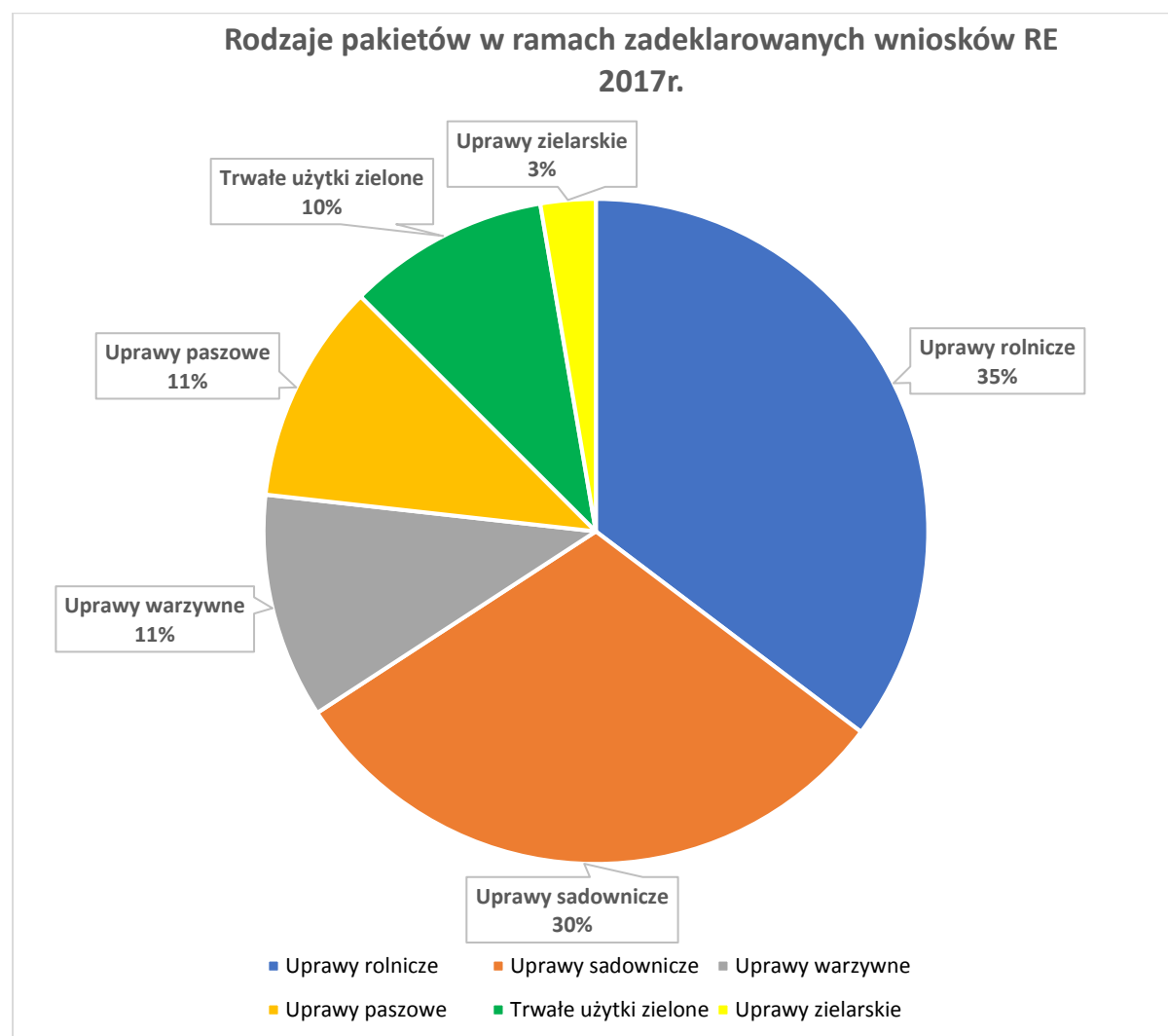
W 2017r. w Lubelskim Oddziale Regionalnym ARiMR złożonych zostało łącznie 1678 wniosków ekologicznych (rolnośrodowiskowych PROW 2007-2013 z pakietem „rolnictwo ekologiczne” oraz w ramach działania rolnictwo ekologiczne PROW 2014-2020)

Najwięcej wniosków złożonych zostało w Biurach Powiatowych: Biała Podlaska, Włodawa, Biłgoraj. Najmniej w BP Hrubieszów, Świdnik, Janów Lub.

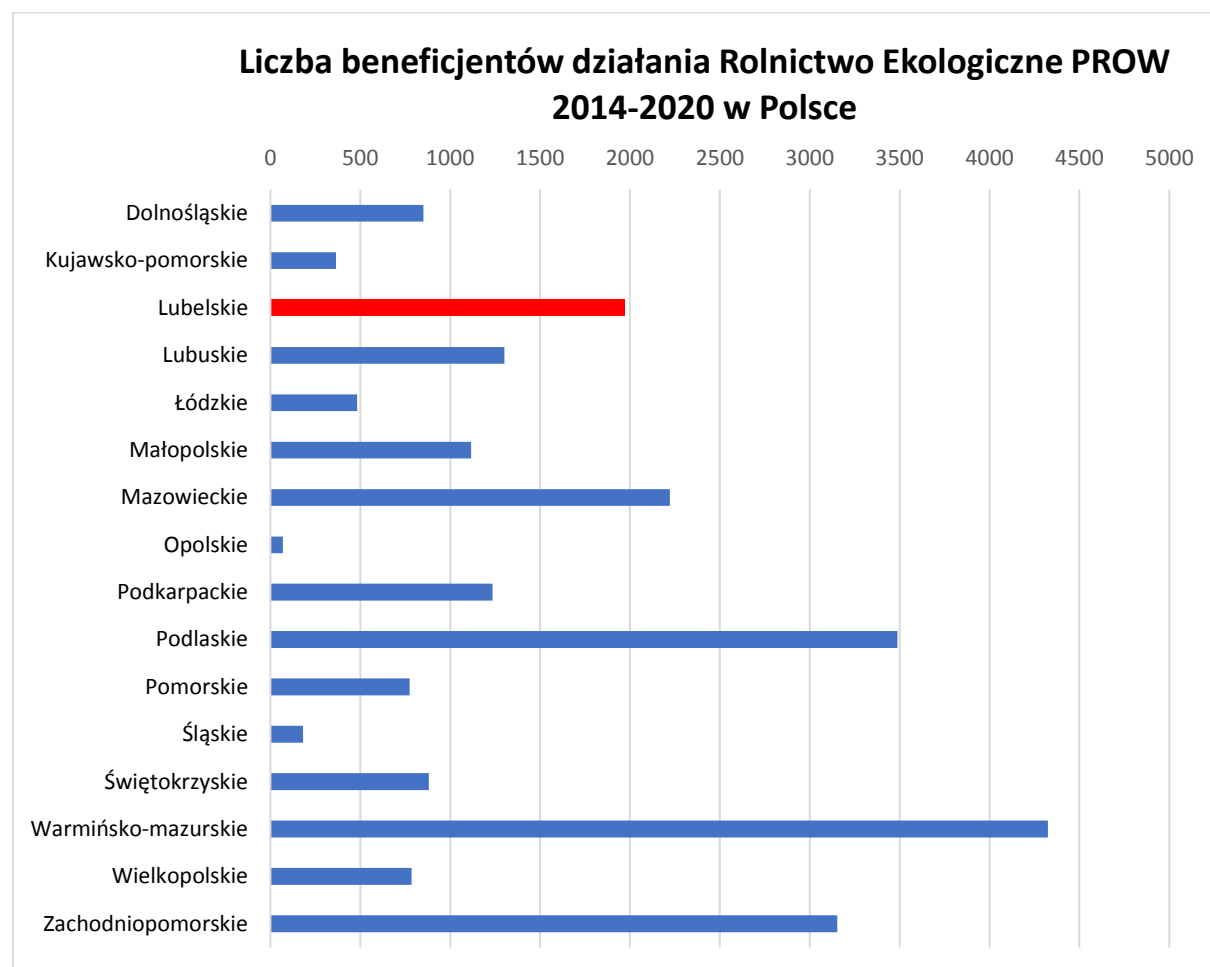
Liczba złożonych wniosków ekologicznych w Biurach Powiatowych ARiMR - kampania 2017

W ramach złożonych w 2017r. wniosków działania Rolnictwo Ekologiczne PROW 2014-2014 największą popularnością cieszą się warianty „Uprawy rolnicze” (łącznie w okresie konwersji i po okresie konwersji), które zadeklarowano w 790 wnioskach co stanowi 35% złożonych wniosków. Stosunkowo dużo wniosków zawiera również deklarację wariantów „Uprawy sadownicze (w tym jagodowe)” – 683 wniosków, co stanowi 30%. Strukturę zadeklarowanych wariantów w ramach złożonych wniosków przedstawia poniższy wykres.

W Polsce w ramach działania Rolnictwo Ekologiczne PROW 2014-2020 województwo lubelskie zajmuje jedno z czołowych miejsc pod względem liczby beneficjentów.

W Biurach Powiatowych Lubelskiego Oddziału Regionalnego ARiMR w latach 2004-2016 w ramach pakietu/działania Rolnictwo Ekologiczne zrealizowano płatności na łączną kwotę 234 946 785,31 zł.

LICZBA OSÓB PRACUJĄCYCH W 1 GOSPODARSTWIE

„Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r. w województwie lubelskim” - Urząd Statystyczny w Lublinie

Działalność rolnicza prowadzona w gospodarstwach rolnych wymaga udziału i wkładu pracy człowieka. W gospodarstwach indywidualnych jest to zazwyczaj pracujący użytkownik i członkowie jego rodziny, wspomagani przez pracowników najemnych lub pracowników kontraktowych, a czasem pomoc sąsiedzką.

Wyniki Badania Struktury Gospodarstw Rolnych 2013 wykazały, że nakłady pracy na prowadzenie działalności rolniczej we wszystkich gospodarstwach rolnych w województwie lubelskim wyniosły 248,0 tys. AWU, z tego zdecydowana większość w gospodarstwach indywidualnych 246,6 tys. AWU. W województwie lubelskim zdecydowana większość nakładów pracy (w AWU) została poniesiona w gospodarstwach indywidualnych (99,4%), co w dużej mierze jest odzwierciedleniem struktury własnościowej lubelskiego rolnictwa. W gospodarstwach indywidualnych 95,7% ogółu nakładów pracy ponoszonych na prowadzenie działalności rolniczej stanowiła rodzinna siła robocza (235,9 tys. AWU), a tylko 4,3% stanowił łączny wkład pracy pracowników najemnych, dorywczych, kontraktowych i pomocy sąsiedzkiej. Członkowie rodziny użytkownika w województwie lubelskim to według Badania Struktury Gospodarstw Rolnych grupa licząca 443,2 tys. osób (235,9 tys. w przeliczeniu na AWU).

Wśród tej zbiorowości:

- 40,0 % stanowili użytkownicy gospodarstw rolnych (112, tys. AWU)
- 23,4 % stanowili małżonkowie użytkowników (61, 7 tys. AWU)
- 36,6 % stanowili pozostali członkowie rodziny (62,3 tys. AWU)

Generalnie w województwie lubelskim przy rozdrobnionej strukturze agrarnej gospodarstwa prowadzone były prawie wyłącznie przez rodzinną siłę roboczą – ponad 95, 7 % ogółu osób wnoszących wkład pracy w gospodarstwo rolne.

Blisko 61% ogółu użytkowników pracujących w swoich gospodarstwach rolnych to osoby w wieku powyżej 44 lat, a tylko 7,7 % pracujących użytkowników przekroczyło wiek 65 lat. Udział młodego użytkownika gospodarstwa w wieku do 24 lat był znikomy i wyniósł 0,8 %.

Nakłady pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych w tysiącach AWU ^{a)} w 2016 r.

Z dostępnych danych za 2016 rok wynika że, w województwie lubelskim rodzinna siła robocza stanowiła 190, 8 tys. AWU, pracownicy najemni 3,8 tys. AWU, pracownicy dorywczy 6,3 tys. AWU, pracownicy kontraktowi 0,4 tys. AWU, pomoc sąsiedzka 1,5 tys. AWU.

W porównaniu do wyników badań z 2013 roku rysuje się tendencja spadkowa nakładów pracy rodzinnej siły roboczej w gospodarstwach indywidualnych(w AWU) w woj. lubelskim.

- a) AWU – Roczna Jednostka Pracy – oznacza ekwiwalent pełnego etatu (2120 godzin pracy w roku).

POZIOM MECHANIZACJI/STOPIEŃ INNOWACYJNOŚCI, A WIELKOŚĆ GOSPODARSTWA,

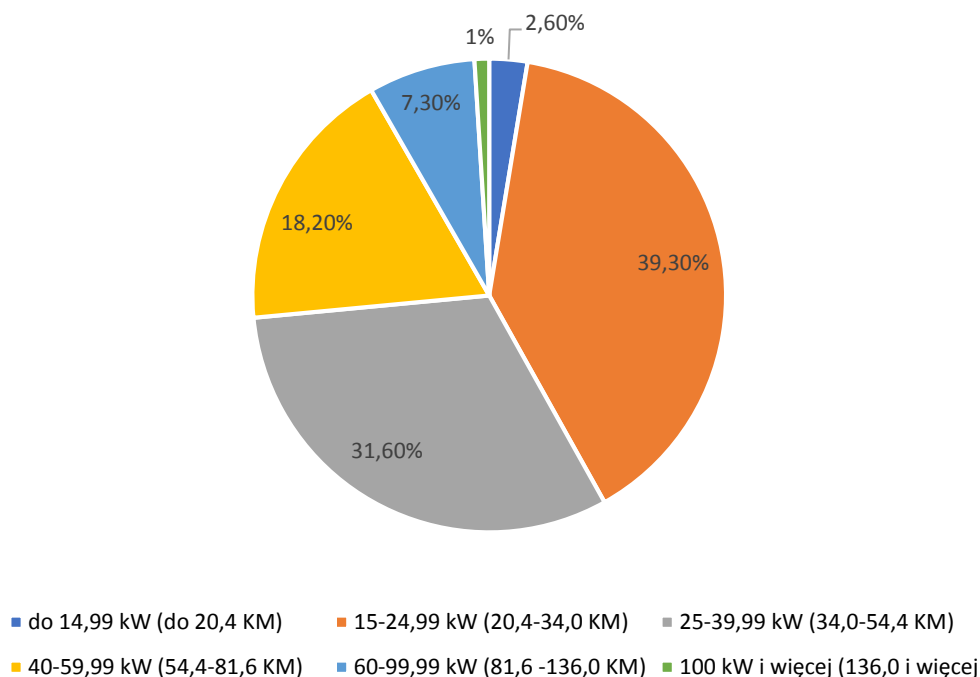
Materiały – Urząd Statystyczny w Lublinie, Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie lubelskim, Powszechny Spis Rolny 2010; Lublin 2012

Innowacyjność na obszarach wiejskich to nabywanie czy też ulepszanie parku maszynowego, wprowadzanie nowych rozwiązań i nowoczesnych technologii. Innowacyjność to także wspieranie tzw. „kultury wiedzy”, która jest załącznikiem pomysłu nowych procesów technologicznych lub organizacyjno-technicznych.

Od chwili wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, techniczne wyposażenie rolnictwa uległo dynamicznym zmianom. Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010 wskazują, że liczba maszyn i urządzeń rolniczych wzrosła w stosunku do roku 2002, kiedy to został przeprowadzony poprzedni spis. Poziom technicznego wyposażenia gospodarstw w dużej mierze jest uzależniony od struktury agrarnej regionu, struktury uprawy i towarowości gospodarstw.

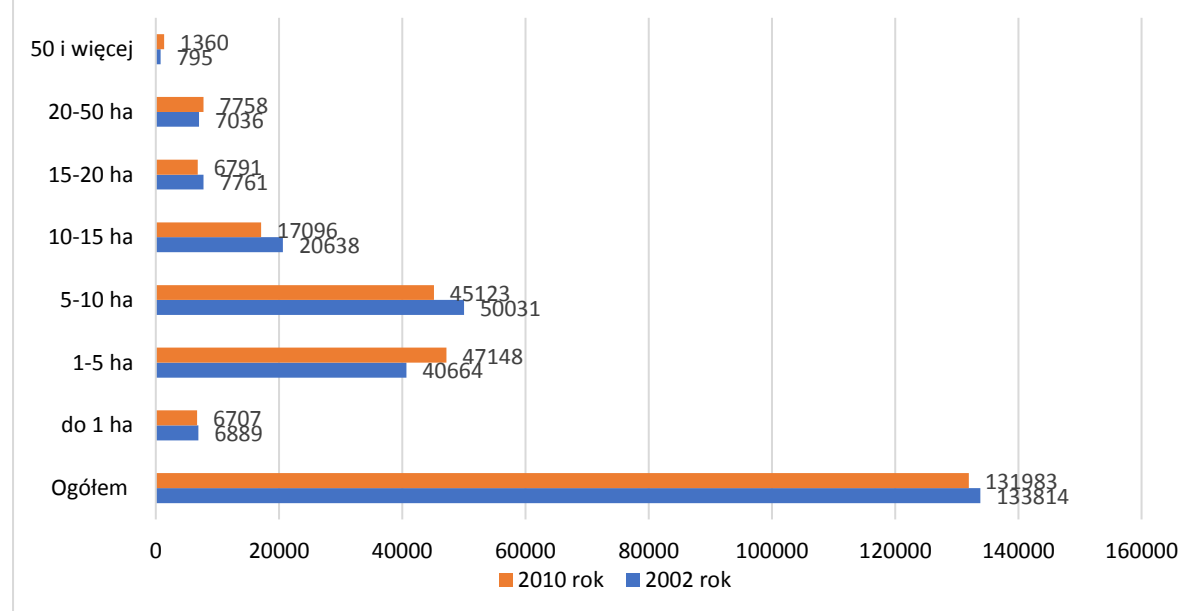
Analizując wyposażenie gospodarstw w naszym województwie w ciągniki pod względem mocy silnika, należy zauważyć, że najwięcej gospodarstw wyposażonych było w ciągniki o mocy 15-25 kW, 25-40 kW i 40-60 kW. Stanowiły one odpowiednio 39,3%, 31,6% i 18,2% ogólnej liczby gospodarstw. Najmniej było gospodarstw z ciągnikami o najmniejszej (do 15kW), jak i o największej mocy (100 kW i więcej). Ich udział w ogólnej liczbie wynosił stosownie 2,6% i 1%. Odsetek gospodarstw z ciągnikami o mocy 60-100 kW wyniósł 7,3%. **(Rys 1)**

Rys. 1. Struktura ciągników według mocy silnika w 2010 r w lubelskim.

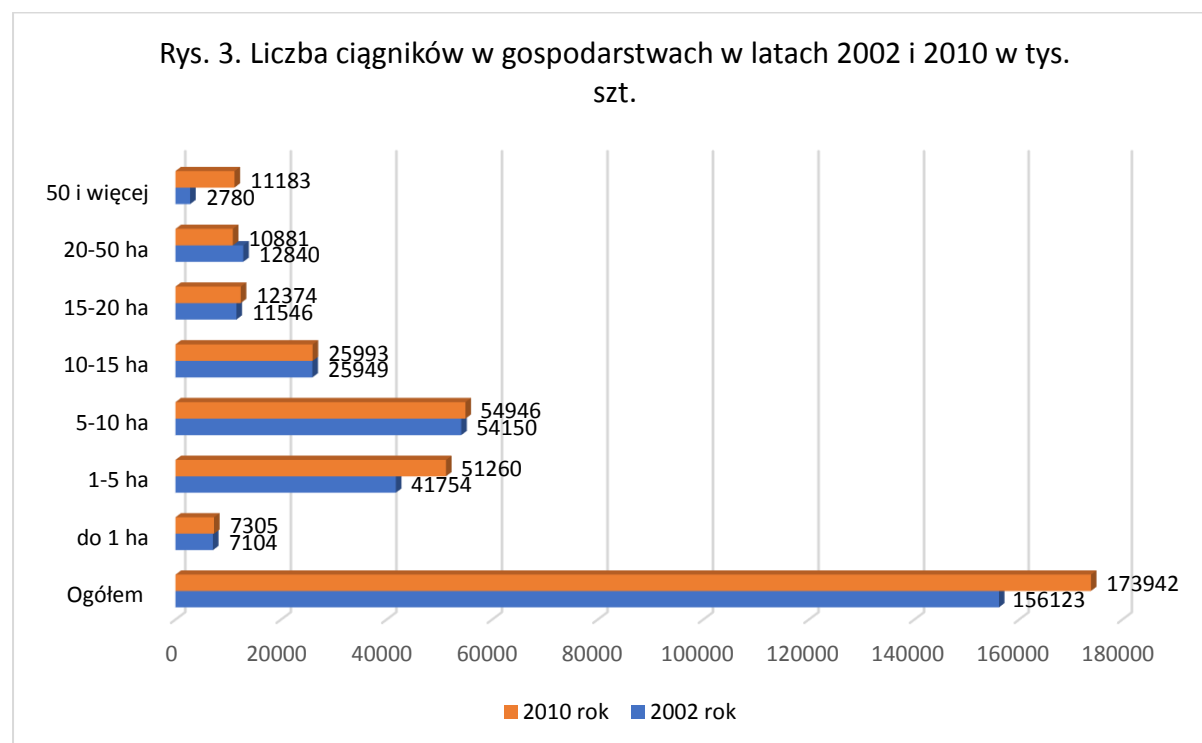

Rozpatrując natomiast ogólną ilość gospodarstw z ciągnikami według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2002 i 2010, można zauważyć, że najwięcej gospodarstw wyposażonych było w ciągniki w przedziale 1-5 ha, 5-10 ha, 10-15 ha UR (**Rys. 2**).

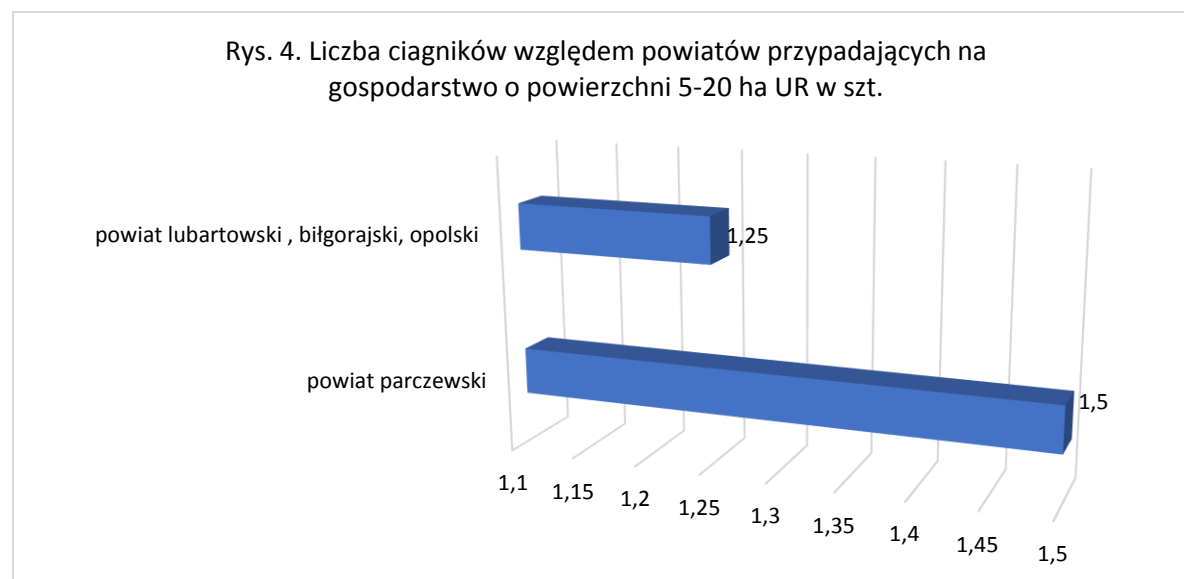
Rys. 2. Liczba gospodarstw z ciągnikami w latach 2002 i 2010 w tys. szt. w lubelskim

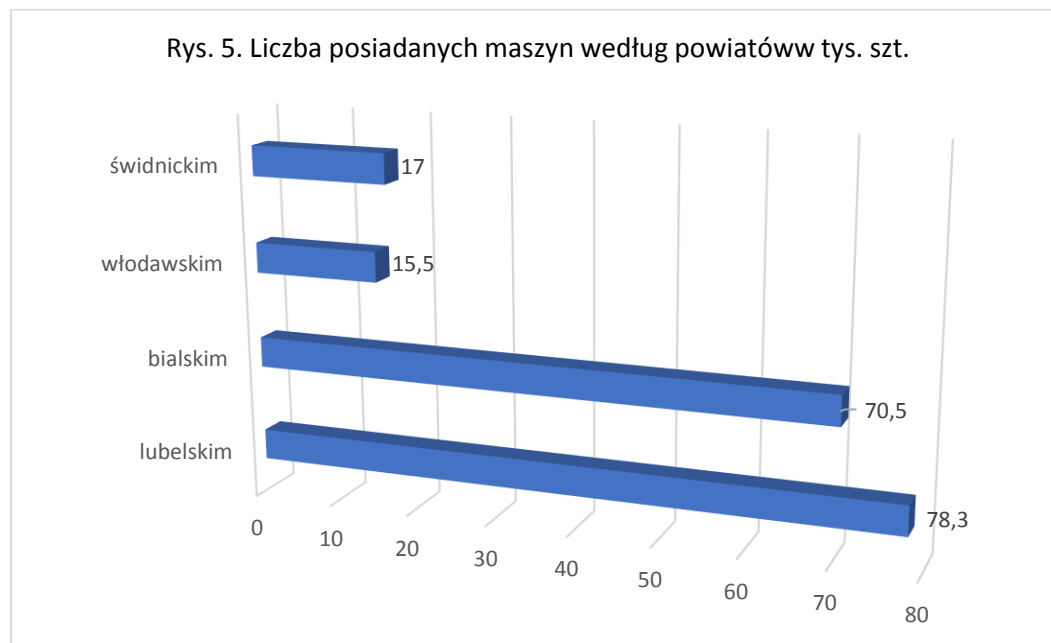
W określonych grupach obszarowych gospodarstw można zauważyć tendencję do wzrostu ilości ciągników. Najwyższy odsetek podmiotów z ciągnikami wystąpił w grupach 1-5 ha i 5-10 ha UR. W przedziale 1-5 ha UR średnia ilość ciągników przypadających na jedno gospodarstwo w 2010 r. zwiększyła się w stosunku do 2002 r. o ponad 18%, natomiast w przedziale 5-10 ha tylko o 1,5%. Największą dynamikę zmian odnotowano w grupie gospodarstw dużych, o powierzchni użytków rolnych 50 ha i więcej prawie 400% (**Rys. 3**).

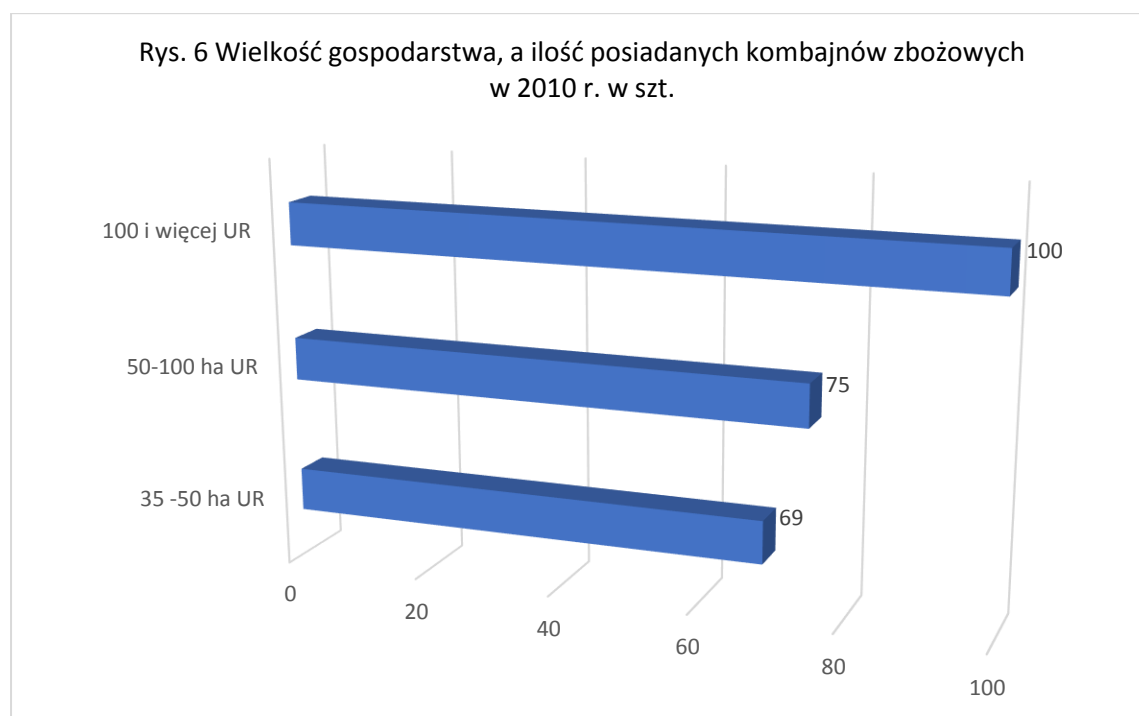
Najwięcej ciągników na 1 gospodarstwo w grupie gospodarstw od 5 do 20 ha UR przypadło w powiecie: parczewskim, a najmniej w lubartowskim, biłgorajskim, opolskim (**Rys. 4**).

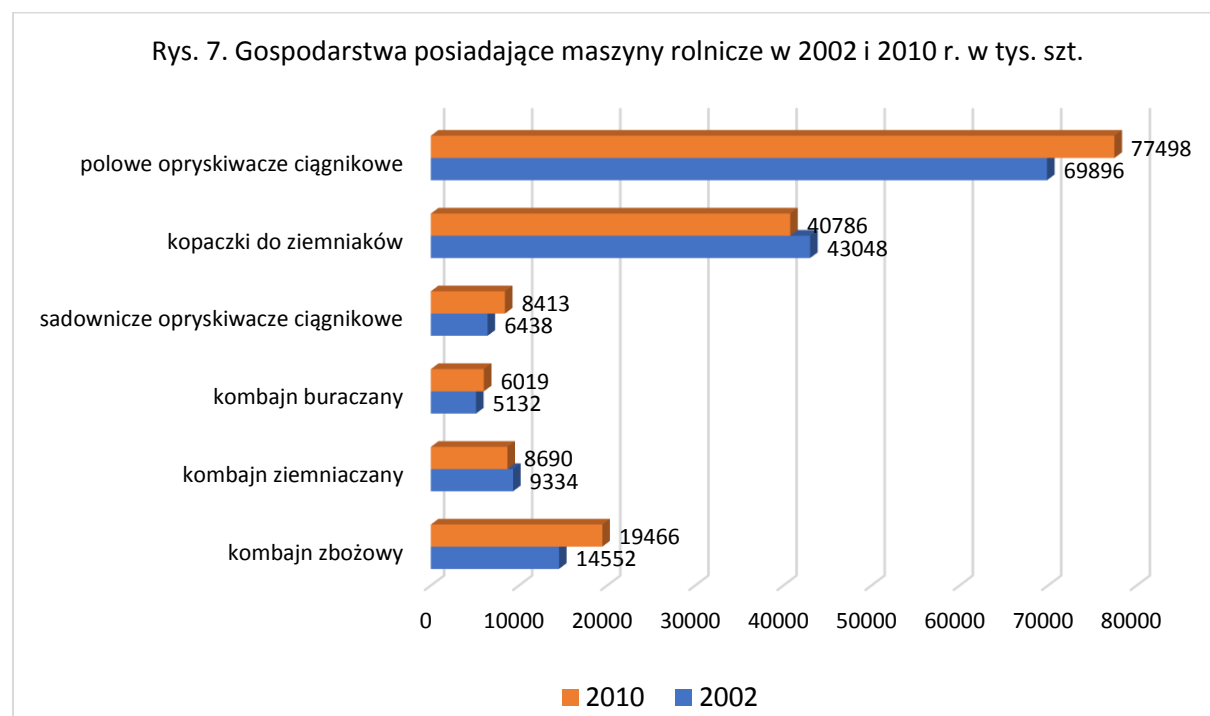
Różnice w stanie wyposażenia gospodarstw w maszyny widoczne są także przy porównaniu powiatów, gdzie najlepiej wypadły: lubelski (78,3 tys.), bialski (70,5 tys.), natomiast najmniejsze usprzętowanie odnotowano w powiatach: włodawskim (15,5 tys.) i świdnickim (17 tys.) (**Rys. 5**).

W stosunku do wyników poprzedniego spisu rolnego ilość kombajnów zbożowych zwiększyła się o 33,1%, a liczba tych maszyn wyniosła 19,8 tys./szt. W kombajny najlepiej wyposażone były gospodarstwa o powierzchni 30-50 ha UR – 69szt. na 100 gospodarstw, 50-100 ha – 75szt oraz 100 ha i więcej UR – prawie 100 szt. **(Rys. 6).**

Wyposażenie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w wybrane maszyny w latach 2002 i 2010 pozwala zauważyć wzrost wyposażenia w sadownicze i polowe opryskiwacze ciągnikowe, odpowiednio o 23,5% i 9,8%. Zmniejszyła się natomiast ilość kopaczek do ziemniaków i kombajnów ziemniaczanych odpowiednio 5,2% i 6,9%. **(Rys. 7)**

MINIMALNA SKALA EFEKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ GOSPODARSTW WG TYPÓW PRODUKCJI (Na podstawie wyników FADN z 2015 roku)

Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego określana jest jako suma wartości Standardowych Produkcji (SO) wszystkich działalności rolniczych występujących w gospodarstwie. Wielkość ekonomiczna gospodarstwa wyrażana jest wartością SO w euro. Na podstawie tak ustalonej wielkości ekonomicznej dane gospodarstwo rolne zaliczane jest do odpowiedniej klasy wielkości ekonomicznej.

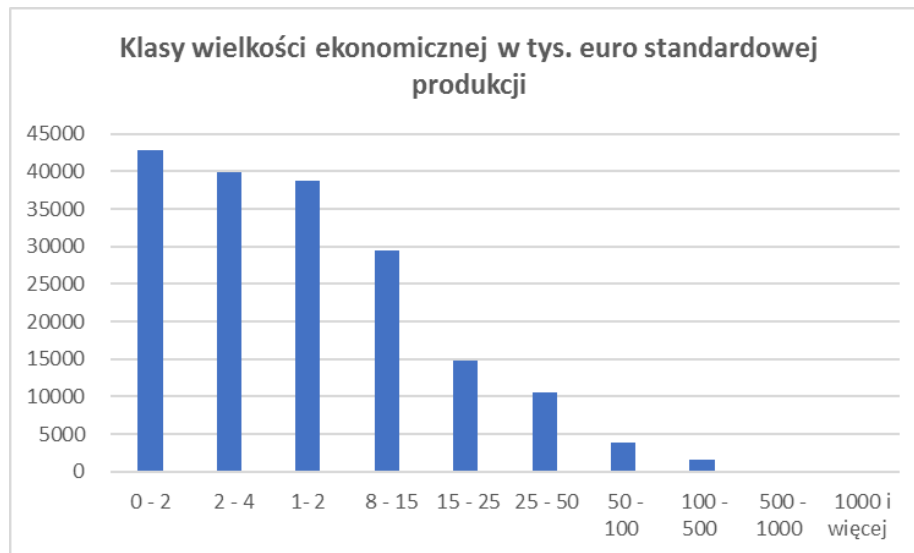
Typ rolniczy gospodarstwa rolnego określany jest na podstawie udziału poszczególnych działalności rolniczych w tworzeniu całkowitej wartości SO gospodarstwa. Typ rolniczy gospodarstwa odzwierciedla jego poziom i kierunek specjalizacji.

Wielkość ekonomiczna gospodarstwa określana jako suma wartości Standardowych Produkcji (SO) wszystkich działalności rolniczych występujących w gospodarstwie służy do ustalenia minimalnego progu wielkości ekonomicznej dla pola obserwacji FADN. W Polsce dla roku obrachunkowego 2015 próg ten został ustalony na poziomie 4000 euro.

Grupowanie gospodarstw rolnych według wielkości ekonomicznej (euro)

ES6			ES	
Klasa wielkości ekonomicznej ES6		Zakres w euro (€)	Klasa wielkości ekonomicznej ES	Zakres w euro (€)
X			1	€ < 2 000
1	Bardzo małe	2 000 ≤ € < 8 000	2	2 000 ≤ € < 4 000
			3	4 000 ≤ € < 8 000
2	Małe	8 000 ≤ € < 25 000	4	8 000 ≤ € < 15 000
			5	15 000 ≤ € < 25 000
3	Średnio-małe	25 000 ≤ € < 50 000	6	25 000 ≤ € < 50 000
4	Średnio-duże	50 000 ≤ € < 100 000	7	50 000 ≤ € < 100 000
5	Duże	100 000 ≤ € < 500 000	8	100 000 ≤ € < 250 000
			9	250 000 ≤ € < 500 000
6	Bardzo duże	€ ≥ 500 000	10	500 000 ≤ € < 750 000
			11	750 000 ≤ € < 1 000 000
			12	1 000 000 ≤ € < 1 500 000
			13	1 500 000 ≤ € < 3 000 000
			14	€ ≥ 3 000 000

Klasy wielkości ekonomicznej w tys. euro standardowej produkcji	liczby bezwzględne – liczba gospodarstw w woj. lubelskim
0 - 2	42759
2 - 4	39919
1- 2	38676
8 - 15	29495
15 - 25	14743
25 - 50	10547
50 - 100	3847
100 - 500	1586
500 - 1000	115
1000 i więcej	44
OGÓŁEM	181731

Efektywność jest jedną z podstawowych kategorii wykorzystywanych do opisu stanu, funkcjonowania oraz szans rozwojowych różnego rodzaju organizacji, a w szczególności gospodarstw rolnych. w warunkach zmienności otoczenia efektywność staje się ważnym wyznacznikiem sukcesu gospodarstw rolnych.

Efektywność jest kategorią ekonomiczną, którą wykorzystuje się w szczególności jako kryterium oceny działalności zarówno na poziomie całego przedsiębiorstwa, jak i w poszczególnych jego obszarach. Jest właściwością przesądzającą o istocie przedsiębiorstwa jako podmiotu gospodarującego. Tym samym warunkuje jego funkcjonowanie oraz determinuje jego rozwój.

Przez efektywność (sprawność) działalności gospodarczej w rolnictwie rozumie się stosunek efektu do nakładu lub kosztu, lub odwrotnie – nakładu (kosztu) do efektu. Pierwszy przypadek oznacza efektywność nakładów, drugi natomiast – nakładochłonność (kapitałochłonność) efektu.

Wartość produkcji według typów rolniczych

Znienna	j.m.	Razem	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Trzoda chlewna	Drób	Mieszane
			(1)	(2)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(8)
Produkcja ogółem	zł	96 485	73 258	251 177	107 700	125 890	40 294	201 944	1 995 007	55 774
Relacja produkcji ogółem do kosztów ogółem	skala	1,12	1,12	1,46	1,26	1,16	0,83	1,08	1,18	1,01
Produkcja roślinna	zł	45 530	68 450	249 637	106 510	13 660	9 706	46 479	69 595	28 744
Produkcja roślinna na 1 ha	zł/ha	3 028	4 068	39 648	12 688	654	638	2 577	1 883	2 142
Zboża	zł	17 034	28 097	5 602	1 993	14 886	9 664	37 505	65 020	16 717
Rośliny białkowe	zł	839	1 804	324	493	451	305	1 342	2 769	792
Uprawy energetyczne	zł	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ziemniaki	zł	3 062	7 688	575	152	1 838	1 368	724	201	3 089
Buraki cukrowe	zł	874	3 062	0	52	318	25	574	598	714
Rośliny oleiste	zł	2 270	7 916	371	272	345	188	5 039	35	1 800
Rośliny przemysłowe	zł	1 059	4 362	0	291	45	45	93	0	795
Warzywa i kwiaty	zł	11 724	12 095	226 505	2 605	278	3	694	0	2 126
Owoce	zł	8 734	827	2 355	98 543	100	79	276	0	3 120
Wina i winogrona	zł	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uprawy pastewne	zł	-1 001	898	802	195	-4 238	-1 777	326	2 878	-696
Inne produkty pochodzenia roślinnego	zł	936	1 700	13 102	1 914	-363	-194	-93	-1 905	288
Produkcja zwierzęca	zł	50 064	3 529	1 117	112	111 639	29 947	154 764	1 923 713	26 101
Produkcja zwierzęca na 1 LU	zł/LU	4 165	3 061	2 345	2 117	4 557	2 410	2 973	9 835	2 976
Różnica wartości zwierząt	zł	-206	-581	-144	-71	846	-732	-2	43 949	-1 010
Mleko i przetwory z mleka krowiego	zł	19 394	199	183	27	90 701	3 953	357	0	5 341
Żywiec wołowy	zł	9 778	1 127	383	41	20 692	24 240	1 239	218	9 311
Żywiec wieprzowy	zł	9 233	1 819	523	20	430	154	151 780	0	10 175
Żywiec barani i kozi	zł	66	6	0	0	0	463	0	0	81
Żywiec drobiowy	zł	7 690	2	-1	-7	0	0	-3	1 320 851	431
Jaja	zł	3 548	159	21	10	2	14	26	595 283	311
Mleko i przetwory z mleka owczego i koziego	zł	18	9	0	0	2	8	0	0	33
Inne zwierzęta i produkty zwierzęce	zł	337	207	8	22	-189	1 115	1 364	7 361	418
Pozostała produkcja	zł	891	1 279	423	1 078	591	641	701	1 698	928
Przekazania do gospodarstwa domowego	zł	1 048	836	623	510	1 079	464	1 025	228	1 308
Zużycie wewnętrzne	zł	10 932	3 059	1 137	183	16 084	8 746	38 004	48 682	12 136

Bardzo wysoki udział gospodarstw małych obszarowo, o małej wielkości ekonomicznej determinuje niską przeciętnie wydajność pracy w rolnictwie.

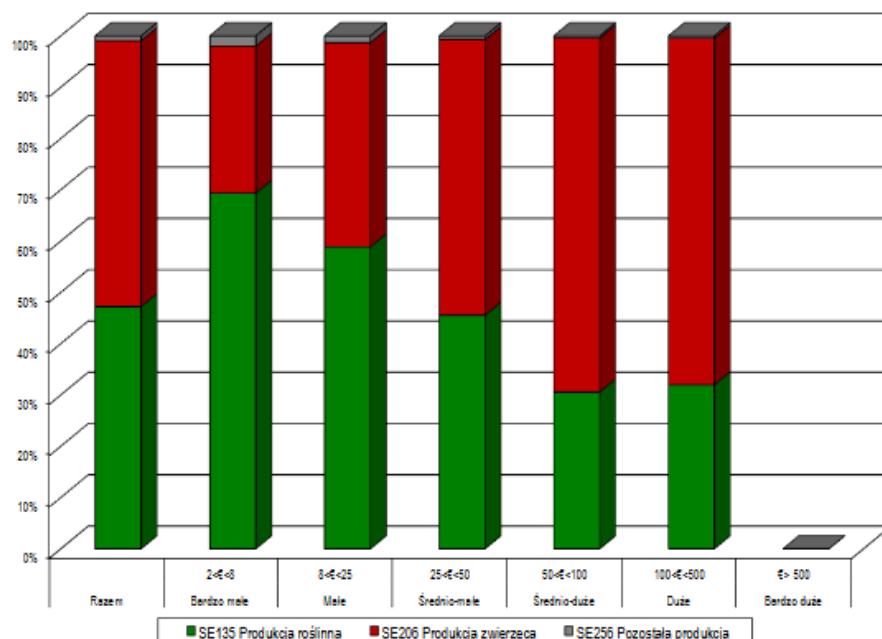
Problem dla efektywności gospodarowania stanowi również rozłóg gruntów, ponieważ w przeciętnym gospodarstwie znajduje się od kilku do kilkunastu działek. Konsekwencją tego stanu są wyższe koszty produkcji części gospodarstw i związany z tym brak perspektyw rozwojowych.

Poziom nakładów pracy zwiększał się wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej.

Informacje o produkcji według klas wielkości ekonomicznej

Zmienna	j.m.	Razem	Bardzo male	Male	Średnio-male	Średnio-duże	Duże	Bardzo duże
			2≤€<8	8≤€<25	25≤€<50	50≤€<100	100≤€<500	€≥ 500
Wielkość ekonomiczna	euro	20 203,8	6 628,3	16 054,9	36 218,2	67 314,7	177 725,7	.
Nakłady pracy ogółem	AWU	1,657	1,288	1,696	2,043	2,238	4,009	.
Czas pracy ogółem	godz.	3 687	2 801	3 781	4 684	5 122	8 959	.
Nakłady pracy własnej	FWU	1,506	1,233	1,587	1,863	1,942	1,910	.
Czas pracy własnej	godz.	3 366	2 684	3 549	4 300	4 494	4 496	.
Nakłady pracy najemnej	AWU	0,151	0,055	0,109	0,180	0,296	2,099	.
Czas pracy najemnej	godz.	321	117	232	383	629	4 464	.
Powierzchnia użytków rolnych	ha	15,3	8,4	14,8	24,8	36,8	61,0	.
Powierzchnia dodzierżawionych użytków rolnych	ha	3,1	0,7	2,7	6,6	12,2	20,3	.
Zboża	ha	7,93	5,16	7,77	10,96	15,72	35,39	.
Pozostałe uprawy polowe	ha	1,47	0,78	1,40	2,14	3,62	8,88	.
Uprawy energetyczne	ha	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	.
Warzywa i kwiaty	ha	0,19	0,05	0,19	0,37	0,54	0,92	.
Winnice	ha	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	.
Uprawy trwałe	ha	0,66	0,26	0,83	1,04	0,95	1,73	.
Sady	ha	0,65	0,26	0,82	1,04	0,89	1,47	.
Pozostałe uprawy trwałe	ha	0,01	0,00	0,01	0,00	0,06	0,26	.
Uprawy pastwne	ha	4,79	2,00	4,37	10,10	15,59	13,61	.
Odłogi	ha	0,07	0,07	0,07	0,05	0,06	0,17	.
Ugory	ha	0,12	0,08	0,10	0,14	0,32	0,22	.
Powierzchnia użytków rolnych wyłączona z produkcji	ha	0,22	0,19	0,19	0,21	0,41	0,47	.
Lasy	ha	1,23	0,86	1,28	1,77	1,83	2,12	.
Zwierzęta ogółem	LU	12,0	3,1	9,0	24,0	43,9	106,1	.
Krowy mleczne	LU	3,64	0,41	2,63	11,52	19,03	11,77	.
Pozostałe bydło	LU	3,79	1,55	3,63	8,16	12,07	8,70	.
Owce i kozy	LU	0,08	0,04	0,10	0,13	0,00	0,02	.
Trzoda chlewna	LU	3,23	0,97	2,48	3,85	11,06	48,11	.
Drób	LU	1,18	0,03	0,08	0,22	1,72	37,45	.
Plon pszenicy	dt/ha	50,8	46,7	48,9	53,8	58,0	53,0	.
Plon kukurydzy	dt/ha	62,4	85,1	59,6	56,3	67,9	61,4	.
Obsada zwierząt	LU/ha	1,49	0,91	1,38	1,91	1,94	1,46	.
Wydajność mleczna krów	kg/krowa	4 978	2 842	4 006	5 028	6 354	7 317	.

Struktura produkcji ogółem według klas wielkości ekonomicznej

1.3.4 WARTOŚĆ PRODUKCJI ROLNICZEJ

GLOBALNA PRODUKCJA ROŚLINNA I ZWIERZĘCA W TYM TOWAROWA

Wartość globalnej produkcji rolnej w województwie lubelskim ma tendencję wzrastającą w zakresie produkcji roślinnej. Odwrotna tendencja jest w zakresie globalnej produkcji zwierzęcej. Wartość globalnej produkcji roślinnej w 2005 r. wynosiła 56,1%, natomiast już w roku 2014 sięgała 70,5%. Wartość rolniczej produkcji globalnej w cenach stałych w 2014 r., w porównaniu z 2013 r., wzrosła o 6,8%, co było wynikiem wzrostu wartości produkcji roślinnej o 10,6%. Wartość produkcji zwierzęcej w tym okresie obniżyła się o 1,3%. Zmiany wartości globalnej produkcji rolnej obrazuje wykres nr 1 oraz tabela nr 1

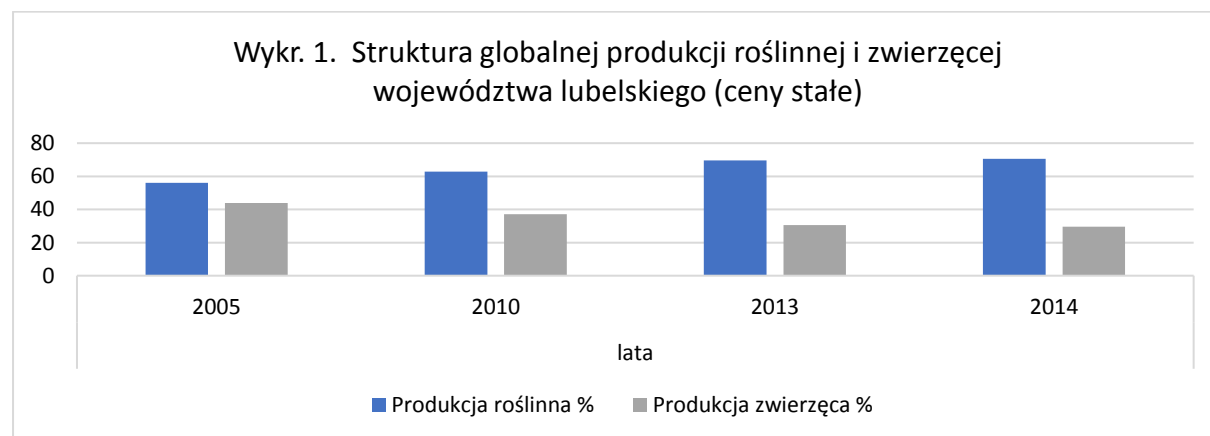

Tabela 1. Struktura globalnej produkcji roślinnej i zwierzęcej województwa lubelskiego (ceny stałe)

Wyszczególnienie	lata			
	2005	2010	2013	2014
Produkcja roślinna %	56,1	62,9	69,5	70,5
Produkcja zwierzęca %	43,9	37,1	30,5	29,5

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

Wzrost wartości produkcji globalnej roślinnej w okresie od 2005-2014 wynosi 13,9%. Produkcja globalna zwierzęca w 2005 roku była na poziomie 43%. W 2014 roku stanowiła 29,5%. W porównaniu z rokiem 2005 nastąpił spadek tej produkcji o 14,4% w roku 2016. W globalnej produkcji roślinnej największy udział stanowią zboża, których udział w strukturze z roku na rok wzrasta. W roku 2014 r w produkcji globalnej zboża stanowiły 22,8%, na drugim miejscu były owoce 15,4%, trzecie miejsce zajmowały warzywa 10,9%. Tendencję wzrastającą w produkcji globalnej roślinnej wykazuje również produkcja warzyw i owoców. Spada globalna produkcja ziemniaków oraz siana łąkowego. Zmiany wartości globalnej produkcji roślinnej obrazuje wykres nr 2 i tabela nr 2

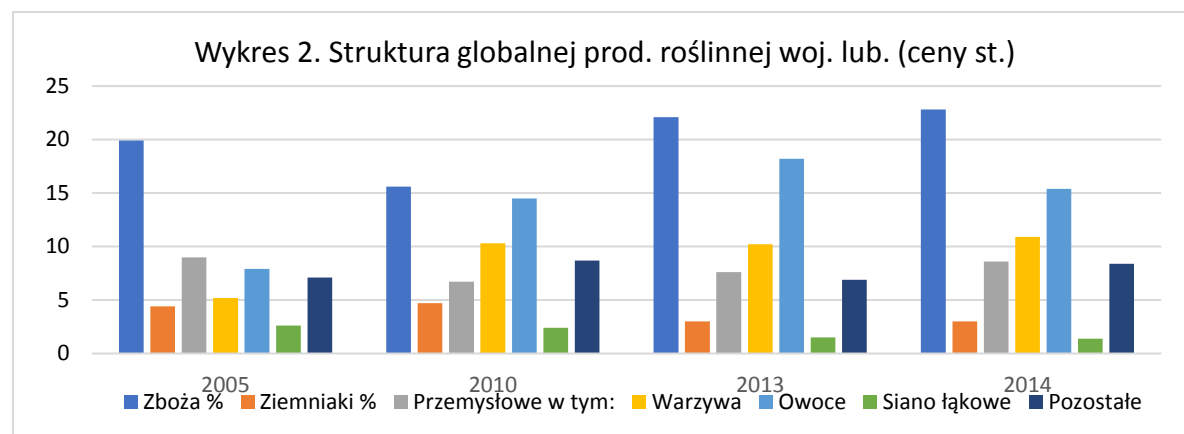

Tabela 2 . Struktura globalnej produkcji roślinnej województwa lubelskiego (ceny stałe)

Wyszczególnienie	lata			
	2005	2010	2013	2014
Produkcja roślinna %	56,1	62,9	69,5	70,5
Zboża %	19,9	15,6	22,1	22,8
Ziemniaki %	4,4	4,7	3,0	3,0
Przemysłowe w tym: Buraki cukrowe	9,0 6,0	6,7 2,9	7,6 2,8	8,6 3,3
Warzywa	5,2	10,3	10,2	10,9
Owoce	7,9	14,5	18,2	15,4
Siano łąkowe	2,6	2,4	1,5	1,4
Pozostałe	7,1	8,7	6,9	8,4

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

Globalna produkcja zwierzęca w naszym województwie biorąc pod uwagę lata 2005-2014 charakteryzuje się spadkiem. Spadek nastąpił w produkcji żywca rzeźnego tj. trzody chlewnej, owiec oraz cieląt. Analiza omawianego okresu wykazuje również spadek stada podstawowego i obrotowego. Globalna produkcja zwierzęca w okresie od 2005 r. do 2014 r. charakteryzuje się również obniżeniem w zakresie produkcji mleka, jaj oraz obornika. Największe znaczenie w wartości globalnej produkcji zwierzęcej ma produkcja trzody chlewnej. Drugie miejsce zajmuje produkcja mleka krowiego, trzecie drobiu. Zmiany wartości globalnej produkcji zwierzęcej obrazuje wykres nr 3 i tabela nr 3.

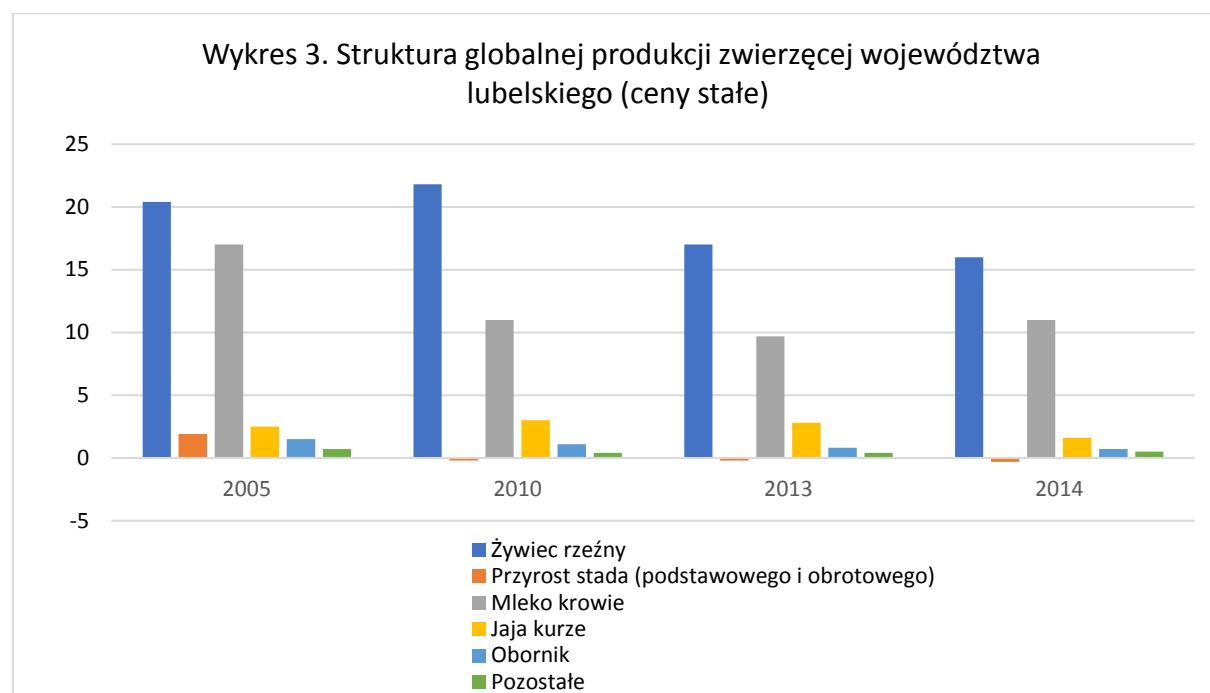

Tabela 3. Struktura globalnej produkcji zwierzęcej województwa lubelskiego (ceny stałe)

Wyszczególnienie	lata			
	2005	2010	2013	2014
Produkcja zwierzęca %	43,9	37,1	30,5	29,5
Żywiec rzeźny	20,4	21,8	17,0	16,0
W tym				
bydło	2,4	3,4	2,5	2,5
cielęta	0,8	1,2	0,3	0,3
trzoda chlewna	12,8	11,6	9,5	8,6
owce	0,1	0,0	0,0	0,0
drób	3,8	5,3	4,5	4,4
Przyrost stada (podstawowego i obrotowego)	1,9	-0,2	-0,2	-0,3
Mleko krowie	17,0	11,0	9,7	11,0
Jaja kurze	2,5	3,0	2,8	1,6
Obornik	1,5	1,1	0,8	0,7
Pozostałe	0,7	0,4	0,4	0,5

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

Towarowa produkcja roślinna i zwierzęca w województwie Lubelskim w latach 2005-2014

W towarowej produkcji rolniczej województwa lubelskiego największym znaczeniem charakteryzuje się produkcja roślinna, która wykazuje się tendencją wzrostową z 44,8% w 2005 roku do 62,1% w roku 2014. Produkcję zwierzęcą towarową charakteryzuje tendencja spadkowa. W roku 2005 stanowiła 55,2%, w roku 2016 - 37,9%.

Zmienia się struktura towarowej produkcji roślinnej. W roku 2005 największe znaczenie w tej strukturze zajmowała towarowa produkcja roślin przemysłowych – 14% (buraki cukrowe, rzepak), kolejno owoce – 11,4% , na trzecim miejscu zboża – 10,4%.

W roku 2014 największe znaczenie w strukturze towarowej produkcji roślinnej miała produkcja owoców – 20%, warzyw – 14,5%, i zbóż 12,2%. Zmiany towarowej produkcji roślinnej obrazuje tabela nr 4 .

Tabela 4 .Struktura towarowej produkcji roślinnej województwa lubelskiego (ceny stałe)

Wyszczególnienie	lata			
	2005	2010	2013	2014
Produkcja roślinna %	44,8	54	63,1	62,1
Zboża %	10,8	6,9	11,3	12,2
Ziemniaki %	1,2	2,6	1,6	1,9
Przemysłowe w tym: Buraki cukrowe	14,5 10,1	9,5 4,4	9,3 4,0	8,8 4,7
Warzywa	6,3	12,5	13,2	14,5
Owoce	11,4	19,8	24,4	20,7
Pozostałe	1,0	2,7	3,3	4,0

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

W towarowej produkcji zwierzęcej obserwujemy spadek w okresie od 2005-2014 w zakresie produkcji żywca rzeźnego zwierząt tj. bydło, cielęta, trzoda chlewna, owce. Nieznaczny wzrost obserwujemy w zakresie towarowej produkcji drobiu. W roku 2005 towarowa produkcja drobiu stanowiła 5,8%, natomiast w roku 2014 - 6,2%. Towarowa produkcja mleka i jaj kurzych w latach 2005 – 2014 charakteryzuje się również tendencją spadkową. W 2005 roku towarowa produkcja mleka wynosiła 20,9% w roku 2014 - 12,9%. Towarowa produkcja jaj w roku 2005 wynosiła 3,2%, w roku 2014- 1,8%. Zmiany w zakresie towarowej produkcji zwierzęcej obrazuje tabela nr 5.

Tabela 5. Struktura towarowej produkcji zwierzęcej województwa lubelskiego (ceny stałe)

Wyszczególnienie	lata			
	2005	2010	2013	2014
Produkcja zwierzęca %	55,2	46,0	36,9	37,9
Żywiec rzeźny	30,3	29,3	22,1	22,5
W tym				
bydło	3,8	4,8	3,5	3,5
cielęta	1,1	0,6	0,4	0,4
trzoda chlewna	18,6	15,2	11,7	12,1
owce	0,1	0,1	0,0	0,0
drób	5,8	7,3	6,2	6,2
Mleko krowie	20,9	12,8	11,1	12,9
Jaja kurze	3,2	3,6	3,2	1,8
Pozostałe	0,2	0,3	0,50,7	

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

POWIERZCHNIA ZASIEWÓW I PLONÓW W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W LATACH 2005-2015

W strukturze zasiewów w województwie lubelskim w 2015 r. przeważały zboża, które stanowiły 74,2% ogólnych zasiewów. Udział zbóż obniżył się w stosunku do 2014 r. o 1 p. proc., a w stosunku do 2010 r. o 4,5 p. proc. W roku 2015 w strukturze zasiewów drugie miejsce zajmowały uprawy przemysłowe (rzepak, rzepik), które stanowiły 9,3% ogólnych zasiewów, trzecie miejsce zajmowały uprawy pastewne, które stanowiły 8,7% ogólnych zasiewów. Najniższy udział w strukturze zasiewów mają ziemniaki. W roku 2015 zajmowały powierzchnię 2,1% ogólnej powierzchni zasiewów. Zmiany w zakresie struktury zasiewów poszczególnych ziemiopłodów przedstawia wykres 4.1. i tabela 7.

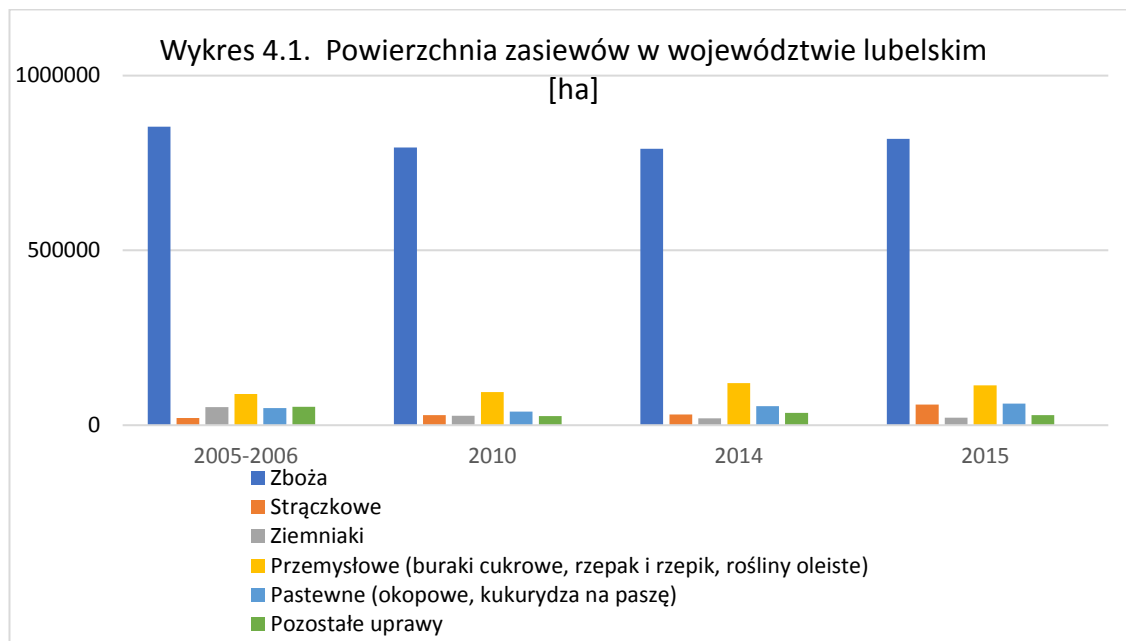

Tabela 7. Powierzchnia zasiewów w województwie lubelskim

Ziemniopłody	2006-2010	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
	w ha				
Ogółem	1117827	1009254	1051127	1103653	1076011
Zboża	854036	794708	790784	818720	800385
Strączkowe	20881	28693	31011	58993	57853
Ziemniaki	51665	26956	19451	21311	21288
Przemysłowe (buraki cukrowe, rzepak i rzepik, rośliny oleiste)	89316	94366	120430	113947	107902
Pastewne (okopowe, kukurydza na paszę)	49112	38704	54614	61629	60093
Pozostałe uprawy (zioła)	52817	25827	34837	29053	28490

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

W strukturze zasiewów zbóż w województwie lubelskim największy udział w roku 2015 stanowiła pszenica 37,9% (w kraju 31,9%), a jej udział w stosunku do 2014 r. wzrósł o 2,2 p. proc., zaś w porównaniu z 2010 r. o 5,1 p. proc. (w kraju wzrost udziału pszenicy w zasiewach zbóż ogółem odpowiednio o 0,6 p.proc i o 3,8 p.proc.). Na drugim miejscu w województwie lubelskim było pszenżyto z udziałem 19,0% i jęczmień z udziałem 12,6% (w kraju odpowiednio 20,2% i 11,2%), a ich wzrost w stosunku do 2014 r. wyniósł odpowiednio 1,9 p.proc. i 0,2 p.proc. (w kraju odpowiednio 2,7 p.proc i 0,4 p.proc.). W odniesieniu do 2010 r. odnotowano wzrost udziału pszenżyta o 4,3 p.proc. (w kraju o 2,8 p.proc.), zaś spadek udziału jęczmienia o 3,1 p.proc. (w kraju o 1,6 p.proc.). Zmianę struktury zasiewów poszczególnych rodzajów zbóż przedstawia wykres 4.2 oraz tabela 6.

Według wynikowego szacunku powierzchnia upraw zbóż ogółem w 2015 r. wyniosła 818,7 tys. ha i była wyższa o 3,5% w porównaniu z rokiem wcześniejszym, zaś niższa o 8,2% w stosunku do średniej z lat 2006 – 2010. Plony zbóż ogółem oszacowano na poziomie 37,0 dt/ha, czyli niższym o 6,8% od uzyskanych w 2014 r.. W porównaniu ze średnią z okresu

pięcioletniego plony zbóż wzrosły o 7,9 dt/ha, tj. o 27,1%. Zbiory zbóż ogółem w 2015 r. obniżyły się o 3,7% w porównaniu z 2014 r. i wyniosły 3 027,2 tys. t. W stosunku do średniej z lat 2006 – 2010 zbiory wzrosły o 428,4 tys. t, tj. o 16,5%.

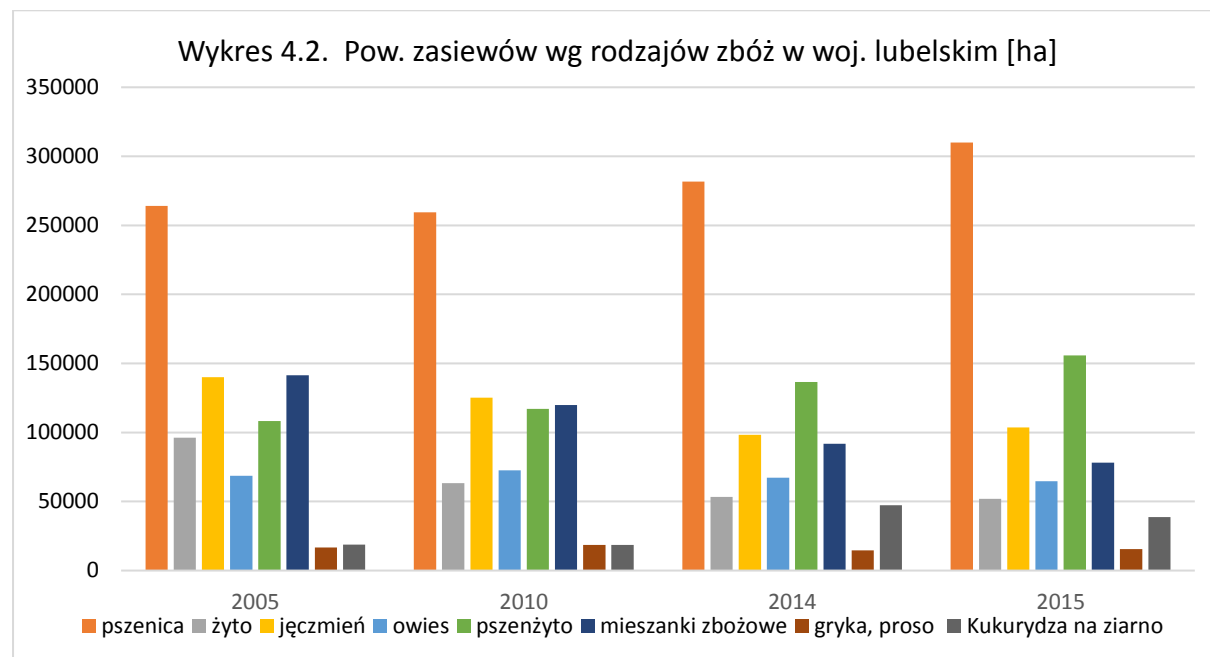

Tabela 6. Powierzchnia zasiewów wg rodzajów zbóż w województwie lubelskim

Ziemioplody	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
				w ha	
Zboża ogółem	854036	794708	790784	818720	800385
pszenica	264002	259485	281647	310011	300809
żyto	96224	63421	53311	52046	50533
jęczmień	139967	125148	98416	103555	100743
owies	68740	72591	67252	64800	64409
pszenżyto	108202	117053	136456	155926	153906
mieszanki zbożowe	141395	119905	91884	78032	77866
gryka, proso	16727	18621	14537	15554	15532
Kukurydza na ziarno	18780	18485	47282	38800	36587

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

Na terenie województwa lubelskiego największy udział w zbiorach podstawowych ziemioplodów osiąga się w zakresie zbóż, gdzie w roku 2010 zbiory wynosiły 2523885 ton, natomiast w roku 2015 – 3027230 ton co stanowi wzrost w stosunku do roku 2010 o 19,94%. Na drugim miejscu znajdują się buraki cukrowe, gdzie w roku 2015 zebrano 1674634 ton. Zbiory wybranych ziemioplodów przedstawia wykres 5 oraz tabela nr 8.

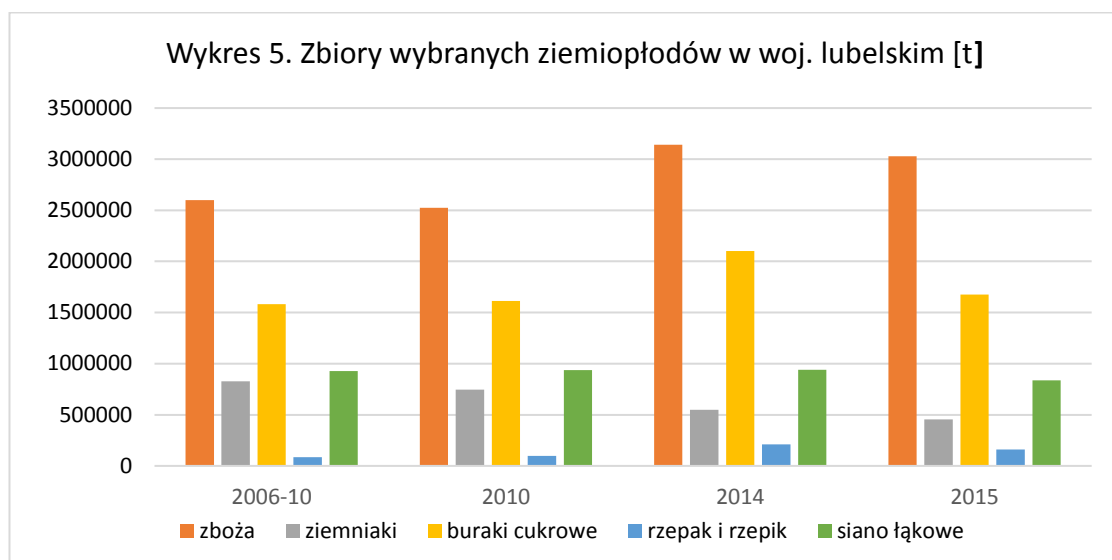

Tabela nr 8. Zbiory wybranych ziemiopłodów w województwie lubelskim (w tonach)

Ziemiopłody	2006-2010	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
zboża ogółem w tym:	2598831	2523885	3142300	3027230	2931140
zboża podstawowe w tym	2094762	1996939	2517002	2605781	2519652
pszenica	955164	9749911	1282943	1367451	1311457
żyto	193437	150503	161942	153474	147556
jęczmień	453640	383454	350618	354666	340431
owies	173392	175843	202885	191925	190651
pszenżyto	319128	312229	518614	538266	529558
mieszkanki zbożowe	397492	408023	307466	241101	240523
ziemniaki	827948	746118	548400	456047	455563
buraki cukrowe	1582377	1614205	2101748	1674634	1621518
rzepak i rzepik	86290	97566	209701	161467	139875
siano łąkowe	927387	936978	940231	835850	810079

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

Biorąc pod uwagę lata 2006- 2014 w zakresie plonowania podstawowych ziemiopłodów obserwujemy wzrost plonowania zbóż, ziemniaków, buraków cukrowych rzepaku oraz siana łąkowego, przy czym największą dynamikę zmian obserwuje się w plonowaniu buraków cukrowych. Należy zasygnalizować przy analizie plonowania, iż rok 2015 był rokiem nietypowym ze względu na zjawisko suszy. Plonowanie podstawowych ziemiopłodów przedstawione jest na wykresie 6 oraz dane liczbowe zawarte w tabeli nr 9.

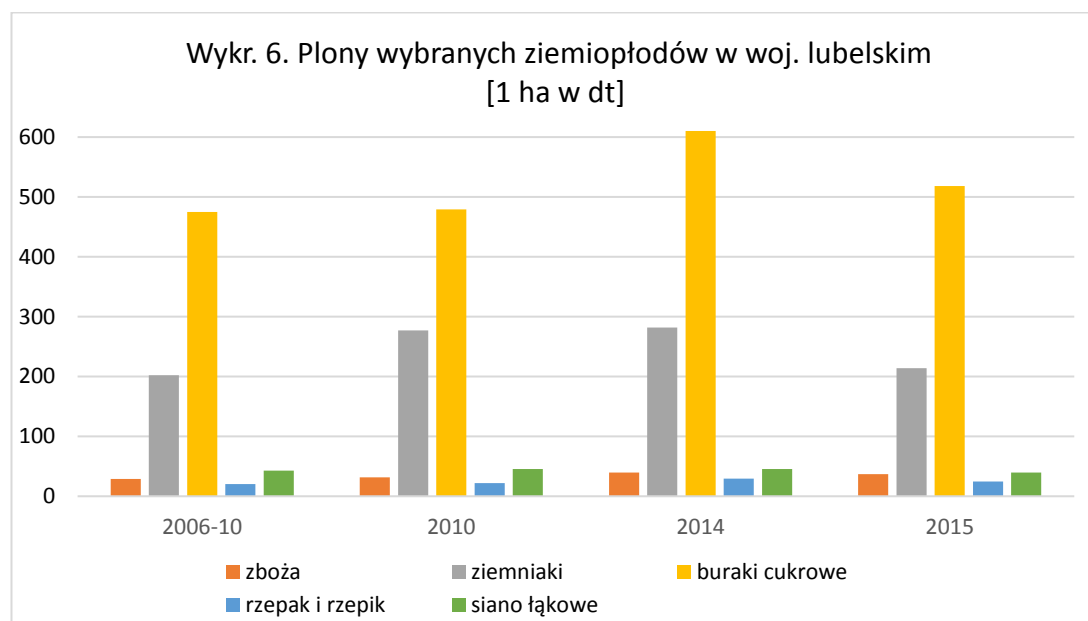

Tabela 9. Plony wybranych ziemiopłodów w województwie lubelskim (z 1 ha w dt)

Ziemiopłody	2006-2010	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
zboża ogółem w tym:	29,0	31,8	39,7	37,0	36,6
zboża podstawowe w tym	29,3	31,3	39,5	38,0	37,6
pszenica	34,0	37,6	45,6	44,1	43,6
żyto	22,8	23,7	30,4	29,5	29,2
jęczmień	29,4	30,6	35,6	34,2	33,8
owies	23,2	24,2	30,2	29,6	29,6
pszenżyto	26,3	26,7	38,0	34,5	34,4
mieszanki zbożowe	27,4	34,0	33,5	30,9	30,9
ziemniaki	202	277	282	214	214
buraki cukrowe	475	479	610	518	520
rzepak i rzepik	20,5	22,1	29,5	24,8	24,2
siano łąkowe	42,7	45,7	45,6	39,8	39,9

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

Warzywa i owoce – powierzchnia, zbiory i plony

Powierzchnia upraw warzyw ogółem w województwie lubelskim w roku 2015 zmniejszyła się o 3,4% w stosunku do 2014 i o 0,3% w stosunku do 2010 r i wynosiła 15,8 tys. ha. Natomiast powierzchnia upraw warzyw w Polsce zwiększyła się zarówno w stosunku do 2014r. jak i do 2010 r. odpowiednio o 1,9% i o 10,7%. (wykres 7, tabela nr 10). Pomimo wzrostu areалу upraw, zbiory w kraju obniżyły się odpowiednio o 18,2% i o 9,5%. W województwie lubelskim zebrano 364,7 tys. t. warzyw i w porównaniu z 2014 r. i z 2010 r. odnotowano spadek zbiorów odpowiednio o 29,6% i o 20,9%. Warunki atmosferyczne panujące w okresie wegetacji w 2015 r, przyczyniły się do obniżenia plonów w województwie lubelskim w porównaniu z rokiem 2014 o 27,1%,zaś w skali kraju o 19,8%. Największy udział w zbiorach

upraw warzyw w województwie lubelskim w 2015 r. stanowiły zbiory marchwi jadalnej (22,4%) oraz kapusty (13,3%). Natomiast w kraju najwięcej zebrano kapusty (23,1%), i marchwi jadalnej (17,9%). Województwo Lubelskie uplasowało się na 6 miejscu jeśli chodzi o zbiór warzyw. Plony warzyw w woj. lubelskim przedstawia wykres 8 tabela nr 11.

Według najnowszych danych GUS powierzchnia warzyw gruntowych ogółem w województwie lubelskim w roku 2016 zwiększyła się o 0,1% w stosunku do roku 2015 zaś zmniejszyła się o 0,3% w stosunku do roku 2010 i wynosiła 15,8 tys. ha. Pomimo niewielkiego wzrostu arealu upraw, zbiory w kraju wzrosły o 19,9% w porównaniu z 2015 rokiem i o 8,6% w stosunku do roku 2010. W województwie lubelskim zebrano 303,6 tys. ton warzyw i zarówno w porównaniu z 2015 r. jak i 2010 r. odnotowano wzrost produkcji warzyw gruntowych o 38,1% i o 9,3%.

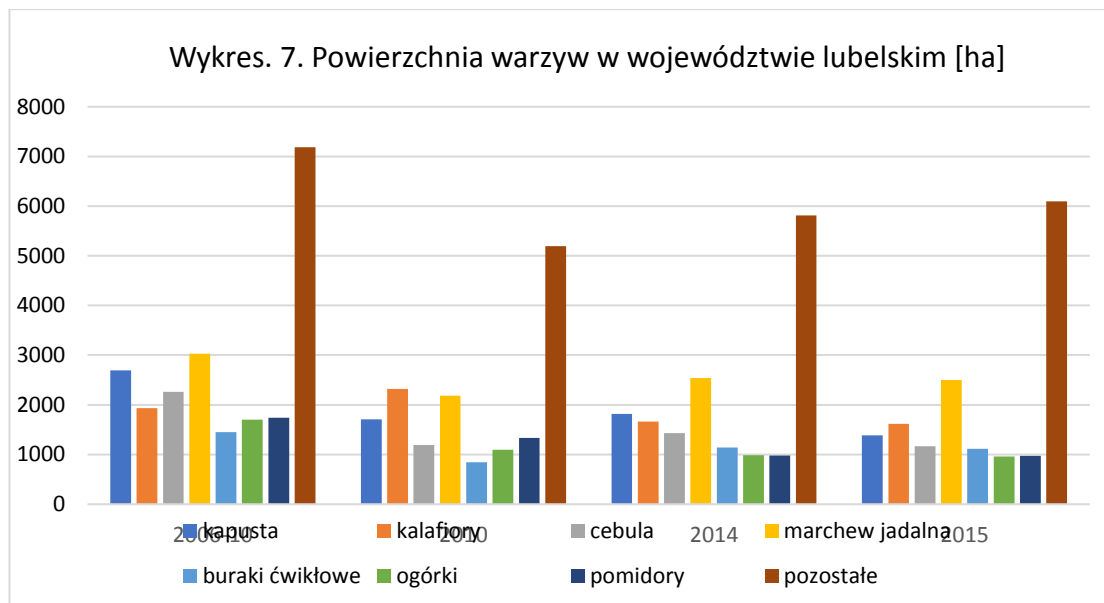

Tabela 10. Zbiory warzyw w województwie lubelskim (w tonach)

Warzywa	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
ogółem	457200	460860	518071	364671	355666
kapusta	92147	81862	91800	48483	48401
kalafior	33537	45497	38298	22680	22680
cebula	41675	36347	46020	32262	29000
marchew jadalna	96695	97108	113660	81743	77760
buraki ćwikłowe	39050	37423	45924	33545	32940
ogórki	25901	28550	23153	20735	20683
pomidory	38987	50585	45571	29250	29250
pozostałe	89208	83490	113643	95974	94952

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

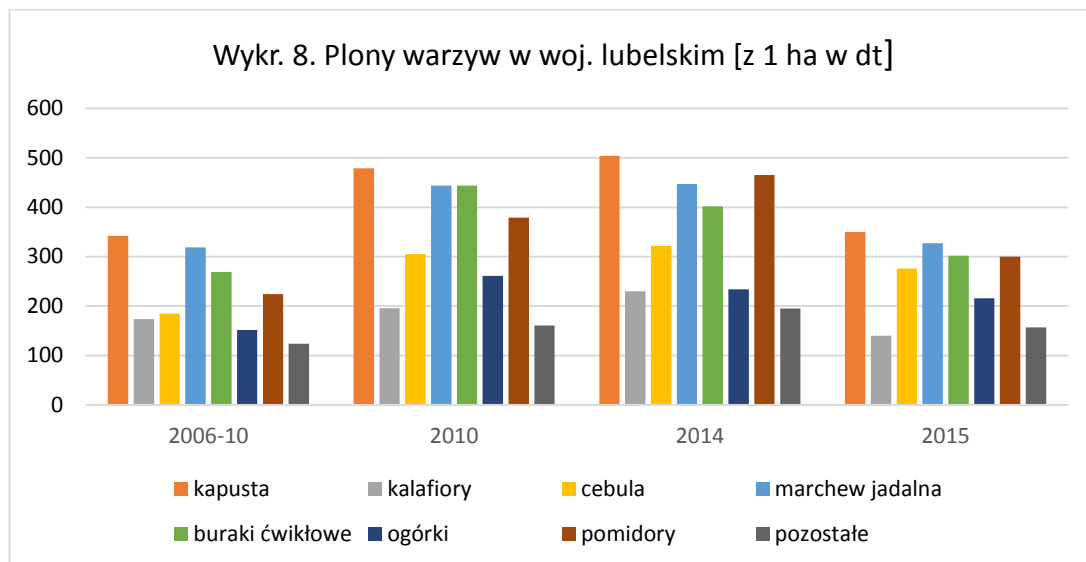

Tabela nr 11 Plony warzyw w województwie lubelskim (z 1 ha w dt)

Warzywa	2006-2010	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
kapusta	342	479	504	350	350
kalafiory	174	196	230	140	140
cebula	185	305	322	276	290
marchew jadalna	319	444	447	327	320
buraki ćwikłowe	269	444	402	302	300
ogórki	152	261	234	216	218
pomidory	224	379	465	300	300
pozostałe	124	161	195	157	158

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

Nie obserwuje się znacznych zmian w zakresie powierzchni nasadzonych drzew owocowych. W roku 2015 powierzchnia upraw trwałych owocowych kształtuje się na poziomie 30153 ha. Największy areal wśród upraw owocowych trwałych w 2015 r. zajmowały jabłonie w ilości 22817 ha, na drugim miejscu wiśnie w ilości 4705 ha, na trzecim miejscu wiśnie w areale 4705 ha (Wykres nr 9 tabela 12)

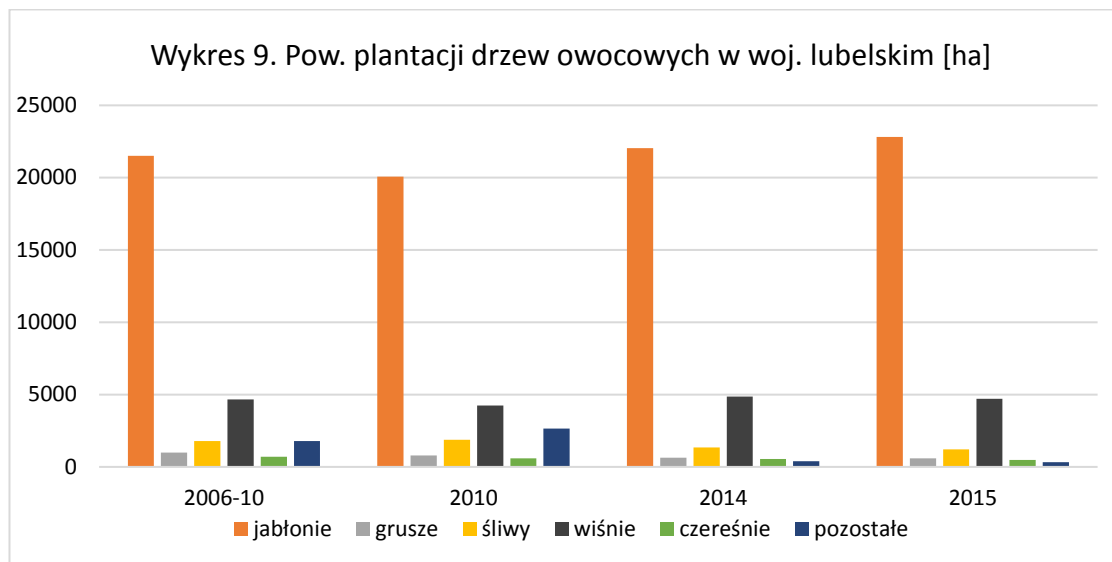

Tabela 12 Powierzchnia plantacji drzew owocowych w województwie lubelskim (w ha)

Plantacje owoców	2006-2010	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
ogółem	31636	30267	29830	30153	29987
jabłonie	21502	20079	22046	22817	22680
grusze	991	802	632	590	580
śliwy	1790	1883	1336	1216	1210
wiśnie	4657	4248	4869	4705	4700
czereśnie	696	600	545	490	490
pozostałe	1789	2655	402	335	327

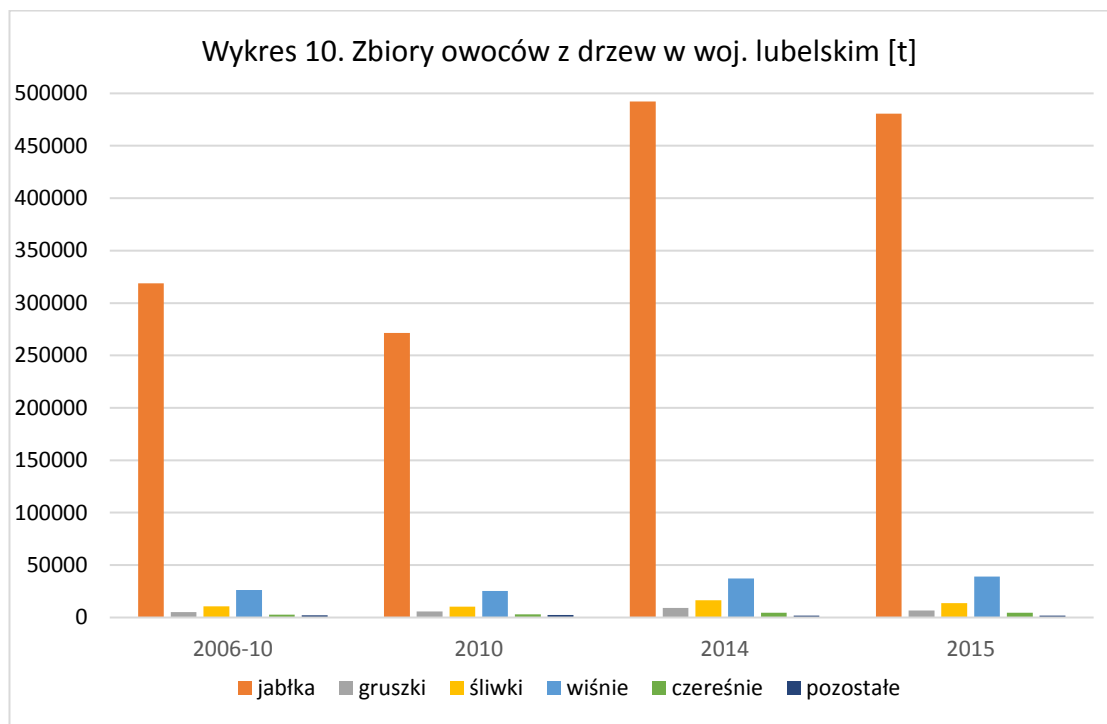
[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

W roku 2015 zebrano ogółem na terenie województwa lubelskiego 546462 ton owoców. Największy udział w zbiorze z drzew owocowych stanowiły jabłka, na drugim miejscu wiśnie, na trzecim śliwki. Obserwuje się wzrost zbiorów w tonach poszczególnych owoców w poszczególnych latach analizy okresu 2006-2015. Wykres nr 10 tab. Nr 13

Tabela 13 Zbiory owoców z drzew w województwie lubelskim (w tonach)

Owoce	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
ogółem	343728	317982	561257	546462	544301
jabłka	318889	271385	492190	480630	478514
gruszki	5225	5843	9091	6795	6778
śliwki	10537	10350	16574	13763	13754
wiśnie	26100	25193	37170	39072	39055
czereśnie	2817	2945	4460	4515	4515
pozostałe	2160	2265	1773	1688	1685

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

Powierzchnia upraw owoców jagodowych tj. malina, porzeczka od roku 2010 do roku 2015 utrzymuje się na stabilnym poziomie. Od 2010 roku obserwuje się wzrastającą tendencję powierzchni upraw truskawek, malin oraz porzeczki. Tendencją spadkową w zakresie zmniejszenia powierzchni upraw charakteryzują się uprawy agrestu, uprawy aronii, leszczyny (Wykres 11, tabela nr 14).

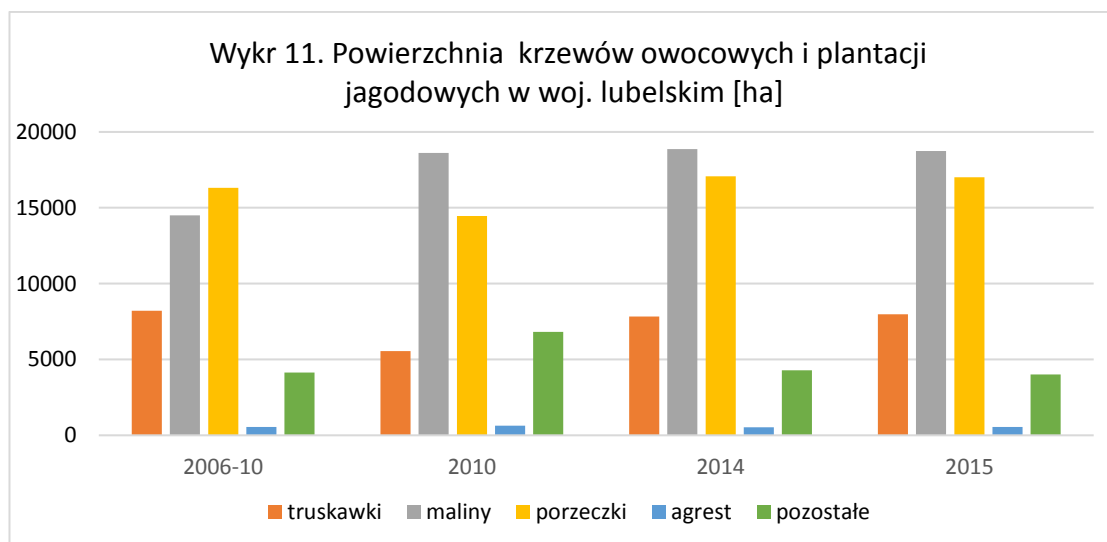

Tabela 14. Powierzchnia krzewów owocowych i plantacji jagodowych w województwie lubelskim (w ha)

Owoce	2006-2010	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
truskawki	8201	5547	7823	7973	7970
maliny	14503	18621	18859	18753	18750
porzeczki	16318	14453	17072	17020	16970
agrest	552	639	532	554	550
pozostałe	4136	6821	4296	4016	3817

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

W roku 2015 z krzewów i plantacji jagodowych zebrano 219,5 tys. ton owoców, co stanowiło 42,4 produkcji krajowej i dało województwu lubelskiemu 1 miejsce w produkcji tych owoców. Zbiory owoców z krzewów i plantacji jagodowych w 2015 r. były jednak niższe w stosunku do 2014 r. o 19,7 % (w kraju o 8,9%) a do 2010 r. o 4,7% (w skali kraju o 1,5%) Największy udział w produkcji tych owoców w województwie lubelskim w 2015 r. miały porzeczki ogółem (35,6%), maliny (28,7%) i truskawki (26,0%). W województwie lubelskim wyprodukowano 79,9% ogólnej krajowej produkcji malin, 48% porzeczki ogółem i 27,9% truskawek. Zbiory owoców z krzewów jagodowych przedstawia wykres nr 12 i tabela nr 15.

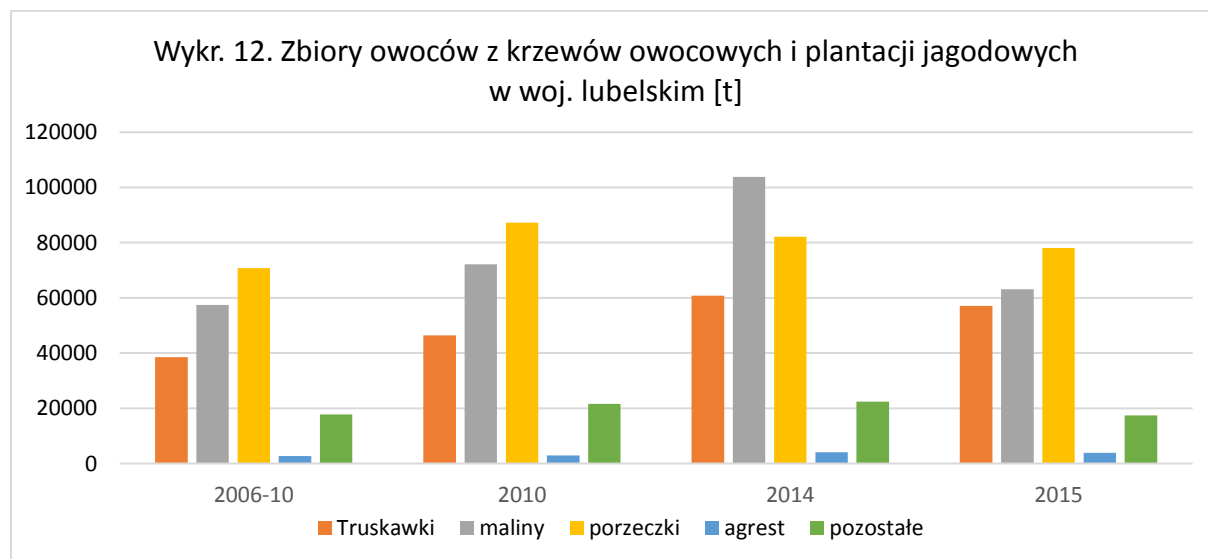

Tabela 15. Zbiory owoców z krzewów owocowych i plantacji jagodowych w województwie lubelskim (w tonach)

Owoce	2006-2010	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
Ogółem	187122	230473	273330	219548	217942
Truskawki	38501	46468	60786	57083	57049
maliny	57417	72175	103834	63084	63078
porzeczki	70736	87259	82134	78106	77910
agrest	2732	2960	4143	3850	3850
pozostałe	17736	21611	22433	17425	16056

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

Według najnowszych danych GUS zbiory w roku 2016 z krzewów i plantacji jagodowych były wyższe w stosunku do roku 2015 o 25,2% a do roku 2010 o 18,5% (w skali kraju o 10,1%). Największy udział w produkcji tych owoców miały maliny (39,1%), porzeczki (30,9%) i truskawki (20,3%). W kraju natomiast w strukturze zbiorów przeważały truskawki (34%), porzeczki (28,7%), i maliny (22,3%). W województwie lubelskim wyprodukowano 82,8% ogólnej krajowej produkcji malin, 50,9% porzeczek i 28,2% truskawek.

Bydło, trzoda chlewna, owce i konie – województwo lubelskie

Największe znaczenie w produkcji zwierzęcej na terenie województwa lubelskiego ma hodowla trzody chlewnej. Porównując rok 2005 do roku 2016 obserwujemy znaczny spadek pogłowia trzody chlewnej o 56% w stosunku do roku 2005. (Tabela 16.1.). Spadek pogłowia trzody chlewnej spowodowany był wyższymi kosztami produkcji i niższą ceną jaką rolnicy uzyskali w skupie za sprzedaż żywca wieprzowego. Cena skupu żywca wieprzowego w roku 2015 (czerwiec) wynosiła 4,39 zł/kg i była niższa w stosunku do roku 2014 o 15,7%. Cena skupu żywca wieprzowego w roku 2016 (czerwiec) wynosiła 4,85 zł/kg i była nieznacznie wyższa w stosunku do roku 2015 o 10,3%.

Tabela 16.1. Pogłowie trzody chlewnej – województwo lubelskie

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015	2016
Trzoda chlewna	1 269 299	997 034	616 745	574 611	558 353

[źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego]

W czerwcu 2016 r., biorąc pod uwagę poszczególne grupy produkcyjno-użytkowe, w porównaniu z analogicznym miesiącem 2015 r., wzrosła liczba pogłowia prosiąt o wadze do 20 kg o 5,5%. W grupie trzoda chlewna na chów zmniejszyła się liczba pogłowia o 11,9%, przy czym najwięcej w grupie knury rozplodowe o 21,4%.

W strukturze stada trzody chlewnej w roku 2016 największy odsetek stanowiła trzoda chlewna o wadze 50 kg i więcej (45,7%), w tym z przeznaczeniem na ubój (37,4%). Najmniejszy udział w strukturze stada odnotowano w przypadku trzody chlewnej o wadze 50 kg i więcej z przeznaczeniem na chów (8,3%), przy czym w tej grupie największy odsetek stanowiły lochy (97,9%), w tym lochy prośne (66,8%).

Stan i struktura pogłowia trzody chlewnej na początku czerwca 2016 r. na tle liczebności stada i jego struktury na początku grudnia 2015 r., wskazują na zmianę dotychczasowego trendu spadkowego w chowie świń. W omawianym okresie wzrosła liczba trzody chlewnej ogółem o 6,7%, przy czym największy wzrost odnotowano w grupie prosięta do 20 kg (o 30,8%) i knury rozplodowe (o 22,9%). Jednakże z drugiej strony obniżyła się wielkość pogłowia loch ogółem o 0,2%, zaś loch prośnych wzrosła o 5,0%. W grupie loch ogółem największy spadek odnotowano wśród pozostałych loch o 9,3%. (tabela 16.2.)

Tab. 16.2. Pogłowie trzody chlewnej w województwie lubelskim

Wyszczególnienie	2014		2015		2016	
	Ilość sztuk ogółem	Struktura pogłowia w %	Ilość sztuk ogółem	Struktura pogłowia w %	Ilość sztuk ogółem	Struktura pogłowia w %
ogółem	616745	100	574611	100	558353	100
Prosięta o wadze do 20 kg	166854	27,1	143967	23,3	151 952	27,2
Warchlaki o wadze od 20 kg do 50 kg	169972	27,6	154145	25,0	151 089	27,1
Trzoda chlewna o wadze 50 kg i więcej	279919	45,4	276499	44,8	255 312	45,7
Z przeznaczeniem na ubój	218830	35,5	223918	36,3	209 013	37,4
Z przeznaczeniem na chów	61089	9,9	52581	8,5	46 299	8,3
w tym lochy razem	59754	97,8	51331	97,6	45 318	97,9
w tym lochy prośne	40055	67,0	33066	64,4	30 256	66,8

Źródło: Rolnictwo w województwie lubelskim w 2015 r. US Lublin, Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r. US Lublin

Porównując rok 2005 do roku 2015 obserwujemy znaczny spadek pogłowia owiec w roku 2015 o 47 % w stosunku do roku 2005.

Tabela 17 a. Pogłowie owiec w województwie lubelskim

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015	2016
Owce ogółem	23 506	17 076	11 387	12 309	13 542
W tym maciorki	16 825	12 349	7 523	8 261	10 025

Źródło: Rolnictwo w województwie lubelskim w 2015 r. US Lublin, Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r. US Lublin

Według stanu w czerwcu 2016 r. pogłowie owiec w województwie lubelskim liczyło ogółem 13,5 tys. szt., co stanowiło 5,7% ogólnego pogłowia owiec w kraju. W porównaniu z analogicznym miesiącem 2015 r. odnotowano wzrost pogłowia owiec o 10,0% (w kraju o 5,1%). Pogłowie maciorek w czerwcu 2016 r. wynosiło 10,0 tys. szt. i wzrosło w ciągu roku o 21,4%, a w porównaniu z czerwcem 2010 o 4,4%. Maciorki stanowiły 74% w ogólnej strukturze stada owiec, a ich udział w porównaniu z czerwcem 2015 wzrósł o 6,9 p. proc. a w stosunku do czerwca 2010 r. o 5,2 p. proc.

Znacznie niższy spadek produkcji odnotowano w pogłowie bydła w roku 2016 – o 16,81% w stosunku do roku 2005. (tabela 17)

Tabela 17 . Pogłowie bydła – województwo lubelskie

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015	2016
Bydło	43 4931	38 7014	36 2738	36 6284	36 1777

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

Według danych szacunkowych prowadzonych przez GUS stan pogłowia w miesiącu czerwcu 2016 roku wynosił 361,8 tys. sztuk. W porównaniu z czerwcem roku analogicznego liczebność stada bydła zmalała o 1,2% (w skali kraju o 0,4%). W strukturze stada bydła w roku 2016 największy odsetek stanowiło bydło w wieku 2 lata i więcej (41,9%), w tej grupie dominowały krowy (91,7%). Najmniejszy udział w strukturze stada odnotowano w przypadku bydła młodego w wieku 1-2 lata(27,2%). W skali roku odnotowano wzrost udziału cieląt w wieku poniżej 1 roku w strukturze stad (o 1,7 p. proc.) a spadek udziału krów mlecznych (o 1,7 p. proc.). (tabela nr 18).

Wyniki badania pogłowia bydła w roku 2016 wskazują na zmniejszenie w skali roku liczebności stada bydła ogółem wynikające z niższego stanu bydła w wieku 2 lata i więcej. Wskazuje na to niższe zainteresowanie rolników produkcją żywca wołowego spowodowane obniżeniem cen skupu żywca wołowego za 1 kg wagi żywej, która w miesiącu czerwcu 2016 r. wynosiła 6,90 zł/kg i była o 2,8% niższa w stosunku do czerwca poprzedniego roku. Jednocześnie podaż żywca wołowego w omawianym okresie zwiększyła się o 31,5%, do poziomu 2,1 tys. ton.

Tabela. 18 Pogłowie bydła w województwie lubelskim

Wyszczególnienie	2014		2015		2016	
	Ilość sztuk ogółem	Struktura pogłowia w %	Ilość sztuk ogółem	Struktura pogłowia w %	Ilość sztuk ogółem	Struktura pogłowia w %
Bydło ogółem	362 738	100	366 284	100	361 777	100
Cielęta w wieku poniżej 1 roku	102 687	28,3	107 125	29,2	112 003	31,0
Młode bydło w wieku 1-2 lata	84 055	23,2	95 434	26,1	98 310	27,2
Bydło w wieku 2 lata i więcej	175 997	48,5	159 853	44,7	148 136	41,9
Bydło w wieku 2 lata i więcej w tym krowy	154 128	87,6	149 186	91,8	135 947	91,7
Bydło w wieku 2 lata i więcej w tym krowy mleczne	145 266	94,3	141 718	95,0	127 245	93,3

Źródło: Rolnictwo w województwie lubelskim w 2015 r. US Lublin, Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r. US Lublin

Produkcja mleka krowiego i jaj kurzych – województwo lubelskie

Największą produkcję mleka krowiego odnotowano w roku 2005 – 1033 mln litrów. W roku 2010- produkcja mleka krowiego była niższa i wynosiła 742,4 mln litrów, 2014 roku – 745,3 mln litrów. W roku 2015 wyprodukowano 782,7 mln litrów mleka. **Porównując wartość** wyprodukowanego mleka w 2015 z wartością produkcji w roku 2005 odnotowano spadek produkcji mleka o 24,25% (wykres nr 13, tabela 19).

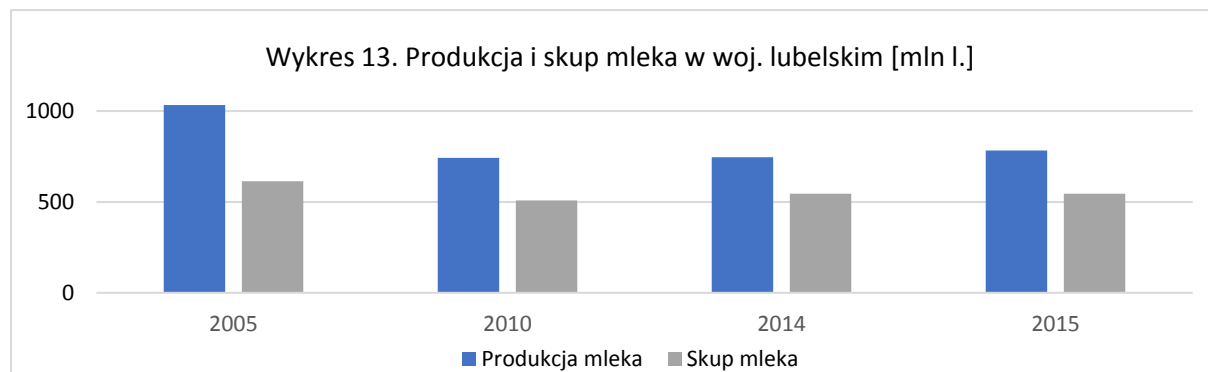

Tabela 19. Produkcja mleka krowiego i jaj kurzych – województwo lubelskie

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
Produkcja mleka w mln litrów	1033,3	742,4	745,3	782,7	762,8
Przeciętny roczny udój od 1 krowy w litrach	4224	4078	4859	5370	5351
Produkcja jaj w mln szt.	449,4	462,4	305,5	254,6	226,0

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

Skup mleka krowiego od roku 2010 utrzymuje się na stabilnym poziomie. Największą wartość skupu odnotowano w roku 2005, skupiono wówczas 613783 tys. litrów mleka. Porównując wartość skupionego mleka w 2015 r. z wartością produkcji w roku 2005 odnotowano spadek skupu mleka o 11,24%.

Obserwuje się tendencję wzrostową w zakresie przeciętnego rocznego udoju mleka od krowy wyrażoną w litrach. W roku 2015 przeciętny roczny udój mleka od krowy wynosił 5370 litrów i w porównaniu z rokiem 2005 był wyższy o 27,13%.

Produkcja jaj kurzych od roku 2010 charakteryzuje spadkowa tendencją. W roku 2015 roczna produkcja jaj wynosiła 254,6 mln sztuk i była niższa w porównaniu z rokiem 2014 o 16,66% i o 44,39% w stosunku do roku 2010.

Produkcja miodu

Całkowita produkcja miodu wyniosła ok. 24,3 tys. ton (tab. 5) – w Polsce. Przeciętnie z jednej rodziny pszczelej, w pasiekach amatorskich pszczelarze pozyskali ok. 16,5 kilogramów miodu, zaś w towarowych prawie dwukrotnie więcej. **Najwięcej miodu (ok. 3140 ton) wyprodukowano na Lubelszczyźnie**, zaś najmniej w województwie opolskim (ok. 478 ton).

Skup produktów rolnych - województwo lubelskie

Według najnowszych danych GUS wartość skupu produktów rolnych w 2016 r. w województwie lubelskim wynosiła 4 134,4 mln zł (według cen bieżących, bez podatku VAT), z czego 97,3% od gospodarstw indywidualnych. W kraju skup wyniósł 58 445,1 mln zł. Udział województwa lubelskiego w skupie ogólnokrajowym wyniósł 7,1%. W porównaniu z rokiem poprzednim wartość skupu produktów rolnych wzrosła o 2,2%. Natomiast w stosunku do roku 2010 wartość skupu produktów rolnych wzrosła o 37,1%. W województwie lubelskim w 2016 r. w porównaniu z 2015 r., odnotowano wzrost skupu żywca rzeźnego (o 4,9%), zaś z drugiej strony zmniejszenie skupu ziarna zbóż podstawowych (o 1,8%).

Wartość skupu produktów roślinnych wyniosła 2 115,8 mln zł (51,2% produktów rolnych), zaś zwierzęcych 2 160,1 mln zł (48,8%). Wartość skupu produktów roślinnych stanowiła 11,2% wartości skupu tych produktów w Polsce, natomiast produktów zwierzęcych 5,1%. W odniesieniu do 2015 r. wartość skupu produkcji roślinnej obniżyła się o 0,7%, zaś zwierzęcej wzrosła o 5,5%. W kraju wartość produkcji roślinnej wzrosła o 3,1%, zaś zwierzęcej o 3,0%.

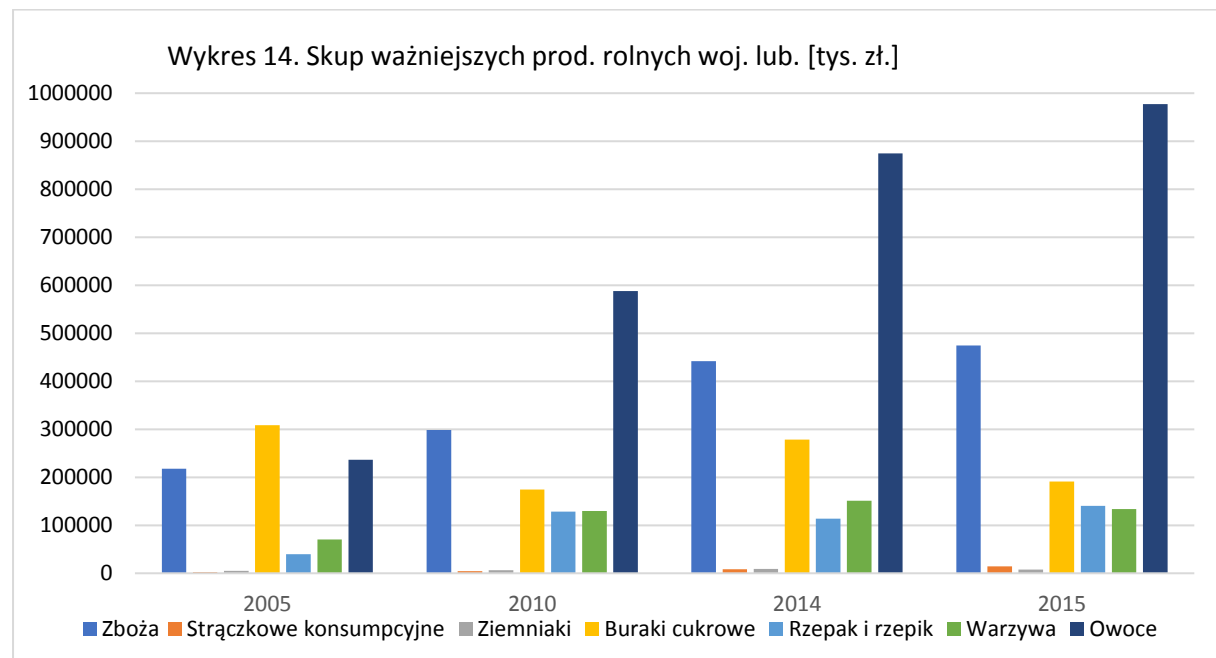
Wartość skupu produktów rolnych w 2015 r. w województwie lubelskim wyniosła 4045,7 mln zł (według cen bieżących, bez podatku VAT), z czego 97,5% od gospodarstw indywidualnych. W kraju skup wyniósł 57 040,2 mln zł. Udział województwa lubelskiego w skupie ogólnokrajowym wyniósł 7,1%. W porównaniu z rokiem wcześniejszym wartość skupu produktów rolnych wzrosła o 0,4% (w gospodarstwach indywidualnych o 0,7%), zaś w kraju obniżyła się o 3,4% (w gospodarstwach indywidualnych o 2,4%). Natomiast w stosunku do 2010 r. wartość skupu produktów rolnych w województwie lubelskim wzrosła o 34,1%. W województwie lubelskim w 2015 r., w porównaniu z 2014 r., zaobserwowano zwiększenie skupu żywca rzeźnego, zanotowano także większą ilość skupu ziarna zbóż podstawowych. Wartość skupu produktów roślinnych wyniosła 2 131,5 mln zł (52,7% produktów rolnych), zaś zwierzęcych 1 914,2 mln zł (47,3%). Wartość skupu produktów roślinnych stanowiła 11,5% wartości skupu tych produktów w Polsce, natomiast produktów zwierzęcych 5,0%. W odniesieniu do 2014 r. wartość skupu produkcji roślinnej wzrosła o 4,8%, zaś zwierzęcej obniżyła się o 4,0%, natomiast w kraju wartość produkcji roślinnej obniżyła się o 0,3%, zaś zwierzęcej o 4,9%. (tabela nr 20)

Tabela nr 20 . Wartość skupu ważniejszych produktów rolnych w tys. złotych – województwo lubelskie

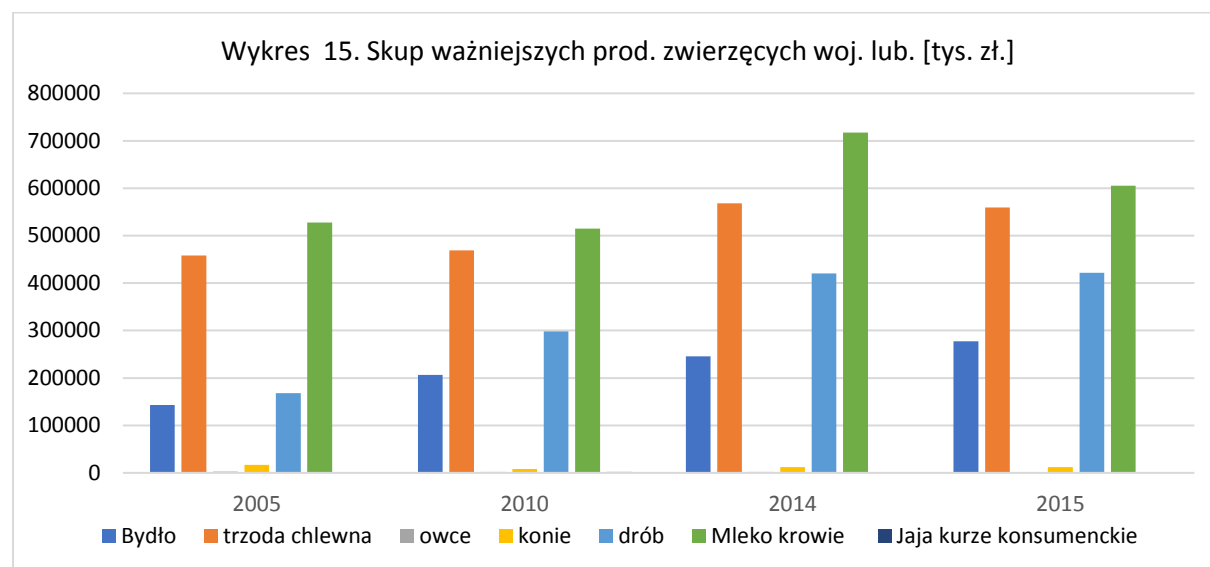
Produkty	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
w tysiącach złotych					
ogółem	2325144,2	3015832,5	4047340,1	4045655,9	3946324,5
Produkty roślinne	989023,2	1497832,2	2053274,8	2131478,7	2053833,5
Zboża	217514,9	298307,3	441646,3	474268,6	425512,8
W tym zboża podstawowe	194809,2	259175,1	367702,1	417695,9	373566,8
Pszenica	153365,3	196033,1	280258,8	321356,3	283835,1
Żyto	11942,8	16109,0	15834,1	11957,4	10003,0
Jęczmień	24006,6	34144,9	56951,1	63658,8	61232,5
Owies i mieszanki zbożowe	811,4	1409,9	2457,1	3304,2	3108,7
Pszenżyto	4683,1	11478,2	12201,1	17419,3	15387,6
Strączkowe konsumpcyjne	2450,2	4553,2	8332,2	14400,1	14160,8

Ziemniaki	4877,4	6317,9	9096,6	7719,0	7719,0
Buraki cukrowe	308202,5	174696,7	278470,9	191000,5	184226,3
Rzepak i rzepik	39787,6	128393,2	113996,4	140681,4	123029,7
Warzywa	70527,0	129429,4	151104,3	133545,6	131799,3
Owoce	236368,4	587852,0	874542,7	977440,5	976106,0
Produkty zwierzęce	1336121,1	1518000,3	1994065,3	1914177,2	1892491,0
Żywiec rzeźny	788434,8	984112,2	1247814,5	1272616,0	1265278,6
Bydło (bez cieląt)	127260,1	184787,2	224902,7	252784,7	250493,4
cielęta	15736,6	21681,2	20376,2	24594,4	24594,4
trzoda chlewna	458201,3	469143,1	568451,4	559357,6	554393,7
owce	2600,8	1677,3	1722,5	1519,0	1436,9
konie	16790,7	8362,7	12084,7	12398,5	12398,5
drób	167845,3	298460,6	420276,9	421961,8	421961,8
Mleko krowie	527532,6	515122,0	717132,1	604997,5	591961,5
Jaja kurze konsumenckie	48,9	2287,8	629,8	1085,3	578,7

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

Najwyższą wartość skupu produktów roślinnych (wg cen bieżących, bez VAT) w latach 2010-2015 w województwie lubelskim była w zakresie produkcji owoców i zbóż, zaś najniższą w produkcji ziemniaków (wykres 14)

Największa wartość skupu produktów zwierzęcych (wg cen bieżących, bez VAT) w latach 2010-2015 była w zakresie produkcji mleka krowiego, na drugim miejscu trzody chlewnej. Trzecie miejsce zajmowała produkcja drobiu. Najniższą wartość skupu osiągnięto w produkcji owiec i koni (wykres 15).

W 2015 r. skupiono 778,7 tys. ton ziarna zbóż ogółem (w kraju 12 005,0 tys. ton), w tym 774,7 tys. ton zbóż konsumpcyjnych i paszowych (łącznie z mieszankami zbożowymi, bez ziarna siewnego, co stanowiło 6,5% skupu krajowego). W porównaniu z rokiem 2014 wielkość skupu ziarna zbóż ogółem wzrosła o 9,0%. W odniesieniu do roku 2014 skup zbóż konsumpcyjnych i paszowych był wyższy o 8,9% (w kraju odpowiednio obniżył się o 3,1%). Wśród zbóż konsumpcyjnych i paszowych największy odsetek stanowiły: pszenica 65,9%, jęczmień 13,2%, kukurydza 11,3% i żyto 3,4%. W 2015 roku skupiono 510,4 tys. ton pszenicy, tj. więcej o 19,6% niż w poprzednim roku i więcej o 54,5% niż w 2010 r. Skup żyta wyniósł 26,1 tys. ton i w odniesieniu do 2014 r. był niższy o 20,8%, natomiast w stosunku do 2010 r. zmniejszył się o 35,8%. Kukurydzy skupiono 87,8 tys. ton, tj. mniej o 35,7% niż w roku wcześniejszym, a więcej o 68,7% w stosunku do 2010 r. Skup ziemniaków ogółem w 2015 r. ukształtował się na poziomie 26,1 tys. ton, co stanowiło 1,7% skupu ogólnokrajowego. Całość skupionych ziemniaków pochodziła od gospodarstw indywidualnych. W porównaniu z 2014 r. nastąpił spadek ilości skupionych ziemniaków o 21,1%, a w odniesieniu do 2010 r. wzrost o 3,0% (w kraju, w odniesieniu do poprzedniego roku, odnotowano spadek o 5,2%, a w stosunku do 2010 r. wzrost o 33,8%). W 2015 r. dostarczono do skupu 1 688,8 tys. ton buraków cukrowych przemysłowych, w tym 96,6% od gospodarstw indywidualnych. Udział województwa w skupie ogólnokrajowym wyniósł 15,8%. W porównaniu z rokiem 2014 nastąpił spadek ilości skupionych buraków cukrowych o 19,1%, zaś w stosunku do 2010 r. wzrost o 4,7%. W kraju odnotowano spadek skupu buraków cukrowych w stosunku do 2014 r. o 14,8%.

W 2015 r. w województwie lubelskim dostarczono do skupu 158,2 tys. ton warzyw ogółem, w tym 98,6% od gospodarstw indywidualnych. Udział województwa w skupie ogólnokrajowym wyniósł zaledwie 9,6%. W porównaniu z rokiem 2014 nastąpił spadek ilości skupionych warzyw o 18,8%, zaś w stosunku do 2010 r. o 4,7%. W kraju odnotowano spadek w stosunku do 2014 r. o 9,1%. W 2015 r. w województwie lubelskim dostarczono do skupu 547,4 tys. ton owoców ogółem, w tym 99,6% od gospodarstw indywidualnych. Udział województwa w skupie ogólnokrajowym wyniósł 21,4%. W porównaniu z rokiem ubiegłym nastąpił spadek ilości skupionych owoców o 6,8%, zaś w stosunku do 2010 r. wzrost o 60,7%. W kraju odnotowano spadek w stosunku do 2014 r. o 11,1%.

Analizę skupu ważniejszych produktów roślinnych przedstawia wykres 16 oraz tabela nr 21

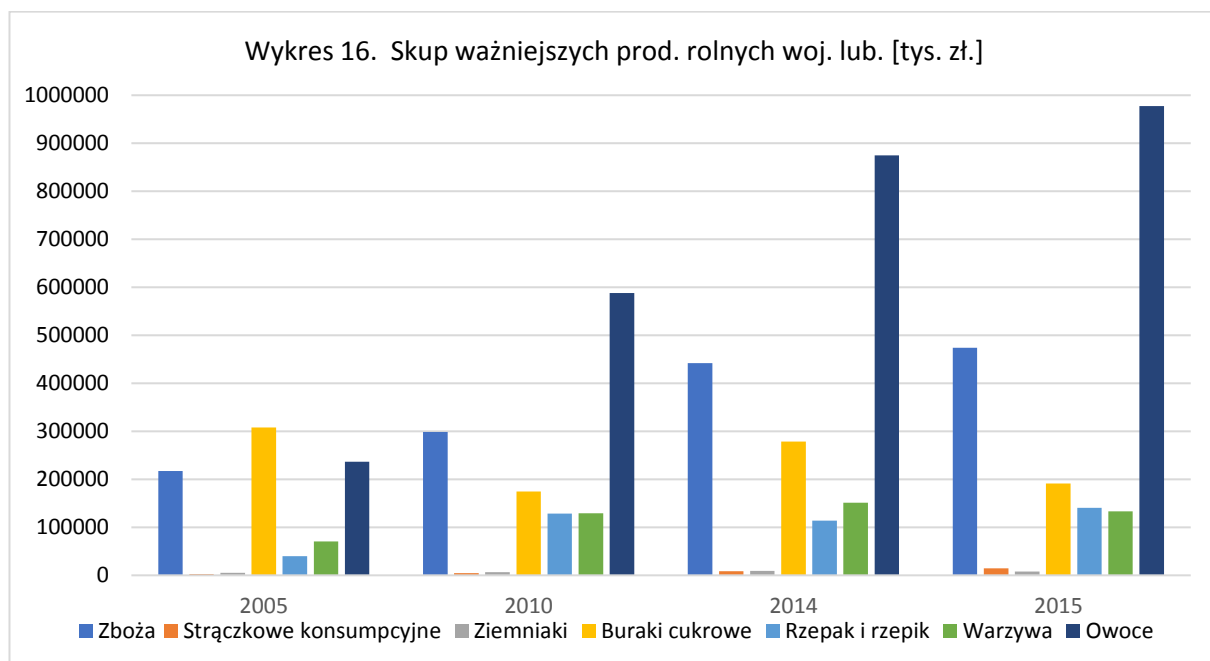

Tabela 21. Skup produkcji roślinnej

Produkty	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
Zboża w t.	634946	527381	714546	778729	700417
W tym zboża podstawowe (t)	576201	470249	572955	685231	615208
Pszenica (t)	443929	332129	426825	512070	455112
Żyto (t)	46173	40666	33029	26753	22516
Jęczmień (t)	66724	67738	85484	103477	99381
Owies i mieszanki zbożowe (t)	3040	3724	4671	7720	7234
Pszenżyto (t)	15957	25373	21950	34515	30374
Strączkowe konsumpcyjne (t)	1720	1585	2648	5013	4924
Ziemniaki w (t)	24148	25369	33124	26138	26138
Buraki cukrowe (t)	1738470	1613298	2088222	1688759	1630558
Rzepak i rzepik (t)	55288	99727	92763	95610	83916
Warzywa w (t)	153065	166031	202769	158249	155982
Owoce w (t)	225351	340625	587899	547353	545166

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

Skup produktów zwierzęcych

W 2015 r. skupiono 278,8 tys. ton żywca rzeźnego w wadze żywej ogółem i w porównaniu z rokiem 2014 odnotowano wzrost o 9,3%, zaś w stosunku do 2010 r. o 11,5%. Udział województwa lubelskiego w skupie ogólnopolskim wyniósł 4,8%. Ilość skupionego żywca rzeźnego zwiększyła się w stosunku do 2014 r. o 9,3%, zaś w porównaniu z 2010 r. o 11,5% (w kraju odpowiednio o 7,0% i o 30,3%). W 2015 roku skupiono 131,8 tys. ton żywca wieprzowego, tj. więcej o 11,1% niż w roku poprzednim i o 7,8% niż w 2010 r. W kraju skupiono

2250,4 tys. ton żywca wieprzowego i było to o 2,1% więcej niż w 2014 r. i o 13,2% więcej jak w 2010 r. Ilość skupu w województwie lubelskim stanowiła 5,9% skupu krajowego.

Skup żywca wołowego ukształtował się na poziomie 38,8 tys. ton i był większy o 10,4% niż w 2014 r. i prawie na takim samym poziomie jak w 2010 r. W kraju skupiono 832,0 tys. ton żywca wołowego i było to o 23,3% więcej niż w 2014 r. i o 35,6% więcej jak w 2010 r. Skup wojewódzki stanowił 4,7% skupu krajowego. Żywca drobiowego skupiono 104,0 tys. ton (więcej o 6,7% niż w 2014 r. i o 22,8% w porównaniu z 2010 r.), w tym najwięcej 74,3% kurczaków. W kraju skupiono 2680,8 tys. ton żywca drobiowego (więcej o 7,0% niż w 2014 r. i o 47,8% w porównaniu z 2010 r.), w tym kurczaki stanowiły 77,5%. Wojewódzki udział w krajowym skupie drobiu wyniósł 3,9%. W 2015 r. skupiono 198,1 tys. ton żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso, łącznie z tłuszczami (co stanowiło 4,9% skupu ogólnego w kraju). W porównaniu z 2014 r. skup ten był wyższy o 9,4%, zaś w stosunku do 2010 r. o 11,6%, natomiast w kraju odpowiednio o 6,3% i o 29,1%. Największy udział w skupie żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso stanowił żywiec wieprzowy 51,9%, podobna sytuacja była w kraju, gdzie skup tego żywca stanowił 43,0% ogólnego skupu żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso. Województwo lubelskie uplasowało się na 7 pozycji w kraju pod względem skupu żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso, najwięcej skupiono w województwie wielkopolskim, zaś najmniej w podkarpackim.

W 2015 r. skup mleka krowiego wyniósł 544,6 mln litrów (co stanowi 5,2% ogółu mleka skupionego w kraju), tj. mniej o 0,1% niż przed rokiem, a więcej o 7,3% niż w 2010 r. (w skali kraju zanotowano wzrost o 2,3% w odniesieniu do poprzedniego roku i o 20,6% w porównaniu z 2010 r.). Województwo lubelskie uplasowało się na 7 miejscu pod względem skupu mleka krowiego, na pierwszym miejscu było województwo mazowieckie, a na ostatnim lubuskie.

Analizę skupu ważniejszych produktów zwierzęcych przedstawia wykres 17 oraz tabela nr 22

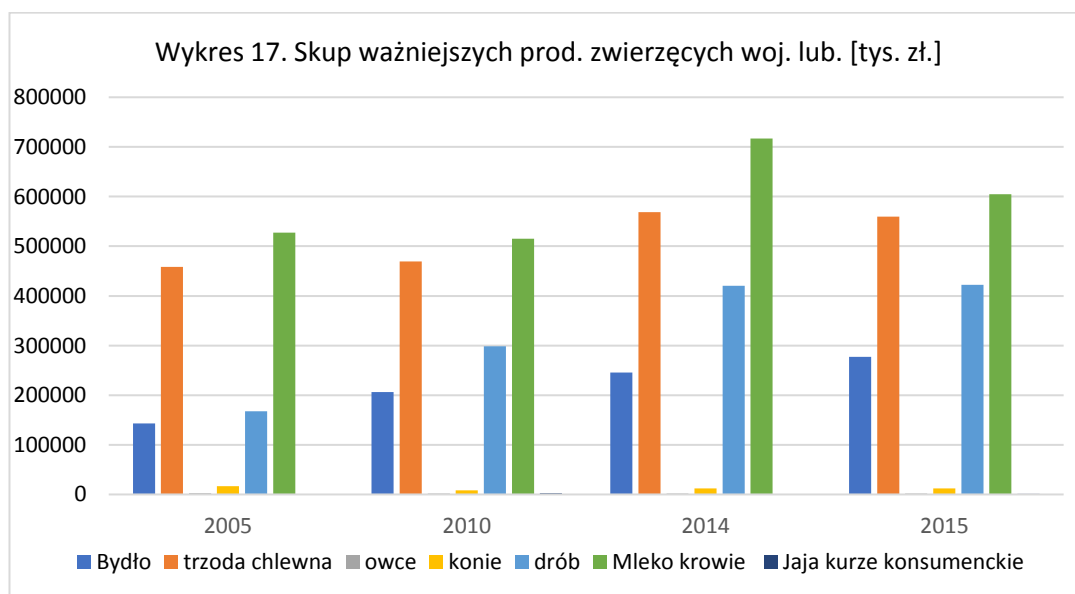

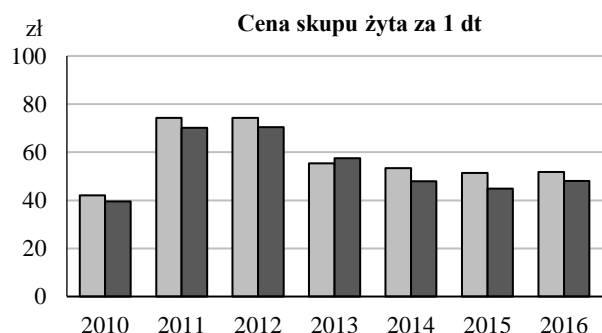
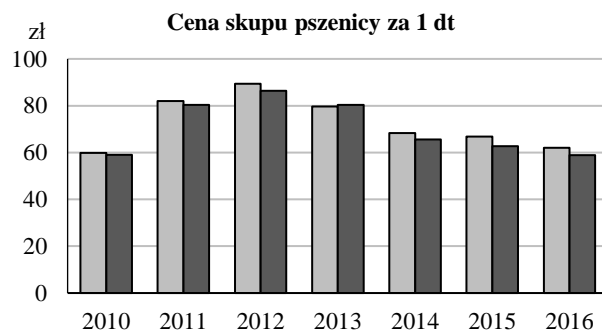
Tabela 22. Skup ważniejszych produktów zwierzęcych

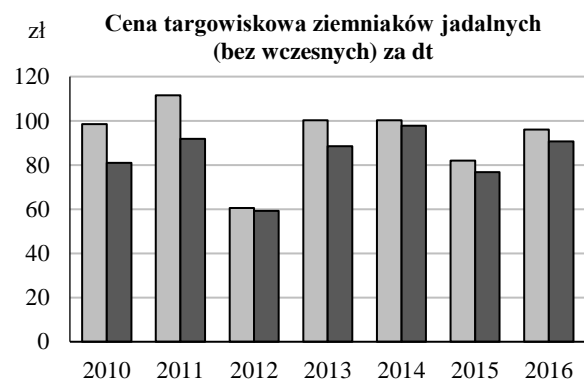
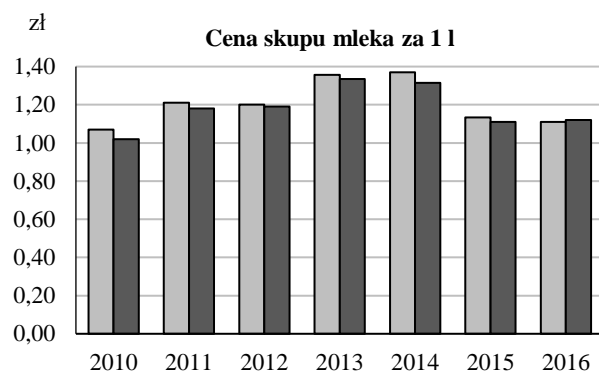
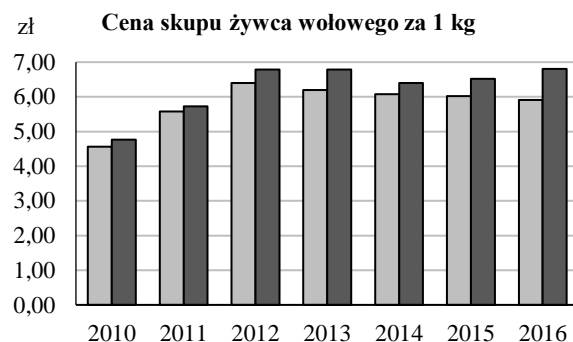
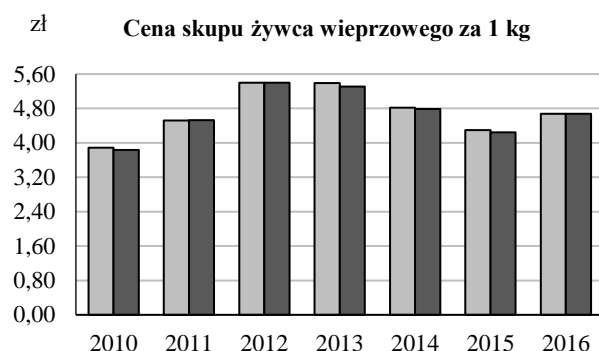
Produkty	2005	2010	2014	2015	
				ogółem	w tym gospodarstwa indywidualne
Żywiec rzeźny w (t)	211890	250038	255112	278810	277203
Bydło (bez cieląt)	31689	38784	35128	38768	38399
cielęta	1534	2487	1950	2317	2317
trzoda chlewna	123268	122306	118692	131844	130618
owce	394	250	258	209	197
konie	2540	1525	1613	1649	1649
drób	52465	84686	97471	104023	104023
Żywiec rzeźny w przeliczeniu na mięso (łącznie z tłuszczami) w t	152009	177442	181153	198133	196984
Mleko krowie w tys. litrów	613783	507491	545217	544591	533327
Jaja kurze konsumenckie w tys. sztuk	248	11919	2167	3828	2140

Źródło: Rocznik statystyczny województwa lubelskiego

W 2016 r., w odniesieniu do roku poprzedniego, obniżyły się ceny skupu pszenicy na targowiskach. Średnioroczna cena skupu pszenicy w województwie w 2016 r. wyniosła 58,86 zł/dt (w kraju – 62,02 zł/dt) i była niższa o 6,2% niż w roku poprzednim i o 0,2% w porównaniu z 2010 r. (w Polsce odpowiednio niższa o 7,2% i wyższa o 3,6%). Na targowiskach za 1 dt pszenicy płacono 66,00 zł (w kraju – 75,11 zł), czyli mniej o 1,3% niż w roku poprzednim i więcej o 10,7% niż w 2010 r. (w Polsce odpowiednio mniej o 0,6% i więcej o 15,7%).

Poniżej ceny wybranych produktów rolnych w skupie i na targowiskach

Polska woj. Lubelskie

W analizowanym roku cena żyta w skupie ukształtowała się na poziomie 48,01 zł/dt (w kraju 51,73 zł/dt) i była wyższa o 7,1% od zanotowanej w 2015 r. i o 21,2% od 2010 r. (w Polsce odpowiednio o 0,6% i o 22,8%). W obrocie targowiskowym cena żyta była wyższa w stosunku do poprzedniego roku o 3,4%, a w odniesieniu do uzyskanej w 2010 r. o 28,5% osiągając poziom 54,43 zł/dt (w kraju 59,33 zł/dt i była wyższa w obydwu powyższych przypadkach odpowiednio o 1,1% i o 22,1%).

W 2016 r. za ziemniaki jadalne w skupie płacono 58,28 zł/dt (w kraju – 52,27 zł/dt), czyli mniej o 28,9% niż przed rokiem i o 28,5% niż w 2010 r. W obrocie targowiskowym cena

ziemniaków jadalnych ukształtowała się na poziomie 90,70 zł/dt (w Polsce 96,02 zł/dt) i była wyższa zarówno od zanotowanej w 2015 r. jak i 2010 r. odpowiednio o 18,2% i o 12,0%. W kraju natomiast była wyższa o 17,0% w stosunku do 2015 r. i niższa o 2,5% w porównaniu z 2010 r.

W 2016 r. cena skupu żywca wołowego w wadze żywej (bez cieląt) wyniosła 6,81 zł/kg (w kraju – 5,91 zł/kg), czyli wzrosła o 4,4% w stosunku do uzyskanej w poprzednim roku i o 43,1% w odniesieniu do 2010 r. W Polsce odnotowano spadek o 1,8% w stosunku do 2015 r., zaś wzrost o 29,6% w porównaniu z 2010 r. Cena żywca wieprzowego w wadze żywej w skupie osiągnęła wartość 4,68 zł/kg (w kraju – 4,68 zł/kg), czyli była wyższa o 10,4% niż w 2015 r. i o 21,9% od zanotowanej w 2010 r. (w Polsce odpowiednio o 8,8% i o 20,3%).

W 2016 r., w odniesieniu do roku poprzedniego, nieznacznie poprawiła się relacja cen skupu żywca wieprzowego do cen targowiskowych żyta. Ukształtowała się ona na poziomie 8,6 (wobec 8,1 w 2015 r. i 9,1 w 2010 r.), w kraju relacja wyniosła 7,6 (wobec 7,3 w 2015 r. i 8,0 w 2010 r.). Relacja cen skupu żywca wieprzowego do targowiskowych cen jęczmienia w analizowanym okresie również uległa poprawie i wyniosła 7,6 (wobec 6,8 w 2015 r. i 6,1 w 2010 r.), w kraju relacja wyniosła 6,7 (wobec 7,3 w 2015 r. i 6,7 w 2010 r.).

Za 1 l mleka w omawianym roku płacono 1,12 zł (w kraju – średnio 1,11 zł), czyli więcej o 0,9% niż przed rokiem i o 9,8% niż w 2010 r. W kraju odpowiednio mniej o 1,8% i więcej o 3,7%. W 2016 r. średnia cena jaj kurzych spożywczych w skupie ukształtowała się na poziomie 0,25 zł/szt. (w kraju 0,20 zł/szt.) i była niższa o 10,7% w porównaniu z 2015 r., zaś wyższa o 31,6% w stosunku do 2010 r. (w Polsce odpowiednio spadek o 13,0% i wzrost o 5,3%). Na targowiskach cena jaj wyniosła 0,61 zł/szt. (w kraju 0,67 zł/szt.) i była wyższa w obydwu przypadkach zarówno w województwie jak i w kraju.

Źródło : Na podstawie opracowań GUS – Rolnictwo w województwie Lubelskim w 2016 r. , Rolnictwo w województwie Lubelskim w 2015 r. oraz Rocznika Statystycznego Województwa Lubelskiego.

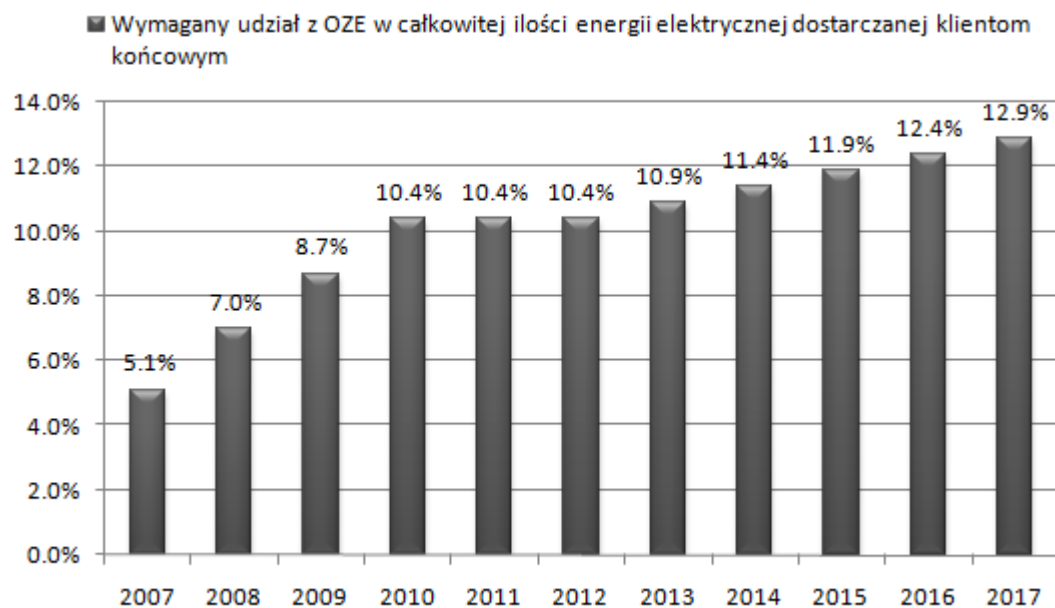
PRODUKCJA ENERGII ODNAWIALNEJ W ROLNICTWIE.

Rozwój gałęzi energochłonnych w Europie i na świecie powoduje wzrost zapotrzebowania na energię elektryczną. Ogólnie wiadomo, że zasoby paliw kopalnych w niedługim czasie zostaną wyczerpane. Użytkowanie paliw kopalnych na negatywny wpływ na środowisko naturalne, które nie jest w stanie zutylizować produktów spalania czego wynikiem jest już odczuwalne ocieplenie klimatu. Problemy środowiskowe jak i kryzys energetyczny, który powoduje wzrost cen ropy naftowej i innych paliw kopalnych sprawia, że intensywnie poszukuje się alternatywnych źródeł energii. Wielu zwolenników opowiada się by zastąpienie wzrostu popytu na energię było by możliwe dzięki odnawialnym źródłom energii.

Nowe technologie wytwarzania i przetwarzania energii odnawialnej stanowią racjonalny kierunek pozwalający na wydłużenie możliwości korzystania z istniejących surowców kopalnych oraz wydłużenie ich wystarczalności.

Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w energetyce korzystnie wpływa na gospodarkę kraju jak województwa poprzez poprawę bezpieczeństwa energetycznego, ochronę środowiska, tworzą się dodatkowe miejsca pracy, poprawia konkurencyjność i eksport.

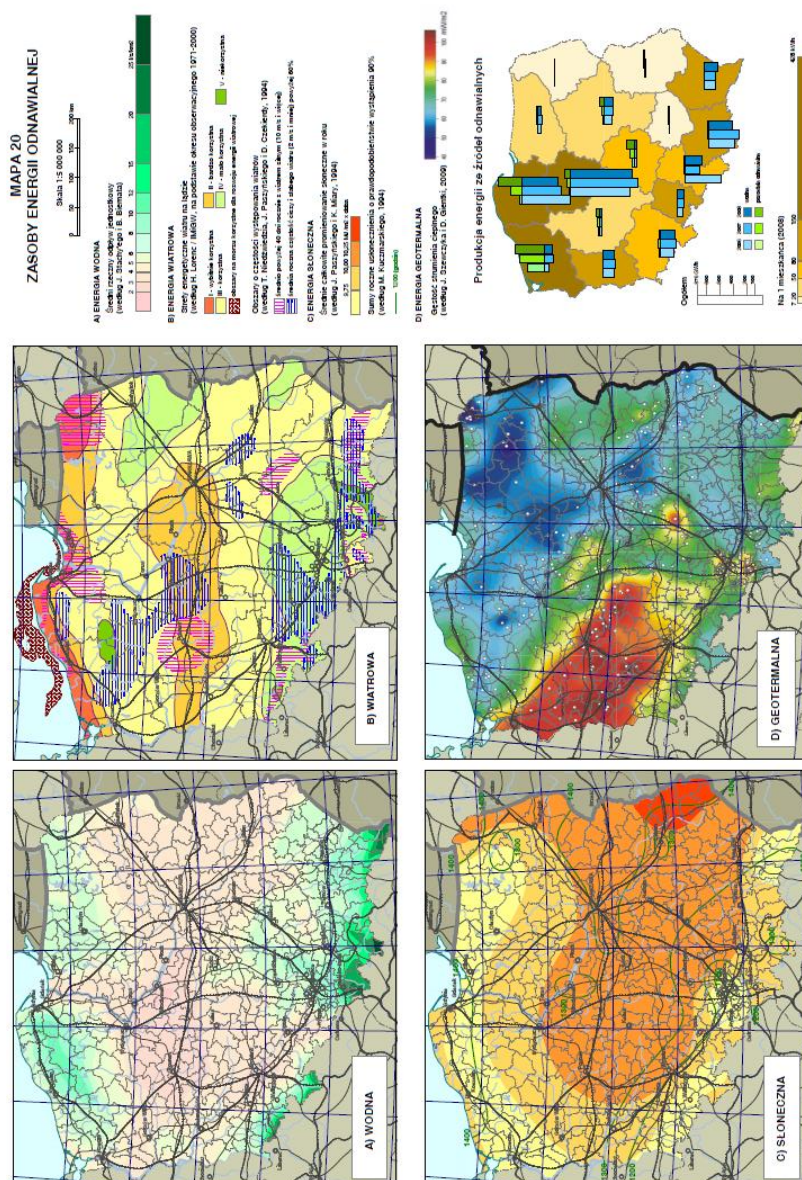
Rosnące zapotrzebowanie na energię, uzależnienie od zewnętrznych dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej oraz ochrona środowiska wymusza na Polsce konieczność podejmowania działań sprzyjających rozwojowi OZE. Zgodnie z Dyrektywą 2009/28/WE udział energii wytworzonej ze źródeł odnawialnych określono na poziomie 15% w 2020 roku w bilansie energii finalnej.

Według ekspertów spełnienie przez Polskę wymogu wyprodukowania 15% energii ze źródeł odnawialnych w strukturze energii finalnej w 2020 roku będą miały źródła wykorzystujące energię z biomasy (uprawy energetyczne, biomasa leśna, odpady rolnicze i przemysłowe), biogaz oraz wiatr.

Jak szacują eksperci w/w obszary będą stanowiły 94% zużycia energii ze wszystkich OZE.

Energia słoneczna z powodu niskiej efektywności ekonomicznej będzie wykorzystywana lokalnie.

ZNACZENIE WSPARCIA PUBLICZNEGO W ROLNICTWIE DLA OPŁACALNOŚCI PRODUKCJI I CIĄGŁOŚCI PRODUKCJI ROLNICZEJ

Pomoc publiczną można zasadniczo potraktować jako planowe, zorganizowane i prawnie uregulowane wsparcie, które w uzasadnionych przypadkach przyczynia się do wzrostu konkurencyjności zarówno przedsiębiorstw jak i gospodarstw rolniczych i wzmocnienia ich pozycji na rynku. Podmioty prowadzące taką działalność mogą w zależności od rodzaju pomocy przeznaczyć ją na m.in. inwestycje, szkolenia lub restrukturyzację działalności.

Bezpośrednim celem wsparcia rolnictwa ze środków publicznych może być:

- zwiększanie dochodów rolniczych,
- modernizacja gospodarstw,
- zwiększenie efektywności ekonomicznej gospodarstw przez wzrost skali produkcji i towarowości,
- dostosowanie do wymogów ochrony środowiska i standardów dobrych praktyk rolniczych,
- tworzenie alternatywnych źródeł dochodów ludności rolniczej,
- przyspieszenie zmian międzypokoleniowych,
- rozwój zasobów ludzkich (m. in. przez szkolenia).

Każdy z celów pomocy publicznej dla rolnictwa, wymaga specyficznych instrumentów. Wśród form bezpośredniego wsparcia finansowego rolników można wyróżnić: dopłaty bezpośrednie i płatności kompensacyjne, granty, dotacje inwestycyjne oraz kredyty preferencyjne. Ogólnie formy te można podzielić na: zwrotne (kredyty, pożyczki) i bezzwrotne (pozostałe). Problem finansowego wsparcia rolnictwa, zwłaszcza procesów jego przebudowy i rozwoju, zderza się z możliwością absorpcji środków finansowych dostępnych w ramach różnych programów przez samych rolników. Poziom absorpcji tych środków zależy od wielu czynników tkwiących wewnątrz rolnictwa, zależnych od samych rolników lub będących pochodną sytuacji strukturalnej tego sektora.

PROW 2007-2013 miał pozytywny wpływ na wszystkie wymienione w Programie wskaźniki oddziaływania tj. wzrost gospodarczy, wydajność pracy oraz zatrudnienie.

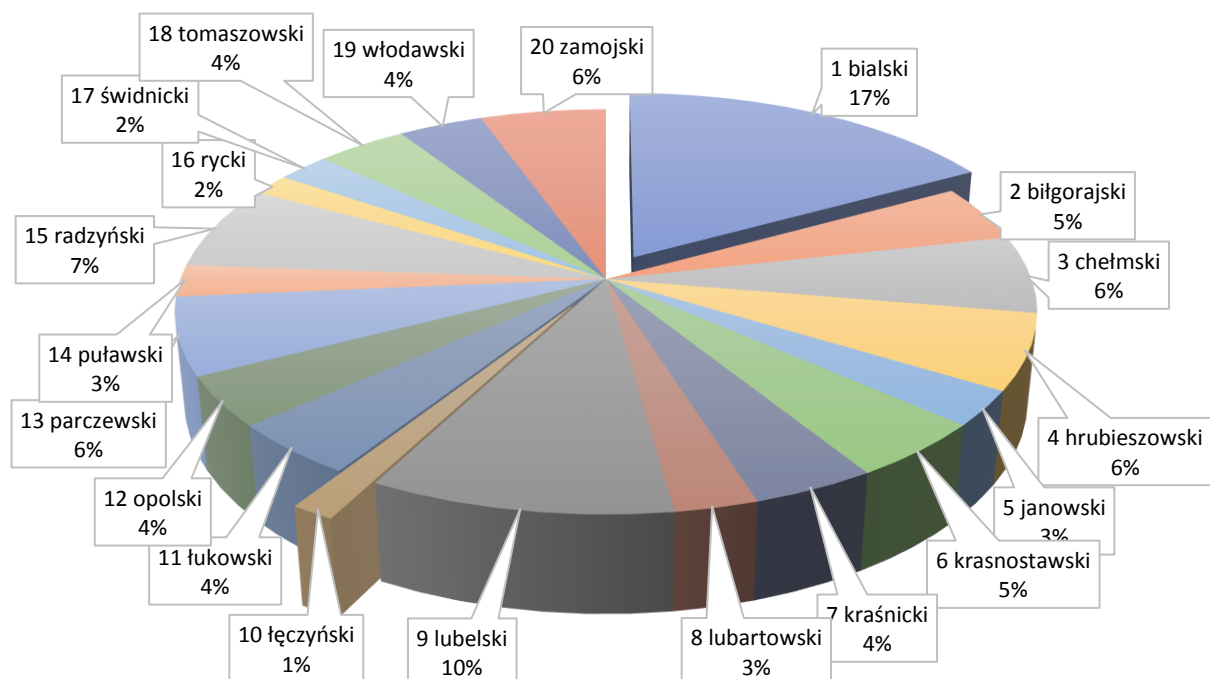
W pierwszej osi priorytetowej PROW oferowano wsparcie w ramach 11 działań, z których działania o stricte inwestycyjnym charakterze, 121 „Modernizacja gospodarstw rolnych”, 123 „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” oraz 126 „Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych oraz wprowadzenie odpowiednich działań zapobiegawczych” można uznać za przyczyniające się w sposób bezpośredni do poprawy konkurencyjności beneficjentów.

112 „Ułatwianie startu młodym rolnikom”

W województwie lubelskim w ramach tego działania złożono 6157 wniosków z czego najwięcej złożono w powiecie białskim (1046), lubelskim (607), zaś najmniej w powiecie łęczyńskim (87). Całkowita wnioskowana kwota w ramach działania 112 wyniosła 505 200 000,00 zł. Samych pozytywnych decyzji po weryfikacji wszystkich wniosków wydano 4 768. Stanowiło to 77,44% wszystkich złożonych wniosków. W ramach działania 112 wpłacono pomoc w wysokości 388 900 000,00 zł. W całym kraju pomocy udzielono 38 857 młodym rolnikom. Pomoc udzielona w woj. lubelskim stanowi 15,85% całej pomocy, która została udzielona młodym rolnikom w ramach PROW 2007-2013. Analiza przeprowadzona w oparciu o dane FADN pokazała, iż beneficjenci działania osiągnęli lepsze wyniki gospodarowania aniżeli gospodarstwa podobne, które ze wsparcia nie skorzystały. Różnice na korzyść beneficjentów dotyczą takich wskaźników jak: produktywność ziemi, wydajność pracy, dochód czy wartość dodana brutto (która w gospodarstwach biorących udział w działaniu 112 wzrosła między rokiem 2011 a 2014 o 10,2% a w gospodarstwach pozostałych o 0,3%). Beneficjenci mieli też większą skłonność do realizowania inwestycji. Dane z systemu monitoringu PROW wskazują, iż przeciętna powierzchnia gospodarstw beneficjentów działania w Polsce, w momencie składania wniosku o dofinansowanie wynosiła 14,42 ha a po realizacji biznesplanu 18,5. Premia przyznawana młodym rolnikom miała zdecydowanie pozytywny wpływ na konkurencyjność ich gospodarstw.

112 "Ułatwianie startu młodym rolnikom" – województwo lubelskie					
Lp.	Powiat	Liczba złożonych wniosków	Wnioskowana kwota pomocy	Liczba wydanych decyzji	Przyznana kwota pomocy
1	bialski	1 046	85 475 000,00	809	65 875 000,00
2	biłgorajski	278	23 175 000,00	201	16 425 000,00
3	chełmski	380	31 475 000,00	337	28 100 000,00
4	hrubieszowski	371	29 125 000,00	312	24 950 000,00
5	janowski	173	14 425 000,00	125	10 225 000,00
6	krasnostawski	283	23 675 000,00	238	19 900 000,00
7	kraśnicki	247	20 400 000,00	175	14 225 000,00
8	lubartowski	167	13 700 000,00	125	10 425 000,00
9	lubelski	607	50 275 000,00	430	34 850 000,00
10	łęczyński	87	6 900 000,00	63	4 850 000,00
11	łukowski	266	21 700 000,00	206	16 550 000,00
12	opolski	246	20 150 000,00	176	14 000 000,00
13	parczewski	381	31 050 000,00	296	24 100 000,00
14	puławski	156	12 950 000,00	103	8 300 000,00
15	radzyński	411	34 400 000,00	314	26 100 000,00
16	rycki	105	8 425 000,00	73	5 775 000,00
17	świdnicki	140	11 600 000,00	119	9 900 000,00
18	tomaszowski	246	19 825 000,00	198	15 800 000,00
19	włodawski	228	18 575 000,00	191	15 800 000,00
20	zamojski	339	27 900 000,00	277	22 750 000,00
SUMA		6 157	505 200 000,00	4 768	388 900 000,00

Liczba złożonych wniosków - 112 "Ułatwianie startu młodym rolnikom"

121 „Modernizacja gospodarstw rolnych”

Celem działania było wsparcie modernizacji gospodarstw w celu zwiększenia ich efektywności poprzez lepsze wykorzystanie czynników produkcji, w tym wprowadzenie nowych technologii produkcji, poprawę jakości produkcji, różnicowanie działalności rolniczej, a także zharmonizowanie warunków produkcji rolnej z wymogami dotyczącymi ochrony środowiska naturalnego, higieny produkcji oraz warunków utrzymania zwierząt

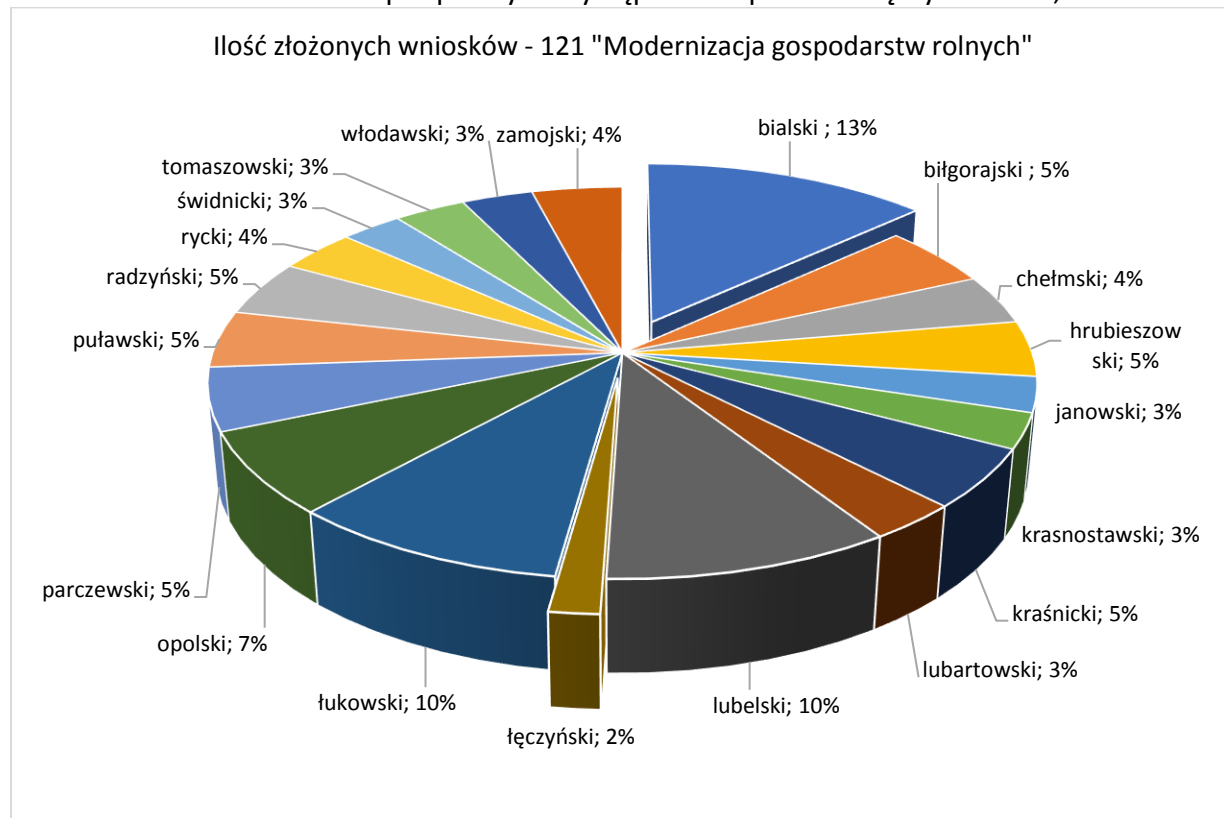
W ramach działania 121 w całej Polsce pomoc otrzymało 57 470 gospodarstw rolnych. Wsparcie z PROW miało pozytywny wpływ na kondycję beneficjentów. W 2014 roku w porównaniu z 2011 rokiem tylko gospodarstwa biorące udział w działaniu 121 uzyskały wzrost wartości dodanej brutto. W gospodarstwach tych wzrost wartości dodanej brutto wyniósł bowiem 0,4% (wzrost o 0,9 tys. zł), podczas gdy w gospodarstwach z grupy kontrolnej nastąpił jej spadek o 3,3% tj. o 6,3 tys. zł. Beneficjenci działania zanotowali też wyższy aniżeli pozostałe gospodarstwa wzrost dochodów, produktywności ziemi i wydajności pracy. Beneficjenci działania powiększyli swoje gospodarstwa średnio o 8%. Badania ankietowe potwierdziły, iż gospodarstwa beneficjentów rozwijały się dynamiczniej aniżeli gospodarstwa podmiotów aplikujących nieskutecznie o wsparcie w ramach działania. Wsparcie udzielane w ramach działania 121 miało więc zdecydowanie pozytywny wpływ na konkurencyjność beneficjentów.

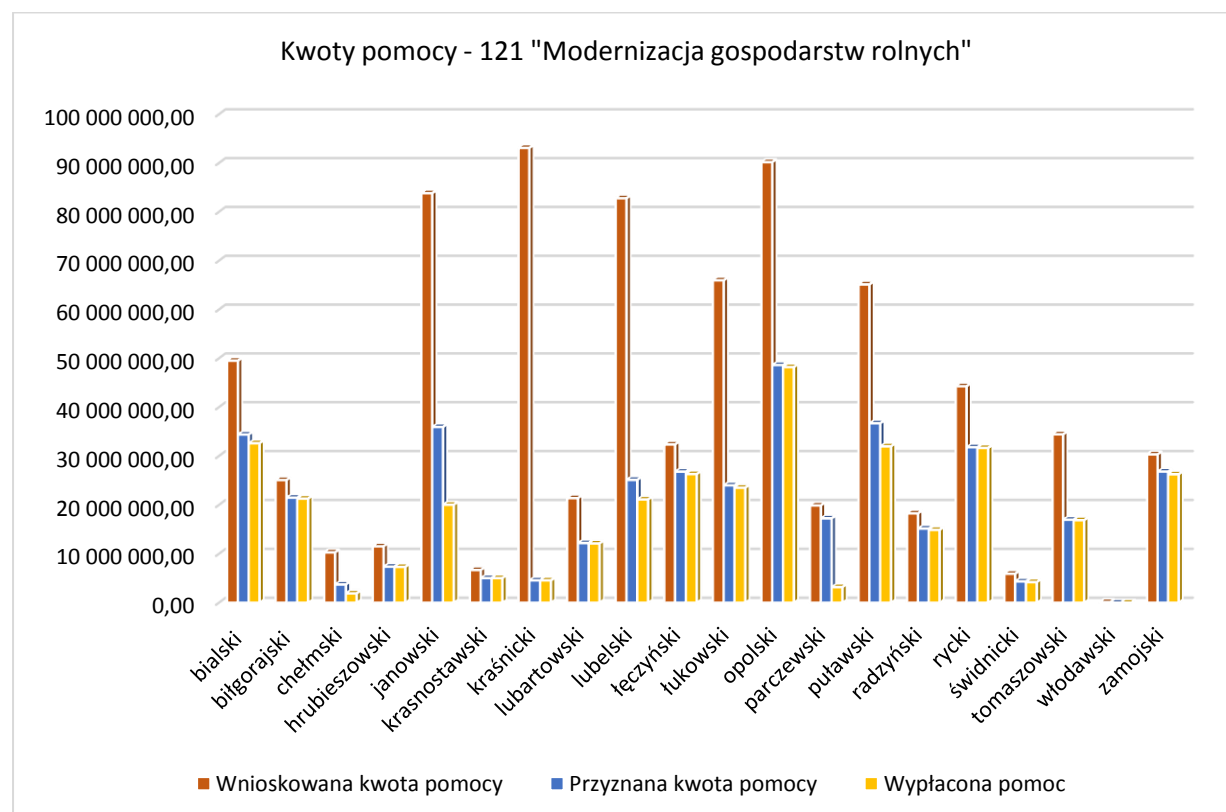
W województwie lubelskim złożonych zostało 11 710 wniosków o pomoc finansową z czego wsparcie otrzymało 9 072 gospodarstw rolnych (15,79% w skali kraju). Wynika z tego, że 22,53% wniosków zostało odrzuconych i nie przewidzianych do dofinansowania. Dla rozwoju województwa lubelskiego nie ma wpływu sama ilość złożonych wniosków lecz ilość zrealizowanych umów oraz wypłacona sama kwota pomocy.

Zestawienie złożonych wniosków, podpisanych umów oraz wypłaconej pomocy przedstawia poniższa tabela.

121 „Modernizacja gospodarstw rolnych” – województwo lubelskie							
Powiat	Liczba złożonych wniosków	Wnioskowana kwota pomocy	Liczba podpisanych umów	Przyznana kwota pomocy	Liczba podpisanych umów %	Liczba zrealizowanych umów	Wypłacona pomoc
bialski	1 544	215 912 942,99	1 163	163 890 752,40	75,32%	1 143	157 966 854,80
biłgorajski	593	68 814 930,07	478	57 201 653,25	80,61%	468	55 049 978,00
chełmski	479	77 902 946,87	389	63 361 564,60	81,21%	381	61 827 060,70
hrubieszowski	539	78 712 507,45	462	68 782 745,70	85,71%	455	66 192 795,30
janowski	340	32 375 893,66	275	27 245 298,06	80,88%	265	25 354 940,70
krasnostawski	340	36 492 324,44	273	29 102 054,21	80,29%	265	27 798 851,80
kraśnicki	576	54 091 161,33	440	42 144 534,66	76,39%	428	40 357 692,58
lubartowski	364	42 493 429,84	264	32 530 578,02	72,53%	260	31 170 097,52
lubelski	1 142	132 881 929,69	885	102 426 561,68	77,50%	860	98 210 559,98
łęczyński	198	26 642 568,80	159	20 784 936,00	80,30%	156	19 944 986,90
łukowski	1 119	175 613 751,28	922	145 487 382,20	82,39%	907	140 375 896,30
opolski	802	78 196 360,64	647	63 472 540,40	80,67%	615	56 835 486,90
parczewski	608	91 572 154,59	474	72 742 941,89	77,96%	465	70 240 206,70
puławski	550	52 132 697,38	425	41 345 509,42	77,27%	409	39 004 667,42
radzyński	537	69 829 787,94	406	53 063 770,49	75,61%	398	50 849 710,69
rycki	415	51 046 857,95	335	41 391 836,39	80,72%	327	39 839 041,29
świdnicki	328	37 244 524,38	287	32 488 418,45	87,50%	283	31 667 740,80
tomaszowski	381	51 863 954,34	323	45 804 088,40	84,78%	317	44 277 192,40
włodawski	377	63 017 145,47	292	48 526 965,20	77,45%	287	46 923 045,60
zamojski	478	58 674 979,50	394	49 386 026,70	82,43%	383	46 960 015,10
SUMA	11 710	1 495 512 848,61	9 293	1 201 180 158,12	79,36%	9072	1 150 846 821,48

Jak wynika z powyższych danych do Oddziału Regionalnego ARiMR w ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” najwięcej wniosków wpłynęło z powiatu bialskiego (1544), lubelskiego (1 142) oraz łukowskiego (1 119). Najmniej wniosków wpłynęło z powiatu łęczyńskiego (159). Średnia wnioskowana kwota pomocy w całym województwie wyniosła 127 712,46 zł z czego największa średnia wnioskowana kwota przypadła w powiecie włodawskim (167 154,23 zł) gdzie złożonych zostało 377 wniosków (3,22%) i chełmskim (162 636,63 zł) gdzie złożonych zostało 479 wniosków (4,09 %). Jak wynika z przeprowadzonej analizy ilość złożonych wniosków z danego powiatu nie miała bezpośredniego wpływu na wysokość wnioskowanej kwoty pomocy w poszczególnych powiatach woj. lubelskiego. Największy procent podpisanych umów w stosunku do złożonych wniosków wystąpił w powiecie łęczyńskim 87,50 %, zaś największy procent zrealizowanych umów w stosunku do umów podpisanych wystąpił także powiecie łęczyńskim 98,61%.

123 „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”

Celem działania była poprawa konkurencyjności przedsiębiorstw w sektorze przetwórstwa i wprowadzania do obrotu produktów rolnych, uwarunkowana wzrostem wartości dodanej, jakości produkcji, obniżeniem kosztów oraz rozwojem nowych produktów, procesów i technologii produkcji, jak również poprawa warunków produkcji w odniesieniu do obowiązujących lub nowo wprowadzanych standardów. Celem realizacji działania było również wzmocnienie pozycji grup producentów rolnych w kanale marketingowym zbytu produktów, a także szerszy ich udział w uzyskiwaniu wartości dodanej produkcji rolnej poprzez wsparcie inwestycji w zakresie przetwarzania produktów rolnych.

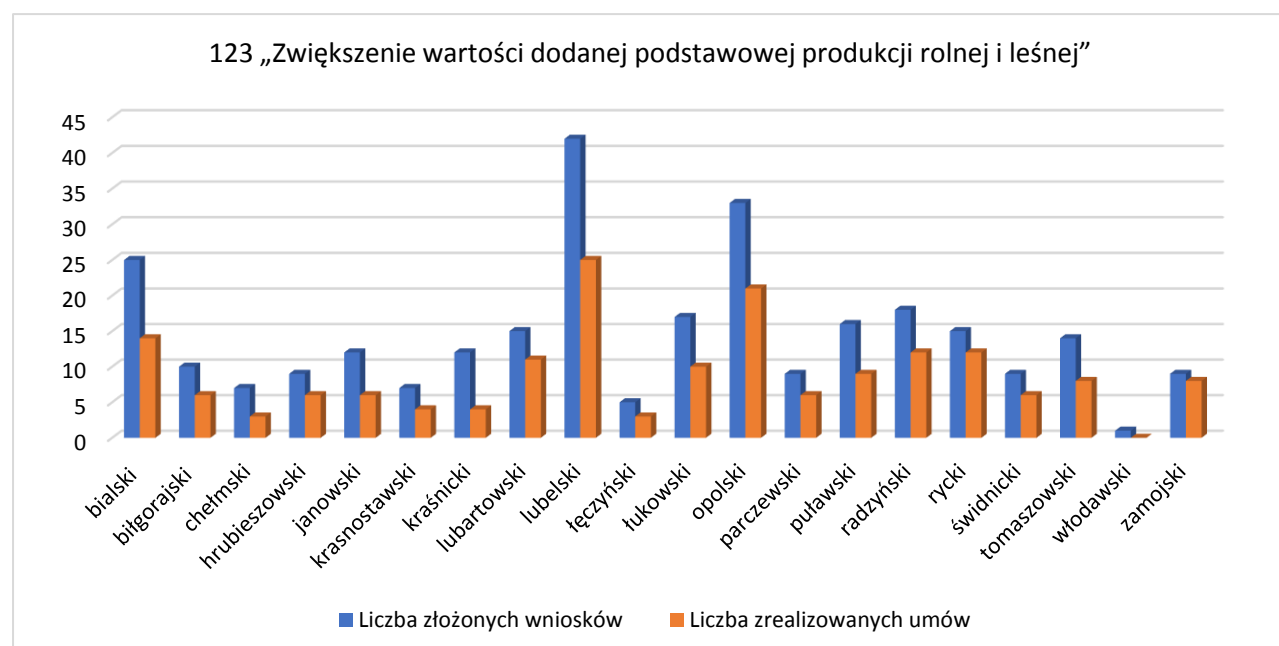
W działaniu 123 wsparcie uzyskało 1133 beneficjentów realizujących 1749 operacji w całej Polsce. Środki z PROW były przeznaczane na modernizację zaplecza technicznego. O wpływie PROW na konkurencyjność beneficjentów działania 123 świadczą w pierwszej kolejności wyniki badań ilościowych dotyczących wpływu zrealizowanych przez nich inwestycji na pozycję rynkową. Odsetek beneficjentów deklarujących wpływ PROW na zostanie liderem na głównym rynku działalności wynosił 42,1%. Jeszcze wyższy odsetek – 77,8% beneficjentów – odnotowało wpływ PROW na nadrobienie dystansu dzielącego firmę od konkurencji. Wysoki był również udział badanych, którzy w wyniku realizacji inwestycji w ramach działania 123 PROW zostali jednym z najlepiej wyposażonych zakładów przetwórczych (66,4%) oraz dostosowali się do wymaganych norm jakościowych (67,1%). Dzięki inwestycjom ponad 60% beneficjentów wprowadziło na rynek nowe lub istotnie zmodyfikowane produkty. Suma bazowej wartości dodanej brutto w przedsiębiorstwach, którym udzielono pomocy, wynosiła 6,1 mld zł, natomiast wartość po zrealizowaniu operacji – 8,7 mld zł, czyli była wyższa o 43,1%. Wzrost rentowności sprzedaży we wspieranych przedsiębiorstwach wyniósł 3,97%.

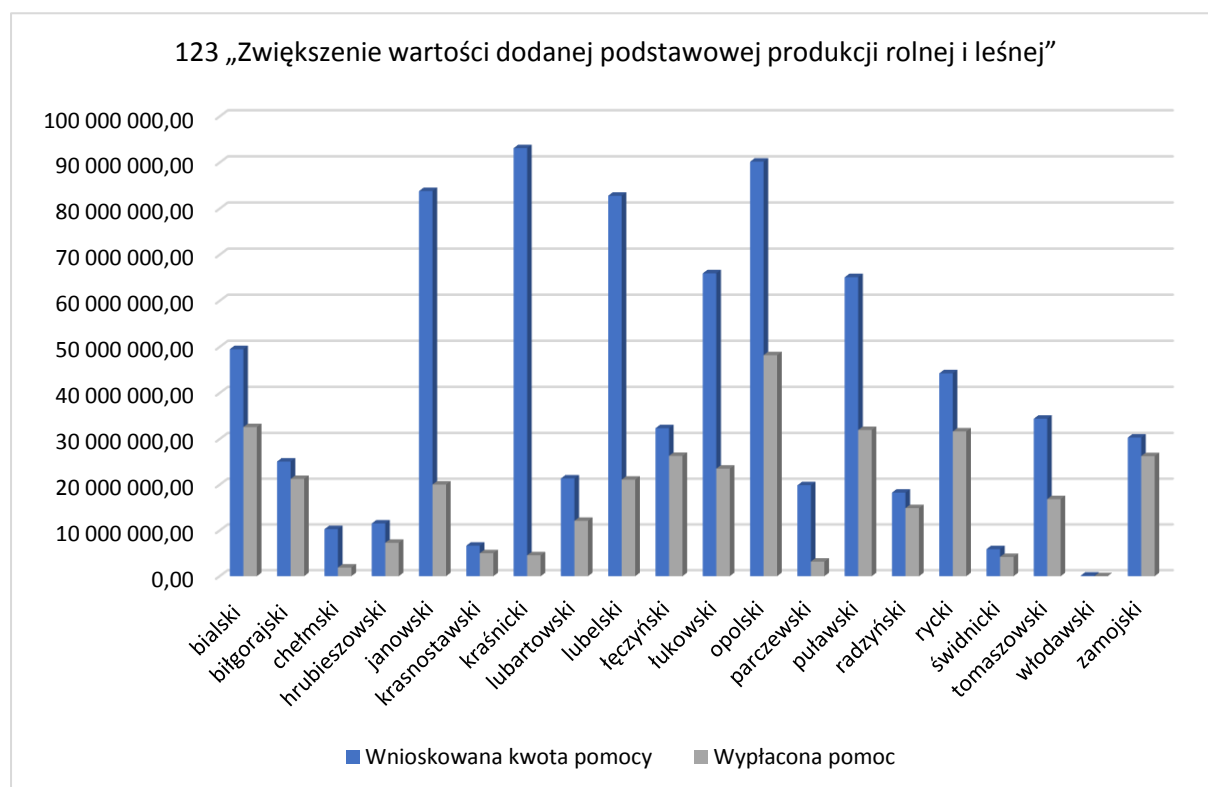
W województwie lubelskim w sumie złożono 285 wniosków z czego zostało wydanych 180 decyzji na łączną kwotę 398 042 179,05 zł. W końcowym efekcie liczba wypłaconych projektów w ramach działania 123 w województwie lubelskim wyniosła 174 zaś wypłacona

kwota pomocy wyniosła 352 832 389,65 zł co stanowiło 15,36% wszystkich wniosków w skali kraju.

Najwięcej wniosków do ARiMR wpłynęło z powiatu lubelskiego (42) i powiatu opolskiego (33), zaś najmniej wniosków wpłynęło z powiatu włodawskiego (1).

123 „Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”						
Powiat	Liczba złożonych wniosków	Wnioskowana kwota pomocy	Liczba podpisanych umów	Przyznana kwota pomocy	Liczba zrealizowanych umów	Wyplacona pomoc
bialski	25	49 506 016,10	16	34 372 373,50	14	32 599 637,38
biłgorajski	10	25 068 352,80	6	21 455 533,50	6	21 267 456,00
chełmski	7	10 282 518,95	4	3 711 583,35	3	1 894 475,30
hrubieszowski	9	11 524 079,60	6	7 345 800,40	6	7 305 828,00
janowski	12	83 811 284,20	7	35 925 738,40	6	20 025 961,70
krasnostawski	7	6 666 888,95	4	5 028 398,15	4	5 021 369,85
kraśnicki	12	93 096 413,49	4	4 561 455,70	4	4 558 221,30
lubartowski	15	21 364 054,40	11	12 190 620,60	11	12 108 222,00
lubelski	42	82 777 433,50	26	25 103 084,15	25	21 100 766,15
łęczyński	5	32 351 306,20	3	26 791 065,80	3	26 290 466,80
łukowski	17	65 958 332,20	10	23 986 482,80	10	23 503 111,60
opolski	33	90 180 533,91	21	48 616 628,60	21	48 195 408,45
parczewski	9	19 878 377,30	7	17 235 175,20	6	3 177 772,70
puławski	16	65 122 814,05	9	36 681 031,55	9	31 963 426,60
radzyński	18	18 260 580,15	12	15 157 510,95	12	14 871 895,82
rycki	15	44 272 200,40	12	31 783 676,80	12	31 636 381,60
świdnicki	9	5 912 784,80	6	4 347 752,80	6	4 205 261,20
tomaszowski	14	34 423 108,60	8	16 952 190,40	8	16 854 303,60
włodawski	1	126 000,00	0	0	0	0
zamojski	9	30 321 155,60	8	26 796 076,40	8	26 252 423,60
SUMA	285	790 904 235,20	180	398 042 179,05	174	352 832 389,65

126 „Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych oraz wprowadzenie odpowiednich działań zapobiegawczych”

Działanie miało na celu odtworzenie potencjału produkcyjnego w gospodarstwach rolnych prowadzących produkcję roślinną lub zwierzęcą z wyłączeniem produkcji rybnej lub leśnej, zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych. Wsparciem objęto więc podmioty, których pozycja konkurencyjna w skutek nieprzewidzianych i niezależnych od rolników zdarzeń uległa znacznemu pogorszeniu. Do dofinansowania zatwierdzono 8019 operacji. Badania ankietowe pokazały, iż inwestycje zrealizowane dzięki wsparciu z PROW dla 74% badanych miały duże lub bardzo duże znaczenie w odtwarzaniu potencjału gospodarstwa. Dzięki wsparciu udało się przede wszystkim odtworzyć park maszynowy oraz potencjał produkcyjny. Z punktu widzenia wzrostu konkurencyjności (a nie tylko odtwarzania potencjału) kluczowe znaczenie miał fakt, iż dokonywane inwestycje pozwalały jednocześnie na unowocześnienie gospodarstwa oraz wzrost jakości nasadzeń. Podniesienie poziomu zaawansowania technologicznego oraz wzrost jakości sadów/plantacji wieloletnich były tymi czynnikami, które spowodowały, iż obecna kondycja beneficjentów jest lepsza aniżeli podmiotów aplikujących nieskutecznie o wsparcie w ramach działania. Niewątpliwym atutem działania 126 była możliwość zmiany profilu prowadzonej działalności rolniczej np. poprzez zmianę profilu upraw.

126 „Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych oraz wprowadzenie odpowiednich działań zapobiegawczych”						
Powiat	Liczba złożonych wniosków	Wnioskowana kwota pomocy	Liczba podpisanych umów	Przyznana kwota pomocy	Liczba zrealizowanych umów	Wypłacona pomoc
bialski	34	3 947 490,50	25	2 717 714,42	25	2 691 798,92
biłgorajski	2	167 700,00	1	50 700,00	1	50 700,00
janowski	1	219 492,00	0	0,00		0,00
krasnostawski	7	418 096,59	3	325 785,00	3	325 785,00

kraśnicki	40	2 116 009,09	21	1 030 177,15	20	1 008 527,65
lubartowski	5	1 015 284,08	2	572 562,00	2	572 562,00
lubelski	15	1 465 282,79	10	889 282,79	10	888 088,49
łęczyński	4	482 178,74	3	309 489,45	3	308 989,45
łukowski	6	314 896,45	4	221 259,55	3	149 641,15
opolski	1 524	126 678 269,60	1 056	80 336 821,32	1 024	77 707 411,11
parczewski	2	357 200,00	1	57 200,00	1	57 200,00
puławski	32	1 641 589,20	20	1 093 798,60	19	1 077 070,90
radzyński	4	469 078,00	1	300 000,00	1	298 666,80
rycki	4	479 158,10	2	144 948,00	2	144 948,00
świdnicki	4	334 628,43	2	122 811,63	2	122 811,63
zamojski	3	319 460,70	0	0,00	0	0,00
SUMA	1 687,00	140 425 814,27	1 151,00	88 172 549,91	1 116,00	85 404 201,10

Najwięcej środków bo aż 77 707 411,11 zł z 1024 wniosków wypłaconych zostało w powiecie opolskim po powodzi, która wystąpiła w czerwcu 2010 r. Kwota ta stanowi 90,99% wszystkich środków wypłaconych w woj. lubelskim.

Informacja dotycząca liczby wspartych projektów w ramach PROW na lata 2007-2013 (środki z działań: 112, 121 oraz 126) z uwzględnieniem głównego kierunku produkcji w podziale terytorialnym.

(Opracowanie: OR ARiMR w Lublinie)

Główny kierunek produkcji	Wartości			
	Liczba dofinansow. projektów	Liczba dofinansow. gospodarstw rolnych	Liczba gospodarstw ekologicznych	Średnia powierzchnia gospodarstwa
uprawy polowe	4 272	3 573	57	43,40
produkcja mieszana	3 547	2 706	40	22,07
produkcja mleczna	2 137	1 458	8	26,41
uprawy trwałe	916	583	36	15,76
Ogrodnictwo	1 623	1 098	42	16,91
trzoda chlewna	1 039	723	10	27,98
Drób	107	78	3	21,73
Inne	94	79	6	40,67
Winnice	1	1	0	3,08
Produkcja mięsna	321	251	7	24,11
produkcja sadownicza	871	698	0	5,34
produkcja warzywnicza	18	18	0	9,66
produkcja materiału siewnego	9	9	0	6,84
produkcja zwierzęca typu przemysłowo-fermowego	1	1	0	10,35
Suma końcowa	14 956	11 276	209	27,41

uprawy polowe - **hrubieszowski** (480 projektów – 11,24 %), **lubelski** (477 projektów - 11,16 %), **bialski** (458 projektów - 10,72 %), **chełmski** (374 projekty – 8,75 %), zamojski (355 projektów – 8,30 %), **biłgorajski** (317 projektów – 7,42 %), **tomaszowski** (296 projektów – 6,92 %), **krasnostawski** (238 – projektów – 5,57 %), **parczewski** (227 projektów – 5,31 %)
produkcja mieszana - **bialski** (603 projektów – 16,87 %), **lubelski** (380 projektów - 10,63 %), **chełmski** (374 projekty - 6,43 %), janowski (208 projekty – 5,82 %), **hrubieszowski** (207 projektów – 5,79 %),

kraśnicki (192 projektów – 5,37 %), **włodawski** (180 projektów – 5,03 %), **zamojski** (168 – projektów – 4,70 %), **biłgorajski** (166 projektów – 4,64 %), **łukowski** (165 projektów – 4,61%), **radzyński** (160 projektów – 4,47 %).

produkcja mleczna – **łukowski** (641 projektów – 29,99 %), **rycki** (248 projektów – 11,60 %), **bialski** (224 projekty - 10,48 %), **radzyński** (187 projektów - 8,75 %), **lubelski** (135 projektów – 6,31 %), **lubartowski** (97 projektów – 4,53 %)

uprawy trwałe – **opolski** (353 projekty – 38,53 %), **bialski** (141 projektów – 15,39 %)

Ogrodnictwo - **opolski** (842 projekty – 29,57 %), **bialski** (213 projektów – 13,12 %), **puławski** (197 projektów - 12,13 %), **lubelski** (127 projektów - 7,82 %), **kraśnicki** (83 projekty – 5,11 %), **lubartowski** (97 projektów – 4,53 %), **biłgorajski** (60 projektów – 3,69 %), **świdnicki** (58 projektów – 3,57 %).

trzoda chlewna - **bialski** (178 projektów – 17,13 %), **parczewski** (176 projektów - 16,93 %), **radzyński** (145 projektów - 13,95 %), **łukowski** (107 projekty – 10,29 %), **lubelski** (99 projektów – 9,52 %), **janowski** (54 projektów – 5,19 %),

drób - **bialski** (26 projektów – 24,29 %), **lubartowski** (22 projekty – 20,56 %), **radzyński** (11 projektów – 10,28 %).

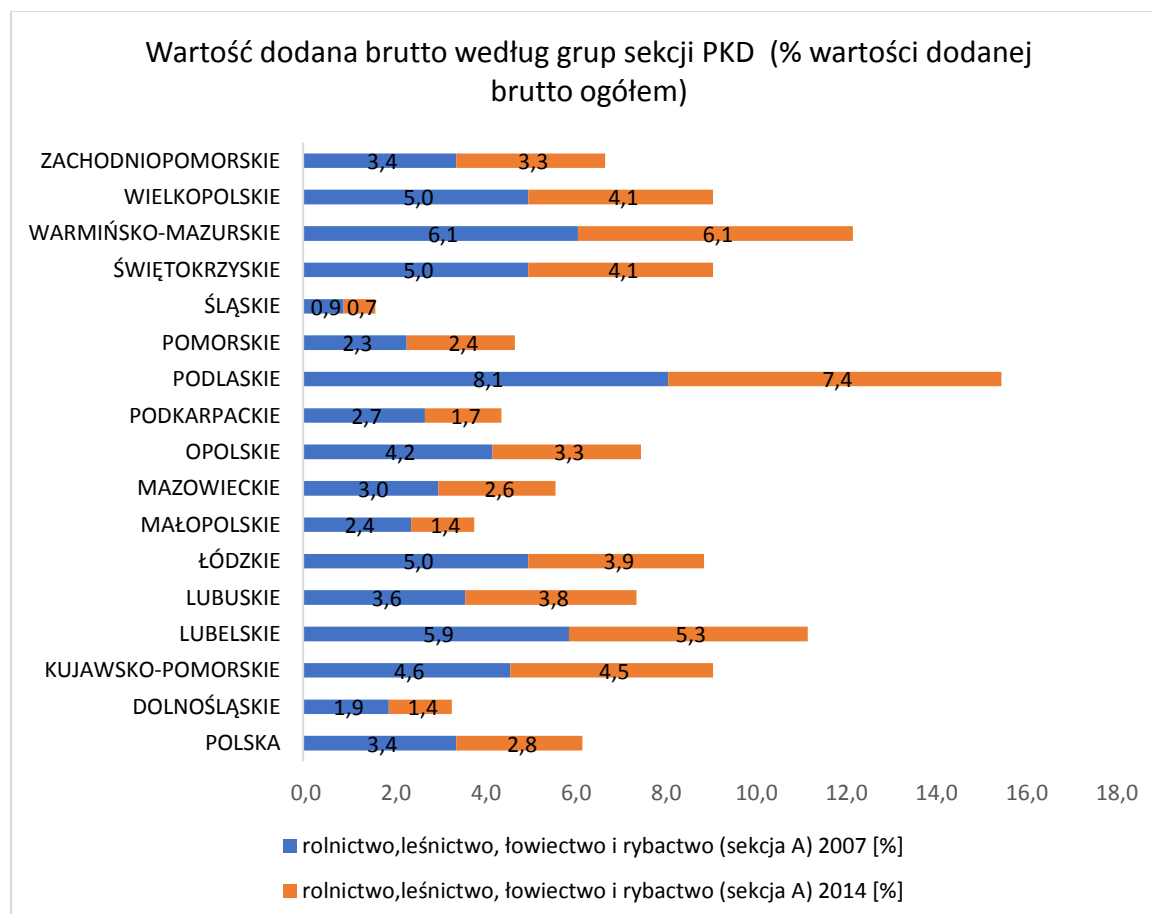
produkcja mięsna - **bialski** (105 projektów – 32,71 %), **łukowski** (48 projektów - 14,95 %), **radzyński** (34 projektów - 10,59 %), **włodawski** (27 projektów – 8,41 %), **parczewski** (23 projektów – 7,16 %), **lubartowski** (22 projekty – 6,85 %),

produkcja sadownicza - **opolski** (854 projekty – 96,67 %)

1.3.5 ROLA ROLNICTWA W KSZTAŁTOWANIU WZROSTU GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA I KRAJU

UDZIAŁ W PKB

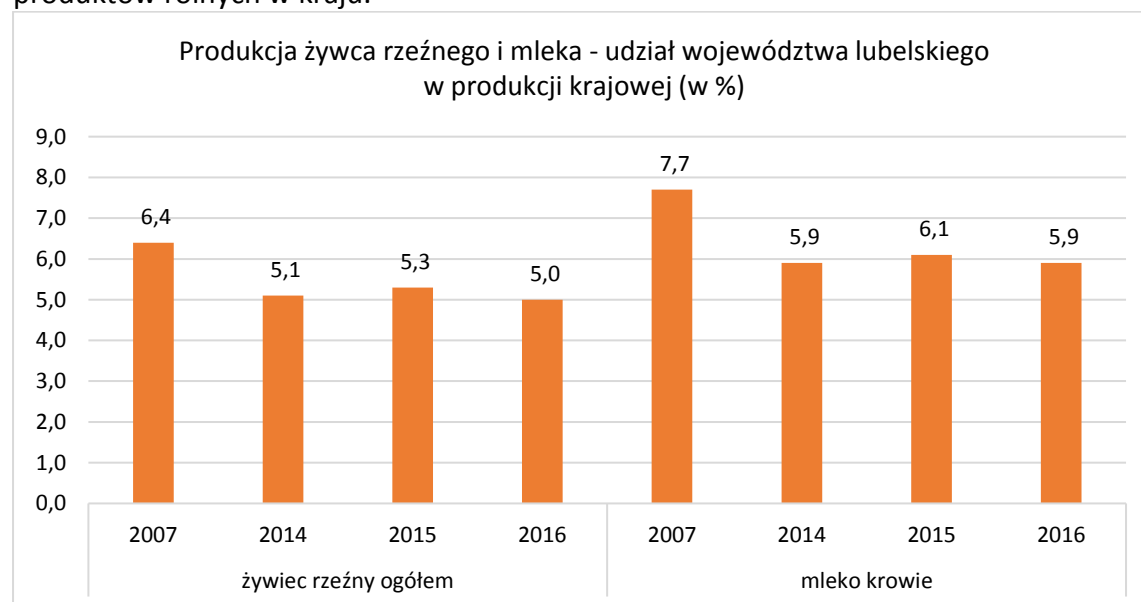
W województwie lubelskim znaczenie rolnictwa w gospodarce ogółem jest duże. W strukturze wytwarzania wartości dodanej brutto w naszym województwie duży udział ma sekcja A „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo”.

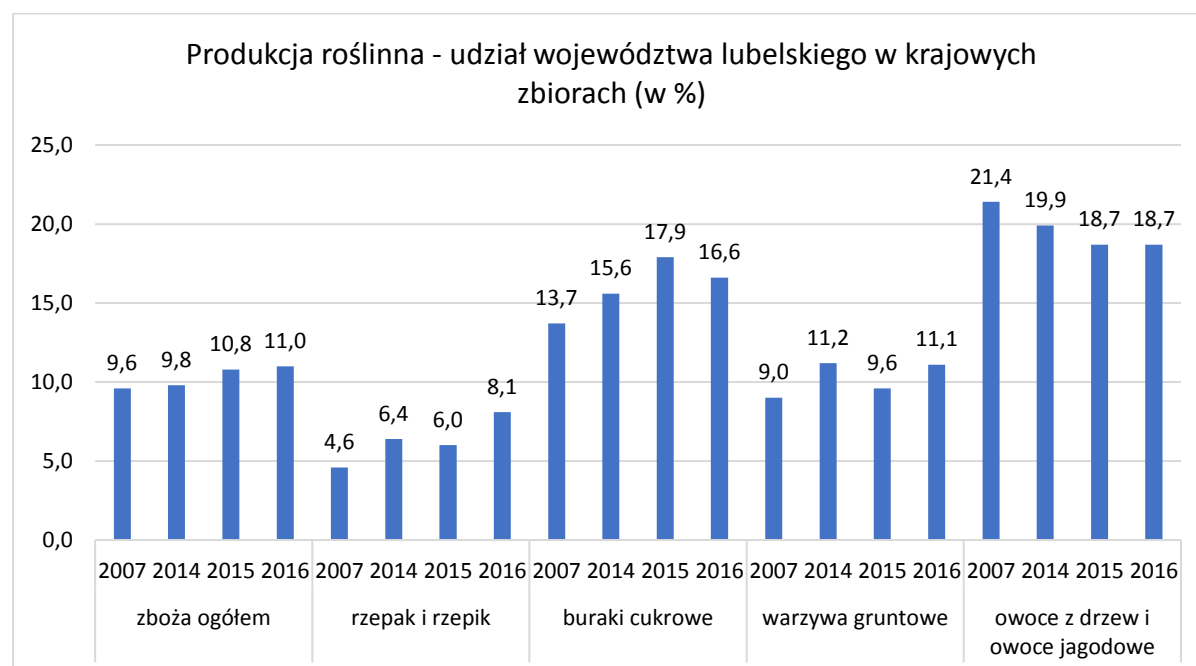
Opracowania własne wg. danych GUS

W roku 2014 w kraju WDB w sekcji " A „była na poziomie 2,8%, a w lubelskim 5,29% i udział ten spadł w stosunku do roku 2007 (5,94%). Większy udział w tworzeniu wartości dodanej brutto z sekcji A ma tylko województwo podlaskie i warmińsko-mazurskie.

Poniższe wykresy przedstawiają wkład województwa lubelskiego w wytwarzanie głównych produktów rolnych w kraju.

Opracowanie własne wg. danych BDL GUS

Opracowanie własne wg. danych BDL GUS

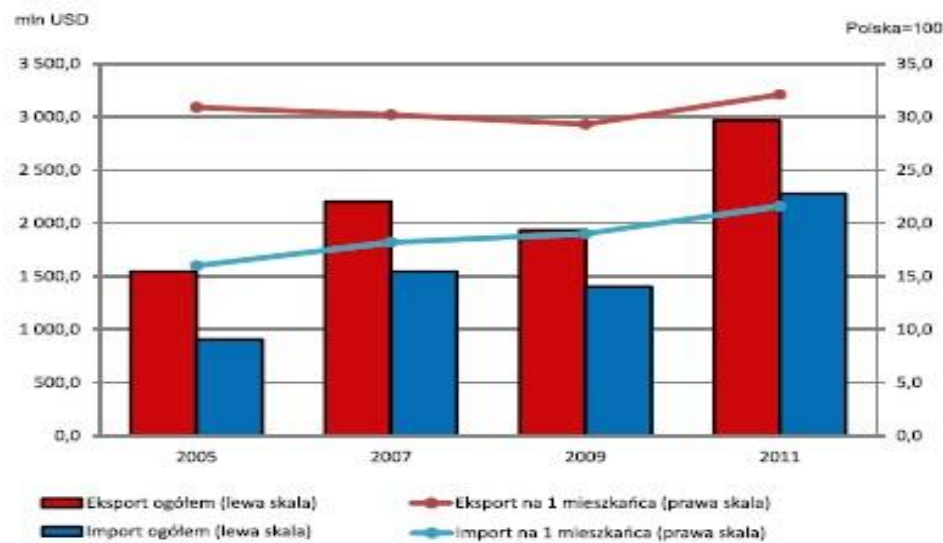
W 2016r. większy udział w krajowej produkcji zbóż miało tylko województwo wielkopolskie (15,1%), w produkcji buraków cukrowych województwo wielkopolskie (20,3%) i kujawsko-pomorski (20%), w produkcji warzyw gruntowych województwo mazowieckie (15%), kujawsko-pomorskie (12,7%), małopolskie (12,4%), łódzkie (12,3%), wielkopolskie (12%), a w produkcji owoców mazowieckie (42,4%).

W produkcji mleka w 2016 r. byliśmy na 6 miejscu w kraju po województwie mazowieckim, podlaskim, wielkopolskim, łódzkim, kujawsko-pomorskim, a w produkcji żywca rzeźnego na 7. (Źródło BDL GUS)

WYMIANA HANDLOWA

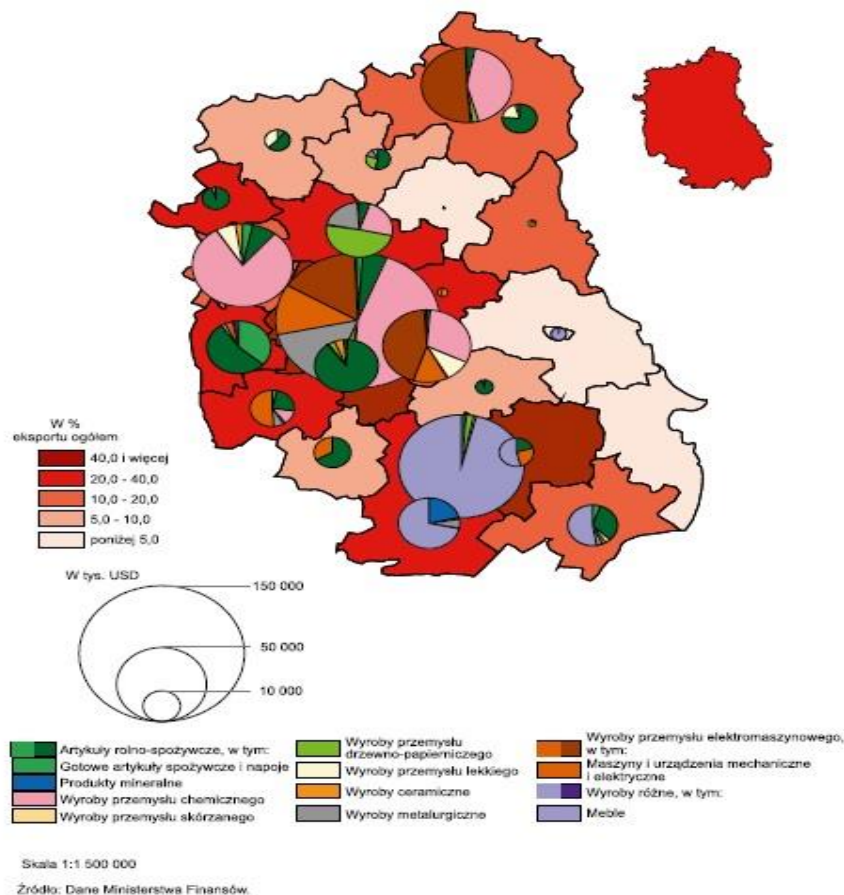
Ze względu na położenie naszego województwa wymiana z krajami wschodniej Europy ma duże znaczenie, ale głównym partnerem eksportowym dla regionu są Niemcy.

Obroty handlu zagranicznego województwa lubelskiego w latach 2005-2011

Źródło: „Atlas Statystyczny województwa lubelskiego 2012” Urząd Statystyczny w Lublinie

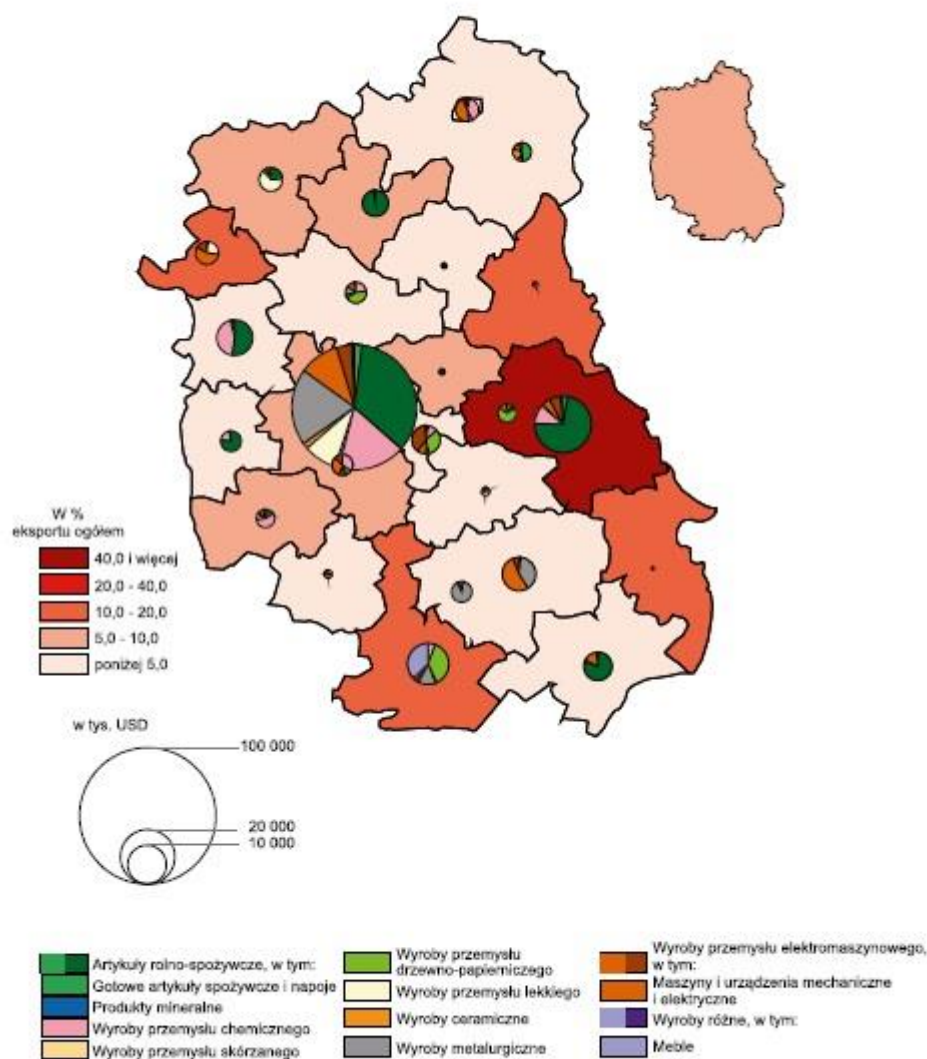
Wielkość i struktura towarowa eksportu do Niemiec w 2011 r.

Źródło: „Atlas Statystyczny województwa lubelskiego 2012” Urząd Statystyczny w Lublinie

Z mapki wynika, że export do Niemiec w 2011 r. to przede wszystkim artykuły przemysłu chemicznego, wyroby różne w tym meble i artykuły rolno-spożywcze

Wielkość i struktura towarowa eksportu na Ukrainę w 2011 r.

Źródło: „Atlas Statystyczny województwa lubelskiego 2012” Urząd Statystyczny w Lublinie

Mapka powyższa pokazuje tendencje exportowe do Ukrainy w 2011 r. : artykuły rolno-spożywcze, maszyny i urządzenia mechaniczne.

Brak dostępnych danych dla woj., lubelskiego, a dane dla Polski poniżej

Według wstępnych danych GUS, w okresie styczeń-czerwiec 2017 r. polski eksport zwiększył się o **8,4% (r/r)**, do **99,1** mld EUR, a import o **10,9%**, do prawie **98,2** mld EUR. Produkty rolno-spożywcze są eksportowane z Polski przede wszystkim na rynek unijny. W okresie siedmiu miesięcy 2017 r. wartość eksportu tych towarów do krajów Unii Europejskiej wyniosła 12 mld euro i była o 8,1% większa niż w okresie styczeń-lipiec 2016 r. Udział krajów unijnych w polskim eksporcie towarów rolno - spożywczych zmniejszył się o 1 p.p., do 80%.

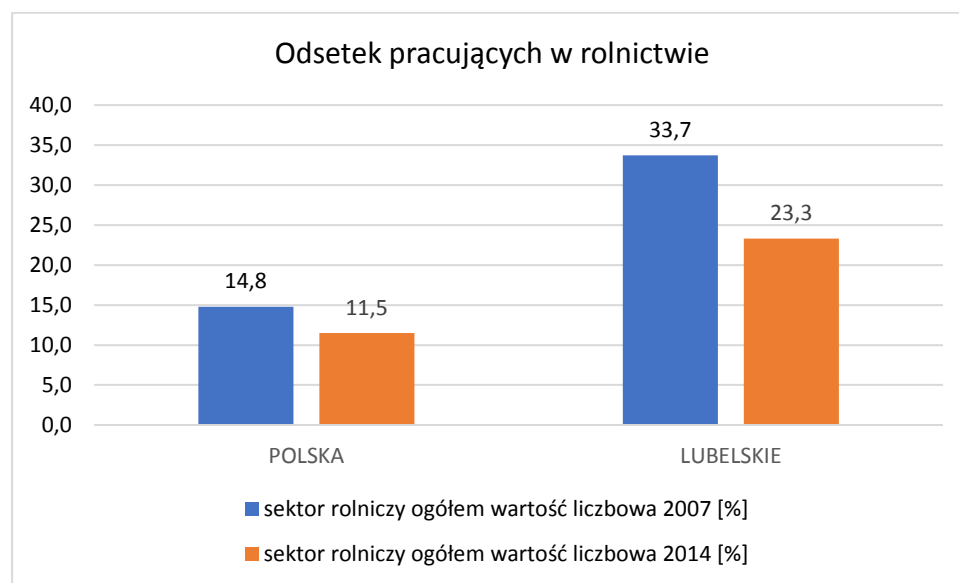
Głównym partnerem handlowym Polski pozostały Niemcy. W okresie styczeń-lipiec 2017 r. eksport do tego kraju był o 12,5% większy niż rok wcześniej i wyniósł 3,3 mld euro. Tym samym udział Niemiec w wartości eksportu towarów rolno – spożywczych z Polski utrzymał się na poziomie około 22%. Niemcy były największym odbiorcą m.in.: ryb i ich przetworów,

przetworów zbożowych, produktów mleczarskich, mięsa drobiowego, warzyw, ziarna zbóż oraz soków owocowych i warzywnych.

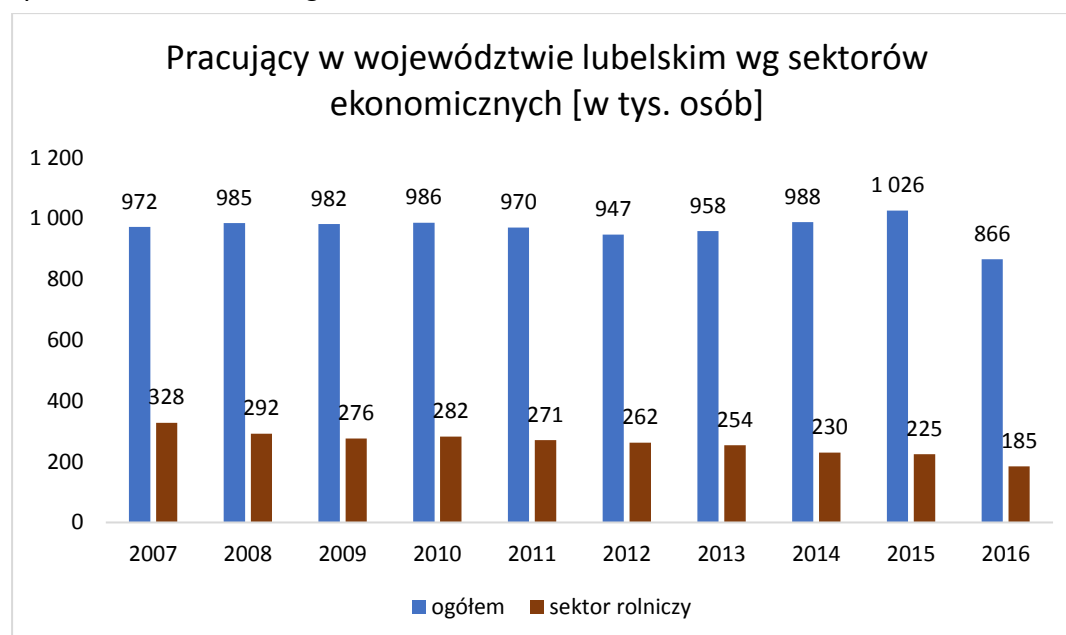
W I półroczu 2017 r. szybciej zwiększyły się obroty z rynkami słabiej rozwiniętymi i rozwijającymi się (eksport wzrósł o 12,1%, import o 17,4%), niż obroty z krajami rozwiniętymi gospodarczo (eksport wzrósł o 7,8%, a import o 7,9%). Z kolei import z UE wzrósł o 6,7%, w tym z Niemiec o 7,3%.

Dynamicznie w I półroczu 2017 r. zwiększały się obroty z pozostałymi krajami rozwiniętymi gospodarczo (spoza UE), tj. wywóz wzrósł o ok. 14% (do blisko 7 mld EUR), a przywóz o ok. 19% (do prawie 7,3 mld EUR). W przypadku eksportu nadal dynamicznie rosła sprzedaż do Stanów Zjednoczonych (o 26,7%), Szwajcarii (o prawie 14%), Australii (o 56,4%) oraz Republiki Południowej Afryki (o ok. 18%). W rezultacie ta grupa krajów jeszcze bardziej umocniła swoją pozycję w naszym łącznym eksporcie (udział zwiększył się o 0,4 pkt. proc., do 7,1%). Wysoki wzrost został utrzymany w obrotach z WNP. Eksport do tej grupy krajów zwiększył się o ok. 24% (do 6 mld EUR), w tym do Rosji o ok. 17%, na Ukrainę o ok. 43% oraz na Białoruś o ok. 8,5%. (<http://invest.lubelskie.pl/pl/dane-statystyczne>)

LICZBA MIEJSC PRACY

Opracowanie własne wg. BDL GUS

Opracowanie własne wg. BDL GUS

Liczba pracujących w sektorze rolnictwo w województwie lubelskim sukcesywnie spada.

1.3.6 PRZETWÓRSTWO ROLNO-SPOŻYWCZE I POZOSTAŁA DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA ZWIĄZANA Z ROLNICTWEM

RODZAJE DZIAŁALNOŚCI ZWIĄZANEJ Z ROLNICTWEM I JEGO MIEJSCE W STRUKTURZE PRODUKCJI W WOJEWÓDZTWIE, WPŁYW NA ZATRUDNIENIE, NAJWIĘKSI PRACODAWCY I ZAKŁADY PRZETWÓRCZE ROLNO-SPOŻYWCZE LUB ZWIĄZANE Z ROLNICTWEM

Lubelskie to jeden z największych i najważniejszych regionów rolniczych Polski. Posiada dogodne warunki do prowadzenia działalności rolniczej (głównie produkcji roślinnej) takie jak: korzystne czynniki glebowo-klimatyczne, duży udział użytków rolnych (1444 tys. ha) oraz najwyższy w Polsce udział UR w powierzchni ogólnej (70,0%). Potencjał przyrodniczy regionu jest znacznie korzystniejszy w porównaniu do średnich wartości w Polsce, dlatego też Lubelskie jest liderem wielu upraw rolniczych i sadowniczych. Pierwsze miejsce zapewniają nam wysokie zbiory owoców z krzewów i plantacji jagodowych, które w 2015 r. stanowiły 42,4% zbiorów krajowych. Województwo lubelskie jest największym w Polsce producentem m.in. malin, porzeczek, truskawek. Ponadto zajmuje drugą pozycję w krajowej produkcji owoców z drzew (w strukturze zbiorów dominują jabłka) oraz utrzymuje dominującą pozycję w produkcji roślin strączkowych jadalnych. Region jest również jednym z największych dostawców zbóż, warzyw gruntowych oraz ziemniaków.

Z uwagi na rolniczy charakter województwa lubelskiego oraz bogaty zasób surowców przetwórstwo rolno-spożywcze stanowi tu jedną z podstawowych gałęzi przemysłu. Na terenie całego województwa działają gospodarstwa rolne o wysokim potencjale produkcyjnym, które zapewniają dostępność surowców niezbędnych do rozwoju branży przetwórstwa owocowo-warzywnego. Najliczniejszą grupą zakładów przemysłowych regionu **stanowią przetwórnictwo rolno-spożywcze, tj. młyny i wytwórnie mąk, kasz, makaronów, spółdzielnie mleczarskie, masarnie, cukrownie, chłodnie i zakłady przetwórstwa owocowo-warzywnego.** Do sektora rolno-spożywczego zaliczamy także zakłady spirytusowe, tytoniowe, browarnicze, zielarskie i pszczelarskie. Miody pitne, wódka gorzka żołądkowa, herbaty i syropy ziołowe - są to wyroby bardzo poszukiwane na krajowych i europejskich rynkach.

W branży przetwórstwa owoców i warzyw do największych zakładów działających w regionie należą m.in.: Chłodnia „Mors” sp. z o.o. w Zamościu (produkcja i sprzedaż mrożonek oraz usługi chłodnicze), POLSKI OGRÓD sp. z o.o. w Rykach (przetwórstwo owocowo-warzywno), Zakład Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego VIN – KON - Nieledeu sp. z o.o. Ponadto działają tu zakłady z udziałem zagranicznego kapitału. Należą do nich m.in.: przedsiębiorstwo Uren Novaberry sp. z o.o., którego 49 % kapitału pochodzi z Wielkiej Brytanii (podstawowe produkty to mrożone owoce i warzywa oraz mrożone przeciery owocowe), firma Osmofrost sp. z o.o. z udziałem kapitału niemieckiego (produkująca mrożone owoce i warzywa). Na terenie Lubelszczyzny działają także przedsiębiorstwa: LST - Polska sp. z o.o. - skup, produkcja i sprzedaż owoców, Biłgorajska Wytwórnia Win Ambra S.A. z kapitałem niemieckim - produkcja win, Ybbstaler Fruchtsaft z Chełma - producent zagęszczonych soków owocowych, a także MATERNE - Polska sp. z o.o. w Łopatkach z udziałem kapitału belgijskiego - producent przetworów owocowo-warzywnych.

Na terenie województwa lubelskiego dynamicznie rozwija się także branża przetwórstwa zbóż. Wiodącymi zakładami są: Lubella S.A. w Lublinie, Chełmskie Zakłady Zbożowe, Zamojskie Zakłady Zbożowe sp. z o.o., Zakłady Zbożowo-Młynarskie Werbkowice, Elewator Zbożowy ELEWARR sp. z o.o. Oddział w Krupcu, Wytwórnia Makaronów Domowych POL – MAK S.A. w Ludwinie, As - Babuni sp. z o.o. w Niemcach oraz JANEX Producent Kasz sp. z o.o. w Janowie Lubelskim.

W województwie lubelskim działają również cukrownie, mleczarnie, przedsiębiorstwa produkujące wyroby mięsne. Do największych zakładów działających w tych branżach możemy zaliczyć: Cukrownia Krasnystaw - Oddział Krajowej Spółki Cukrowniczej S.A. w Toruniu, Cukrownia „Werbkowice” S.A., Cukrownia „Strzyżów” S.A., Spółdzielnia Mleczarska „Biomlek” w Chełmie, Okręgowe Spółdzielnie Mleczarskie m.in. w Krasnymstawie, Radzyniu

Podlaskim, Rykach i Piaskach, Zakłady Mięsne Łmeat-Łuków S.A., Zakład Mięsny Wierzejki J.M. Zdanowscy Spółka jawna w Łukowie.

Lubelskie posiada także tradycje piwowarskie i gorzelnicze. Największymi zakładami tych branż są: PERŁA Browary Lubelskie S.A., Lubelskie Zakłady Przemysłu Spirytusowego Polmos Lublin sp. z o.o. wchodzący w skład Stock Spirits Group Ltd., Browar Janów Lubelski sp. z o.o., Gorzelnia Jagiełło sp. z o.o. z Pokrówki koło Chełma i Podlaskie Gorzelnie Surwin sp. z o.o.

Na terenie Lublina swoje siedziby posiadają także takie zakłady jak Lubelskie Zakłady Tytoniowe i Herbapol Lublin S.A. (lider polskiego rynku zielarskiego) oraz giełdowa spółka EMPERIA Holding S.A. (należą do niej hurtownie spożywcze Eldorado, sieć supermarketów Stokrotka oraz sieć małych sklepów osiedlowych Groszek).

Gospodarka regionu lubelskiego to jednak nie tylko rolnictwo i związany z nim przemysł przetwórczy, ale także przemysł chemiczny, drzewny i meblarski, metalowy i maszynowy (w tym przemysł lotniczy). Duże tradycje posiada tu przemysł maszynowy - od końca XIX stulecia w Lublinie i innych większych ośrodkach rozwijała się na dużą skalę produkcja maszyn i narzędzi rolniczych oraz urządzeń wykorzystywanych w przemyśle młynarskim, cukrowniczym, browarniczym, gorzelniczym. Natomiast po II wojnie światowej sektor przemysłu maszynowego zdominowały przedsiębiorstwa wyspecjalizowane w produkcji maszyn dla rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego oraz dla budownictwa. Trend ten utrzymał się do dzisiaj, czego najlepszym przykładem są fabryki maszyn i urządzeń w Lublinie, Janowie Lubelskim, Bełżycach, Annopolu, Dęblinie, Międzyrzeczu Podlaskim.

Największym zakładem produkcyjnym w regionie są Zakłady Azotowe Puławy SA., które są czołowym producentem nawozów sztucznych dla rolnictwa, ale także różnych półproduktów (np. melaminy i kaprolaktamu) poszukiwanych przez inne branże przemysłu.

Na terenie województwa lubelskiego swoją działalność prowadzą liczne grupy producenckie, które dążą do poprawy efektywności gospodarowania oraz organizują sprzedaż produktów rolnych. Ponadto umożliwiają obniżenie kosztów produkcji i ograniczenie ryzyka, a także otwierają nowe kanały zbytu. Grupy producenckie działające w regionie to np. Grupa Producentów Owoców Miękkich i Warzyw w gminie Frampol, Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw w Wandalinie, Nadwiślańskie Towarzystwo Producentów Owoców w Wojciechowie, Nadwiślańskie Zrzeszenie Producentów Chmielu w Wilkowie czy Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw we Franciszkowie w gminie Melgiew.

Struktura gospodarki regionu w układzie 4 głównych sektorów rolniczego, przemysłowego, oraz usług rynkowych i nierynkowych jest odmienna od większości województw w Polsce i wewnątrznie zróżnicowana. Województwo lubelskie posiada wysoki poziom specjalizacji i duży potencjał w zakresie produkcji rolniczej, głównie roślinnej – zbóż i innych podstawowych upraw, przy czym lokalnie istnieje duże natężenie produkcji owoców miękkich i sadowniczej, a także warzywniczej.

I. Przetwórstwo

Rolnicza specyfika województwa lubelskiego sprzyja rozwojowi produkcji i przetwórstwa żywności na bazie płodów rolnych i produkcji zwierzęcej. Dlatego też dominującą ważną rolę w sprzedaży produktów przemysłowych odgrywają artykuły spożywcze – blisko 20 % w strukturze produkcji sprzedanej. Na rynku krajowym region wyróżnia się pod względem wielkości produkcji wyrobów pochodzenia zwierzęcego, tj. masła oraz innych tłuszczów otrzymywanych z mleka, serów podpuszczkowych dojrzewających oraz produktów uboju bydła i cieląt. Województwo wyróżnia się na tle kraju także pod względem produkcji wyrobów otrzymywanych na bazie upraw rolniczych (głównie ze zbóż) i sadowniczych (jabłek, owoców jagodowych).

Tabela. 1 Struktura produkcji sprzedanej przemysłu w województwie lubelskim*

Wyszczególnienie	Polska	lubelskie
Ogółem – udział w produkcji sprzedanej przemysłu (w%)	100	100
w tym - przetwórstwo przemysłowe	85,0	72,2
w tym:		
Produkcja artykułów spożywczych	15,0	19,9
Produkcja napojów	1,6	4,6
Produkcja wyrobów tekstylnych	1,0	0,2
Produkcja odzieży	0,7	0,9
Produkcja skór i wyrobów skórzanych	0,4	0,5
Produkcja wyrobów z drewna, korka, słomy i wikliny	2,8	2,6
Produkcja papieru i wyrobów z papieru	2,8	2,3
Poligrafia i reprodukcja zapisanych nośników informacji	1,1	0,9
Produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych	4,6	b.d.
Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	6,0	2,2
Produkcja wyrobów z pozostałych mineralnych surowców niemetalicznych	3,8	1,9
Produkcja metali	3,6	0,9
Produkcja wyrobów z metali	7,0	5,6
Produkcja urządzeń elektrycznych	3,9	b.d.
Produkcja komputerów, wyrobów elektronicznych i optycznych	2,9	b.d.
Produkcja maszyn i urządzeń	3,3	4,3
Produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep	9,4	2,6
Produkcja mebli	2,9	3,8

*Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób.
Źródło: opracowanie na podstawie: „Rocznik statystyczny województwa lubelskiego” (2015).

Najwięcej podmiotów przetwórczych w województwie lubelskim zajmuje się piekarnictwem, i przetwórstwem zbóż. Łącznie wg danych LODR w Końskowoli jest to ponad 49 %. Znaczny udział stanowi również przetwórstwo mięsa, owoców i warzyw. W tabeli 2. podano zróżnicowanie subregionalne rozmieszczenia podmiotów. Zwraca uwagę fakt, że większość działalności przetwórczej zgrupowana jest w zachodnich powiatach województwa.

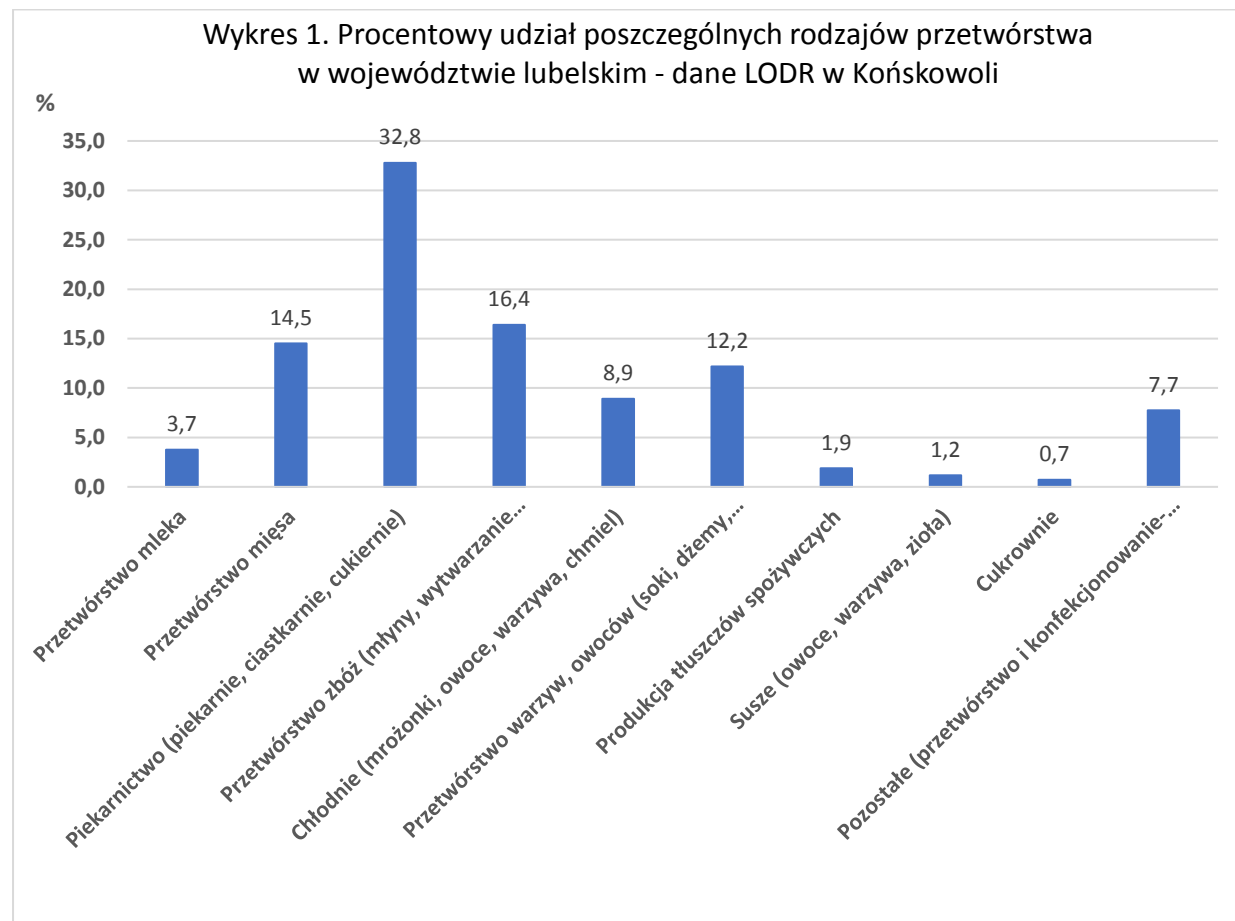

Tabela 2. Liczba podmiotów przetwórczych na terenie województwa lubelskiego
(Źródło: dane LODR, Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Lublinie)

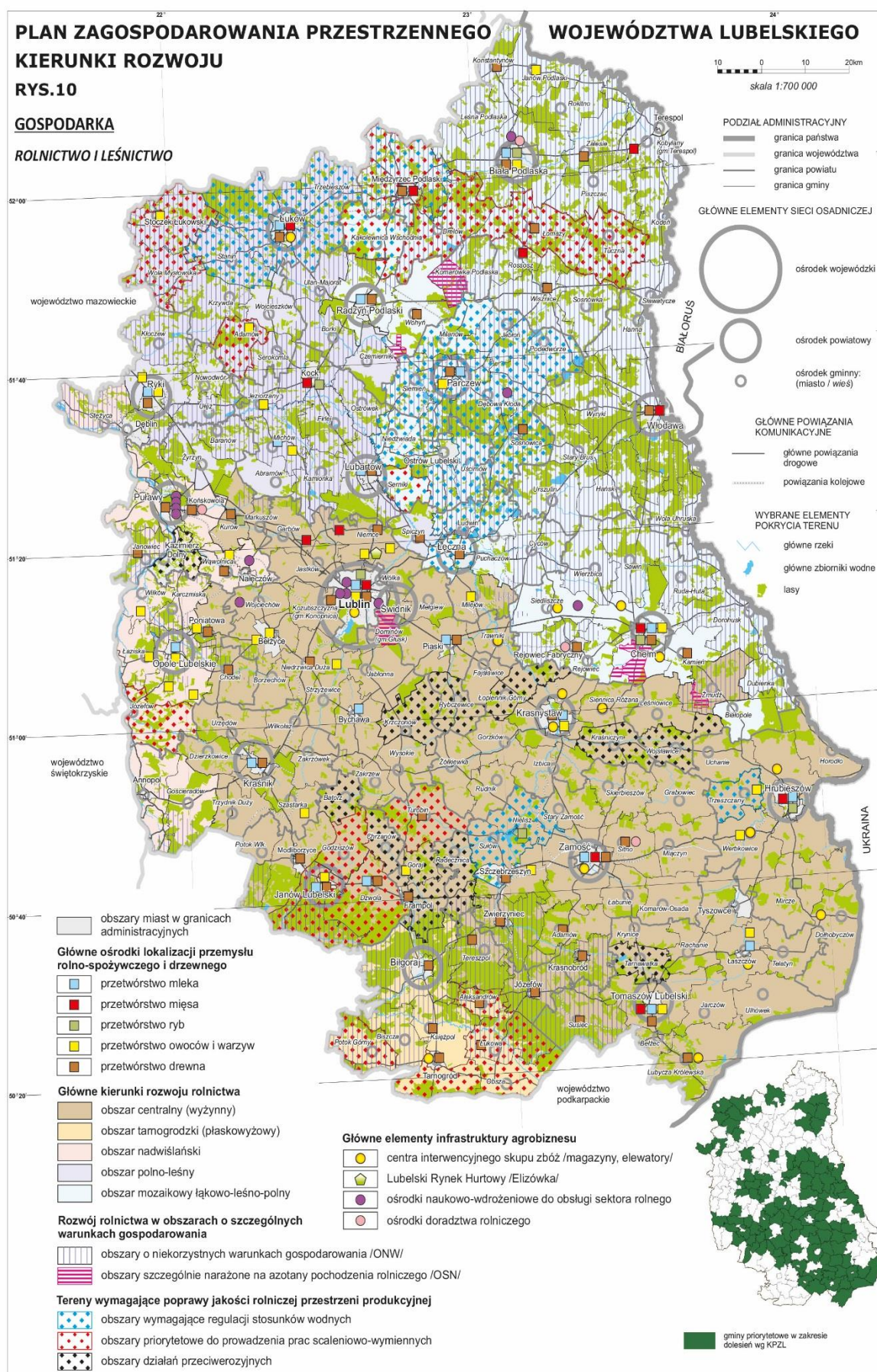
Przetwórstwo (asortyment)	Powiat/liczba przetwórci		Region województwa lubelskiego	Suma region
Przetwórstwo mięsa (ubojnie, przetwórstwo mięsne)	lubelski	15	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	18
	łęczyński	6	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	35
	puławski	5	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	10
	rycki	5	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	20
	janowski	9		
	lubartowski	3		
	opolski	1		
	tomaszowski	3		
	biłgorajski	2		
	bialski	7		
	łukowski	9		
	hrubieszowski	2		
	kraśnicki	3		
	włodawski	2		
	chełmski	1		

	krasnostawski	1		
	świdnicki	3		
	radzyński	2		
	zamojski	4		
	Suma woj. lubelskie:	83		
Piekarnictwo (piekarnie, ciastkarnie, cukiernie)	rycki	20	Region województwa lubelskiego	Suma region
	biłgorajski	20	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	9
	tomaszowski	13	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	52
	puławski	12	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	17
	lubelski	11	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	62
	zamojski	11		
	janowski	10		
	krasnostawski	9		
	hrubieszowski	8		
	włodawski	6		
	świdnicki	6		
	bialski	4		
	kraśnicki	3		
	parczewski	3		
	łukowski	2		
	łęczyński	2		
	Suma woj. lubelskie:	140		
	janowski	33	Region województwa lubelskiego	Suma region
	lubartowski	19	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	0
	biłgorajski	5	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	25
	kraśnicki	2	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	3
	hrubieszowski	2	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	42
Przetwórstwo zbóż (młyny, wytwarzanie produktów przemiału zbóż)	zamojski	2		
	rycki	1		
	łęczyński	1		
	włodawski	1		
	puławski	1		
	lubelski	1		
	świdnicki	1		

	krasnostawski	1		
	Suma woj. lubelskie:	70		
Chłodnie (mrożonki, owoce, warzywa, chmiel)	bialski	6	Region województwa lubelskiego	Suma region
	lubelski	6	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	7
	opolski	6	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	23
	kraśnicki	4	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	1
	puławski	4	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	7
	rycki	3		
	biłgorajski	3		
	tomaszowski	2		
	zamojski	2		
	łęczyński	1		
	radzyński	1		
	Suma woj. lubelskie:	38		
Przetwórstwo warzyw, owoców (soki, dżemy, marmolady, musy owocowe itp.)	opolski	17	Region województwa lubelskiego	Suma region
	puławski	14	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	1
	janowski	7	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	39
	lubelski	4	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	3
	rycki	2	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	9
	łęczyński	2		
	lubartowski	2		
	hrubieszowski	1		
	chełmski	1		
	biłgorajski	1		
	łukowski	1		
	Suma woj. lubelskie:	52		
Przetwórstwo chmielu i tytoniu	opolski	1	region zachodni - chmiel; region wschodni - tytoń	
	krasnostawski	1		
	Suma woj. lubelskie:	2		

Przetwórstwo mleka	chełmski	1	Region województwa lubelskiego	Suma region
	opolski	1	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	4
	rycki	1	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	8
	janowski	2	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	2
	parczewski	1	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	6
	lubartowski	2		
	kraśnicki	1		
	tomaszowski	2		
	hrubieszowski	1		
	świdnicki	1		
	bialski	1		
	lubelski	2		
	krasnostawski	1		
	łukowski	1		
	radzyński	1		
	zamojski	1		
	Suma woj. lubelskie:	20		
Produkcja tłuszczów spożywczych	tomaszowski	2	Region województwa lubelskiego	Suma region
	zamojski	2	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	0
	janowski	1	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	1
	puławski	1	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	0
	hrubieszowski	1	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	7
	biłgorajski	1		
	Suma woj. lubelskie:	8		
Susze (owoce, warzywa, zioła)	parczewski	1	Region województwa lubelskiego	Suma region
	puławski	1	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	2
	lubelski	1	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	2
	bialski	1	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	1

	krasnostawski	1	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	0
	Suma woj. lubelskie:	5		
Produkcja i konfekcjonowanie miodu	tomaszowski	1	Region województwa lubelskiego	Suma region
	lubelski	1	północny (bialski, łukowski, radzyński, parczewski)	0
	biłgorajski	4	zachodni (kraśnicki, lubartowski, lubelski, opolski, puławski, rycki, świdnicki)	2
	puławski	1	wschodni (chełmski, krasnostawski, łęczyński, włodawski)	0
	Suma woj. lubelskie:	7	południowy (biłgorajski, hrubieszowski, janowski, tomaszowski, zamojski)	5
Przetwórstwo ziemniaka	parczewski	1	region północny i zachodni	
	lubelski	1		
	Suma woj. lubelskie:	2		
Cukrownie	hrubieszowski	2	region południowy i wschodni	
	krasnostawski	1		
	Suma woj. lubelskie:	3		
Wytwórnia octu i musztardy	parczewski	1	region północny	
	Suma woj. lubelskie:	1		
Przetwórstwo ryb	bialski	1	region północny region południowy region zachodni region zachodni region południowy	
	hrubieszowski	1		
	opolski	1		
	puławski	1		
	zamojski	1		
	Suma woj. lubelskie:	5		
Bakalie	bialski	1	region północny	
	Suma woj. lubelskie:	1		
Produkcja win (gronowe, owocowe)	janowski	2	region północny	
	Suma woj. lubelskie:	2		
Gorzelnie	chełmski	2	region wschodni	
	Suma woj. lubelskie:	2		

II. Gospodarstwa rybackie w województwie lubelskim

Na terenie województwa lubelskiego odnotowano 32 gospodarstwa rybackie. Najwięcej znajduje się w południowo zachodniej części województwa w powiecie janowskim - 17 i powiecie opolskim - 7. Głównie jest to hodowla karpia.

Tabela 3. Gospodarstwa rybne [dane LODR w Końskowoli]

Lp.	Rodzaj działalności -asortyment	Powiat	Liczba
1.	Gospodarstwo rybne	janowski	17
2.	Gospodarstwo rybne - hodowla i sprzedaż ryb żywych (karp, pstrąg)	opolski	7
3.	Gospodarstwo rybne – ryby stawowe	lubartowski	3
4.	Gospodarstwo rybne – hodowla i sprzedaż ryb	parczewski	2
5.	Gospodarstwo rybne – karp i pstrąg	zamojski	2
6.	Gospodarstwo rybne	hrubieszowski	1

III. Grupy producenckie w województwie lubelskim

Na obszarze województwa lubelskiego działa łącznie 55 grup producentów. Najczęściej są to podmioty grupujące producentów owoców i warzyw (w tym grzybów) – 29 podmiotów, trzody chlewnej – 11 podmiotów oraz zbóż 6 i tytoniu 4. Wśród grup producenckich pojawiają się również grupy z produkcją ekologiczną i grupujące producentów materiału szkółkarskiego, buraków cukrowych, drobiu i bydła mięsnego. W powiecie hrubieszowskim, łukowskim i włodawskim nie ma grup producenckich.

Tabela 4. Grupy producenckie w województwie lubelskim policzyć

Lp.	Rodzaj działalności-asortyment	Powiaty	Liczba
1.	Pieczarki	bialski	3
2.	Owoce, warzywa	bialski	5
		opolski	4
		łęczyński	2
		puławski	3
		biłgorajski	2
		janowski	1
		kraśnicki	1
		lubartowski	1
		lubelski	1
		radzyński	1
		rycki	1
		tomaszowski	1
		zamojski	1
		świdnicki	1
3.	Tytoń (liście, suszenie)	biłgorajski	2
		lubelski	1
		krasnostawski	1
4.	Ziarno zbóż, nasiona roślin oleistych	parczewski	1
		lubelski	1
		chełmski	1
		bialski	1
		zamojski	2
5.	Buraki cukrowe	chełmski	1
6.	Materiał szkółkarski	puławski	1
7.	Ekologiczne maliny, truskawki	lubartowski	1

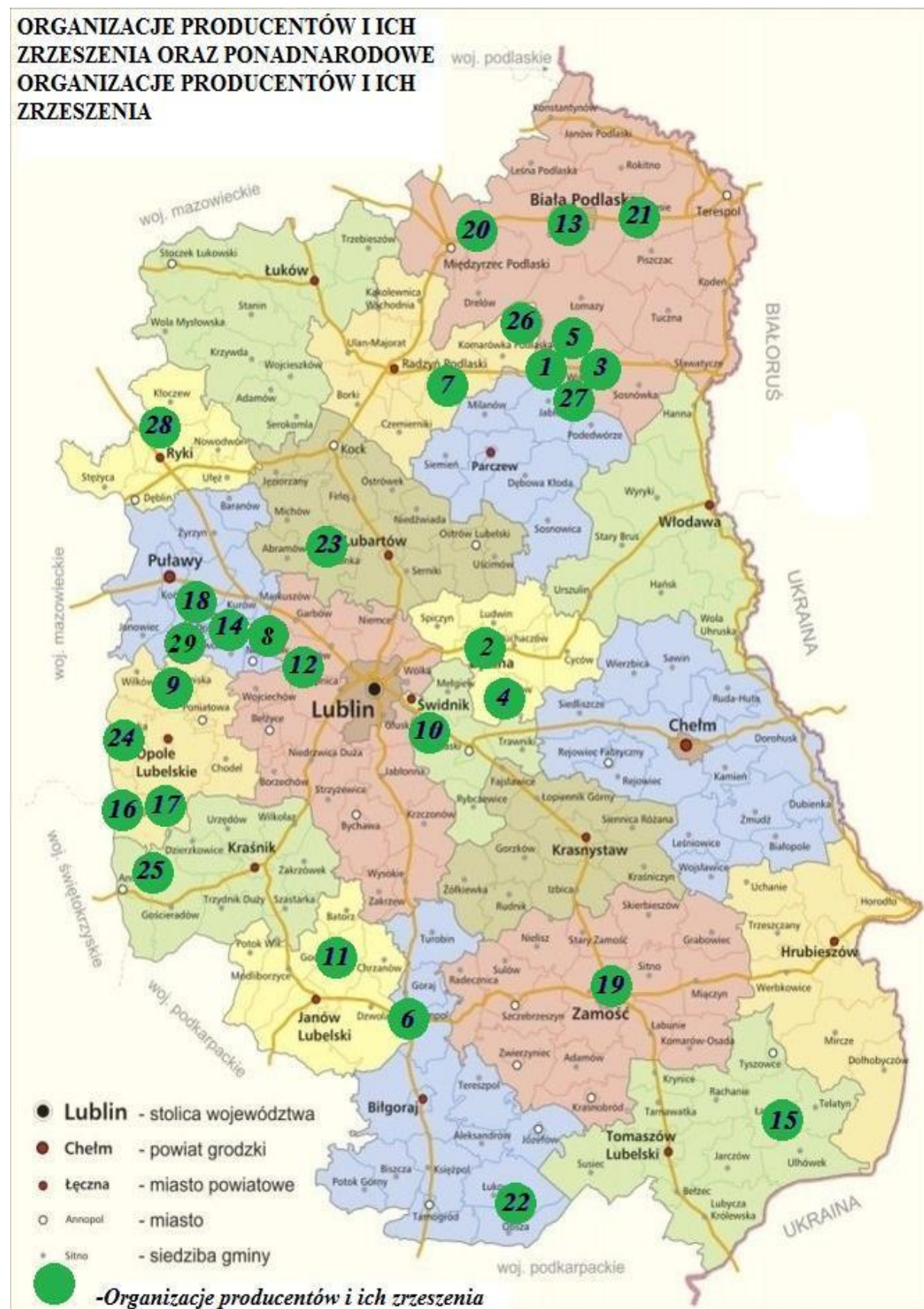
8.	Drób żywy (bez względu na wiek), mięso lub jadalne podroby drobiowe: świeże, chłodzone, mrożone	świdnicki	2
9.	Trzoda chlewna (prosięta, warchlaki, tuczniki, półtusze wieprzowe)	parczewski	3
		radzyński	3
		lubelski	3
		bialski	2
10.	Bydło mięsne (żywe mięso wołowe)	lubartowski	1

Do rejestru uznanych organizacji producentów i ich zrzeszeń oraz ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń na terenie województwa lubelskiego w branży owocowo-warzywnej (wg Agencji Rynku Rolnego, źródło <http://www.arr.gov.pl/organizacje-producentow/4459-rejestr-prezesa-arr>) wpisanych jest 29 organizacji. Rejestr ten przedstawia poniższa lista.

REJESTR UZNANYCH ORGANIZACJI PRODUCENTÓW I ICH ZRZESZEŃ ORAZ PONADNARODOWYCH ORGANIZACJI PRODUCENTÓW I ICH ZRZESZEŃ (zgodnie z art. 2b ustawy z dnia 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw oraz rynku chmielu Dz. U. z 2016 r., poz. 58) stan na 31.07.2017

1. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „SAD-POL” Polubicze Polubicze Dworskie 34 21-580 Wisznice
2. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw w Łącznej ul. Krasnystawska 54 21-010 Łączna
3. Zrzeszenie Producentów Warzyw i Owoców „HOR-POL” Horodyszcze ul. Zamkowa 15 21-580 Wisznice
4. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw w Milejowie ul. Partyzancka 13 21-020 Milejów
5. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „Ogrodnik” Dubica Dolna 72 21-580 Wisznice
6. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „FRAM-POL” we Frampolu ul. Kościelna 29 23-440 Frampol
7. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „Nasz Sad” w Wohyniu ul. Branicka 8 a, 21-310 Wohyń
8. RIBES-POL Sp. z o.o. Drzewce Kolonia 107 a 24-150 Nałęczów
9. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „NIWA” w Lesie Dębowym Las Dębowy nr 45 24-335 Łaziska
10. Zrzeszenie Producentów Owoców „Stryjno-Sad” Kawęczyn 62 21-050 Piaski
11. „EKOOWOC” Grupa Producentów Owoców i Warzyw Sp. z o.o. Godziszów nr 82 23-302 Godziszów
12. LUBSAD Sp. z o.o. Motycz nr 325 A 21-030 Motycz
13. „Grzybek Biały” Sp. z o.o. ul. Białka nr 6 21-500 Biała Podlaska
14. Grupa Producentów „KLASA” Sp. z o.o. Klementowice nr 136 24-170 Kurów
15. KALGRUP” Sp. z o.o. Steniatyn-Kolonia nr 31 22-650 Łaszczów
16. Józefów Sad” Sp. z o.o. ul. Urzędowska 47 24-340 Józefów nad Wisłą
17. WITABO Sp. z o.o. Chruślina-Kolonia 10A 24-340 Józefów nad Wisłą
18. ZAWISZA” Sp. z o.o. Stary Pożóg 83 24-130 Końskowola woj
19. „ZAMFAS” Sp. z o.o. ul. Szymanowskiego 19 22-400 Zamość
20. „EUROGRZYB” Sp. z o.o. Rogoźnica Kolonia 2a 21-560 Międzyrzec Podlaski
21. „GRZYBEK HORBOWSKI” Sp. z o.o. Horbów Kolonia nr 6 21-512 Zalesie
22. Grupa Producentów Owoców „POLSKIE JAGODY” Sp. z o. o. Olchowiec nr 120 23-413 Obsza
23. KORAB GARDEN Sp. z o. o. Samokłęski -Kolonia Druga 21a 21-132 Kamionka/Samokłęski
24. FRUVITALAND Sp. z o. o. Piotrawin 116 a 24-335 Łaziska

25. Grupa Producentów „AMAZONIA” Sp. z o. o. Baraki 15 23-235 Annopol
26. Parafiniuk Sp. z o.o. Romaszki 51 a 21-533 Rossosz
27. Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „AGROBIZNES” Sp. z o. o. Polubicze Wiejskie I nr 40 21-580 Wisznice
28. GRUPA PRODUCENTÓW FRIENDS FRUITS Sp. z o.o. Kazimierzyn 10 08-500 Ryki
29. Grupa Producentów Owoców „SAD-VIT” Sp. z o.o. Dąbrówka 25 A 24-120 Kazimierz Dolny

Poza branżą owoców i warzyw na terenie województwa lubelskiego działają również inne grupy producentów rolnych, które przedstawia kolejna tabela.

REJESTR GRUP PRODUCENTÓW ROLNYCH (zgodnie z art. 9 ust. 2 ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw z dnia 15 września 2000 r. Dz. U. z 2000 r. Nr 88, poz. 983 z późn. zm. Oddział Terenowy w Lublinie Stan na dzień: 18.08.2017r.

Lp.	Nazwa / Adres siedziby grupy	Nazwa produktu lub grupy produktów, ze względu na które grupa otrzymała decyzję o uznaniu i zatwierdzeniu planu biznesowego	Liczba członków
1	ZRZESZENIE PRODUCENTÓW TYTONIU „LUBELSKI TYTOŃ” W LUBLINIE UL. KROCHMALNA 4 20-401 LUBLIN	LIŚCIE TYTONIU SUSZONE	395
2	ZRZESZENIE PRODUCENTÓW TYTONIU „POL -TABAC” UL. CEGIELNIANA 22 / 3 23-400 BIŁGORAJ	LIŚCIE TYTONIU SUSZONE	442
3	ZAMOJSKA GRUPA PRODUCENTÓW ROLNYCH SPÓŁKA Z O.O. UL. STAROWIEJSKA 10 22-400 ZAMOŚĆ	ZIARNO ZBÓŻ I NASIONA ROŚLIN OLEISTYCH	10
4	BRZOST-EKO SPÓŁKA Z O.O. BRZOSTÓWKA 117, 21-107 SERNIKI	PRODUKTY ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO	9
5	LUBELSKA GRUPA PRODUCENTÓW ROLNYCH SPÓŁKA Z O. O. UL. J.JASIŃSKIEGO 14 20-807 LUBLIN	ZIARNO ZBÓŻ I NASIONA ROŚLIN OLEISTYCH	8
6	SPÓŁDZIELNIA PRODUCENTÓW ZBÓŻ I ROŚLIN OLEISTYCH Z SIEDZIBĄ W STAWIE STAW 95 C, 22-151 STAW	ZIARNO ZBÓŻ I NASIONA ROŚLIN OLEISTYCH	8
7	GRUPA PRODUCENTÓW TRZODY CHLEWNEJ BEKON SP. Z O. O. MARYNIN 1, 21-030 MOTYCZ	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	5
8	ŁUKOWSKIE ZRZESZENIE PLANTATORÓW TYTONIU ŁUKOWA 62, 23-412 ŁUKOWA	LIŚCIE TYTONIU SUSZONE	272
9	GRUPA PRODUCENTÓW „KRASNOSTAWSKI TYTOŃ” UL. LEŚNA 2, 22-300 KRASNYSTAW	LIŚCIE TYTONIU SUSZONE	315
10	PÓŁDZIELNIA PRODUCENTÓW TRZODY CHLEWNEJ „BEKON PLUS” ZS. W GĘSI GĘŚ 101, 21-205 JABŁOŃ	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	18
11	CHEŁMSKI CUKIER SP. Z O. O. UL. PRZEMYSŁOWA 26K LOK. 50 22-100 CHEŁM	BURAKI CUKROWE	21
12	GRUPA PRODUCENTÓW BYDŁA MIESNĘGO ŚWIDERSCY SP. Z O. O. UL. DŁUGA 18 21-110 OSTRÓW LUBELSKI	BYDŁO ŻYWE: ZWIERZĘTA RZEŻNE LUB HODOWLANE, MIĘSO WOŁOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	5
13	SPÓŁDZIELNIA „CHEŁMSKI KŁOS” UL. PRZEMYSŁOWA 26K LOK. 50 22-100 CHEŁM	ZIARNO ZBÓŻ	9
14	GRUPA PRODUCENTÓW KURCZAKA RZEŻNEGO „POLUB-DRÓB” SP. Z O. O. UL. B. STACHONIA 2/34 21-040 ŚWIDNIK	DRÓB ŻYWY (BEZ WZGLĘDU NA WIEK), MIĘSO LUB JADALNE PODROBY DROBIOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE: KURCZAKI LUB KACZKI, LUB GĘSI, LUB INDYKI, LUB PRZEPIÓRKI, LUB PERLICZKI, LUB STRUSIE	5
15	GRUPA PRODUCENTÓW DROBIU RZEŻNEGO PETRYSZAK SP. Z O.O. WIERZCHOWISKA PIERWSZE 102 21-050 PIASKI	DRÓB ŻYWY (BEZ WZGLĘDU NA WIEK), MIĘSO LUB JADALNE PODROBY DROBIOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	5
16	SPÓŁDZIELNIA PRODUCENTÓW TRZODY CHLEWNEJ NUKO UL. BRZESKA 41 LOK. 237 21-500 BIAŁA PODLASKA	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	5
17	SPÓŁDZIELNIA PRODUCENTÓW TRZODY CHLEWNEJ LARDO UL. BRZESKA 41 LOK. 237 21-500 BIAŁA PODLASKA	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	5

18	SPÓŁDZIELNIA ROLNIKÓW „KABAN” W BABINIE BABIN 2, 24-200 BEŁŻYCE	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	27
19	SPÓŁDZIELNIA ROLNIKÓW „KABAN BIS” W BABINIE BABIN 2, 24-200 BEŁŻYCE	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	16
20	E-TUCZ SP. Z O. O. UL. JAROSŁAWA DĄBROWSKIEGO 18/9 21-300 RADZYŃ PODLASKI	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	6
21	SPÓŁDZIELNIA AGRO-PORK UL. OSTROWIECKA 14 21-300 RADZYŃ PODLASKI	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	6
22	SPÓŁDZIELNIA PRODUCENTÓW TRZODY CHLEWNEJ RAD TUCZ UL. JAROSŁAWA DĄBROWSKIEGO 18 / 8 21-300 RADZYŃ PODLASKI	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	9
23	SPÓŁDZIELNIA PRODUCENTÓW ZBÓŻ PRIMA-RADCZE UL. BRZESKA 41/237 21-500 BIAŁA PODLASKA	ZIARNO ZBÓŻ LUB NASIONA ROŚLIN OLEISTYCH	7
24	GRUPA PRODUCENTÓW ROLNYCH KALINKA SP. Z O.O. KALINKA 31, 21-205 JABŁOŃ	ZIARNO ZBÓŻ LUB NASIONA ROŚLIN OLEISTYCH	19
25	PROPIG SP. Z O.O. Wierzbówka 38 B 21-200 Parczew	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	11
26	POLPIG SP. Z O.O. Wierzbówka 38 A 21-200 Parczew	ŚWINIE ŻYWE, PROSIĘTA, WARCHLAKI, MIĘSO WIEPRZOWE: ŚWIEŻE, CHŁODZONE, MROŻONE	5

IV. Działalność gospodarcza:

Działalność usługowa i handlowa związana z rolnictwem obejmuje szereg różnych działalności: działalność produkcyjna, handel, sprzedaż maszyn, urządzeń rolniczych, części zamiennych (najwięcej w powiecie kraśnickim, biłgorajskim, krasnostawskim, lubelskim, opolskim).

Na terenie naszego województwa jest 70 targowisk, na których sprzedawane są płody rolne oraz drobny inwentarz (najwięcej w powiecie lubelskim i krasnostawskim).

Punktów skupujących płody rolne oraz zwierzęta hodowlane jest najwięcej w powiecie opolskim, lubelskim, kraśnickim, zamojskim, janowskim i tomaszowskim.

Tabela 5. Działalność usługowa i handlowa związana z rolnictwem
[dane LODR w Końskowoli]

Lp.	Rodzaje działalności	Powiaty	Liczba
1.	Usługi rolnicze wspomagające produkcję roślinną	tomaszowski	1
		włodawski	1
		zamojski	3
		janowski	28
		łęczyński	5
		kraśnicki	1
		krasnostawski	1
2.	Usługi transportowe przewóz zwierząt	lubelski	4
3.	Działalność usługowa wspomagająca chów i hodowlę zwierząt	radzyński	1
		janowski	1

		kraśnicki	1
		lubelski	3
4.	Usługi inseminacyjne	janowski	1
5.	Ubój bydła i trzody chlewnej	zamojski	1
6.	Wylęgarnia drobiu, sprzedaż piskląt, reprodukcja	rycki	1
		kraśnicki	1
		lubelski	4
7.	Atestacja opryskiwaczy polowych i sadowniczych	opolski	1
		krasnostawski	1
8.	Obsługa, naprawy, mechanika, stacja kontroli ciągników, wulkanizacja	radzyński	4
		janowski	1
		łęczyński	4
9.	Działalność handlowa związana z rolnictwem. Sklepy (pasze, nawozy, środki ochrony roślin, węgiel, nasiona	rycki	15
		tomaszowski	19
		włodawski	5
		hrubieszowski	13
		zamojski	20
		parczewski	12
		świdnicki	4
		radzyński	5
		opolski	19
		janowski	23
		puławski	9
		łęczyński	15
		kraśnicki	26
		krasnostawski	22
		biłgorajski	12
		białski	5
		lubelski	10
		chełmski	14
		łukowski	4
10.	Magazynowanie i przechowywanie zbóż	zamojski	1
11.	Centrum nasiennictwa – nasiona kwalifikowane	biłgorajski	1
12.	Budowa silosów zbożowych	zamojski	1
13.	Mała gastronomia	rycki	27
		tomaszowski	1
		włodawski	1
		zamojski	1
		opolski	18
		janowski	5
		lubartowski	14
		kraśnicki	4
		biłgorajski	4
		chełmski	2
14.	Przedstawicielstwo handlowe - pszczelarstwo	biłgorajski	1

15.	Efektywne mikroorganizmy	puławski	1
16.	Produkcja preparatów myjąco - dezynfekcyjnych	rycki	1
17.	Działalność handlowa -sprzedaż kwiatów, sadzonek, krzewów, choinek	łęczyński	4
		kraśnicki	5
18.	Nauka jazdy konnej	opolski	1

Tabela 6. Działalność pozarolnicza [dane LODR w Końskowoli]. (37)

Lp.	Rodzaje działalności	Powiaty	Liczba
1.	Usługi budowlane	radzyński	3
2.	Usługi stolarskie (stolarnia)	opolski	4
		radzyński	2
3.	Wykonanie konstrukcji metalowych i pokryć dachowych,	opolski	2
		tomaszowski	1
		chełmski	1
4.	Prace dekarско-blacharskie	tomaszowski	1
5.	Produkcja opakowań drewnianych	chełmski	1
6.	Kowalstwo	opolski	1
		lubelski	1
		zamojski	1
7.	Wikliniarstwo	włodawski	1
		opolski	1
8.	Projektowanie maszyn	rycki	1
9.	Rękodzieło	kraśnicki	1
		krasnostawski	1
10.	Produkcja wyrobów tartacznych (tartak)	zamojski	7
		radzyński	2
		opolski	1
		janowski	1
11.	Produkcja wyrobów ceramicznych	chełmski	2
12.	Wytwórnia wód gazowanych	tomaszowski	1

W 2014 r. przeciętnie w rolnictwie pracowało 11,5 % ogółu zatrudnionych. Najwięcej w województwach: lubelskim (23,3%), podlaskim (23,1%) i świętokrzyskim (22,6%); najmniej w województwie śląskim (2,8%). W województwach typowo rolniczych nastąpiło przesunięcie zatrudnienia z rolnictwa do sektora usług. Udział zatrudnienia w rolnictwie spadł w województwie lubelskim o 21,2 pkt. proc, w podlaskim o 19,1 pkt. proc., w świętokrzyskim o 19,0 pkt. proc, a w podkarpackim o 17, 4 pkt. proc. [Wpływ zmian demograficznych na regionalne rynki pracy w Polsce. Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach Nr 276 2016].

Wysoki poziom inwestowania w polskim przemyśle spożywczym, dokonujący się przy udziale kapitału zagranicznego umożliwił szybkie i dobre dostosowanie zakładów przetwórczych do unijnych standardów sanitarnych, weterynaryjnych i ochrony środowiska, poprawę stanu technicznego i technologicznego przetwórstwa żywności. Poskutkowało to wzrostem konkurencyjności tego sektora i zakwalifikowaniem polskiego przemysłu spożywczego do

grupy najbardziej nowoczesnych w poszerzonej UE. Nastąpiła też poprawa efektywności wykorzystania głównych czynników przetwórstwa żywności tj. pracy, energii i wody.

Przemysł spożywczy charakteryzuje się znacznym rozproszeniem i małym poziomem koncentracji, wynikającym przede wszystkim z niższego poziomu technicznego tego sektora i specyfiki przedmiotu pracy, określanej przez zmienność przetwarzanych produktów rolnictwa. Związane jest to z wysoką pracochłonnością i stosunkowo niską kapitałochłonnością produkcji żywności. Cechą charakterystyczną przemysłu przetwórczego jest również silne powiązanie z rynkami lokalnymi, bogactwo asortymentowe i względnie krótkie serie produkcji. Sprzyja to prowadzeniu działalności w tym sektorze przez mikro, małe i średnie firmy. W 2013 r. niemal 65% wszystkich przedsiębiorstw prowadzących działalność produkcyjną w sektorze przetwórstwa żywności w Polsce stanowiły mikrofirmy (zatrudniające 9 pracowników), 24% firmy małe (10-49 pracowników), a 9% średnie (50-249 pracowników). W przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego w Polsce występuje polaryzacja struktury zatrudnienia. Duża liczba zatrudnionych koncentruje się w stosunkowo nielicznej grupie podmiotów największych, a z drugiej strony niewielkie zasoby pracy rozproszone są w znaczącej liczbie podmiotów małych. Jednocześnie zachodzą procesy koncentracji produkcji, które polegają na zmniejszeniu liczby, udziału w produkcji i zatrudnieniu sektora firm mikro, małych i średnich, a wzrasta udział dużych firm. Określone standardy wejścia na Jednolity Rynek Europejski znacznie zawężają pole działania najmniejszych zakładów wytwórczych i powodują, że pozycja firm mikro, małych i średnich zmniejsza się. Przewiduje się, że procesy koncentracji w polskim przemyśle spożywczym będą nadal kontynuowane, szczególnie w warunkach silnej konkurencji zewnętrznej [Zeszyty Naukowe SGGW Problemy Rolnictwa Światowego tom 16 (XXXI), zeszyt 3, 2016:313-324].

W województwie lubelskim w 2015 r. w rolnictwie zatrudnionych było 305 778 osób (na 100 ha przypada 21,2 os.). Pod względem ilości zatrudnionych w rolnictwie województwo lubelskie zajmuje pierwsze miejsce, natomiast pod względem ilości osób zatrudnionych na 100 ha użytków rolnych Lubelszczyzna jest na piątym miejscu [Podstawowe czynniki produkcji. Wyniki produkcji rolniczej].

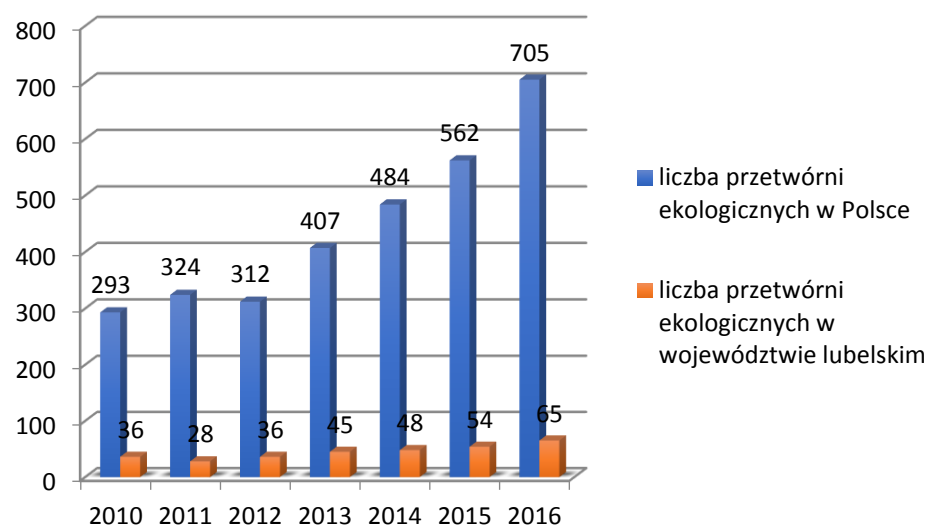
Województwo lubelskie ze względu na swój rolniczy charakter jest szczególnie dotknięte bezrobociem mieszkańców wsi. W województwie lubelskim rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy stanowili zaledwie 1,7 % bezrobotnych w skali 13, 8 % całego województwa lubelskiego.[Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 439 2016].

Według danych pochodzących z prowadzonego przez GUS Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności w roku 2012 w województwie lubelskim wysokie zatrudnienie w rolnictwie i wysokie bezrobocie występowało równocześnie. [Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego tom 16 (XXXI), zeszyt 1, 2016, 129-141

Na przestrzeni lat można zaobserwować spadek osób zatrudnionych w rolnictwie (46,4 % w 1991 r. – 27,4 % w 2013 r.), przy czym odsetek samozatrudnienia w tym sektorze wzrósł z 0,0 w 1991 r. do 0,2 w 2013 r. Spadek zatrudnienia w rolnictwie uwarunkowany jest takimi czynnikami jak: unowocześnianie w produkcji rolnej, niechęć ludzi do podejmowania ciężkiej pracy i spadek opłacalności produkcji.

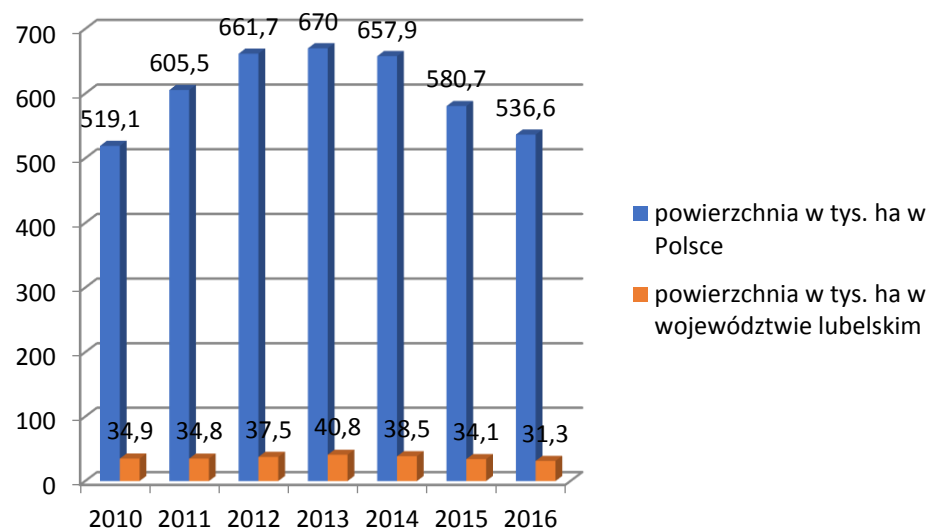
W województwie lubelskim znakomicie rozwija się rolnictwo ekologiczne. Na przestrzeni lat na wysokim poziomie utrzymuje się powierzchnia upraw i liczba gospodarstw rolnych zajmujących się produkcją ekologiczną. Wzrasta liczba przetwórni ekologicznych.

Liczba przetwórní ekologicznych w Polsce i w województwie lubelskim

(Źródło: IJHARS)

Powierzchnia użytków ekologicznych w Polsce i w województwie lubelskim

(Źródło: IJHARS)

RYNKI HURTOWE

Dobrze zorganizowane rynki hurtowe przyczyniają się do rozwoju regionu, przynoszą korzyści producentom rolnym, eliminując pośredników, przyczyniają się do poprawy jakości żywności, a także rozwoju wsi i rolnictwa.

Rynki hurtowe - szczególnie owoców i warzyw - przyczyniają się do dostosowania produkcji rolniczej do wymagań rynkowych, poprawy jakości i bezpieczeństwa oferowanych produktów, stabilizacji cen, eliminacji pośredników. Mają także wpływ na organizowanie się producentów rolnych w grupy producenckie. Rynki hurtowe dla producentów rolnych są istotnym miejscem dystrybucji artykułów rolno-spożywczych i sprzedaży produktów. Dzięki ofercie świeżych produktów oraz stworzonych odpowiednich warunków zapewniających bezpieczny obrót żywności, rynki hurtowe przeciwstawiają się rosnącej konkurencji. W ostatnim czasie zmieniła się struktura właścicielska rynków hurtowych powstałych w ramach programów rządowych. Nie ma przepisów szczególnych regulujących działalność rynków hurtowych, w tym określających ich definicję.

Obecnie największym problemem rynków hurtowych jest zadłużenie wynikające z konieczności spłaty kredytów, gwarantowanych przez państwo.

Do usprawnienia działalności giełd i rynków hurtowych konieczne są nowe rozwiązania legislacyjne. Należałoby uściślić zasady przekazywania akcji Skarbu Państwa producentom rolnym, grupom producentów i ich związkom. Należy także uregulować powstawanie rynków hurtowych. Dobrze byłoby, aby w jednej aglomeracji funkcjonował jeden rynek. Zniesione powinny zostać opłaty targowe na rynkach hurtowych, bo one w konsekwencji obciążają rolników.

Liberalizacja rynku żywnościowego i głębokie zmiany jakie nastąpiły w marketingu żywności mają decydujący wpływ na rolę i miejsce rynków hurtowych w kanałach dystrybucji.

Rynki Hurtowe Województwa Lubelskiego

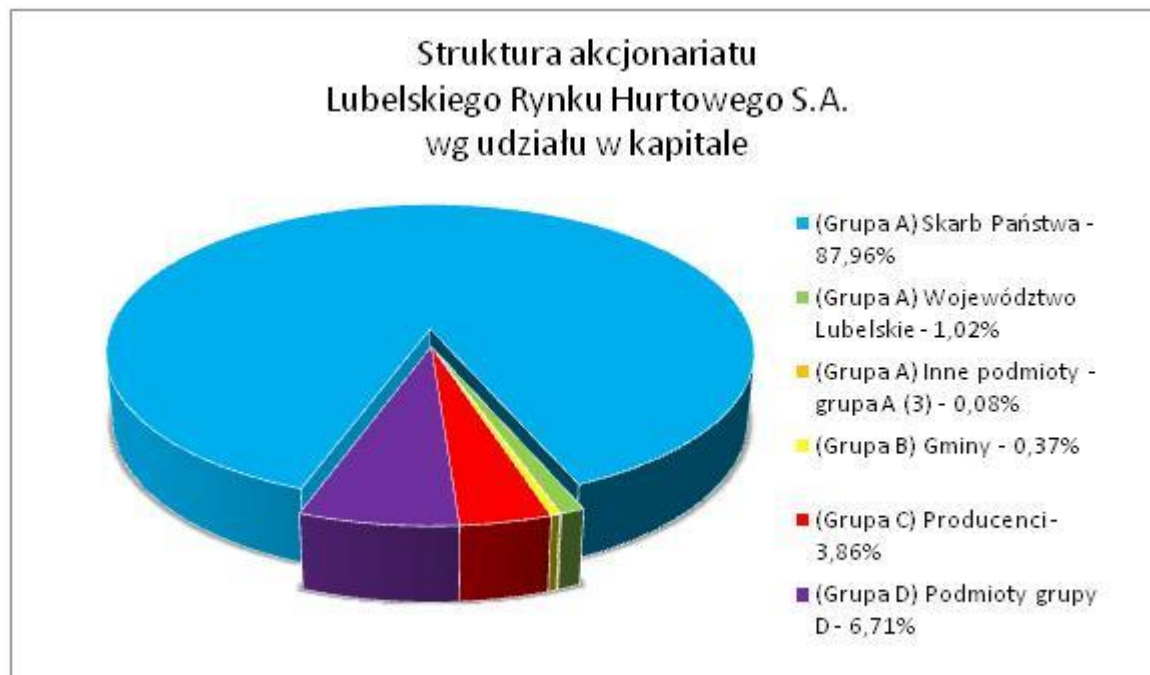
RYNEK ELIZÓWKA to ponadregionalny rynek hurtowy, zlokalizowany w południowo-wschodniej części Polski będący najdalej wysuniętym na wschód Rynkiem w Unii Europejskiej. Spółka posiada 54, 83 ha gruntów, z czego w I etapie na rynek hurtowy zagospodarowano 18 ha, w tym 3,2 ha zajmują obiekty pod dachem: nowoczesne i przestronne oraz 12 ha zajmują parkingi oraz drogi dojazdowe.

Zarządzany przez Spółkę Lubelski Rynek Hurtowy S.A. (LRH S.A.), rozpoczął działalność 1 września 2000 r. Położony na granicy administracyjnej Lublina, 6 km od centrum, przy drodze krajowej nr 19 Lublin - Białystok, stał się stałym miejscem zaopatrzenia dla większości firm z południowo-wschodniej części Polski.

Lubelski Rynek Hurtowy został zaprojektowany i wybudowany zgodnie z polskimi normami budowlanymi oraz dyrektywami Unii Europejskiej dotyczącymi obrotu świeżymi produktami. Rynek Elizówka posiada 228 stanowisk pod zadaszeniami przystosowanymi do bezpośredniej sprzedaży z samochodu. Jest to tzw. część producencka, w której swoje produkty: owoce i warzywa oferują lokalni producenci. Do dyspozycji użytkowników Rynek oferuje również pomieszczenia handlowe oraz biurowe zlokalizowane w 6 przestronnych i nowoczesnych halach. Nowoczesna infrastruktura, wyposażona w dogodne dojazdy i parkingi gwarantuje sprawną i bezpieczną komunikację. Rynek Elizówka został ogrodzony, oświetlony i ma zapewnioną 24 godzinną ochronę, oraz profesjonalny monitoring rejestrujący wszystkie zdarzenia mające miejsce na terenie Rynku. Na Rynku wynajmuje powierzchnię handlową ponad 160 firm, które działają we własnym zakresie. Asortyment towarów oferowanych na Rynku Elizówka jest bardzo różnorodny. Można tu sprzedać i kupić nie tylko warzywa, owoce, artykuły spożywcze, ale także nabiał, mięso, wędliny, pieczywo, mrożonki, ryby, opakowania a także produkty chemii gospodarczej. Klimatyzowana hala kwiatowa przyciąga uwagę klientów bogatym wyborem kwiatów i dodatków florystycznych, wyrobami z wikliny, świecami oraz ceramiką. Na Rynku Elizówka można zaopatrzyć się również w opakowania, nawozy, środki ochrony roślin, nasiona i narzędzia ogrodnicze oraz inne towary.

Każdego dnia wjeżdża na Rynek ok. 2000 samochodów klientów. Lubelski Rynek Hurtowy S.A. w Elizówce jako jedyny w Polsce skupił na swoim terenie wiele instytucji świadczących przede wszystkim usługi dla rolnictwa. Funkcjonują tu między innymi:

- Oddział Regionalny i Biuro Powiatowe Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Bank Polska Kasa Opieki S.A. I Oddział w Lublinie,
- Poczta Polska - Oddział Urzędu Pocztowego,
- Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli – PZDR Elizówka.

Przedmiotem działalności Spółki jest:

1. Wynajem i zarządzanie nieruchomościami własnymi lub dzierżawionymi - 68.20.Z PKD;
2. Badanie rynku i opinii publicznej - 73.20.Z PKD;
3. Wynajem i dzierżawa maszyn i urządzeń rolniczych - 77.31.Z PKD;
4. Wynajem i dzierżawa pozostałych maszyn, urządzeń oraz dóbr materialnych, gdzie indziej niesklasyfikowane - 77.39.Z PKD;
5. Pozostałe doradztwo w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej i zarządzania - 70.22.Z PKD;
6. Badania naukowe i prace rozwojowe w dziedzinie nauk społecznych i humanistycznych - 72.20.Z PKD;
7. Pozostała działalność wydawnicza - 58.19.Z PKD;
8. Działalność związana z pakowaniem - 82.92.Z PKD;
9. Badania naukowe i prace rozwojowe w dziedzinie pozostałych nauk przyrodniczych i technicznych - 72.19.Z PKD;
10. Sprzedaż hurtowa zboża, nieprzetworzonego tytoniu, nasion i pasz dla zwierząt - 46.21.Z PKD;
11. Sprzedaż hurtowa kwiatów i roślin - 46.22.Z PKD;
12. Sprzedaż hurtowa owoców i warzyw - 46.31.Z PKD;
13. Sprzedaż hurtowa mięsa i wyrobów z mięsa - 46.32.Z PKD;
14. Sprzedaż hurtowa mleka, wyrobów mleczarskich, jaj, olejów i tłuszczów jadalnych - 46.33.Z PKD;
15. Sprzedaż hurtowa napojów alkoholowych - 46.34.A PKD;
16. Sprzedaż hurtowa napojów bezalkoholowych - 46.34.B PKD;
17. Sprzedaż hurtowa wyrobów tytoniowych - 46.35.Z PKD;
18. Sprzedaż hurtowa cukru, czekolady, wyrobów cukierniczych i piekarskich - 46.36.Z PKD;
19. Sprzedaż hurtowa herbaty, kawy, kakao i przypraw - 46.37.Z PKD;
20. Sprzedaż hurtowa pozostałej żywności, włączając ryby, skorupiaki i mięczaki - 46.38.Z PKD;
21. Sprzedaż hurtowa niewyspecjalizowana żywności, napojów i wyrobów tytoniowych - 46.39.Z PKD;
22. Sprzedaż hurtowa maszyn i urządzeń rolniczych oraz dodatkowego wyposażenia - 46.61.Z PKD;

23. Sprzedaż hurtowa pozostałych maszyn i urządzeń - 46.69.Z PKD;
24. Sprzedaż hurtowa wyrobów chemicznych - 46.75.Z PKD;
25. Magazynowanie i przechowywanie pozostałych towarów - 52.10.B PKD;
26. Produkcja soków z owoców i warzyw - 10.32.Z PKD;
27. Pozostałe przetwarzanie i konserwowanie owoców i warzyw - 10.39.Z PKD;
28. Wytwarzanie energii elektrycznej - 35.11.Z PKD;
29. Dystrybucja energii elektrycznej - 35.13.Z PKD;
30. Handel energią elektryczną - 35.14.Z PKD;
31. Pobór, uzdatnianie i dostarczanie wody - 36.00.Z PKD;
32. Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków - 37.00.Z PKD;
33. Sprzedaż hurtowa żywych zwierząt - 46.23.Z PKD;
34. Sprzedaż hurtowa odzieży i obuwia - 46.42.Z PKD;
35. Sprzedaż hurtowa elektrycznych artykułów użytku domowego - 46.43.Z PKD;
36. Sprzedaż hurtowa perfum i kosmetyków - 46.45.Z PKD;
37. Sprzedaż hurtowa wyrobów farmaceutycznych i medycznych - 46.46.Z PKD;
38. Sprzedaż hurtowa mebli, dywanów i sprzętu oświetleniowego - 46.47.Z PKD;
39. Sprzedaż hurtowa drewna, materiałów budowlanych i wyposażenia sanitarnego - 46.73.Z PKD;
40. Sprzedaż hurtowa wyrobów metalowych oraz sprzętu i dodatkowego wyposażenia hydraulicznego i grzejnego - 46.74.Z PKD;
41. Sprzedaż hurtowa niewyspecjalizowana - 46.90.Z PKD;
42. Transport drogowy towarów - 49.41.Z PKD;
43. Zarządzanie nieruchomościami wykonywane na zlecenie - 68.32.Z PKD;
44. Działalność związana z organizacją targów, wystaw i kongresów - 82.30.Z PKD;
45. Pozostałe pozaszkolne formy edukacji, gdzie indziej niesklasyfikowane - 85.59.B PKD.

KANAŁY SPRZEDAŻY PRODUKTÓW ROLNICZYCH

Kanał sprzedaży produktów to zespół ogniw, przez które przemieszczają się stumienie marketingowe, należą do nich: przepływ fizyczny produktu, przekazywanie prawa własności oraz przepływ należności. Ogniwami w kanale sprzedaży nazywa się osoby lub instytucje. Ze względu na ilość ogniw kanały dzieli się na:

- Bezpośrednie – krótkie, w których nie występuje pośrednik. W tym przypadku przepływ towaru polega na łańcuchu producent – konsument.
- Pośrednie - gdzie pomiędzy producentem, a konsumentem występują pośrednicy, do których należą hurtownia i sklep.

W rolnictwie kanały sprzedaży wyglądają następująco:

Najpopularniejszym kanałem sprzedaży produktów rolniczych w województwie lubelskim są targowiska, które dzielą się na stałe i sezonowe.

Targowiska stałe są to wydzielone tereny lub budowle ze stałymi, względnie sezonowymi punktami sprzedaży drobnodetalicznej lub urządzeniami przeznaczonymi do prowadzenia handlu, codziennie lub w wyznaczone dni tygodnia.

Aktualnie na terenie województwa lubelskiego działa 36 targowisk stałych, z czego najwięcej - 5 znajduje się w Tomaszowie Lubelskim, następnie 3 w Białej Podlaskiej oraz po 2 w Puławach, Świdniku i Międzyrzeczu Podlaskim. W pozostałych miejscowościach znajduje się po jednym targowisku.

Na wszystkich targowiskach znajdują się świeże produkty od lokalnych dostawców. Na kupujących czekają również producenci zdrowej i ekologicznej żywności. Miejscowi rolnicy i sprzedawcy oferują zaopatrzenie w produkty spożywcze jak i przemysłowe.

Mapa z rozmieszczeniem targowisk stałych (źródło: <http://mojrynek.pl/targowiska-mapa#lubelskie>)

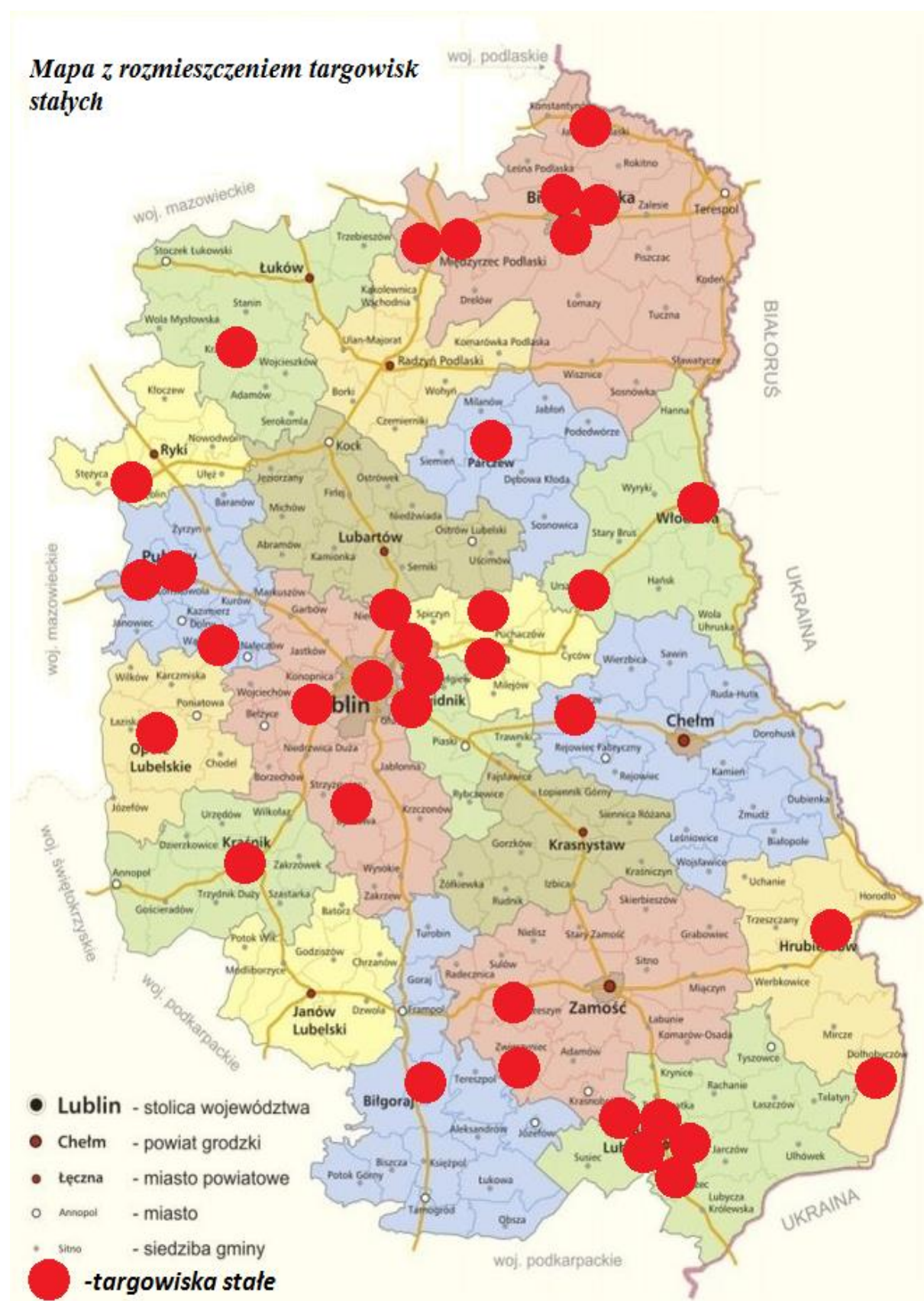

Tabela targowisk stałych w województwie lubelskim:

Lp.	Miejscowość	Ilość targowisk
1	Biała Podlaska	3
2	Biłgoraj	1
3	Bychawa	1
4	Dęblin	1
5	Dominów	1
6	Dołhobyczów	1
7	Hrubieszów	1
8	Janów Podlaski	1
9	Kraśnik	1
10	Krzywdą	1
11	Lublin	1
12	Ludwin	1
13	Międzyrzec Podlaski	2
14	Niemce	1
15	Opole Lubelskie	1
16	Parczew	1
17	Puławy	2
18	Siedliszcze	1
19	Świdnik	2
20	Szczebrzeszyn	1
21	Tomaszów Lubelski	5
22	Turka	1
23	Urszulin	1
24	Wąwolnica	1
25	Włodawa	1
26	Zwierzyniec	1
27	Łączna	1

Drugim rodzajem targowisk, które występują w województwie lubelskim jest targowisko sezonowe.

Targowiska sezonowe są to place i ulice, gdzie uruchamiane są na okres do 6 miesięcy punkty handlowe, w związku z wzmożonym ruchem nabywców i działalność ta jest ponawiana w kolejnych sezonach.

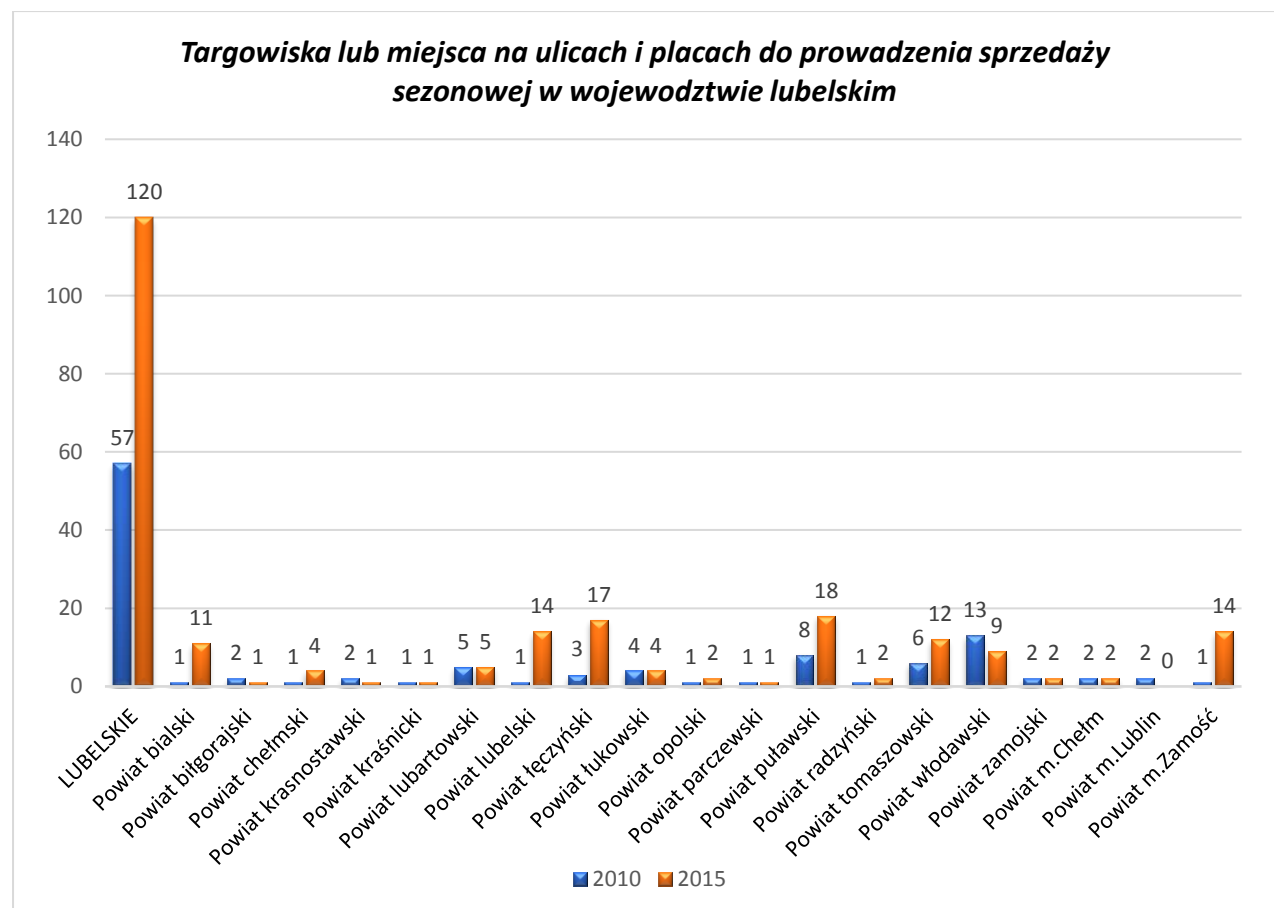
Na koniec 2013r. w Urzędach Gmin w Polsce zarejestrowanych było 188 targowisk stałych w tym 182 z przewagą sprzedaży drobnodetalicznej.

Targowiska lub miejsca na ulicach i placach do prowadzenia sprzedaży sezonowej w województwie lubelskim (źródło : GUS)

Nazwa	targowiska lub miejsca na ulicach i placach do prowadzenia sprzedaży sezonowej	
	2010	2015
	[ob.]	[ob.]
POLSKA	6 913	6 768
LUBELSKIE	57	120
Powiat bialski	1	11
Powiat biłgorajski	2	1

Powiat chełmski	1	4
Powiat krasnostawski	2	1
Powiat kraśnicki	1	1
Powiat lubartowski	5	5
Powiat lubelski	1	14
Powiat łęczyński	3	17
Powiat łukowski	4	4
Powiat opolski	1	2
Powiat parczewski	1	1
Powiat puławski	8	18
Powiat radzyński	1	2
Powiat tomaszowski	6	12
Powiat włodawski	13	9
Powiat zamojski	2	2
Powiat m. Chełm	2	2
Powiat m. Lublin	2	0
Powiat m. Zamość	1	14

W województwie lubelskim w 2015 r. wg danych GUS zarejestrowanych było 120 targowisk lub miejsc na ulicach i placach do prowadzenia sprzedaży sezonowej. Jest to duży wzrost w porównaniu do roku 2010 r., gdzie liczba targowisk sezonowych wynosiła 57. Najwięcej targowisk sezonowych w 2015 r. zlokalizowanych było w powiecie puławskim (18) oraz łęczyńskim (17), a także w powiecie lubelskim i powiecie m. Zamość (po 14), jak również w powiecie tomaszowskim (12) i białym (11). Jak kształtowały się zmiany ilości targowisk w latach 2010 i 2015 przedstawia poniższy wykres.

Działalność targowisk wspierana jest przez różne instytucje. Na terenie województwa lubelskiego działa Regionalne Centrum Targowe zlokalizowane w Lublinie. Głównym inwestorem tej instytucji jest Samorząd Województwa Lubelskiego, który zajmuje się organizacją profesjonalnych imprez targowo-wystawienniczych o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.

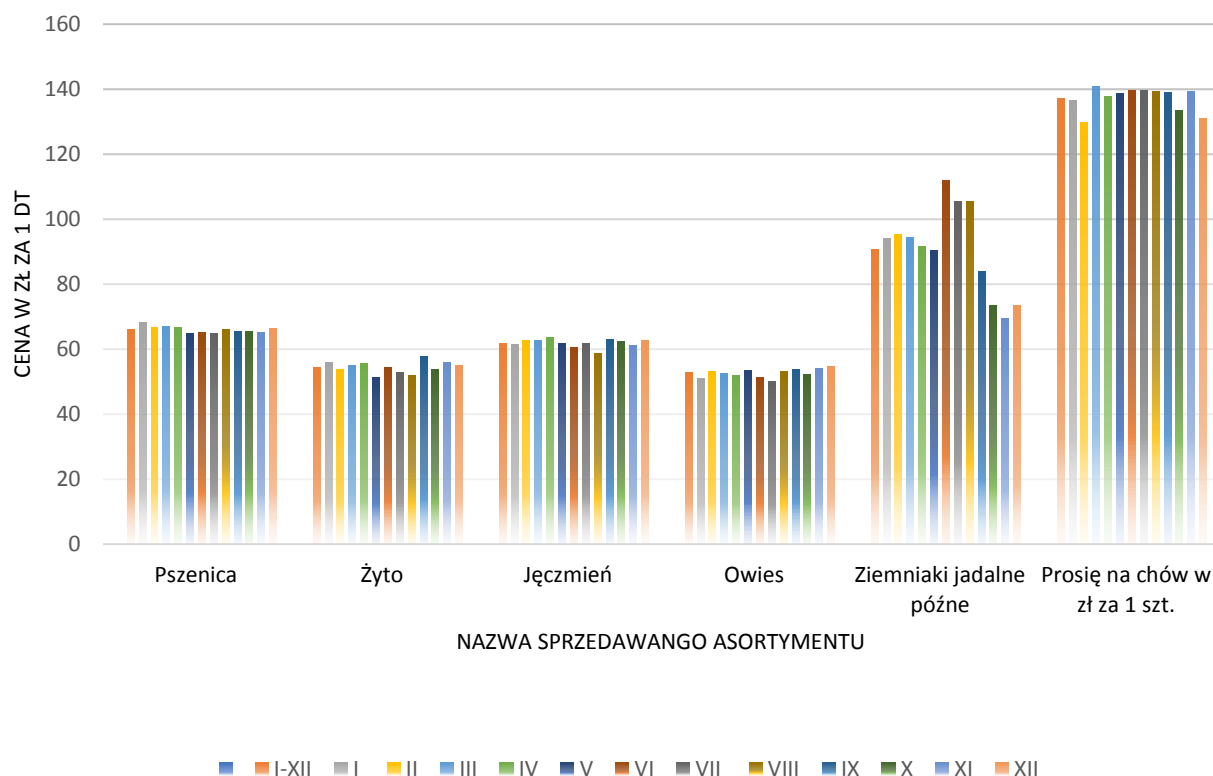
Ponadto hurtowemu obrotowi towarów, w tym produktów rolnych, sprzyja największa na wschodzie kraju giełda rolno-towarowa w podlubelskiej Elizówce, zajmująca 70 ha powierzchni. Przeciętne ceny jakie uzyskiwali rolnicy ze sprzedaży pszenicy, żyta, jęczmieni, owsa oraz późnych zmienników jadalnych, a także prosiąt na chów w województwie lubelskim na targowiskach w 2016r. przedstawia poniższa tabela.

Przeciętne ceny uzyskiwane przez rolników na targowiskach według miesięcy w 2016r.

OKRESY	Pszenica	Żyto	Jęczmień	Owies	Ziemniaki jadalne późne	Prosię na chów w zł za 1 szt.
	w zł za 1 dt					
I-XII	66,00	54,43	61,86	52,67	90,70	137,01
I	68,09	55,83	61,40	51,10	94,15	136,46
II	66,74	53,70	62,71	53,12	95,20	129,73
III	66,89	55,00	62,76	52,44	94,45	140,79
IV	66,68	55,53	63,53	52,05	91,65	137,63
V	64,77	51,32	61,75	53,47	90,31	138,72
VI	65,20	54,44	60,54	51,41	111,76	139,47
VII	64,94	52,69	61,82	50,15	105,31	139,56
VIII	66,00	52,00	58,71	53,26	105,51	139,21
IX	65,56	57,89	62,83	53,79	83,77	138,89
X	65,35	53,75	62,39	52,29	73,56	133,33
XI	65,22	56,05	61,21	54,13	69,32	139,44
XII	66,50	55,00	62,65	54,79	73,36	130,83

Przeciętna cena zbóż uzyskiwana przez rolników niemal przez cały rok utrzymywała się na podobnym poziomie. Cena żyta najwyższa była we wrześniu, przecnicy w styczniu, owsa w grudniu a jęczmieni w kwietniu. Natomiast przeciętna cena ziemniaków najwyższa była w czerwcu 111,76zł, a najniższa w listopadzie 69,32zł. Z kolei przeciętna cena za 1 sztukę prosięta na chów najwyższa była w marcu i wynosiła 140,79zł.

PRZECIĘTNE CENY UZYSKIWANE PRZEZ ROLNIKÓW NA TARGOWISKACH WG MIESIĘCY W 2016 ROKU

Poza targowiskami w województwie lubelskim występują takie kanały sprzedaży produktów rolnych jak:

1. Kanał sprzedaży: „przy drzwiach”, występuje wtedy gdy konsumenci, zwykle w dowolnym terminie i porze dnia, kupują produkty bezpośrednio w gospodarstwie, a rolnik pozostałe niesprzedane produkty rozprowadza innymi kanałami dystrybucji. Produktami w sprzedaży tym kanałem w województwie lubelskim są najczęściej jajka, mleko, drób, owoce, warzywa i ziemniaki.
2. Kanał sprzedaży: „na poboczu drogi”, występuje głównie podczas sprzedaży produktów sezonowych, w tym zwłaszcza owoców i warzyw. Jest formą niewymagającą angażowania dużego kapitału, jednak warunki sanitarne, a zwłaszcza bezpieczeństwa sprzedaży są zdecydowanie niekorzystne.
3. Kanał sprzedaży: „od drzwi do drzwi”, występuje w grupie towarów o zwykle znanym asortymencie i wielkości dostarczanych do znanych, często stałych konsumentów w powtarzający się regularnie co pewien czas sposób. Jest formą sprzedaży bezpośredniej polegającą na dostarczaniu produktów rolnych do domu klienta. W tego rodzaju sprzedaży najczęstszymi produktami w lubelskim są jajka, masło, miody, drób, owoce, warzywa, ziemniaki, tradycyjne wyroby wędliniarskie, wędliny podrobowe oraz domowe makarony.
4. Kanał sprzedaży w sklepie lub straganie prowadzonym przy gospodarstwie, niezbędny w tym kanale jest szeroki asortyment produktów, właściwie przygotowanych i eksponowanych. Jest to warunek trudny do spełnienia przez jedno gospodarstwo,

dlatego też często forma ta wiąże się z udziałem w małym zespole marketingowym (lub spółce) handlowej, organizowanej wraz z sąsiadami. Tego typu działalność może być prowadzona przez cały rok lub sezonowo w zależności od lokalnych warunków i popytu. Asortyment produktów rolnych oferowanych najczęściej przez sklepy gospodarskie w województwie lubelskim obejmuje: świeże i mrożone mięso oraz drób, kwiaty, ziemniaki, świeże i mrożone warzywa, jaja, mleko, masło i galanteria mleczna oraz żywność gotowana.

5. Kanał sprzedaży w samodzielnym sklepie poza gospodarstwem, który może występować w mieście lub na stoisku w domu handlowym o atrakcyjnej lokalizacji. Ta forma sprzedaży wiąże się to z organizacją samodzielnego przedsięwzięcia gospodarczego o charakterze podmiotu gospodarczego lub spółki mogącej zapewnić szeroki asortyment i duży wybór produktów rolnych do bezpośredniego spożycia surowców i półfabrykatów, a także produktów przetworzonych we własnych gospodarstwach, w tym wyrobów rzemieślniczych.
6. Kanał sprzedaży : „wyszynk, bar, winiarnia” , jest nieznaną w Polsce formą sprzedaży. Występuje zazwyczaj przy gospodarstwie rolnym, gdzie prowadzona jest półhurtowa sprzedaż wina połączona z wyszynkiem wina, a także win owocowych, nalewek i winiaków własnej produkcji.
7. Kanał sprzedaży: „zbieraj sam”, jest stosowana głównie jako pomocnicza forma sprzedaży i występuje po zebraniu głównego plonu lub części plonu wcześniej zbywalnego po wyższej cenie. Produktami sprzedawanymi w tej formie najczęściej są: świeże owoce i warzywa. W regionie stosuje się ją przy zbiorze owoców miękkich (zwłaszcza truskawek) oraz owoców pestkowych (jabłek, gruszek, śliw).
8. Kanał sprzedaży przez Internet, jest realizowany w różnych formach, w tym poprzez indywidualny dowóz lub wysyłkę do konsumenta, czy też jedynie przyjmowanie zamówień drogą elektroniczną i indywidualny odbiór większych partii towaru przez klienta. Jest to jedną z nowoczesnych form sprzedaży, która pozwala na bezpośredni kontakt z odbiorcami oraz może stać się również bezpłatną i skuteczną formą promocji.
9. Kanał sprzedaży „od rolnika do rolnika”, jest formą sprzedaży sąsiedzkiej i może dotyczyć zarówno produktów roślinnych zbóż, siana jak też zwierząt hodowlanych, czy też produktów na potrzeby gospodarstwa domowego, których rolnik sam nie produkuje, lecz nabywa u sąsiada (ziemniaki, warzywa, miód, drób). Z tej formy sprzedaży korzystają także sąsiedzi, którzy zaniechali produkcji rolną lub produkcja ta została zmarginalizowana.

ROLA HANDLU DETALICZNEGO

Z dniem 1 stycznia 2017 roku weszły w życie przepisy Ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników (Dz.U.poz.1961). Dotyczą one sprzedaży w ramach rolniczego handlu detalicznego. Pod pojęciem rolniczy handel detaliczny kryją się cztery formy sprzedaży bezpośredniej produktów rolniczych z gospodarstwa dla konsumenta końcowego. Rolnik ma do wyboru:

1. Rolniczy handel detaliczny
2. Dostawy bezpośrednie
3. Sprzedaż bezpośrednią
4. Działalność marginalną, lokalną i ograniczoną (MOL, MLO)

Rolniczy handel detaliczny – w ramach tej formy sprzedawać można nieprzetworzone i przetworzone produkty roślinne i zwierzęce a także przetwory roślinno-zwierzęce. Wielkość sprzedaży limitowana jest rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Surowce mogą pochodzić w 50% spoza gospodarstwa -jest to limit określony dla celów podatkowych. Natomiast sprzedaż odbywać może się wyłącznie dla konsumenta końcowego w gospodarstwie lub na targu.

Dostawy bezpośrednie – w ten sposób sprzedawać można wyłącznie nieprzetworzone produkty pochodzenia roślinnego wytworzone w gospodarstwie. Limit stanowi wielkość produkcji tych produktów w gospodarstwie, dla konsumenta końcowego i handlu (na podstawie Rozporządzenia Ministra Zdrowia z 7 czerwca 2007 roku).

Sprzedaż bezpośrednia – jest to sprzedaż nieprzetworzonych produktów pochodzenia zwierzęcego wytworzonych w gospodarstwie, lub pozyskanych podczas działalności łowieckiej - z limitami tygodniowymi sprzedaży określonymi w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 30 września 2015 r. w sprawie wymagań weterynaryjnych przy produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego przeznaczonych do sprzedaży bezpośredniej (Dz.U. 2015 poz. 1703), wyłącznie dla konsumenta końcowego i handlu.

Działalność marginalna, lokalna i ograniczona (MOL, MLO) – forma ta oznacza produkcję i sprzedaż przetworzonych produktów i ich przetworów wyłącznie pochodzenia zwierzęcego, bez określania źródła pochodzenia surowców. Limity tygodniowe wielkości sprzedaży określone są w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 21 marca 2016 r. w sprawie szczegółowych warunków uznania działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej (Dz.U.poz.451).

Rolnicy w ramach rolniczego handlu detalicznego mogą sprzedawać żywność wyprodukowaną we własnym gospodarstwie, bez obowiązku płacenia podatku do kwoty 20000 zł. Zwolnienie to ma charakter pomocy de minimis i jest udzielane zgodnie z przepisami rozporządzenia Komisji (UE) nr 1407/2013 z dnia 18 grudnia 2013 roku. W związku z tym sprzedaż w ramach rolniczego handlu detalicznego wymaga prowadzenia ewidencji sprzedaży produktów roślinnych i zwierzęcych (odrębnej dla każdego roku podatkowego).

Rolnicy w ramach rolniczego handlu detalicznego mogą sprzedawać surowce pochodzenia roślinnego (zboża, warzywa, owoce, zioła), zwierzęcego (surowe mleko, śmietanę, jaja, miód) jak również przetworzoną żywność, np.: oleje, chleby, dżemy, soki, przetwory z owoców, warzyw, grzybów, zboża. Możliwa jest też sprzedaż i przygotowane posiłków nie mięsnych takich jak: pierogi, kopytka, kluski śląskie, knedle z owocami, placki ziemniaczane i inne.

Ten rodzaj handlu dopuszcza również produkcję i przetwarzanie żywności pochodzenia zwierzęcego, a więc, np. rozbiór, krojenie i mielenie mięsa, a także produkcja produktów mięsnych, mlecznych, rybnych, jajecznych. Ilość produktów roślinnych lub zwierzęcych pochodzących z własnej uprawy, hodowli lub chowu, użytych do produkcji danego produktu ma stanowić co najmniej 50% składu tego produktu, z wyłączeniem wody. Wszystkie produkty mają jednak limity dopuszczalnej sprzedaży określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 16 grudnia 2016 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania – Dz. U. poz. 2159, na przykład rolnik może sprzedać rocznie 1000 l oleju, 1400 kg produktów mięsnych.

W województwie lubelskim w ramach rolniczego handlu detalicznego sprzedają różnego rodzaju produkty przetworzone w swoim gospodarstwie, m.in: szynki, kiełbasy, pasztety, masło, mleko, jaja, sery, marynaty, kiszonki, wyroby garmażeryjne bezmięsne, pierogi z mięsem, mąkę, kaszę, płatki, otręby, chleb, wyroby cukiernicze, oleje, soki, dżemy itd.

Natomiast sprzedaż żywności wyprodukowanej we własnym gospodarstwie może odbywać się w miejscu jej wytworzenia, na wystawach, festynach, targach, kiermaszach. Sprzedaż będzie możliwa tylko bezpośrednio do konsumenta końcowego z gospodarstwa rolnika. Obszar sprzedaży nie jest w żaden sposób określony ani zawężony terytorialnie, także może odbywać się na terenie całego województwa lubelskiego.

Przy sprzedaży należy jednak pamiętać o spełnieniu wszystkich wymagań rozporządzenia (WE) nr 853/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych. Gdy produkcja prowadzona jest przy wykorzystaniu pomieszczeń używanych głównie jako prywatne domy mieszkalne (np. przy wykorzystaniu sprzętu i urządzeń gospodarstwa domowego w kuchni domowej), obowiązują uproszczone wymagania higieniczne.

Prowadząc rolniczy handel detaliczny rolnik obowiązuje podstawowe etykietowanie żywności. Ponadto miejsce sprzedaży żywności powinno być oznakowane.

Nadzór kontrolny nad bezpieczeństwem żywności powierzona jest trzem inspekcjom w zależności od pochodzenia i wytwarzania produktów.

Rola handlu detalicznego w rolnictwie jest ogromna. Dzięki wprowadzeniu zmian więcej rolników może zdecydować się na taką formę sprzedaży. Nowa ustawa daje możliwość ułatwienie rolnikom sprzedaży produktów, które pochodzą z ich gospodarstw oraz stworzenie lepszych możliwości rozwoju produkcji i sprzedaży konsumentom finalnym żywności wyprodukowanej w całości lub w części z własnej uprawy, chowu lub hodowli poprzez uregulowanie kwestii prowadzenia rolniczego handlu detalicznego z punktu widzenia bezpieczeństwa żywności i spraw podatkowych.

POWIĄZANIA PRZETWÓRCY-PRODUCENCI W KONTEKŚCIE KRÓTKICH ŁAŃCUCHÓW DOSTAW

Krótki łańcuch dostaw oznacza przede wszystkim zmniejszenie liczby pośredników niezbędnych do dostarczenia ostatecznemu konsumentowi produktu końcowego.

Celem tworzenia i funkcjonowania krótkich łańcuchów dostaw dla produktów spożywczych jest wzmocnienie lokalnych sieci spożywczych, przy dużym zaangażowaniu zarówno producentów, jak i konsumentów. Krótkie łańcuchy eliminują liczbę powiązań oraz pośredników i skrócenie drogi, jaką żywność musi przebyć do konsumenta. W wyniku ściślejszych kontaktów i lepszych powiązań między uczestnikami produkty można ofertować na rynku taniej (obniżane są głównie koszty transportu).

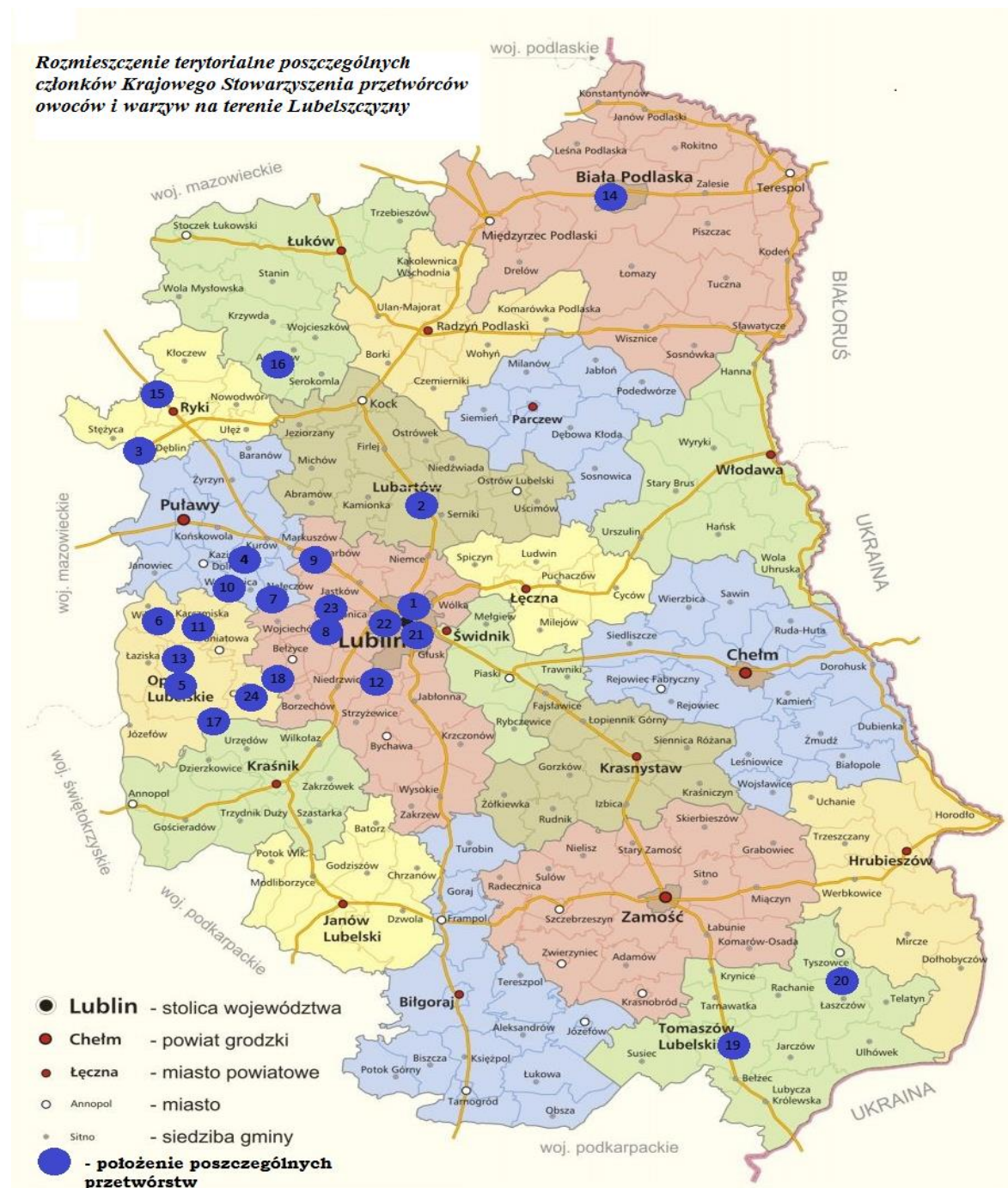
Obecnie w lubelskim funkcjonują różne rodzaje krótkich łańcuchów dostaw żywności. Należą do niej m.in. sprzedaż bezpośrednia w gospodarstwie, a także zbiorowa sprzedaż bezpośrednia, zakupy internetowe, żywienie zbiorowe, dystrybucja do sklepów czy supermarketów. Najczęściej praktykowaną formą krótkiego łańcucha dostaw jest sprzedaż bezpośrednia, która obejmuje bezpośrednią transakcję pomiędzy wytwórcą produktu a klientem czy konsumentem. Ten rodzaj sprzedaży prowadzony może być poza gospodarstwem a także na lokalnych targach lub imprezach regionalnych. Sprzedaż bezpośrednia wspierana jest właśnie przez organizację lokalnych targów. Szczególnie wspierane powinny być relacje między konsumentami i producentami, które są korzystne dla wszystkich uczestniczących stron. Uczestnicy łańcucha dostaw powinni mieć odpowiednią motywację i umiejętności, wiedzę i pewność działania w ramach podejmowanych innowacyjnych rozwiązań.

Województwo lubelskie jest liderem wielu upraw rolniczych i sadowniczych, dzięki czemu rozwinęło się tu na dużą skalę przetwórstwo owoców i warzyw. Na terenie województwa działają liczni producenci oraz przetwórcy, którzy współpracują ze sobą za pomocą krótkich łańcuchów dostaw. Taka forma współpracy zmniejsza liczbę pośredników pomiędzy przetwórcami a producentami, co zapewnia: lepszą jakość, wynikającą między innymi z wyeliminowania przechowywania i przepakowywania, magazynowania, niższą finalną cenę produktu oraz wyższy udział producenta w zysku związanym z wytworzeniem i sprzedażą danego produktu. Dlatego należy wspierać tego typu inicjatywy i rozwijać krótkie łańcuchy dostaw.

W Lublinie zostało utworzone Krajowe Stowarzyszenie przetwórców owoców i warzyw, które posiada 55 członków z czego aż 24 zlokalizowane są na terenie województwa lubelskiego. Należą do nich (źródło: <http://www.kspoiw.com.pl/index.php/page/show/3>):

- 1. AGRAM S.A.** ul. Mełgiewska 104, 20-234 Lublin
- 2. AGROLUBARTÓW Sp. z o.o.** ul. Przemysłowa 9, 21-100 Lubartów
- 3. ALLMIZ Sp. z o.o.** ul. Stawska 231, 08-530 Dęblin
- 4. FRIGO KLASA Sp. z o.o.** Klementowice 136, 24-170 Kurów
- 5. JAAK Sp. z o.o.** Ws. Zadole, 24-300 Opole Lubelskie
- 6. KABAKO - GRUPPE Kazimierz Kołodziejczyk** Zakrzów 76, 24-335 Łaziska

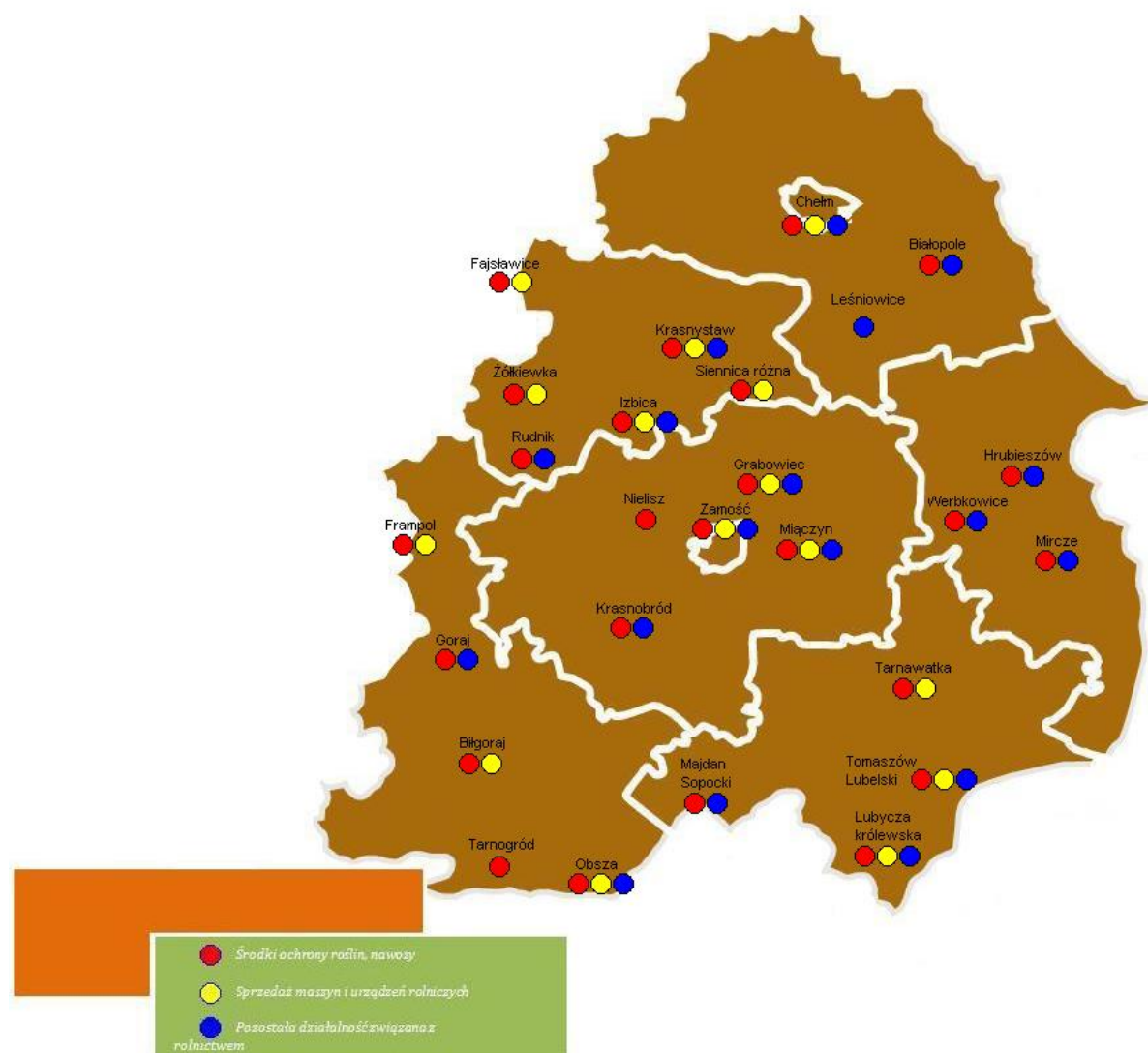
- 7. LST-POLSKA Sp. z o.o.** Dulębów 46, 24-150 Nałęczów
- 8. LUBSAD Sp. z o.o.** Motycz 325 A, 21-030 Motycz
- 9. MART Sp. z o.o.** Zagrody 115B, 21-080 Garbów
- 10. ATERNE POLSKA Sp. z o.o.** ul. Łopatki 37 A, 24-160 Wąwolnica
- 11. MONDI POLSKA Sp. z o.o.** ul. Nadrzeczna 3, 24-310 Karczmiska
- 12. OSMOFROST Sp. z o.o.** Osmolice Pierwsze 18A, 23-107 Strzyżewice
- 13. POL-OWOC Sp. z o.o.** ul. Podzamcze 53, 24-300 Opole Lubelskie
- 14. POL-KRES** ul. Północna 5, 21-500 Biała Podlaska
- 15. PHU Premium** Paweł Jaworski, Stara Dąbia 44 B, 08-500 Ryki
- 16. PROFESJONAL Sp. z o.o.** Adamów 8d/1, 22-442 Adamów
- 17. SPÓŁDZIELNIA OGRODNICZA W BOBACH** Boby Kol. 80 A, 23-253 Urzędów
- 18. STALFES ZPHU** Borów Kolonia 22, 24-350 Chodel
- 19. SVZ Tomaszów Sp. z o.o.** ul. Lwowska 128, 22-600 Tomaszów Lubelski
- 20. UREN COLDSTORES Sp. z o.o.** Dobużek 3, 22-650 Łuszczów
- 21. UREN NOVABERRY Sp. z o.o.** ul. Beskidzka 9, 20-869 Lublin
- 22. VF – CONCEPT Sp. z o.o.** ul. Nałęczowska 30, 20-701 Lublin
- 23. VRG Chłodnictwo Klimatyzacja** Motycz 311, 21-030 Motycz
- 24. ZAK Sp. z o.o.** Ratoszyn II 94, 24-350 Chodel

Najwięcej członków Krajowego Stowarzyszenia przetworców owoców i warzyw w województwie lubelskim znajduje się w powiecie lubelskim oraz opolskim. Ważną rolę w tym łańcuchu ma również współpraca z GPR.

Dzięki krótkim łańcuchom dostaw zarówno producenci jak i konsumenci mogli nawiązać współpracę oraz czerpać z niej korzyści. Za pomocą krótkich łańcuchów dostaw udało się także nawiązać kontakty pomiędzy lokalnymi rolnikami, a sieciami handlowymi oraz wprowadzić do lokalnych sklepów i restauracji produkty od lubelskich rolników i producentów.

Podregion chełmsko - zamojski

W powiecie hrubieszowskim podregionu chełmsko – zamojskiego znaczącym elementem produkcji i przetwórstwa w rolnictwie są zboża i rzepak. Jest tu wiele skupów zbóż oraz fasoli, rzepaku i kukurydzy (14). Do produkcji należą zakłady zajmujące się przetwórstwem buraków cukrowych (2 zakłady: Cukrownia Werbkowice S. A. i Cukrownia Strzyżów S. A.) oraz mięsa (Zakład przetwórstwa mięsnego w Jarosławcu i Masarnia z ubojnią Kurantowicz). W powiecie hrubieszowskim znajduje się 7 piekarni z czego większość znajduje się w okolicach gminy Hrubieszów.

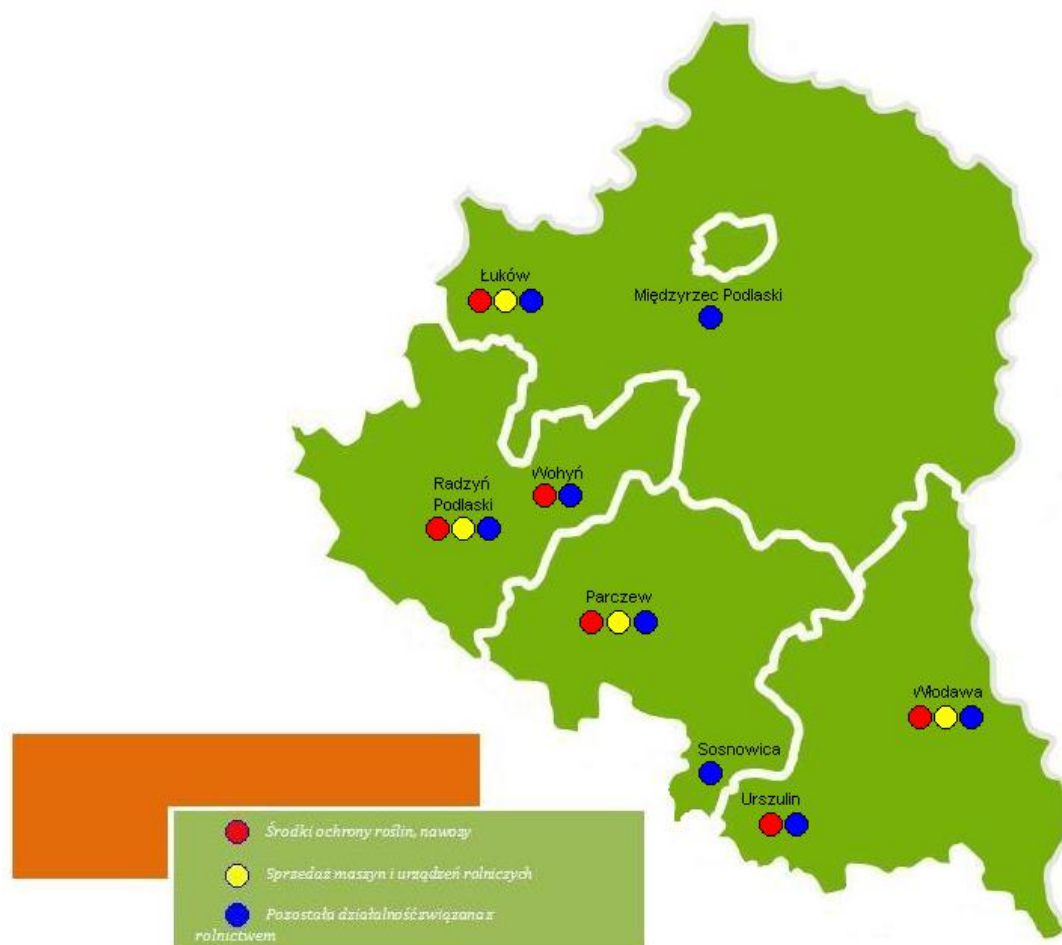
Powiat zamojski cechuje działalność ukierunkowana w stronę uprawy płodów rolnych - zapewnieniu rolnikowi niezbędnych do tego środków ochrony roślin, nawozów oraz pasz. W gminie Zamość umiejscowionych jest wiele działalności handlowych powiązanych z rolnictwem zapewniających dodatkowo sadzeniaki, nasiona, oraz części i maszyny rolnicze. Znajdują się tu też zakłady do przetwórstwa drewna – 7 umiejscowione głównie na terenie gminy Zamość.

Powiat biłgorajski wyróżnia sprzedaż nawozów oraz środków ochrony i pasz. Dodatkowo sprzedawane są nasiona kwalifikowane. W gminie Biszczka umiejscowiony jest także sklep pszczelarski oraz przedsiębiorstwo handlowe Barć. W powiecie biłgorajskim przeważającym w działalności gospodarczej kierunkiem handlowym jest sprzedaż nawozów i środków ochrony roślin, występująca w gminach: Biłgoraj, Frampol, Księżpol, Tarnogród, Obsza, Łukowa.

Powiat krasnostawski wyróżnia duża przedsiębiorstw handlowo – usługowych zajmujących się sprzedażą oraz serwisem maszyn i urządzeń rolniczych. Znajdują się tu także przedsiębiorstwa handlowe sprzedające nawozy oraz pasze.

Powiat chełmski cechują krótkie łańcuchy dostaw, do których należą sprzedaż bezpośrednia, sprzedaż w punkcie skupu oraz sprzedaż na targowisku. Sprzedaż bezpośrednia występuje w gminach: Chełm, Siedliszcza, Wierzbica, Leśniowice, Białopole. Dodatkowo w gminie Chełm występuje pozostała działalność związana z rolnictwem, do której należą: produkcja koncentratów owocowych, przetwórstwo mleka, produkcja olejów i pozostałych tłuszczów płynnych, wytwarzanie serów podpuszczkowych.

Podregion bialski

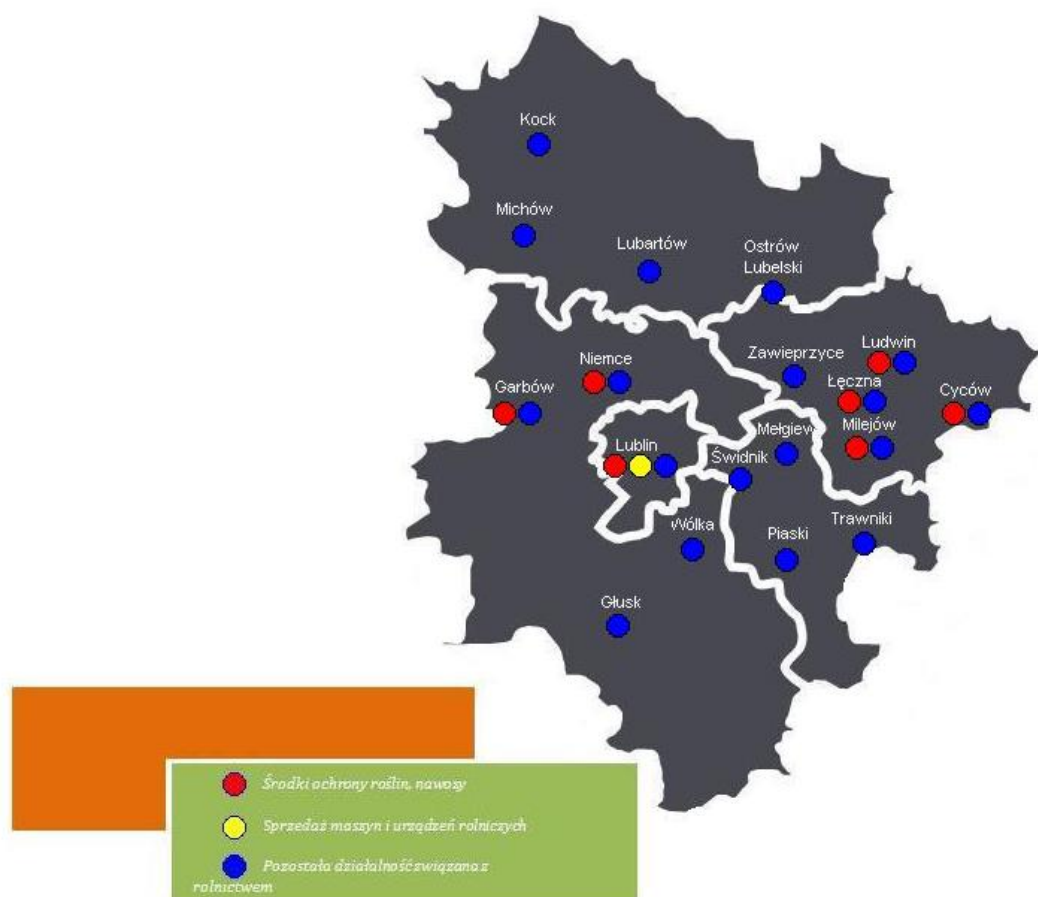
W powiecie bialskim przeważającym elementem w działalności gospodarczej w rolnictwie jest produkcja oraz dystrybucja płodów rolnych. Dlatego ważnym elementem są tutaj punkty skupu oraz sklepy ze środkami do produkcji.

W powiecie radzyńskim dominuje sprzedaż płodów rolnych na targowiskach i w skupach, na których sprzedaje się: owoce, warzywa, nasiona oraz zboża.

W powiecie parczewskim występują działalności gospodarcze powiązane z hodowlą i sprzedażą ryb, nawozami oraz paszami dla trzody chlewnej i sprzedażą środków ochrony roślin. Sprzedawane są produkty zarówno lokalne, jak i z dużych sieci dystrybucyjnych zajmujących się sprzedażą produktów rolnych.

W powiecie włodawskim głównym elementem powiązanym z działalnością w rolnictwie jest produkcja i przetwórstwo asortymentu mięsnego oraz warzyw i owoców. Występują tu krótkie łańcuchy dostaw, których ważnym elementem jest bezpośrednia sprzedaż produktów rolnych na targowiskach.

Podregion lubelski

W powiecie lubelskim znaczącym elementem rolnictwa w produkcji i przetwórstwie w rolnictwie jest MLO. W gminie Lublin znajduje się wiele hurtowni ze środkami ochrony roślin oraz skupów płodów rolnych. W gminie Niemce znajdują się szkółki drzewek owocowych, są tu także firmy zajmujące się skupem owoców. W podregionie lubelskim znajduje się także wiele przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem płodów rolnych, mięsa. Dzięki stałym targowiskom istnieje możliwość sprzedaży płodów rolnych przez rolników, co znajduje zastosowanie jako skrócony łańcuch sprzedaży.

Powiat lubartowski cechuje działalność ukierunkowana w stronę przetwórstwa i produkcji mięsa, wędlin, pieczywa serów. Zastosowano skrócenie łańcuchów dostaw płodów rolnych, za pomocą skupów owoców – 26 firm.

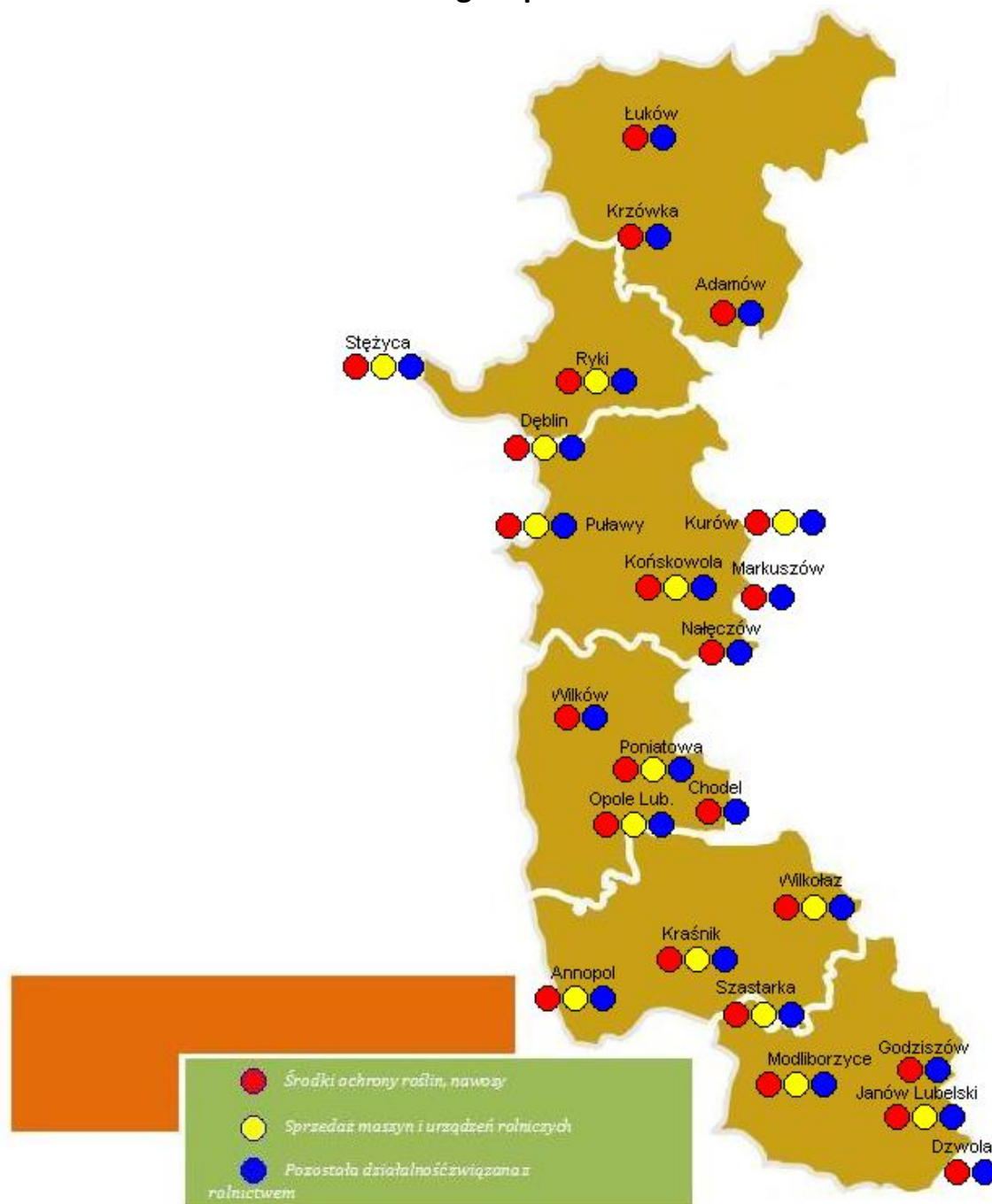
Powiat łęczyński podobnie do lubartowskiego wyróżnia przetwórstwo mięsa i drobiu, a także zakłady produkujące mrożonki, koncentraty i przeciery. Uprawa płodów rolnych – owoców,

warzyw oraz zbóż wpłynęła na powstanie wielu skupów i przetwórní skoncentrowanych w gminach Spiczyn i Łęczna.

Powiat krasnostawski wyróżnia duża przedsiębiorstw handlowo – usługowych zajmujących się sprzedażą oraz serwisem maszyn i urządzeń rolniczych. Znajdują się tu także przedsiębiorstwa handlowe sprzedające nawozy oraz pasze.

W powiecie świdnickim znajdują się firmy zajmujące się, skupem i przetwórstwem owoców miękkich, a także warzyw i zbóż. W gminie Świdnik znajdują się przetwórstwa które produkują nabiał i mięso.

Podregion puławski

W podregionie puławskim występują przedsiębiorstwa usługowe zajmujące się wspomaganie produkcji roślinnej oraz sprzedażą środków ochrony roślin, pasz i nawozów oraz maszyn i urządzeń przeznaczonych dla rolnictwa. Są to małe przedsiębiorstwa usługowe zatrudniające przeważnie do 10 osób. W powiecie Puławskim poza firmami zajmującymi się sprzedażą ŚOR

istnieje firma zajmująca się sprzedażą efektywnych mikroorganizmów. Podregion puławski cechuje działalność ukierunkowana w stronę uprawy płodów rolnych - zapewnieniu rolnikowi niezbędnych do tego środków ochrony roślin, nawozów oraz pasz. Występuje tu wiele małych gospodarstw zajmujących się uprawą warzyw, owoców i kwiatów.

KLASTRY I POZIOM INNOWACYJNOŚCI PRZEMYSŁU

Klaster to geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale również współpracujących. Klaster jest ściśle związany z terytorium, na którym działa, jest zakorzeniony regionalnie. Podmioty te równocześnie współpracują i konkurują między sobą, posiadają także relacje z innymi instytucjami działającymi w danej sferze. Podstawą powstania klastra są kooperacyjne powiązania występujące pomiędzy podmiotami, generujące procesy powstawania specyficznej wiedzy oraz zwiększające zdolności adaptacyjne. Cechą specyficzną dla klastrów jest ich ponadsektorowy charakter – w skład typowego klastra zaliczane są zarówno przedsiębiorstwa kluczowych branż wytwórczych, przemysłów powiązanych, jak i cały szereg wyspecjalizowanych instytucji świadczących usługi dla podmiotów klastra typu: instytucje badawczo-rozwojowe, fundusze kapitałowe, firmy szkoleniowe, firmy marketingowe, analityczne etc. Podstawą powstania klastra są kooperacyjne powiązania występujące pomiędzy podmiotami, generujące procesy powstawania specyficznej wiedzy oraz zwiększające zdolności adaptacyjne. Przedsiębiorcy zamierzający współpracować w formie klastra nie mają co prawda do dyspozycji formy specjalnie im dedykowanej, jednak mają do wyboru wiele form organizacyjnych przewidzianych przez **Kodeks cywilny** lub **Kodeks spółek handlowych**.

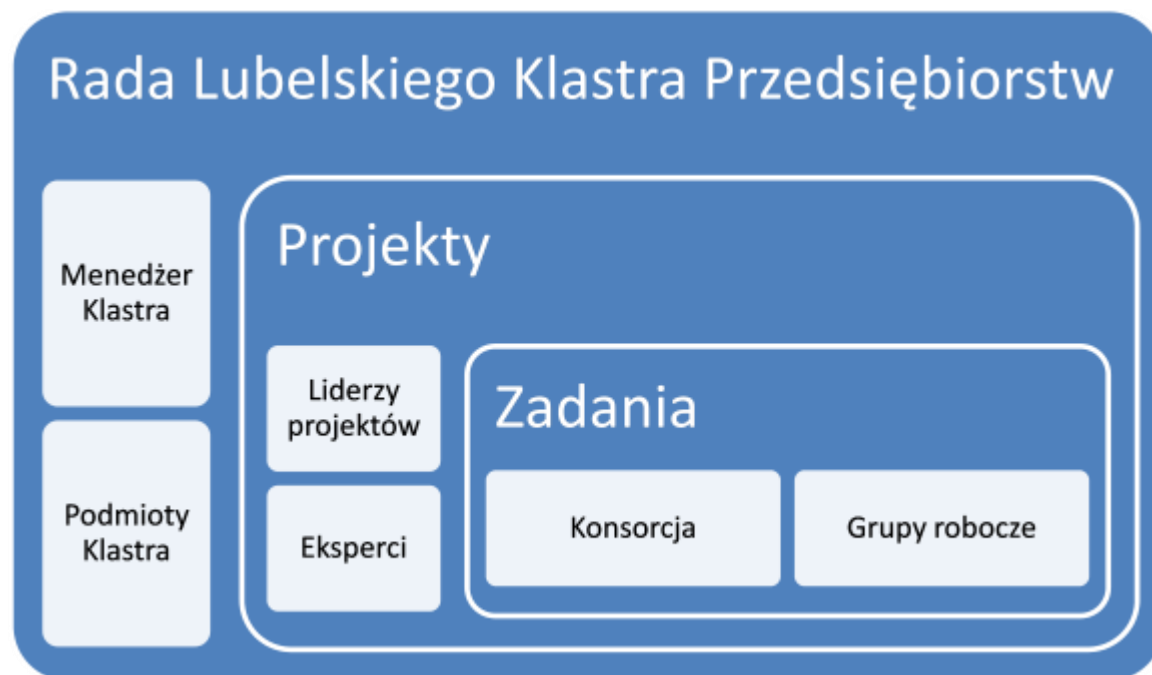
Cele Lubelskiego Klastra Przedsiębiorstw:

- stworzenie platformy wymiany informacji, komunikacji i kooperacji pomiędzy uczestnikami **Klastra** wraz z zestawem narzędzi biznesowych dostępnych on-line
- rozwój współpracy **Klastra** z firmami, uczelniami, instytucjami, urzędami, organizacjami rządowymi z Lubelszczyzny
- wspólne świadczenie usług na zewnątrz **Klastra**
- wzajemne świadczenie usług wewnątrz **Klastra**
- ułatwienie transferu wiedzy wewnątrz **Klastra**
- realizacja wspólnych projektów biznesowych, edukacyjnych, szkoleniowych i badawczych w celu obniżenia kosztów
- wspólna realizacja projektów oraz inwestycji, których pojedynczy podmiot należący do **Klastra** nie byłby w stanie zrealizować samodzielnie
- promocja marek oraz produktów **Klastra**
- pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania (m. in. dotacje z Unii Europejskiej)
- pozyskiwanie zleciodawców
- promocja idei **Klastra**
- optymalizacja kosztów operacyjnych oraz redukcja kosztów Outsourcingu
- popularyzacja nowoczesnych technik i technologii wewnątrz **Klastra**
- wzrost innowacyjności Podmiotów **Klastra** poprzez wprowadzenie innowacyjnych produktów i usług
- uzyskanie przewagi konkurencyjnej w gospodarce lokalnej i krajowej.

Wszystkie cele jednostkowe mają przyczynić się do realizacji misji którą jest „**Pełne zaspokojenie indywidualnych potrzeb każdego Klienta, dzięki współpracy wewnątrz Klastra**„.

Lubelski Klaster Przedsiębiorstw funkcjonuje w oparciu o **Umowę Partnerstwa** (udostępniana na życzenie zainteresowanego). Partnerstwo oznacza nieinstytucjonalne porozumienie autonomicznych podmiotów, realizujących wspólnie konkretny projekt. Manager Klastra może negocjować kwestie związane z utworzeniem partnerstwa z całą grupą autonomicznych podmiotów.

Struktura Lubelskiego Klastra Przedsiębiorstw

Wykaz Klastrow w Województwie Lubelskim

Województwo Lubelskie							
1.	Klaster Dolina Ekologicznej Żywności	www.dolinaeko.pl	przemysł spożywczy	Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie	ul. Bursaki 12	20-150	Lublin
2.	Klaster Ekoinnowacje	www.klaster-ekoinnowacje.org	energetyka, ciepłownictwo, OZE	Niemiecko-Polska Fundacja Nowa Energia	ul. Koncertowa 19/35	20-866	Lublin
3.	Klaster Gospodarki Odpadowej i Recyklingu	www.klasterodpady.com	ochrona środowiska	Centrum Kooperacji Recyklingu - not for profit system sp. z o.o. Oddział w Skierniewicach	ul. Metalurgiczna 15c	20-234	Lublin
4.	Klaster Group.pl	www.klaster-group.pl	ICT	Netrix Group sp. z o.o.	ul. Związkowa 26	20-148	Lublin
5.	Klaster Usług Dla Biznesu	www.alter.info.pl/klaster-uslug-dla-biznesu	usługi biznesowe, edukacja	Alter sp. z o.o.	Al. Warszawska 102	20-824	Lublin
6.	Lubelski Klaster Ekoenergetyczny	www.fundacja.lublin.pl/klaster	energetyka, ciepłownictwo, OZE	Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny	ul. Droga Męczenników Majdanka 181	20-325	Lublin
7.	Lubelski Klaster Instytucji Otoczenia Biznesu	www.lkiob.pl	usługi biznesowe, edukacja	Lubelska Fundacja Rozwoju	ul. Rynek 7	20-111	Lublin
8.	Lubelska Medycyna - Klaster Usług Medycznych i Prozdrowotnych	www.medycyna.lublin.eu	medycyna, biomedycyna, turystyka medyczna	Gmina Lublin	ul. Bernardyńska 3	20-109	Lublin
9.	Wschodni Klaster ICT	www.ecict.eu	ICT	Wschodnia Agencja Rozwoju sp. z o.o.	ul. Pana Balcera 6/148	20-631	Lublin
10.	Wschodni Klaster Innowacji	www.wki.org.pl/	ICT	Fundacja "Wschodni Klaster Innowacji"	ul. Lubelska 88	23-200	Kraśnik
11.	Wschodni Klaster Obróbki Metali	www.wschodniklaster.pl	przemysł metalowy	Wojewódzki Klub Techniki i Racjonalizacji	ul. Szewska 4	20-386	Lublin

II. ANALIZY SWOT

2.1 Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa lubelskiego

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Bogate zasoby przyrodnicze oraz infrastrukturalne umożliwiające rozwój turystyki, agroturystyki, produkcji żywności ekologicznej i tradycyjnej	1. Niski poziom PKB na 1 mieszkańca
2. Aktywność ludności w zakresie rozpoczynania działalności gospodarczej	2. Niewystarczająca infrastruktura komunikacyjna (komunikacja publiczna)
3. Duże wykorzystanie dostępnych środków finansowych przez samorządy gminne w celu rozwoju infrastruktury na OW	3. Słaba infrastruktura drogowa, kolejowa, kanalizacyjna, gazyfikacja i gospodarka odpadami
4. Tworzenie produktów turystycznych (ścieżki rowerowe, izby produktów tradycyjnych, spływy kajakowe, itp.) w celu rozwoju regionu	4. Zaniechania lub brak planowanej gospodarki przestrzennej na OW
5. Rosnąca aktywność społeczna i zawodowa ludzi starszych na OW	5. Brak terenów uzbrojonych w pobliżu małych ośrodków miejskich i gminnych, wsi mogących stanowić strefy, w których mogłyby być lokalizowane małe zakłady produkcyjne, usługowe i przetwórcze
6. Dobry poziom ogólnego wykształcenia ludności	6. Upadek drobnego handlu jako skutek funkcjonowania dużych sieci handlowych
7. Rozwój gospodarstw i przedsiębiorstw na OW	7. Niedostateczna ilość placówek zdrowotnych i społecznych świadczących opiekę nad osobami zależnymi
8. Wykorzystanie potencjału OZE, w tym energii słonecznej	8. Wyludnianie się obszarów wiejskich
9. Rozwinięta sieć instytucji wspierających przedsiębiorstwa (fundacje, LGD, Agencje Wspierające Biznes)	9. Niedostateczny rozwój bazy i usług związanych ze sportem i rekreacją
10. Położenie województwa lubelskiego na granicy Unii Europejskiej	10. Zły stan zaplecza technicznego i wyposażenia placówek kultury
	11. Ograniczone możliwości zatrudnienia poza rolnictwem
	12. Niewystarczające zabezpieczenia przeciwpowodziowe na głównych rzekach regionu
SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Rozwój infrastruktury komunikacyjnej, drogowej, kolejowej i granicznej	1. Zanieczyszczanie środowiska związane z niskimi emisjami
2. Wsparcie działań rozwojowych z funduszy UE (tworzenie stref aktywności gospodarczej)	2. Klęski żywiołowe
3. Zwiększająca się liczba mieszkańców OW niezwiązanych z rolnictwem, sprzyja rozwojowi sprzedaży bezpośredniej, rolniczego handlu detalicznego, drobnego przetwórstwa	3. Wzrost intensywności produkcji rolnej na OW
4. Wzrastające zainteresowanie ogólnie pojętą turystyką na OW	4. Ograniczenie możliwości finansowania inwestycji infrastrukturalnych poprzez wzrastające zadłużenie samorządów

5. Rosnąca rola ekonomii społecznej	5. Starzenie się społeczeństwa i migracje ludności
6. Rozwój działalności pozarolniczej na OW	
7. Rozwój sieci teleinformatycznych (dostęp do Internetu)	
8. Pozyskiwanie funduszy na niwelowanie dysproporcji rozwojowych na OW	

2.2 Analiza SWOT rolnictwa w województwie lubelskim

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Wysoki udział dobrych klas gleby dający potencjał zwiększania plonów	1. Duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych i ich niekorzystny rozłóg
2. Wysoka jakość żywności wynikająca ze stosowania mniej intensywnych technologii produkcji i czystego środowiska naturalnego	2. Pogarszanie się jakości gleb (wysoki udział gleb kwaśnych i b. kwaśnych, niska zasobność w fosfor i potas, ubytek substancji organicznej)
3. Czołowy producent w kraju owoców jagodowych i jabłek	3. Występujący niedobór wody oraz brak małej retencji wodnej
4. Postępująca specjalizacja gospodarstw w poszczególnych kierunkach produkcji roślinnej i zwierzęcej	4. Znaczna liczba tradycyjnego, niskotowarowego i mało efektywnego rolnictwa zwłaszcza w strukturze zatrudnienia, ukryte bezrobocie w rolnictwie, tzw. gospodarstwa socjalne
5. Możliwości rozwoju produkcji ekologicznej i integrowanej ze względu na niski poziom skażenia środowiska	5. Niska konkurencyjność sektora rolnego, niski stopień towarowości gospodarstw uniemożliwiający tworzenie dużych partii produktów o jednolitej jakości, słaba pozycja negocjacyjna rolników w stosunku do sieci handlowych
6. Występowanie wszystkich kierunków produkcji rolnej i ich rejonizacja	6. Słabe wykorzystanie postępu biologicznego w produkcji roślinnej i zwierzęcej
7. Dobre wykorzystanie środków unijnych w sferze rolnictwa	7. Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin uwzględniających rolniczy charakter terenu
8. Wysoki poziom placówek naukowo-badawczych w sferze nauk biologicznych, rolniczych, weterynaryjnych i medycznych i funkcjonowanie resortowych szkół rolniczych	8. Niewielki udział rolników zrzeszonych w grupach producenckich
	9. Słabo rozwinięta sprzedaż bezpośrednia produktów i nieliczne pojawiające się przetwórnictwo przydomowe
	10. Ograniczony dostęp do najemnej siły roboczej zwłaszcza w sezonach produkcyjnych
	11. Niedostateczny kapitał i zdolność kredytowa rolników
SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Rozwój specjalistycznych gospodarstw rolnych (małych i średnich)	1. Występowanie każdego roku klęsk żywiołowych (susza, przymrozki, gradobicia, nawalne opady)
2. Świadomy, dojrzały wybór rodzimej żywności przez konsumentów	2. Rozprzestrzenianie się chorób zakaźnych m. in. ASF i ptasiej grypy. Depopulacja

	głównie trzody chlewnej w rejonach jej tradycyjnej produkcji – północ województwa
3.Dalszy rozwój towarowego rolnictwa ekologicznego i integrowanej produkcji	3.Straty w uprawach rolnych spowodowane dużą liczebnością zwierzyny łownej
4.Możliwość wykorzystania nadwyżek lub odpadów z produkcji rolniczej w produkcji energii odnawialnej	4.Niestabilna sytuacja na rynku pracy najemnej wykorzystywanej w rolnictwie (głównie w ogrodnictwie)
5.Umiejętne wykorzystanie dostępnych źródeł finansowania w unowocześnianiu parku maszynowego i procesów technologicznych	5.Brak stabilizacji ekonomicznej produkcji wynikający z wahań cen i napływu produktów importowanych
6.Zwiększenie dostępności do sieci usług teleinformatycznych (Internet) umożliwiających dostęp do najnowszych osiągnięć wiedzy w dziedzinie rolnictwa	6.Niedostateczny przepływ wypracowanych i skutecznych rozwiązań umożliwiających płynny transfer wiedzy i technologii z nauki i biznesu do rolnika
7. Rozwój systemów jakości żywności i rolnictwa precyzyjnego	7.Nieefektywne mechanizmy dotyczące zmian niekorzystnej struktury agrarnej
8.Rozwój małej retencji wodnej	8. Ograniczenie subwencjonowania rolnictwa
9.Efektywne wykorzystanie postępu biologicznego, technicznego i agrotechnicznego	9. Wysokie ceny ziemi
10.Wprowadzenie mechanizmów Europejskiego Partnerstwa Innowacyjnego na rzecz zrównoważonego i wydajnego rolnictwa (EIP)	10.Niekontrolowany napływ zbóż z Ukrainy oraz wprowadzenie przez Ukrainę embarga na produkty wieprzowe, materiał genetyczny oraz pasze dla województwa lubelskiego

2.3 Analiza SWOT przetwórstwa rolno-spożywczego w województwie lubelskim

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1.Duże,zróżnicowane zaplecze surowcowe	1.Bariery legislacyjne przy powstawaniu przydomowych przetwórn
2.Wysoka jakość i bezpieczeństwo żywności wyprodukowanej w oparciu o lokalne zasoby płodów rolnych	2.Lokalizacja zakładów przetwórczych poza głównymi szlakami komunikacyjnymi i w oddaleniu od głównych rynków zbytu
3.Sektor przetwórstwa rolno-spożywczego rozwinięty niemalże przez wszystkie branże	3.Niska rozpoznawalność marek regionalnych producentów
4. Rosnąca konkurencyjność zakładów przetwórczych	4.Słaby marketing produktów przetwórczych z województwa
5. Lubelszczyzna jako jeden z czołowych dostawców żywności na rynek krajowy	5.Niedostateczny poziom powiązań producentów rolnych z zakładami przetwórczymi
6. Wysoka podaż produktów o dobrej jakości	6.Niska pozycja negocjacyjna zakładów przetwórstwa w relacjach z dużymi sieciami handlowymi
	7.Brak konsolidacji kapitałowej podmiotów przetwórczych (dotyczy np. sektora mleczarskiego)
	8.Brak łańcucha zbytu produktów z przydomowych przetwórn

SZANSE	ZAGROŻENIA
1.Rozwój przetwórstwa przydomowego	1.Wprowadzanie na rynek krajowy produktów niskiej jakości obniżających konkurencyjność produktów polskich
2.Wzrastający poziom inwestycji w przetwórstwo rolno-spożywcze i modernizację technologii produkcji	2.Zwiększający się udział obcego kapitału przyczyniający się do eliminacji z rynku rodzimych przetwórni (stosowanie nieuczciwych praktyk handlowych i silnego marketingu)
3.Świadomy wzrost spożycia żywności wysokiej jakości	3.Rozprzestrzenianie się chorób zakaźnych
4.Rosnące możliwości eksportu (głównie do krajów spoza UE)	4.Słabe wykorzystanie funduszy wspierających rozwój małego przetwórstwa
5.Wprowadzenie nowych technologii produkcji i metod marketingu produktów	5.Wysokie koszty modernizacji zakładów przetwórczych jak również powstawania nowych
6.Odzyskanie lokalnych rynków zbytu na rzecz produkcji zdrowej żywności	6.Niestabilność cen i ilości zakontraktowanego surowca wynikająca ze zmiennych warunków klimatycznych powodujących duże straty w plonach
7.Przemyślana lokalizacja zakładów przetwórczych w pobliżu baz surowcowych	
8.Możliwość dofinansowania z funduszy europejskich	
9.Dążenie do tworzenia regionów o wyspecjalizowanej branży przetwórczej (kraina sera, kraina mleka itp.)	
10.Tworzenie spółdzielni działających na podstawie prawa spółdzielczego (oprócz sektora mleczarskiego)	

III. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZNNY OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

3.1 Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

3.1.1 DOMINUJĄCE TYPY OBSZARÓW WIEJSKICH W WOJEWÓDZTWIE WYNIKAJĄCE Z GŁÓWNYCH FUNKCJI GOSPODARCZYCH NP. OBSZARY TYPOWO ROLNICZE, OBSZARY USŁUG PUBLICZNYCH, OBSZARY TURYSTYCZNE

Obszary wiejskie charakteryzują się dominacją obszarów reprezentujących tradycyjną strukturę gospodarczą, w której wiodącym sektorem jest rolnictwo. Lubelszczyzna stanowi obszar słabo uprzemysłowiony. Sektor usług (rynkowych i nierynkowych) jest słabiej rozwinięty niż w pozostałej części kraju. Obszary wiejskie zajmują 96,1% powierzchni województwa. Lubelszczyzna nie jest jednak obszarem jednorodnym rolniczo. Jest ona zróżnicowana pod względem warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych. Północna i północno-wschodnia część województwa lubelskiego wyróżnia się znacznie większym udziałem trwałych użytków zielonych. Znaczna koncentracja sadów występuje w środkowo-zachodniej części województwa, a także w części północno-wschodniej, w rejonie Białej Podlaskiej. Najkorzystniejszymi warunkami przyrodniczymi z punktu widzenia produkcji rolnej wyróżnia się obszar dawnego województwa zamojskiego, z wyjątkiem gmin wchodzących obecnie w skład powiatu biłgorajskiego.

W północnej części województwa lubelskiego jest wyższy udział gospodarstw większych obszarowo, charakteryzujących się większym udziałem trwałych użytków zielonych. Wśród gospodarstw indywidualnych przeważają gospodarstwa wielokierunkowe, o małej skali produkcji. Nieco większą koncentracją produkcji zwierzęcej (bydło, trzoda chlewna) wyróżniają się gospodarstwa w północnej części województwa.

Specjalizacja w zakresie produkcji roślinnej zaznacza się w określonych subregionach województwa np. duża koncentracja uprawy chmielu w rejonie Powiśla czy Krasnegostawu, a tytoniu w gminie Łukowa.

W województwie lubelskim dominującą grupę tworzą gminy z przewagą funkcji rolniczych (rolnictwo tradycyjne) oraz wybitnie rolniczych. Pierwsze z wymienionych gmin cechują się współudziałem innych funkcji, przede wszystkim usługowych, w otoczeniu większych miast – mieszkaniowych, zaś na terenach np. atrakcyjnych turystycznie lub z kompleksami leśnymi – funkcji rekreacyjnych i turystycznych oraz leśnych. Gminy wybitnie rolnicze położone są na obszarach o wysokiej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, przede wszystkim w powiecie hrubieszowskim i zamojskim.

Gminy otaczające duże oraz średnie miasta województwa należą do obszarów wielofunkcyjnych przejściowych (Lublin, Zamość, Biała Podlaska, Łuków) lub o funkcjach mieszanych (Chełm, Łęczna). Ze względu na położenie w strefie okołomiejskiej, obok wiodącej funkcji rolniczej, ważną rolę spełniają tam funkcje mieszkaniowe i rekreacyjne, są również realizowane funkcje usługowe np. poprzez lokalizację supermarketów, składów budowlanych, hurtowni.

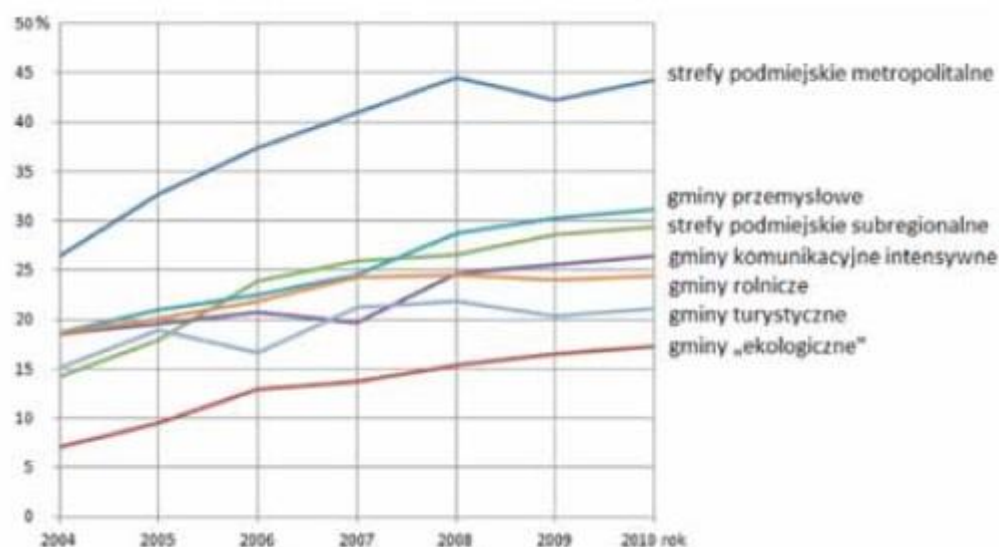
Lubelszczyzna ma obszary o wybitnych walorach przyrodniczych: Polesie, Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, Rostocze, mające najwyższą rangę ochronną. Dość dobrze rozwiniętą funkcję turystyczną mają dwie gminy wiejskie, Włodawa, Sosnowica. Funkcję tę można uznać za równorzędną z innymi funkcjami. W gminach Uścimów, Firlej, Dębowa Kłoda i Susiec turystyka pełni funkcje dodatkową. Wszystkie wymienione gminy znajdują się na najatrakcyjniejszych terenach województwa, czyli na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim i Rostoczu.

Funkcja leśna, charakterystyczna dla zaledwie dwu gmin roztoczańskich: Biłgoraja i Józefowa nadaje wyraźną specjalizację tym obszarom.

W gminach tych znajdują się dwie duże firmy produkcyjne, działające w oparciu o zasoby leśne, produkujące na rynek krajowy i zagraniczny.

Na terenie województwa lubelskiego wyznaczono też obszary funkcjonalne predysponowane do eksploatacji złóż kopalin, tj. węgla kamiennego. Są to gminy położone w zagłębiu energetyczno-górnym łączna - Chełm. W Lubelskim Zagłębiu Węglowym eksploatacja prowadzona jest w granicach obszaru górniczego „Puchaczów IV” o powierzchni 57 km². Lubelski Węgiel „Bogdanka” S.A. wydobywa węgiel w dwóch polach górniczych : Bogdanka i Nadrybie. Zasoby pozostałych złóż surowców podstawowych mają znaczenie lokalne. Są to złoża ropy naftowej w rejonie Lublina, gazu ziemnego w rejonie: Stężycza, Ciecierzyn-Świdnik-Mełgiew, Tarnogród, węgla brunatnego (Sierskowola, Trzydnik), piasków szklarskich (rejon Biłgoraja) i piasków formierskich (rejon Lubartowa). Natomiast z surowców pospolitych znaczenie ponadregionalne mają złoża kredy piszącej w Chełmie i margli w Rejowcu. Poza tym w województwie lubelskim występują złoża ziemi krzemionkowej koło Rejowca i złoża fosforytów w Annopolu, które ze względów ekonomicznych nie są eksploatowane.

Potencjał naturalny regionu stwarza dogodne warunki rozwoju m.in. energii cieplnej i elektrycznej w biomasy, energetyki słonecznej, energetyki wodnej oraz lokalizacji siłowni wiatrowych. Rolniczy charakter regionu daje możliwości rozwoju upraw energetycznych oraz produkcji energii z odpadów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego (np. biogazu).

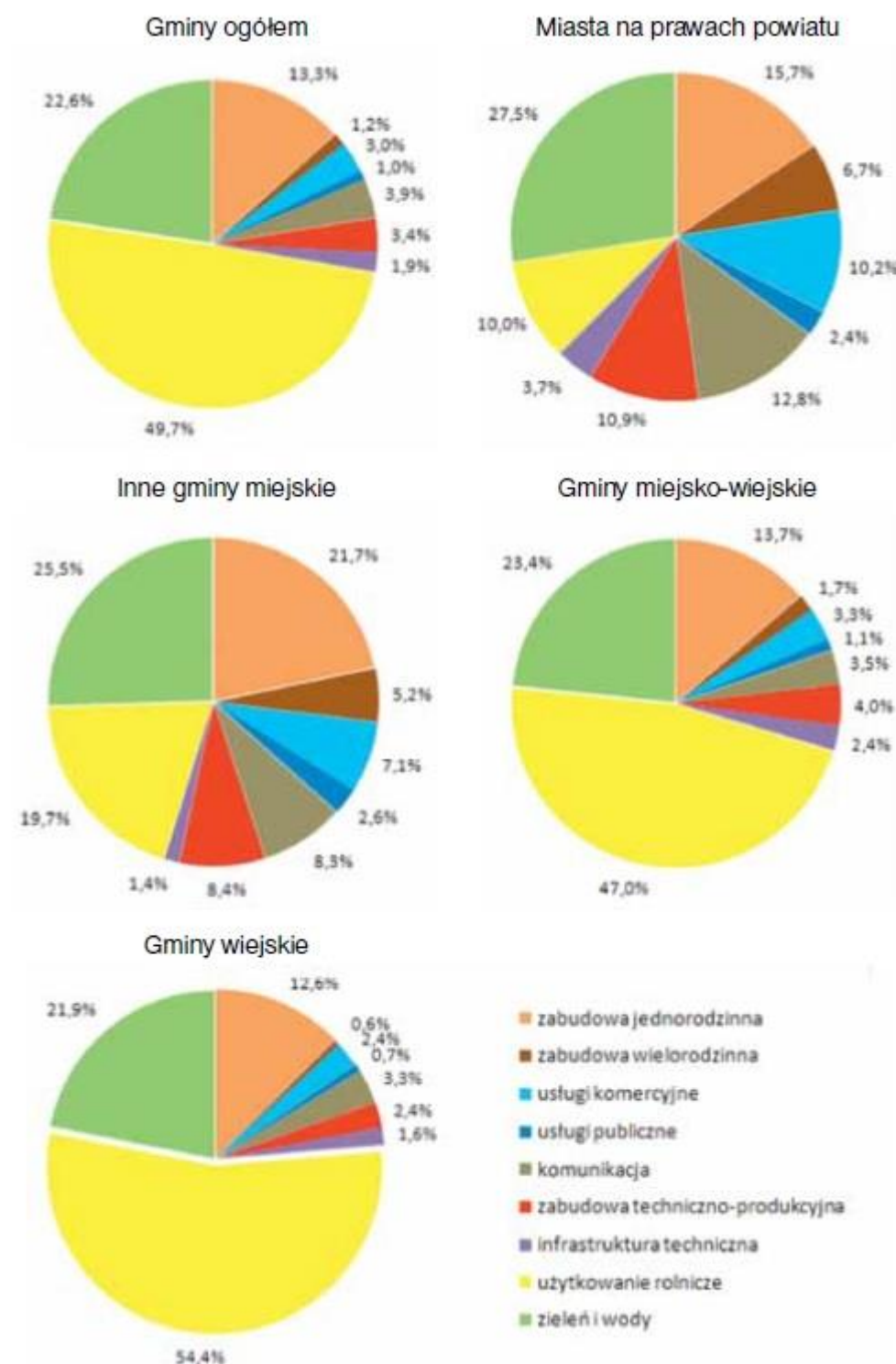

Zmiany pokrycia planistycznego według wybranych kategorii użytkowania i typów funkcjonalnych gmin w latach 2004-2010.

Tabela 1.16. Struktura przeznaczenia terenów w obowiązujących studiach uikzp według wybranych kategorii użytkowania i typów funkcjonalnych gmin w końcu 2009 i 2010 r. (wartości powierzchni gmin w %)

Typ gmin	Zabudowa wielorodzinna		Zabudowa jednorodzinna		Użytkowanie rolnicze		Tereny zieleni i wód	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
DP	3,1	3,0	16,5	18,2	34,3	31,3	24,8	24,1
DR	9,9	10,5	18,3	17,5	5,3	5,4	28,6	27,9
E	0,8	1,1	9,3	9,4	32,7	34,3	27,7	30,7
GP	1,1	1,4	15,6	17,0	42,6	41,0	18,1	21,4
GR	6,7	9,1	17,3	16,3	12,1	11,0	29,1	30,4
I	0,8	0,8	18,3	19,3	41,1	43,0	19,7	19,0
K1	0,7	0,7	10,0	11,3	37,4	38,4	26,2	23,4
K2	0,5	0,4	9,3	10,0	53,1	53,8	15,6	15,5
M	1,9	2,4	9,2	9,5	50,6	47,9	22,2	23,9
MK	3,0	2,5	12,0	9,2	40,0	46,0	24,4	24,1
MT	1,2	1,3	12,5	11,4	38,3	33,4	20,3	30,6
P	0,5	0,9	14,6	13,3	45,4	42,5	16,7	20,9
R	0,8	1,3	11,0	11,2	58,3	57,7	11,3	11,6
RE	0,2	0,1	10,2	10,5	53,8	53,4	16,9	16,2
T	3,4	3,2	12,5	12,7	35,3	37,2	24,8	23,3
TP	1,9	1,7	18,0	16,8	48,2	45,0	20,6	24,0
Gminy ogółem	1,4	1,6	12,3	12,6	46,3	45,9	18,5	19,1

Oznaczenia typów gmin: DP – strefy zewnętrzne obszarów metropolitalnych; DR – rdzenie obszarów metropolitalnych (tzw. MEGA's); E – gminy z obszarami cennymi przyrodniczo; GP – strefy zewnętrzne innych miast powiatowych grodzkich; GR – rdzenie innych miast powiatowych grodzkich; I – inne gminy; K1 – korytarze transportowe z intensywnym użytkowaniem (przemysł, turystyka); K2 – korytarze transportowe z ekstensywnym użytkowaniem (w tym rolnictwo i ochrona przyrody); M – miasta powiatowe bez wyraźnej specjalizacji funkcjonalnej, na ogół z rozwiniętymi funkcjami przemysłowymi; MK – miasta powiatowe z rozwiniętą funkcją komunikacyjną; MT – miasta powiatowe z rozwiniętą funkcją turystyczną; P – gminy o rozwiniętej funkcji przemysłowej, niebędące stolicami powiatów; R – gminy o rozwiniętej funkcji rolniczej; RE – gminy o rozwiniętej funkcji rolniczej wraz z obszarami cennymi przyrodniczo; T – gminy o rozwiniętej funkcji turystycznej; TP – gminy o rozwiniętych funkcjach przemysłowych i turystycznych.

Struktura przeznaczenia terenów w obowiązujących w planach miejscowych w końcu 2010r.

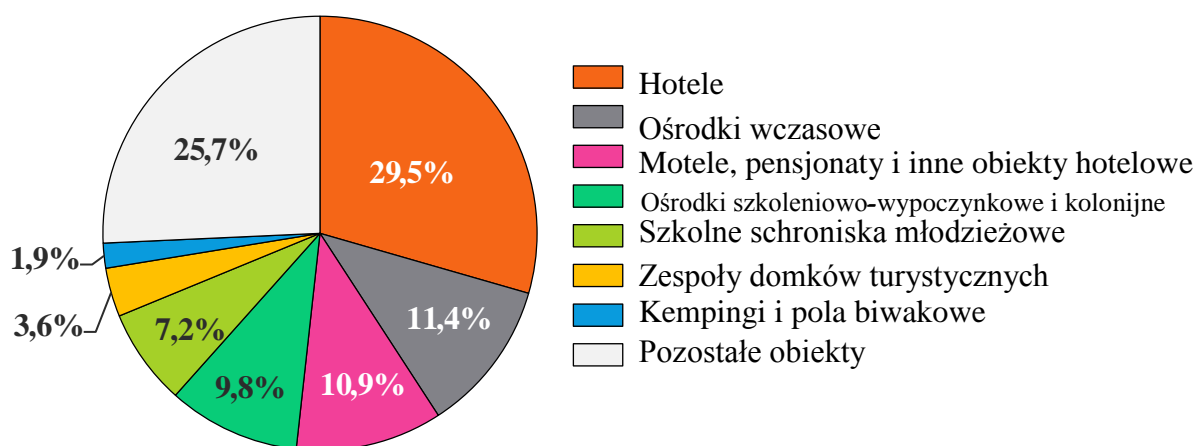
Źródło: Planowanie przestrzenne w gminach-Przemysław Śleszyński, Tomasz Komornicki-Polska Akademia Nauk; Kierunki specjalizacji funkcjonalnej obszarów wiejskich województwa lubelskiego w świetle lokalnych uwarunkowań-Małgorzata Flaga, Monika Wesołowska-UMCS w Lublinie; Potencjał produkcyjny rolnictwa-PAN Lublin; Rolnictwo województwa lubelskiego na tle kraju-Stanisław Krasowicz-IUNG-PIB w Puławach.

Obszary turystyczne

Województwo Lubelskie jest województwem w którym przeważają obszary turystyczne. W lipcu 2016 r. na terenie województwa lubelskiego funkcjonowało 405 turystycznych obiektów noclegowych, co stanowiło 4,0% wszystkich obiektów w Polsce. Porównując rok

poprzedni ich liczba wzrosła o 9,8%, a liczba obiektów noclegowych całorocznych wzrosła o 6,3%. Natomiast całoroczne turystyczne obiekty noclegowe stanowiły 63,0% wszystkich obiektów (w kraju 68,4%). W województwie lubelskim turystyczne obiekty noclegowe to obiekty średniej wielkości które dysponują przeciętnie 59 miejscami (w kraju 72). Powiat Puławski to jeden z powiatów gdzie zlokalizowanych było najwięcej obiektów noclegowych (16,8% ogółu obiektów w województwie), powiecie zamojskim (13,1%) oraz w powiecie włodawskim (11,1%). Natomiast najmniej obiektów noclegowych stwierdzono w powiecie kraśnickim (0,5%), powiecie ryckim (1,0%) oraz w powiecie radzyńskim i łukowskim (po 1,2%). W lipcu 2016 r. turystyczne obiekty noclegowe dysponowały aż 23,7 tys. miejsc, co stanowiło 3,3% ogółu wszystkich miejsc noclegowych w Polsce. Ponad 15,7 tys. miejsc noclegowych w województwie (66,1% ogółu) było miejscami całorocznymi. Porównując rok 2016 z 2015 r. liczba miejsc noclegowych zwiększyła się aż o 8,5% a liczba miejsc całorocznych o 6,5%. W roku 2016 w turystycznych obiektach noclegowych w naszym województwie na 10 tys. ludności przypadało średnio 111 miejsc noclegowych. Największą liczbą miejsc noclegowych w relacji do liczby mieszkańców dysponowały powiaty: włodawski (718 miejsc noclegowych na 10 tys. ludności) i puławski (405), natomiast najmniejszą powiat kraśnicki (8) oraz radzyński i łukowski (po 17)

Rys. 1. Miejsca noclegowe w turystycznych obiektach noclegowych w 2016 r.

http://www.stat.gov.pl/lublin/index_PLK_HTML.htm

W lipcu 2010 r. najwięcej turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania działało w powiatach puławskim i włodawskim. Lublin, jako stolica województwa lubelskiego, pod względem ogólnej liczby turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania uplasował się dopiero na 3 miejscu, ale za to właśnie w Lublinie znajdowało się najwięcej hoteli, bo 13, co stanowiło 26,5% ogólnej liczby hoteli w województwie. Z liczby tej dwa hotele były 4-gwiazdkowe, siedem 3-gwiazdkowych, dwa 2-gwiazdkowe oraz dwa w trakcie kategoryzacji. Źródło: Urząd Statystyczny w Lublinie http://www.stat.gov.pl/lublin/index_PLK_HTML.htm

Województwo Lubelskie wyróżnia się nie tylko bogatą bazą oraz zapleczem noclegowym ale także szlakami turystycznymi które zaliczyć można do obszarów turystycznych. Szlaki turystyczne to przede wszystkim trasy piesze które są wytyczone w terenie. Wyróżnić możemy szlaki turystyczne ze względu na walory krajobrazowe uwzględniając przy tym warunki bezpieczeństwa turystów oraz przepisy ochrony środowiska, oraz szlaki które są oznaczone umownymi znakami umożliwiającymi odnalezienie właściwej drogi - zalecanej lub obligatoryjnej. Szlaki turystyczne dzielą się na: szlaki piesze (górskie i nizinne), szlaki rowerowe (górskie i nizinne), szlaki wodne (żeglarskie i kajakowe), szlaki konne (górskie i nizinne), szlaki narciarskie (górskie i nizinne), szlaki historyczne, szlaki przyrodnicze, szlaki motorowe (trasy

krajoznawcze), szlaki pielgrzymkowe oraz inne szlaki turystyczne. Natomiast wśród turystycznych szlaków pieszych, wyróżnia się szlaki spacerowe, szlaki dojściowe i ścieżki dydaktyczne (np. przyrodnicze, historyczne). Tabela numer 1 przedstawia szlaki turystyczne województwa lubelskiego stan na 31 grudnia 2010 roku.

TABL. 1 SZLAKI TURYSTYCZNE

Wyszczególnienie	Ogółem	Piesze nizinne	Rowerowe	Konne
	w km			
Oznakowane szlaki turystyczne (stan w dniu 31 XII).....	3828,6	3329,4	440,2	59,0
Wykonane prace znakarskie:				
nowe szlaki.....	68,4	43,4	25,0	—
odnowione szlaki	734,3	596,3	138,0	—

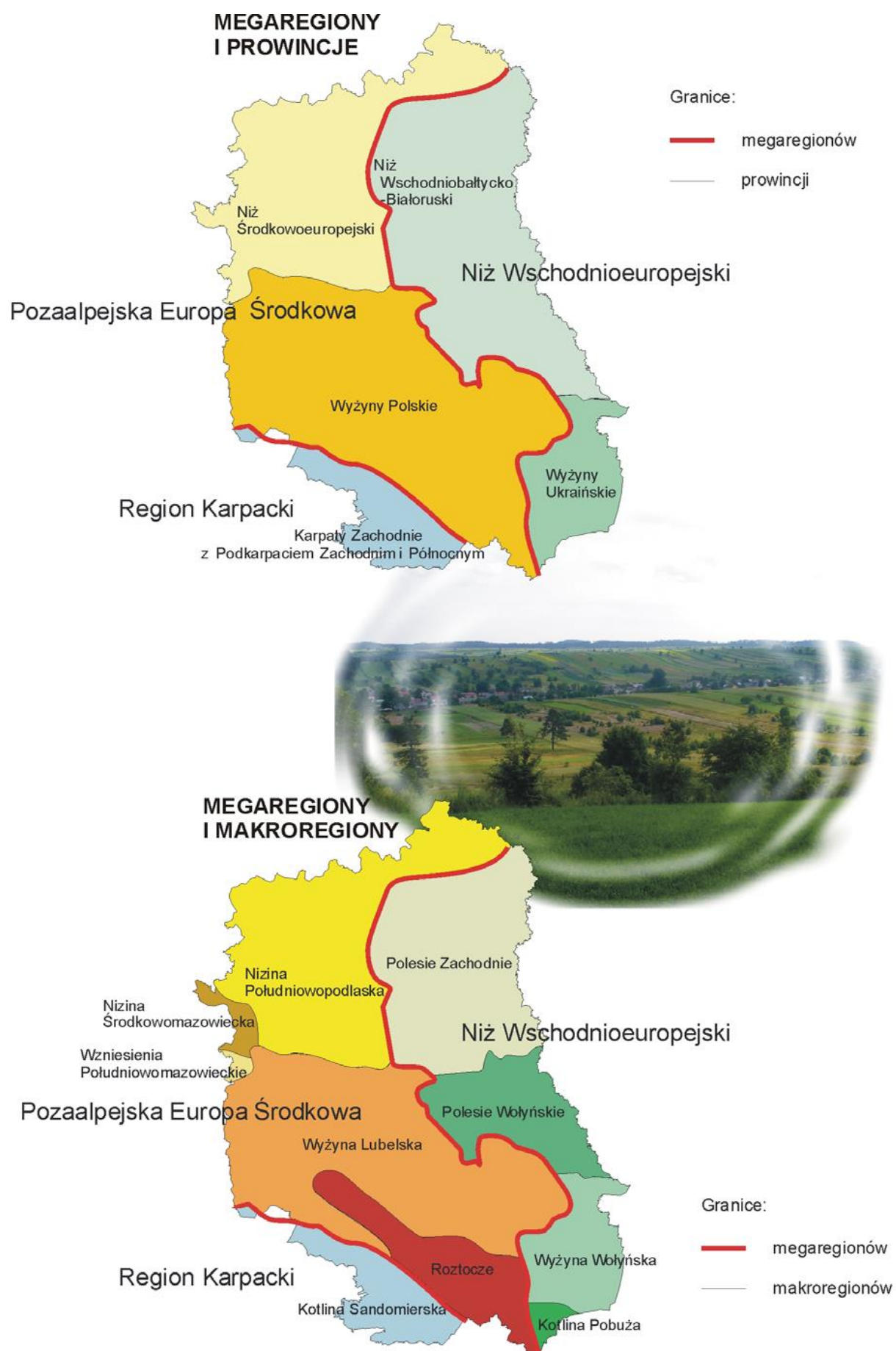
Źródło: dane Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Urząd Statystyczny w Lublinie Turystyka w województwie Lubelskim 2010 rok.

W województwie Lubelskim do obszarów turystycznych zaliczyć możemy także Parki Narodowe, oraz obszary chronionego krajobrazu

Województwo Lubelskie można podzielić na regiony fizycznogeograficzne czego dokonał Jerzy Kondracki. Dokonał on podziału naszego województwa na makroregiony oraz mikroregiony. Makroregiony i odpowiadające im mikroregiony:

1. Nizina Południowopodlaska (Podlaski Przełom Bugu, Równina Łukowska, Wysoczyzna Żelechowska, Pradolina Wieprza, Wysoczyzna Lubartowska),
2. Nizina Środkowomazowiecka (Dolina Środkowej Wisły),
3. Wzniesienia Południowomazowieckie (Równina Radomska),
4. Wyżyna Lubelska (Małopolski Przełom Wisły, Płaskowyż Nałęczowski, Kotlina Chodelska, Wzniesienia Urzędowskie, Równina Bełżycka, Płaskowyż Świdnicki, Wyniosłość Giełczewska, Działy Grabowieckie),
5. Roztocze (Padół Zamojski, Roztocze Środkowe, Roztocze Zachodnie, Roztocze Wschodnie),
6. Polesie Zachodnie (Zakłęśność Łomaska, Równina Kodeńska, Polesie Brzeskie, Równina Parczewska, Zakłęśność Sosnowicka, Garb Włodawski, Równina Łęczyńsko-Włodawska),
7. Polesie Wołyńskie (Obniżenie Dorohuckie, Pagóry Chełmskie, Obniżenie Dubieńskie),
8. Wyżyna Wołyńska (Grzęda Horodelska, Kotlina Hrubieszowska, Grzęda Sokalska),
9. Kotlina Pobuża (Równina Bełska),
10. Kotlina Sandomierska (Równina Biłgorajska, Płaskowyż tarnogrodzki).

REGIONY FIZYCZNOGEOGRAFICZNE WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO według Jerzego Kondrackiego

Źródło: Urząd Statystyczny w Lublinie Turystyka w Województwie Lubelskim w 2010 roku. Informacje i opracowania statystyczne.

3.1.2 ZRÓŻNICOWANIE OBSZARÓW WIEJSKICH W WOJEWÓDZTWIE POD KĄTEM STOPNIA URBANIZACJI NP. OBSZARY OSADNICTWA WIEJSKIEGO, OBSZARY OSADNICTWA PODMIEJSKIEGO – WOKÓŁ MAŁYCH I ŚREDNICH MIAST, OBSZARY OSADNICTWA METROPOLITALNEGO – WCHODZĄCE W SKŁAD METROPOLII, AGLOMERACJI MIEJSKICH - CZĘŚCIOWO NA PODSTAWIE 1.2.6.)

URBANIZACJA jest pojęciem dość ogólnym, jednak ściśle dotyczy rozwoju miejskiej sieci osadniczej, jest to zespół przemian zachodzących na polu ekonomicznym, społecznym, kulturowym oraz przestrzennym, które prowadzą do procesu rozwoju miast oraz strefy podmiejskiej, jak również do zwiększania liczby ludności w miastach świata, kraju czy określonego regionu.

Etapy urbanizacji:

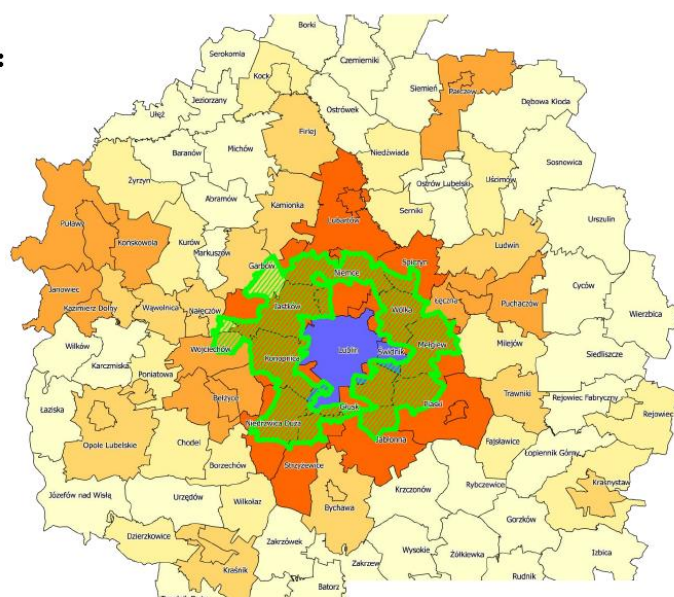
Pierwszym etapem urbanizacji jest wstępna urbanizacja, polegająca na powolnej koncentracji ludności na terenach miast oraz centralnej części aglomeracji, wywołana zapotrzebowaniem na potencjalnych pracowników. Etap ten przebiega na polu demograficznym i ekonomicznym.

Drugim etapem jest wtórna urbanizacja – suburbanizacja, która odznacza się szybkim tempem wzrostu liczby ludności na terenie zewnętrznych stref aglomeracyjnych – zmniejszenie się liczby ludności w centrum, migracje do obszarów podmiejskich o znacznym stopniu komunikacji z centralną strefą aglomeracji. Konsekwencja tego jest ciągły rozwój miast i zespołów miejskich.

Proces ten nazywany jest eksplozją miast.

Gminy w zasięgu procesów suburbanizacji i semiurbanizacji:

- Głusk
- Jabłonna
- Piaski
- Mełgiew
- Świdnik
- Wólka
- Spiczyn
- Niemce
- Jastków
- Garbów
- Wojciechów

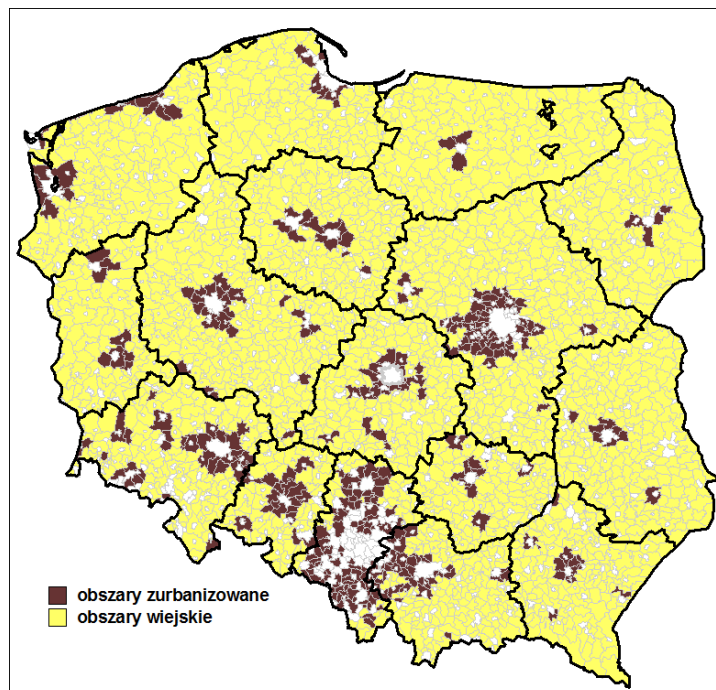

Kolejnym etapem jest dezurbanizacja – przebiega ona jako intensywny odpływ ludności nie tylko ze strefy centralnej aglomeracji, ale również ze strefy peryferyjnej na obszary bardziej oddalone. Proces ten nazywany jest kryzysem śródmieścia, który może prowadzić do przestrzennego rozwoju ośrodka miejskiego oraz kształtowania się rozległych stref zurbanizowanych. Na tym etapie dominujące miejsce zajmowane jest przez urbanizację ekonomiczną oraz przestrzenną

Ostatnim etapem urbanizacji jest reurbanizacja, postępujący od nowa proces urbanizacji. Na początku tego etapu, ludność przemieszcza się z terenów leżących w strefach zurbanizowanych, do niewielkich jednostek osadniczych leżących na obszarach typowo rolniczych. Przyczyną tego zjawiska jest postępujący kryzys na terenie śródmiejskim.

Na obszarach wiejskich ma proces urbanizacji w aspekcie społecznym, upowszechniania się miejskiego stylu życia. Forma organiczna urbanizacji to wszelkiego rodzaju inicjatywy i realizację założeń przyjętych przez ludność wiejską, próbującą zmniejszyć dystans między wsią a miastem. Urbanizacja ekonomiczna, a w rzeczywistości zawodowa, wiąże się z powstawaniem nowych, pozarolniczych miejsc pracy na terenach wiejskich oraz w pobliskich miastach. Podejmowanie

pracy pozarolniczej prowadzi stopniowo do wzrostu dochodów a tym samym do poprawy warunków życia. Przejście poszczególnych faz urbanizacji wsi i jednocześnie nakładanie się stref, prowadzi do pełnej urbanizacji.

Obszary zurbanizowane i obszary wiejskie w Polsce w 2009 roku, na podstawie danych GUS

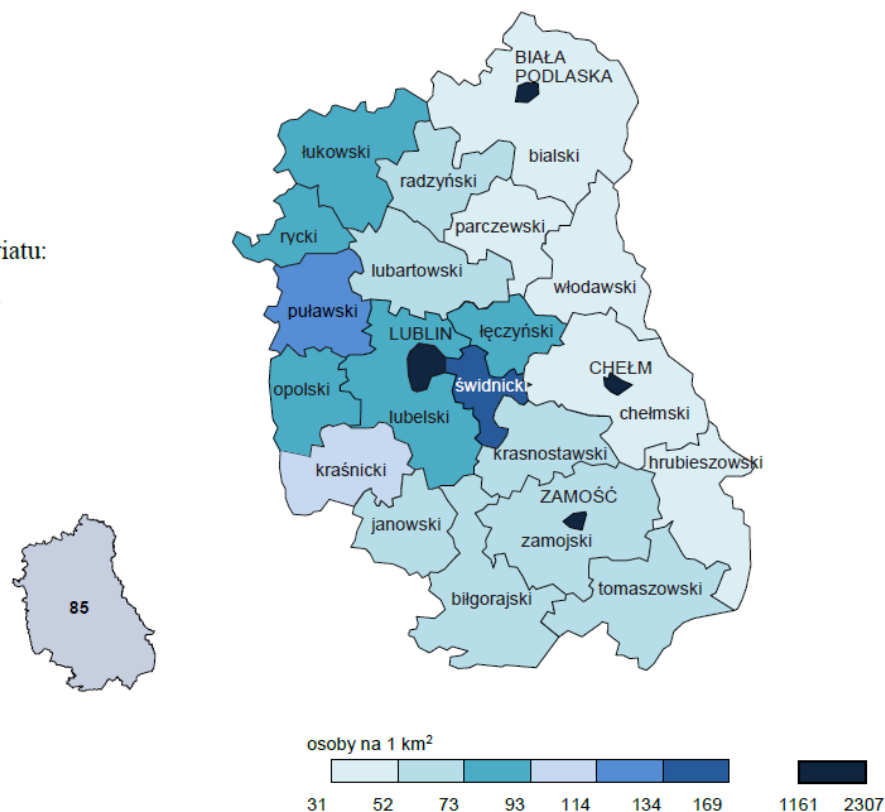
W roku 2016 obszary wiejskie w Polsce stanowiły 92% powierzchni kraju, zgodnie z metodologią TERYT, do terenów tych zalicza się powierzchnię wszystkich gmin miejsko-wiejskich i wiejskich. Można wyodrębnić trzy rodzaje obszarów wiejskich:

1. Zintegrowane obszary wiejskie znajdujące się w pobliżu większych miast, gdzie główne dochody mieszkańców pochodzą ze źródeł pozarolniczych, a rolnictwo odgrywa niewielką rolę w strukturze gospodarki. Są to tereny silnie funkcjonalnie powiązane z miastami, a ich cechą charakterystyczną jest zwiększanie się liczby mieszkańców w wyniku migracji ludności z miast.
2. Pośrednie obszary o dużym znaczeniu rolniczym, których integralną częścią są małe miasteczka spełniające funkcje administracyjne, usługowe i zaopatrzeniowe ludności rolniczej.
3. Peryferyjne obszary wiejskie charakteryzujące się niską i stale zmniejszającą się gęstością zaludnienia, dominacją gospodarstw o małym obszarze i niskiej sile ekonomicznej, wysoką stopą bezrobocia ukrytego oraz słabo rozwiniętą infrastrukturą.

Mapa 1. **GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA**
(stan w dniu 30 VI 2017 roku)

Miasta na prawach powiatu:

- Biała Podlaska – 1161
- Chełm – 1801
- Lublin – 2307
- Zamość – 2125

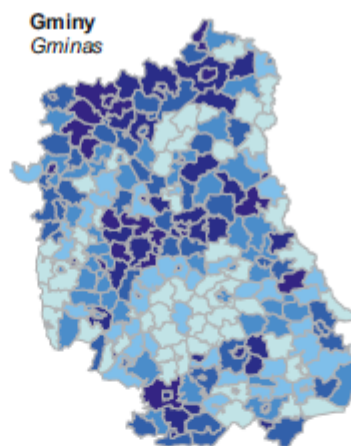
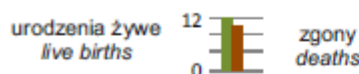

Źródło – dane GUS

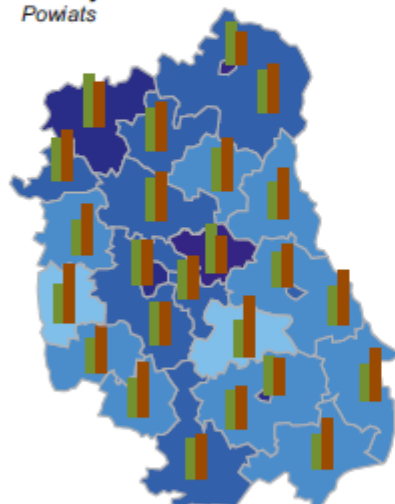
Stan ludności w województwie lubelskim, podobnie jak przed rokiem, zmniejszył się prawie we wszystkich powiatach. Wyjątkiem był powiat łęczyński i lubelski. W powiecie lubelskim odnotowano przyrost liczby mieszkańców o 0,7% (tys. osób). Główną przyczyną zwiększenia ludności w tym powiecie jest postępujący rozwój ośrodków podmiejskich skupionych wokół miasta Lublina, polegający na migracji mieszkańców miasta na tereny podmiejskie.

RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W 2015 R. VITAL STATISTICS IN 2015

Urodzenia i zgony na 1000 ludności
Births and deaths per 1000 population

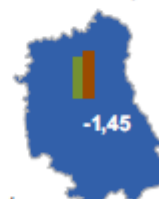
Powiaty
Powiats

Podregiony
Subregions

Województwo
Voivodship

Polska
Poland

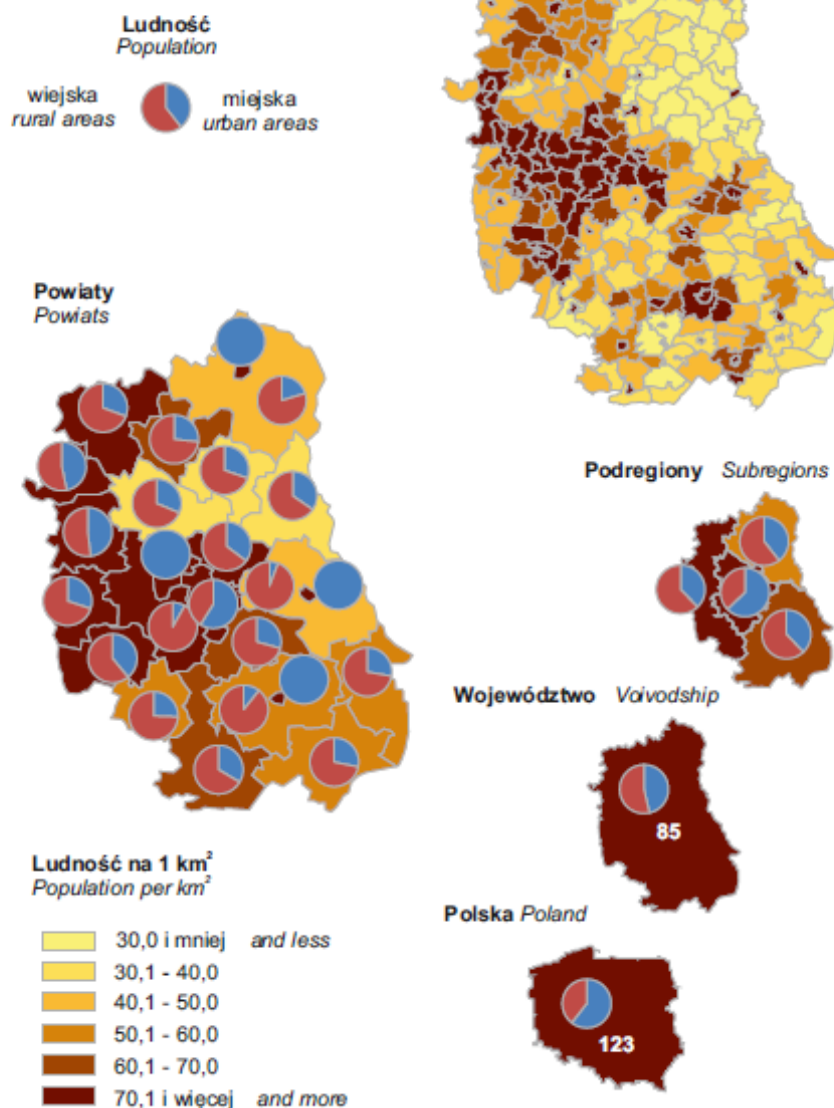
Przyrost naturalny na 1000 ludności
Natural increase per 1000 population

Źródło – dane GUS

Największy wzrost liczby ludności w powiecie lubelskim odnotowano w gminie Głusk (o 2,9%), następnie w gminie Wólka (o 1,6%), Gminie Konopnica (o 1,4%), gminie Jastków (o 1,3%). W powiecie łęczyńskim liczba ludności była niemal taka sama jak w połowie 2016 roku. W pozostałych powiatach zanotowano ubytek ludności, największy w powiecie hrubieszowskim (o 1,1%), krasnostawskim (o 0,8%), w powiatach tomaszowskim, lubelskim, janowskim i ryckim (po 0,7%).

LUDNOŚĆ W 2015 R.
Stan w dniu 31 XII
POPULATION IN 2015
As of 31 XII

Źródło – dane GUS

W województwie lubelskim jest 47 miast, w tym 4 miasta na prawach powiatu, 20 miast, w których są siedziby powiatów ziemskich. Dane z 30 czerwca 2016 r. ([Źródło: Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Województwo_lubelskie](https://pl.wikipedia.org/wiki/Województwo_lubelskie))

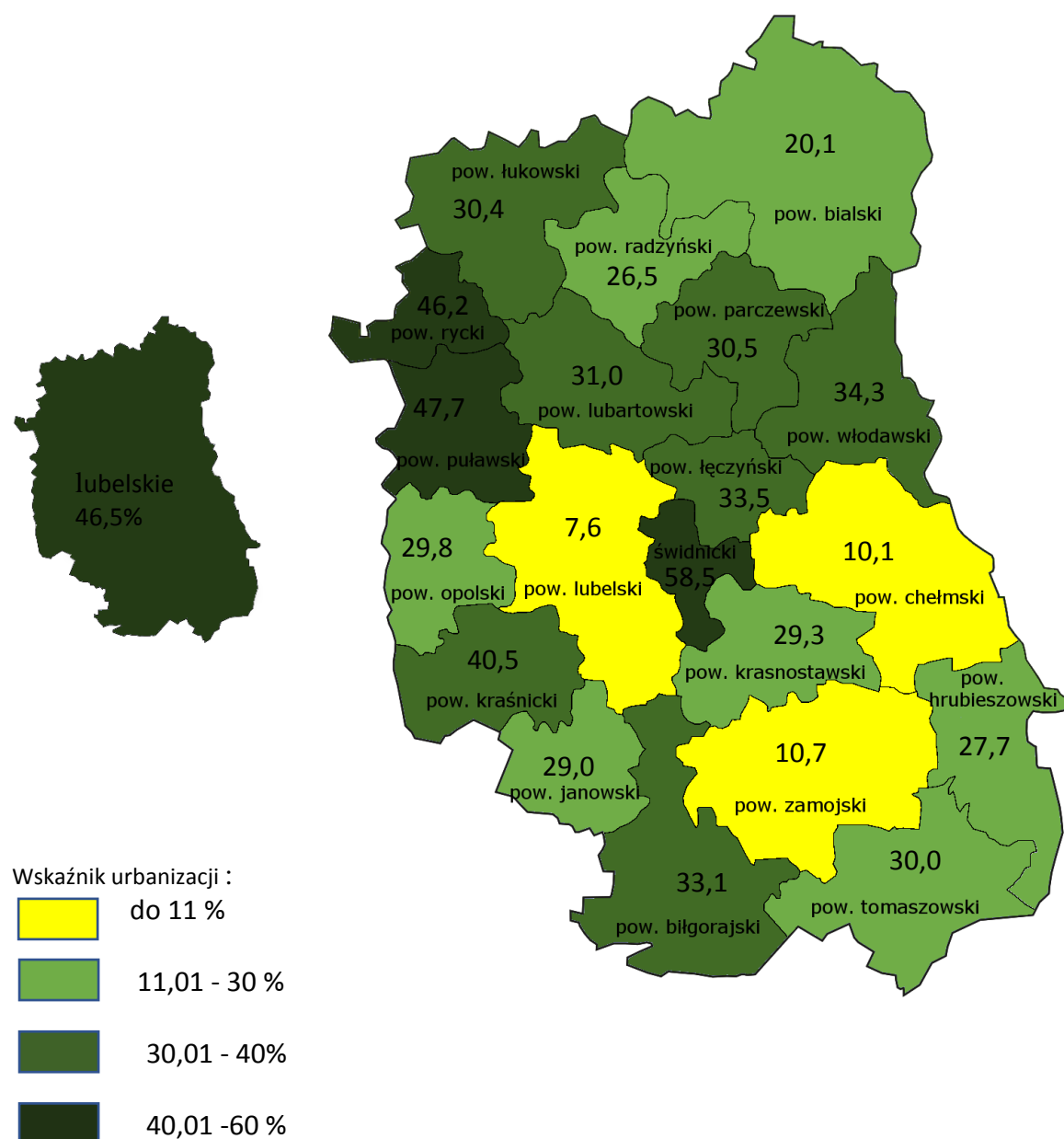
Stopień zurbanizowania naszego województwa jest bardzo różny. Są takie powiaty, w których tylko jedna miejscowość posiada prawa miejskie i jest to siedziba władz powiatowych: Parczew, Radzyń Podlaski, Włodawa, Hrubieszów, Łęczna. Pod względem liczby ludności największym miastem był Lublin, w którym mieszkało 340,2 tys. osób, co stanowiło 34,4% mieszkańców miast i 16,0% ogółu ludności województwa (*Stan i struktura ludności w województwie lubelskim Stan w dniu 30 VI 2017 roku, , Zofia Dymek, LOBR US w Lublinie*), 2 miasta liczące od 60-65 tys. mieszkańców (Zamość – ok.65 tys. i Chełm – ok.64 tys.), 2 miasta liczące od 40 do 60 tys. mieszkańców (Biała Podlaska – ok. 58 tys. i Puławy – ok. 48,5), 5 miast o liczbie mieszkańców od 20 do 40 tys. (Świdnik, Kraśnik, Łuków, Biłgoraj, Lubartów), 10 miast liczących od 10 do 20 tys. mieszkańców (Tomaszów Lubelski, Łęczna, Krasnostaw, Hrubieszów, Międzyrzec Podlaski, Dęblin, Radzyń Podlaski, Włodawa, Janów Lubelski, Parczew), w liczbie mieszkańców od 5 do 10 tys. 7 miast (Ryki, Poniatowa, Opole Lubelskie, Bełżyce, Terespol, Szczepieszyn, Bychawa). Najwięcej miast - 20, jest w obszarze posiadającym liczbę mieszkańców poniżej 5 tysięcy (Rejowiec fabryczny, Nałęczów, Tarnogród, Kock, Zwierzyniec, Krasnobród, Stoczek Łukowski,

Piaski, Annopol, Kazimierz Dolny, Józefów, Lubycza królewska, Łaszczów, ostrów Lubelski, Tyszowce, Rejowiec, Urzędów, Frampol, Modliborzyce, Siedliszcze).

Wskaźnik urbanizacji dla województwa lubelskiego kształtuje się na poziomie niższym niż średnia wartość kraju. Łącznie w 47 miastach zamieszkiwało 46,5% ogółu ludności. Dla Polski ta wartość wynosi 60,2% ogółu populacji.

Wśród powiatów ziemskich najbardziej zurbanizowany był powiat świdnicki (58,5 % stanowiła ludność w miastach), następnie powiat puławski (47,7%) i rycki (46,2%). Najmniejszy udział mieszkańców miast odnotowano w powiecie lubelskim (7,6%), następnie chełmskim (10,1%) i zamojskim (10,7%).

*Wskaźnik urbanizacji według powiatów województwa lubelskiego w dniu 30.06.2017 r.
(ludność w miastach w % ogółu ludności)*

(Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Stan i struktura ludności w województwie lubelskim Stan w dniu 30 VI 2017 roku, Zofia Dymek, LOBR US w Lublinie”)

Urbanizacja rozwinęła się najsilniej na dwóch typach obszarów o odmiennym charakterze: w strefie wielkich miast najsilniej przekształcających swoje zaplecze oraz w regionach, w których nie ma dużych dynamicznych miast wywołujących masowe migracje w relacji: wieś-miasto. Na typach obszarów znaczna część ludności wiąże się zawodowo z miastami, ale pozostaje w swoim dotychczasowym środowisku, mieszkając nadal na wsi. Jej codzienne dojazdy do pracy nazywa się ruchami wahadłowymi. Inna część ludności podejmuje pracę w mieście, ale nie zrywa z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Jest to ludność dwuzawodowa (przeważnie tzw. chłopi-robotnicy). Możliwość pracy w mieście aktywizuje też zawodowo kobiety wiejskie. Jeśli do miast dojeżdżają mężczyźni, kobiety przejmują większą część pracy w gospodarstwach rolnych. Praca w mieście i aktywizacja kobiet przyczyniają się do wzrostu dochodów ludności wiejskiej. Wzrost dochodów i ogólny postęp społeczny na wsi powoduje powstawanie i rozwijanie się zawodów pozarolniczych (handel, usługi bytowe i produkcyjne, oświata, ochrona zdrowia, przemysł rolno-przetwórczy, administracja). Obszary wiejskie przekształcają się więc z obszarów typowo rolniczych, tj. jednofunkcyjnych, w obszary wielofunkcyjne (Bajerowski, Suchta 1997).

Wnioski

Wszelkie próby wydzielenia obszarów wiejskich, głównie w obrębie stref podmiejskich są nieadekwatne do rzeczywistości, charakteryzującej się brakiem występowania wyraźnych granic osadnictwa wiejskiego i miejskiego. Zróżnicowany poziom przeobrażeń wsi, w tym jej struktury społeczno – demograficznej, zawodowej, więzi i stosunków społecznych, liczebności, zagęszczenia, form zabudowy, kształtu i funkcji osiedli, czyli głównie cech społecznych, demograficznych, ekonomicznych i przestrzennych

Wsparcie lokalnej przedsiębiorczości i pozyskanie inwestorów w małych i średnich miastach regionu może skutkować zwiększeniem miejsc pracy a migracje wahadłowe nie będą oznaczały trwałej migracji młodych ludzi, jak ma to miejsce w przypadku migracji do dużych miast.

Podniesienie atrakcyjności obszarów wiejskich i najbliższych miast – zwiększenie dostępu do edukacji, upowszechnianie dostępu do Internetu, poprawa i budowa lokalnych dróg, zwiększenie rynku pracy, lepsza opieka medyczna.

Wykorzystanie istniejącego potencjału rolniczego poprzez rewitalizację obszarów łąkowych wschodniej i południowo wschodniej części województwa, skierowanie produkcji rolniczej na tym obszarze na hodowlę bydła, kóz czy owiec z głównym wykorzystaniem łąk i pastwisk.

Literatura: 1.Czarnecki A. 2010, Procesy urbanizacji na obszarach wiejskich w Polsce, IRWiR PAN, Warszawa

2.Urząd Statystyczny w Lublinie, Stan i struktura ludności w województwie lubelskim, stan w dniu 30.VI.2017 r., opracowanie sygnałne

3.2 Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

3.2.1 SPÓJNOŚĆ ŚRODOWISKOWA OBSZARÓW WIEJSKICH W WYMIARZE PRZESTRZENNYM

Województwo lubelskie obejmuje swoimi granicami zarówno regiony niżowe (Nizina Południowopodlaska, Polesie Lubelskie), wyżynne (Wyżyna Lubelska, Rostocze, Wyżyna Wołyńska), jak i obszary związane strukturalnie z Karpatami (północna część Zapadliska Przedkarpackiego – Kotlina Sandomierska).

Na terenie województwa występują wszystkie typy gleb terenów nizinnych i wyżynnych Polski. Najlepsze gleby występują w środkowej części województwa obejmującej Wyżynę Lubelską z Rostoczem oraz zachodni kraniec Wyżyny Wołyńskiej.

Lubelszczyzna charakteryzuje się bardzo wysokimi walorami przyrodniczymi oraz różnorodnością biologiczną i krajobrazową, występuje tu ogromne bogactwo flory i fauny. Na

terenie województwa występuje wiele rzadkich i zagrożonych zanikiem gatunków oraz siedlisk przyrodniczych.

Przestrzenne zróżnicowanie cenności ekologicznej obszarów wiejskich województwa lubelskiego

Wyniki badań

Gminy wiejskie i miejsko-wiejskie województwa lubelskiego (193) na podstawie wartości wskaźnika Ei podzielono na pięć klas, uwzględniając takie statystyki wskaźnika, jak: średnia (\bar{x}) i odchylenie standardowe (s):

I klasa: $Ei \geq \bar{x} + s$; $Ei \geq 0,384719 - 21$ gmin,

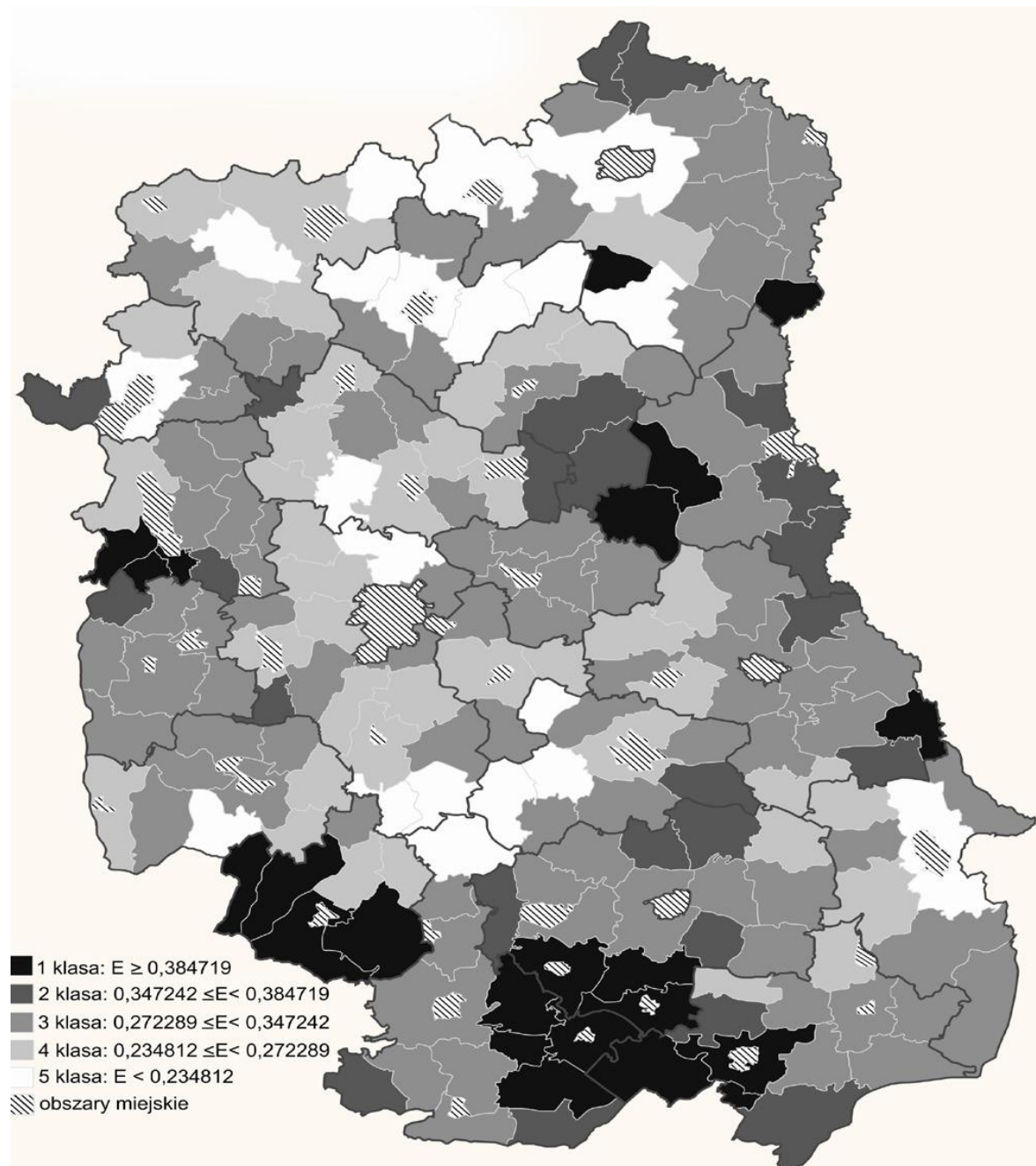
II klasa: $\bar{x} + 1/2s \leq Ei < \bar{x} + s$; $Ei 0,384719 - 23$ gminy,

III klasa: $\bar{x} - 1/2s \leq Ei < \bar{x} + 1/2s$; $Ei 0,347242 - 89$ gmin,

IV klasa: $\bar{x} - s \leq Ei < \bar{x} - 1/2s$; $Ei 0,272289 - 40$ gmin,

V klasa: $Ei < \bar{x} - s$; $Ei 0,234812 - 20$ gmin.

Do pierwszej (20 jednostek) i drugiej klasy (23 jednostki) zaliczono gminy o ponadprzeciętnym poziomie cenności ekologicznej. Gminy te skupione są głównie na obszarach peryferyjnych i dominują w południowej części województwa. Największe skupisko tworzą gminy położone na obszarze Roztoczańskiego Parku Narodowego oraz parków krajobrazowych: Puszczy Solskiej, Południowo-Roztoczańskiego Parku Krajobrazowego (PK), Krasnobrodzkiego PK, Sobiborskiego PK i Szczepieszyskiego PK. Drugie skupisko znajduje się w obszarze Parku Krajobrazowego 137 „Lasy Janowskie”.

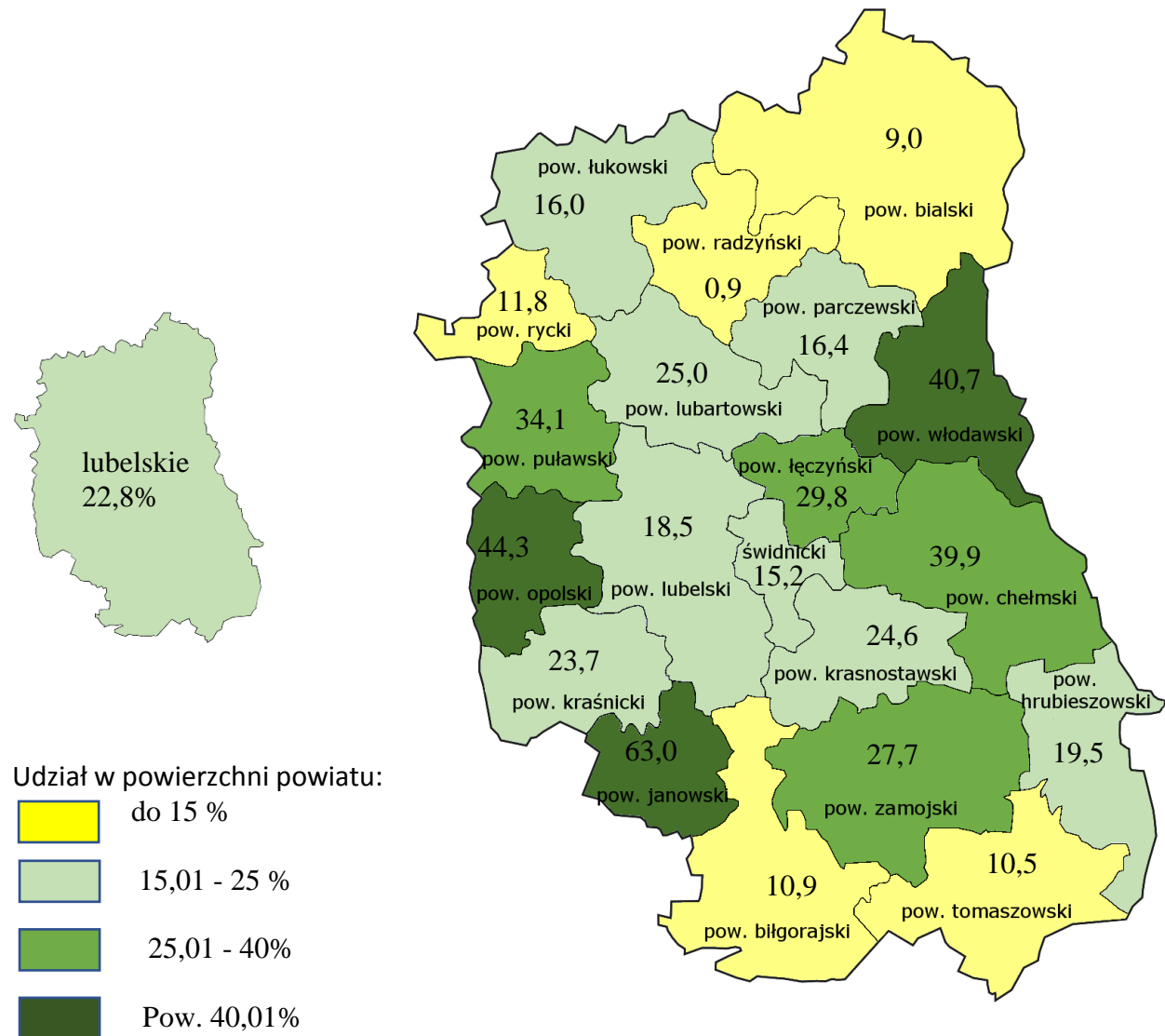
Rysunek 1. Przestrzenne zróżnicowanie cenności ekologicznej obszarów wiejskich województwa lubelskiego.

Źródło: Opracowanie Danuta Guzał-Dec Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej na podstawie wyników badań nad cennością ekologiczną badanych gmin.

Kolejna grupa gmin znajduje się na terenie Poleskiego Parku Narodowego, Poleskiego PK oraz Parku Krajobrazowego „Pojezierze Łęczyńskie”. Czwarta grupa jest rozmieszczona na terenie Kazimierskiego PK. Mniejsze skupienia występują ponadto na terenie: Podlaskiego Przełomu Bugu, Strzeleckiego PK i Skierbieszowskiego PK.

Gminy o niskim poziomie cenności ekologicznej (klasa czwarta i piąta) znajdują się głównie w północnej i środkowej części województwa. To gminy reprezentujące głównie strefy w zasięgu oddziaływania średniej wielkości miast, takich jak: Biała Podlaska, Radzyń Podlaski, Parczew, Ryki, Lubartów, Kraśnik, Krasnystaw i Hrubieszów oraz gminy ściśle powiązane z dużym miastem, centrum regionu – Lublinem.

Udział powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych w powierzchni ogółem powiatów województwa lubelskiego w 2016 r. w %

Źródło: Opracowanie własne na podstawie publikacji „Ochrona środowiska 2017 r.” – GUS,

Podsumowanie

Obszary o najwyższym poziomie cennej ekologicznej stanowią około 20% obszarów wiejskich województwa lubelskiego. Charakteryzują się peryferyjnym położeniem i znacznym oddaleniem od centrum regionu, ale także dość dużym rozproszeniem – występują najczęściej w małych skupieniach – około 3 gmin. Największe ich skupisko występuje w obszarze Roztoczańskiego Parku Narodowego. Tylko jedno skupisko znajduje się w strefie oddziaływania średniej wielkości prężnie rozwijającego się także pod względem społeczno-gospodarczym miasta Puławy. To gminy leżące w rejonie tzw. trójkąta turystycznego Nałęczów, Kazimierz Dolny, Puławy. W przypadku pozostałych gmin szczególnie zalecany jest rozwój wielofunkcyjny w celu wzmocnienia potencjału lokalnych gospodarek. Konieczne jest podjęcie współpracy międzygminnej w celu tworzenia ponadlokalnych strategii rozwoju opartych o wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego.

Źródło: Danuta Guzal-Dec, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej „Przestrzenne różnicowanie cennej ekologicznej obszarów wiejskich województwa lubelskiego „

Zachowanie i właściwe zagospodarowanie przyrodniczo cennych obszarów może pozwolić na rozwój turystyki i rekreacji, w tym zwłaszcza turystyki kwalifikowanej, związanej z obserwacją i poznawaniem przyrody. Z funkcją turystyczną powiązany może być rozwój funkcji leczniczej

wynikający z istnienia warunków dla lecznictwa klimatycznego. Obszary o wysokiej różnorodności biologicznej mogą być miejscem prowadzenia badań naukowych, których rezultaty będą miały znaczenie w rozwiązywaniu problemów środowiskowych. Funkcja rolnicza i leśna tych gmin powinna być rozwijana w kierunku produkcji żywności o wysokiej jakości oraz pozyskiwania wysokowartościowych roślin leczniczych i surowców odnawialnych. Możliwy jest także rozwój zbieractwa oraz upraw surowców farmaceutycznych.

Zasoby naturalne

Posiadane przez Lubelszczyznę bogate zasoby środowiska naturalnego należy postrzegać w kategoriach „kapitału ekologicznego” będącego w dyspozycji społeczności lokalnych. Dbłość o środowisko przyrodnicze może być ujmowana także jako szansa na rozwój, a nie tylko jako bariera, choć sprzeczności między przyrodą a gospodarką są w pewnych przypadkach nieuchronne. W świadomości społeczeństwa niezbędne jest wykreowanie postrzegania wartości ekologicznych w kategoriach interesu społecznego.

Źródło. K. Górnicki: Wybrane problemy badań świadomości ekologicznej, „Interes” jako kategoria badania świadomości ekologicznej, [w:]

Kapitał ekologiczny mieszkańców polski północno-wschodniej, Wyd. Fundacja Zielone Płuca Polski, Białystok 2010 r., s. 25-26

Zasoby naturalne i stan środowiska

Do głównych zasobów naturalnych regionu należą: złoża kopalin, zasoby wodne i leśne oraz gleby. Wśród surowców mineralnych podstawowe znaczenie posiadają bogate zasoby węgla kamiennego udokumentowane w Lubelskim Zagłębiu Węglowym, które stanowią podstawę do rozwoju przemysłu górniczego w regionie (około 7,6% wydobycia krajowego). Z innych kopalin na uwagę zasługują zasoby gazu ziemnego, a także złoża wapieni wydobywane dla przemysłu cementowego w Chełmie i Rejowcu Fabrycznym, zasoby surowców węglanowych, w tym zwłaszcza złoża wapieni i margli dla przemysłu cementowego, stanowiące 27,4% zasobów krajowych.

Stan zasobów innych kopalin jest bardzo mały. Wprawdzie ziemia krzemionkowa ma duży udział w zasobach krajowych, to jednak w całości jest ona importowana na potrzeby przemysłu. W obrębie województwa lubelskiego wstępnie udokumentowano duże zasoby gazu ziemnego w łupkach dolnego paleozoiku. Zasięg obszarowy zasobów pokrywa się w głównej mierze z zasięgiem złóż węgla kamiennego. Ich eksploatacja mogłaby zapewnić bezpieczeństwo energetyczne nie tylko regionu, lecz również kraju. Wody podziemne wyróżniają się wysoką jakością, a ich zasobność szacowana jest na około 130 tys. hm³ (ponad 7% zasobów wód podziemnych w kraju). Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych w 2011 roku wynosiły 1190,9 hm³/rok, stanowiąc 6,9% zasobów krajowych. Na terenie województwa położone są dwa duże zbiorniki wód podziemnych (Niecka Lubelska oraz Niecka Mazowiecka), wydzielone w ramach ogólnokrajowej strategii ochrony wód podziemnych. Zasadnicze znaczenie w zaspokajaniu potrzeb wodnych regionu lubelskiego posiada GZWP Niecka Lubelska. Znaczenie strategiczne mają również zasoby wód mineralnych występujące w okolicach Nałęczowa, Celejowa, Krasnobrodu, Osuch i Wólki Biskiej, których wydobycie może stanowić podstawę do rozwoju usług uzdrowiskowych w tych miejscowościach. Niezbyt duże są także zasoby wód powierzchniowych Lubelszczyzny. Stan ten wynika ze słabo rozwiniętej sieci rzecznej i zmiennych wielkości odpływu, zarówno w układzie przestrzennym jak i sezonowym. Deficyty wody utrzymują się na znacznych obszarach, szczególnie w rejonie oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna oraz w zlewniach większości lewostronnych dopływów Bugu. Kanał Wieprz - Krzna doprowadzający wodę na teren deficytowych zlewni, na skutek znacznej degradacji urządzeń technicznych, spełnia obecnie w ograniczonym stopniu funkcję nawadniania i retencji wód. W zasięgu oddziaływania melioracyjnego Kanału znajduje się 3 770 km² (15% powierzchni województwa). Dla wzrostu retencji wodnej istotna jest zarówno budowa zbiorników jak też stałe lub okresowe retencjonowanie wody w korytach rzek, rowach melioracyjnych oraz ochrona retencji naturalnej. Jednocześnie część obszaru województwa (dolina Wisły, Wieprza,

Bugu), ze względu na zły stan techniczny lub zupełny brak zabezpieczeń przeciwpowodziowych, zagrożona jest powodzią. Obszary prawnie chronione stanowią 22,7% powierzchni ogólnej województwa, znacznie poniżej średniej krajowej (32,5%). Pod względem powierzchni obszarów chronionych województwo zajmuje 7 miejsce w kraju.

Zasoby biotyczne oraz walory krajobrazu przyrodniczego Lubelszczyzny zostały docenione w krajowych i międzynarodowych systemach ochrony przyrody i krajobrazu. Najcenniejszymi pod względem przyrodniczym i krajobrazowym obszarami województwa są: Polesie (w tym Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie) z Międzynarodowym Rezerwatem Biosfery „Polesie Zachodnie” - trzecim w świecie rezerwatem trójstronnym, czyli położonym w przygranicznych terenach trzech państw, Roztocze z Puszcą Solską oraz dolina Wisły i Bugu. Na Lubelszczyźnie, w ramach sieci Natura 2000 funkcjonuje ogółem 122 obiekty - 23 obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) oraz 99 obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty. Ponadto zaproponowano jeden potencjalny obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Jata. Wody podziemne są podstawowym, a na większości obszaru województwa jedynym źródłem zaopatrzenia w wodę do celów pitnych, gospodarczych i przemysłowych. Region lubelski należy do obszarów zasobnych w wody podziemne. Ocenia się, że na przeważającym obszarze województwa wydajność potencjalna typowego ujęcia wody jest bardzo wysoka i wysoka. Największe znaczenie użytkowe posiada kredowe piętro wodonośne. Wielkość ich zasobów dyspozycyjnych systematycznie rośnie. W odróżnieniu od wód podziemnych, zasoby wód powierzchniowych Lubelszczyzny są niewielkie. Przyczynami tego stanu są: słabo rozwinięta sieć rzeczna, graniczne położenie głównych rzek i znaczna zmienność odpływów. Na znacznej powierzchni województwa utrzymuje się deficyt wód powierzchniowych.

Do strefy o największych zagrożeniach suszą, obejmującej północną i wschodnią część województwa, zalicza się 47,85% powierzchni. Użytkowanie istniejących w województwie urządzeń melioracji rolnych jest niezadowolające. Urządzenia odwadniające są utrzymywane (konserwowane) na ok. 36,3% powierzchni zmeliorowanej. Złe funkcjonowanie urządzeń melioracyjnych przyczynia się do zmniejszania się retencji naturalnej zasobów wodnych. Ogólny stan środowiska województwa lubelskiego w ostatnich kilkunastu latach wykazuje stałą poprawę (z wyjątkiem klimatu akustycznego). W większości przypadków poprawa jest jednak bardzo powolna. Zmniejsza się udział województwa w krajowej emisji zanieczyszczeń, mimo wzrostu wielkości emisji zanieczyszczeń z zakładów przemysłowych w województwie. Następuje wyraźna poprawa warunków aerosanitarnych z wyjątkiem miast: Lublin, Zamość i Chełm, gdzie utrzymuje się poziom zanieczyszczeń przekraczający dopuszczalne normy ze względu na ochronę zdrowia. Czynnikiem powodującym przekroczenie norm są pyły z niskiej emisji.

Powolnej poprawie ulega stan sanitarny wód powierzchniowych i podziemnych. Gorzej przedstawia się stan zasobów wód powierzchniowych, ponieważ na znacznej powierzchni województwa utrzymuje się deficyt wód powierzchniowych. W rejonach intensywnej eksploatacji wód odziemnych powstały leje depresyjne, największe w rejonie Lublina i Chełma. Radykalne przekształcenia stosunków wodnych mają miejsce w Lubelskim Zagłębiu Węglowym. Odwadnianie poziomów węglonośnych doprowadziło do powstania głębokich lejów depresyjnych w utworach karbonu i jury. Dodatkowo prowadzona tam eksploatacja węgla kamiennego na tzw. „zawał” spowodowała osiadanie gruntu i powstanie zalewisk o powierzchni ok. 32 ha.

Głównym czynnikiem powodującym degradację powierzchni ziemi jest eksploatacja surowców mineralnych, w tym głównie węgla kamiennego i surowców węglanowych. W województwie obserwuje się zmniejszanie się uciążliwości eksploatacji surowców mineralnych poprzez bardziej racjonalne użytkowanie zasobów i rekultywację terenów zdegradowanych i zdewastowanych.

Jedną z przyczyn ubytku terenów o walorach przyrodniczych jest również zanikanie ich użytkowania (w przypadku łąk występuje zanik wykaszania i wypasania, co prowadzi m.in. do zarastania roślinnością niepożądaną).

Poprawie ulega struktura użytkowania gruntów w zakresie przeciwdziałania marginalizacji gleb. Następuje stałe zwiększanie poziomu lesistości województwa. Za negatywny trend należy uznać ubytek terenów o walorach przyrodniczych wskutek przeznaczania ich pod zainwestowanie oraz zalesienia.

Pogorszeniu ulegają warunki klimatu akustycznego, głównie w sąsiedztwie głównych tras komunikacyjnych oraz na terenach o walorach uzdrowiskowych i wypoczynkowych. Realizacja obwodnic miejscowości lokalnie ograniczyła negatywne oddziaływania hałasu.

Istotnym problemem w województwie jest narastająca presja na tereny o walorach przyrodniczych. Prowadzi to do destabilizacji struktury ekologicznej województwa. Wymagana jest:

- identyfikacja sieci ekologicznej województwa z określeniem zasad ochrony ostoj przyrody i korytarzy ekologicznych,
- wyznaczenie terenów wymagających objęcia ochroną w postaci obszarów cichych w aglomeracji i poza aglomeracją,
- ochrona naturalnej retencji poprzez zachowanie terenów mokradłowych i ograniczenie melioracji osuszających,
- wprowadzenie mechanizmów ograniczających nadmierne nieuzasadnione przeznaczanie gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne.

Mimo braku krajowych gatunków endemicznych, województwo lubelskie posiada znaczący udział w różnorodności biologicznej Europy i kraju.

Na terenie województwa wyznaczono 16 ostoj o szczególnym znaczeniu dla zachowania różnorodności gatunkowej wszystkich grup flory i fitocenozy Europy (IPA). Całkowita powierzchnia tych ostoj wynosi 103 503,3 ha, z czego na terenie województwa lubelskiego 56 117,98 ha (2,2% powierzchni województwa). Pozostała część położona jest w sąsiednich województwach. Ponadto zidentyfikowano 23 ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym (IBA) o powierzchni 501 068,0 ha.

Skomplikowana budowa geologiczna, zróżnicowanie procesów geomorfologicznych, a także urozmaicone ukształtowanie terenu, przyczyniły się do powstania wielu osobliwości przyrody nieożywionej. Unikatowym zjawiskiem w skali kraju jest występowanie zgrupowania 61 jezior, zwanych Pojezierzem Łęczyńsko – Włodawskim, bo położonych poza zasięgiem ostatniego (bałtyckiego) zlodowacenia. Z wierzchołkami pokrytymi lessem (Płaskowyż Nałęczowski i Rostocze Zachodnie), związana jest wyjątkowo gęsta sieć wąwozów. Dla wyniesionych obszarów Rostocza, Wyżyny Lubelskiej i Wyżyny Wołyńskiej charakterystyczne są przełomy rzeczne i strefy krawędziowe. Jedną z większych osobliwości strefy krawędziowej Rostocza są szumy, szypoty na rzekach: Szum, Sopot, Tanew, Jeleń. Rostocze i Wyżyna Lubelska obfitują w liczne i wydajne źródła. Szacuje się, że na terenie województwa lubelskiego czynnych jest około 1 500 źródeł. Walory turystyczne i krajobrazowe posiadają również odsłonięcia geologiczne i osobliwości geologiczne (skamieniałości).

Największymi walorami krajobrazowymi w województwie lubelskim odznaczają się:

- Płaskowyż Nałęczowski i tzw. Rostocze Szczepreszyńskie z gęstą siecią wąwozów,
- Polesie Zachodnie z krajobrazem pojeziernym,
- Równina Biłgorajska z krajobrazem puszczańskim,
- Rostocze ze specyficznym krajobrazem naturalno-kulturowym, unikatowym w skali europejskiej, 5
- Bug z jej nieuregulowanym korytem i „dziką przyrodą”.

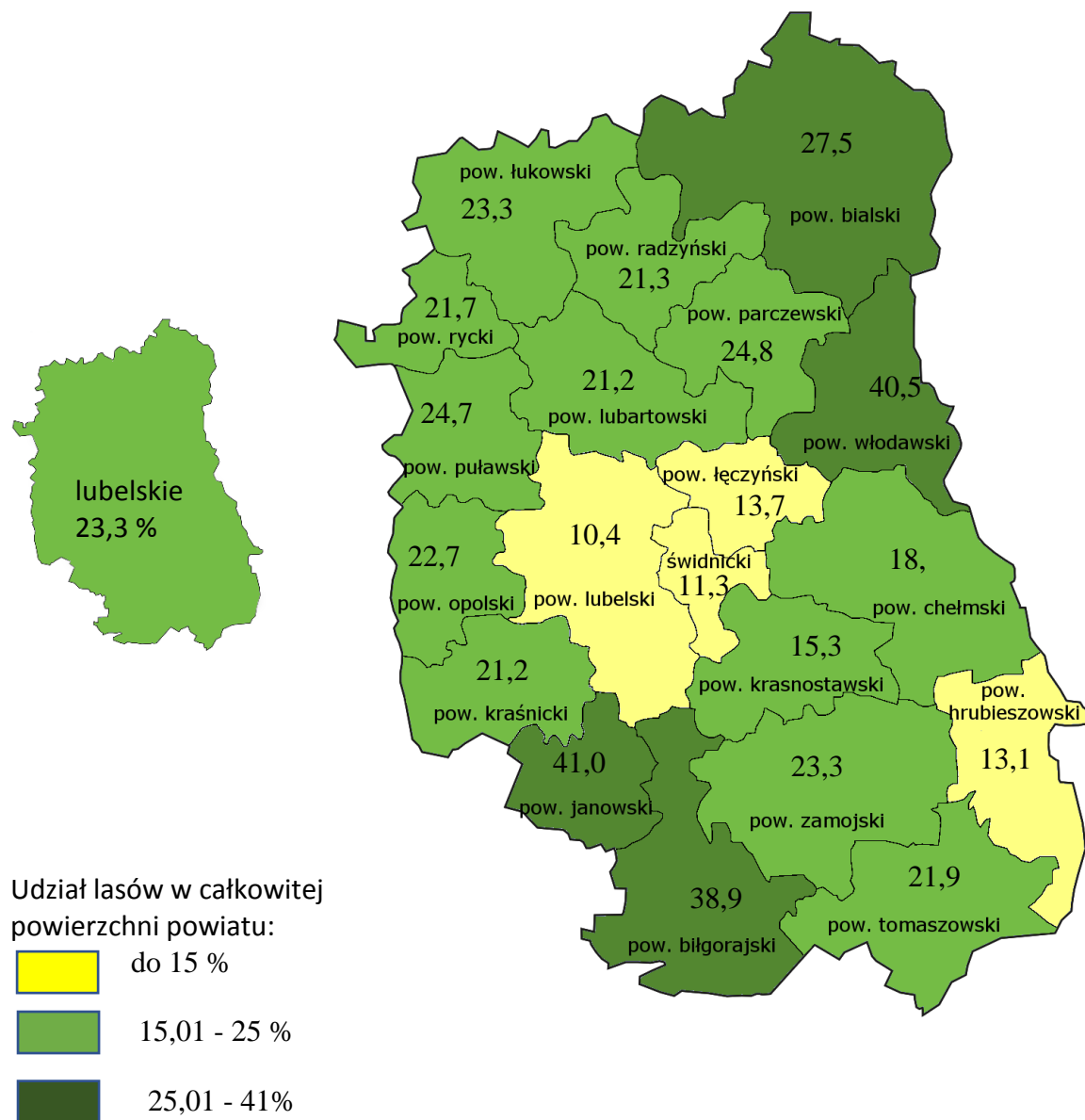
Źródło. Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO NA LATA 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.), Uwarunkowania wewnętrzne. Synteza, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, 2011 r.

ZASOBY LEŚNE

Region charakteryzuje się bardzo niskim stopniem zalesienia. Lesistość województwa kształtuje się od dłuższego czasu na poziomie 23,10% powierzchni województwa (wobec 29,2% w kraju). Największe kompleksy leśne zachowały się na piaszczystych i podmokłych równinach Kotliny Sandomierskiej (Puszcza Solska, Lasy Janowskie), na silnie urzeźbionym Roztoczu (Lasy Zwierzynieckie) oraz w nadbużańskiej części Polesia (Lasy Sobiborsko-Włodawskie). Najbardziej wylesioną, z uwagi na dobre gleby, jest Wyżyna Lubelska, gdzie w wielu gminach lesistość nie przekracza nawet 10%. Należy oczekiwać, że w najbliższych latach nastąpi wzrost lesistości województwa w związku z realizacją w Polsce kompleksowych programów zalesień.

Lesistość powiatów województwa lubelskiego w 2016 r. w %

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL - GUS

Kluczowymi problemami gospodarki leśnej w regionie są: zbyt mała w stosunku do potrzeb i możliwości lesistość województwa i zbyt niska, w stosunku do żyzności siedlisk, produktywność lasów. Lasy zajmują powierzchnię 559 500 ha, co stanowi 6,2% terytorium kraju i 22,0% obszaru województwa. Wskaźnik ten sytuuje województwo lubelskie na 14 miejscu w kraju, w którym lasy stanowią 28,3% jego obszaru.

Lasy prywatne i państwowe

Na Lubelszczyźnie 61,2% powierzchni gruntów leśnych należy do Skarbu Państwa (w kraju – 80,2%); pozostała część znajduje się głównie w rękach prywatnych. O bardziej efektywnej gospodarce leśnej w lasach państwowych świadczy wielkość zasobów drzewnych na pniu. Na ogólną ilość zasobów wynoszących 88,4 hm³ grubizny brutto 72,6% zasobów stanowią lasy państwowe. Również średnia zasobność powierzchni zalesionej na gruntach Skarbu Państwa jest większa i wynosi 212 m³/ha, podczas gdy w lasach prywatnych wynosi tylko 121 m³/ha. W lasach państwowych przeważają drzewostany w III klasie wieku (41–60 lat) – 25,5%. Lasy prywatne odznaczają się bardziej niekorzystną strukturą wiekową, dominują w nich bowiem drzewostany w II klasie wieku (33,9%). Średni wiek drzewostanów wynosi 56 lat. Na gruntach leśnych Skarbu Państwa przeważają: z siedlisk lasowych – las świeży (24,3%) i las mieszany świeży (21,7%), a z siedlisk borowych – bór mieszany świeży (16,4%) i bór świeży (14,6%). Podobne proporcje dotyczą lasów prywatnych. W strukturze gatunkowej drzewostanów lasów państwowych dominują sosna i modrzew (65,8%); wyraźnie mniejszy udział (15,3%) posiada grupa dębu, jesionu, klonu, jaworu i wiązu. W lasach prywatnych jest podobnie.

Ochrona lasów

Lasy województwa lubelskiego należą do najzdrowszych w kraju, ale podlegają wielu zagrożeniom abiotycznym i biotycznym. Z tych ostatnich największe szkody wywołują szkodniki. Waga potencjałów, jakie koncentruje las (tj. klimatycznego, genetycznego, ochronnego, samooczyszczeniowego i produktywności biotycznej) stawia ochronę lasu (w celu zachowania środowiska naturalnego) na pierwszym miejscu przed produkcją leśną. Duży nacisk w regionie lubelskim należy położyć na sposób zarządzania i zasady gospodarowania użytkami leśnymi, ponieważ odczuwalny wzrost produktywności lasów (i tym samym poprawa ich stanu ekologicznego), obok zwiększenia stopnia lesistości województwa, powinno być głównym celem gospodarki leśnej.

WODY

Najwartościowsze w województwie lubelskim wody lecznicze to słabo zmineralizowane (0,7 g/l) wody wodorowo-wapniowe, żelaziste; udokumentowane są w ilości 96,00 m³/h i ujmowane w ilości 185 444 m³/rok w Nałęczowie. Wody mineralne o znaczeniu leczniczym, chlorkowo-sodowe, występują również – lub można się ich spodziewać – w Celejowie (w sąsiedztwie Nałęczowa), na Roztoczu (w Krasnobrodzie i Lipowcu) oraz w Kotlinie Sandomierskiej (w Wólce Biskiej i Osuchach).

Zasoby wód powierzchniowych

Zasoby wód powierzchniowych Lubelszczyzny są niezbyt duże. Przyczynami tego stanu są: słabo rozwinięta sieć rzeczna i zmienne wielkości odpływu, zarówno w układzie przestrzennym, jak i sezonowym. Deficyty wody utrzymują się na znacznych obszarach, szczególnie w rejonie oddziaływania Kanału Wieprz–Krzna oraz w zlewniach większości lewostronnych dopływów Bugu. W stosunku do potrzeb i możliwości retencjonowana jest niewielka ilość wody. W granicach województwa znajduje się 20 zbiorników retencyjnych o łącznej powierzchni 2798 ha i pojemności użytkowej 50,5 mln m³.

Ogólna powierzchnia stawów wynosi natomiast 6465 ha.

Racjonalizacja gospodarki wodą

Spośród czynników racjonalizujących gospodarowanie wodą główne znaczenie w nadchodzących latach przypisuje się:

- działaniom inwestycyjnym, zwłaszcza retencji wód; obszarem priorytetowym jest strefa oddziaływania Kanału Wieprz–Krzna, a zadaniami strategicznymi: budowa zbiornika „Oleśniki” i modernizacja Kanału Wieprz–Krzna;
- określeniu warunków korzystania z wód w układach zlewniowych w oparciu o sporządzone uprzednio bilansy jakościowe i ilościowe.

Na znaczeniu zyskiwać będą mechanizmy rynkowe, tylko one bowiem mogą pomóc w realizacji zasady: pokryć popyt i zachować dyspozycyjny zasób wody. Będzie to możliwe w sytuacji zorganizowania rynku koncesji na eksploatację poszczególnych zbiorników wód

powierzchniowych i podziemnych oraz dostawy wody innym użytkownikom. Rynek taki urealniłby treść ekonomiczną cen wody i tym samym sprzyjałby rzeczywistej ochronie jej zasobów.

(Źródło: *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego*)

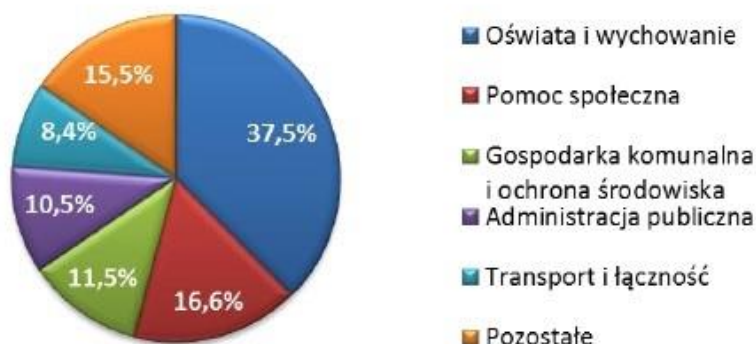
3.2.2 SPÓJNOŚĆ GOSPODARCZA OBSZARÓW WIEJSKICH W WYMIARZE PRZESTRZENNYM

Analizując podane we wcześniejszych punktach dane GUS wartość PKB w przeliczeniu na mieszkańca w 2014 roku w Polsce wynosiła średnio 44 686 złotych. Ale różnice między województwami są bardzo widoczne. Tylko 4 województwa mają PKB powyżej średniej krajowej: mazowieckie, dolnośląskie, wielkopolskie i śląskie. Lubelskie jest na samym końcu. Wartość wyniosła 31 170 zł co daje 69,75 % przeciętnej dla kraju. Z drugiej strony tabeli jest mazowieckie z 71 659 zł na głowę (160,36 % średniej krajowej). Dane statystyczne za rok 2015 pokazują natomiast już bardziej uszczegółowione dane dotyczące struktury wydatków gmin wiejskich i miejsko wiejskich (gmin tzw. obszarów wiejskich).

**Dochody gmin województwa lubelskiego
w 2015 r. według rodzajów**

**Wydatki gmin województwa lubelskiego
w 2015 r. według działów**

Źródło: Opracowanie sygnałne: *Budżety jednostek samorządu terytorialnego w województwie lubelskim w 2015 r.* - US w Lublinie

I tak w kontekście szeroko rozumianej infrastruktury: (w proc. wydatków budżetu danej j.s.t.)

- transport i łączność – gminy miejsko-wiejskie – 7,9%, gminy wiejskie – 8,0%
- gospodarka komunalna i ochrona środowiska - gminy miejsko-wiejskie – 11,9%, gminy wiejskie – 10,2%

Na uwagę zasługuje wielkość wydatków na :

- oświata i wychowanie - gminy miejsko-wiejskie – 39%, gminy wiejskie – 37,6%,
- pomoc społeczna - gminy miejsko-wiejskie – 16,6%, gminy wiejskie – 17,0%

Jak widzimy ponad połowa wydatków to wydatki na oświatę i pomoc społeczną. Jeśli do tego dodamy wydatki na wynagrodzenie wraz z pochodnymi to stwierdzimy, iż wydatki bieżące stanowią ponad 80% w budżetach omawianych j.s.t. Niecałe 20% jest możliwe do przeznaczenia na zadania inwestycyjne.

Podobnie wygląda struktura wydatków w budżetach powiatów. Wspominamy o powiatach gdyż na obszarach wiejskich zadanie powiatu to głównie infrastruktura drogowa. Jednak mając na uwadze fakt, iż zarówno gmina jak i powiat tylko ok. 20% wydatków budżetu może przeznaczyć na zadania inwestycyjne – to odpowiedź nt. przyczyn jakości infrastruktury drogowej sama się nasuwa. Wspomnieć należy, iż inwestycje tych szczebli j.s.t to nie tylko drogi. Pozostają dyspozycji wydatki majątkowe na utrzymanie substancji budynkowej m.in. szkoły, przedszkola, administracji publicznej czy samorządowej).

Dlatego też wszelkiego typu instrumenty wsparcia finansowego tego szczebla j.s.t. o jakich wspomina się w niniejszym opracowaniu mają głębokie uzasadnienie (np. dofinansowanie programów wapnowania, badania gleb itp.).

Wiemy jak znacznym obciążeniem budżetów gmin jest utrzymanie bieżące infrastruktury drogowej (oświetlenie, remonty, zimowe utrzymanie) stąd często problemy z realizacją nowych inwestycji w tym obszarze.

Mając na uwadze ograniczone możliwości budżetowe gmin wiejskich i miejsko-wiejskich wskazujemy na konieczność wypracowania instrumentów wsparcia przy realizacji zadań infrastrukturalnych przez te j.s.t na obszarach stricte wiejskich (m.in. uzbrojenie terenu w sieci pod kątem realizacji inwestycji w sektorze rolno-spożywczym tworzenie swego rodzaju „stref ekonomicznych”).

Źródło: Opracowanie sygnałne: *Budżety jednostek samorządu terytorialnego w województwie lubelskim w 2015 r.* - US w Lublinie, BDL GUS

Aby określić poziom rozwoju gospodarczego i społecznego OW należy wziąć pod uwagę różne wskaźniki: liczbę podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców, liczbę podmiotów w sferze usług rynkowych na 10 tys. mieszkańców, dochody własne na 1 mieszkańca i wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca, zmiany liczby ludności, gęstość zaludnienia, średnie saldo migracji z trzech ostatnich lat, średni przyrost naturalny z trzech ostatnich lat, wskaźnik obciążenia społecznego i obciążenia demograficznego oraz udział wydatków na opiekę socjalną w ogólnych wydatkach gmin. W 2014 r. w Polsce klasyfikacja gmin wg. poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego wykazała, że więcej gmin zarówno wiejskich jak i miejsko-wiejskich charakteryzował niski poziom rozwoju, przy czym dotyczyło to w większym stopniu rozwoju gospodarczego (ponad 60%) niż społecznego (ponad 50%). Z opracowania IERiGŻ PIB wynika, że w województwo lubelskie charakteryzuje się najwyższym poziomem spójności (niski współczynnik zmienności) zarówno gospodarczej jak i społecznej, ale przy niskim poziomie rozwoju. Najśłabsze pod względem potencjału gospodarczego były też gminy wiejskie z naszego województwa, wykazujące również duży wzrost zróżnicowania pod względem rozwoju gospodarczego.

Województwo	Poziom rozwoju w 2014 r.		Współczynnik zmienności w 2014 r.		Zmiana 2014-2005			
					poziom rozwoju		współczynnika zmienności	
	rodzaj gmin							
	w	m-w	w	m-w	w	m-w	w	m-w
Rozwój gospodarczy								
Polska	95,6	111,2	55,1	36,1	101,8	95,4	95,9	133,7
Lubelskie	72,0	94,6	31,7	22,6	90,4	92,7	107,3	107,3
Rozwój społeczny								
Polska	94,0	115,7	54,9	36,1	100,6	98,0	102,3	94,5
Lubelskie	61,4	92,0	65,4	34,3	95,5	95,3	117,2	98,9

Województwo	Średni poziom rozwoju	Liczba gmin wg poziomu					Liczba gmin
		bardzo niski	niski	średni	wysoki	bardzo wysoki	
gospodarczego							
Polska	100,0	138	782	715	311	228	2174
Lubelskie	74,7	43	94	43	12	1	193
społecznego							
Polska	100,0	317	507	631	402	316	2173
Lubelskie	64,9	79	62	35	10	7	193

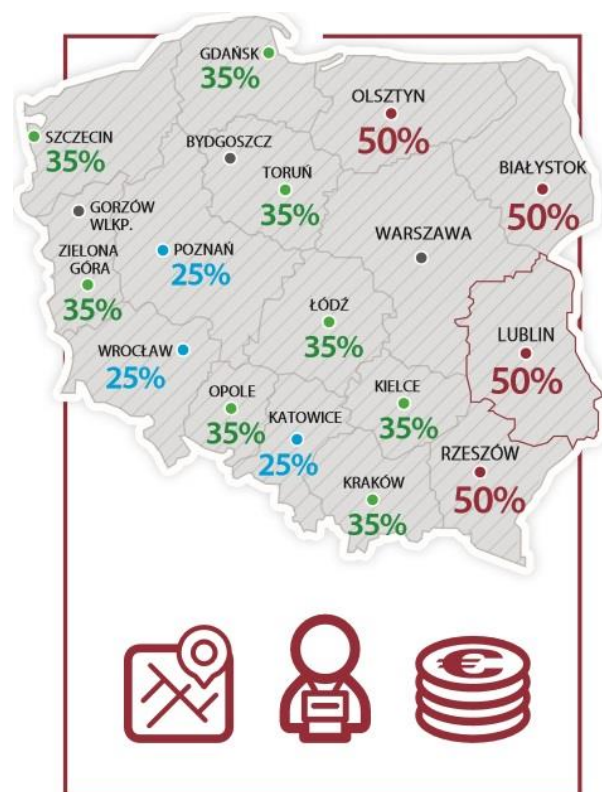
- w- gminy wiejskie, m-w – gminy miejsko-wiejskie

Źródło: *Wieloaspektowe ujęcie problemu spójności obszarów wiejskich na poziomie lokalnym i regionalnym w dotychczas realizowanych i planowanych strategiach rozwoju – Rolnictwo polskie i UE 2020+ Wyzwania, Szanse, Zagrożenia, Propozycje*, IERiGŻ PIB, Warszawa 2015,

SPECJALNE STREFY EKONOMICZNE (SSE)

Specjalne Strefy Ekonomiczne (SSE) to wydzielone obszary kraju, na których może być prowadzona działalność gospodarcza na preferencyjnych warunkach. W ramach SSE przedsiębiorcy mogą liczyć na liczne udogodnienia, do których należą:

- pomoc publiczna w postaci ulg i zwolnień z podatków dochodowych,
- obecność niezbędnej dla przemysłu infrastruktury,
- dostępność atrakcyjnych gruntów inwestycyjnych,
- wsparcie administracyjne w kwestiach prawnych.

Wysokość zwolnienia z podatków

W Polsce istnieje **14 Specjalnych Stref Ekonomicznych**. Każda strefa składa się z podstref. **Na terenie województwa lubelskiego funkcjonują 4 Specjalne Strefy Ekonomiczne (SSE):**

- SSE "Starachowice"
- SSE Euro-Park Mielec
- SSE Tarnobrzeg Euro-Park WISŁOSAN
- Pomorska SSE

W tym 18 podstref Specjalnych Stref Ekonomicznych (PSSE):

- Jedna w ramach **SSE "Starachowice"**

1. Puławy - 119,31 ha

- Siedem w ramach **SSE Tarnobrzeg Euro-Park WISŁOSAN**

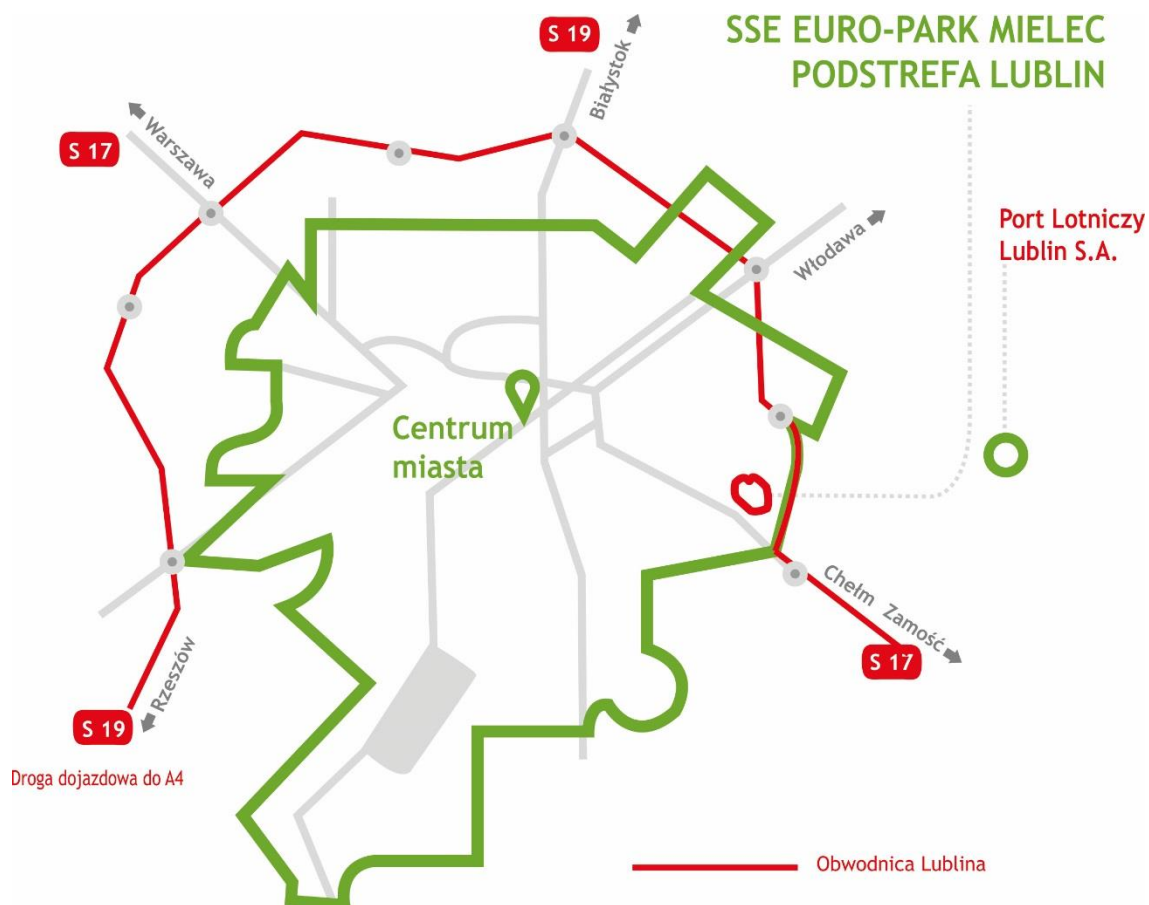

- 2. Łuków - 40,52 ha
- 3. Tomaszów Lubelski - 10,56 ha
- 4. Janów Lubelski - 36,41 ha
- 5. Kraśnik - 23,48 ha
- 6. Horodło - 5,30 ha
- 7. Ryki - 4,46 ha
- 8. Radom - gmina Poniętowa - 7,7 ha
 - Dziewięć w ramach **SSE Euro-Park Mielec**
- 9. Radzyń Podlaski - 7,62 ha
- 10. Rejowiec Fabryczny - 27,10 ha
- 11. Lubartów - 19,78 ha
- 12. Lublin - 118 ha
- 13. Chełm - 20,62 ha
- 14. Zamość - 53,52 ha
- 15. Międzyrzec Podlaski - 8,93 ha
- 16. Kraśnik - 2,29 ha
- 17. Krasnostaw - 2,62 ha
 - Jedna w ramach **Pomorskiej SSE**
- 18. Biała Podlaska - 96 ha

Specjalna Strefa Ekonomiczna - MIELEC ; PODSTREFA: LUBLIN

Podstrefa Lublin, powstała w 2007 roku, stanowi część Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK MIELEC. Głównym celem tego przedsięwzięcia było przyspieszenie rozwoju gospodarczego miasta, a w konsekwencji utworzenie nowych miejsc pracy oraz zwiększenie konkurencyjności przedsiębiorstw otwartych na innowacje.

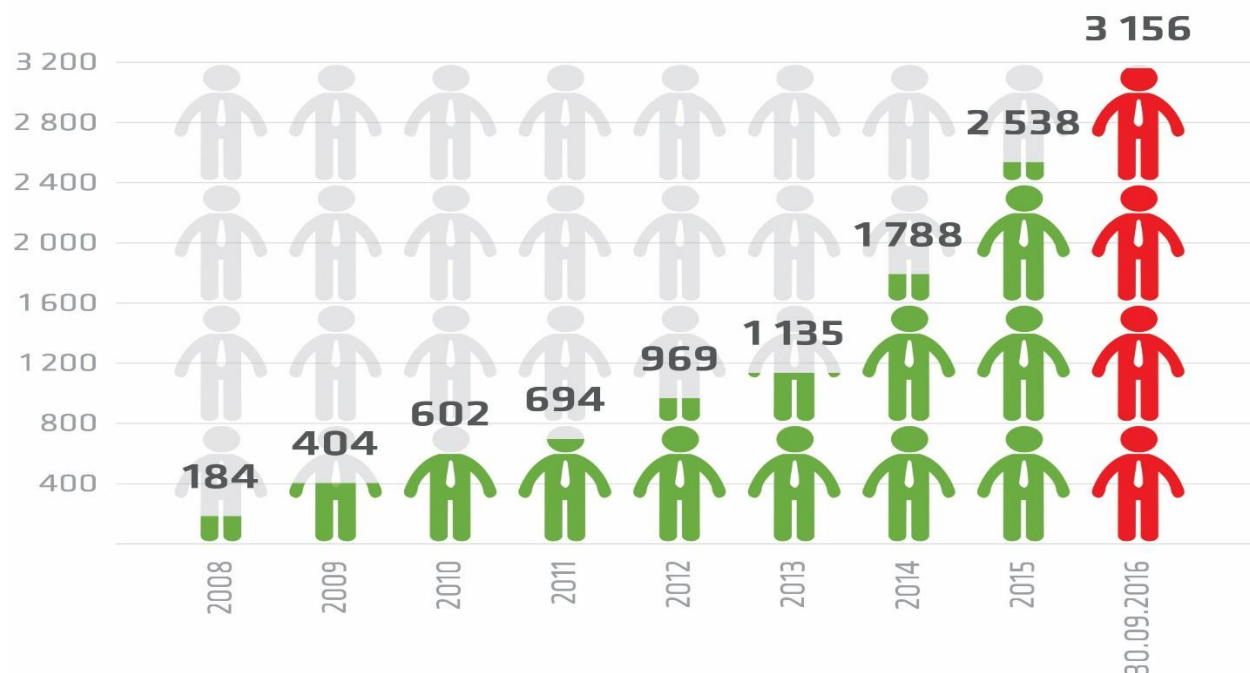
Lokalizacja Podstrefy Lublin jest nieprzypadkowa. Grunty należące do SSE znajdują się w południowo-wschodniej części miasta, w rejonie ul. Witosa, to znaczy w pobliżu obwodnicy Lublina, węzła komunikacyjnego trasy ekspresowej S-17 oraz Portu Lotniczego Lublin S.A.. Jest to najbardziej korzystne umiejscowienie dla wszystkich inwestujących tam podmiotów.

Obecnie Podstrefa Lublin obejmuje obszar o łącznej powierzchni 128 ha, który w całości jest objęty aktualnym Miejscowym Planem Zagospodarowania na aktywność gospodarczą. Z uwagi na rosnące zainteresowanie tym rejonem pod rozpoczęcie swojej działalności władze miasta planują poszerzenie jego powierzchni do 200 ha.

Rezultaty utworzenia strefy

Obecnie Podstrefa LUBLIN jest już niemal w pełni zagospodarowana. 51 inwestorów znalazło dla siebie dogodny warunki do rozwoju właśnie na jej terenie. 35 firm zrealizowało planowane inwestycje, zatrudniając łącznie 3 156 osób (w tym 2 067 to nowo utworzone miejsca pracy, a 1 089 to utrzymane miejsca). Wartość zrealizowanych dotychczas inwestycji przekracza 1,1 miliarda PLN.

KRAŚNIK

Kraśnik stał się jednym z niewielu miast w Polsce, w którym działają dwie strefy ekonomiczne.

- Od 2014 roku działa Strefa Inwestycji Kraśnik jako podstrefa Tarnobrzelskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK WISŁOSAN. W strefie o powierzchni ponad 24 ha prowadzi działalność już dwóch przedsiębiorców, a kolejni wykazują duże zainteresowanie lokowaniem swoich inwestycji na tym terenie.
- Rozporządzeniem Rady Ministrów z 15 lipca 2015 roku do Strefy Ekonomicznej Euro-Park Mielec została włączona działka o powierzchni 2,2931 ha należąca do firmy Cyclone Polska, w ramach nowej Podstrefy Kraśnik. Kraśnik stał się częścią Doliny Lotniczej.

Źródła:

1. Specjalna Strefa Ekonomiczna euro-park Mielec <https://europark.arp.pl/>

Składa się ona z podstref obejmujących miejscowości:

a) Międzyrzec Podlaski

https://www.google.pl/search?dcr=0&biw=1280&bih=871&ei=o1xDWu2nCoOF6AT9kbCwDg&q=podstrefa+ekonomiczna+mi%C4%99dzyrzec+podlaski&oq=podstrefa+ekonomiczna+mi%C4%99dzyrzec+podlaski&gs_l=psy-ab.3...140231.150212.0.150303.32.30.1.0.0.0.184.2805.24j6.30.0....0...1c.1.64.psy-ab..1.27.2468...35i39k1j0i22i30k1j33i160k1j33i22i29i30k1j33i21k1.0.Omxx_gis_VA=

b) Radzyń Podlaski

https://www.google.pl/search?dcr=0&biw=1280&bih=871&ei=PF1DWpilFOqU6ASE8rfAAQ&q=podstrefa+ekonomiczna+radzy%C5%84+podlaski&oq=podstrefa+ekonomiczna+radzy%C5%84+podlaski&gs_l=psy-ab.3..0i22i30k1.28505.33517.0.33623.33.29.2.0.0.0.197.2557.22j7.29.0....0...1c.1.64.psy-ab..3.29.2400...0j33i160k1j35i39k1.0.09wWpoeSoEU

c) Lubartów <http://biznes.lubartow.pl/index.php?r=97>

d) Lublin <https://lublin.eu/biznes-i-nauka/inwestorzy/specjalna-strefa-ekonomiczna/>

e) Rejowiec Fabryczny

https://www.google.pl/search?dcr=0&biw=1280&bih=871&ei=X11DWsDoBKj36ATLxaaOB&q=podstrefa+ekonomiczna+rejowiec+fabryczny&oq=podstrefa+ekonomiczna+rejowiec+fabryczny&gs_l=psy-

[ab.3..33i160k112.9813.15035.0.15220.34.31.3.0.0.0.181.2745.23j8.31.0....0...1c.1.64.psy-ab..2.28.2236...35i39k1j0i22i30k1j33i21k1j33i22i29i30k1.0.vJRpatIijLU](https://www.google.pl/search?dcr=0&biw=1280&bih=871&ei=nFxDWpHxD4i96AS_p7SoDA&q=podstrefa+ekonomiczna+che%2m&oq=podstrefa+ekonomiczna+che%2m&gs_l=psy-ab.3..0i22i30k1110.4486.5254.0.5294.6.3.0.0.0.310.488.2j3-1.3.0....0...1c.1.64.psy-ab..3.3.487...0j35i39k1.0.h0fhtguLP48)

f) Chelm

https://www.google.pl/search?dcr=0&biw=1280&bih=871&ei=nFxDWpHxD4i96AS_p7SoDA&q=podstrefa+ekonomiczna+che%2m&oq=podstrefa+ekonomiczna+che%2m&gs_l=psy-ab.3..0i22i30k1110.4486.5254.0.5294.6.3.0.0.0.310.488.2j3-1.3.0....0...1c.1.64.psy-ab..3.3.487...0j35i39k1.0.h0fhtguLP48

g) Krasnystaw

https://www.google.pl/search?dcr=0&biw=1280&bih=871&ei=0l1DWO2RB8nF6AT2gYjwBw&q=podstrefa+ekonomiczna+krasnystaw&oq=podstrefa+ekonomiczna+krasnystaw&gs_l=psy-ab.3..0i22i30k1.23139.25778.0.25877.28.19.0.0.0.129.1452.18j1.19.0....0...1c.1.64.psy-ab..14.14.1129...0j33i22i29i30k1j35i39k1.0.jxf3noRurY8

h) Kraśnik <http://strefainwestycji.eu/index.php?lang=pl>

i) Zamość <http://www.investin.zamosc.pl/pl/>

- **Strefa ekonomiczna TARNOBRZEG**

Podstrefy:

a) Tomaszów Lubelski <http://safjanowski.pl/portfolio/tomaszow/tomaszow-lubelski/public/home.html>

b) Janów Lubelski <http://www.janowlubelski.pl/dla-inwestorow>

c) Łuków <http://www.inwestujunas.pl/pl/>

d) Kraśnik <http://strefainwestycji.eu/index.php?lang=pl>

e) Horodło

http://www.horodlo.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&sub=0&menu=5&artykul=262&akcja=artykul

f) Ryki https://www.google.pl/search?dcr=0&biw=1280&bih=871&ei=9F5DWpOpO6Wd6ASwtZNo&q=podstrefa+ekonomiczna+ryki&oq=podstrefa+ekonomiczna+ryki&gs_l=psy-ab.3..35i39k1j0i22i10i30k1.1425.1914.0.2158.4.4.0.0.0.130.310.1j2.3.0....0...1c.1.64.psy-ab..1.3.309...0i22i30k1.0.qY2R8DJbwbQ

3.2.3 SPÓJNOŚĆ SPOŁECZNA I KULTUROWA OBSZARÓW WIEJSKICH W WYMIARZE PRZESTRZENNYM

Lubelszczyzna to region stagnacyjny, zarówno pozbawiony wielkich miast o rozwiniętych funkcjach metropolitalnych, jak i atrakcyjnego przemysłu, który mógłby przyciągać kapitał zewnętrzny (głównie zagraniczny). Wykazuje „syndrom niedostatecznego rozwoju”, w skład którego wchodzi: niski poziom wykształcenia i wykwalifikowania kadr, niska produktywność, relatywny niedorozwój infrastruktury ograniczający dostępność transportową i teleinformacyjną, niska jakość nauczania i niski poziom samoorganizacji społecznej, niska innowacyjność i – w niektórych przypadkach – niski stopień urbanizacji. Zainicjowanie w nich endogennego wzrostu jest trudne tym bardziej, że często są to regiony peryferyjne, położone w oddaleniu od źródeł kapitału i rynków, otoczone obszarami równie pozbawionymi wewnętrznych impulsów rozwojowych.

Spójność społeczna rozumiana jest nie jako wyłącznie wyrównywanie poziomu dochodów ale także w kategoriach funkcjonalnych. Odnosi się do budowania intensywnych powiązań społeczno-gospodarczych i wykorzystania komplementarnych zasobów w układzie terytorialnym. Badania rozwoju społecznego prowadzone są na poziomie lokalnym także na poziomie za pomocą **Wskaźnika Lokalnego Rozwoju Społecznego (Local Human Development Index – LHDI)**, służą do pogłębionych analiz o charakterze jakościowym, by w pełni zbadać czynniki determinujące poziom rozwoju społecznego na terenie województwa lubelskiego.

Badania ujawniają jednocześnie ogromne zróżnicowanie regionów pod względem ich charakteru, poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego, barier i możliwości w tym zakresie. Według podstawowego rodzaju działalności gospodarczej wyróżnia się regiony: przemysłowe,

rolnicze, przemysłowo-rolnicze, rolniczo-przemysłowe oraz turystyczno-rekreacyjne. Obok regionów cechujących się wysokim potencjałem rozwojowym – tzw. regionów lokomotyw (najczęstszym kryterium podziału na regiony wysoko/średnio/nisko rozwinięte jest poziom PKB per capita), do których należą regiony innowacyjne i regiony uczące się, są regiony zacofane i depresyjne.

Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju ma wieloraki charakter. Należy pamiętać o tym, że tradycyjne podziały (wschód-zachód, wieś-miasto), choć nadal widoczne na mapach pokazujących zróżnicowanie rozwoju i jakości życia, ulegają przeobrażeniom. Jednym z przykładów jest rosnące zróżnicowanie obszarów wiejskich, dzielących się na te o zdwywersyfikowanych funkcjach i dochodach mieszkańców oraz te o dużym udziale ludności zatrudnionej w niskotowarowym rolnictwie.

Wyzwaniem dla polityki rozwoju jest tworzenie warunków dla wyrównywania szans edukacyjnych, zwiększanie dostępu do usług publicznych, zwiększanie dostępności transportowej każdego miejsca w kraju, likwidowanie wykluczenia cyfrowego, ale również wspieranie biegunów wzrostu – metropolii i ośrodków regionalnych (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji 2012).

Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój regionów są umiejętności i kwalifikacje zawodowe zamieszkujących te obszary ludzi, ich zasobność majątkowa i pieniężna, ale także świadomość polityczna, mobilność społeczna i przestrzenna. To między innymi dlatego w regionalnych strategiach na rzecz rozwoju kluczowe miejsce powinny zajmować działania, których rezultatem będzie poprawa jakości życia osób zamieszkujących te tereny, mierzona poprawą poziomu rozwoju społecznego

Podstawową jednostką przestrzenną analiz jest powiat, jako struktura terytorialna z długą tradycją. Od początku te struktury miały charakter dualny, istniało bowiem rozróżnienie na obszary (prowincje) zarządzane przez starostów generalnych oraz mniejsze starostwa ziemskie. W XIV-wiecznej Małopolsce istniał jeszcze jeden typ urzędu starosty – starosta grodowy, zarządzający lepiej rozwiniętymi gospodarczo i pełniącymi funkcje miejskie ośrodkami obejmującymi gród i jego okolice. Można powiedzieć, że podział ten utrzymał się po dziś dzień pod postacią powiatów ziemskich i grodzkich. W latach 70. XX wieku gminom przekazano wiele kompetencji należących wcześniej do powiatów, zwiększono także liczbę województw i zlikwidowano powiaty. Dopiero w 1998 roku, po 23 latach przerwy w istnieniu powiatu, przywrócona została jednostka podziału terytorialnego szczebla powiatowego i utworzony został samorząd powiatowy.

Dominującą grupę tworzą gminy z przewagą funkcji rolniczych oraz wybitnie rolnicze co wskazuje na tak często podkreślaną monofunkcyjność lubelskiej wsi. Pierwsze z wymienionych gmin cechują się współudziałem innych funkcji, przede wszystkim usługowych, w otoczeniu większych miast – mieszkaniowych, zaś na terenach, np. atrakcyjnych turystycznie lub z kompleksami leśnymi – funkcji rekreacyjnych i turystycznych oraz leśnych. Dość rzadko funkcjom rolniczym w gminach towarzyszą funkcje produkcyjne. Województwo posiada bowiem stosunkowo małą liczbę zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego, co powoduje niepełne wykorzystanie produkowanych tutaj surowców spożywczych (Strategia...2005). Poza pewnym zróżnicowaniem funkcji, gminy o przewadze rolnictwa charakteryzują się znaczną odmiennością pomiędzy sobą, wiążącą się z położeniem w odniesieniu do większych ośrodków miejskich (lokalnych centrów rozwoju), jakością przestrzeni produkcyjnej, poziomem i charakterem produkcji rolnej (*Źródło: M.Flaga, M. Wesołowska „Kierunki specjalizacji funkcjonalnej obszarów wiejskich województwa lubelskiego w świetle lokalnych uwarunkowań”*)

Obraz rozwoju społecznego w Polsce w roku 2010 pokazuje tabela 1.

Tabela 1 Ranking województw ze względu na wartości LHDl w roku 2010

Województwo	Pozycja wg LHDl 2010	LHDl	HI	EI	WI
Mazowieckie	1	60,21	58,18	61,68	60,84
Małopolskie	2	51,93	69,10	57,65	35,15
Pomorskie	3	51,14	71,28	47,16	39,79
Wielkopolskie	4	50,22	63,32	50,19	39,86
Śląskie	5	49,54	48,39	53,92	46,59
Opolskie	6	46,95	59,76	55,94	30,96
Dolnośląskie	7	46,34	47,61	48,79	42,84
Podlaskie	8	44,40	66,08	51,60	25,67
Lubuskie	9	44,36	54,72	47,21	33,79
Podkarpackie	10	43,77	72,28	48,15	24,09
Zachodniopomorskie	11	42,89	52,31	42,51	35,48
Warmińsko-Mazurskie	12	42,33	58,61	41,85	30,93
Kujawsko-Pomorskie	13	41,22	49,17	42,31	33,67
Lubelskie	14	39,55	48,61	46,46	27,40
Łódzkie	15	39,28	31,48	52,25	36,85
Świętokrzyskie	16	36,78	45,95	39,18	27,62

Opis skrótów:

LHDl – Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego

HI – Wskaźnik Zdrowia

EI – Wskaźnik Edukacji

WI – Wskaźnik Zamożność

Tabela 3.2 Ranking 30 powiatów o najwyższych wartościach LHDl w roku 2010

Powiat	Pozycja wg LHDl 2010	LHDl	HI	EI	WI
Warszawa	1	87,63	68,97	97,75	99,83
Piaseczyński	2	80,75	68,01	83,74	92,44
Pruszkowski	3	72,92	59,95	78,93	81,96
Warszawski Zachodni	4	72,48	67,39	70,88	79,72
Kraków	5	72,05	69,00	88,47	61,27
Poznań	6	71,52	62,35	85,83	68,37
Rzeszów	7	71,22	85,90	83,24	50,52
Sopot	8	69,78	52,86	88,38	72,74
Gdynia	9	69,55	75,60	77,53	57,40
Legionowski	10	69,09	66,35	73,76	67,37
Opole	11	68,82	69,63	83,02	56,38
Olsztyn	12	68,62	74,23	79,57	54,69
Białystok	13	68,10	86,84	84,02	43,29
Wrocław	14	66,53	56,94	82,43	62,74
Gdańsk	15	65,92	75,64	64,14	59,05
Siedlce	16	64,76	68,57	77,84	50,87
Lublin	17	64,57	62,77	86,10	49,80
Kielce	18	64,08	68,50	75,29	51,02
Zielona Góra	19	63,43	60,32	76,68	55,17
Krosno	20	63,37	77,63	83,30	39,34
Poznański	21	62,67	75,34	54,67	59,75
Grodziski	22	62,38	54,25	63,63	70,32
Nowy Sącz	23	62,30	79,43	74,34	40,94
Tarnobrzeg	24	61,58	84,55	78,30	35,27
Otwocki	25	61,54	55,17	73,89	57,17
Tychy	26	61,52	60,79	61,98	61,80
Lubiński	27	61,45	63,13	55,15	66,64
Katowice	28	61,03	50,58	67,54	66,54
Bielsko-Biała	29	60,71	56,97	71,77	54,72
Leszno	30	60,11	62,92	66,09	52,23

Źródło:

Opis skrótów:

LHDl – Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego

HI – Wskaźnik Zdrowia

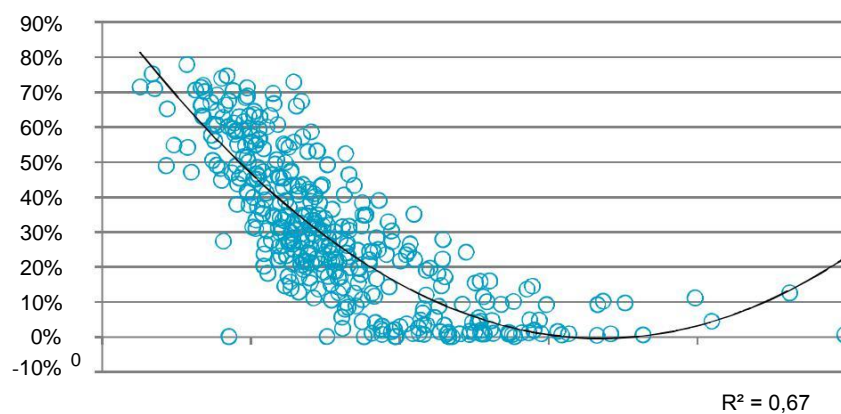
EI – Wskaźnik Edukacji

WI – Wskaźnik Zamożności

Największy wzrost wartości LHDl zanotowano w województwach lubuskim i łódzkim. W odróżnieniu od wzrostu PKB (GUS 2012a) w ostatnich latach mazowieckie nie ma tak dużej dynamiki, ponieważ już w 2007 roku osiągnęło dosyć wysoki poziom wzrostu społecznego i obecnie inne regiony „konwergują” do podobnych wartości. Istotną rolę odgrywa także to, że w przypadku łódzkiego czy lubuskiego znacząco przez ostatnie lata zwiększyła się tam przeciętna długość życia, a także relatywnie poprawiają się dochody. Więcej szczegółów widać na mapie przedstawiającej dynamikę zmian w poziomie rozwoju społecznego w powiatach, gdzie największa dynamika rozwoju ma miejsce w powiatach: nowosolskim, jaworskim, kolbuszowskim, łaskim, kępińskim, krakowskim, oraz miastach Łódź (choć wynika to z wydłużania się średniej długości życia powodowanej opuszczaniem miasta przez osoby

w wieku produkcyjnym), Sopot i Biała Podlaska. Najmniejsze zmiany dotyczą powiatów: goleniowskiego, starachowickiego, opatowskiego, sandomierskiego, buskiego, pyrzyckiego, myśliborskiego, choszczeńskiego, jeleniogórskiego, włoszczowskiego oraz pińczowskiego. W tych dwóch ostatnich zanotowano pogorszenie się wartości LHDI powodowane dużym ujemnym przyrostem naturalnym, zwiększającą się liczbą zgonów, a także istotnym pogorszeniem się wyników edukacyjnych w powiecie pińczowskim.

Wykres 3.12 Udział zatrudnienia w sektorze rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa i wartość Wskaźnika Zamożności w 2010 roku według powiatów

20 40 60 80 100 Wskaźnik Zamożności LHDI

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GU

Zatrudnienie w rolnictwie jest najsilniej i ujemnie skorelowane z dochodami. Oznacza to, że im większy udział zatrudnienia w rolnictwie, tym średnia zamożność na mieszkańca jest mniejsza.

Przenikanie kultur

Region Lubelski - teren między Wisłą a Bugiem, od średniowiecza były obszarem współistnienia wielu kultur, wyznań, języków, narodowości. Każda z grup wyznaniowych i narodowościowych pozostawiła tutaj mniej lub bardziej widoczne ślady swego pobytu, stwarzające specyficzny, wielobarwny krajobraz kulturowy. W religijną mapę obok dwu wyznań chrześcijańskich: prawosławia i katolicyzmu wpisywali się wyznawcy judaizmu, a poczynając od czasów nowożytnych także mahometanie, protestanci, grekokatolicy (unici), od XX w. także przedstawiciele kościołów starokatolickich.

Powstanie konglomeratu religijnego było konsekwencją historycznych losów tego terenu, dziejów Polski, kształtowanych przez politykę władców, magnatów czy też sejmu Rzeczypospolitej. Ziemie dzisiejszej Lubelszczyzny stanowiły pogranicze, etniczno-religijne i polityczne, pustoszone w czasie zbrojnych konfliktów sąsiedzkich, przez najazdy Tatarów czy Litwinów, a w czasach świetności państwa polsko-litewskiego były też okresem rozkwitu tych ziem.

Szczególnie wielobarwny pod względem religijnym i kulturowym jest pas nadbużański, sięgający od południowego Podlasia po okolice Hrubieszowa i Tomaszowa Lubelskiego. Przez wiele stuleci Bug nie był rzeką graniczną, co wpłynęło na podobieństwo krajobrazu kulturowego obu jego brzegów. Parafie wielu wyznań znajdowały się na tym samym terenie, a ich mieszkańcy żyli nie tylko obok siebie, ale i ze sobą, wiele było małżeństw mieszanych (wyjątkiem była tu ludność żydowska). Szanowano święta wyznawców innych religii, a wzajemna tolerancja, mimo konfliktów, pozwalała współistnieć tym społecznościom. Prowadziło to do wzajemnego oddziaływania zróżnicowanych kultur. Dobitym wyrazem zróżnicowania kulturowego, a zarazem wzajemnego oddziaływania są cmentarze - często te same warsztaty kamieniarskie wyrabiały nagrobki dla katolików, unitów i prawosławnych.

Wymownym świadectwem wielokulturowości Lubelszczyzny jest nazewnictwo przechowujące, mimo wielokrotnych prób zacierania, ślady obecności różnych narodów. Nazwa podlubelskich Niemiec wywodzi się od jeńców krzyżackich osadzonych tu przez króla Jagiełłę. Cyców pochodzi od nazwy wyrabianego przez Olendrów płótna. Historyczne Horodło i Dubienka, Horyszów Ruski, Dołhobyczów, Dołhobrody, Krasne i Jabłeczna to tylko nieliczne przykłady wpływów i obecności na tych ziemiach naszych wschodnich sąsiadów.

Szlak przenikania kultur

Wymownym przykładem wzajemnego oddziaływania wyznań i kultur jest kaplica Trójcy Świętej na lubelskim Zamku. W zachodnią, gotycką architekturę wpisano bizantyńsko-ruskie freski, między którymi znalazł się także wizerunek ich fundatora, wielkiego księcia litewskiego i króla polskiego - Władysława Jagiełły.

Najstarszy lubelski cmentarz chrześcijański (przełom XVIII/XIX w.) przy ul. Lipowej składa się z części rzymsko-katolickiej, ewangelickiej, prawosławnej i wojskowej, a na nagrobkach pojawiają się napisy w języku polskim oraz rosyjskim, niemieckim, ukraińskim, a nawet czeskim.

Świadkiem kilkusetletniej historii lubelskich wyznawców religii mojżeszowej jest jeden z najstarszych w Polsce cmentarzy żydowskich (stary kirkut), sięgający XVI stulecia, z nagrobkiem sławnego XIX-wiecznego cadyka - Widzącego z Lublina, odwiedzanym do dziś przez chasydów z całego świata. W latach Holocaustu zostały doszczętnie zniszczone przez niemieckiego okupanta wspólnie, zabytkowe synagogi i historyczna dzielnica żydowska wokół Zamku. Do naszych czasów przetrwały budynki żydowskiej ochronki na Grodzkiej, szpital i Wyższa Szkoła Rabinacka na Lubartowskiej.

Zespoły zabytkowe

Lubelskie jest jednym z najzasobniejszych w kraju regionów pod względem liczby obiektów i zespołów zabytkowych. Osobliwością na skalę europejską są, pochodzące z II-IV w., cmentarzyska Gotów, odkryte na terenie gminy Hrubieszów, oraz podziemia kredowe w Chełmie. Wiele jest dawnych magnackich zamków i pałaców, ziemiańskich rezydencji, szlacheckich dworów, m.in. w Lublinie, Kozłowie, Puławach, Radzyniu Podlaskim, Janowcu i Krupem. Są one pamiątkami po polskich rodach: Zamoyskich, Lubomirskich, Radziwiłłach, Czartoryskich, Sobieskich, Tarnowskich, Firlejach, Sapiebach. Muzeum Zamoyskich w dawnej rezydencji tego rodu w Kozłowie koło Lubartowa należy do czołówki najpopularniejszych muzeów w Polsce.

Występują liczne zabytki architektury sakralnej różnych wyznań: kościoły, cerkwie, dawne synagogi. Najwybitniejszym obiektem sakralnym regionu jest gotycka Kaplica Trójcy Świętej na Zamku w Lublinie z wnętrzem w całości pokrytym rusko-bizantyjskimi freskami z pocz. XV w. Typowe dla regionu są kościoły tzw. renesansu lubelskiego, bogato zdobione sztukateriami, które zachowały się m.in. w Lublinie, Kazimierzu Dolnym, Końskowoli. We Włodawie zachował się jeden z najwspanialszych w kraju zespołów synagog, a w niedalekiej Jabłecznej bardzo ważne dla prawosławia sanktuarium św.

Onufrego.

Na uwagę zasługują miejskie kompleksy urbanistyczne: renesansowy Zamość, **zwany Padwą Północy** – wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, nadwiślańskie miasto artystów Kazimierz Dolny – łączące krajobrazowe i przyrodnicze walory Małopolskiego Przełomu Wisły z pięknem licznych zabytków architektury i sztuki, średniowieczny Lublin z oryginalnym, zachowanym w niezmienionym stanie Starym Miastem. Ogółem na terenie województwa skatalogowano ponad 20 tys. obiektów o historycznej wartości kulturowej.

Kościóły zabytkowe na Lubelszczyźnie

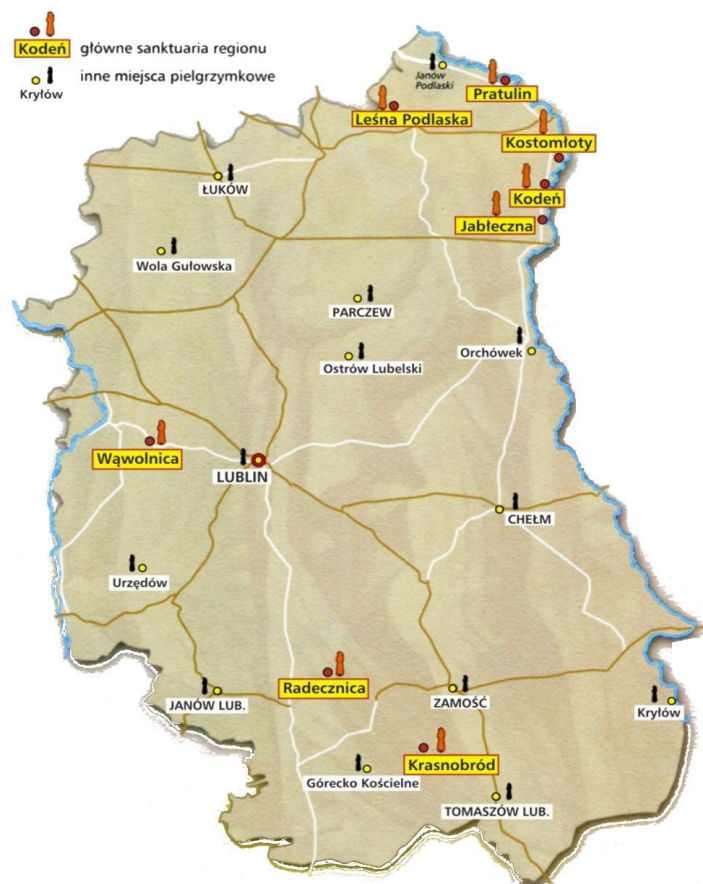
Charakterystycznym elementem krajobrazu wsi także na Lubelszczyźnie są świątynie oraz inne obiekty małej architektury związane z kultem religijnym. Na naszym terenie pierwsze kościoły powstały od 2. połowy XIV w. w stylu gotyckim. Były one stosunkowo jeszcze nieliczne m.in. kaplica na Zamku w Lublinie, kościół w Kazimierzu, Kraśniku czy Stężycy.

Renesans dotarł na Lubelszczyznę w 2 połowie XVI w. pozostawiając po sobie szereg znakomitych realizacji. Cechuje go specyficzne dla tego terenu połączenie włoskich i niderlandzkich form i detali - charakterystycznych sterczynowych szczytów, elementów attykowych, zdobionych gzymsów i pilastrów, chętnie stosowanej dekoracji okuciowej oraz sztukateryjnego sieciowego zdobienia sklepień. **Ten styl wznoszonych wówczas budowli, także zamków, dworów, ratuszy, kamienic, klasztorów, synagog i cerkwi, określa się mianem renesansu lubelskiego.** Najznakomitsze przykłady kościołów w tym stylu spotykamy w Czemiernikach, Kazimierzu, Kodniu, Końskowoli, Kurowie, Lublinie (kilka kościołów), Markuszowie, Radzynie Podlaskim, Szczepieszynie, Turobinie, Uchaniach czy Zamościu.

Pełna ekspresji architektura baroku, z dekoracyjnymi fasadami i bogatym wyposażeniem wewnątrz, pojawiła się na terenie Lubelszczyzny już na przełomie XVI i XVII w. Jej popularność

sprawiła, że kościoły w tym stylu wznoszono nawet do końca XVIII w. Końcowa faza tego okresu zwana jest rokokiem. Z tego okresu wyróżnia się powstała w XVIII w. interesująca grupa kościołów, projektu Pawła Antoniego Fontany np. w Chełmie (katedra unicka i pijarzy), Lubartowie, Włodawie, a także zapewne w Ostrowie Lubelskim i kościół pw. św. Eliasza w Lublinie.

Główne sanktuaria Lubelszczyzny

JABŁEczNA **Prawosławny zespół klasztorny**

Monaster Św. Onufrego w Jabłecznej, położony w odosobnieniu na nadbużańskich łąkach, uważany jest za najstarszy obiekt prawosławia na polskich ziemiach

KRASNOBRÓD **Sanktuarium Matki Boskiej Krasnobrodzkiej**

Dominikański zespół klasztorny to znane sanktuarium maryjne - z cudownym obrazem Matki Bożej Krasnobrodzkiej, kaplicą objawień „na wodzie” zbudowaną na palach nad źródłem oraz rzeźbionymi kapliczkami i stacjami drózek różańcowych.

KODEŃ **Sanktuarium Matki Boskiej Kodeńskiej**

Słynne sanktuarium maryjne z cudownym wizerunkiem Madonny de Guadalupe, wykradzionym przez Mikołaja Sapiehę z kaplicy papieskiej w Rzymie.

LEŚNA PODLASKA **Sanktuarium Matki Boskiej Leśniańskiej**

W XVIII wieku, za sprawą paulinów i kultu Matki Boskiej Leśniańskiej, osada zwana była Podlaską Częstochową.

PRATULIN i KOSTOMŁOTY **Sanktuaria Unitów Podlaskich**

Pratulín to symboliczne miejsce dla Kościoła unickiego w Polsce. 26 stycznia 1874 r. wojska carskie, chcąc siłą wprowadzić do unickiej cerkwi księdza prawosławnego, napotkały na opór mieszkańców. Od kul zginęło 13 wiernych, którzy w 1996 r. zostali uznani błogostawionymi męczennikami za wiarę. W pratulíńskim kościele znajdują się ich relikwie, a w miejscu nieistniejącej cerkwi stoi pomnik z nazwiskami parafian pomordowanych w 1874 r. przez wojska carskie.

RADECZNICA Sanktuarium św. Antoniego Kościół i klasztor bernardynów wzniesione zostały w końcu XVII wieku na wzgórzu zwanym Łysą Górą.

WĄWOLNICA Sanktuarium Matki Boskiej Kębelskiej

Najważniejsze sanktuarium na Lubelszczyźnie związane z kultem maryjnym, rozwijanym od ponad 700 lat.

REZYDENCJE MAGNACKIE

Region Lubelski obejmuje historyczne ziemie dawnego województwa lubelskiego i części dawnych województw: brzesko-litewskiego, ruskiego i bełskiego. Od pocz. XVI w. na tym terenie nastąpił rozwój majątków oraz siedzib bogatych rodów m. in.: Firlejów (Dąbrowica, Janowiec, Lubartów, Kock, Czemierniki, Lublin), Sobieskich (Lublin), Sapiehów (Kodeń, Lublin), Zamoyskich (Zamość, Klemensów), a w XVII i XVIII w. Radziwiłłów (Biała Podlaska), Lubomirskich (Puławy, Janowiec, Lublin), Tarłów (Janowiec, Opole Lubelskie, Lublin), Potockich (Radzyń Podlaski, Lublin), Sanguszków (Lubartów, Lublin), Jabłonowskich (Kock, Lublin) i Czartoryskich (Puławy, Lublin).

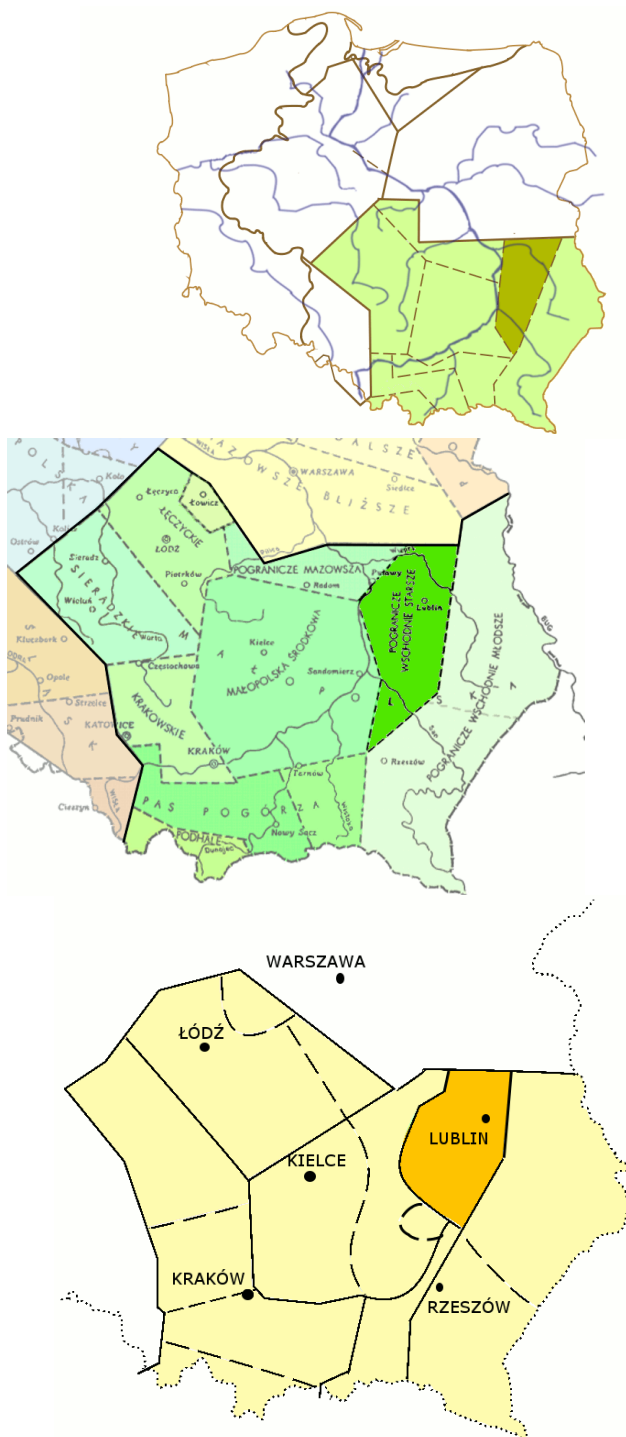
Przedstawiciele tych rodów należąc do elity intelektualnej kraju odgrywali znaczącą rolę nie tylko w dziejach regionu, ale przede wszystkim w historii politycznej i gospodarczej Polski. Powstające tu rezydencje były zarówno ośrodkami administracyjnymi wielkich dóbr, jak i siedzibami, w których rozwijała się sztuka i nauka

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa województwa lubelskiego wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów rozwojowych

Źródło: <http://archiwalne.lubelskie.pl>

Gwary

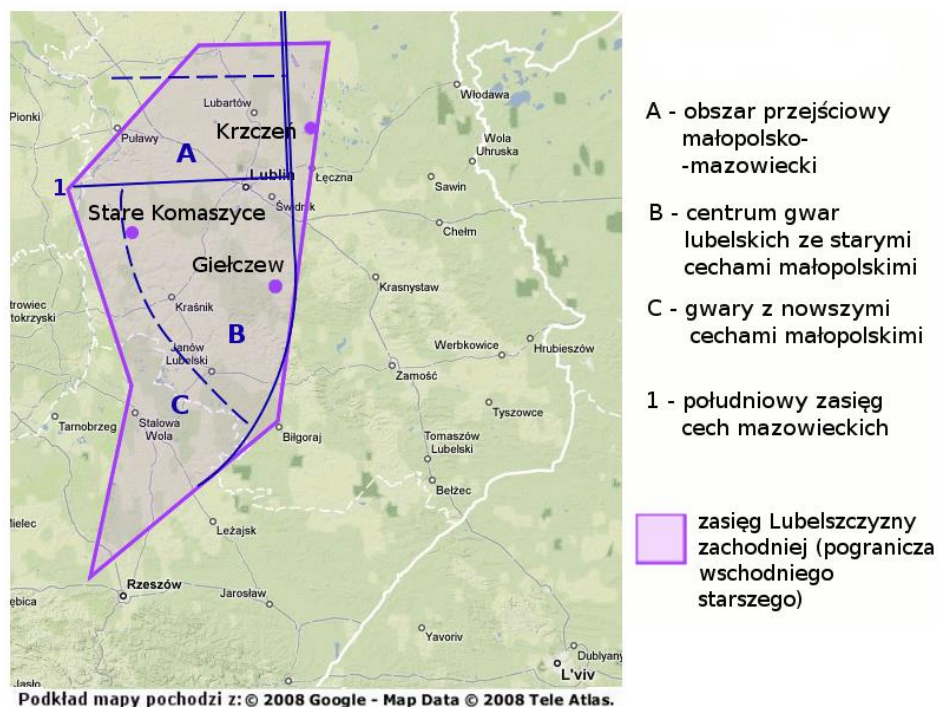

Występujące w naszym regionie gwary położone są w widłach Wisły i Wieprza i obejmują zachodnią część województwa lubelskiego bez jej części północnej, która językowo przynależy już do dialektu mazowieckiego. K. Nitsch określił te tereny mianem Małopolska wschodnia pierwotna, a S. Urbańczyk – pogranicze wschodnie starsze.

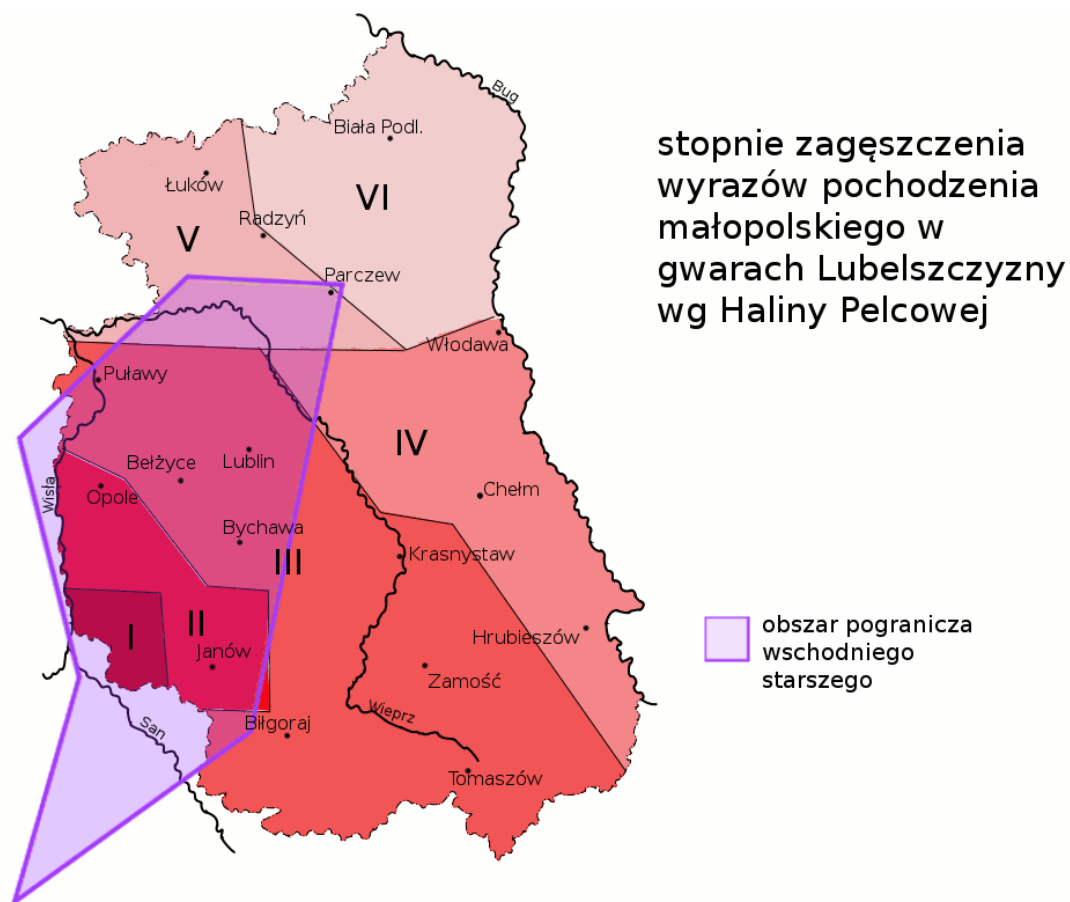
Według podziału E. Pawłowskiego występujące w województwie lubelskim narzecze opisane jest jako *dialekt lubelski zachodni*. Północny zasięg wyznaczają miasta Kock i Lubartów (granica przebiega tu kilka kilometrów na północ od rzeki Wieprz). Zachodnią granicę obszaru wyznacza Wisła. Na południu w ujęciu K. Nitscha i S. Urbańczyka region sięga wąskim klinem poza rzekę San, niemal pod Rzeszów, natomiast zgodnie z podziałem E. Pawłowskiego dialekt lubelski zachodni nie wykracza poza. Wschodnia granica omawianego obszaru przebiega w kierunku północno-wschodnim, w okolicach Biłgoraja na południu i Łęcznej na północy. Jest

to zarazem część dawnej granicy etnicznej między ludnością polską a wschodniosłowiańską, gdyż dalej na wschód, na wschodniej Lubelszczyźnie, zamieszkiwała niegdyś ludność ukraińska. Gwary zachodniej Lubelszczyzny stanowią północno-wschodnią peryferię dialektu małopolskiego, stąd znajdują się w nich wpływy mazowieckie, jak fonetyka międzywyrazowa ubezdźwięczniająca, twarda wymowa *l*, oraz – zwłaszcza na wschodzie obszaru – ukraińskie.

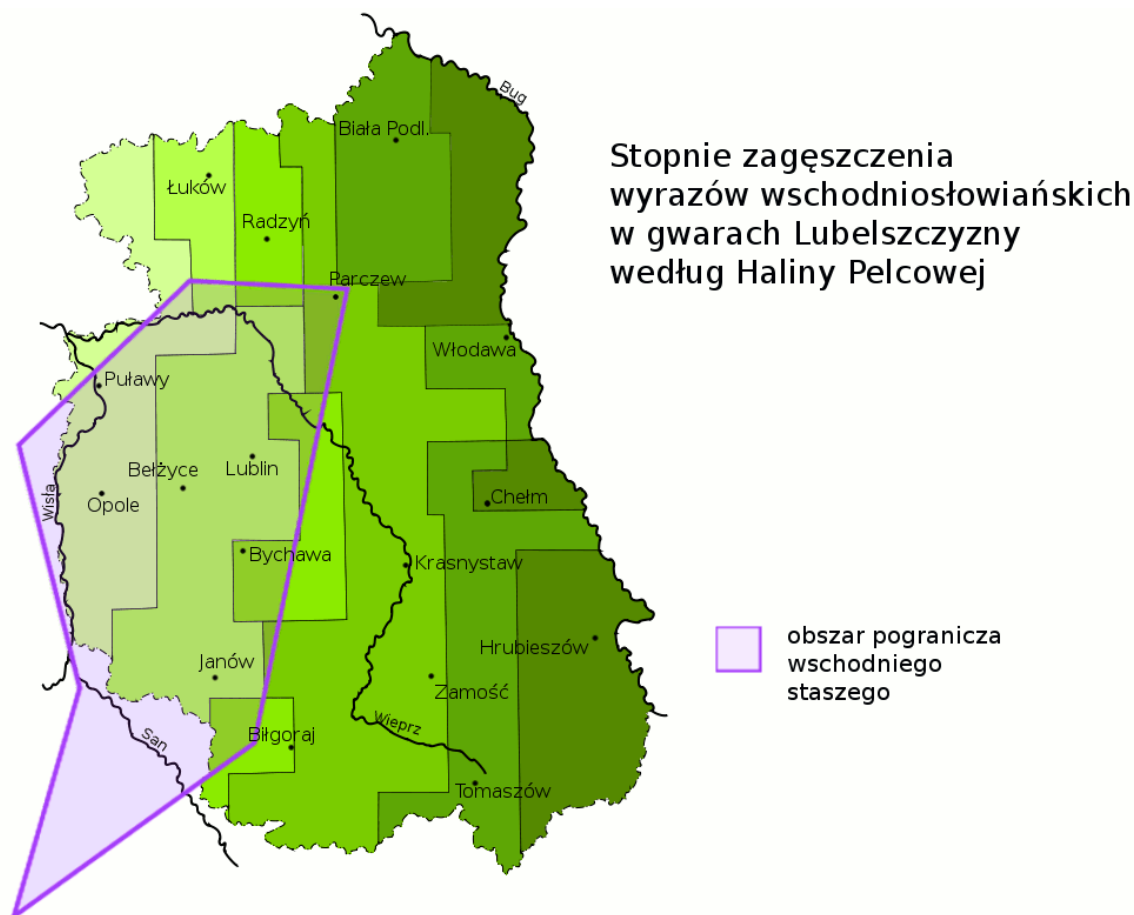
Zróźnicowanie wewnętrzne województwa Lubelskiego

Zasięg Lubelszczyzny zachodniej - można podzielić na trzy obszary. Część północna, od dolnego Wieprza na północy po linię przechodzącą przez Łęczną i Lublin na południu, to obszar przejściowy mazowiecko-małopolski (obszar A). Występują tu zarówno cechy gwarowe mazowieckie, jak i małopolskie. Małopolskanizmy przeważnie nie sięgają dalej na północ; także wiele mazowizmów nie wykracza poza ten obszar na południe. Na obszarze południowym omawianego regionu można wyróżnić centrum i północny wschód (obszar B), wyróżniające się obok starszych małopolskanizmów cechami archaicznymi. Pas południowo-zachodni (obszar C) wyróżnia się obecnością nowszych cech małopolskich.

W województwie Lubelskim krzyżują się ze sobą wpływy leksykalne małopolskie i mazowieckie, docierają tu także zapożyczenia wschodniostowiańskie. Z drugiej strony można wskazać wyrazy łączące zachodnią Lubelszczyznę z innymi obszarami województwa lubelskiego lub też charakterystyczne jedynie dla omawianego regionu.

Źródło: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl>

Lubelszczyzna stanowi wyróżniającą się na tle innych regionów Polski przestrzeń, która nie tylko pod względem fizjograficznym, ale i kulturowym jest dość mocno zróżnicowana. Dająca się zaobserwować różnorodność faktów kulturowych skłania do przeprowadzenia próby wydzielenia kilku wyodrębniających się zespołów terytorialnych.

Przystępując do wydzielenia wyróżniających się przestrzeni, posłużymy się przykładami z dziedziny etnografii i dialektologii, bowiem tego typu fakty kulturowe dają wyrazisty obraz zróżnicowania omawianego obszaru. Delimitacja może być dokonana poprzez wykazanie zespołów cech występujących tylko w danej strefie badanego obszaru, a także przez pozytywną sumę wszystkich cech (mogą zachodzić one również w innych częściach Polski). Poszukiwanie cech wyróżniających można przeprowadzić w dwóch kierunkach: południkowym i równoleżnikowym. Wyznaczenie strefy wschodniej i zachodniej jest w dużej mierze związane z przynależnością do dwóch grup słowiańskich: zachodniej i wschodniej. Podział na część północną i południową jest mniej wyraźny, w dużej mierze wynika z przenikania wpływów z sąsiednich regionów.

Język i grupy etnograficzne

Rozłam omawianego obszaru na część wschodnią i zachodnią można zatem ukazać na podstawie na przykład wyodrębnionych ugrupowań gwarowych, przy czym gwary wschodnio lubelskie pozostają pod silnym wpływem gwar ukraińskich i dzielą się na: podlaską, chełmską i Pobuże. Pomiędzy tymi dwiema głównymi strefami przebiega pas przejściowy z odrębną

gwarą zamojską. Po stronie zachodniej, zachowującej najważniejsze cechy narzeczy polskich, wyodrębnia się „część mazowiecką i małopolską z pasem przejściowym po obu stronach linii łączącej Puławę i Lublin”. Jednak „południowa granica gwar mazowieckich wyodrębnia się zdecydowanie ostrzej niż północna, co wiąże się z historycznym procesem ekspansji cech mazowieckich i cofania się cech małopolskich na terenie Lubelszczyzny”. Podobny efekt przynosi rozmieszczenie grup etnograficznych Lubelszczyzny. Na wschodzie wyróżniamy podgrupę – „Podlasianie nadbużańscy” i grupę chełmską, na zachodzie „Lubliniaków”, a na północnym zachodzie „Mazurów południowych”.

Z kolei podział trenu na część północną i południową szczególnie wyraźnie zarysowuje różnice „między toponimią Ziemi Lubelskiej a toponimią Ziemi Łukowskiej, dotyczą one głównie proporcji i występowania poszczególnych typów znaczeniowych”. Na Ziemi Lubelskiej, podobnie jak i w dawnym województwie sandomierskim, występowało dużo nazw dzierżawczych i topograficznych, a nieco mniej patronimicznych. Natomiast na obszarze Ziemi Łukowskiej była duża ilość nazw rodowych oraz stosunkowo niewiele nazw patronimicznych, co stanowi wspólną właściwość z północnym Mazowszem. „Powyższe porównanie prowadzi do wniosku, że toponimia Ziemi Lubelskiej ma charakter zbliżony do toponimii pozostałych ziem Małopolski, natomiast nazewnictwo miejscowe Ziemi Łukowskiej wykazuje silne związki z toponimią Mazowsza”.

Kultura duchowa

W przypadku obrzędowości dorocznej można dostrzec również pewnego rodzaju osobliwości charakterystyczne dla zachodniej części regionu, do których zaliczamy grę na ligawkach w okresie Adwentu czy dodatkowe zakończenie w herodach, kończące się okolędowaniem, a na wschodzie śmiercią głównego bohatera. Inne widowisko kolędnicze, identyfikowane jako wesele krakowskie, występuje przede wszystkim na Podlasiu Lubelskim, oraz wyjątkowo na południu, w miejscowościach Wola Batorska i Zdziłowice. W okolicach Włodawy, czyli w części wschodnio-północnej odnotowano zwyczaj lamentów w trakcie obrzędów pogrzebowych. Na tym obszarze w wigilię Nowego Roku śpiewano chochoty, zaś w południowo-zachodniej części zachowały się kolędy życzące zwane dunajami.

Obszar wschodni województwa wyróżnia się szczególnym bogactwem folkloru okresu wiosennego. Do najciekawszych przykładów zaliczymy: wieśniarki, zalimany, chachułki, taratona. Ta różnorodność form obrzędowości dorocznej na wschodnim pograniczu, w znacznym stopniu wynika z bezpośredniego sąsiedztwa z Ukrainą i Białorusią, gdzie te formy niemal do dzisiaj są bardzo rozbudowane. W części zachodniej województwa we wsiach z okolic Łukowa, Opoli, Puław i Międzyrzecza w Poniedziałek Wielkanocny chłopcy obwozili po wsi na dwukołowym wózku koguta, deklamując wiersze o Zmartwychwstaniu Chrystusa. Natomiast nad Wisłą w okolicach Puław i Opoli Lubelskiego, dziewczęta chodziły z gaikiem wykonując przy tym okolicznościowe pieśni. Z kolei w powiecie lubartowskim zachował się też wiosenny zwyczaj oprowadzania po wsi mazusia – kukły mającej przedstawiać niedźwiedzia. Pewne różnice zaznaczają się także w nazwach typowych dla poszczególnych obrzędów. Tylko w środkowym obszarze wieczór przed weselem nazywany był wieńczynami lub różgowinami. Natomiast ostatni etap wesela, tak zwane poprawiny nazwano: przydatkami, składaną wódką, a w środkowo-zachodniej części używano też nazwy klin. Należy także wspomnieć o różnicach, zachodzących w sferze wierzeniowej. Wyłącznie na zachodzie wierzono w boginki podmieniające dzieci, „zaś wiara w demony żeńskie zwane rusałkami jest wschodniosławiańską” domeną.

Kultura materialna

Podział obszaru na wschodni i zachodni można zobrazować na przykładzie występujących na Lubelszczyźnie odmiennych form budownictwa mieszkalnego. Na zachodzie można wydzielić region lubelsko-nadwiślański i urzędowski, a na wschodzie typ nadbużański, przekraczający granicę i sięgający dalej na Polesie i Wołyń. Tylko w północnym pasie spotykane były chałupy z wnęką narożną, a w okolicach Włodawy z podcieniem centralnym we wnęcie, oddzielające część mieszkalną od gospodarczej. Budownictwo w tym rejonie wyróżniało się także bardziej rozbudowanym zdobnictwem nie tylko w postaci malatury, ale również rozlicznych elementów dekoracyjnych wykonanych z drewna i umieszczanych na zakończeniach belek stropowych, węglach, drzwiach, pod oknami, na gankach oraz w ścianach szczytowych dachów.

Południe Lubelszczyzny odznaczało się tymczasem małomiasteczkową zabudową pierzei rynkowej złożonej z domów podcieniowych, co związane było z działalnością handlowo-rzemieślniczą jej mieszkańców. Ponadto w tej, jak i w zachodniej części regionu, znajdowała się duża ilość młynów wodnych, co wynikało z naturalnego układu sieci wodnej i fizjografii terenu. Na przykładzie architektury sakralnej wyodrębnić można nie tylko podziały wyznaniowe, ale też i osadnicze. W części zachodniej dominowała ludność polska, a bardziej zwarte skupiska wsi niemieckich występowały na północ od Lubartowa. Tymczasem wschodnia część regionu była bardziej zróżnicowana wyznaniowo i ludnościowo. Do połowy ubiegłego stulecia dużą grupę stanowiła tu ludność rusińska, a także niemiecka zamieszkująca okolice Chełma po Włodawę. Nad Bugiem były też wsie holenderskie, w okolicach Białej Podlaskiej tatarskie, a na południu związane z dawnym osadnictwem wołoskim.

We wschodniej części wykształciły się też dwa odrębne typy cerkwi – pierwszy, zaliczany do grupy radzyńskiej i drugi – do hrubieszowsko-tomaszowskiej. W zachodnim pasie na wyróżnienie zasługuje grupa kościołów kraśnickich. W podziale równoleżnikowym na przykładzie kilku zjawisk można wyodrębnić również pas wewnętrzny (środkowy) w skład którego wchodzi powiaty: bełżycki, bychawski, lubartowski, lubelski, opolski i puławski. W tej strefie wykształcił się odrębny typ krzyży należących do grupy lubelsko-łęczyńskiej, stawiano tu także stosunkowo często kapliczki słupowe. Tradycyjne kowalstwo artystyczne środkowej Lubelszczyzny osiągnęło największy kunszt w wyrobie krzyży żelaznych, zdobących drewniane krzyże przydrożne, drewniane i murowane kapliczki oraz krzyże cmentarne. Unikalne zjawisko stanowi tu także ciekawa zabudowa budynków gospodarczych tworzących tak zwany okólnik. Taki typ zagród występował najliczniej w powiecie kraśnickim, rzadziej w lubelskim i janowskim. Część południowa (powiaty: Biłgoraj, Chełm, Hrubieszów, Janów Lubelski, Krasnystaw, Kraśnik, Tomaszów Lubelski, Zamość) charakteryzuje się większym nasileniem kapliczek i krzyży przydrożnych. Szczególnie dużo stawiano tu kapliczek domkowych, ale też i kładowych. Tu też występują krzyże zaliczane do grupy biłgorajsko-janowskiej z zaplekiem w formie tarczy i dwuspadowym daszkiem zakrywającym stosunkowo krótkie pionowe ramiona. Całość zwieńczona jest metalowym krzyżem przyozdobionym stylizowanym kogutkiem wyciętym z blachy czy półksiężycem, co potwierdza, że na tym obszarze wyroby kowalskie wyróżniały się bogactwem form i rozbudowaną dekoracyjnością, czego nie można powiedzieć o tych pochodzących z północy, posiadających znacznie prostsze formy i mniej urozmaicony asortyment wyrobów. Podział równoleżnikowy najwyraźniej zarysowuje się w oparciu o wytwory kultury materialnej, gdyż przez teren Lubelszczyzny przebiega jedna z europejskich granic etnograficznych. Można zatem – według A. Fischera i J. Czekanowskiego – wyodrębnić obszar północno-wschodni, gdzie stosowano sochę, radło rylcowe, bronę laskową, cepy gązewkowe, zaprzęg z duhą, jarzma kulowe, pasy wełniane, kijankę półwalcową

oraz rubież południowo-zachodnią obejmującą obszar występowania radła ramowego lub słupicowego, brony słupowej, cepu dwukapicowego, zaprzęgu do dyszla, jarzma podgardlicowego, pasa skórzanego, kijanki łopatkowej.

Zróżnicowanie omawianego obszaru widoczne jest także na przykładzie niektórych sprzętów domowych, do których zaliczymy skrzynie. Na całym omawianym obszarze posiadały one żółte tło i podział ściany frontowej na dwa prostokątne pola zdobnicze. Różnice zachodziły w stosowanych motywach zdobniczych, które na północy przedstawiane były w postaci rozet czy gałązek, a na południu głównym motywem były kwiaty skomponowane w formie pęku rozłożystych gałązek umieszczanych w doniczkach czy wazonach. Z innych mebli na uwagę zasługuje tak zwana półka z ogonem spotykana w powiatach biłgorajskim i zamojskim, a także na północnej Rzeszowszczyźnie.

Ponadto północna Lubelszczyzna, która obejmuje powiaty: Biała Podlaska, Lubartów, Łuków, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki, Włodawa, odznacza się silnie rozwiniętym tkactwem dekoracyjnym, co wiązało się z zastosowaniem różnorodnych splotów, kolorów i wzorów. Widoczne jest tu także szerokie zastosowanie tkanin pasiastych, które używane były również jako materiał odzieżowy w stroju kobiecym. Zasięg występowania tkanin w pasy obejmował dodatkowo powiaty lubartowski, puławski i opolski, gdzie szyto z niego już tylko zapaski okrywające spódnice.

W rejonie północnym tej strefy występował jeszcze zasięg tkanin tzw. pasiaków, które w powiatach lubartowskim odróżniały się ciemniejszą tonacją, spokojniejszymi zestawieniami kolorystycznymi, zaś w puławskim mieniły się żywszymi kolorami. Jednakże w przypadku ubiorów ludowych do najbardziej znanych zaliczymy strój krzeczowski, ukształtowany na przełomie XIX i XX wieku. Ze względu na swój barwny i efektowny charakter strój ten chętnie jest odtwarzany przez zespoły folklorystyczne i powszechnie nazywany bywa strojem lubelskim.

Tkactwo z terenów północno-zachodnich wykazuje silne wpływy mazowieckie, a północno-wschodnie przejawia „bezpośrednie analogie do tkactwa wschodniego Podlasia, Białostoczczyzny i obszarów położonych na wschód od Bugu”. Przy czym w stroju włodawskim i nadbużańskim, gdzie stosowano haft tkacki zwany pereborami, wyraźnie widoczne są wpływy z Polesia.

Do osobliwości południowej strefy zaliczyć należy wykonywanie druków na płótnie. Z tak zdobionego materiału szyto najczęściej spódnice zwane na tym obszarze malowankami. Technika ta stosowana była jeszcze na początku XX w. w powiatach hrubieszowskim, krasnostawskim, zamojskim, tomaszowskim i biłgorajskim, a także na terenie południowej Małopolski po San, a w Karpatach po Oślawę.

W wyrobach rzemieślniczych, takich jak gliniane garnki również można zauważyć kontrasty. Na zachodzie wykonywano naczynia przysadziste o ciężkim profilu i beczułkowatym kształcie oraz nieco rzadziej występujące formy kielichowate, które na wschodzie były nieznane. Tam natomiast powstawały smukłe formy typu dzieżkowatego i tykwowatego. Różnice dla sfery zachodniej wynikają pośrednio z wpływów ośrodków garncarskich z Łży, krakowskich, a także z terenów południowych m.in. z Medyni Głogowskiej. Lubelszczyzna wschodnia przejmowała impulsy przenikające zza Bugu (np. w Chełmskim w okresie międzywojennym wykonywano tak zwaną ceramikę huculską).

Sztuka ludowa

Z ozdób stosowanych w izbie wiejskiej w północnej strefie wymienić należy wycinanki, które na obszarze Podlasia Lubelskiego były jednobarwne w formie gwiazdy i koła o brzegach ząbkowanych. W powiecie radzyńskim ornamentowane bywały umiarkowanie ażurami strzałkowymi, a także oryginalnie zaznaczano „poziome pasy o wzorze geometrycznym, ukształtowanym na podobieństwo haftów tkanych charakterystycznych dla powiatu włodawskiego”. Natomiast „wśród wycinanek włodawskich lokalny charakter posiadają poziome pasy, zdobione gęsto drobnymi ażurami o charakterze wycinankowym. Spotykane były tu też motywy zwierzęce, jak konie wycięte swobodnie, albo też ptaki łączone w pasy w pozycji pionowej, co nadaje im wygląd specjalny”.

Jeśli chodzi o środkową część województwa, to na uwagę zasługują wycinanki wykonywane w powiecie lubartowskim i lubelskim. Pierwsze wyróżniały się niewielkimi rozmiarami i zdobione bywały zębiastymi ażurami. Takiego typu wycinanki we wczesnym etapie swojej twórczości wykonywał Ignacy Dobrzyński, który z czasem stworzył swój indywidualny styl. W wycinankach z powiatu lubelskiego, stosowane były zazwyczaj „ornamenty w postaci prostych równoległych kresek oraz ośmioboki z zaakcentowanymi osiami”.

Powszechne były także w tej części tak zwane pająki tarczowe, w okolicach Radzyna Podlaskiego wykonywane ze skrawków dartego płótna. Na południu stosunkowo długo zachowała się najstarsza forma pajaków zwanych kulistymi. Na omawianym terenie można wyróżnić także dwie odmiany obrazów malowanych na szkło, które zaliczane są do twórczości rodzimej. W części północnej spotykane były obrazy kwalifikowane do zespołu lubelsko-podlaskiego, wykonywane prawdopodobnie w ośrodku łukowskim. Natomiast na południu regionu występowały obrazy z grupy leżajsko-przemyskiej, która rozprzestrzeniła się między Sanokiem a Krasnymstawem.

Do innych wyróżników z dziedziny sztuki ludowej południowej strefy zaliczyć należy – uważane za jedno z najpiękniejszych w kraju – pisanki wykonywane techniką batikową. Od tych pochodzących z części północnej wyróżniały się bardziej jaskrawymi, soczystymi barwami i wyrazistym, śmiałym rysunkiem, a przede wszystkim widoczna jest tu pomysłowość kompozycji. Ulubionym motywem były spirale, często stosowano podziały i układ motywów skrcający długość elipsy jaja. Zdobnictwo to zbliżone było do motywów liniowych haftów kolorowych. Z rekwizytów obrzędowych na wyróżnienie zasługują również bogato zdobione gwiazdy kolędnicze z północy regionu, posiadające niekiedy do 36 ramion.

Folklor muzyczny

W folklorze muzycznym także zachodzą różnice, na przykład w zestawieniu kapel i udziału w nich poszczególnych instrumentów. „Układ najprostszy i najbardziej typowy – dla obszarów centralnej i południowej Lubelszczyzny, to kapela dwuosobowa: skrzypce i bębenek”. W północnej części regionu „w skład kapeli wchodzi także harmonia, co uwidacznia związek z Mazowszem i Podlasiem, a z kolei na południu kapele są rozbudowane o drugie skrzypce i basy, co zbliża je do typu kapeli rzeszowskiej”. W tym też regionie używano, zaliczany już obecnie do archaicznych, instrumentu zwanego suką biłgorajską. Wyróżniał się on kształtem i sposobem grania. Podobny był do skrzypiec – miał jednak krótszą szyjkę i trzy struny. Palce układano między szeroko rozstawionymi strunami, których dotykano z boku paznokciem. W zakresie repertuaru tanecznego typowo lubelskie cechy zawarte są przede wszystkim w melodiach typu: podróżniaki (czasem zwane też drogowymi), majdaniaki, które były powszechnie tańczone na Zamojszczyźnie i w Tomaszowskim. Na północy regionu w Terespolu nad Bugiem, w Zalesiu, Białej Podlaskiej i innych pobliskich miejscowościach

tańczono polkę lubelską zwaną inaczej polką podlaską. W tej części regionu tańczono też taniec zwany cyganem. Natomiast oberek tańczony był przede wszystkim w okolicach Krzczonowa, Świdnika i na Powiślu. Pewne odmiany oberka stanowią odznaczającą się systematycznym układem fraz majdaniaka zwanego też świebodem lub biłgorakiem.

Subregiony Lubelszczyzny

Województwo lubelskie stanowi także rodzaj konglomeratu mniejszych subregionów w różnym stopniu ze sobą powiązanych. Powstanie tych wyróżniających się obszarów można wiązać ze szczególnym układem fizjograficznym tych terenów, który warunkował sposób gospodarowania i znajdował swoje odbicie w stosunkach kulturowych. Właśnie te kryteria, nazwijmy je geograficznymi, pozwoliły na wyodrębnienie kilku regionów, które, według autorów planu zagospodarowania Muzeum Wsi Lubelskiej, najlepiej ukazują całą specyfikę Lubelszczyzny. Wydzielono w nim następujące sektory: Wyżyna Lubelska, Roztocze, Powiśle, Pobuże i Podlasie, a także sektor dworski i miasteczko. Ponadto wewnątrz tych większych subregionów można wyodrębnić mniejsze, charakteryzujące się odmiennymi zespołami cech np. biłgorajski (wchodzący w skład Roztocza), gdzie wytworzył się odrębny strój biłgorajsko-tarnogrodzki, a także sitarski, ze względu na budownictwo czy swoisty typ pisanki. Nieco inny podział dla omawianego obszaru zaproponował Oskar Kolberg, który opierając się na różnych podziałach historycznych i administracyjnych, wyodrębnił Lubelskie i Chełmskie jako dwa największe obszary. Część północno-zachodnia wpisana została do Mazowsza, północno-wschodnia do Podlasia, a południowo-wschodnia do regionu przemyskiego. Takie rozgraniczenie ukazuje złożoną historię tego terenu, a także przynależność do kilku jednostek administracyjnych.

Kolejne subregiony można wytyczyć poprzez wyodrębnienie obszarów, na których nastąpiło nasycenie danych elementów z zakresu kultury ludowej, wyznaczanych według szczegółowych zasad doboru. Przy czym wynik zastosowania różnych kryteriów może doprowadzić do wydzielenia niepokrywających się ze sobą terenów.

Dla przykładu, na Lubelszczyźnie takiego typu obszary wyznaczono na podstawie kryteriów architektonicznych (podlaski, lubelsko-nadwiślański, urzędowski, biłgorajski) oraz w zakresie występowania strojów ludowych (łukowski, podlasko-nadbużański z trzema odmianami, krzczonowski, biłgorajsko-tarnogrodzki, zamojski, hrubieszowski, tomaszowski, kraśnicko-janowski, lubartowski i zamojsko-krasnostawski), które pokrywają się jedynie w przypadku regionów podlaskiego i biłgorajskiego. Podobnego porównania tego rodzaju nie można przeprowadzić na pozostałych obszarach, gdyż nie ma szczegółowych opracowań strojów z zachodniej części województwa.

Na obszarze Lubelszczyzny można wyodrębnić także niewielkie obszary kolonialne, związane często z jedną miejscowością, których pochodzenie można wiązać z napływem ludności z innych terenów Polski. Sytuacja taka zaistniała w XIX wieku w związku z parcelacją gruntów folwarcznych przeprowadzanych przez właścicieli ziemskich i sprzedażą poręb. Powstawały wówczas liczne kolonie, gdzie osadzano ludność przybywającą tu z różnych stron dawnej Kongresówki i Galicji. Dużą grupę nowych osadników stanowili wówczas Mazurzy zza Wisły, którzy osiedlili się między innymi we wsiach Uścimów Nowy, Kaznów, a także Majdan Kozłowiecki w powiecie lubartowskim. W dobrach koło Nasutowa (pow. lubartowski) ziemie nabywali chłopci z guberni radomskiej, a we wsi Łukowa (pow. lubartowski) założyła kolonie drobna szlachta zagrodowa z Podlasia Siedleckiego. Ludność ta wyróżniała się nie tylko mową, ubiorem, ale także zwyczajami i sposobem gospodarowania.

Zatem, jak to zostało ukazane wyżej, interesujący nas obszar jest znacznie zróżnicowany kulturowo. Warto byłoby na tym etapie zastanowić się, jakie są tego przyczyny. Zapewne istotny udział miał w tym czynnik geofizyczny i historyczny, w tym także różne procesy osadnicze – począwszy od tych, związanych z falami migracyjnymi polskimi i ruskimi, poprzez piętnastowieczną wołoską, która zapoczątkowała obce osadnictwo, po ostatnie związane z repatriacją ludności polskiej z dawnych Kresów i przemieszczeń wewnętrznych. Lubelszczyzna od wieków stanowiła miejsce, gdzie chętnie przybywali osadnicy z innych krajów. Znajdowali oni tutaj dogodne warunki do spokojnego życia i kultywowania swoich tradycji i religii. Dlatego też często region ten określany był mianem wielokulturowego. W wielu miejscowościach (Lublin, Włodawa, Tarnogród, Szczepleszyn, Fajstowice, Łęczna, Zamość, Chełm) egzystowały obok siebie różne grupy narodowościowe, a pamiątkę po nich stanowią synagogi, cerkwie, kościoły, a także kirkuty, mizary i cmentarze. Zetknięcie tak wielu nacji musiało pozostawić po sobie wyraźne piętno, nie tylko w obrębie kultury materialnej, ale i duchowej. Wyraźnym dowodem na to mogą być teksty pieśni, prozy czy postaci występujące w inscenizacjach kolędniczych, w których pojawiał się bardzo często Żyd, Cygan, Turek, co może tylko potwierdzać wielowiekowe kontakty z mieszkańcami wsi różnych narodów w rozlicznych sytuacjach życiowych.

Kolejną bardzo ważną przyczyną zróżnicowania kulturowego jest przenikanie oddziaływań z sąsiednich terenów. Część północno-zachodniej Lubelszczyzny wykazuje silne powiązanie z Mazowszem i sąsiednim zachodnim Podlasiem (gwara, tkanina, strój). „Pozostałe obszary objęte polskim osadnictwem pod względem kulturowym łączą się z grupami Małopolski. Widoczne to jest szczególnie w części południowo-zachodniej, gdzie prawie cały inwentarz kultury Borowiaków z Puszczy Solskiej w Biłgorajskim był identyczny z tym, jaki występuje u Lasowiaków, z okolic Niska, Tarnobrzega i Kolbuszowej w Puszczy Sandomierskiej”. Wschodnie tereny, gdzie do 1947 roku zamieszkiwała ludność ukraińska, stanowią obszar pograniczny dwóch kultur – polskiej i rusińskiej. Na obszarze tym przenikają się wpływy z Polesia w części północnej, a z Wołynia i Podola w południowej (Hrubieszowskie, Tomaszowskie). Wszystkie te fakty wywarły znaczący wpływ na kształt kultury omawianego regionu.

Na terenie Lubelszczyzny można odnaleźć również kilka zjawisk charakterystycznych dla całego obszaru. Należą do nich kościoły typu bezwieżowego, o prostej bryle, złożone z dłuższej, szerszej i wyższej nawy, przykryte dwuspadowym dachem z barokową wieżyczką-sygnaturką, ustawioną w połowie długości kalenicy dachu nawy. Kościoły takie budowano także na Polesiu i Wołyniu do końca XIX wieku.

Typową chałupę stanowiły natomiast budynki półtora- lub jednotraktowe, o układzie symetrycznym z sienią na osi, gdzie po jednej stronie mieściła się izba, a po przeciwnej komora. Różnice zachodziły tylko w kształtach dachów, od najstarszych czterospadowych, naczółkowych po dwuspadowe stanowiące nowszą odmianę. Równie powszechnie budowane były na całym obszarze studnie kołowrotowe. Także w każdej odmianie stroju męskiego występowała sukmana, jedynie drobne różnice mogły zachodzić w kroju, zdobieniach i kolorystyce. Na północy dominował kolor granatowy i szary, a na południu brązowy. Ze zjawisk związanych z obrzędowością rodzinną wymienić należy korowaj, który znany był po obu stronach Bugu, a także u ludności pochodzenia ukraińskiego.

Ustalenie wyróżniających się przestrzeni nie jest zadaniem prostym, nie zawsze wyznaczniki delimitacyjne spotykają się, kumulują granice, często odmienne kryteria dają różne wyniki. Ponadto mamy tu do czynienia ze strefami przejściowymi, co w przypadku omawianego obszaru najlepiej ukazują badania dialektologiczne. Na północy wyraźna jest ostra granica,

a na południu, między wschodem i zachodem wyodrębnia się strefa przejściowa od Tomaszowa, Zamościa, Krasnegostawu po Chełm, która wykazuje zarówno cechy wschodnie, jak i zachodnie.

Zbieżności w wytyczaniu granic często spowodowane są różnymi czynnikami, których ustalenie wymaga dalszych studiów. W przypadku Lubelszczyzny występowanie pewnych zjawisk da się powiązać z podziałami historycznymi. Tak na przykład zjawiska z zakresu kultury materialnej, wyznaczone przez A. Fischera i J. Czekanowskiego w północno-wschodniej części, pokrywają się z dawnymi granicami Księstwa Litewskiego, co tłumaczy niejednokrotnie ich pochodzenie.

Przedstawione powyżej propozycje porządkujące omawiany region zostały tylko zasygnalizowane i wymagają dalszych badań, uwzględniających nie tylko dane etnograficzne, ale mających charakter bardziej interdyscyplinarny. Szczególnie pomocne okazują się materiały geograficzne, historyczne, socjologiczne czy językowe, dzięki którym można wyjaśnić pochodzenie, występowanie, a także zanik danych zjawisk zaistniałych w określonym czasie i przestrzeni.

Wnioski

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania można dojść do wniosku, że nie da się traktować Lubelszczyzny jako odrębnego regionu etnograficznego, gdyż jak potwierdzają to przytoczone powyżej przykłady, struktura tego regionu jest znacznie bardziej złożona, a podziały subregionalne w zależności od płaszczyzny rozważań dają różne zakresy terytorialne, co przy próbie zamknięcia ich w ramy ściśle określonego obszaru daje efekt negatywny. Niewątpliwie jednak czynniki społeczno-gospodarcze, polityczno-administracyjne oraz historyczne sprawiają, że Lubelszczyzna może być traktowana jako odrębny region kulturowy, o dość mocno zakorzenionej wschodniej tożsamości regionalnej, stanowiący zamkniętą całość, w ramach której można prowadzić szczegółowe badania.

(Źródło: <http://kulturaludowa.pl>)

IV. CELE STRATEGICZNE I OPERACYJNE

CELE STRATEGICZNE:

1. Zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego poprzez właściwe wykorzystanie zasobów (ziemia, kapitał, praca);
2. Wsparcie rozwoju rolnictwa ekologicznego i integrowanych metod produkcji rolniczej;
3. Poszerzenie propozycji działań nakierowanych na przeciwdziałanie ubóstwu i bezrobociu na obszarach wiejskich;
4. Wsparcie uwzględniające zmiany w szkolnictwie zawodowym, dające możliwości uzyskania wykształcenia przydatnego dla rolnictwa i przedsiębiorstw;
5. Wsparcie w zakresie zakładania i prowadzenia działalności pozarolniczej;
6. Przeciwdziałanie skutkom zmian klimatycznych;
7. Wzmocnienie funkcjonowania i współdziałania instytucji rolniczych;
8. Poprawa infrastruktury na obszarach wiejskich (transport, kanalizacja, gazyfikacja, sieci teleinformatyczne);
9. Rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw rolno-spożywczych i usługowych opartych na nowych technologiach i innowacyjności;
10. Stworzenie mechanizmów umożliwiających ekspansję na rynki ponadregionalne i zagraniczne produktów wytworzonych na terenie Lubelszczyzny.

CELE OPERACYJNE:

1. Zwiększenie konkurencyjności gospodarstw rolnych poprzez:

- a) dostosowanie skali, struktury i efektywności produkcji do potrzeb i wymagań rynku (m.in. poprzez wdrażanie programu poprawy organizacji przestrzennej gospodarstw rolnych);
- b) restrukturyzację lub modernizację gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji trzody chlewnej szczególnie z terenów objętych ASF (jako alternatywa – rozwój produkcji owczarskiej, bydła mięsnego i ich przetwórstwa);
- c) rozwój i promocję produkcji metodami ekologicznymi i integrowanymi – zwiększanie świadomości konsumentów o wartościach prozdrowotnych żywności produkowanej w/w metodami – kampanie reklamowe;
- d) stworzenie sieci monitorowania zjawisk atmosferycznych i systemu wsparcia decyzji w ochronie roślin i nawożeniu – upowszechnianie tych metod;
- e) stworzenie skutecznych instrumentów wykorzystywania postępu biologicznego w hodowli roślinnej i zwierzęcej;
- f) stworzenie marki lubelskiego produktu lokalnego;
- g) wsparcie alternatywnych kanałów dystrybucji, krótkich łańcuchów dostaw oraz lokalnych rynków, które rozwijają produkcję lokalną, tradycyjną i ekologiczną;
- h) wzmocnienie pozycji rynkowej rolników w stosunku do przetwórstwa i dużych sieci handlowych;

2. Działania pro środowiskowe poprzez:

- a) upowszechnianie działań zmierzających do promowania zrównoważonych metod produkcji;
- b) wdrażanie programów zmniejszenia powierzchni gleb kwaśnych (wapnowanie) oraz poprawy zasobności gleb w składniki pokarmowe poprzez wsparcie finansowe wykonywania analiz glebowych lub dopłat do zakupu wapna;
- c) wdrażanie programów poprawy gospodarowania rolniczymi zasobami wodnymi, w tym małej retencji oraz systemu regulacji zasobów wodnych (melioracje);

- d) tworzenie racjonalnych metod wsparcia finansowego dla rolników i inwestorów realizujących inwestycje z wykorzystaniem OZE na obszarach wiejskich;
- e) dostosowanie gospodarstw rolnych do wymogów nowego Prawa Wodnego.

3. Rozwój obszarów wiejskich poprzez:

- a) tworzenie warunków na rzecz różnicowania działalności gospodarczej w kierunku pozyskania i tworzenia alternatywnych źródeł dochodów rodzin rolniczych;
- b) tworzenie warunków integracji lokalnej oraz wspieranie inicjatyw współpracy rolników i mieszkańców wsi;
- c) ustanowienie sprawnego systemu transferu osiągnięć naukowych do praktyki rolniczej (budowanie sieci kontaktów, wspólnych platform wymiany doświadczeń pomiędzy uczelniami, instytutami naukowymi, przemysłem oraz rolnikami (relacje nauka – praktyka));
- d) odbudowa i rozwój spółdzielczości oraz rynków hurtowych;
- e) wsparcie marketingowe firm rolno – spożywczych z terenu województwa lubelskiego mających możliwości eksportowe;
- i) działania zmierzające do uregulowania współpracy z sieciami handlowymi na drodze ustawowej (wprowadzenie zapisów, obligujących sieci do określonego procentowego zakupu produktów regionalnych);
- j) wzmocnienie doradztwa rolniczego – nakierowanie działań na promocję innowacji technologicznych w produkcji rolniczej i przetwórstwie oraz rozwój przedsiębiorczości;
- f) uwzględnienie w planach rozwoju jednostek samorządu terytorialnego mechanizmów finansowych przeznaczonych na rozwój i rozbudowę infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, teleinformatycznej, komunikacyjnej na obszarach marginalizowanych.

BIBLIOGRAFIA

1. S. Krasowicz – *Nie matematyczne metody prognozowania w rolnictwie*, Warszawa
2. Materiały pochodzące z Platformy Edukacyjnej Portalu [www. Szkolnictwo](http://www.szkolnictwo.pl)
3. S. Białousz, - *Mapy glebowo -rolnicze i bazy danych o glebach*, opracowanie IUNG 1999r.
4. *Systematyka gleb Polski według Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego z 1989r.*
5. *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013r. w województwie lubelskim*, GUS 2013r.
6. *Opracowanie Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie* , Lublin 2013r.
7. *Program ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2012-2015 z perspektywą do roku 2019 przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr. XXIV/398/2012 z dnia 30 lipca 2012r.*
8. T. Witek - *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej polski według gmin*, Puławy 1993r.
9. *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*
10. W. Drobnik - *Bioróżnorodność – znaczenie i zagrożenia* Warszawa, 2014r.
11. Portal internetowy -[www. szkolnictwo.pl](http://www.szkolnictwo.pl)
12. *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego, VIII strefa ekologiczna*, http://www.plan.lubelskie.pl/Tom_1/Roz1_08.htm.
13. Łabędzki Ł., Nr 3/2009, *Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie, s. 7, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi.*
14. *Raport o stanie środowiska województwa lubelskiego w latach 2013-2015*, http://www.wios.lublin.pl/wp-content/uploads/2017/01/WIOS_Lublin_raport_2013_20152.pdf s. 38.
15. Markowski K., Urząd Statystyczny w Lublinie, *Rolnictwo w Województwie Lubelskim w 2016 r.*, 2017, s. 15-17
16. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego na lata 2015*, zał. nr 1 do uchwały nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r, https://umwl.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//2Zal.1_tekst_PZPWL.pdf, str. 19.
17. Matyka M., *Rolnictwo na obszarach specyficznych*, GUS, 2010.
18. *Lublin. Rdos.gov.pl>> natura 2000>>O sieci.*
19. *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, http://www.strategia.lubelskie.pl/Strategia_Rozwoju_Wojewodztwa_Lubelskiego_na_lata_2014-2020_z_perspektywa_do_2030_roku.pdf, s. 86
20. Faber A., *Podstawowe problemy produkcji roślin na cele energetyczne, szanse i zagrożenia*, Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowy Instytut Badawczy w Puławach, 2010, <http://ziemianarozdrozu.pl/artukul/1075/podstawowe-problemy-produkcji-roslin-na-cele-energetyczne-szanse-i-zagrozenia>.
21. Jackowska I, Pabich M, Sachadyn-Król M, *Biomasa do celów energetycznych na Lubelszczyźnie*, Bezpieczeństwo i ekologia 2012, [file:///C:/Users/Grzegorz/Downloads/Jackowska_Biomasa%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Grzegorz/Downloads/Jackowska_Biomasa%20(1).pdf).
22. *Województwo lubelskie w liczbach 2016* – Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2016 <http://lublin.stat.gov.pl/opracowania-biezace/inne-opracowania/inne-opracowania1/wojewodztwo-lubelskie-w-liczbach-2016>,
23. *Statystyczny Atlas województwa lubelskiego 2012* - – Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2014 <http://lublin.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/inne-opracowania/statystyczny-atlas-wojewodztwa-lubelskiego-2012>

24. *Rocznik Statystyczny województwa lubelskiego 2016* – Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2016 <http://lublin.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-województwa-lubelskiego-2016>.
25. *Lubelszczyzna 2020. Rozwój, ale w jakim kierunku?* – Instytut Badań Strukturalnych 2011 <http://ibs.org.pl/publications/lubelszczyzna-2020-rozwoj-ale-w-jakim-kierunku-2/>
26. *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce* - praca zbiorowa pod redakcją Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2016.
27. *Rolnictwo w województwie lubelskim w 2016 r.* - Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2017
28. *Stan zaawansowania planowania przestrzennego w gminach*- Przemysław Śleszyński, Jerzy Bański, Marek Degórski, Tomasz Komornicki, Marek Więckowski
29. <http://www.dziennikwschodni.pl/dom/ziemia-rolna-przestala-drozc-transakcji-o-polowe-mniej,n,1000194680.html>
30. *Rynek ziemi rolniczej – stan i perspektywy*, Sikorska A., IERiGŻ – PIB, ANR, Grudzień 2016
31. *Obrót nieruchomościami rolnymi w rodzinie*, Kessler M, Warszawa 2017
32. *Przekształcenia własnościowe w rolnictwie – 20 lat doświadczeń i perspektywy*, Runowski H., Warszawa 2013
33. *Rynek ziemi rolniczej w Polsce – uwarunkowania i tendencje rozwoju*, Marks-Bielska R., Olsztyn 2010.
34. Zeszyty Naukowe SGGW *Problemy Rolnictwa Światowego* tom 16 (XXXI), zeszyt 3, 2016:313-324].
35. *Wpływ zmian demograficznych na regionalne rynki pracy w Polsce*. Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach Nr 276 2016
36. *Podstawowe czynniki produkcji. Wyniki produkcji rolniczej*.
37. *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 439* 2016.
38. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. *Problemy Rolnictwa Światowego* tom 16 (XXXI), zeszyt 1, 2016, 129-141
39. <http://kulturaludowa.pl>
40. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl>
41. <http://archiwalne.lubelskie.pl>
42. M. Flaga, M. Wesołowska, „Kierunki specjalizacji funkcjonalnej obszarów wiejskich województwa lubelskiego w świetle lokalnych uwarunkowań - UMCS w Lublinie
43. Danuta Guzał-Dec, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej *Przestrzenne zróżnicowanie cenności ekologicznej obszarów wiejskich województwa lubelskiego*
44. K. Górnicki: *Wybrane problemy badań świadomości ekologicznej, „Interes” jako kategoria badania świadomości ekologicznej*, [w:]
45. *Kapitał ekologiczny mieszkańców polski północno-wschodniej*, Wyd. Fundacja Zielone Płuca Polski, Białystok 2010 r., s. 25-26
46. *Ochrona środowiska 2017 r.* Informacje i opracowania statystyczne – GUS, Warszawa 2017
47. *Stan i struktura ludności w województwie lubelskim Stan w dniu 30 VI 2017 roku*, Zofia Dymek, LOBR US w Lublinie
48. *Planowanie przestrzenne w gminach* - Przemysław Śleszyński, Tomasz Komornicki -Polska Akademia Nauk
49. *Potencjał produkcyjny rolnictwa* - PAN Lublin
50. *Rolnictwo województwa lubelskiego na tle kraju* - Stanisław Krasowicz-IUNG-PIB w Puławach.

51. *Procesy urbanizacji na obszarach wiejskich w Polsce*, Czarnecki A. 2010, IRWiR PAN, Warszawa
52. *Turystyka w Województwie Lubelskim w 2010 roku. Informacje i opracowania statystyczne*. Urząd Statystyczny w Lublinie
53. *Wieloaspektowe ujęcie problemu spójności obszarów wiejskich na poziomie lokalnym i regionalnym w dotychczas realizowanych i planowanych strategiach rozwoju – Rolnictwo polskie i UE 2020+ Wyzwania, Szanse, Zagrożenia, Propozycje*, IERiGŻ PIB, Warszawa 2015,
54. *Budżety jednostek samorządu terytorialnego w województwie lubelskim w 2015 r.*- Urząd Statystyczny w Lublinie, BDL GUS